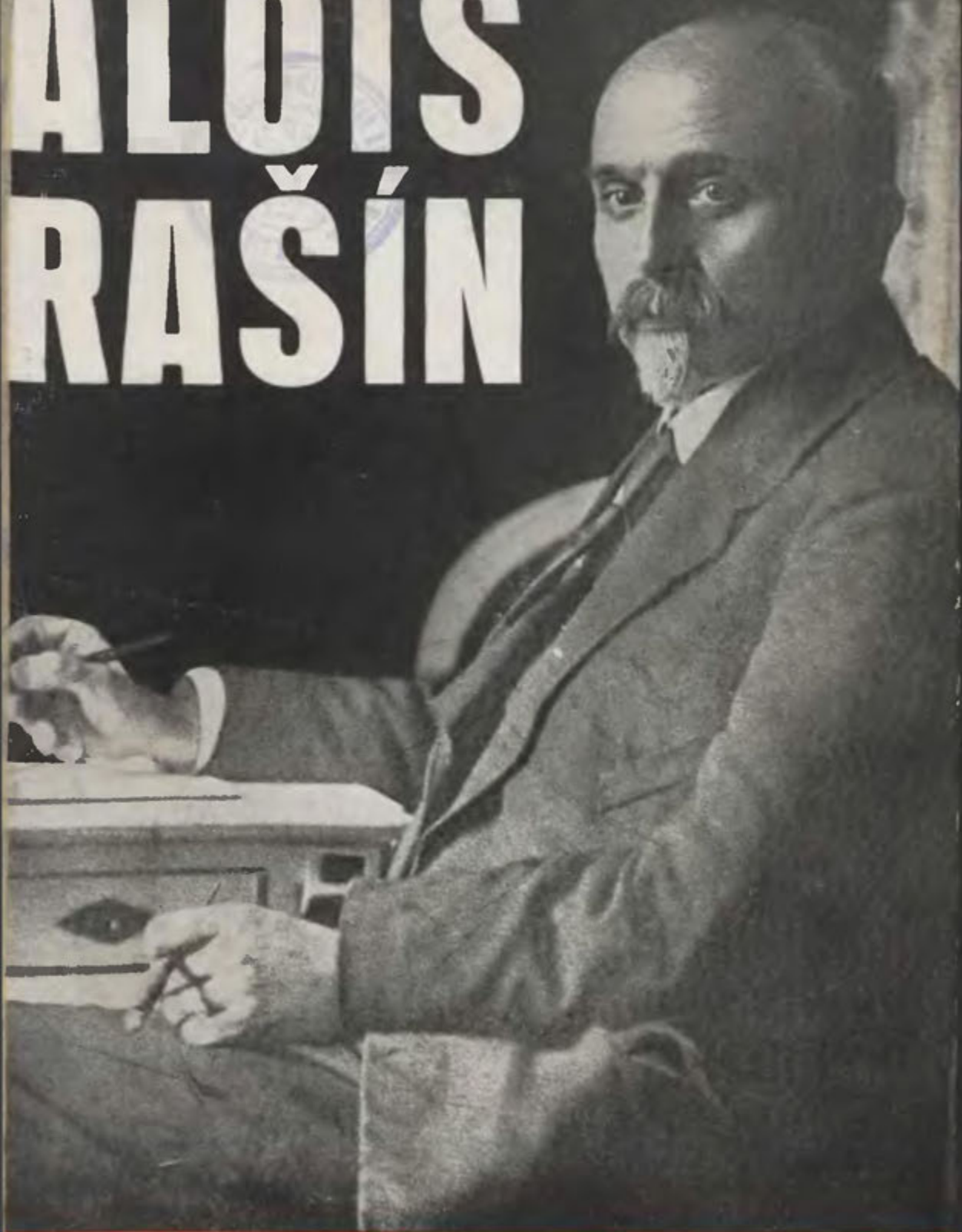

DR. KAREL HOCH

ALOIS RAŠÍN

JEHO ŽIVOT, DÍLO A DOBA

4. F 3323

Dr. KAREL HOCH

ALOIS RAŠÍN

JEHO ŽIVOT,

DÍLO A DOBA

1934

NAKLADATELSTVÍ ORBIS, PRAHA XII

0-7792

22

STOPAMI DĚJIN

4 F 3323

RADA I.

POŘÁDAL F. VODSEĎÁLEK

- T. G. Masaryk*: Světová revoluce 1914—18
19. vyd. brož. Kč 57.—, váz. Kč 69.—
- Dr. E. Beneš*: Světová válka a naše revoluce,
díl I., II. 5. vydání jen váz. Kč 140.—
Dokumenty díl III. 3. vyd. jen váz. Kč 90
- Dr. J. Opotčenský*: Konec monarchie rakousko-
uherské brož. Kč 84.—, váz. Kč 96.—
- Dr. Frant. Soukup*: 28. říjen 1918 (dva díly)
brožované Kč 100.—, váz. Kč 125.—
- Generál A. A. Brusilov*: Vzpomínky na svě-
tovou válku a vlastní životopis
brožované Kč 50.—, vázané Kč 62.—
- H. W. Steed*: Třicet let novinářem (dva díly)
3. vyd. brož. Kč 90.—, váz. Kč 120.—

RADA II.

POŘÁDÁ JOSEF FISCHER

- M. Gandhi*: Můj život
brožované Kč 45.—, vázané Kč 57.—
- Jar. Kvapil*: O čem vím
brožované Kč 70.—, vázané Kč 82.—
- Jan Hajšman*: Česká mafie, 2. vydání
brožované Kč 34.—, vázané Kč 46.—
- Jan Hajšman*: Mafie v rozmachu, 2. vydání
brožované Kč 56.—, vázané Kč 68.—
- Jan Hajšman—Emil Filla*: Hlídka české mafie
v Holandsku
brožované Kč 18.—, vázané Kč 30.—

Dr. K A R E L H O C H

ALOIS RAŠÍN

J E H O Ž I V O T,

D Í L O A D O B A

„Nebojte se smrti.“

T. G. MASARYK

1 9 3 4

NAKLADATELSTVÍ ORBIS PRAHA XII.

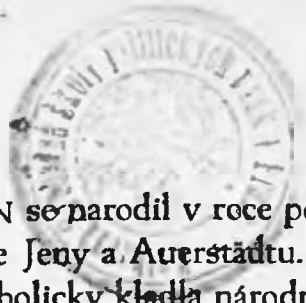
FOCHOVA TR. 62

W. H. Kautz

NAPOLEON se narodil v roce podrobení Korsiky Francouzi, Bismarck v roce Jeny a Auerstättu. Náhoda jako by těsně k jejich kolébce symbolicky kladla národní pohromy a nejtěžší úkoly, s nimiž bude jim zápasiti. Alois Rašín se narodil roku 1867, v roce vzniku rakousko-uherského dualismu. I to byla osudná rána do národních nadějí a překážka tak těžká, že vydržela bez otřesu padesát roků a bez světové války byla by trvala ještě dlouho. Pokolení za pokolením mělo si na ní lámati zuby a odcházeti s krutým pocitem, že dualismus je v podstatě nedotčen, ano předlitavský centralismus spíše sílí. Ústava se neměnila, poměr politických sil jen málo. Co se mění, je subjekt úsilí a zápasů, veliká pospolitost národní, po desetiletí ve všem společném jednání inspirovaná ideou samostatnosti: zde se odehrávají podstatné změny v sociálním složení a majetnosti, ve veřejném duchu a vzdělání, které více než cokoli jiného pomáhaly připravovati vítězství. K sedlákům, maloměšťákům a troše inteligence přibyl nejen tovární proletariát, nýbrž i početná vrstva liberálních povolání a podnikatelů, a všichni dohromady již před světovou válkou tvoří společnost, schopnou žádat a také tvořit moderní stát západního typu.

(*Maloměšťáci*) Roku 1867 jsou tu vedle sedláků a pražského středního stavu téměř jen maloměšťáci, z nichž většina také sedlačí. Maličký Rašín vidí nad sebou tváře dvou z nich: pekařského mistra a jeho manželky, kterým se v poloagrárních, podkrkonošských Nechanicích narodil jako deváté dítě v patnáctém roce jejich manželství*. Mezi žijícími dětmi byl sedmý. Bylo se co oháněti v chalupě na konci městečka s 11 korci hubených polí, kde ještě přes 20 roků žil děd výměnkář a kam žena nepřinesla téměř více než pilné ruce, kus ženské moudrosti a plodné, obětavé mateřství. Ale při veliké pracovitosti otce a hospodárnosti matky uživili se všichni, rodiče mohli koupit dům v městečku i další pole a ještě zbylo na vyšší zájmy: na studie synů, horoucí to tužbu malé buržoasie — dva synové vystudovali techniku, jeden učitelství, jeden práva,

* J. Rašín v *Národních Listech*, 15. března 1923.

dvěma zařízen obchod — a na veřejnou činnost otce, jenž po dvacet let byl starostou obce a v letech devadesátých, v době věznění synova na Borech, byl jako samostatný mladočeský kandidát radikálního směru nakrátko zvolen říšským poslancem.

(*Maminka*) Otec se plahočí s řemeslem, krupařstvím a hospodářstvím, guvernérem rodiny je ušlechtilá a osvícená matka. Co o ní syn po letech, v dobách zkoušky ve vojenském vězení, dovede říci, je podivuhodné. Vládla svým malým světem s malými prostředky fysickými, ale velkým psychologickým umem. Houževnatá, trpělivá, dobrosrdečná, mile konservativní ve starých zvycích a zase rozumová, od časného rána do noci otáčela se po domě, vždycky byla dobré mysli a dětem vychovatelem, lékařem i rádcem. Z její tváře ve starších letech hledí rozšafné oči synovy, jako hlava otcova zřetelně předpovídá sklony vzdorného bouřliváka. Ve stycích se sousedy, v zacházení s dětmi, v dobročinnosti, ve všem dává příklad prosté moudré ženy. Veřejnosti se vyhýbá, své dobré skutky pro nemocné, hladové a zmrzačené lidi koná tajně.

(*Škola doma*) Leč i čas, který otec tráví s rodinou, je vyplněn činností pro děti. Znají všecko v řemesle a až přijde čas, kdy věci, které zajímaly jen mlynáře, pekaře a několik profesorů, stanou se za války a po ní středem všeho zájmu, ba osudu, potřebuje Rašín sáhnouti jenom do svých mladistvých zkušeností a počne ohromovati ministerské kolegy a odborníky výklady o vlastnostech obilí a mouky, o pečení chleba a o jiných odvětvích výživy. Přesvědčí se o tom jmenovitě ministr zásobování — náhodou doktor medicíny. Také ve vězení bude se Rašín pilně točiti kolem kamínek a těžít z mamínčiny školy. Otec vede děti k poznání toho, co je kolem nich. Jako zcela malí hoši vědí, co je okresní soud, krajský soud, gruntovní knihy, záložna atd. Opět a opět jim vykládá, že z koho má „něco být“, musí mnoho znáti, kdežto kdo nezná, z toho „nebude nic“. V ovzduší tohoto realismu, mezi ideálem „něco být“ a hrozbou nebýti ničím, rozvíjí se Rašínovo chlapectví.

(*Otec*) Vidí na otci, jak vzniká veřejná kariéra od píky. Škola starému nepomáhá, má jen obecnou, ale učí se s otevřenýma očima a ušima všude, především v samosprávě a v záložně. Je výběřčím daní a přírážek, městským radním a po několik období starostou,

do domu chodí za ním mnoho lidí a hoši poslouchají. Je cechmistrem u pekařů a perníkářů, předsedou hospodářského spolku a členem správní rady cukrovaru, kde tuho hájí zájmy podniku proti podvodům při dodávce smluvní rýpy. Prodělal zde i v záložně boje, jimiž vytlačovány městské živly venkovem ze svépomocných podniků. Staral se o rozvoj školství, o založení obou měšťanských škol, městskou knihovnu a úpravu města. A ještě mu zbylo času pro vášeň hrát s ochotníky divadlo, k čemu se ráno při svíčce učí úloze a dcera zkouší. Je pracovitý, houževnatý, ale při tom pln iniciativy, touhy po změně, po lepším, duch reformátorský.

(*Nejmladší*) Všichni bratři rádi naslouchají otci, ale brzy je viděti, že nejmladší je mimořádný. Má nevšední paměť: zná všechny koně, všechny psy v městečku a nejbližších třech vesnicích i jejich vlastnosti a jména, ví, komu patří každý kousek pole, zná všechny hochy, kteří docházejí do městské školy, a dovede popsati jmenovitě čepici každého z nich tak dopodrobna, že to vzbuzuje veselost, ale i úžas. Ba dovede v 16 letech po studentském věnečku sestře, která na něj nemohla, podrobně popsati, co která dívka měla na sobě — a opět přijde čas otázek ošacení, maximálních cen a dovozních povolení, nezbytností a luxu, a všechno se to shledá.

(*Politika*) Pud k věcem veřejným všude se projevuje. Začátek je doma, v rodině, kde vždy po obědě otec začíná rozhovor o věcech politických. Od prvních tříd gymnasijských (tři roky v Bydžově, kvarta v Broumově německy, vyšší gymnasium v Hradci Králové) mísí se již nejmladší mezi starší bratry a rychle je převyší. Má politické a národohospodářské vědomosti, hromadí knihy a také si jich všímá více než děvčat. I do hospůdky ho záhy berou na politické hovory a jednoho dne vyvěsí tam dva veliké archy, které obsahují jakýsi slovníček poučení o běžných veřejných poměrech a otázkách, do kterého sousedé rádi nahlízejí. To jest již Rašín-novinář a řečník, a na hradeckém gymnasiu hrnou se za ním studenti, poznávajíce v něm rozeného organisátora a vůdce. Brzy přichází i první úspěch v samosprávné politice. O prázdninách začne agitaci, aby obec přestala pronajímati kořaleční krejcar (4 zl. z jednoho hl) a vybírala jej v režii. Výsledek byl, že dosavadní nájemci ztrojnásobili ofertu — a tím i příjem okrašlovacího spolku.

(*V Nechanicích*) Život v městě i v okrese ukazoval dosti stínů, které tvoří první sociální zkušenost mladého politika a vedle lektury a pražských poměrů jsou zdrojem verry, se kterou vyznává svoje pokrokářství. Okres byl chudý, bez průmyslu až na cukrovary, více než dvě pětiny půdy byly fideikomisem a kněžským majetkem, se stálým vzrůstem vlastnictví velkostatku, bídnými mzdami zemědělských dělníků (pracovní doba 10 až 12 hodin), za Rašínova chlapectví s jedinou záložnou (založenou 1868). Obyvatelstva zmocnil se mor, specialita okresu: t. ř. harfenictví, to jest cestování mladých lidí, hlavně děvčat, v hudebních kapelách po Rusku, Turecku a Bulharsku. Byla to většinou špatně zakrývaná prostituce, kterou jen z Nechanic organizovalo asi 40 „podnikatelů“. Ti vydělávali, z části i bohatli, pokud vše nepadlo na hýřivý život, jejich oběti za to hynuly nepořádným životem a alkoholismem, který zavlékaly i domů (v městě vypilo se do roka 250 hl kořalky) a ještě byli lidé (i rodiče) rádi, že domů přijdou peníze. Inteligence byla netečná, mezi sokolstvem a veteránstvem nebylo hranice a dcery z lepších rodin posílány na vzdělání k jeptiškám, odkud si přinášely modlářství a leda trochu němčiny. V městě a v okrese odebíralo se roku 1894 17 exemplářů Národních Listů, asi 50 exemplářů Politiky a 85 (z toho v městě 36) exemplářů úředního Pražského Denníku, tak nenáviděného pokrokáři. Rašín vyličil roku 1894 tyto poměry tiskem a končil: „Nesmíme hned na slovo věřiti, když se nám deklamuje o bodrém českém venkově, nýbrž jest nám zkoumati, zdali to není pouhá obvyklá fráze.“

(*V Krkonoších*) Kvarta na německém kněžském gymnasiu v Broumově rozptýlila úmysl jíti na kněze a z hradeckého gymnasia odcházel abiturient do Prahy na medicínu. Studentský list komentuje jeho rozhodnutí dvojverším: „Vlast ho bude dobře potřebovat, je v ní nutno mnoho kurýrovat.“ Ale náhoda zachránila ho před osudem lékaře-politika a přivedla k přirozenější advokacii. Onemocněl plicní chorobou, kterou bylo nutno léčiti na venkově. Přestoupil tedy na práva a lékař ho poslal k provdané sestře do Krkonoš. Léčil se tam skoro dva roky, chodě každodenně na několika-hodinovou horskou procházku, až přinutil chorobné části plic opět k dýchání a zahnal chorobu, která se pak již neobjevila. Brzy dělá

advokáta i krkonošským Němcům, naučiv se jejich dialektu a dává rady právnické, hospodářské i lékařské.

(*Do Prahy!*) V třetím roce právnických studií přichází uzdraven do Prahy. Kolik hlasů ho tam vábí a kolika plány jim odpovídá už zdaleka! Praga caput regni, sídlo sněmu, politiky, univerzity, divadla, spolků a žurnálů, mozek a srdce národa! Není veliká, není velkoměstská, ba i česká je jenom částečně, vyšší úřady a vyšší obory hospodářství jsou silně německé, jádro českého úsilí a úspěchu je stále ve věcech kultury duchovní. Ale záře, kterou vrhají na Prahu dějiny starší i novější a oddanost milionů, je neporušená, a kdo ji má vnímati mocněji než dychtivost jednadvacetiletého?

(*Tiseň*) Přichází do období kvasu, ale i vzestupu. Všechny vrstvy, ale zvláště inteligence od počátku let osmdesátých ocítá se ve větším a větším neklidu. Právě před desíti lety skončil se téměř úplnou porážkou šestnáctiletý pasivní odpor proti říšské radě. Ale první desetiletí aktivní politiky, ač ve vládní většině, rovněž nepozdvihlo sebevědomí vírou v úspěch. Vzbudilo naopak v kruzích blíže účastných přesvědčení, že poměry bude možno zlepšovati jen zvolna, v občanstvu však jenom stupňovalo hluboké zklamání a roztrpčení. Při tom doma se ukazovaly důsledky dosavadního postupu, směřujícího jen k politickým cílům. Opožděnost kulturního vývoje se pociťovala a snaha „otvírati okna do Evropy“ při všech svých výsledcích na poli pozitivní činnosti, svou stránkou kritickou vedla k tomu, že víc a více byl pociťován rozdíl mezi domácí vzdělaností a cizinou s její bohatou tradicí a mocným, diferencovaným tvořením, tryskajícím z mnohosti individualit, z různosti problémů a temat i z hloubky a intenzity uměleckého a mravního cítění, která zase byla výsledkem plnosti a mnohotvárnosti života. A cizí svět, jenž dávno rozřešil neb ani plně nepoznal otázku sjednocení a samostatnosti, byl již cele obrácen k problémům dalším: k uspořádání státu, k jeho poměru k občanským svobodám, k otázce podílu nižších vrstev jak na politické moci, tak na národním blahobytu.

(*Nespokojenost*) V těchto směrech česká politika, věda a literatura nedávala zvědavé a nedočkavé mládeži ani dosti podnětů, ani odpovědí, a budila v ní tak rostoucí pocit nespokojenosti s kruhy,

ovládajícími tyto obory. Je to doba počínajícího zápasu individualismu a kolektivismu ve státě i hospodářství. Je cítiti zesilované nárazy dělnického hnutí, které roste rozmachem průmyslové výroby a hromaděním dělnictva ve velkých střediscích. V Rakousku to všecko je ještě ve stadiu kvašení. A tlak na myslí sílí ostrým tlakem policejním, lhostejností vlády k sociální otázce, kuriovým volebním právem a přtkrostí soudnictví. Říše vězela ještě v absolutismu, opřené o armádu a církev; veliká část vládnoucího německého živlu byla vůbec konservativní a znepokojovala se jen osudem středního stavu, tísněného průmyslem, liberální Němci pak drželi se primitivního individualismu a po této stránce souhlasili s vládním kursem, jen když byl dosti německý, nedotýkaje se výsad jejich bohaté buržoasie a šetře liberálních vymožeností, uložených v ústavě. Jejich centralistická a nacionální zaujatost byla taková, že Čechům ve sněmovně po marných pokusech nezbývá než přikloniti se k pravici, která ukazuje porozumění pro autonomii a české národní požadavky, ostatně teď velmi zmírněné. Z toho však vyplývala odpovědnost za konservativní směr vlády a nutnost trpěti, ba podporovati jej, ale tím také vstupovati do neblahého rozporu s reformační tradicí českou, kterou propagují Národní Listy, a takto i se vším, co doma chtělo žítí duchem svobodomyšlným a pokrokovým. Po některých úspěších, ne vždy o sobě hubených, ale nedočkavou veřejností pro pomalost a opožděnost jejich neuznaných a znehodnocených, malomyslnost a tlak kruhů šlechtických i císaře dovede Staročechy až k punktacím, které jsou stejně nepřijatelný s hlediska politiky státoprávní jako nacionální. A tu již stačí otevřítí ventil voleb, aby do duše nespokojený volič rázem smetl staročeské kandidáty a nahradil jejich stranu vítěznými Mladočechy, kteří ovládnou české zastoupení na sněmu i na říšské radě.

(*Okna do Evropy*) Začíná těmito volbami — roku 1889 sněmovní, roku 1891 říšské — nová éra? Zdá se tak inteligentní mládeží, pro niž tato korektura vývoje, jež povalila stranu u ní nenáviděnou a pozbyvši *raison d'être*, jest pozitivním momentem v poušti poměrů a zjevů, proti kterým obrací svůj vzdor. O vítězství strany svobodomyšlné se hodně zasloužila a do politické budoucnosti

hleděla s důvěrou. Byly zde však také jiné úkazy a vlivy, které ji přitahovaly a povzbuzovaly. Je zde mladá universita, která budí dychtivost poznávatí, ale posiluje také snahu o plnost života, jež podněcuje zpola uvědoměle srdce mládeže. Duchovní svět český se šíří a bohatne působením nových osobností světového formátu. Masaryk, Gebauer, Goll a Rezek ovládají a podněcují své posluchače, jedni bohatstvím a rozmachem myšlenek, druzí odbornou zdatností. Do českého života, jenž přeceňuje domácí duševní tvoření, při tom však je pod jednostranným vlivem německým, trpí nedostatkem kritiky a kultem autority ve vědě a v literatuře, stejně jako v politice, vniká světový rozhled a s ním i světová hlediska, pěstování vědeckých metod a kritický smysl, nedovolující spokojiti se jen autoritou. Z *Athenaea* (1883—93) a *Času* (od roku 1886) proudí nové směry duchovní, jejichž nejpůsobivějším mluvčím je T. G. Masaryk, který mravní stránku své filosofie aplikuje zprvu hlavně při kritice české beletrie a rozvíjí intenzivní a mnohostrannou činnost všeobecně vzdělávací a nabádavou v obou časopisech a přechetných přednáškách. Duševní svět, který se tu otvíral studentstvu jmenovitě množstvím nadhozených problémů a četnými poukazy na cizí literatury, značně se lišil od onoho, o němž podávají svědectví jeho dřívější projevy a činnost, a musil elitu mocně ovládnouti.

(*Beletrie*) Na mládež působí ovšem i beletrie, a tím více, že umělecká tvořivost národa je zdárnou protivou neúspěchů politických. Nebylo v ní ještě onoho spětí se životem, po němž touží mužníci mládí, ale byla v nepochybném rozmachu. V letech 1880—87 básnil Jan Neruda své těžké, hymnické Zpěvy páteční a jeho smrt roku 1891 pro literaturu zřejmě byla předčasná. Roku 1891 vyšel Zeyerův Jan Maria Plojhar, čerpaný hluboko z touhy po samostatnosti. Na sklonku let osmdesátých jsou na vrcholu historické skladby Jiráskovy a počíná F. L. Věk. Ohromná tvořivost Jaroslava Vrchlického v tomto období dosahuje vrcholu v lyrice citové i reflexivní, odhalující bohatost jeho světové umělecké kultury i bytostnou vlohu básnickou.

(*Nacionalismus*) V popředí literatury stojí idea národní. Inspi-ruje se slavnými a tragickými dobami české historie a pracuje pro

její glorifikaci, pro sílení národního uvědomění a energie a pro svornost a obětavost v zápasu za existenci a svobodu. Vychovává národ v lásce k jazyku a vlasti, v úctě k odkazu dějinnému, v nadšené i důvěrné oddanosti k této nejvyšší hodnotě, kterou mu hlásá. Nej-mocnější formu dalo těmto ideám básnické umění Svatopluka Čecha v epických dílech „Václav z Michalovic“ (1880), „Slavie“ (1882) a „Lešetínský kovář“ (1883), jmenovitě však v politicky bojovných „Jitřních písních“ (1887) a „Nových písních“ (1888). Tato apo-theosa češství a slovanství, historie a jazyka, svobody a demokra-cie, liberalismu a sociální spravedlnosti je součástí rozmachu politické lyriky, která v souhlasu s politickým vývojem doma plní druhou polovici let osmdesátých. Vynikají tu „Selské písně“ a „České znělky“ (1889) J. V. Sládka, v nichž ještě více než u Svato-pluka Čecha veleben je selský stav jako zdravé, neporušené jádro národa. Vrchlického „Selské ballady“ (1886) a „Na domácí půdě“ (1888) slouží nacionalismu plností jeho básnického daru, lyrika Heydukova a Elišky Krásnohorské retorikou a pathosem jejich neutuchajícího nadšení.

(*Boj s centralismem*) Národ politicky tak mladý a nalézající v lite-ratuře tolik výmluvných hlasatelů své pýchy na slavnou histo-rii, svého žalu nad ztrátou samostatnosti a své kypící touhy po její obnově, s rostoucí nevůlí přijímal, co mu přinášela aktivní politika ve Vídni. V atmosféře obecné nespokojenosti také úspěchy, kterých docílila, pozbývaly u veřejnosti významu, poněvadž nebyly mě-řeny obtížemi, s nimiž bylo jich dobýváno, nýbrž jedině velkým cílem osvobození, za němž národ své poslance vypravil do Vídně. Posice aktivní politiky a tím staročeské strany trpěla také sou-stavným podceňováním sil protivných, které bránilo, aby vznikla správná představa o situaci vlastní. Ústavní centralismus byl ne-dávný a v živé paměti byly ještě prudké otřesy, které prodělal. Jako každý předmět obecné a veřejné nenávisti byl pokryt hříchy a vadami, jež byly v očích národa současně jeho slabostmi a před-zvěstmi konce, zatím co mu bylo souzeno ještě dlouhé trvání.

(*Staro- a Mladočeši*) V květnu 1887 různosti v názorech na po-stup ve Vídni a na život doma dospěly k viditelné roztržce mezi oběma politickými stranami. Český klub na říšské radě, dosud přes

černé konflikty společný, byl rozpuštěn a zřízen nový, do něhož mladočeští poslanci dr. Ed. Grégr, dr. Engel, hrabě Kounic a dr. Vašatý pojati nebyli. Bezprostředním podnětem byl útok Národních Listů na dra Riegra vynesemím jeho výroku: „Když se nám nepodařilo pasivním odporem vydobýti si svých práv jedním rázem, musíme nyní sbíratí po drobtech, a kdybychom ty drobty sbíratí měli třeba pod stolem.“ Od té doby poměr mezi oběma českými stranami se stále přiosťruje. Pokračování ve vládní politice, oněmi slovy drasticky charakterisované, je předmětem rostoucích útoků mladočeské strany a Národních Listů, čemuž neúspěchy Českého klubu a různé činy vlády ustavičně dodávají látky. Z nich na dlouho nejhorší bylo pověstné nařízení ministra vyučování barona Gautsche o redukci českých středních škol. Nebylo provedeno, ale zarylo se hluboko v mysl jako urážka národa, poněvadž bylo jeho poslancům za všechny služby a oběti bezohledně hozeno na hlavy a poněvadž vedle tohoto bruskování prozrazovalo snahu nejenom nezlepšiti dosavadní křiklavý nepoměr ve školství českém a německém, nýbrž ještě jej naopak stupňovati. Staročeši měli tu svázané ruce svým poměrem k pravici a tím odpor proti dosavadní oportunistické politice ještě více rostl. Tím více, když se ukazovalo, že toto spojenectví nechrání ani proti dalším příkořím, když při jmenování nových členů panské sněmovny počátkem roku 1889 byl vzat z Čechů pouze jediný, za to z oposice celá polovina, když byl okázale publikován text německo-rakouské smlouvy proti Rusku, když zakázána sokolstvu účast na tělocvičných závodech v Paříži, a když vůbec denně bylo patrné, že vláda rozumí svému poměru k většině a jmenovitě Českému klubu tak, že si na všechny strany zachová volnou ruku. V létě 1889 ztratili Staročeši ve sněmovních volbách na venkově třicet mandátů, v městech pak Mladočeši místo dosavadních čtyř získali deset. Císař kvitoval to výrokem o „prazvláštní společnosti, proti níž nutno energicky zakročiti“ a poslal do Prahy na podzím jako místodržitele hraběte Thuna, je-muž Němci sice vzpomínali jeho výroku o korunovaci, Mladočeši však vyhlásili ho předem za exponenta počínající reakce, přijavše dále s oprávněným rozhořčením, že neuměl česky. Princ Karel Schwarzenberg pravil v debatě o mladočeském návrhu státoprávní

adresy, že prosincová ústava se vžila, a návrh za velké bouře zamítnut. O rozpuštění A. Č. spolku podali Mladočeši dotaz, na nějž místodržitel odpověděl zamítavě, vytknuv při tom poslanci Tilšrovi, že podepsal dotaz, ač by měl jako profesor pečovat o disciplínu ve studentstvu. Nové pobouření způsobil fakt, že mezi deskami pro budovu zemského musea scházela deska Husova. Pověstný výrok prince Karla Schwarzenberga o husitech stupňoval je tak, že otřásalo celou veřejností, především arci studentstvem.

(*Punktace*) Politickou náplň a hmatavý výraz daly konečně tomuto konfliktu punktace. Netřeba již dnes vytýkat, jaké tu hrozilo nebezpečí snahám českého národa, rozvinutým pak za světové války, z rozdělení země, jako neblahého praecedens, ze smíru s Němci, jenž by byl petrifikoval českou vládní politiku a nejvíce ovšem ze smíru s Vídní, jenž by byl asi dospěl nejdále ke korunovací, ale touto prázdnou formou těžce by byl poškodil skutečnou politiku osvobození. Je pravda, že ze současníků mnozí kolísali, že i skromnější doba předválečná odmítala závady tak křiklavé, jako bylo nedbání vnitřní úřední češtiny, volební reformy a zájmů menšin a fakt rozdělení i vyšších úřadů, ale že přijímala leccos jiného, dospěvši k jiným názorům o skutečné síle české posice, než měli hlavní bojovníci proti punktacím. Staročeši ovšem slibovali si od punktací trvalé sblížení s Němci, jejich pohnutkami nebyly jen ústava a loyality, nemluvě o nízkých motivech, které v zuřivých zápasech byly jim imputovány. Dnes, kdy hledisko naše se zvýšilo a otázka viny a zásluhy ustupuje před otázkou příčiny a výsledku, víme, že nenasytnost německé strany, podporovaná téměř bez výhrady vládou i korunou, má na rozbití úmluv podíl stejně vážný, jako strana mladočeská.

(*Zdravý otřes*) Co však s dnešního stanoviska je nejzávažnější, je psychologický a mravní efekt, který boj proti punktacím měl. Byl to mohutný, zdravý otřes, jenž donutil rozvinouti celý národní problém a vyjasnil rozhled, značně zúžený nezdarem státoprávního boje a potomní desítiletou vládní politikou. Jestliže se na jednom pólu v malomyslnosti šlo tak daleko, že H. G. Schauer v prvním čísle Času roku 1886 klade známou otázku po smyslu existence českého národa, rostl tomu na druhé straně protějšek

v těch, kteří uvažovali o české otázce bez Rakouska. Po čtyřiceti letech, jež následovala po revolučním roce, národ nezbytně potřeboval takového osvěžení a volnější orientace své politiky, zvláště když mu v rostoucích starostech hospodářských a ve hnutí sociálním přibývalo složitých vnitřních otázek, které samy o sobě pudily k těsnějšímu poměru ke státu, než bylo v zájmu politiky osvobozovací. Že při tom na straně odpůrců Staročeků byla spousta oportunistů, klasicky zosobněných G. Eimem, jichž radikalismus byl jen ve slovech, linie politiky však stejná, nic nemění na psychologických a mravních účincích kampaně, patrných především v mládeži, která ji opravdu žila celým srdcem.

(*Pád Staročeků*) Drceny denními útoky Národních Listů a mladočeských řečníků, znemožněny vítězoslávou a neústupností Plenarovou, napadány z boku vládou, která jako naschvál jala se nařízeními provádět právě kusy nejnepopulárnější anebo vůbec ne tak smluvené, chabě hájeny vůdci Staročeků, opouštěny členy vlastního jejich klubu, i vynikajícími, desavuovány doplňovacími volbami, nesčetnými peticemi a projevy voličstva, uváděny v nenávisť také neobratným způsobem, kterým vláda těmto projevům bránila, punktace koncem roku 1890 konečně se shroutily. Při všeobecných volbách na říšskou radu byli pak Staročeši poraženi na hlavu tak, že 6. března 1891 prohlásili, že v politice na ten čas chtějí se obmeziti na stanovisko pozorovatelů.

(*Studentská fronta*) Tyto zápasy a rozehvění, které je provází, mocně působí i na studenty. Mají sice od roku 1882 již svoji universitu, nemusejí zápasiti o práva češtiny na staré utrakvistické, ale i z těch časů zbylo odíosní ustanovení skládati německy právnickou státní zkoušku. A kdo má pociťovati krutěji neblahou politickou přítomnost, kdo horoucněji dychtiti po lepší budoucnosti, vrcholící v svobodě, než mladí lidé, jimž do rozpětí všech sil spadá nejenom nejmnější vzrušení citů, nýbrž i vzdělávání ducha na příkladech velkých, svobodných národů, a působení úchvatné, osvobozující síly vědy, především nauk politických a sociálních. Mladočeši nabývají mezi studenty, jak je přirozeno, převahy, kdežto poměr ke Staročekům počíná se zle přiosťřovati, částečně vinou akademického senátu, ovládaného staročeskými profesory. Když

Mladočeši podali nový demonstrativní návrh proti německým zkouškám na právnické fakultě, výbor Akademického čtenářského spolku podal jim děkovnou adresu. Staročeské listy prohlásily to za akt politického stranictví, policie udělala ve spolku prohlídku a akademický senát zavedl se členy výboru disciplinární vyšetřování, jehož výsledkem bylo relegování jednoho člena na rok a důtka ostatním, s odůvodněním, že spolek nesmí oslavováním politických osobností prováděti politické demonstrace. Spolek byl nicméně i dále politikou zmítán a celé studentstvo s ním. Úřady neustávaly mu věnovati pozornost. Policie zakazovala přednáškové večery s určitými tematy, hejtmanství rychnovské udalo v červenci 1889 šest studentů rektorátu, že na venkově agitují pro Mladočechy, a profesori odmítli jim testovati přednášky. Když konečně spolek k slavnostnímu otevření Sorbonny v srpnu 1889 odeslal nadšenou adresu a vypravil delegaci, zastavila vláda pro překročení stanov jeho činnost a zapečetila místnosti. Tím bylo již studentstvo hromadně hnáno do náruče radikálnímu, nekompromisnímu, státoprávnímu mladočešství, jež neopomíjelo žádné příležitosti, aby nenáviděnou staročeskou stranu znemožnilo a povalilo.

(*Pokrokové hnutí*) Začal boj proti Staročechům, boj proti policii, boj proti Rakousku. Pražská sněmovna, žurnalistika, studentské hostince, pražské ulice — vše bylo bojištěm. Od května 1889 mluvčím studentstva je Časopis českého studentstva, založený z podnětu Antonína Hajna, jenž po celou dobu vycházení (do roku 1892) spolu se Sokolem, Vahalíkem a Klofáčem pilně se mu věnuje. Tento časopis až do svého zániku je z nejpozoruhodnějších zjevů v české publicistice. Jest živou kronikou *pokrokového hnutí*.

(*Nová generace*) V moderním vývoji českého národa není příkladu generace, která by s takovou vervou vystoupila a tak intensivně zasáhla do tolika oborů národního života, jako učinilo pokrokové hnutí svou činností politickou a sociální i literární a kritickou. Mělo k tomu, čeho třeba: krásnou odvahu, pevnost mravní, čilost rozumovou i výšku rozhledu. Nalezlo v domácí i cizí krásné literatuře a v ovzduší doby vzrušující podněty, setkala se se sympatickými učiteli, bylo povzbuzeno radostným ohlasem, který nalezlo, vidělo státi na své straně nový svět, toužící po svobodě a

sociální spravedlnosti, který vznikal doma i v cizině. Ale pokrokového hnutí by nebylo bez té šťastné shody okolností, jež přivedla do pražského života současně tolik nevšedních mladých lidí, spojených navzájem horoucí touhou po vědění a láskou k národu a všem utlačeným, jež si záhy vytvořila stejně mocný protějšek v nenávisti proti Rakousku a reakci.

(„*Jiné vyrovnání!*“) Časopis pokoušel se zprvu, jako Čas, přimět studentstvo, aby na politický život hledělo zdrženlivě a snažilo se především o všestranné vzdělání. Ale doba všechny strhovala rovnou do boje a zakrátko byl to právě list sám a jeho hlavní redaktoři a přispivatelé, kteří harangovali mládež a veřejnost k intenzivní účasti na politických zápasech. Vše, co bylo mladé, stálo tehdy proti staročeské straně a pomáhalo při sněmovních volbách roku 1889 porážeti její kandidáty a ničiti při říšských volbách roku 1891 zbytky jejích posic. Země se třásla hlukem neslýchaného zápasu — ale Časopis chtěl více. V každém čísle toužil, aby česká opozice byla opravdu zásadní, radikální, aby zasáhla hluboko a široko, zahrnula opravdu celý národ, ne pouze poslance. Otevřeně prohlašoval vítězným Mladočechům, že přátelství k nim je pouze do času, pokud nezklamou, a s jejich oportunisty na pravici i na levici záhy počal se utkávat, nedávaje se nicméně svést ani fanfaronstvím hlučných oposičníků. Horlivě snažil se Časopis, aby česká fronta proti Vídni se zhustila a prohloubila: žádal četné schůze, vydávání politické bibliotéky a politické revue, hlavně však laciný lidový deník, populární brožury, organisaci venkovského tisku, letáky, písničky a zejména působení na dělnictvo a agitaci pro všeobecné právo hlasovací. V Časopise nemaří se mnoho slov o tom, že čeští Němci jsou nespravedliví, neukojitelní chauvinisté; přijímá se to jako hotová věc a vyrovnání v Čechách proto také staví se do druhé řady; na první místo klade se „jiné vyrovnání“, radikální vypořádání českého národa a českých zemí s Rakouskem a korunou.

(*Šach radnici!*) Školou politického života, pro který redaktoři Časopisu otevřeně se připravují, jest jim činnost spolková. Po rozpuštění Akademického čtenářského spolku tvoří si studentstvo nové velké středisko v Slavii a při volbách do ní na podzim roku 1890 stoupcí Časopisu vystupují už jako „pokroková strana“ a horlivě se

přičiňují, aby život spolkový byl opravdu intenzivní a všestranný. Po ruském vzoru pořádají debaty při čaji a čajový večírek a čaj od rána do noci vařený v hlučné redakci Časopisu tvoří jednu z podstatných vnějších charakteristik generace. Debatovala se ustavičně a o všem, themata přednášek a referátů jmenovitě Antonína Hajna nasvědčují neobyčejné horlivosti, se kterou byla pohlcována nej-různější literatura a přijímány její podněty. Zde také po prvé setkáváme se s Rašínem ve spolkové činnosti: na valné hromadě 7. listopadu 1889 navrhuje zřídit komisi novinářskou, knihovni a přednáškovou. Brzy potom, 12. května roku následujícího, ukazuje svými návrhy silný praktický smysl a neohroženost, která umí splácet rány. Městská rada pražská zůstala staročeskou a dávala to studentstvu všemožně najevo. Odpírala proto vydání jmění a jmenovitě knihovnu, která připadla městu Praze po rozpuštění Akademického čtenářského spolku, novému studentskému středisku, Slavii, která na toto dědictví právem činila nároky. Posluchač filosofie Klofáč navrhl proto na studentské schůzi, aby studentstvo donutilo městskou radu k povolení tím, že ukáže pražskému občanstvu, co znamená vystupovati nepřátelsky proti studentstvu, a vystěhovalo se počátkem příštího školního roku hromadně do předměstí a vše jenom tam kupovalo. Rašín přimlouval se vřele za tento návrh, připojuje hned zevrubný výpočet, z něhož plynulo, že bojkot 2000 studentů po 7¹/₂ měsíce odejme Praze téměř půl milionu zlatých. Dále navrhl, aby studentstvo, vidouc lhostejnost občanstva proti křivdě, která se na něm páše, chopilo se svépomoci a sbíralo o prázdninách jenom na svoje účely: fond Časopisu českého studentstva a Akademický dům.

(*Spolky a sjezdy*) V červenci 1890 vysílá české studentstvo Rašína spolu s Ant. Hajnem a V. Klofáčem k slavnosti převezení ostatků A. Mickiewicze z Paříže do Krakova. Všichni tři, oblečení v čamary a s odznaky Slavií: baretem a trikolorou, budili živý zájem polského obcenstva. Tam navázány přátelské styky s polskou a rusínskou mládeží, zachvácenou rovněž pokrokovým ruchem, a ujednán projekt sjezdu slovanského studentstva na příští rok. Sjezd konal se v květnu 1891 a Rašínovi připadl v něm úkol vítati 18. května na banketě jednotlivé slovanské delegace. Akademický senát sjezd za-

kázal, proto konal se pouze jako důvěrná schůze, na níž předneseno množství materiálu a přijaty zásady federalisace Rakouska a radikálního programu světového a sociálního. Značnou část jednání zabíraly speciální otázky studentské, zvláště úprava disciplinárního řádu, který zakazoval na příklad studentům, i plnoletým, účast v politických spolcích. O těchto věcech pojednal Rašín na studentském sjezdu v Humpolci v srpnu 1890. Byla to kritika spolkovacího zákona a jeho provádění svědčí již o speciálním zájmu o právní otázky.

(*Doktorem práv*) Tento zájem podporoval také Rašína v právnických studiích, takže v krátké době, již 6. října 1891, byl promován. Předcházela charakteristická epizoda, která spolu s celkovými poměry na universitě, jmenovitě na právnické fakultě, odráží se též v děkovací řeči jeho. Rašín přišel totiž k promoci v baretu, spolkovém to odznaku Slavie. Prof. Randa odepřel kandidáta v baretu promovati, vytýkáje, že hodí se odznak ten pro ulici, ne však k takovému slavnostnímu úkonu, načež doktorand odsekl: „Tento odznak hodí se také pro salon a ke každému slavnostnímu aktu.“ V děkovací řeči mladého doktora ozvala se na to hrdá, mužná slova: „Kráčel jsem vždy cestami přímými a přímou cestou dospěl jsem cíle, nevyhledávaje nikdy postranních cestíček k přízni. Rodiče moji vedli mne k svobodě, popřávajíce mně volnosti.“ Byla to nárazka na některé trapné zjevy mezi studentstvem i program do budoucnosti.

(*„České státní právo“*) Svůj zápas s Rakouskem zatím již zahájil. 25. září roku 1891, v den příjezdu císařova do Čech, vyšel a den nato byl konfiskován a pak znovu vydán jeho 38stránkový spisek „České státní právo“, první to z Epištol pro lid, vydávaných Časopisem, výmluvná brožura, která do roka rozlétla se ve 4 vydáních a 15.000 výtiscích. Po historickém úvodu, v němž zdůrazňuje význam obnovení státního práva zemí koruny české proti pouhé korunovací namnoze požadované (kterýžto požadavek byl spojen jmenovitě s osobou místodržitele hraběte Thuna), druhá polovice spisku je čistě politická, vykládajíc program obnovení českého státu v duchu demokratickém a svobodomyslném se zárukou práv menšin a veškerými prospěchy, jež by tento stát skýtal svému obyvatelstvu. V taktice státoprávní je autor důsledný; každý

krok musí česká delegace posuzovati s hlediska státního práva, na říšské radě je pouze dočasně, ve vládní straně mohla by býti jen, kdyby tato vláda chtěla státní právo opravdu skutky provést. Politiku volné ruky mohla by česká delegace dělati jen vůči vládě, stojící na stanovisku široké samosprávy zemí, která by státní právo přibližovala.

(*Oposice do důsledků!*) Těžisko spisku jest a opravdová povaha jeho autora se zračí v úvaze o tom, jak si počínati proti vládě, která by prohlásila, že státního práva nechce, anebo by prováděla zákony, jež čelí k roztržení země nebo ztěžují obnovu státního práva. Proti takové vládě jest možné jenom stanovisko rozhodné oposice, ale důsledky toho musí prováděti nejen delegace, nýbrž i lid. To by znamenalo nechtíti pak ani drobných koncesí, se vším obracet se na sněm a obětovati také na politickou činnost potřebné peníze. Z taktiky poslanců autor nevyklučuje ani trpný odpor, třebaš by říšská rada zůstala schopnou usnášení. I k činnému odporu — rozhodné oposici nebo i stupňované obstrukci — i k trpnému je však potřebí organisace, a to při pasivním odporu ještě důkladnější, poněvadž pak se poslanci vzdávají své tribuny a musí tu býti náhrada. Tu nutno hledati v dobré organisaci strany i lidu. I navrhuje Rašín: informovati trvale a dobře cizinu, postarati se o laciné lidové listy, postarati se dále, a to napřed a včas, o peněžité prostředky pro tyto listy a také pro oběti persekuce. Úvahu o podrobné organisaci účasti lidu na oposiční akci poslanců ponechává si pro zvláštní spisek, rozhodně však podotýká, že chce-li mladočeská delegace svoji oposici stupňovati, musí napřed vykonati přípravy. Z toho důvodu je také proti okamžitému opuštění říšské rady. Není řádných příprav k parlamentní rozhodné oposici, ba ani se o nich ještě blíže neuvažovalo. Nelze proto opustiti tribunu, kde lze volně mluvit, a poslance je dlužno nutiti, aby konali přípravy, „aby v době příhodné nebyla oposice pouhým výbuchem citu, který by vzplanul jako kus slámy a nepřinesl by světla trvalého v naše poměry!“ Doporučuje rozhodnou oposici a sebevědomí v boji, končí autor přáním: „Kéž by v boji tomto i lid i poslanci postupovali tak, aby neskončila nová tato fáze opět — — papírovým protestem!“

(*Konfiskace a vyšetřování*) Nebyl mužem papírových protestů ten,

kdo s vervou mladého pokrokáře, ale s jasně probleskujícími talenty příštího organisátora, taktika, reálného politika a železného státníka psal tuto brožuru. Již druhého dne, 26. září, zabaven byl celý náklad a zavedeno objektivní řízení, 2. října pak c. k. krajský soud v Litoměřicích to potvrdil a odůvodnil skutkovou povahou zločinu rušení veřejného pokoje a urážky Veličenstva, ježto se v brožuře hledí popuditi k opovrhování jednotou státního svazku císařství, porušena je úcta k císaři haněním a vybízí k odporu proti zákonům a nařízením a k odepření daní. K návrhu litoměřického návladnictví bylo 27. listopadu proti Rašínovi i Hajnovi a Sokolovi jako nakladateli a vydavateli brožury zavedeno pro tyto zločiny přípravné vyšetřování. Zavedení objektivního řízení po tak dlouhé době právem prohlásil Hajn v Č. Č. St. za počátek persekuce státoprávního a pokrokového hnutí, především ve studentstvu.

(*Na vojně*) Již zde tedy byla i první srážka zblízka s nenáviděnou státní mocí a za situace velmi nevýhodné, neboť pachatel byl vojákem. Sloužil jako jednoroční dobrovolník ve Vídni a částečně v Pešti u sanity, kterou si vybral. Delikt spáchal sice jako civilista, ale následky případného odsouzení byly by ho tehdy postihly jako vojáka: hrozila mu degradace a nebezpečí, že bude sloužit druhý rok. Provedli u něho vskutku „domovní prohlídku“ černého kufríčku a zahájili výslech, ale učinili tak německy a kovaný jurista odepřel německy vypovídati, odvolávaje se na zákon, jenž skutečně, jak se ukázalo, byl na jeho straně, takže vojenský auditoriát musil se podrobiti. Také revers, jímž bratři se zavazovali, že mu přispějí k přiměřenému živobytí, aby se mohl státi důstojníkem, vojenské úřady marně žádaly německý a musily se spokojiti českým. Ale právě toto neohrožené vystupování mladého rebelanta získalo mu respekt, ano náklonnost četných důstojníků a po zkoušce, složené nejlépe ze všech, mnohá blahopřání, na která však po úradě s bratrem sestavil tykajícím gratulantům zvláštní odpověď, ve které nebylo ani armádního „ty“, ani občanského „vy“. Dlouho ovšem se z důstojnické hodnosti ani z nové uniformy, stejně jako z doktorátu netěšil: Omladina vzala mu vše a amnestie vrátila jenom nárok na obnovu doktorské hodnosti. Když se pak vrátil z Borů, byl přeložen k pěchotě a povolán do Terezína na cvičení záložníků.

Pověst měl už tehdy takovou, že důstojníci posádky dostali důvěrný rozkaz, aby po dobu jeho přítomnosti zachovávali ve všem přesně platné předpisy, aby Rašín nemohl ničeho žurnalisticky využítí proti armádě. Přece se však stalo, že jeden z důstojníků proti předpisu cvičil s nováčky právě nastoupivšími pověstně „nieder“. V zápětí hlásil se Rašín k raportu se stížností, vyložil svému užaslému setníkovi příslušné předpisy — a vyhrál.

(*První utkání*) Případ „Českého státního práva“ hrozil procesem, arcí před porotou — ale litoměřickou, nebude-li na žádost obžalovaných delegována jiná. Co řeknou doma rodiče a město? Čtyřia-dvacetiletý píše o tom z vojny (někdy kolem 11. prosince 1891) příteli Valáškovu blízko Nechanic: „I kdyby se mi to (t. j. odsouzení) stalo, byl bych čestným člověkem dále, ležel bych sice raněn, ale na poctivém zachovalém štítě, a raněn ne přímo, ale zákeřnickým zaskočením. Jsem velmi kliden, snad klidnější, než jsem kdy myslel. Moje sebevychování se osvědčilo.“ Byl si ovšem vědom, že je to politikum, nařídí-li vláda podati žalobu, a závisí to na postupu poslanců. „Není to sice nijakou příjemností býti lakmusovým papírem, na němž se zkouší, zdali česká společnost je tvrdou kyselinou či zda je odporným louhem, ale jestliže mi je přidělena tato úloha shodou okolností, budiž, vezmu ji na sebe, snad z toho budeme moci udělati diagnosu, je-li naše národní tělo zdrávo či trpí-li chudokrevností.“ „Odsouzením bych ovšem asi ztratil právo jednoroční služby — o čemž nikomu se nezmiňuj! Zkusil bych mnoho, ale ocel se brousí, byl bych ostřejší. Vytyčil jsem si pěkné, daleké cíle a k těm se nechodí po tepichu, ale per aspera. Ti, kteří v N(echanicích) sedí na žocích, nedostanou se do vlnobítí, poněvadž žoky neplovou.“

(*V Pešti*) Vojančina přinesla mnoho zážitků, jmenovitě pobyt v Pešti a pozorování života maďarského. Čech cítil a trádal tehdy v uherském hlavním městě ještě více než ve Vídni. „Srdce se Ti úží“, píše Rašín z jara roku 1892 témuž příteli, „po těle přechází mráz, do očí Ti vstupuje vlhko. Kde je náš Deák, můj příteli, kde je náš Deák? Nikdy nebylo mi tak úzko a nikdy nepocítil jsem takového strachu o bytí a rozvoj svého národa jako na tomto náměstí. Můj hochu, jsme bedný národ.“ „Proti mému oknu je královský hrad

v plných červáncích... a najednou nad ním vychází slunce, vychází zvolna, zářivěji a zářivěji. U nás za královským hradem slunce zapadá, když hledíme z matičky Prahy. Tam naše sláva umírá, umírá... zde roste a roste. Přes těla padlých národů žene se Attila, na padlých tělech národů staví svou říš. Nemravnost! volá rozhořčený slovanský a rumunský svět, ale Attila se žene dál. Slovo „nemravnost“ ho nerozčiluje, nanejvýš že se smíchem zvolá: „Co je mravnost? trpěti, nechati se ubíti?“ Ti národové mohou říci: „Spravedlivě jsme žili, spravedlivě jsme zemřeli.“ Ale nemohou říci: „Udatně jsme se bili.“ V cele na Borech bude potom hojně příležitosti potýkati se s Masarykovým pojetím problému.

(*Dělnická otázka*) Co však bylo v pokrokařství proti Národním Listům a mladočešství nové, byl pilný zřetel k rodícímu se hnutí dělnickému. Studium otázek sociálních pod vlivem poměrů a literatury, realismu, ale také mládeže rusínské a polské, zavedlo pokrokaře mezi dělníky. Ba mnozí cítili a nazývali se socialisty, třeba ne ve smyslu kolektivismu, nýbrž toliko rozhodných sociálních oprav. Neodradilo je, že při tom naráželi mezi dělnictvem na silný vliv internacionalistů, kteří pojímali svou ideu primitivně, odmítajíce vůbec národní cítění a zřetel k němu. Časopis víc a více si všímal počátků organisace sociálního hnutí a poněvadž při tom ve veřejnosti byla jeho mezinárodnost vytýkána i pokrokové mládeži, která se socialismem sympatisovala, uveřejnil Ant. Hajn v posledním ročníku časopisu obsáhlou úvahu, v níž rozebírá výtku mezinárodnosti a stav národního cítění u dělnictva i jeho vůdců vysvětluje a omlouvá.

(*Socialismus*) Mladé Proudý Škábovy horlivě si socialismu všímaly a v březnu 1893 v polemice se socialistickými listy vyložily svůj poměr k němu. Pokrokaři cítili, že v národě je rozpor mezi třídami, který se bude nutně stupňovati v boj, až ponížení budou chtít se povýšiti. „Ten boj musí nastati a jeho následky by mohly býti zhoubné také pro celý národ, bojující za svou samostatnost. Cit pro spravedlnost a neméně mocný cit pro národ nás přinutil ohlížeti se po prostředcích, kterými by se všechny třídy v národě staly sobě rovnými. Došli jsme toho přesvědčení, že tak může učiniti jenom socialismus. Tak jsme se stali socialisty.“ Ale „nejsme

jenom socialisty, chceme pokroku ve všech směrech. Proto jsme vytvořili celý systém myšlenkový, úplně odpovídající i celému národu i všem jeho třídám. Je to pokrokový program — který považujeme dle svého nejlepšího svědomí za schopný života a provedení v budoucnosti."

(*Proti trestu smrti*) Po návratu z vojny na podzim 1892 vrhl se Rašín nanovo do práce. 5. listopadu vyhráli pokrokáři volby ve Slavii a Rašín zvolen starostou, kterým zůstal až do června 1893, kdy se celý výbor poděkoval. Veřejná činnost jeho se v té době prohlubuje tím, že se zapracovává do jednotlivých otázek. Nové Proudy otiskly od něho v lednu a v březnu 1893 studii o trestu smrti, vyznívající v rozhodný odpor proti tomuto trestu. Důvody Rašínovy čerpány jsou hlavně se stanoviska účelnosti a velkou část pojednání zaujímá úvaha o působení trestu smrti na veřejnost, jmenovitě běží-li o zločiny politické. Je-li zde již patrné časové pozadí této práce, je tomu tak tím více v článku „Neodvislost soudcovská“, kterou vytiskl v tomtéž časopise v srpnu, a jmenovitě v pojednání „Politické zločiny dle osnovy nového trestního zákoníka“, které spolu s delší studií „Úvahy o návrhu trestního zákoníka“ téhož roku uveřejnil v Rozhledech.

(„*Politické zločiny*“) Článek „Neodvislost soudcovská. Několik slov v duchu svobodné ústavy. Napsal Dr. R. Věkoslav“ byl podepsán jménem, jímž byl Rašín znám v pokrokovém hnutí. Rozebírá soudcovskou neodvislost, jak vypadá v praxi, a zjišťuje okolnosti nepříznivě na ni působící: přecházení od státního zastupitelství, kde vše soustřeďuje se na odsouzení obžalovaných, k soudní službě, jež má postupovati objektivně, hlavně však vliv představených, kteří mají v rukou soudcův postup, jmenovitě pak nátlak vlády, která sama, potlačujíc poroty, dává najevo, jak výjimečné senáty mají souditi. Autor navrhuje proto, aby povyšování soudců bylo vzato vládě a dáno samosprávným komorám soudcovským a aby soudcové byli při nastoupení řádně placeni. „Politické zločiny“ jsou nemilosrdnou kritikou nové osnovy, ukazující, kolik v ní zůstává vrchnostenského nazírání na státní občany, libovůle a příkrostiti, jmenovitě pokud běží o urážku císaře. Podivnou náhodou nezmiňuje se tu dr. Rašín o zločinu rušení veřejného pokoje, spáchaném

účastí na tajném spolku, pro který o půl roku později byl odsouzen. Závěr obsahuje trpký stesk nad netečností veřejného mínění, „občanstvo a žurnalistika neprojevíly ani nejmenšího zájmu: když jednalo se o politických trestných činech ve výboru.“ Jest obava, že „utvoří se takto nová ohromná překážka pro opravy státně politické, obzvláště když bude to nyní zákon ústavní, za klidu a netečnosti občanstva sdělený. Zdá se, že různými vlivy tak mnohé u nás se vžilo, co by se bývalo nemohlo vžítí v letech šedesátých.“ Stejnou úvahu o věcech nastávajících, stejně houževnatý pokus rozviklati starému režimu aspoň trochu čelisti, než sklapnou, provádí dr. Rašín, vrací se k otázce politických zločinů brožurou za války, před svým zatčením. A také tento pokus je tehdy hlasem volajícím na poušti.

(*Obstrukce na sněmu*) To byly přestřelky, prováděné se vzdorným čelem, ale také vždy pohotovou obratností právníka, který svým lpěním na literě zákona tehdy i potom za války nejednou působil zlé starosti vojenským pánům. Víc a víc blížilo se však i první politické utkání s Rakouskem. Převrat v politickém životě českém, způsobený porážkou Staročechů, neodvrátil vládu hned od jejích úmyslů. Nedbajíc toho, že zdvihla se a stále roste nová vlna vzdoru, zesíleného jak nespokojeností celku, tak rozpětím moderního ducha v mládeži, stupňovala bouři ještě sama pokusy provést punktace násilím a lámat mladočešství i pokrokové hnutí policejními prostředky. 20. dubna 1892 vydal ministr spravedlnosti nařízení, kterým se zřizoval okresní soud v Teplicích (Wekelsdorf) a přearoďovala německá obec z obvodu českého okresního soudu do obvodu německého. Bylo to znamením, že vláda chce punktace provádět jen v duchu Němců a na jejich prospěch, proti vůli všeho českého národa, a budovat v Čechách čistě německé území, jehož vývojovou perspektivu dostatečně osvětlovalo pronásledování českých menšin i plány Plenerovy. Také Staročeši za těchto okolností odpřelí v rozhraničovací komisi účast, ale vláda se rozhodla, že v činnosti její bude pokračováno i za nepřítomnosti českých důvěrníků. Bouřlivé protestní hnutí v Čechách, úřady všemožně lámané a stíhané, a obžaloba proti ministru spravedlnosti na říšské radě byly odpovědí. Návrh byl zamítnut a Mladočeši přenesli boj na český

sněm, kde podali, bez Staročeků a velkostatku, návrh státoprávní adresy panovníkovi, v němž ostře vystoupili proti vládě a Němcům a připomínali slib korunovace. Hrabě Taaffe užíval veškeré své obratnosti a zkoušel provádět dále politiku houpačky: povolal německého ministra krajana a neobsadil uprázdněné místo českého, ale prohlásil, že nemíní ho neobsadit vůbec, dal rozpustit liberecké obecní zastupitelstvo a přiznat ústy ministra spravedlnosti, že konfiskací českých listů — jen v červnu 1892 bylo jich na příklad 281 — jdou někdy trochu daleko. Za to mu levice i s Mladočechy odepřela dispoziční fond. Punktační předlohy způsobily konečně výbuch: maršálek přes protesty Mladočeků dal na denní pořad sněmu 17. května 1893 druhé čtení vládní předlohy o zřízení německého krajského soudu v Trutnově. Proti tomu mladočeští poslanci zahájili technickou obstrukci a vládě nezbylo než sněm uzavřít. Pokračování akce přeneslo se nyní na bojiště širší.

(Pokrokáři) Současné také pokrokové hnutí dostupovalo svého vrcholu. Do konce roku 1892 vydalo vlastními prostředky na 20 svazků moderních autorů ve Vzdělávací bibliotéce, počínaje asketickou Kreutzerovou sonatou a rigorismem Björnsonovým až po francouzské naturalisty a hedoniky. Opravdovost a vášnivá chuť k životu byla společným pojítkem tak disparátních směrů. Toho roku pokrokové hnutí založilo Bibliotéku sociálních nauk a ke studiu sociálních a národohospodářských otázek časopis Rozhledy. Redaktoři Časopisu Českého Studentstva, přestávající byti studenty, dobrovolně list zastavili a věnovali se Rozhledům, Literárním Listům a nově založené Neodvislosti, sloužící především politice. Časopis Českého Studentstva ostatně v posledních letech byl již listem výhradně politickým, reagoval na všechny zjevy veřejného života a zápasil roztrpčeně při každém čísle s konfiskacemi a šikanami policie.

(Mezi dělníky) Dělnictvo mělo jenom jednu stranu, sociálně-demokratickou. Ale stranická kázeň nebyla tak tuhá, aby široké vrstvy dělnické mládeže nenáležely současně pokrokovému hnutí. To je vábilo svou vřelostí i mládím, duchem bratrství i prudkým nacionalismem. V situaci dělnických vrstev bylo mnoho, co zasluhovalo nenávisti; ale třídní boj ukazoval jí terč příliš široký. Naproti

tomu pokrokové hnutí hlásalo cíl určitý, blízký a známý. Jeho terčem byl rakouský stát a jeho třídní zákonodárství, klerikalismus, němectví a kulturní zaostalost, a dynastie, nenáviděná a odevšad tupená, kterou na každém rohu representoval vyzývavý chochol policejní stráže i dvojjazyčnost. Pokrokové hnutí obrátilo všechny myslí sem a tak zachytilo a řídilo vlnu vzdoru, která v dělnictvu neměla jenom kořeny nacionální. Ale vztah pokrokářů k dělníkům byl opravdový. Cítili s nimi a pracovali pro ně: přechetnými přednáškami, spoustou literatury, kterou je probouzeli, vzdělávali a ovšem i mátlí, živelnou přímo dychtivostí po vzdělání a iniciativou, která zájem o společenské otázky zaměňovala s jejich řešením, a konečně osobním, srdečným stykem. Tak rostla napřed v drobných chudých hospůdkách, potom na důvěrných schůzích, a konečně na bouřlivých pouličních i tajných demonstračních podnicích s jejich divokostí, drsným a drastickým vtípem, ale i stálou vášnivou opravdovostí ona pro všechny nezapomenutelná atmosféra, která je srážela dohromady, učila nebáti se, nenáviděti zbabělce, šosáky a zrádce stejně jako orgány pořádku, a dva za všechny dovedla až ku vraždě. Intelpekt stál více v pozadí, programové vyjasnění sliboval až vývoj poměrů, s pokrokářstvím pochodoval nejen socialismus, nýbrž i anarchismus, ač ne všichni, kdo k dlouhým vlasům, vlajkci černé kravatě a širáku přidávali i odznak VRBA (volnost, rovnost, bratrství, anarchie) věděli aspoň trochu určitěji, za jakým společenským cílem jdou. Ale všichni byli tím ochotnější se rvát, všichni se opíjeli hromadností projevů, divokými, potupnými výkřiky, tajnou i veřejnou blasfemií, kočičinou i řinčením skla a nejvíc rušnou omladinářskou písničkou.

(„*Rudý prapor*“) V pokrokovém hnutí hrála úlohu zcela mimořádnou, byla jím vášnivě pěstována, popularisována i rozmnožována o písně nové i převzaté slovanské. Kdekdo zpívá, v hospůdce, na výletě i při demonstraci, ve vězení a jde-li do tuha, i při rozbitém jednání v soudní síni. To nejlepši dali Poláci: Czerwony sztandar, který přivezli r. 1891 v květnu na sjezd slovanského studentstva. Napřed se ten skvělý chor vzdoru a pomsty zpíval polsky, později, když už zdomácněl, Beta Krapková, jedna z revolučních dívek, přeložila jej do češtiny. Byl vášnivě milován omladinou, stíhán a jako ve-

lezrada exemplárně kvalifikován (v Haliči napřed netrestán, pak jenom jako přestupek) rozezlenými úřady. Každý věděl, kdo jsou tyraní a kdo zrádci, kterým píseň klne a slibuje den odplaty a soudu. A opět je to píseň, slovenské: Kto za pravdu horí, kterou pod vánočním stromkem zpívá nemocný, fantastický hrbáček svým dvěma druhům, jež s ostatními sváděl i zradil; píseň v ústech prokletého rozčílí je tak, že ho zabijí, a tak státní zástupce ztratí hlavního svědka, ale za to získá těžký argument proti „tajnému spolku“, na jehož existenci sami soudcové za procesu, konajíce porady, jakoby stáli nad skrývačkou, ptají se ironicky navzájem: „Wo ist die Katz?“

(*Vření*) Politický radikalismus jest hlavní silou pokrokového hnutí. Je tak mocný, že si vynucuje jeho diferenciaci i vůči směrům dosud sympatickým. Pokrokáři chtějí něco jiného než Masaryk, jenž byl zvolen za jejich účinné podpory a jásotu, ale potom — ostatně ne proti duchu parlamentních řečí i adresních návrhů vůdců mladočeských — v září promluvil ve Strakonících jako poctivý rakouský oportunista, nemaje důvěry v radikální opozici. A rok na to Časopis prohlašuje již, že universitní realismus kritikou i hledáním pravdy získal si o mladé pokolení velkých zásluh, ale nyní se již roztekl v písku a v politice také jinak než svým oportunismem úplně zklamal. Stejně utkal se v září 1892 na studentském sjezdu s posl. Kramářem Ant. Hajn, prohlašuje, že radikálové budou opozicí v pravdě českou a ne rakouskou. Ostrá nálada ve studentstvu i účast mládeže nestudentské má za následek, že se zápasí velmi příkře a prostředky příliš nevybírají. Staročeši na sněmu, na radnici a v akademickém senátu i policie jsou terčem, do něhož se bije nemilosrdně, nechť je risiko sebe větší. Demonstrace proti profesorům Kvíčalovi, Bráfovi, Talířovi a Tomkovi na jaře 1890 byly jen predehrou, také bělohorské roku 1891 a protesty proti zákazu oslav Komenského v březnu 1892 byly ještě dosti nevinné. Zato účast na druhém slovanském sjezdu ve Vídni odpykali čtyři akademikové, třebaže tři z nich tam hlasovali proti kolektivismu, jednoroční relegací z universíty.

(*V „černé knize“*) Co Rašín napsal v brožuře „České státní právo“ o připravování radikální opozice v lidu, prováděl bez únavy a bez bázně. Zasloužil si dokonale svoje místo v proskripční černé knize,

kde podle místodržitelského oběžníku byli sepisováni pokrokáři. Věděl, že se o něm ví: v onom oběžníku, nalezeném mezi trestními spisy a otištěném v Pokrokových Listech A. P. Veselého 30. června 1893, bylo vylíčeno, že obě části hnutí, studentské i dělnické, směřují k věcem v Rakousku nejhorším, k rozkladu úřadů a vojska, že je vedou Sokol, Ant. Hajn a Škába, a za nimi — tedy jako nejnebezpečnější — že stojí dr. Baxa a dr. Rašín. Na schůzích mluvilo již mladočeské radikální křídlo s neobyčejnou ostrostí proti vládě, centralismu a dynastii. Zástupci úřadů prožívali tam zlé chvíle. 25. února mluvil dr. Rašín na schůzi mladočeského klubu proti Staročechům a šlechtě, prohlásil za jediný účel oposice ve Vídni brániti tomu, aby s tímto parlamentem vůbec bylo lze vládnouti, a za demonstrativního potlesku pravil, „že jsme rušiteli míru, toho nepopírám, budeme jimi v každém případě“, načež po zakročení politického úředníka teprve skončil. 20. března pronášel na Smíchově stejně nepokrytou pohrůzku: „Musíme-li prolévat krev pro toho, komu jsme cizí, bude asi mnohem větší slastí pro nás, prolejeme-li ji pro svůj národ.“ Nejpohnutější byl pověstný tábor lidu v lese u Říčán, kde dr. Rašín užíval oslovení „titulární občané“ a vykládal průhledné podobenství: „Viděl jsem jednou, jak dráteníčkové nesli na ramenou špatně sklížený Betlem, který jednoho z nich tlačil do ramene. Zatřásl jím a špatně slepený Betlem rozsypal se rázem.“ Zde jako všude hlásal dr. Rašín, že národ nesmí jen hroziti, nýbrž musí také míti odvahu ke skutku, a vřele mluvil pro to, aby dělnictvo bylo získáno k boji za český stát tím, že v něm uvidí lepší budoucnost. Tábor byl rozpuštěn, Národní Listy pro zprávu o něm zabaveny a referent odsouzen do vězení, z něhož vyšel až při amnestii r. 1895.

(Poslední posice) V druhé polovici srpna se již pilně zatýkalo, a to i mezi nedělníky, ale dr. Rašín s K. S. Sokolem řečnili ještě 3. září na bojovné schůzi v Lužci, kde se zle vedlo císařskému orlu a po rozpuštění tábora konána důvěrná schůze, a dr. Rašín byl také po rozeznání reskriptového banketu na Žofíně 12. září hlavním nositelem důvěrné schůze, která potom konána u Choděřů. Výjimečný stav znemožnil potom v Praze veřejnou činnost a umlčel tisk hnutí, ale Rašín se ještě 27. září objevil jako vydavatel na kolín-

ském Polabanu, jenž převzal dědictví Neodvislosti. Teprve 6. října odstěhoval se z této poslední posice ke svým přátelům pod Novoměstskou věž.

(*Ulice mluví*) Při demonstracích počaly se objevovat lístky „s velezrádným obsahem“ a proti policii demonstrovalo se již nejenom křikem, nýbrž i kamením a hroudami. V únoru 1893 studenti a dělníci s drem Rašínem, Sokolem, Škábou a jinými v čele provolali pereat knězi Škrdlému, redaktoru klerikálního měsíčníku, pro potupné psaní o Nerudovi a vytloukli mu okna. Svatojanský ohňostroj 15. května byl podnětem nejen k demonstračnímu zpěvu, nýbrž i nezdařenému pokusu hodit do řeky Jana Nepomuckého. Ráno nato pak probudil se František I. na nábřeží s provazem na krku. Punktační bouře ve sněmu nalezla protějšek ve vytlučení oken šlechtického kasína, zemského maršálka a profesora Pražáka. Dělnictvo svedlo svou bitvu s nenáviděnou policií na Olšanech 18. června, když táhlo ze zakázaného tábora lidu, kde chtělo demonstrovat pro všeobecné hlasovací právo, a 2. července u Strašnic, kde do říše zasáhlo i vojsko. Srážky samy i doprava zatčených městem vyvolala ohromné rozčilení.

(17. srpna 1893) Konečně přišel 17. srpen. V předvečer císařského dne, sotva hudba na Staroměstském náměstí dohrála hymnu, zaburácel zapovězený „Rudý prapor“ a vypukla ohromná kočičina, o jejímž určení nemohlo být pochyby: náměstí bylo poseto lístky „velezrádného obsahu“. Také rakouským orlům na trafikách a na poštovních schránkách vedlo se pak v noci zle.

(*Hrabě Thun*) Tehdy pražské policejní ředitelství zmítalo se již horečnou činností. Místodržitel hrabě Thun, typický představitel starého režimu, do krajnosti oddaný dynastii, při tom Čechům nikoli nepřátelský, zemský vlastenec, arcí jen pokud to dovolovalo prvenství říše, uvítán byl druhdy Němci poplašným pokřikem jako „korunovační místodržitel“, ale záhy ukázal, že je-li poněkud rezervován vůči německé politice, nedovede na druhé straně než být desetkrát cizejší vůči Mladočechům, s nimiž byl v poměru bez výhrady nepřátelském. Jak mohl tento tory, jenž ve své neznalosti lidové psychologie i Mladočechům upíral právo na existenci, snést přímo pod svými okny činnost pokrokářů, s jejich socialistickými

sklony, neznabožstvím a radikalismem? Nalézal se beztoho mezi dvěma kameny, tísněn jsa s jedné strany prudkou oposicí Mladočechů, s druhé pak obavou před nemilostí císařovou pro domnělou nečinnost a jeho výčitkami, takže každý úřední neúspěch hrozil osobním nezdarem! Hněvivě a s napřaženou rukou sledoval jmenovitě činnost radikálního křídla mladočeské strany, a když konečně bylo to zrovna v předvečer narozenin jeho císaře, že pražská ulice tak zostra promluvila, tu jeho lidé konečně spustili.

(*Pražská policie*) Policie, soudě podle prozrazeného oběžníku, věděla do té doby o hnutí v mládeži daleko méně, než věděl každý, kdo si všímal její novinářské a spolkové činnosti. Byl to za Rakouska obvyklý zjev, že policejní orgány, sledující politický život, raději přijímaly zprávy konfidentů, snažících se ovšem dodat jim materiál cenný a zajímavý, t. j. věci trestné, než úsudky lidí inteligentních. K policii se ovšem zpravidla dostávaly nebo aspoň u ní vydržely jen živly dobře proseté, politickému ruchu českému vzdálené. Kromě toho vláda naléhala, aby se konečně učinilo něco, co by protidynastickému hnutí v Čechách udělalo přítrž, a podléhajíc víc a více vlivu Němců, chystala se odůvodniti připravovaný kurs otevřeně protičeský nějakým nápadným faktem. Pražská policie jí tedy na základě výpovědí dvou zlodějů, které dávala k zatčeným do cel, a policejního konfidenta, individua chorobné fantasie a zvrhlé povahy, opatřila *spiknutí*. Z důvěrných schůzí mladých lidí, konaných přesně podle spolkového zákona a důvěrných jen proto, že dělnické schůze byly téměř napořád zakazovány, udělán tajný spolek a vše, co se v Praze poslední dobou dalo, přičteno na vrub jeho členům a jmenovitě „návodcům“. A tak pojednou ona policie, která zprvu věděla tak málo, na konec věděla namnoze víc, než sami obžalovaní.

(*Sedmdesát zatčených*) Na Staroměstském náměstí zatčen byl pouze jeden demonstrant. Ale záhy potom zatkla policie dva známé dělnické žurnalisty, A. P. Veselého a Holzbacha. U toho nalezen deník s nástinem organizačního plánu a jmény. Další postup byl tedy dosti pohodlný. Kromě toho policie navštěvovala důvěrné schůze dělnické omladiny na neklidné pražské periferii a seznamy přítomných spolu s údaji konfidenta Mrvy byly jí základem k dal-

šsmu zatýkání. Do 6. září bylo takto zatčeno, prošlo umělým výslechem polic. komisaře Oliče a dodáno bylo k trestnímu soudu celkem 21 mladých lidí, kromě několika žurnalistů většinou typografové a jiní dělníci. Do poloviny října bylo jich přes sedmdesát.

(V předvečer výročí reskriptu) V Praze a po Čechách i po Moravě vřelo to s počátku dál. 3. září konali dr. Rašín a Sokol schůzi v Lužci u Mělníka, jež rozpuštěna, načež potupen císařský orel. Ke 12. září chystány organisací mladočeského tajemníka Čížka na paměť císařského reskriptu přečetné schůze, jež vesměs zakázány, ale nahrazovány důvěrnými. Na Žofíně shromáždili se četní poslanci a politikové k slavnostnímu banketu, jenž však byl policií za prudkých scén rozeznán. Účastníci sešli se pak večer v restauraci Choděrově, kde konali důvěrnou schůzi. Zde dr. Rašín chodí od stolu ke stolu, reviduje legitimace a radí aby, obává-li se kdo oplétání s policií, raději odešel. Shromáždění chtějí totiž provést svou věc „do krajností“, místnost dobrovolně neopustit a raději dát se zatknouti. Rašín se zdvíhá a mluví o Havlíčkovi; to, praví pak žaloba, „dokazuje jeho politické smýšlení“. Mluví i jiní, ostře a vzrušeně. Ale demonstruje se i činem. Asi v jedenáct hodin nastalo vzrušení a hlas: „Dolů s tím!“ Na průčelní stěně sálu obrátil někdo poprsí císaře a císařovny čelem ke zdi. Shromáždění výkřik bouřlivě opakovalo, všichni vyzývali, ale nikdo neposlouchal. Václava Štěpánka, organisátora žofínského rozeznaneho banketu, „zmocnilo se vědomí jakési hanby a hlavou mu prošla myšlenka: jsme to slaboši, jsme to chamrad!“ Vyskočil na stůl a obě sochy shodil na zem.

(Výjimečný stav) Zatím rána dopadla. Ještě téže noci vylepeny po Praze plakáty, jimiž oznámeno, že nařízením vlády zavádí se — v den reskriptu — pro Prahu a okolí *výjimečný stav*, a na základě toho zastaveny poroty a činnost řady politických klubů a pro všechny opoziční časopisy zavedena preventivní censura, nařízeno hlásiti spolkové schůze a zakázáno nositi spolkové odznaky na ulici.

(Zatčen) Nyní došlo také na vůdce pokrokového hnutí čili „intelektuální původce“, jak pravila potom obžaloba. Krátce za sebou zatčení Ant. Hajn, J. Škába a po nich 6. října pro události u Choděřů zatčen, potom však ponechán ve vazbě pro účast na Omla-

dině i dr. Rašín. I tentokráte, jako roku 1915, věděl napřed, kdy bude zatčen a snad by se to byl opět dověděl napřed, i kdyby roku 1920 nebo místo vraždy roku 1923 byl býval proveden úspěšný státní převrat. 5. října večer vyvolal ho neznámý na chodbu. Stál v šerém koutě, ruce na obličeji, zamumlal změněným hlasem: „Zítra policejní prohlídka, budete zatčen. S bohem“ a chvatně odešel.

(*V cele č. 83*) První tři spolu s A. P. Veselým dání do cely č. 83, kde se říkalo „u tří zastavených redaktorů (t. j. Hajna, Škáby a Veselého, jichž časopisy byly zastaveny) a jednoho vydavatele“ (t. j. dra Rašína). Měli výhodu, že si mohli kupovati stravu místo bídné vězeňské a žítí pohromadě, na rozdíl od jiných vyšetřovaných, kteří dávání mezi sprosté zločince a konfidenty. Byl tu, podle líčení A. P. Veselého, vzorný pořádek: ráno úklid, pak čtení, oběd a krátký odpočinek, pak zase čtení. Večer nastala zábava: lezení na mříže, koukání do dvora, volání a korespondování s jinými vězni. Pak dlouhé černé hodinky při čaji, zanícený, roztoužený zpěv, snění, chvílemi debata a konečně spánek. Dr. Rašín tu získal neocenitelnou školu pro svůj potomní dvojí pobyt ve vězení.

(*Rudolf Mrva*) Ve vazbě zůstal se svými přáteli až do 23. prosince, kdy až na Veselého byli na kauci propuštěni. V tu dobu byl již objemný obžalovací spis proti 77 Omladinářům hotov a v platnosti. Zavraždění Rudolfa Mrvy v noci na Štědrý den dodalo počínajícímu procesu dalšího dramatického rázu.

(*Dvojí proces*) Od jeho počátku z různých bezpečných známek bylo patrné, že obžalovaní, jmenovitě oni čtyři „návodci“, nevyváznou. Roky vězení vznášely se nad soudní síní a všichni věděli, že také dopadnou. Přes to běžela tu vedle sebe nepřetržitě dvě dějství. Obhájci, jmenovitě dr. Stránský a dr. Baxa, z obžalovaných pak jmenovitě dr. Rašín, vynikající tu nad všechny ostatní, s vynaložením veškeré právnické obratnosti snažili se využítovatí ze psaného zákona ve prospěch obviněných všeho proti tomu, co z téhož zákona proti nim upletla žaloba. Ale vedle tohoto zápasu právníků stále se odehrával i zápas politický, zápas Vídně, usilující zasáhnouti a zkrušiti českou opozici, s Prahou, využívající posice slabšího, ale pohyblivějšího, k tomu, aby státní moc doma i za hranicemi, co nejvíce kompromitovala a oslabila. To se podařilo: kalné

prameny policie, metody vyšetřujícího policejního komisaře, tendenci, ale obmezenou komisi, s níž obžaloba sestavena, schátralost hlavního svědka Mrvy, to vše podařilo se obžalovaným přímo křiklavě osvětliti, takže na konci líčení byli ti, kdo je sledovali, napořád přesvědčeni, že pravdu měli, kdo hned na počátku tvrdili, že tu běží o věc předem připravenou, kde rozsudek se dělá hned se žalobou.

(*Omladina a „Omladina“*) Postup žaloby byl typický. Jako vždy, tak i v tomto případě státní moc vycházela od předpokladu, že veřejnost v Čechách není nespokojená z nespokojenosti, nýbrž proto, že je svedena. Tím spíše musila pražské demonstrace považovati za dílo několika „návodců“, kteří založili za tím účelem tajnou organizaci. S velkým zadostučiněním přijala proto policie i místodržitelství vše, co se podařilo výsledky dostat z obou zlodějů a co dodal konfident Mrva. Těžší bylo ovšem dokázat skutečnou existenci tajného spolku. Vše co státní zástupce sehnal — hospodské kroužky, bavící se zpěvem, výlety a kladením navštívenek na hroby vynikajících mužů, pokusy založiti spolek, ale toho rázu, že se za tím účelem zadávaly úředně stanovy, důvěrné schůze podle zákona, na nichž úředníci neshledali nic závadného, trochu karbonárské romantiky, na druhé straně pak výroky o výkonném výboru pokrokové, veřejně vystupující strany — nestačilo ani na tolik, aby žalobce mohl trvati alespoň na tom, že spolek opravdu se jmenoval Omladina. Na tom však mu také tolik nezáleželo: dokazoval, že kde je urážka veličenstva a demonstrace, musí býti také tajný spolek, a podle toho konstruoval žalobu: cíle tajného spolku byly velezrádné a proto pouhé spojení s tímto spolkem, pokud jeho velezrádný účel byl členům znám, je zločinem velezrady; kdo o velezrádných cílech spolku nevěděl, ale věděl, že spolek dělá pouliční projevy proti císaři a státu, je vinen zločinem rušení veřejného pokoje; komu pak ani tento účel nebyl znám, je přes to vinen přechinem proti veřejnému pokoji a řádu. Velezrada spáchána byla tím, že někteří z obžalovaných, skoro vesměs pod dvacet roků, rozhodili na Maloměstském náměstí (jeden z nich odhodil je toliko na nádražním záchodku) hektografované lístky velezrádného obsahu, dva pak dopustili se jí až ve vyšetřovací vazbě.

(*Před soudem*) Bylo to první ze tří velkých utkání dra Rašína s rakouskými úřady. 26letý advokátní koncipient, požívající nad všemi svými přáteli veliké výhody právnického vzdělání, jediný z nich také dostudovaný a těšící se velkému respektu mezi obžalovanými, hleděl na proces střízlivě. Měl od počátku dva cíle: otrástit při této příležitosti co nejvíce státní autoritou, ale hlavně použití procesu pokud možno k podpoře pokrokové strany a posílení opozičního ducha v národě. Mučednictví nemiloval; platilo-li však pro něho jako pro všechny před soudem: co's učinil, zapři, činil to přece způsobem sice obratným, ale důstojným.

(*Žalovaným i obhájcem*) Od prvního dne přelíčení 15. lednu 1894 v ponuré, klenuté porotní síni, naprosto nedostačující pro tak veliký počet obžalovaných, jejich důvěrníků, žurnalistů a dozorců, bylo patrné, že obžalovaný dr. Rašín obratností a jistotou svého vystupování vlastně patří mezi ohhájce, stejně jako mezi těmito ostatně byl dr. Baxa, jenž pouze náhodou neseseděl mezi obžalovanými. Mladý koncipient mísil se do každé kontroverze se soudcem, počínaje protestem proti dusivé, nedostatečné místnosti a proti tajnosti líčení, i do drobných otázek jednacího řádu, byl postrachem svědků, vedených veřejným žalobcem, a nemilosrdným kritikem jeho logických postupů. Osmého dne líčení (23. ledna) promluvil pak řeč, ve které neobmezil se na vyvracení toho, z čeho byl žalobou viněn a čím to bylo odůvodňováno, nýbrž pojednal také za všechny obžalované o podstatě a charakteru pokrokového hnutí.

(*Program pokrokového hnutí*) Stalo se jistě zřídka, že politickému směru, vstupujícímu teprve do zápasu, dostalo se nejvýraznějšího shrnutí programu — z lavice obžalovaných. Rašín prohlásil, že počátek procesu dlužno hledati v té době, kdy se *jistá strana* (t. j. strana pokroková) stala *velmi nepohodlnou*. Tato strana „vzala si za úkol studovati otázku sociální a spojití ji s otázkou národnostní. Vycházela tu z pojmu otázky národnostní, který postavila hlouběji než ostatní strany. Za otázku národnostní pokládala snahu po největším rozkvětu hospodářském, politickém i kulturním. Celý svůj program postavila na basi společenskou, poněvadž stát nebyl pro ni modlou, on byl jí souhrnem všech občanů.“ Zmíniv se o sjezdu slovanské mládeže r. 1891, pokračoval: „Bylo to hnutí, které zna-

menalo, že myšlenky socialismu musí být také u nás známy, že musíme být tam, kde je spravedlnost a pravda. Následkem toho jsme musili být na straně dělníků (již z důvodů humanity), poněvadž jsme je viděli vykořisťované a utlačované. Na tomto základě hleděli jsme získat styky s dělnictvem." Ale hainfeldský program neřešil otázky národnostní. „Tu obráceny zraky naše, pokračoval dr. Rašín, v první řadě na dělnickou mládež a zcela přirozeně. Byli to naši rostenci, kteří neměli proti nám předsudku, že jsme příliš mladí, ani neměli zakořeněných představ." V mládeži dělnické, řemeslnické i obchodnické pracovalo hnutí zájmové, strana pokroková snažila se však, aby pod jejím vlivem z materialistického pojmání otázky sociální hnutí toto vyšlo na pole ideové. „A pravím otevřeně, prohlásil obžalovaný, že takovou stranu jsem hleděl utvořit a budu si to pokládati za zásluhu, také v tom případě, kdybych měl proto být odsouzen." „My jsme vyšli, pokračoval, v otázce sociální z kritiky programu hainfeldského, a pokud se týče otázky národnostní, vyšli jsme z programu mladočeského. Ale veliká strana, jako mladočeská, může v sobě zahrnovat ty, kteří se v jednotlivostech liší, a musí být liberální i k odchýlnému mínění. A proto já stojím ve straně mladočeské, ovšem na levém jejím křídle, na křídle radikálním, kteráž radikálnost jeví se nejen, co se týče taktiky, ale i co se týče programu, poněvadž náš program jde hlouběji ku změně společností, než u Mladočechů.

(Proces) Průběh procesu zle pocuchal obžalobu. Ze svědka Mrvy stal se nejen konfident, nýbrž i agent provokatér, jenž sám naváděl mazatí orlíčky, aby měl co udávat. Z kroužků a stolových společností mladíků nepodařilo se udělati tajný spolek; pouliční demonstranty spojovala ostrá, radikální nálada, ne však tajná organizace; statuty této organizace nedostaly se z „Oživených hrobů" Sabínových dále než do notesů obžalovaných. Ale státní moc nespokojila se velezrádnými lístky, pomazanými orlíčky a pouliční kočičinou, které opravdu zjistila, nýbrž potřebovala spiknutí. A tak tedy byl to proces, jehož rozsudky opravdu byly napsány hned s obžalobou: po četných vzrušujících momentech, po uvedení strážníků s bodáky do soudní síně v dvacátý čtvrtý den přelíčení (11. února), jež vyvolalo bouřlivé protesty obžalovaných a důvěr-

níků, hromadné odvolání obhájců a důvěrníků a se strany soudu vyloučení obžalovaných ve vazbě pro zbytek líčení, k čemuž připojili se obžalovaní na svobodě, a řadu trestů a pokut za perné poznámky, mluvil veřejný žalobce po dva dny závěrečnou řeč a odpovídal mu po dva dny obhájce ex offio — obhájci se vzdali hájení — adjunkt Barnáš. Když konečně v 29. den líčení, ve středu 20. února, za velikého vzrušení v ulicích a za opětné přítomnosti strážníků s bodáky jal se předseda čísti rozsudek a přečetl o prvním obžalovaném Holzbachovi, že je vinen zločinem tajného spolčování, tu zdvihli se všichni obžalovaní na svobodě a odešli ze síně, takže rozsudek přečten byl bez nich.

(Rozsudek) Pro velezrádné letáky a urážku císaře odsouzen byl 18letý truhlářský pomocník Ziegloser na 8 roků do těžkého žaláře, 20letý typograf Vaigert na 5, advokátní písař Čížek, rovněž 20letý, na 6, 22letý krejčí Šticha na 5, 18letý Synáček dostal 6 roků za pohození oněch lístků na záchodě, 16letý zlatnický učeň Pospíšil za zločin velezrady, spáchaný tím, že prodal exemplář písně „Rudý prapor“, 3 roky, 17letý komptoarista Hradec za písničku ve vězení pro velezradu 5 roků a 17letý typograf Kuneš pro tutéž věc 3 a půl roku.

(Dva roky těžkého žaláře, dohromady sto roků) Účast na tajném spolku, kvalifikovaná jako zločin rušení veřejného pokoje, vedla k odsouzení veliké většiny obžalovaných na základě tohoto paragrafu. Tak odsouzení jmenovitě čtyři „návodci“: Škába na dva roky do těžkého žaláře, K. St. Sokol na dva a půl roku, poněvadž se téhož zločinu dopustil i řečí v Lužci, Ant. Hajn na 18 měsíců (dopustil se téhož zločinu též ve dvou článcích Neodvislosti) a konečně dr. Alois Rašín na dva roky těžkého žaláře. Přitěžující okolností všem bylo: intelektuální návodství a několikerá kvalifikace zločinu. Odsouzeno bylo celkem ze 76 obžalovaných 68 dohromady téměř na 100 let, z čehož veliká většina byl těžký žalář...

II.

ROZSUDEK byl tu — a zřejmě nezměnitelný! Dlouhé měsíce uvěznění, ztráta akademické hodnosti, na čas i občanských práv, značné poškození kariéry, to vše byly bezprostřední následky a trpký rub toho, že dr. Rašín byl nepochybným středem hnutí i procesu. Co teď?

(*Pomsta za císaře*) Nic nebylo mladému kandidátu advokacie a politického vůdcovství tak vzdáleno jako sentimentalita a politické mučednictví. Chtěl působit, strhovat, vést a dobývat, pasivní hrdinství znamenalo pro něho jenom nucenou nečinnost, bez onoho kouzla, kterým vábí a sytí povahy tomu přístupné. Rašín přijal rozsudek s hněvem juristy na soudce (neodpustil jim do smrti), kteří neodsoudili ho pro delikty, jichž se jako řečník a publicista nepochybně dopouštěl, nýbrž inscenovali proces tendenční a opřeli rozsudek o fikci tajného spolku. Byla to křivda a pohana zároveň, neboť dospělí, inteligentní muži a političtí pracovníci stáli tu jako organisátoři tajného romantického spiknutí, které maže orlíčky a rozhazuje cedulky. Skutečný motiv odsouzení byl jiný. 31. ledna 1895 řekl to ministr spravedlnosti Schönborn otevřeně a se zvláštním důrazem mladočeskému poslanci dru Šílovi, jenž intervenoval, aby vězňům na Borech bylo vyhověno v různých věcech, jichž se domáhali nebo na které si stěžovali. Ministr pravil podle Šíla toto: „Rakousko není konstituční stát jako jiné, je zde osoba panovníkova, jež má svůj vlastní význam, ona je alfa a omega všeho. Proto kdo tuto uráží, je vinen nejtěžším zločinem. To udělala Omladina, proto je potrestána, těžce potrestána. Mohla by dostat celá milost, kdyby o ní prosila u nejvyššího tohoto místa; jinak amnestována nebude.“ To vše bylo známo. Rašín proto nezdůrazňoval, ani pokud šlo o tajné spolčování, svoji nevinu více než bylo nutno, aby pokud možno znesnadnil postup proti sobě a ostatním. Jakmile byl odsouzen, přijal rozsudek a vězení jako kus politické činnosti a nutnou etapu boje, který vede a jenž ovšem nesmí býti kompromitován žádostí za milost.

(*Bilance*) Udrží však tuto linii? Ve chvíli odsouzení měl značné

sympatie veřejnosti a horoucí přátelství druhů, odsouzených i neodsouzených. Mohl také počítati s tím, že v další politické kariéře žalář bude mu zdrojem popularity. To však bylo také — z vnějších okolností — všecko. Na druhé straně účtu bylo odloučení od světa, náhlá tíha samoty — všichni počítali se samovazbou, aby si zkrátili dobu vězení — tlak, omezení a pokoření vězeňského života, přerušování styků s dosavadním prostředím, plným sympatických vztahů a vzrušené atmosféry, přerávání započaté slibné kampaně a proto veliké a nebezpečné zmenšení vlivu na další vývoj. Zakladatelé pokrokového hnutí měli se rozhodnouti, zůstanou-li ve straně či založí novou, a to rozhodnouti se ve vězení, s nedostatečnými informacemi z venčí a s přirozeně ztenčeným vlivem!

(*Na Borech*) Vězení Rašín dovedl snášeti s robustní silou temperamentu a uměním zaříditi se podle okolností, zaměstnati se, radovati se z věcí malých a naléztí něco i ve všedních. Zkrátiti se v ničem nedal a výhody si vymáhal s obratností chytrého a čilého právníka, jenž znal situaci a různé způsoby zacházení s lidmi a měl potěšení z korumpování, klamání a usvědčování představených i dozorců. Postaral se také, aby využil drahocenných chvil po rozsudku, kdy byl ještě na svobodě, a zajistil si v Plzni prostředníka pro tajný písemný styk z borského vězení. Toto „spojení“ (kromě toho měl K. S. Sokol své) výborně se osvědčilo po celou dobu a bylo ho vydatně používáno i vězni i jejich rodinami a přáteli Čížkem, Třebickým a Grossmannem. Kromě toho i Rašín i Sokol měli peníze, směli vydávati za stravu a j. do 1 zl. 5 kr. denně, dostávali plzeňské pivo i víno, měli v cele noviny a časopisy (a to tajně i Radikální Listy) a neobmezený téměř výběr knih. S doktorem práv, sledovaným očima veřejnosti, jehož otec kromě toho byl pak demonstrativně zvolen říšským poslancem (Sokolův otec byl jím od počátku), nemohlo se jednati podle přísnosti vězeňského řádu. Ten pro počátek dovoloval napsati a dostati dopis a návštěvu jenom jednou za dva měsíce, pak za šest neděl a konečně za měsíc. Ale kromě toho musil býti dovolen styk s obhájcem, neboť tu byl ještě nedokorčený případ, i řízení obchodních záležitostí (Sokol vedl z vězení své literární podniky) a praxe se pak aspoň v dopisech vyvinula tak, že nebylo téměř obmezení,

zvláště když byla ve vzduchu změna vládního kursu a amnestie. Jiným vězňům bylo hůře. Příspěvky ze sbírek na ně byly slabé a ohledů málo. Jemnému Škábovi hrozilo, že zcela opotřebuje svůj oblek a bude pak musit požádat o vězeňský, ve všech celách bylo zima těm, kdo nebyli teple opatření, neboť topení ohřátým vzduchem přestávalo o 2. hodině a okna byla jednoduchá, a vězeňská strava nebyla zlá, ale bez večeří a na trvalo se protivila. Nervosní Škába brzy cítí, že nesnese další samovazbu, a také Sokol a Rašín touží po větším vzájemném styku než poskytují hovory kradmo při procházce a hojné motáky. Ale oba odvažují zase výhody samoty, která zkracuje dobu vězení, a přáli by si ne společnou celu, která se jim nelíbí, nýbrž bydlení zvlášť jako dosud, ale možnost vzájemných návštěv mezi dnem a společnou vycházku. Když ani vládný jinak ministr nemůže než to zamítnouti, jde Škába do společnosti, ale Rašín, Sokol i Hajn zůstanou až do konce sami.

(*Život v cele*) Rašín zařizuje se ve vězeňském životě se zájmem a zálibou, s nimiž dělá všecko. Působí mu zvláštní potěšení rozviklávati nepřátelský pořádek a zařizovati se v nových poměrech co nejpříjemněji. Krátká doba vazby v Praze až do 23. prosince, kdy byl na kauci propuštěn, byla pro něho i přátele plna činnosti a veselé mysli. Hned za této vyšetřovací vazby pro Omladinu visí na dveřích pověstné cely č. 83 „u tří zastavených redaktorů a jednoho vydavatele“ „Dobrovolný zákon“ čili denní rozvrh práce a odpočinku: o půl 7. vstanou, uklízejí a „každý den mete jeden a ten také vládne“; pak se střídá jídlo, studium, tělocvik, siesta, procházka podle hodin a od 9 do půl 7. „spánek *spravedlivých*“, při čemž večerní siestu pravidelně plní zpěv. Pak nastala zajímavá práce rozplétání a škrubání obžaloby. Na proces hleděl jako na velkou kontroverzi právnícko-politickou, hájil se obratně, ale v ničem si nezadal. Právnícké vzdělání a politická pověst chránily ho před chikanami jak v Praze, tak na Borech, vrozená obratnost a venkovská zchytralost chudého synka, která ve vězení z klamání a korumpování představených a dozorců dělala sport, ulehčovala mu dva roky na Borech. Brzy začíná se diplomatická hra proti vrchnímu řediteli, oné „černé duši“, které nemůže odpustiti, že se jí dal zprvu svést k důvěře a sympatii, ba i k chvalozpěvu v do-

pise. Vyzkoumav napětí, které je mezi ředitelem a nadřazeným plzeňským i vrchním návladním, využil ho Rašín důkladně jak v zájmu vězňů, tak k zastrašení a pomstě na řediteli a jeho důvěrnících v personálu. Všecky ty hovory, tajné informace a intriky působí upřímné potěšení rozenému ovladači lidí, koji aspoň částečně potřebu činnosti na venek a krátký čas. Je tu dále francouzská lektura, učení se angličtině, zahájené již ve vyšetřovací vazbě, překládání Račova spisu o osmihodinné pracovní době a několik nedokončených projektů literárních, jmenovitě spisek o třídní povaze rakouského zákonodárství proti malým lidem, nejen dělníkům, nýbrž i sedlákům a řemeslníkům, a brožura o všeobecném právu hlasovacím. A zatím co snivého Sokola jeho obětavá sestra těší zprávami o dívkách, které horují pro mladého krasavce, Rašín se zájmem pozoruje koketerii „kočiček“ (dcer dozorců, bydlících v ústavě) a v motáku chválí si, jak dobře se chová „kočička“ jeho a že snad mu pošle kytíčku. Jeho nemusí nikdo z venčí varovati, aby se neoddával *snění*. Vstoupí do cely, prohlédne si ji a pochválí (proti Praze) zařízení a napíše do zápisek: „Postel železná se na den přiklopí ke zdi, aby se člověk nemohl povalovati, což je zařízení dobré v samovazbě.“

(*Idyla*) Zdravá povaha a vzdorná mysl i tělo chránily ho úhon, kterými jiným samovazba podkopávala nebo navždy vzala zdraví ducha a z tvrdého V. Čížka dva dny po návratu na svobodu učinila sebevraha. Alois Tuček, jeho spoluvězeň, vydal v roce 1903 beletristické zpracování svých vzpomínek z Borů a v tomto zrcadle duše neurastenika, do základů rozrušeného samovazbou, zračí se obraz dra Rašína neobyčejně výrazně, třeba snad zesílen vlivem kontrastu. Po samovazbě, jež stala se mu mukou, lékař poslal konečně Tučka někdy počátkem r. 1895 do nemocnice. Tam byl již spoluvězeň Braun (Heller), jenž propadl šílenství, Osíp (Škába), jenž přesvědčil lékaře, že mu hrozí též, a Věkoslav (dr. Rašín), jenž se tam dostal na čtrnáct dní — prokázav vysvědčením odborníka, že má recidivu plicní choroby — pro osvěžení a odpočinek. „Na Věkoslavovi, píše Tuček, není více choroby. Osmahlá, hnědá tvář pevných rysů, energického nosu, důmyslných očí, kypí zdravím a hraje duševní čilostí. Vysílá k nám přes knihu trochu výsměšný

pohled chytrého člověka. Jako by s jemným humorem šeptal: „Špitál není jenom pro vás, milí marodi — také zdravý člověk se rád ohřeje a povyrazí. Ale musí být praktický a zručný! Musí vidět za roh a slyšet trávu růst! He?“ „Z Věkoslava bude jednou něco slavného a bohatého“, dodává Tuček, a se vzrušením Robinsona, jenž spatřil opět bílé lidi, líčí praskající oheň v kamnech, kouzlo slavného nápoje pokrokového hnutí a chytrost Věkoslavovu, jenž neopomenul si přinést z cely do nemocnice, kde je to zakázáno, i několik trabuk, jiskří rozmarem a srší veselými nápady, organizoval motákovou poštu a dostává do vězení i pokrokový časopis, „náš časopis“!...

(*Drobná válka*) V listopadu 1894 potěšila dra Rašína ve vězení zpráva, že jeho otec byl zvolen na Kolínsku říšským poslancem. Starý pán, starosta v Nechanicích, byl tam původně přijat za kandidáta, ale několik dní před volbou se pro stáří a jiné funkce vzdal a strana postavila kandidáta jiného. 17. listopadu byl však demonstrační většinou hlasů zvolen Rašín a volba byla radostně pozdravena jako protest proti Vídni a projev pro uvězněné. František Rašín posílil radikální křídlo klubu a hned 6. ledna 1895 svou řeč vyvolal rozpuštění schůze v Kolíně. Synovi osladilo žalář také líčení u okresního soudu v Plzni, kde se spolu se Sokolem zodpovídal z přestupku shromažďovacího zákona svoláním schůze v Lužci. Za 10 zl. pokuty stál tento výlet do svobody, uvítaný také ovací kamarádů; ostatně dr. Rašín se odvolal a houževnatě při hodinovém líčení zápasil se soudcem o právo mluvit s obhájcem drem Baxou šeptem, ježto mu ve vězení nedovolili, aby s ním byl sám.

(*Co dělá strana?*) Je zdrav, klidný a spokojen se svou činností všude, kde může působiti přímo. Ale je nespokojen, neklidný, pln nejistoty a často trpkosti, kde běží o věci doma. „Spojení“ přinášelo věc neocenitelnou: kontakt nebo aspoň zdání kontaktu s přáteli, hnutím a veřejností, ale také neradostné zprávy a dojmy. Politické poměry nerozvíjely se tak, jak doufal a jak si přál, naopak informace o nich častěji a častěji byly mu zdrojem nespokojenosti a mnohdy i hněvu. Dvě věci ho zvláště hnětly. Že mladočeská strana nejenom nemstí oběti, nýbrž mění celý směr, zabočuje ve Vídni víc a více do oportunismu, a že pokrokové hnutí nepostupuje a nerozvíjí se tak, jak bylo

v jeho plánech. S hněvem, který se nesnaží krotit, vypovídá již před procesem dru Podlipnému obhajování, aby demonstroval proti řeči dra Herolda o Omladině, a odmítá vůbec mladočeského obhájce. Psal ostatně již v září 1893 Sokolovi do vazby „jinotajný“ dopis, že „nad Mladoslavou dělá kříž. Je s ní zle, nevím, vydrží-li, je velmi slabá, malátná a téměř v úplné letargii“. A po nymburském sjezdu v září 1894 letí z jeho cely do Sokolovy moták, začínající jednou z těch netlumených rašínovských expektorací, kdy jako by papírem prorážela jeho rozčilená hlava: „Miláčku! To je horší než sjezd notáblů! Brr, to je ostuda!“ Ale hned se vzpamatuje a mluví druhý Rašín: „To nám teprve zajistí sympatie, porostou,“ a následuje dlouhý výklad, jak nyní teprve je důležité zajišťovat pokrokářům v ohrožené straně i formální posice.

(Co hnutí?) Ale kdo byla nyní pokroková strana, když on a Sokol, jemu nejbližší, seděli ve vězení? Radikální směr sám měl radikální křídlo, které se víc a více odcizovalo Mladočechům, a to nejen pro jejich oportunismus taktický, nýbrž i ostatní, pro vše, co dělilo mladé od starých a mladou inteligenci, dychtivou kulturních pokroků a sociálních reforem, od strany, která sociálně stála na půdě daných poměrů. Tomu se Rašín i Sokol bránili, protože se nechtěli vzdát ani vlivu na mocnou stranu, ani možností, které poskytovala, neboť v ní bylo lze všechno úsilí obrátit ven, proti Rakousku, bez utrácení sil bojem o volební posice. Ale proto také se jim ještě méně zamlouval druhý směr v pokrokovém hnutí, „realistický“, reprezentovaný Pelclem a jeho Rozhledy, směr, jenž pod vlivem jednak profesora Masaryka, jednak socialismu, odmítal linii vypjatého nacionalismu z důvodů ne již oportunistických, nýbrž zásadních, a klonil se k metodě „drobné práce“ a ke zdůrazňování zájmů a otázek sociálních. V podstatě nebylo to nic jiného než staré rozpaky státoprávní politiky, kterou s jedné strany tíha politických poměrů nutila k rozhodné změně taktiky, s druhé strany pak vliv proudů, jež vyrostly v národech samostatných a rozvitějších, a ovšem i vliv aktuálních potřeb a tendencí společenských a tlak nových vrstev voličských odváděl jednak k zájmům stavovským, jednak k obecným otázkám lidským.

(Osoby) Kolikrát tu Rašín dělá přehlídku osob! Je zde Baxa, ne-

ocenitelný proto, že je starší a má pasivní volební právo i zběhlost debatéra a praktického pracovníka, proto je nutno držeti jeho posice v mladočeské straně — ale je opravdu radikál? Antonín Hajn je uvězněn a jde ve mnohém svou cestou. Nejbližší, nejvěrnější přátelé, zlatý Antonín Čížek, věrný Grossmann a Hanynek-Třebický jsou už buď poutáni povoláním, nebo také nemají v sobě pudu dáti politice opravdu všecko. Soukup je pilný, svědomitý redaktor Radikálních Listů, ale spíš to než politik, a Pelcl (redaktor Rozhledů v Chrudimi) má v sobě převahu pudu k teoretisování, jako F. V. Krejčí a jiní, ještě vzdálenější. A je tak těžko nahraditi osobní vliv dopisem! Než se ve vězení něco dovědí a než mohou odpovědět, je situace jiná a zatím už vyjdou Radikální Listy, zase s několika špendlíky proti mladočeské straně, na které veřejně i soukromě reagují poslanci, kdežto v pozadí se směje a obě strany podpichuje Herben a Čas. Při tom velká část výtek proti Mladočechům při nestejnorodosti strany a jejího zastoupení je oprávněná a poslanec Sokol, jenž o klubu a straně soustavně posílá informace, sám se v březnu 1895 táže: „... ani se neví, kdo ostatně mladočeskou politiku vede? Je to výkonný výbor pražský? Je to parlamentární komise vídeňská? Jsou to Národní Listy? Je to Eim? Kramář? Engel? Tuček? Kaizl? Národ by plakal nad námi, kdyby náš stav znal, ne proto, co děláme, ale proto, co neděláme.“

(Masaryk) Než to nejsou pro Rašína věci rozhodující. O lidech z pokrokového hnutí ví, že jakmile bude na svobodě, jedny vzpamatuje a oživí, druhé přemluví, třetí, „teoretiky“, konečně oželí. Je tu někdo záhadný a silnější, stejně nebezpečný, podporuje-li Kramářův a Kaizlův oportunní pozitivismus, jako argumentuje-li pro přirozené právo, humanitu, „drobnou práci“ a evoluční politiku. Rašín cítí, kterak je nutno jít až k němu, má-li býti opravdu zasáhnout protivný směr, znepokojuje ho, že zde je hlava výbojná, která však nezápasí jen řečmi a články, nýbrž i knihami, a nejen s řečníště, nýbrž i s katedry, že je silný a svůdný, že jímá mladé lidi do zajetí, v němž dává odpůrcům mladočesství, ale i odpůrcům radikalismu zápal a filosofickou základnu. A nejvíce dráždí Rašína, že tento protivník přenáší boj na jeho vlastní území, do pokrokového hnutí, kde má opěrný bod v Rozhledech, narcovníky mezi

mnohými, ale posluchače ve všech, i v těch, kdo dosud byli nejvěrnější. Lenost a zbabělost lze potříti v lidech, Rašín má k tomu energie a sebedůvěry dost, a Vídeň se již postará o nové zdroje nespokojenosti, ale horší bude boj s těmi, kdo chtějí zásadně jinou cestou, na které samostatnost je nahrazena rozvojem demokracie, která nežadá obětování všeho pro vysoký cíl, nýbrž namítá, že pracovat pro lepší je možno všude!

(*O státní právo*) A tak jako proniká zdmi vězení Masarykovo učení, tak se Rašín odtud zase vášnivě pře s ním, prohlašuje, že ho nikdy neposlušal na universitě, jedinkrát viděl ho u Kaizla, ale nemluvil s ním nikdy a s Herbenem leda dvakrát v hospodě, bezvýznamně. Velké působení České otázky vysvětluje na konec tím, že má sugestivní sílu, že nepřesvědčuje, ale sugeruje. Humanita Masarykova, zdá se mu, je něco mystického a kniha dýše mysticky, ale ku práci nepovzbudí, mystika je snění. Ale zase sám hájí romantismus proti realismu a proti evoluční taktice velebí čin. Je to zápas v hradbách, boj obranný, boj o vlastní duše. Realismus „je pravý opak radikalismu, ale přes to v naší straně má tento názor dosti přívrženců, kteří jednak netroufají si kritisovat Masaryka, jednak dělají tímto způsobem (opak) v teorii, opak v praxi. Realisté ovšem... jsou důslední... tím, že nechtějí upřímně české státní právo.“ Proto i teoretikové v pokrokové straně jsou jen pro evoluční postup. Kdyby byli pro české státní právo tělem i duší, nemohli by mysliti, že nám je někdo dá, budeme-li imponovat Prodanou nevěstou atd. Zde jeví se nechuť k něčemu, co my pokládáme za nutné. Pro tyto věci není pochopení. (Nestačí) ukazovat moc a sílu jenom žurnálem, jenž se konfiskuje, jen řečí, která se zarazí atd... Zahraniční politika pro nás neexistuje, pro to nemají teoretikové a realisté než úsměšek... (Proto) ta nechuť k zahraniční politice, toto stále vyvracování, že nesmíme počítat na zahraniční malér“.

(*Hořké chvíle*) Na konec počítali a dopočítali se oba, a před tím bude to zase Rašín, ježž půjde cestou evoluční, cestou emancipace hospodářské. Ale zatím se bouří a trápí, měří do nekonečna sedmí kroky svou celou a zamračeně hledí při 260 krocích procházky na „záda V. Čížka a vysokou, žlutě natřenou zeď s černo-šedou podezdívkou“ a jat steskem po Praze, šeptá si své zamilované verše

z Machara o touze „po mráčku bouře s Ithaky“. Vře to v něm na všecky strany, často mluví v cele dlouhé řeči, když zví o nějakém výstupu na říšské radě, a touží po bouři, jíž by se vybila elektrina v českých srdcích. Ale realisté — „to je hrozně cizí živel v našem těle. Ti nemají elektrinu, to jsou špatní vodiči“. A pohněvaně projektuje, že „kult Masarykův musí se začít podkopávat, a to týmiž zbraněmi, kterými se bojuje tam: totiž neúprosnou kritikou, zchytale vedenou a skepsí, že by prostředky jimi hlásané vedly k cíli“.

(*Krutý dopis*) Umí nejen dávat, také přijímat rány. Ale když do klece, kde vedle soustavné práce, drobných vyrazení a intrik proti řediteli přece jen často běhá ve zlé míře sem a tam, přijde v září 1895 krutý dopis přítele, je to zlá zkouška. Čte tam nepokrytě, že v pokrokové straně se nedělá prostě nic, že padá posice za posicí, že je plno nechuti, únavy a rozmíšek, že také „zatím úplně zmizela ta fikce, že jsme Mladočechy, u všech a sama, čistě organicky, takže dnes má každý opak její v krvi, cítí ho“, že u Mladočechů se zůstává jen z taktiky, ale nepoctivě, neboť „jsme jiná generace“. Ale ještě horší bylo, že se přítel ptá, proč ho svádějí do politiky, kterou nenávidí, a proč sami jsou politikastři, až po uši v politice? Vždyť „politika není všecko. To my chceme život v jeho plnosti, a hlavně hospodářskou stránku“.

(*Odpověď*) Tu letí z cely číslo 248 rozzlobený moták o „frázi ‚plnost života‘, včera, umrnění, předevčírem, prohloubení, předpředevčírem, drobná práce a nikdo si pod tím nic nemyslí a hází tím, ať se to hodí nebo ne. Takové věci se mi hnusí“. A to je už roztrhán první dopis o pokrokové straně, kde zle pochodila, ale zůstává vůči ní rostoucí skepse a zlý přítelův list o „plnosti života“ byl jen „poslední článek v řetěze toho, co už dávno pozoruji“. Je to „úmyslné, promyšlené tlačení strany k realistům“. A následuje kritika i rozhodnutí: neměli jsme se odtud tak angažovat pro Mladočechy, neboť jsme si tím otráslí posici a strana bude pomalu považována za koalici dvou směrů. „Až přijdu ven, podrobím celý stav důkladné revisi a budu vidět, co se dá dělat. Pánové si myslí, že se jednoduše všecko dření hodí na mne... Neprovedou-li pořádné rozdělení práce, ať si dělá každý co chce, a neudrzuje se fikce strany, v níž má se jeden dřit a druzí kritisovat a pohodlně se ve

výkonce (výkonném výboru) usnášet. Proto je předem varuji, aby si nedělali ilust. Konec jsem vyškrtl, protože tuto revizi chci provést."

(*Česká Moderna*) Ještě přijde jedna rána, to už bezprostředně před propuštěním — provolání České Moderny v říjnu 1895 s odsouzením Mladočechů a pojetím politiky a českého problému, zřejmě pod vlivem Masarykovým — a s podpisem nejlepšího přítele Třebického i věrného dosud Soukupa a ovšem i Pelcla. A zase bouří to z cely číslo 248: „Nevím, mohl-li bych podepsati jen jedinou větu. Co je to u našich? Myslím, že jsou to třtiny větrem se klátící, které nevědí asi, jak jsou pod vlivem autorit. ... Já však myslím, že je musíme donutit, aby vyvodili důsledky. Se třtinami není možná žádná strana. Konec konců bychom vypadali jako Heroldové pokrokové strany, té velkohubé, ale nic nedělající strany. Na to však chuti nemám, tu úlohu hráti nechci a nebudu". Proto vyvolám rozhodnutí, máme-li zůstat v mladočeské straně. „Já bych prostě nesnesl tento způsob politiky dále, aby si každý dělal, co by chtěl, ale přece mluvil o hnutí pokrokovém... a aby se tomu říkalo a nadávalo strana". Ale — a už je v pozitivním —: „list by se vydávati musil, to by byla conditio sine qua non".

(*Slepí pěšáci na šachovnici?*) Provolání České Moderny a jmenovitě účast stoupenců pokrokového hnutí na něm byly krutým překvapením. Na Bory bylo avisováno jako projev spisovatelů — pro pokrokové hnutí. Zatím obsahovalo pasus, který uvěznění trpce vztahovali na sebe: že „v politické výchově bylo (Mladočechy) využíváno mladosti (nynější generace) jako slepých pěšáků na boulangistické šachovnici". A spojení individualismu a socialismu dávalo výmluvné a pravdivé svědectví o zmatku, který v pokrokovém hnutí byl nejen v taktice, též v ideologii.

(*Nežádaná amnestie*) Bylo toho dosti, aby ztrpčilo Rašínovi brzy potom den svobody. 5. listopadu 1895 změna politických poměrů přinesla ohlašovanou amnestii. Přijal zprávu zprvu se zarputilým odmítáním, neboť za devět dní byl by již bez amnestie, o kterou nikdo z odsouzených nežádal, odseděl celý trest. Ale konečně sedl se soudruhy do kočáru, přijal ovace v Plzni, uvítal se s prvními přáteli v Berouně a šťasten vykročil mezi ně z vagonu na peroně v Praze, kde ho vynesli na ramenou až před nádraží.

(*Svět se změnil*) Co se zatím dalo v tom mladém světě, pro který dosud žili, mezi nejbližšími, osobními kamarády, mezi druhými, kteří byli vzdálenější, ale nadšeně šli ve společné řadě, co se dalo, že — v očích uvězněných — opustili linii a desorientovali tak i širší, anonymní masu pokrokářů, která tvořila věrné a nadšené občanstvo schůzí, projevů i časopisů, a slib nových Čech?

(*Mladočeši*) Byla to především půl nezaviněná, ale půl i zaviněná dvojakost mladočeské strany, která vystoupila proti Staročechům ve vážné chvíli jako radikální, ale přijavši — příliš záhy a v příliš velkém rozsahu — odpovědnost za českou politiku, ukázala rychle, téměř bez přechodu a hlavně bez dosti upřímné a rozhodné motivace na venek, že stranou radikální není. Gros veřejného mínění starších ročníků to přijalo pasivně, bez nadšení, ale také beze zřejmého odporu. Ale mládež nepotřebovala posměchu Staročechů a realistů, aby nejen postřehla, nýbrž i těžce pocítovala změnu. Tím spíše, když oportunismus Mladočechů byl nejen taktický, v poměru k vládě a státu, nýbrž i sociální. Strana byla obrazem svého kuriového voličstva a třebaš nebyla nepřátelská širokým vrstvám, které dosud volebního práva neměly, ano upřímně se ho pro ně domáhala, v jednotlivostech a v praxi byly pro ni aktuální především přání a zájmy vrstev, o jichž hlasy se opírala a které tvořily platné veřejné mínění české. Pro Mladočechy bylo in concreto nejaktuálnější, jak odraziti agitaci počínajícího agrárního hnutí, a proto stupňovali svou ochotu k zemědělským požadavkům, které ostatně děkovali již za své první stranické úspěchy. Pro to bylo ovšem mezi mladou inteligencí většinou málo pochopení. Mezi otevřenými hlavami budily zájem ideje sociální, podporované počátky dělnického hnutí a jeho úspěchy v sousedním Německu a tlumočené činnosti a kruhem profesora Masaryka i četnou překládanou literaturou. Radikalismus politický pudově vyhledával i radikalismus sociální a odvracel se proto se zklamáním a nepřátelstvím od strany, kde ho nebylo a nemohlo být.

(*Skepsa mezi pokrokáři*) Avšak manifest Moderny sice využíval dané nespokojenosti, ale obracel ji směrem jiným, nikoli ke státoprávnímu radikalismu, v němž by se byl sešel aspoň s levicí mladočeské strany. Nedával jí vůbec konkrétní direktivy, nýbrž „podí-

val se se skepsí na své otce," vyčetl jím zrušené sliby, zneužívání mládeže, závislost na Národních Listech a kulturní neplodnost, o politice však pověděl jen tolik, že je to „těžká a namáhavá práce a jen práce, a práce tichá“, že i v ní musí být individualismus, že musí být „prováděna celými, vypracovanými jedinci“, a spokojil se zásadou, že „chceme být v politice především lidmi v plném smyslu. Z toho plyne vše ostatní“. A šel tak daleko, že odsoudil „politické strany, které jen ve prospěch vlád otázku národnostní živí a které ubíjejí nejlepší síly národa“, kdežto „my budeme hledat dorozumění s našimi německými krajany: ne u zelených stolů, ne diplomatické spojování se v parlamentech — ale dorozumění na poli humanity a — žaludku“. Ale i tato zásada byla povážlivě oslabena větou: „Chceme všeobecné právo hlasovací ne proto, že bychom věřili, že se tím změní smutný stav dělnictva, ale proto, že svěží silou jeho spíše se přivede nynější parlamentarismus zestárlý, prohnílý, ad absurdum.“ A v zápětí následoval poslední odstavec proti politickým stranám, „pojímaným po vojensku a církevníku“; „ceníme celé jedince výše, než abstraktní hromadu“.

(*Polemika s Modernou*) Byl to vpád literatury a filosofie do politiky a výsledek dokumentoval okázalým způsobem velikou a zásadní disparátnost směrů, které dosud tvořily pokrokové hnutí. Jeho uvězněnému vůdci bylo z toho trpko. Byl by snesl aforismy o politických stranách, ač prakticky by znemožňovaly politickou činnost. Hleděl na ně a jejich mluvčí se shovívavostí praktika, který kromě Baxy znal již víc než kdokoli z hnutí, jak vzniká výsledná vůle voličstva, udělující skutečnou politickou moc, bez níž nerozuměl děláni politiky. Ale hněval se, že lehkomyšlně se budí větší a větší nedůvěra mezi hnutím a mladočeskou stranou a tím láme energie na venek. Nejvíce však pociťoval elementární pravdu, že za těžko dosažitelnou, svízelnou věc bojovati lze s úspěchem jenom tehdy, zaujme-li opravdu celou duši — kdežto venku podepisovali přátelé osobní i političtí prohlášení, že otázku národnostní galvanisují vlády a živí politické strany v jejich prospěch. Bouřilo se v něm poznání, že co má být nejnaléhavějším, všecko ovládajícím cílem politiky, musí jím být také psychologicky a mravně, musí opravdu a bez výhrad ovládnouti všechny a jít nade vše.

(Politické důsledky procesu) V českém veřejném životě proces Omladiny měl dalekosáhlé následky. Opatření výjimečného stavu stlumilo v Praze tlak veřejného mínění, hlavně tisku. Strana mladočeská byla v rozpacích. Radikální její křídlo sympatisovalo s obžalovanými, vedoucí politikové naproti tomu, znajíce dobře nesnadné postavení klubu v parlamentě, zdráhali se postavit se za ně bez výhrady. Dr. Herold odhalil ve Vídni denuncianta Mrvu, ale nešel tak daleko, aby doma mnohým nezpůsobil zklamání. Manifest mladočeských poslanců proti výjimečnému stavu byl zabaven. Výjimečné opatření bylo ve sněmovně 12. prosince 1893 schváleno, interpelace na ministra spravedlnosti, podaná před počátkem procesu, nedostala odpovědi, pilný návrh český na zrušení výjimečného stavu 10. října 1894 zamítnut. Na sněmu byl podán dotaz pro psaní úředního listu, jenž zavraždění Mrvovo uvedl v souvislost s mladočeskou stranou, a proti výrokům policejního ředitele, jenž dělal náladu před zahájením procesu, ale místodržitel neodpověděl. Pro návrh na zrušení výjimečných opatření hlasovali pouze čeští poslanci lidoví, kdežto velkostatkáři proti. Jmenovitě na říšské radě zaujal konservativní velkostatek v této věci takové stanovisko, že se tím nenapravitelně prohloubila trhlina mezi ním a českým národem. Výjimečný stav přečkal vládu hr. Taaffa, jež padla 11. listopadu 1893, ještě před zahájením procesu, a i koaliční vládu Windischgrätzovu, která trvala dva roky, a krátké úřednické ministerstvo, Kielmanseggovo. Jen poroty byly obnoveny již v září 1894. Výjimečný stav zrušila teprve vláda Badeniova 18. října 1895.

(Postup Mladočechů) Dokud výjimečný stav, zostřovaný ještě ostrou praxí konfiskační a spolkovou, trval, poslanci nemohli ani dělati jinou politiku než oposiční. Ale oposiční taktika mohla býti různá, od pasivního odporu či krajního potírání vlády jakožto takové až po obmezení oposice na nepřijatelné věci, jako byly punktace, a kritiku vlády, při tom však věcné stanovisko k předmětům parlamentního jednání. Ve vídeňském klubu bylo dosti poslanců, kteří cítili, že strana prozatím musí se spokojiti s povalením punktací a v příhodné době s odvoláním výjimečného stavu, nemůže však za daného stavu věcí očekávati valné úspěchy. Tato část klubu neslibovala si nic od radikální oposice, zvláště když doma neměla

důsledné opory, spíše spatřovala cíl taktiky v tom, aby klub v říšské radě vybědl z izolace politické i morální, v níž se ocitl, a stal se tak nejen politicky obávaným, nýbrž i akce schopným parlamentním činitelem a při tom vystupováním svých členů zvyšoval prestiž českého národa.

(*Ve Vídni*) Poměry ve Vídni staly se napjatými hned po sněmovní obstrukci proti punktacím 17. května 1893. Tehdy vzbudilo velký rozruch, že mladočeští delegáti, ač přišli do delegačního cerklu, demonstrativně nebyli císařem osloveni, a většina delegací vyloučila je ze zastoupení ve výborech. Radikální poslanci vystupovali proti dynastií a trojspolku. Po 12. září, když Národním Listům hrozilo zastavení, nastaly rozpaky, jmenovitě když Národní Listy nemohly přinášeti řeči poslanců. Radikálové (jmenovitě dr. Vašatý, často dr. Ed. Grégr) obviňovali realisty ve straně (Kaizla, Masaryka a Kramáře), že podrážejí oposici nohy, tito, jmenovitě dr. Kaizl, odpovídali, že radikálové připravili stranu o vážnost, poněvadž se omezili na pouhá slova a ještě od těch často utíkali. Realisté byli dočasně oslabeni postupem prof. Masaryka a jeho resignací na mandát a vystupováním proti straně, ale za potomní vlády koaliční, když v březnu roku 1895 počala v plenu sněmovny debata o berní reformě úhlavního nepřítele Čechů, ministra financí dra Plenera, dr. Kaizl přiměl klub, že zahájil ve sněmovně obstrukci a sám s drem Pacákem a Brzorádem tak obratně a pilně ji vedl, že domohl se tím v klubu postavení rozhodujícího. Ministerský předseda Windischgrätz dostal tím zaslouženou odplatu za svůj neobratný a nesmyslný výrok, že „nezná českou otázku“, třebaš jej pak vysvětloval, že jí nezná ve smyslu státoprávním. Všeobecná nespokojenost demokratických stran proti oddalování reformy volebního práva spolu s tvrdohlavostí německé levice proti nepatrné koncesi slovinských paralelek na gymnasiu v Celji zpečetila osud vlády a uvolnila místo pro přechodní úřednický kabinet Kielmansegguv, za nímž bylo už viděti vládu, která otázku českou pojme docela jinak.

(*Usnesení v Nymburce*) Pod touto výslednou linií české politiky plynulo však několik složek. Radikálové, unášeni vlnou nespokojenosti v Čechách, rozpoutanou na novo po odsouzení Omladiny,

sáhli v říšské radě na choulostivé položky. Dr. Vašatý a V. Březnovský mluvili proti nákladu na nejvyšší dvůr, poněvadž král český nebydlí v Praze. Ministerský předseda proti tomu vybuchl, nějaký hrabě vykřikl „Hinaus“ a dr. Vašatý odpověděl „Gemeinheit“, ale pak to zapřel. Dr. Ed. Grégr pověděl perné pravdy Polákům a dru Plenerovi, ale odvolal. Klub oba desavouoval. V Čechách ovšem, kde nebylo věci viděti tak zblízka a kde působily nové kroky vlády, resp. místopředsedů, radikální nálada přesto stoupala a žádala od Klubu věci, ke kterým jeho střízlivější, při tom rozhodně výše stojící členové, vedle dra Kaizla a dra Kramáře jmenovitě dr. Pacák, G. Eim a dr. Herold, naprosto nechtěli se propůjčiti, obávající se nezdaru, jenž by snad vedl k porážce strany a obnově ne už staročestství, nýbrž reakce feudálně-klerikální. Směr oportunní zvítězil 14. července 1894 na schůzi zemských a říšských poslanců, jejíž zásadní usnesení schválil pak sbor důvěrníků v Nymburce 23. září. Proti zásadně opozičním živlům usneseno zde setrvatí vůči současnému systému v opozici, ale ne za všech okolností, nýbrž „dokud nebudou položeny základy k uspokojení českého národa“. Za takové základy by pak strana považovala „upřímné kroky vlády za účelem státoprávního vyrovnání s korunou českou, za opravu nespravedlivých volebních řádů v zemích českých a provádění rovnoprávnosti zavedením vnitřní češtiny v soudnictví a správě politické.“ Za porušení opoziční taktiky se také nepokládá domáhati se v parlamentě a u vlády splnění kulturních a materiálních požadavků; poslaneckému klubu budiž ponecháno posouditi, které vládní předlohy dlužno posuzovati toliko politicky a tudíž zamítati a které toliko věcně. K tomu připojovaly se některé zásady povahy negativní: od parlamentní opozice se žádalo, aby „při vši rozhodnosti a houževnatosti byla důstojná, věcná a pohybovala se v rámci státoprávního programu“. To bylo zřejmě namířeno proti levému křídlu strany, stejně jako následující požadavek naprosté jednotnosti ve vystupování a projevech poslanců, mužné kázně a bezpodmínečné solidárnosti u nich, u žurnalistiky i všech stoupců strany. Do řad nespokojeného voličstva směřoval požadavek, aby opozice parlamentní byla podporována důsledným, propracovaným a jednotně organizovaným opozičním hnutím v národě.

Proti přímočaré opozici čelila dále zásada voliti do parlamentních výborů a pracovati v nich a podávati i k předlohám odmítaným opravné návrhy. Proti vnitřním sporům ve straně, zvláště mezi realisty, jmenovitě profesorem Masarykem, Národními Listy a radikály vytčen byl požadavek zachovávatí důvěrnost a nevynášení vnitřní věci zbytečně ven.

(*Kaizl*) Usnesení tato bylo velkým úspěchem oportunistického křídla strany, jmenovitě poslance Kaizla, jenž podporován jsa drem Heroldem, Pacákem, Kramářem a žurnalisticky G. Eimem a nabývá stoupající vážnosti pro svoje vystupování a rozsáhlé odborné vědomosti a houževnatost své činnosti, vědomě snažil se dostati mladočeskou politiku z izolace a zásadní opozice, od níž nesliboval si úspěchů, do takové vnější i vnitřní situace, aby mohla jednoho dne jíti s vládou, která by byla ochotna za to dáti některou z věcí, jež svrchu uvedeny.

(*Hnutí či strana?*) Tato usnesení byla však zároveň vážným momentem v poměru mladočešství k pokrokovému hnutí. Dokud byli první pokrokaři studenty, mohli se nazývatí pokrokovou stranou. Když opustili universitu, říkali si tak dále a měli i svůj výkonný výbor. Ale to byla vlastně redakční rada pokrokových časopisů a zároveň debatní klub, kde přetřásáno množství věcí, též nepolitických, zvláště pod vlivem „Kreutzerovy sonaty“, přeložené Antonínem Hajnem, pohlavní otázka, při čemž překladatel a jiní pod vlivem Tolstého a Masaryka tvořili tak zvanou „mravnou partu“, kdežto Antonín Čížek, Sokol, Škába a Rašín „nemravnou partu“, proti asketismu Tolstého. Ale politicky považovali se pokrokaři za část mladočeské strany, pro niž, jmenovitě pro Masaryka, horlivě agitovali v protipunktačních volbách. Neodvislost, založená v prosinci 1892, redigovaná Hajnem a vydávaná Rašínem s onou nadšenou obětavostí, která je společným znakem podniků pokrokového hnutí, vznikla za aktivní podpory poslanců a stoupenců radikálního mladočešství. Program, zabavený v 1. čísle, hlásal personální unií, aktivní opozici v parlamentě na základě čistě českém a odmítal trojspolek. Tajemník mladočeské strany Antonín Čížek byl z hlavních činitelů v listě, jenž pro hlásání krajní opozice a státoprávnictví záhy se ocitl v konfliktu s realisty a při tom nestačil ukrývatí svá

zabavená čísla před návštěvami policie. Radikální politický směr časopisu na druhé straně vyvolával jistý odpor u dělnické mládeže a jejích vůdců, kteří kladli větší váhu na sociální opravy a kulturní snahy.

(Rozladění pokračuje) Zmírnění tónu, které výjimečný stav vynutil u Národních Listů, vyvolalo jmenovitě v této části pokrokářů velkou nespokojenost. Činnost poslanců pak nebyla taková, aby tuto nespokojenost mírnila. Straně vytýkáno, že se pokrokové mládeže zříká a líčí ji jako svedenou, že poslanci nedbají dosti o uvězněné atd. Proto Rašínův projev před soudem o poměru k mladočešství nezamlouval se valně dělnické mládeži. Na druhé straně mezi Mladočechy levé křídlo šlo otevřeně s radikály pokrokového hnutí, kdežto realisté ve svém orgánu i na schůzích šli proti němu, ač zase byli i tací, kteří odpovědnost za hnutí pokrokové přičítali právě realistům, z nichž dr. Kaizl ostentativně se účastnil slovanského sjezdu ve Vídni. Proto dosáhl dr. Kaizl, že v uvedených usneseních, schválených potom v Nymburce, vysloveny sympatie pokrokovému hnutí v dorostu, „pokud ovšem v každém ohledu podřizuje se programu a vedení strany svobodomyšlné“, ale současně prohlášeno za škodlivé, kdyby „vzhledem na otázky, které mimo celkový český program státoprávní a národní se řešiti mohou, zvláštní politická strana nebo frakce pokroková se tvořila a kdyby sama bez usnesení strany neb i mimo stranu určovati chtěla taktiku parlamentního zastupitelstva národního nebo činila z věci samostatně podniknuté věc strany“. Usnesení toto stalo se za nepřítomnosti strany pokrokové, poněvadž v Nymburce byli jen důvěrníci strany svobodomyšlné, jak to organizační řád žádal. Ježto však před tím se stoupenci pokrokového hnutí bylo přičiněním dra Škardy a dra Herolda sjednáno, že zůstanou v mladočeské straně, kde se jim poskytne příležitost, aby mohli pracovati, v Nymburce však jen opakován tento slib, zástupci pokrokářů tam však nepozváni, nastalo rozladění, za kterého sice byl straně mladočeské odevzdán seznam předáků pokrokového hnutí, kteří by ve straně chtěli pracovati, ale shody o podmínkách nedocílono. Prvním viditelným znamením byla samostatná kandidatura nechanického starosty, otce Rašínova, při doplňovací volbě na Kolínsku, kde také

17. listopadu zvítězil nad kandidátem strany. Potom však byl přijat do poslaneckého klubu.

(*Národ a císař*) Rozpory tyto rostly, poněvadž nemizel, nýbrž naopak rostl zdroj roztrpčení, které smetlo druhdy Staročechy. Tkvěl v situaci, kterou odstraniti nebylo v moci generace sebe bojovnější a obětavější, v závislosti na Vídni. Byl však zesílen rozmachem mladočeské strany, jež pak ve Vídni zprvu octla se v pozici ještě nepříznivější, než Staročeši a krom povalení punktací viděla s prázdnýma rukama, jak míjí rok za rokem. Politická posice národa byla v žalostném rozporu s jeho silami kulturními, ba i hospodářskými. Do toho kapal přímo jed místodržitel hr. Thun, bruskující vše, co bylo mimo jeho nesmyslnou konstrukci „dobrých Čechů,“ kteří ve skutečnosti se scvrkali na — konservativní velkostatkáře. Procesem Omladiny položil ne pouze mezi sebe, nýbrž i mezi císaře a národ nanovo stín, který vlivem všeobecných poměrů mohl jenom houstnouti. Jako už 10. října 1868 vyhlášen byl v Praze výjimečný stav v den jmenin císařových, jako roku 1893 stalo se tak ve výročí reskriptu, tak památné císařské dny vůbec jsou pro Prahu zároveň dny mimořádných opatření: tak den výročí nastoupení císařova 2. prosince 1897, tak týž den roku 1908, šedesáté jeho výročí.

(*Kterou cestou?*) Národ začínal se opět podobati kleci vězňů, kteří nemohouce na vzduch a světlo, tím úporněji zápasí mezi sebou, obviňující tito ony ze zbabělého oportunismu, onino zase tyto z beznadějného, neodpovědného radikalismu. Těsnost poměrů při tom bránila tomu, aby ten i onen směr mohl se plně rozvinouti a ukázatí, co dovede: koncepce oportunistů byla podlomena neupřímností a slabostí režimu Taaffova, radikálové netajili se, naopak říkali otevřeně, že jejich politika není možná bez mohutné, jednomyslné opory národa. Odtud snaha Rašínova: *získati dělnictvo pro program českého státu*, odtud však i pocit slabosti z vědomí, jak mnoho k tomuto vytvoření a organizování jednotné oposice schází. Přistupovala ještě jedna, velmi těžká zkouška. Duchové pozitivní a tvůrčí na obou stranách cítili — jedni v parlamentě, druhí v životě kolem sebe — velkou přitažlivost úkolů a otázek, jež všude kolem otevírala jim moderní společnost. Proto

dr. Kaizl a jeho přátelé hleděli vyniknouti a vymoci si respekt odbornou činností ve výborech, proto však také připravovali se na okamžik, kdy jako členové majority z kritiků stanou se — třeba jen v rozměrech rakouské ústavy a praxe — spolutvůrci zákonodárství a vlivnými součiniteli státní správy. Proto však i v hnutí pokrokovém tak brzy, hned v Neodvislosti, jevíly se dva směry: jeden, kladoucí nade vše politiku politickou, snahu o vlastní stát, druhý, věnující se především reformám sociálním a kulturním.

(*Obrana radikalismu*) Ve sporech, které z toho už dříve, před procesem vznikaly, dr. Rašín stával v čele politických radikálů. Rakousko nenáviděl, v úspěch pozitivní politiky nevěřil, bezvýslednosti zásadní státoprávní politiky se nelekal. Od přátel, kteří zvolna počínali hledati oporu svých tužeb národních v novém utváření společnosti, dělil ho individualismus. Jeho zájem o hospodářské otázky byl intensivnější a prvotnější než u jiných, ale současně byl vždy věren půdě skutečnosti. Od počátku ukazuje praktika. Mohl také právem namítati svým přátelům, že jejich socialismus, který ostatně obmezovali na otázku dělnickou, má v Rakousku neméně silného nepřítele jako státní právo, a při tom komplikuje zápas národní vážným a namnoze předčasným zasahováním do poměrů společenských.

(*Pokrokářství se rozvíjí*) Proto uvězněním dra Rašína nastala v pokrokářství změna. Radikální Listy*, které založili v Kolíně po zastavení Neodvislosti i náhradních Nezávislých Listů, po vyhlášení rozsudku vedl Ant. Čížek, zbavený tajemnictví poslaneckého klubu, a s ním druhý, Alois, Hajn, dále F. Soukup, F. V. Krejčí,

---

* Stručná historie prvních let pokrokového tisku, jak ji podává Ant. Hajn (Výbor prací, I. 446) je tato: *Neodvislost*, založená v prosinci 1892, byla při prohlášení výjimečného stavu zastavena. Počalo se ihned jednati s *Polabanem* v Kolíně, což po zatčení dra Hajna a Sokola dokončil dr. Rašín, jenž 27. září objevil se na převzatém listě jako vydavatel. Po dvou číslech list přijal jméno *Nezávislé Listy*, ale dr. Rašín ještě před tím byl zatčen. Do ledna 1894 vyšlo celkem 15 čísel, pak list úředně zastaven. Po procesu s Omladinou vyšlo v Kolíně vydáním družstva Neodvislosti 1. číslo čtrnáctideníku *Radikální Listy*, které vedl odpovědný redaktor Jiří Pak. Místodržitelství 5. listopadu 1894 Radikální Listy i krejcarové časopisy Lid a Ruch v obvodu výjimečného stavu zakázalo, byly tam však tajně různými způsoby pašovány. V březnu 1895 tiskárně Pakové hrozila ztráta koncese, proto všechny tři

J. Pelcl a Pak. Zde v úvodním článku, jako již v Rozhledech, obrátili se proti dosavadnímu, více agitačnímu působení a žádali prohloubení radikalismu, a to nejen v taktice, nýbrž i v programu, „jehož uskutečnění by přivodilo hluboké a dalekosáhlé změny společenského života“. Bylo to druhé křídlo pokrokářství, jež také ovládalo Pelclovy Rozhledy, založené v Chrudimi v lednu 1892, vřele vítané mládeží jako první moderní revue (Naše Doba vznikla až rok nato) pro svůj zájem o věci sociální. Zde se už veřejně vystupovalo proti Národním Listům a v otázce státoprávní Alois Hajn kladl důraz v květnu 1893 na přirozené právo, proti čemuž v Neodvislosti zdůrazňováno právo historické. Tyto zárodky budoucích konfliktů byly persekucí na venek zastaveny, ale uvnitř za to spíše podporovány, poněvadž vězení a nucená zdrželivost politická pudily k pěstování teorie a zdůrazňování odlišných stanovisek, až došlo k poslednímu rozhodujícímu konfliktu roku 1897.

(*Živly rozkladu*) Proto na radost ze svobody a shledání rychle se položily stíny. Aktivisté Rašín, Sokol i Škába shledali, že hnutí je odcizeno straně mladočeské, zdůrazňuje jen rozdíly vůči ní a směřuje k samostatné existenci. To neodpovídalo stanovisku Rašínovu. Nechtěl malou sektu jako cíl, nýbrž velkou stranu jako mocný prostředek; v ní chtěl státi na krajním křídle, ale tak, aby se sám nepřipravil o výhody, plynoucí z její organizace pro cíle, o které mu běželo. To byla Scylla. Ale byla i Charybdis. Ant. Čížek vítal ho spolu s přáteli, zapomenuv na dělnické stoupence hnutí, a vyvolal tím nespokojenost. Než právě zase on to byl, jenž krátce před tím, trpce vzpomínaje sjezdu nymburského, otevřeně prohlásil, že

---

listy uchýlily se do Brna, pod redakci Pakovou. 4. ledna 1896 Radikální Listy přestěhovaly se do Prahy jako týdeník pod redakci Ant. Hajna až do rozdvojení roku 1897, načež od roku 1898 vycházely dvakrát týdně za redakce K. S. Sokola a vydavatelství Rašínova, od roku 1899 třikrát týdně, roku 1900 pak jako deník za redakce Sokola a Škáby, Potom družstvo Neodvislost likvidovalo a dr. Rašín opustil stranu. — *Časopisy Lid a Ruch* založené roku 1894 vycházely čtrnáctidenně redakci Al. Hajna do roku 1898 a působily hlavně proti klerikalismu a centralismu v širokých vrstvách, do nichž pronikaly svou láci. — *Rozhledy*, založené v lednu 1892 Pelclem v Chrudimi, se udržely řadu let jako list hlavně národohospodářský a literárně kritický. — Literární *Nové Proudý* Škábovy vycházely od února do srpna 1893; zde otiskována Macharova Magdalena.

možno pro cíle strany pracovati i mimo její formální svazek a že při této samostatné práci na prospěch každé demokratické strany české zůstanou ovšem pokrokářům všechna usnesení oficiálních (= důvěrnických) sjezdů mladočeských, zejména pokud zůstanou na papíře, úplně lhostejnými. Proti tomu vystoupili ve výkonném výboru Sokol a Škába, odsuzující stejně i to, že Radikální Listy uvítaly projev České Moderny. Směru Rašínovu dostává se mezi mládeží nepřímo posily leda propagandou individualismu v literatuře a umění a počíná individualistická reakce i proti socialismu (jmenovitě v Moderní Revue, založené roku 1894) a kritické stanovisko vůči jeho programu i taktice, zvláště když ocitá se později v nerozumném rozporu s politikou státoprávní. Kriticismus, podporovaný jak literární větví České Moderny, která jala se kritiku přestavovati jako zvláštní genre literární a cíl pro sebe, tak v politice živě nucenou nečinností za výjimečného stavu, vědomím neúspěšnosti dosavadních akcí a neurčitou taktikou vládnoucí politické strany, zvláště pak kritikou, kterou od svého rozchodu se stranou svobodomyšlnou provádí proti ní prof. Masaryk a jeho skupina, od té doby nemilosrdně rozleptává a rozkládá na prvky pokrokové hnutí. Někdejší snahy, vytvořiti „úplnou soustavu myšlenkovou“, rozbily se tlakem nehotových domácích poměrů a nevyřešených světových otázek.

(*Badeni a oportunismus*) Zatím česká politika nemohla než jíti úzkou cestou, kterou jí rakouské poměry ponechávaly. 18. června padl přes volební a berní opravu a celjské pobočky koaliční kabinet Windischgrätzův, 2. října 1895 odstoupil úřednický kabinet Kielmanseggův a jmenován byl kabinet dosavadního haličského místodržitele, hr. Kazimíra Badeniho. 18. října zrušila vláda výjimečný stav a učinila tím a pak amnestií Omladině konec persekucí, která jenom za dobu jednoho roku, po kterou byly v Praze zastaveny poroty, přinesla neméně než 158 roků vězení, k čemuž přistupuje téměř 100 roků žaláře Omladiny. Ve vstupní řeči pravil premier, že má plnou důvěru k českému národu a zval jej k součinnosti, současně vytkl však jako zásadu, že všechny koncese musejí šetřiti tradičního postavení a všem národům zářící kultury národa německého. Vzbudilo to mnoho hluku, přes to se však ukázalo, že hr. Badeni stál

vůči české otázce tak příznivě, jako žádný ministerský předseda, co jich ještě Rakousko mělo. Věren zásadě parlamentarismu, ač v onom stupni, jak se v Rakousku vyvinul, byl přesvědčen, že nelze vládnouti bez účasti Čechů. Neváhal však také učiniti z toho praktické důsledky v tom směru, že mají-li Čechové do vlády vstoupiti jako rovnocenný činitel, musejí se napřed státi rovnocennými s Němci po stránce úřední řeči. Bylo to naprosté novum proti vládě Taaffově, nemluvě o jeho obou nástupcích. Kaizlovi, Eimovi a Kramářovi nebylo těžko získati pro Badeniho klub, zvláště když v únoru 1896 odvolal i nenáviděného místodržitele, přijal také jiné české požadavky a ukázal se dokonce stoupencem malého státního převratu ve smyslu obnovy volebního práva sněmů do říšské rady. Že svou věc prohrál, že byl nakonec císařem a umírněnými Němci obětován německé nacionální agitaci, která se proti němu s úžasnou silou ve sněmovně i veřejnosti rakouské i německé rozpoutala, dalo ovšem za pravdu těm, kdo nevěřili v úspěšnost žádné pozitivní politiky. Ale Mladočeši na druhé straně byli příliš poučení osudy české politiky za Potockého a Hohenwarta i hubenými lety od roku 1891, než aby se dali přiměti k zásadní opozici i proti Badenimu.

(*Radikální Listy*) Proti pozitivní mladočeské politice, reprezentované hlavně oběma poslanci vyššími z realismu, Radikální Listy stály bez kompromisu. Původní jejich směr, když po rozsudku počaly v Kolíně vycházeti, směřoval k vypěstění radikalismu ve všech směrech, nejen v politice. Tak chtěla jejich redakce poučováním a trvalým vlivem na veřejnost utvořiti „stranu uvědoměle radikální“. Ale poměry samy je namnoze nutí k radikalismu především politickému. Na radikály útočí Masarykův Čas a nutí k obraně, ve veřejném životě je pak až příliš mnoho zjevů, které vyzývají k boji. Radikální Listy pranýřují všechny, kdo v poměru k nenáviděnému místodržiteli jdou dále, než je naprosto nezbytno. Bijí do venkovského starosty, jenž mu chtěl políbit ruku, do jiného, jenž ho vítal německy, do universitního profesora, jenž přijal od něho místo sluhy plášť. Bijí do profesora Masaryka pro nedostí rozhodné stanovisko proti Habsburkům v dějinách, pro omluvný projev bojkotovanému staročeskému Akademickému čtenářskému spolku („Ačesu“). Ke straně mladočeské je list kritický. Potírá oportuni-

stické proudy a nálady, vytýká straně znovu a znovu, že nedbá dosti o práci doma a přijímá konservativní elementy, vyzývá ji, aby přes hesla, jež vykonala svůj agitační úkol, šla k propracování programu, jím. v otázkách státoprávních. V hnutí je i po návratu vězněných ze žaláře shoda netvořit zatím samostatnou stranu, ale pracovat nicméně samostatně a nedati se rušiti stálými spory s Národními Listy a výkonným výborem. Tak se schvaluje na návrh Ant. Hajna 21. prosince 1895 na sjezdu „směru radikálně pokrokového“, kde dr. Rašín referuje o pracovním programu.

(*Opět v řadě*) Zaujal rychle opuštěné místo v hnutí i v listě, který ostatně již v dubnu 1894 přinesl od něho podrobný a názorný „Obraz okresu nechanického“, podávající ve skutečnosti vedle speciálního zla místního (harfenictví), zrcadlo českého maloměšťáctví vůbec, s jeho dcerami, vychovávanými v klášterích, s kulturní indolencí a kolísáním mezi sokolstvem a veteránstvím. Rozrývá to krutě frázi o „bodré venkově“ a vyznívá v důtklivou výzvu k drobné práci. Roku 1895 také vyšel v Bibliotéce sociálních nauk Rašínův překlad spisu „Osm hodin práce“ od Raë, plod jeho činnosti ve vězení. Schůze, přednášky a činnost ve výkonném výboru hnutí a v časopise, jenž po zrušení výjimečného stavu přesídlil do Prahy, vyplňují vedle práce v povolání advokátního koncipienta a přípravy ke zkoušce tato léta života Rašínova. Řečníkem je vždy břitkým. Neváhá 31. května 1896 vystoupiti proti kandidatuře knížete B. Schwarzenberga do výboru České společnosti národohospodářské, aby takto zasáhl snahy části mladočeské strany po sblížení se šlechtou. 22. října utkává se s drem Podlipným pro kompromís se Staročechy, který strana uzavřela. Tím počíná zájem Rašínův o pražskou obecní politiku. 30. dubna na schůzi mladočeského klubu na Žofíně přerušuje poslance Anýže, slibujícího pokrokářům, že budou mít příležitost projevit své mínění na příslušných místech ve straně, slovy: „Vy nás tam nepustíte, jako jste nás nepustili na sjezd“ (nymburský), a nedává víry ujišťování odpůrce.

(*Chléb oposice*) Radikální Listy měly mnoho front. Vlády nešetřily a navzájem samy v roce 1896 na příklad byly zabaveny třináctkrát, tedy celá čtvrtina čísel. Zle vystupovaly proti různým drobným zlořádům, proti přehmatům policie, soudní praxi, mnoho-

obročnictví, klerikalismu, netečnosti k menšinám, šplhalství. Hořce si však časem zasteskly i na poměry mezi mladými, jmenovitě na postup Rozhledů. „V táboru mladých vyvinula se stálým líchoce-ním klika neomylnických ješitníků, kteří upalují, udupávají kacíře právě tak, jako dělávali jiní zpátečníci“. Tehdy byla na venek ještě jednota v táboře vlastním. Ale také tu ohrožoval vývoj stanoviska k sociální demokracii.

(*Němci a státní právo*) Útoky sociálních demokratů na historické státní právo vyvolaly konečně 16. ledna 1897 v Radikálních Listech odezvu, kterou napsal asi dr. Rašín. Proti zatracování státního práva z ohledu na Němce ptá se tu, bude-li odpor Němců opravdu trvati věčně a zda by uskutečnění bylo opravdu násilím na nich. Soudí, že tlak hospodářských a sociálních otázek a vůbec nepřírozených poměrů v Rakousku naopak povede Němce k myšlence federacní. Chce-li A. P. Veselý (na jehož projev v Akademii článek reaguje) dohodu s Němci v etnografickém uspořádání země, proč ne dohodu i v uspořádání státoprávním? Státním právem by se Němcům také neublížilo. Tomu nasvědčují už vyrovnávací nabídky i útlocit Čechů à la Veselý. Zájmy Němců by pak pochodily dobře. „Na konec by Němci v zemích českých pohlíželi na onen fakt násilí (t. j. vydobytí státního práva) jako na rozumné neohlížení se na odpor toho, kdo odporuje jen z předsudku nebo z nevědomosti nebo z umíněnosti, a viděli by v něm konec konců dobrý pedagogický prostředek“. Nevzdáváme se tedy, dovozuje autor, myšlenek dobýti svého státu na základech historických po případě i proti Němcům, z čehož vyplývá totéž, co vyplývá pro toho, kdo chce ho dobýti jen se srozuměním Němců: abychom snažili se býti ve všech oborech co nejsilnější. Slabý národ by nedobyl své samostatnosti, slabý národ by německou národnost nepřivedl k dorozumění.

(*Poslední kapka a rozchod s Hajnem*) Kolísavý poměr k Mlado-čechům nedovedl roztrhnoutí skupinu kolem Radikálních Listů, ale první nutnost, zaujmouti rozhodné stanovisko k naléhavé politické otázce, nepřekala. Hraběti Badenimu se šťastně podařilo uskutečnění pátou volební kurii o 72 poslancích, založenou na všeobecném volebním právu, volby byly tu, ale směr radikálně pokrokový byl vážně rozdvojen. Vystupoval sice ještě jednotně proti

samé ideí této kurie, jmenovitě brožurou Antonína Hajna, ale když běželo o to, jak ve volbách konkrétně postupovati, nastalo schisma. Směr Hajnův, kladoucí vždy důraz na sociální a kulturně-radikální stránku hnutí a na dobrý poměr k dělnickému hnutí, reprezentovanému sociální demokracií, zastával stanovisko, že mandáty páté kurie náleží voličům, kteří v prvních čtyřech nemají hlasovacího práva, t. j. dělnictvu, přímo pak sliboval podporu sociální demokracii, pokud se její kandidáti prohlásí pro samostatnost a rovnoprávnost. Toto stanovisko zvítězilo 13. února 1897 na sjezdu důvěrníků. Podlehnuvší menšina nelenila a vystoupila z výkonného výboru (dr. Baxa, dr. Rašín, K. St. Sokol a V. Štěpánek). Tato menšina však měla zase většinu ve vydavatelském družstvu Radikálních Listů, jichž šéfredaktorem byl Antonín Hajn. Na valné hromadě 28. února oba proudy se srazily a spor o poměr k Mladočechům, o názor na V. kurii a stanovisko, že list má býti především „propagační a poučný“, bez zvláštního ohledu k Mladočechům, do nichž de facto prudce bíl, vyřízen zvolením nové redakční rady, která odpovědným redaktorem jmenovala dra Rašína, jenž byl na valné hromadě generálním řečníkem většiny. Přítomných zástupců obou směrů byl počet stejný, spor však rozhodly plné moci mladočeských členů, kterých bylo více. Výkonný výbor nato prohlásil, že Radikální Listy přestaly býti oficiálním orgánem směru radikálně-pokrokového. V dubnu směr tento konal sjezd, v němž proměnil se ve stranu radikálně-pokrokovou.

(*Radikalismus pokrokový a státoprávní*) Na rozdíl od chorobné záliby v polemikách, která charakterisuje část pokrokového směru kolem Rozhledů, směr Rašínův a Hajnův nepostupovaly proti sobě nevraživě. Skupina Radikálních Listů mohla se spokojiti dosti učiněním, kterého se její nedůvěřivosti k sociální demokracii dostalo vystoupením nově zvolených poslanců této strany proti státnímu právu a jejich tažením proti jazykovým nařízením. Za nové redakce brzy vykládají R. L. Rozhledům, že pokrokářům podařilo se již změnit ve veřejnosti názor na dělnictvo, proto je čas dbáti o celou otázku sociální, nejen o dělnickou, proti čemuž část pokrokářů hřešila. V této věci, praví se v článku, my nemohli jsme býti krajními, poněvadž jsme se starali rozhodně o státoprávní radika-

lismus; tím také směr pokrokový vzbudil pozornost a proto i pozornost pro jiné svoje ideje.

(*Kdo měl pravdu?*) Nový redaktor je asi také autorem důrazné polemiky 20. března, ve které provádí jakousi bilanci hnutí. „Velká radikální kampaň z roku 1893, kterou řídilo jenom několik jednotlivců, a sympatie probuzené procesem Omladiny přitáhly do směru spoustu nových osob, které chtěly se přiživit na dočasném úspěchu a které chtěly při tom, ač počátkům směru byly zcela cizí, prorážeti svoje extranáhledy. Současně násilným odstraněním několika jednotlivců do zátiší plzeňského uvolnilo se těm mladým proudům, které ve straně pokrokové teprve se měly učit a vzdělávat. Nepamatuje se již redakce Rozhledů na ty orgie hesel? Anarchismus — kolektivismus — politika — drobná práce — individualismus — Stirner, Bruno Wille — těžká kniha (narážka na kritiku Rozhledů o České otázce Masarykově) a t. d. a t. d.? Že jsme neměli chuti učiniti z vážného směru s vážnými cíli kolbiště nevykvašenosti a volné jeviště pro denně se střídající repertoár, je až příliš snadně pochopitelné — a také ovšem jsme neměli chuti dáti rozhodování v ruce těch nespolehlivých, kteří dodatečně skutečně přiznali svou malou spojitost s naším směrem“. Dostavše dostiučinění pro svou nedůvěru v sociální demokracii, Radikální Listy neváhají vystoupiti proti ní co nejostřeji za prohlášení proti státnímu právu. Vytýkají poslancům sociálně demokratickým závislost na Němcích a věrolomnost a hlásají proto „český stát bez sociální demokracie a proti sociální demokracii“. „Vnitřní nepřátelé přibyli českému národu a proto boj o český stát musí býti zesílen, nesmí býti opouštěn pro vnitřní úřední řeč ani pro strach před sociálními demokraty.“ V tomto boji na konec „schopný (t. j. český lid) zvítězí nad úplně neschopnými“ (= sociálními demokraty).

(*Pád Badeniho*) Německý boj proti hr. Badenimu skončil jeho předčasným pádem. Je pravda, že v rakouských poměrech ještě více než jinde každá otázka před veřejností měla svou druhou tvářnost, začasť velmi odlišnou od její věcné povahy. V daném případě vysvětluje se prudkost německého výbuchu proti hr. Badenimu okolnostmi, které situaci provázely. Ministerský předseda jednal před vydáním nařízení toliko s českými poslanci, nikoli s němec-

kými; Poláci a po nich Čechové rozhodli se obnoviti starou pravici, čímž oživilí v německé levici strachy a hněvy z éry Taaffovy a vyvolali proti hr. Badenimu a jazykovým nařízením, jmenovitě proti tomu, že to právě bylo nařízení, ne zákon, opravdový i umělý odpor živlů liberálních a sociálních demokratů; spiknutí proti hr. Badenimu dovršil vídeňský tisk a část vysoké byrokracie, nemluvě o panovníkových obavách o jazykovou kvalifikaci úřednictva a jeho nepřekonaném odporu k Mladočechům, a o machinacích živlů trojspolkových, obávajících se účasti Čechů ve vládě. Nicméně není pochybnosti, že Němci v celku právem viděli ve vydání jazykových nařízení a jmenovitě v jejich vůdčí myšlence rovnoprávnosti (třebas plně v nich zdaleka provedena nebyla) signál éry, v níž by hráli už menší úlohu nežli posud, a že se svého hlediska správně se rozhodli vybojovati zápas proti rostoucímu vlivu Čechů raději dříve. A ovšem provedli to tak, že hlavní úlohu a hlavní slovo dali těm nejradikálnějším, pranic nedbajíce toho, že ukáže-li se celý německý národ tak intransigantním, budou také Čechové nutně tlačeni vůči státu do poměru, jenž mu nijak nebude na prospěch. Vskutku také česká politika z případu Badenova odnesla si naučení, na které nezapomněli ani největší oportunisté.

(*Chance radikalismu*) Radikální Listy soudily velmi zdrželivě o hodnotě jazykových nařízení a jmenovitě potíraly rozhodně cenu, kterou česká politika za ně platila, nicméně v kampani, která po pádu Badeniho vypukla, postavily se do prvních řad a se starou britkostí potíraly jmenovitě přehmaty pražské policie. Pohříchu vlna radikální nálady, otřásající veřejností, neprojevila se odklonem od mladočeské strany. 11. října byla ve venkovských obcích na Karlínsku doplňovací volba, ve které zvítězil dr. Heller 475 hlasy proti 100 hlasům K. St. Sokola. Radikální Listy klidně hodnotí výsledek volby jako důkaz síly mladočeské strany i toho, že lid chce klid, ale na otázku Nár. Listů, chce-li radikalismus nyní skloniti hlavu před soudem lidu, odpovídají stejně klidně, že budou burcovati a státi v prvních řadách i dále. Jejich stanovisko proti Mladočechům je, že za obnovu rakousko-uherského vyrovnání měli žádati úplné vyrovnání s českým národem, ne jenom jazyková nařízení, beztoho hr. Gleispachem hned okleštěná a necostatečně prová-

děná, jimiž se rozpoutal celý národnostní boj s Němci, hodný větších cílů a požadavků, a česká politika odsouzena, aby si nařízení ještě dodatečně vykupovala, než je ztratí docela.

(*Kaizl ministrem*) Vstup dra Kaizla do Thunovy vlády roku 1898 rozpoutal novou akci radikálního směru. Fakt sám — první případ vstupu českého občanského poslance do vlády, a to ovšem bez principiálních koncesí — byl negací státoprávního hnutí, zahájeného mladočeskou stranou proti punktacím, a nesrovnalosti, které se ihned musily dostaviti z dvojitého postavení dra Kaizla jako poslance a člena vlády, dodávaly hojný materiál. Politický klub Neodvislost, v němž dr. Rašín je jednatelem, počíná organisovati státoprávní hnutí v Praze, kdežto na Podřipsku a Kolínsku činí tak tamní výbory. Kampaně této, podněcované i jazykovou a policejní praxí vlády, aférou „zde“ a pronásledováním menšin, dr. Rašín účastní se na četných schůzích. Dochází tu k prudkým srážkám se sociálními demokraty a v Roudnici na schůzi trestá jejich řečníka za urážku na místě. Energicky vystupuje dr. Rašín také proti kompromisu Mladočechů se Staročechy na pražské radnici a korupci, která se za ním kryla. Při volbách v II. sboru organisuje radikální směr protestní kandidaturu proti ničení starých památek, jež, podporována kruhy literárními, má čestný úspěch.

(*Proti dynastii a Rakousku*) Roku 1898 opět 47 konfiskací postihlo Radikální Listy. Netajily nijak svůj protirakouský, protidynastický směr. Otiskovaly imunisované sněmovní řeči dra Baxy, útočící na dynastii. Bez obalu dávaly najevo, že chtějí hlubokou krizi říše. K zahájení říšské rady 16. března 1898 píší: Ukazuje se na to, že Němci budou odpadati od vlády Thunovy. Nechť! — jen když dojde na krizi! Jenom „rozpoutání opravdové hluboké krise může uvést českou otázku do stadia, v němž řešiti by se mohla v našem, ve státoprávním smyslu“. Taková otázka neřeší se za šťastného klidu ani za obyčejných parlamentních tahaček, potřebuje hlubokého rozvření do základů. V rozhodujících okamžicích nutno postaviti *bezohledně* státoprávní program jako jediný cíl — *bezohledně* k vlastním osobám, *bezohledně* též k t. zv. vyšším interesům státu. Dokud nebude také u nás stejného napětí jako u Němců, musí Němci vítěziti. Je potřebí opravdovosti a sebezapření a ne

majority, spor centralismu a federalismu musí se jevití nepřekonatelným. Pak by se musila rozhodnouti dynastie: buď vasalem Německa nebo pro Čechy! Pravice není jednotná ani Čechům příznivá v otázce základní. A mladočeští státoprávníci zachraňují říšskou radu — ač by měli stát se založenýma rukama!

(*Zub za zub*) V nacionálních sporech, vedoucích k pronásledování českých menšin a ke srážkám s německými studenty v Praze, Radikální Listy hlásají a hájí zásadu „zub za zub, oko za oko“. Činí tak jmenovitě proti realistickému tisku, hlásajícímu umírněnost, i proti jeho ohlasům ve studentstvu, jež na př. v lednu 1899, po zavraždění studenta Linharta, ve Slavii, kterou tento směr ovládl, uspořádalo debatní večer, z něhož vyšel projev k německému studentstvu, ve kterém prohlášeno za „povinnost inteligence vystupovati energicky proti všem podobným výstřelkům nesnášenlivosti“; v důsledku toho hodlají původcové projevu pracovati na české straně „o udržení míru a o rovnoprávnost“ a „týmž právem žádají“ též od kolegů německých, „pokud odsuzují zbytečné, plané a nečestné štvance“, by „v témž směru mezi svými vždy a všude působili“. Odbytí, kterého se této manifestaci z německé strany dostalo, nemohlo ovšem podporovati další pacifistickou činnost a postup Němců proti jazykovým nařízením a českým menšinám situaci víc a víc přiosťoval.

(*Strana státoprávní*) Za těchto poměrů také kruh dra Rašína přetrhává definitivně svoje svazky se stranou mladočeskou a 18. a 19. února 1899 koná valnou hromadu politického klubu „Neodvislosti“ již jako sjezd *strany státoprávní*, nyní definitivně ustavené. Strana tato chce býti důkazem, že lid na rozdíl od politiky ve Vídni zůstal věren státoprávnímu programu, chce udržovati nepřetržitost boje za samostatnost zemí českých, jmenovitě ve dnech, kdy ústavní poměry, jak se domnívá, mají býti utvářeny v novou nebo starou formu. „Osud českého národa se má rozhodnouti; jest třeba silných rukou, hlubokých duší, nadšených srdcí.“

(*Vyhlídky*) Zakladatelé strany nepřeceňovali svých vyhlídek. Znali sílu setrvačnosti, která udržovala voličstvo ve straně mladočeské, nemohli se také ubrániti skličujícím důsledkům, které pro možnosti české politiky měl pád hraběte Badeniho. Jsou si vědomi,

že jejich posláním je uchovávat nesmiřitelné státoprávní stanovisko do dob jiných, výhodnějších, získati se do té doby dobrovolně jakékoli aktivní politiky ve Vídni, býti třeba jen hlasem volajícího na poušti a nésti při tom celou nevýhodu situace strany i doma málo vážené a stranou vedoucí přezírané. Ani to si vůdcové státoprávní strany netajili, že ohlas, který budí v národě, je poměrně malý, že i na voličstvo padla apatie, že ty tam jsou doby mocného rozmachu proti punktacím; že národ nechce rozuměti taktice obětování všeho pro jediný veliký cíl, nýbrž zklamán dosavadními neúspěchy počíná se víc ohlížeti po drobných výhodách, jichž má státní moc v rukou takové množství, a žádaje od poslanců, aby mu je vymáhali, podlamuje tím přirozeně váhu, kterou by měli tehdy, kdyby ve Vídni chtěli jenom jednu, ale velikou věc. „Za punktací,“ praví dr. Rašín 23. dubna v Rakovníku, „celé Čechy se zvedly na ochranu menšin, za nynějších punktací (míněny jsou přípravy ke konferenci s Němci o novém jazykovém zákoně) je mrtvý klid, poněvadž lid je náhlým, bezdůvodným obratem, opuštěním programu se strany Mladočechů, rozladěn, nedůvěřiv. A toto znechucení veřejného života může býti v této těžké chvíli vskutku kritickým.“

(*Postup Mladočechů*) Jsou to ona zlá léta českého programu státoprávního, kdy vedoucí politická strana ve Vídni cítí nejenom jeho bezmocnost, nýbrž i nemožnost neprejudikovati mu novými akty, jako byla na příklad účast ministra Kaizla na obnově rakousko-uherského vyrovnání, léta, kdy Němci ukazují takovou sílu a hlavně resonanci svého odporu proti jazykovým nařízením a tolik možností dání svou převahu Čechům cítit, že mimoděk vzrůstá se na české straně ochota dohodnouti se s nimi dobrovolně, kdy konečně mladočeskou stranu víc a více proniká vědomí, že nebude lépe, dokud se jí aspoň nepodaří vniknouti pomalu do ústřední byrokracie a vzít tak Němcům aspoň část neocenitelné opory, kterou v ní mají. To však byl program pomalé, soustavné, téměř neviditelné činnosti a při tom těžko slučitelný s rozhodnější taktikou opoziční. Byl to program oportunistu, již ne ani postupu po etapách, jež měly mířiti k státnímu právu, program, jenž obsahoval skryté, ale úplné doznání, že poměry jsou mnohem nepří-

znivější a překážky mnohem silnější, než se soudilo v době boje proti Staročechům. Tento postup vládnoucí strany však nesliboval ani valných úspěchů mladým stranám opozičním, jmenovitě straně státoprávní, založené takticky na jeho negaci, protože rozpoznání situace budilo v národě spíše znechucení nežli radikální sklon na levo a chuť obnovití postup rozhodnější. „Nikde nehlásí se veselí dědicové“, praví R. L. 29. července 1899, po obnově rakousko-uherského vyrovnání, od níž si pro radikalismus tolik slibovaly. „Tak Mladočeši politiku u nás nadobro zdiskretisovali; svou politickou bezcharakterností zhnusili ji kde komu“. Ale týmiž ústy žaluje článek na to, kterak pokrokové hnutí, ve svých počátcích politických mnohoslibné, rozstříklo se na celou řadu frakcí literárních a sociálních, které napořád vyznávají morálku otroků, to jest odklon od myšlenky vlastního státu... Nové lidi, kteří by se dali starou, opuštěnou cestou české politiky, hledá článek v lidech hospodářského života, kteří mají blíže k realitě než ti, kteří vyšli z literatury a filosofie.

(*Nerovný zápas*) Byly zajisté chvíle, kdy nerovnost zápasu těžce doléhala na ty, kdo si položili pyšný cíl úplné samostatnosti, sahající za myšlenku radikální federalisace Rakouska. Cesta byla trnitá. Neměli jiných prostředků a jiné metody než negaci všeho, co bylo rakouské a vládní, požadavek vyvolávatí krise při každé příležitosti a stupňovati a zostřovati ty, jež přicházely odjinud, krátce zhoršovati celkovou, také hospodářskou a finanční situaci státu a bezohledně potíratí jeho mezinárodní posici. Musili bojovati nejenom s Rakouskem, nýbrž i s poměry doma. A zde potkávali se nejenom s odporem oportunistů, kteří jejich cestu prohlašovali za nemožnou, nýbrž i s útoky ideologů, kteří vůbec chtěli něco jiného. První podmínkou úspěchu zajisté bylo zradikalisování národa až do krajností, aby boj za svobodu vydržel mravně. To však pro jiné bylo šovinismem, proti němuž stavěli demokracií, to jest usilování o politickou rovnost a kulturní a sociální pokrok. Soustředění všech sil národa k vášnivému boji za samostatnost kolidovalo s rozmachem sociálních a humanitních ideí, které ze západních států, pro něž nebylo otázky národnostní, mocně přesahovaly k nám. Požadavky a tendence doby jinde vy-

zrálejší a mnohem složitější byly vážnou vnitřní i vnější překážkou úsilí státoprávníků, kteří proti tomu hlásali jiný pořádek hodnot, v němž na prvním místě stála samostatnost jako to nejpotřebnější a základní. Bojovali o sám kořen národního života — ale zatím právě život to byl, a život vlastního národa, jenž proti politickému charakteru, jako všude tak i v české politice, kladl chytrost, proti neúprosné zásadovosti přizpůsobení a proti mravnosti neporušených bojovníků výsledky, jež by bylo vidět. Také oni slibovali rozmach blahobytu, ale teprve jako ovoce vítězství, nikoli dříve, kdežto oportunisté neustávali ukazovati, kterak zatím unikají a budou unikati denní prospěchy a výhodné příležitosti. Radikální, negativní politika byla snadnější věcně, takticky. Byla však nekonečně nesnadnější mravně, vyžadovala přemáhání a strádání, a to na neurčito, nemohouc ani přibližně přislíbiti, kdy dojde cíle.

(*Svízele oportunismu*) Positivní politika za to byla těžší, nesnadnější technicky. Vyžadovala věcných znalostí, obezřetností, znalostí půdy parlamentní a vládní, poměrů v administrativě a rozhodujících personalit. Arci velmi brzy začínala pro ni pouze maxima: nedotýkati se. Nemohla sahati tak hluboko, jako ve státech opravdu ústavních, protože vliv rakouského parlamentu vůbec tak daleko nešel. Velmi mnoho, většinu a právě ty nejdůležitější ze státních záležitostí vyhradila si koruna a obstarávala vláda a byrokracie sama. Parlamentu zbývaly věci, které musily býti tam schváleny z ohledu na mezinárodní postavení, ústavu a úvěr, a konečně skutečně sporné otázky, na jichž rozřešení po případě ani tak nezáleželo a jež premier postupoval premierovi, aby jich tu a tam užil i k zaměstnání parlamentu a jako záclony pro věci jiné, od nichž bylo třeba odvrátiti pozornost.

(*„Drobtý pod stolem“*) A touto úzkou uličkou obmezených možností bylo se proplétati pozitivní politice, aby tu mírnou hrozbou, tam skromnou žádostí, onde drobným obchodem, zde konečně jen pouhým získáním sympatií či oslabením nedůvěry a odporu proti Čechům získala trochu položek v rozpočtu, sekčního šéfa, dvorního radu, jmenování, školu, lokální dráhu, volání „hotovo“ v českých stanicích... Vyžadovalo to nekonečných ohledů na dynastií, kruhy, vládu, vyžadovalo to celého slovníku frází, celého přeladění

úst, jakmile se přijelo z Prahy za Cmunt, vyžadovalo to konečně také ohledu na citlivost Němců a na to, co prohlásí za nepřijatelné a co snad mlčky snesou. A tak byla-li radikální politika pouští, byla politika pozitivní očištěm.

III.

LÉTA od pádu hr. Badeniho až do všeobecného rovného práva hlasovacího jsou pro českou politiku hubená — nejenom výsledky, které politika přináší, nýbrž i stupněm zájmu, který budí. V boji o státní právo není úspěchů, ba hledíme-li k zákonodárství a na druhé straně k rostoucí bezvýznamnosti českého sněmu, situace zřejmě se horší. Velký nápor český za hraběte Badeniho, jenž sklízí ovoce mocenského rozmachu mladočešství od počátku let devadesátých, je odražen, jazyková nařízení jsou ztracena, druhá universita nikde, měření sil s německým centralismem končí opět prohrou jako roku 1871, ve prospěch německé levice a jmenovitě Němců z Čech, hlavní to překážky federalismu, uplatňuje se tlak mocného a obávaného Německa, s Rakouskem víc a více spojeného nejen diplomaticky, nýbrž i poutem německého nacionalismu na obou stranách hranic. To může změnit jen světová katastrofa, porážka obou císařství vítězným dvojspolkem a zradou Italie. Přejde však? A než přijde, co zatím? Pasivní odpor? Prohrál na celé čáře. Radikalismus krajní obstrukce? I německý příklad ukazuje, že lze jí vymáhati zrušení jednostranných aktů vládních, nikoli je vynucovati. Vládní politiku? Nejsou její problematické vymoženosti draho zaplaceny poklesem veřejného ducha a pohledem na to, jak si na svoji ponižující závislost víc a více zvyká?

(Tíha závislosti) Rozvoj společenských sil a jejich organisace krok za krokem utužuje souvislost společnosti a státu a tudíž závislost na soustavě, která je centralistická. Ale po stránce subjektivní týž rozvoj zase působí, že víc a více lidí a způsobem intenzivnějším a intenzivnějším uvědomuje si fakt národní závislosti. Patriarchální pojetí státu je v rozkladu, solidarita s analogickými vrstvami a proudy německými ve vedoucím měšťanstvu slabá, podmínky soužití národního horší a horší. Naproti tomu sílí a vyvíjí se český nacionalismus do hloubky, utrakvismus mizí ze společenského i duchovního života, inteligence prochází českou universitou, emancipuje se od němčiny a tím také od její prestiže kulturní. A vidí rozmach národních států, velkých, ale i malých,

Skandinávie, Belgie a Holandska, i mladých národů na Balkáně. Stát dynastie, vojáků a byrokracie je u ní zatlačován státem lidovým, jenž se přimyká k národu a je výrazem jeho ducha. Pokrokové ideje politické stávají se tak nacionalismu novou, mohutnou, ale subjektivně bolestnou vzpruhou. V poměru k tomu, co jest, ohromná většina i nejkonservativnější mládeže české i těch, kdo si s ní udrželi souvislost, je revoluční, chce změny od základů.

(Skutečnost) Ale praxe není revolucionářská. Praxe znamená přizpůsobení se poměrům, alespoň na venek, praxe znamená být úředníkem, soudcem, vojákem, profesorem, učitelem, praxe i pro samostatné — a česká společnost je hospodářsky nerozvinutá, přebyrokratisovaná — znamená většinou vycházení s úřady, hledání a nalézání modus vivendi. Ani okresní a obecní samospráva není o mnoho jiná. Výsledky tragického rozporu nejsou proto tragické, ale na trvalo přece zhoubné: znamenají falešný poměr ke státu, znamenají po stránce mravní dvojí život a proto život rozlomený a nikoli celý.

(Hospodářská politika) Kdo půjde v takové situaci dělat politiku? Ti, kteří se nedají odpuditi její zásadní a stupňovanou nevďěčností, a ti, kdo ji se svého hlediska přece jen dovedou udělati vděčnou. Ti tedy, kdo mají v sobě nepřekonatelný pud k politické činnosti a nalézají proto ukojení po případě jen v tom, že ji vykonávají ti, v nichž je tento pud provázen velikou ctižádostí a zálibou ve veřejném životě, a na druhé straně ti, kdo stojí na půdě té doby vděčnější — na půdě stavovské, zájmové. *Hospodářská politika vstupuje do popředí* a není pochyby, že slouží nejen zájmům jednotlivých vrstev a stavů, nýbrž také potřebám a rozvoji národního celku a tím doceluje koncepci politiky pozitivní. Ale současně je to nová a poslední rána do politiky radikálně-státoprávní, neboť se dělá — přes Vídeň. Státoprávnímu radikalismu zbývá jenom úloha volajícího na poušti — úloha politiky, pracující mimo bezprostřední skutečnost a pro budoucnost, která je tak neurčitá, že nikdo neví, kdy nastane, a mnozí proto pochybují, zda nastane kdy vůbec.

(Jazyková nařizování) Velká, nevyžitá idea nacionální podněcuje a bouří i dále myslí mladých i starých. Tím více, ježto výsledky, které přirozeně hledají se především ve Vídni, neboť centralistický

stát je nepřítel — mají linii sestupnou. V mladočeském klubu a tím více ve veřejnosti do poslední chvíle éry Badeniovy je nálada proti bezvýhradné podpoře jeho vlády, ale když padne, vyvolá to pronikavý pocit, že Němci zvítězili nejen proti osobě, nýbrž i proti věci. Nastává vskutku obrat. Od Badeniho žádá klub nejenom jazyková nařízení čili v podstatě vnitřní češtinu v úřadech a dvoj-
jazyčnost v celé zemi, nýbrž i řadu věcí jiných, jmenovitě univer-
sity v Brně. Od něho by toho byl také dosáhl. Jeho pádem začíná
v jazykové otázce defensiva, která jazykových nařízení ani v jeho,
ani v Gautschovu rozsahu neuhájí, nýbrž prohraje je celá. U Kōrbra
potom sezná, že vláda se orientuje skoro docela podle stanoviska
Němců; jejich souhlas však česká politika nemůže získati, takže
jí jako jediné východisko zbývá hájiti vnější dvojjazyčnost nezru-
šených nařízení Stremayerových, kterých dosáhli Staročeši už před
dvaceti lety, a vymáhati či vlastně kupovati od vlády vnitřní češ-
tinu v úřadech *via facti*, se stálým nebezpečím, že čeho dnes na-
budou, zítra zase změnou kursu pozbudou. Požadavek druhé uni-
versity, který se slibně utváří za Badeniho, vrací se potom s každou
vládou, Kōrbrovu nevyjímaje, je předmětem nesčetných jednání
a slibů, ale splněn není.

(*Vratké úspěchy*) Osud hraběte Badeniho, Gautsche i Thuna zra-
zuje od té doby každou vládu od koncesí, poskytovaných pouze
Čechům. I peníze na Moderní galerii v Praze případnou na konec
také Němcům, ačkoli je Čechové vykoupí politickými ústupky
vládě, když je v nejhorších nesnázích. Za těchto okolností podaří
se Němcům úplně zvrátiti ono pojetí situace, jež při nastoupení hra-
běte Badeniho mělo stoupence v byrokracii i u dvora: že Čechové
mají býti pokud možno postaveni politicky na roveň Polákům
jako člen každé vládní kombinace, a že za tím účelem je nutno
učiníti je napřed rovnoprávními s Němci tím, že se splní jejich
nejnaléhavější požadavky, aniž by německé strany, poněvadž se
to netýká jich, nýbrž vlády, byly žádány oficiálně o souhlas, neboť
jejich kompensací by ve skutečnosti bylo, že by se připravila
půda pro českoněmecké vyrovnání a tím pro stálou součinnost
Čechů s německou levicí, která se dlouho nepřestala bát izolace,
v níž se ocitla za éry Taaffovy. Z této poměrně výhodné pozice

podářilo se Čechy skoro úplně vytlačit. Marné bylo usilování poslanců, kteří si zjednali u císaře vliv, podepřít u něho toto ohrožené pojetí rakouské politiky, marné se pokoušeli využít u císaře a arcivévodů i u zahraničního ministra všenněmectví a hnutí Los von Rom proti německému radikalismu. Německá obstrukce, jak ani jinak nemohlo být, ukázala se, a to i když byla vystřídána obstrukcí českou, tlakem tak mocným, že všechno se strachovalo vyvolat její opětový návrat; raději strpěna obstrukce česká, která neměla mimo české země ohlasu a byla dělána s nechutí, danou nedostatkem víry v úspěch, a raději dopuštěno, že při jednáních s Maďary pochodilo Předlitavsko mnohem hůře než za dělného parlamentu.

(*Thun*) Po demisi Gautschově přišel nástupce, jenž nejen Omladináře, nýbrž i mnohé jiné poučil, že Rakousko je země nepravděpodobností. Nepřekvapilo to, že to byl Thun, nepřiliš dávno obětovaný straně nyní vládní, nýbrž to, že zcela změnil svoje stanovisko k Mladočechům a z jejich vedoucího muže učinil hlavní sloup svého kabinetu. Vrcholí krátká éra, zahájená již za Badeního, kterou je možno nazvat podle nejvýznačnější osobnosti mladočeské periody — *dra Josefa Kaizla*. Jemu se nyní splnilo přání, blízké již dříve, aby zasedl v kabinetu, ale ne jako ministr krajan, nýbrž v důležitém resortu, kde by kromě odborných schopností mohl rozvinouti také politické umění, směřující k uskutečnění jeho koncepce české politiky: k pevnému zakotvení Čechů v oficiálním Rakousku, k obsazení státní správy a využití všeho, co hospodářsky a kulturně poskytuje velmocenský stát.

(*Kaizl*) Jako každá velká koncepce byla to současně i koncepce odvážná. Nebylo pro ni dostatek předpokladů psychologických doma, neboť pád Badeníův nebyl přijat jako výstraha, nýbrž jako provokace, a radikalismus spíše rostl. Nebylo však dostatek předpokladů ani ve Vídni, neboť české posice byly tam daleko slabší než polské, o německých nemluvě, bylo nutno teprve všude pronikati, obsazovati administrativu a šířiti myšlenku, že bez Čechů nelze vládnouti. Hlavně bylo však potřebí, aby se tato politika mohla klidně dělati po delší dobu, tak, aby neměla rázu improvisace a mohla se opírat nejen o přízeň vlády, nýbrž také o posice

v byrokracií a dvorních kruzích i ve státním rozpočtu již získané. To se nepodařilo. Hrabě Thun podlehl německé obstrukci, nastal obrat, jazyková nařízení byla odvolána a vnitřní čeština zvláštními výnosy zrušena. Když pak nyní z elementární nutnosti nastala obstrukce česká, neměla úspěchu, narazila na tuhého odpůrce v baronu Kōrbrovi a nezbylo jí, než na konec odvolati z jeho kabinetu i ministra krajana Rezka. Tím metoda, zahájená Kaizlem, byla nadobro přerušena, co vykonal, namnoze zmařeno a cesta musila pak býti znovu ražena a nastupována od počátku, když po smrti Kaizlově jal se jeho koncepci horlivě a sugestivně propagovati dr. Kramář, jenž se stal vůdcem mladočeské politiky. Za nástupců Kōrbrových se poměr k vládě zlepšil, ale politika budila víc a více dojem přešlapování na místě či pověstného rakouského fortwurstlování. Teprve boj o zrušení kuriového systému a rovné právo hlasovací přinesl větší změnu.

(*Pojetí oportunismu*) Od Riegra nebylo v české politice muže, jenž by se byl s takovými vyhlídkami mohl pokusiti o řešení české otázky v Rakousku jako Kaizl. Měl důvěru a přízeň císařovu — jejíž nedostatek byl takovou překážkou Clamu-Martiničovi. Měl veliké odborné vzdělání a znalost rakouských problémů. Byl klidný, pracovitý, houževnatý a energický. Lidi neuchvacoval a nezískával snadno, neboť byl střízlivý, ve stycích zdržlivý, ba odměřený. Neměl ani rozmachu a velkého slohu řečnického, ani osobního kouzla získávajícího náraz. Byl chladný na venek, ale svým způsobem také uvnitř, s nedůvěrou se díval na velké koncepce, a skepticky je odmítal, jestliže se zakládaly na přeceňování sil. V cílech i postupu byl zosobněná věcnost. Byl však pln velké touhy a ctižádosti sloužiti české věci cestou střízlivého rozumu, ale co nejvydatněji. Záhy se zapracoval do vídeňského ovzduší, do drobné klubovní i kuloárové diplomacie a do parlamentní taktiky. Tam si teprve ucelil a prohloubil své pojetí české politiky, svou koncepcí politického realismu. Nezříkal se předem žádného prostředku a bez váhání začal a vedl obstrukci proti berním předlohám kabinetu Windischgrätzova. Ale podrobné pozorování českých posic a potřeb a na druhé straně vyhlídek, daných poměry vídeňskými, vedlo ho k tomu, že zásadně dával přednost metodě pozitivní. Chápal

státní právo čili federalismus nikoliv jako východisko, nýbrž cíl. Mělo býti teprve korunou takového vnitřního i mocenského rozvoje českého národa, takového uplatnění se nejen v parlamentě, také ne pouze v byrokracii, nýbrž všude, kde se rozhodovalo o Rakousku, o jeho politice, ale také o jeho uspořádání, že by se nedalo již odpírati. Chtěl využítí všeho, co tu bylo: u císaře pocitu viny, který v něm zbyl po roce 1871, nelibosti a nepokoje, který budilo v něm všeněmectví, rozhorlení proti hnutí Los von Rom; v parlamentě napětí mezi Němci a Maďary, vznikajícího z neskrývaných tendencí Uher k personální unii a z nemírného využívání hospodářských výhod, plynoucích ze svazku obou polovin říše, těžkých nesnází, se kterými se pro vládu potkávala periodická obnova rakousko-uherského vyrovnání, konečně rozporu zájmů mezi Němci českými a alpskými, liberálními a klerikálními.

(*Loyalita bez výhrad*) Chtěl využívatí těžkostí vlád, ale ne k tomu, aby je zvětšoval do katastrofy, v jejíž příznivé řešení pro Čechy nevěřil, nýbrž aby oficiální Vídeň učil porozumění pro parlamentní rovnocennost velkého mladočeského klubu s útvary německými, smyslu pro skutečnou rovnoprávnost národní a ochotě vůči českým požadavkům, zatím aspoň těm, které se daly plnit v rámci ústavy a státní moci. Byl ochoten dělati vládní, rakouskou politiku bez výhrad (neboť v jeho očích neměly skutečné ceny), loyaltitu nepovažoval za zradu na státním právu, nýbrž za výraz daných poměrů mocenských a existence českého národa v Rakousku, která však není výhodou jenom pro stát, nýbrž v důsledku rostoucího průmyslu zemí českých, vnitřního i vývozního trhu, dopravních cest a styku s mořem, což vše Rakousko poskytuje, i pro Čechy. Situace byla mu příznivá potud, že Němci i po pádu Badeniho měli proti sobě císaře pro obstrukci a násilnosti, jichž se dopouštěli, Čechové byli v jistém smyslu *beatus possidens*, majíce jazyková nařízení, která byla jaksi otázkou prestiže koruny, a císař, rozezlen obstrukcí proti státním nezbytnostem, dával hr. Thunovi svolení, aby za nedělnosti parlamentu vládl pomocí nařízení, vydaných na základě § 14.

(*Úspěchy*) Této mimořádné posice v kabinetě hr. Thuna i potomního postavení tajného rady, jež otvíralo cestu k dynastií, dr.

Kaizl využíval s velikou houževnatostí. Postaral se ve svém rozsáhlém resortu i u svých ministerských kolegů, aby jazyková nařízení, pokud šlo o českou vnitřní úřední řeč, opravdu platila v rozsahu co nejširším. Do ústředí svého ministerstva povolával vynikající české úředníky a v zemích českých pilně dbal, aby přední místa obsazována byla rovněž Čechy. Pečoval o hospodářská a kulturní přání a zájmy Prahy a českých měst, zveleboval české školství, podporoval všude české lidi, krátce zahájil soustavnou pénétration pacifique českého živlu, kde dosud buď byla odmítána anebo se na ni ani nemyslílo.

(Zdání) Celkem tyto věci prosazoval snadněji než kompensace, které za ně žádal od české politiky. Jeho jasná, chladná hlava zásadního oportunisty pohrdala zdáním a šla přímo k věci. Ale ve veřejném mínění zdání platí vedle věcí a mnohdy i nad ně. Zde pak platilo dvakrát: bylo potřeba tajiti nebo aspoň neceniti příliš úspěchy, aby se nedráždili příliš Němci, ale bylo přece nutno mluvíti o nich, mělo-li veřejnému mínění býti vysvětleno nebo aspoň omluveno, proč je Kaizl v kabinetě a proč klub dělá politiku vládě příznivou. A veřejné mínění nebylo jen v rukou Mladočechů, nýbrž podněcovali je na jedné straně radikálové a na druhé agrárníci. Ani mladočeská strana nebyla však jednotná. Měla své radikální křídlo, jež však bylo periodicky zesilováno i projevy vůdčích mladočeských politiků, kteří buď nevěřili v úspěch Kaizlový metody a činnosti anebo se aspoň báli účinků jeho postupu na posice strany ve voličstvu, měla konečně Národní Listy, nakloněné radikalismu, ale vedle toho i různým poslaneckým vlivům. Je to stará a nikdy nepřekonaná nesnáz mladočeské politiky, zděděná po staročeské; politika se dělá ve Vídni, ale usnází — aspoň formálně — a odůvodňuje v Praze a po Čechách. Zde se hlásá velký cíl, vedle něhož vše, co se vymůže, musí býti nepatrné, zde se hlásá politika citu, rozhořčené nespokojenosti a odvety, která však nevede k úspěchu, zde konečně je až příliš tendence uváděti všecko na osobní vlastnosti předních osob a rozlišovati jenom statečné a charakterní od slabochů a zbabělců, nikoli muže práce a činu, od teoretiků, pouhých oratorů a subalterních demagogů. Je to stálý boj oportunismu a radikalismu, boj věcí a ideje, boj nerovný, neboť k nespo-

kojenosti je vždycky více důvodů než k loyaltě, která předpokládá spokojenost, k tomu boj, jehož skutečná podstata je do značné míry zastřená, neboť na obou stranách přidává se i garnitura druhá a třetí: vedle poctivých oportunistů jsou přísluhovači a lidé, kteří v té či oné formě čekají hned odměnu, vedle radikálů skutečných tajní oportunisté za nimi, pak otroci hesel a agitátoři z povolání. sloužící jenom straně.

(*Osud generací*) Jako dlouhý, nekonečný film táhne to před očima starců, mužů i jinochů. Staří, roztrpčení ještě porážkou Staročechů, pokud k nim patřili, vzpomínají na pasivní odpor jako na heroické období, srovnávají osudy Mladočechů se Staročechy a to je jediné zadostučinění jejich politického života. Mužové ve věku, jenž normálně v měšťanské společnosti od radikalismu a teoretisování směřuje k úsilí pozitivně se uplatnit, přijímají mladočeskou politiku jako danou půdu, ale bez pevného přesvědčení, na němž ustavičně hlodá skutečnost i radikalismus. Mladí konečně bez elánu let devadesátých plní většinou kádry radikálních stran, ale jak dlouho vytrvají na cestě pouští?

(*Volební pohroma radikalismu*) I Rašín je už jen divákem. Nejezdí už po schůzích, neřeční, nepíše, ale nechodí ani do „výkonky“, k zelenému stolu. Sloužil věrně a dlouho dost, slovem i perem. Mladá strana neměla fondů, tudíž ani stranické byrokracie, ani redakčního aparátu, jenom nadšení, se kterým všichni dělali všechno. A nebyli to už studenti, s mladou myslí a spoustou volného času. Léta šla, bylo potřebí starat se o sebe, pracovat v povolání, zakládat budoucnost. Nebylo také dvojí frekvence, do šesti večer seděl koncipient v kanceláři, pak se proměnil v novináře a mnohdy ještě za nějakou hodinu na to v řečníka. Každá strana touží po chvíli, kdy si založí deník, bez něhož není opravdu stranou. Konečně dospěli k tomu i státoprávníci Rašínovi a Sokolovi, Radikální Listy začaly vycházet denně. Ale změna týdeníku v deník znamenala šestkrát více práce, kterou kromě šéfredaktora Sokola dělali téměř jen ochotníci. V pět přicházel Karel Baxa, tehdy již advokát, v šest Rašín, advokátní koncipient. Začala lektura novin, diskuse, psaní článků a polemik a — vzájemná censura. Jestliže však donutili k ní i Rašína, své hlavní polemické pero, neznamenalo to, že ho dovedli

donutiti i ke zmírňování toho, co napsal. Šel svou cestou a skoro vždy s toninou ostřejší, nekompromisní. Leč kdyby šlo jen o psaní! Tomu byl hotov všechno obětovati, i povolání advokáta. Znamenalo to, že nebude dělati advokátní zkoušku, jenom noviny a politiku. Ale Baxa mu to rozmluvil.* Vyhlídky nebyly valné, ani politicky, tím méně finančně. Mohli s jistou oprávněností očekávat, že Mladočeši budou ustupovati s bojistě — ač dělali obstrukci proti Kōrbrovi, tak že působivých důvodů proti nim té doby nebylo. Horší bylo, že se hlásil též jiný dědic — a všechno ukazovalo že nadějnější než obě strany, vzešlé z Omladiny. Strana národně-sociální ukazovala podivuhodnou schopnost získávati si přízeň širokých vrstev a rychle rostla, radikálů naproti tomu nepřibývalo a jejich deník ukazoval, že pouhá politika ani na novinářský úspěch nestačí. Volby v lednu 1901 to potvrdily: Mladočeši byli oslabeni, ale ze soků, kteří se uplatnili, vedle pěti agrárníků byli čtyři národní sociálové. Byla to pohroma radikalismu — a pro Rašína podnět k rozhodujícímu obratu.

(*Rozchod*) Udělal důsledek z vážných a stále rostoucích pochybností, které na něho doléhaly od rozchodu s mladočeskou stranou, pozbyl víry, že radikální státoprávníctví, které založil se zbylými přáteli, mohlo by jako strana uplatniti se do té míry, že by nejenom mělo stoupence a poslance, nýbrž také vyvinulo tolik síly, aby se stalo skutečným činitelem české politiky, to jest mohlo dosáhnouti určitých výsledků, určitých změn poměrů faktických a právních, bez nichž byla mu činnost veřejná toliko agitací a teoretisováním, nikoli politikou. Nebylo v jeho povaze prodlužovati stav neudržitelný, anebo býti jen pasivním stoupencem: nebyl již mezi volebními kandidáty, ani řečníky volební kampaně, a nyní roztrhl staré svazky a vystoupil ze strany, jako již dříve se rozešel s Antonínem Hajnem, spoluvězněm z Borů. Energicky vypřáhl z aktivní politiky.

(*Proces obratu*) Ale jen z aktivní. Pásmo dějů, které běží dále, nemá v něm diváka méně zaujatého. Jako první, bouřlivá léta pokrokařství, jako samovazba borská, jako obnovená činnost v horké, ale nevděčné atmosféře éry Badeniovy, v rozmachu českého positi-

---

* Národní Listy, 18. února 1933.

vismu za Kaizla i za jeho katastrofy potomní, tak nyní i v počátcích éry Kōrbrovy, která zpečetuje nepříznivý obrat ve Vídni, pozorování a prožívání politických skutečností neustává formovatí Rašínovu politickou bytost, dodávat jí materiál a rozšiřovat její kapacitu. Plní se na něm osud, jenž spojuje mnoho mladých politiků, kteří platí napřed daň své mladosti velkou koncepcí, jíž začínají, ale neujdou tomu, aby nesplatili daň také determinismu a pozitivismu a pokračující zákonitosti i politického života. Prvotní radikalismus Rašínův není postupně podemílán a na konec vyvrácen jenom nezdary a špatnými vyhlídkami, jímž propadá. Snad by se tím nedal odvrátiti, kdyby se s Vídni hrálo za podmínek aspoň přibližně rovných. Ale jsou zde i momenty nepolitické, denní zkušenost mladého advokáta, jemuž jeho povolání hojně ukájí pudový zájem o skutečnost hospodářskou, o danou základnu, na které je vésti zápas s německým a centralistickým živlem. Co jiní znají jenom z nepřesného, nesouvislého, skreslujícího a zamlčujícího zrcadla novin, to advokát pocítuje denně s celým důrazem bezprostředního vnímání: v rozhodujících úřadech státních i v Praze, o Vídni nemluvě, sedí němečtí úředníci, v průmyslu, ještě více v obchodu a ještě více v bankách a na burse sedí a rozhodují Němci a němečtí Židé, a česká převaha v zemědělství ještě je umenšována ohromnou rozlohou velkostatku, v němž občanský živel český opět ustupuje do pozadí. Proto důvod Rašínova obrácení v prvním desetiletí nového století a podle jeho přesvědčení i pravý klíč k řešení české otázky je v *hospodářství*. České půdy, české pracovitosti, české spořivosti, české spotřební síly, veškeré energie mladé české buržoasie, ještě nevyčerpané a neomrzelé městským životem celých generací, a masy českých spotřebitelů a strádalů, musí býti využito k většímu rozmachu, aby se pak projevila i rozvojem občanského a národního sebevědomí vyššího řádu, pocítem skutečné rovnosti s podnikavým, zámožným německým živlem, a tak podepřela i sebe vyšší aspirace a požadavky politické. K tomu pak brzy přijde i důsledek: že k takové politice je velmi důležité, ba je podmínkou získati přízeň činitele tak mocného, jako je moderní stát.

(*Nová orientace*) Rašín nevydržel dlouho v pasivitě. Aspoň no-

vinářskou tribunu musil mít a brzy si ji s přáteli, hlavně drem Preissem a drem Třebickým, opatřil. Cítil, že je povinen veřejnosti mnoho povědět. Především musil se vypořádati s bývalými politickými přáteli a odůvodnit veřejně, proč je opustil. Pak chtěl při spěti k vyjasnění úkolů a metod české politiky a přičinít se, aby s rozháraností ideovou zmenšila se i rozháranost mezi osobami, která mnoho schopných lidí zdržovala od veřejné činnosti. Ale používal veřejné tribuny i k tomu, aby si mnohé formuloval, vybojoval a vyjasnil také sám. Bylo mu to potřebou a také podmínkou návratu k aktivitě, po které nepřestal toužiti. Nezačal vydávat svůj orgán s názory zcela hotovými, zprvu je tam kolísání, jehož však ubývá. Jenom dvě myšlenky jsou od počátku vedoucí: požadavek *nové politické koncentrace*, a to napřed nikoli stran, nýbrž osob, které různými cestami dospěly k obdobným názorům o české politice, a požadavek *intenzivní politiky hospodářské*, doma i ve Vídni.

(„Slovo“) Tak vzniklo a po čtyři roky, od prosince roku 1901 do konce roku 1905, působilo týdeník Rašínovo „Slovo“, od ročníku III. vydávané v pondělí ráno. Po letech vypoví před vojenským soudem, že činností v něm vypracoval a vytříbil své politické názory. Mělo vskurtku ráz silně osobní: Rašínovy články a polemiky nejsou označeny, ale poznají se zdaleka po slohu, vášnivém, osobitém, jasném, ale silně retorickém, plném anafor a gradací i proložených slov a vět. Zprvu se tu ještě nehlasá konkrétní politická linie, jenom se žádá pravda a upřímnost, později — za stálých ostrých útoků na Mladočechy — odůvodňuje se a potom i hlásá politika obezřelého oportunismu, dělaného arcí za stálé souhry se stranou radikální.

(Co zlepšiti především) Čtyři, pět věcí pocituje vydavatel „Slova“ v kritice situace a poměrů jako nejzávažnější a z nich usilovně snaží se vybřednouti: že v mladočeské straně není upřímnosti a pevné linie, že radikalismus je bezmocný, že veřejnost je proto rozháraná a zbavená služeb mnohých lidí, kteří by jí mohli velmi prospívati, že neblahým důsledkem nevyřízených základních otázek politických je stavovství, které je tlačí do druhé řady, a konečně, že hospodářské zájmy národa nejsou politikou tak ceněny a pěstěny, jak by býti měly.

(*Nezávislost*) Je nezávislý na všechny strany, pyšní se tím a vidí v tom i kus nápravy jedné ze základních vad našeho veřejného života. U nás „nebylo mužů bojujících za individuální přesvědčení, nýbrž vše se zabarikádovalo v tvrze stran. Nad svobodnou myšlenku stavěla a staví se autorita stran — jaké to odporné divadlo u malého, vlastně procítajícího národa! Odtud ona kolísavost taktiky, neupřímnost života, křivost politiky. Nemáme mužů a proto tak bědně to vypadá v našem životě. Velikou jednu epochu (t. j. liberalismu) jsme neprožili dosud, epochu, ve které se ocelily síly národů ostatních. Nežili jsme ještě liberalistně (sic!) — a již má být konec liberalismu!“ A proto „i vzhledem k dnešnímu stavu české politiky je na čase, aby konečně bez ohledu na strany sešli se a dorozuměli k práci všichni ti, kdož chtějí raziti dráhu nové české politice, prosté malomyslnosti a také velikášství, aby konečně provedena byla koncentrace mužů odhodlaných k zápasu, vyzbrojených věděním, životných, silných!“

(*Síla, život, práce!*) I v hospodářství „Slovo“ hledá především jiné muže. Chce „jiného člověka českého. Ne pasivního, ale výbojného, smělého, drsného, bezohledného, proniknutého vědomím velké odpovědnosti, novými úsudky sociálními, nelekačícího se rizika a uznávajícího je i při jiném, českého člověka, podřadujícího síly své vědomé politice osamostatňování se ve všech oborech práce. Neslibujeme si mnoho z evangelia přechodných změn, věříme v sílu, život a práci“.

(*O Mladočeších*) Radikálové jsou láska opuštěná, ale Mladočeši zhrzená. O nich mluví „Slovo“, jmenovitě v prvních dobách, příkře a nevraživě, míříc nejenom na činy, nýbrž i na lidi a zvláště na charaktery. Zprvu do nich bije, ať dělají politiku vládní či negativní, neboť v žádné nevidí systému a vůči národu zásadně pohřešuje upřímnost. Od počátku je však vidět, že přiznalo by *raison d'être* i politice oportunní, vládní — jenomže, jako počínající proselyta, požaduje, že musila by být jiná, opravdovější, kdežto dnes ve skutečnosti i tehdy, když chce být pozitivní, je pouhou improvisací a proto zase negativní.

(*Kritika nazpět*) Mladočeši, píše Rašín hned v prvních číslech, nedopracovali se změny ve svém programu postupným, přirozeným

vývojem (kterýž předpokládati jest vždycky možno) — ale změnili frontu rázem, dopustivše se tím nezměrné viny na všech těch naivních, kteří jim věřili, kteří se k nim celou duší připjali a kteří dnes po marném rozechvění a bolestném pokořujícím neúspěchu rozmrzení vzdalují se politiky každé“. „Ale také těm nevedlo se lépe, kteří své naděje a sympatie nesli k tak zv. mladým stranám, jež dost mnohosiťně začaly se v posledním desetiletí utvářeti. Brzy se poznalo, že místo úsilného křížení myšlenek a ušlechtilým bojem stupňované práce vneseno novými stranami do života našeho toliko tříštění duchů, které celonárodní útvar náš může jen oslabiti. Nejlepší síly byly vymrhány a nejkrásnější talenty opotřebovány v utkvělém hnání se za chimérou zbudovat stranu“. A neváhá říci, on, vedoucí muž reskriptového týdne roku 1893, že nesplněním reskriptu nebyl vinen jen císař, nýbrž i Čechové, kteří současně a potom nedovedli rozvinouti takovou akci, aby se vyrovnala tlaku sil, které na císaře působily proti nim. Proto boj o státní právo nejenom neměl úspěchů, nýbrž ztrácel i další posice, k centralismu politickému druží se nyní i hospodářský, rozmach vídeňského průmyslu a peněžnictví, finanční malomoc zemí českých, takže státoprávní program musí býti revidován, jak nové prostředky centralismu k tomu nutí.

(*Oportunismus — ale jiný*) Problému oportunní politiky se Rašín už nezabývá — resp. zbaví ho tohoto sykotu až světová katastrofa... Na dlouho nestačí mu říkati jen, že Mladočeši jsou pokrytci a slabší. Buší do nich, ale jen proto, že by chtěl, aby co dělají, dělali opravdověji a lépe. Když jsou před vstupem do koalice (v prosinci 1902), vytýká jim, že znamená „jen snahu docílití koalice česko-německé, nikoli nějakého vyrovnání mezi národy. Je podnikem mladočeské strany a nikoli národa“. Ale: „Nemusila by býti tato cesta špatnou pro oportunní strany a mohla by přinést dobré ovoce, kdyby byli praví lidé na pravém místě, lidé, jimž budoucnost a mocenské postavení jejich národa v první řadě na mysli leží a jichž první myšlenkou v odpovědi (dra Kramáře na císařský projev) není budoucnost a velmocenské postavení této říše. Bohužel nevidíme takových houževnatých lidí v mladočeské straně a nemáme proto příčiny rozehřívat se pro nový mladočeský kurs.“ Ale proč hlavně?

Protože „doma bude se dělati radikální nálada a ve Vídni špatná, protože *tajená* oportunní politika“. Na tom záleží: mítí odvahu nahoru i dolů, dělati a také hlásati a hájiti pozitivní politiku, je-li uznána za správnou. Dvojakost zato je nebezpečím, které se musí mstít. Nyní již prozrazuje Rašín, jak mu imponoval Kaizl i Engel, předseda mladočeského klubu, a nyní také koriguje svoje někdejší mínění o možnosti a správnosti zvláštního radikálního směru v mladočeské straně. Bylo a je potřebí radikální, státoprávní a pokrokové strany, soudí, ale samostatné, ne křídla mladočeského, ani stran mladých, které chtějí překonati Mladočechy a vstoupiti na jejich místo. Musí býti oportunistická strana, ale ne sama, a musí mluvití pravdu, doznati změnu, nepřekážeti rozlišení směru konservativního a radikálního. Za změnu netřeba se stydětí, dospělo se k ní zkušeností; jen dvojakost zaslouží studu.

(S *Maďary*?) Nyní už píše, že velkou koncepci české politiky v době přítomné měl jen dr. Kaizl. A ta byla „podmanití si Rakousko v dnešním jeho složení, dosíci politické moci a převahy v tomto státě“ a to ne skrze šlechtu, nýbrž skrze byrokracii a — „za tichého souhlasu koruny“, která konečně uvidí v Čechách hráz proti pangermanismu a nebude se vzpírati, aby český vliv nepřesáhl hranice české a nesahal až na Dunaj, k Vídni. To pokušení chodí pak už kolem něho stále. „Kdyby (rakouská politika, formulovaná tehdy drem Kramářem) sledovala cíl ovládnouti Rakousko společně s ostatními Slovany, jimž by Čechové stáli v čele za mlčelivého souhlasu Uher, a jako konečný cíl měla by český stát v Rakousku federativním, aby pomocí tohoto českého státu nadále mohla býti udržena moc v celé rakouské federaci, pak ovšem byla by politikou, která by nemusila býti zavrhována s českého hlediska politického.“ Usilovně hledá Rašín *něco nového*, novou páku, nového činitele, jehož by se česká politika mohla chopiti. V té době *Maďaři* ze svých nedobytných posic postupují vyzkoušenou metodou krok za krokem k vlastní armádě a personální unii. Co to znamená, co by to mohlo znamenati pro naši věc, musí se ptáti každý český politik. A Rašín odpovídá: „Mohli bychom podporovati maďarské snahy po personální unii, jestliže by z maďarské strany nám byla zabezpečena podpora pro zlomení německé

hegemonie, pro změnu ústavy a státního uspořádání v Rakousku, jež by této polovici vtisklo ráz slovanský a vytvořilo tak hráz proti velkoněmecké rozpínavosti a zabezpečilo rozvoj celé unie jako samostatné velmoci, nesoucí se k cílům vyšším, než jsou dnešní. A také dynastie, nechtěla-li by klesnouti na vasaly Hohenzollerů, musila by tuto hráz pomáhati stavěti ústavním a státoprávním uspořádáním Rakouska pro Slovary.“

(*Taktika dvou stran*) Proto stále vyzývá Mladočechy, aby čím jsou, odvážili se také se zdáti. „Kdyby doma i ve Vídni mluvili stejně, kdyby prostě a upřímně řekli, že pokládají za potřebu prováděti politiku, která by počítala s mocenskými faktory v Rakousku a mimo Rakousko, že chtějí zesílit svůj národ tím, že by se zmocnili politické moci v Rakousku, rozuměli bychom tomu u nás, porozuměli by tomu také ve Vídni aspoň ti, kdož nepodceňují pangermanismus a jsou ochotni viděti v Češích hráz proti jeho šíření. Také radikální strany musily by pak přestat se svojí kritikou, vycházející z toho, zda Mladočeši jsou zrádci na českém státním právu. Radikální strany, jež ukázaly tolik smyslu pro drobnou práci v menšinách, v obranných jednotách národních i na kulturním poli, musily by uznati, že je potřebí také práce směřující k politickému, mocenskému zesílení národa.“ Ale běží stále o metodu. Počinání mladočeské strany „musilo by býti klidnější, cílevědomější a zbaviti se dnešní obojakosti“ a Mladočeši musili by se zbaviti mnohoobročníků, které „Slovo“ nemilosrdně tepe v každém čísle, a lidí pochybné pověsti, kteří vrhají na stranu stín svých afér.

(*Pro zemské finance*) Se státoprávním radikalismem se někdejší organisátor reskriptových schůzí rozešel nadobro. Poměry se v Rakousku změnily, místo státoprávního centralismu či vedle něho nastoupil centralismus politický a nyní i hospodářský, země a národové jsou poutáni k Vídni finanční, daňovou, ale i dopravní a obchodní politikou. Zde již „nemůžeme vystačit se státním právem“ čili s politikou negace. Ale nemůžeme ovšem připustiti, aby centralismus šel ještě dále a podroboval si Čechy vykořisťováním nouze zemských financí. „Všecko mluvení o autonomii, federalismu, státním právu atd. jest pouhým mluvením, o hloubce přesvědčení svědčila by jen vytrvalá snaha zvyšovati i co do finanč-

ních základů (a dobré finance jsou přece základem a východiskem dobře působící zemské samosprávy) i co do kulturní a mravní vyspělosti zemskou samosprávu a ostatní samosprávu vůbec. Mladěšství k tomu příležitost mělo. Ono mělo v rukou osud nových berních zákonů, jeho muž (dr. Kaizl) seděl na křesle ministra financí, hr. Badeni pronikavou reformu zemských financí jim sliboval a nabízel (tenkrát se sáhlo ovšem po problematických jazykových nařízeních!), ale pro váhu tohoto momentu ve vedení strany porozumění nebylo.“

(*Proti zásadní opozici*) Koncepce, kterou Rašín v těchto letech definitivně vystřídává jednotnou radikální opozici a obstrukci, je *systém dvou směrů*, radikálního a oportunního, které si navzájem pracují do rukou. Je-li ve Vídni vláda jako Kōrbrova, od níž se nedá nic dobrého čekat, protože je zásadně centralistická a německá, musejí všichni proti ní, ale to neznamená, že by se už předem a zásadně šlo i proti nástupci. „Akcentovali jsme již,“ píše „Slovo“ v březnu 1904, „že v dnešní době je nutno, aby Čechové byli zastoupení v radě koruny, poněvadž se jedná při novém rozdělení politických sil v Evropě o naše nejživotnější zájmy a máme povinnost pečovat o to, abychom byli slyšeni a měli přímý vliv. Není proto proti našim zájmům, kdyby po ministerstvu Kōrbrovu přišla vláda, v níž by byli Čechové zastoupeni, kdyby utvořena byla většina, v níž by Čechové měli důležitý hlas.“

(*Naděje*) Možno říci, že v těchto letech prožívá a přijímá Rašín osud, připravený českému politiku za starého režimu. Rozhoduje se dobývat věci možných a dává citu jenom negativní úlohu v určování své činnosti. Vidí, že je kolem mnoho věcí silnějších než sebe větší energie muže i národa. S nimi je nutno počítati, od nich je nutno vycházeti, mají-li býti postupně změněny aspoň některé. Násilnou cestou, náparem sebe mohutnějším to nejde, druzí postaví proti tlaku a útoku tlak a útok mocnější. Ale co je v poměrech nepřirozené — volební řády, úplná německost centralismu a hospodářské vyssávání zemí českých — nemůže odolati soustavnému úsilí těch, kdo jdou proti nim ve jménu idejí moderních, ve jménu politické emancipace, která nesnáší ani privilegii národních. A tím více je tu nadějí, čím více nových dorůstajících rezerv, čím

více mužů vzdělaných a čestných, kteří touží sloužit věci národní, čím více uvědomení mas, čím více kultury duchovní i hmotné, jíž nelze upírat ani politického uplatnění. Oficiální Rakousko je silné, ale ne tolik, aby mohlo trvale vzdorovati národu, jenž se bude mocně a opravdově domáhati věcí spravedlivých, a to jak celým tlakem své existence, podporované účelnou organizací domácí, tak politikou inteligentního poselstva, jež nebude svoji politickou hodnotu snižovati zásadní negací, vystupuje jako rozumný kompaciscent, ale nedá se také ani klamati, ani porušovati, protože za všech okolností bude si věrná.

(*Za myšlenkou!*) Již to nebouří v „Slově“ jenom prudkými, zlobnými polemikami, nýbrž také propagandou nového postupu a voláním ke koncentraci mužů, kteří touží podobně. A stále, jako druhdy, nejsou to vlastně články a drobné polemiky, nýbrž věci mluvené, v nichž autor hojně a s oblibou prokládá slova a věty. Zase je viděti, jako z borských dopisů a motáků, širokou tvář, čelo zrudlé vzrušením a oči plné blesků, a zase je slýchatí monology, jako je slýchala cela na Borech. „Jest věcí osobní síly, zdatnosti a charakteru, dobude-li politik úspěchů jakých a jak. A *myšlenka* musí vše to vést, myšlenice musí vše to býti podřízeno. Jen za myšlenkou jako za vytčeným cílem musí jíti politik. Ona musí ho hnáti kupředu, ona v každém okamžiku dáváti směr jeho jednání, ona nesmí se nikdy dáti zatlačiti čímkoli jiným. Od ní musí vycházeti při posuzování jakékoli nově utvořené situace, v první řadě pro ni z každé situace těžiti, z každé vřavy musí vynésti ji, ne-li vítězíci, jistě aspoň vždy čistou, neoslabenou.“

(*Podstata politiky*) Mnoho, velmi mnoho je v poměrech — ale mnoho také v lidech. Stavba společností je dosud velkou převahou individualistická, kolektivní síly jsou nerozvinuty, volební řád je založen na poslanci, jenž si „dobude“ okres, od Riegra kvete vůdcovství. Ale individuální síly staví automaticky do popředí nebo aspoň na ně silně upozorňuje i sama povaha veřejné činnosti. Prání veřejnosti i úsilí mladočeské, vedoucí strany soustřeďují se na vymáhání určitých koncesí — požadavků rázu jazykového, osobního, školského nebo hospodářského. Od zrušení jazykových nařízení je i tato cesta zúžena, běží už jen o poražení Claryho a pak Kōrbra,

protože hladký Kôrber sice mnoho slibuje v oborech jiných a stále snaží se přesunouti těžiisko politiky od ožehavé jazykové otázky nebo činiti zde vše závislým na svolení německých stran, což je totéž, ale skutečně od něho něco vymoci je téměř nemožno, protože buď nesplní, nebo vykoná méně, nebo konečně kompensuje hned Němcům, takže o koncesi nelze mluvit. Čeští poslanci nemohou však bez koncesí politicky existovati, jejich voličstvo čeká „co přinesou z Vídně“, a není-li to hlava ministerského předsedy, na něhož dobře nemohou, chtělo by aspoň důslednou obstrukci, a poněvadž ta se nedělá, resp. stále se od ní upouští při t. ř. státních nezbytnostech, aby se nespálily všechny mosty čili nepohněval císař, je stálá nespokojenost, živená arci jmenovitě mladými, radikálními stranami a sociálními demokraty, kteří sedí Mladočechům v zádech a v každém nezdaru mají vítaný materiál proti nim. Tím vším vychovává se veřejnost k tomu, aby se dívala na politiku ne jako na tvořivou činnost, na správu státu a společnosti, nýbrž jako na zápas v cirku, s chvaty a obraty, vítězi, poraženými a remisemi, aby v duchu sice ústavním, naprosto však ne demokratickým viděla všechnu moc a pramen každé změny ve vládě, čili aby žila v ovzduší státu ještě byrokraticko-absolutistického, s tím jen rozdílem, že je volno kritisovati vládu slovem a písmem a že možno pokouseti se o to, aby byla pomocí obstrukce nebo jiné majoritní kombinace odstraněna a nahrazena jinou, povolnější a příjemnější. Je to konečně podporováno i malým rozsahem a intenzitou zemské samosprávy a její hlavně administrativní povahou, a malostí Prahy i ostatních českých měst. V poměru ke státu vládne negace a anarchie a vidí se v něm stále moc, odloučená od společnosti a reprezentovaná dynastií, vojskem a úřednictvem.

(*Proč selhalo pokrokářství*) Mladočeská strana při tom i nyní, kdy už nemá monopolu z počátku let devadesátých, je tradičním terčem odevšad viditelným, za vše odpovědným a znevážňovaným všemi a u všech, kdo v ní nemají funkcí a čelnější účastí. A v ní zase všechno padá na osoby vedoucí, na Kaizla a Engla, potom na Pacáka a Herolda, konečně na Škardu a Kramáře. I Rašín buší proto do osob, káře četné úřady a důchody Heroldovy, stíhá koncepce, názory, výroky a počínání jiných a pravidlem generalisuje o celé

straně. Ale přece jenom je mu bližší než jeho bývalí užší přátelé političtí. S těmi se rozešel hned na prvních stránkách svého časopisu a jejich rozdrobenost ve tři stranické útvary nepřidala jim v jeho očích vážnosti, kdyžtě nedovedli s úspěchem spravovati ani svoje záležitosti nejbližší. „Vlastní příčinou drobení (pokrokářů) bylo předčasné utvoření organisace, vypracování detailního programu od mladických, života neznalých lidí pro politiku, jež přece má upravovati podmínky pro život. Což divu, že v mladých duších neděl se vývoj podle teoretického, dle knih sdělaného programu a že tento vzrůst jednotlivců nemohl býti zaražen hlasováním na sjezdech. Kdo z těch, kteří od počátku byli v hnutí pokrokovém, vzpomíná na svoje druhy, najde je ve všech stranách.“ Pokrokový tábor se proto musí sjednotiti beze stran, ty jsou jen překážkou. Radikální strana jen maří lidem čas, neboť je jím cílem, ne prostředkem.

(*Koncentraci!*) Od roku 1904 vidí už „Slovo“ v politické koncentraci jedinou možnost, jak dostat českou politiku kupředu. Ale stále ještě soudí, že to bude koncentrace velmi široká a tudíž programově dosti volná. „Ze stávající hrozná bída vybredneme jen, dovedeme-li se spojití k provedení dvou, tří společných velkých programových bodů.“ Potom „záhy domohli bychom se odškodnění za všecku tu politickou zoufalost, v níž žijeme.“ Ale Rašínovi se zprvu ještě zdá, že takové rozvrstvení, které z nutnosti přijde, nesoustředí tábor radikální a oportunní, čili podle taktiky, nýbrž tábor konservativní a pokrokový, čili podle vnitřní povahy. Ale doufá, že „obě ty strany spojí se při domáhání se velkých společných úkolů, spočívajících v domáhání se politické moci, ve snaze po samostatnosti naší se současnou snahou po ovládnutí Rakouska čili jinými slovy: získávání rozhodujícího vlivu v našem soustátí, v němž by arcí země české byly a zůstaly samosprávnými částmi, v zápase za hospodářské naše posílení. V tyto tři body vyhrocuje se snažení nás všech.“

(*S Mladočechy!*) Ale, od roku 1905, od zahájení éry Gautschovy, kdy všeobecné hlasovací právo stává se aktuálním, cítí už Rašín, že ke koncentraci je nutno postupovati rychleji a dbáti proto více toho, co zde už jest. To je mladočeská strana, v ní pak směr, jenž

po smrti Kaizlově víc a více je charakterisován osobností dra Kramáře. A proto ve „Slově“ čte se 24. července 1905 už přímé vyzvání skupině Kramářově, aby dala popud k založení širšího souručenství pro obrození české politiky. Vychází od faktu, že Mladočeši jsou a zůstanou i dále největší českou stranou a že mezi nimi sotva dojde k nějaké roztržce. Radikální křídlo je tam značně oslabeno a zestárlo, naproti tomu „skupina politiků oportunních nebo správněji toužících po moci a vládě v Rakousku, se ve skutečnosti konsolidovala a zabrala do svých řad téměř všechny mladočeské politiky“. „Tato skupina, jejímž skutečným a duševním vůdcem je dr. Kramář a hlavními oporami dr. Fiedler a dr. Pantůček, k níž někdy také přihlásí se dr. Fořt a dr. Stránský, povede i dále českou politiku“. O straně soudí Rašín stále ještě nepříznivě: „zmizela jako organisované těleso: nečinnost klubů, důvěrnických pěték, bezvýznamnost výkonného výboru, neujasněnost poměru k Národním Listům a většině venkovské žurnalistiky, bezvýslednost krajských sjezdů, nesvolávání sjezdů strany, stav na pražské radnici a ve většině samosprávných sborů, ovládaných dříve Mladočechy, ukazují zřejmě, že mladočeská strana jako organisované těleso je v úplném úpadku a rozkladu.“ Zato skupina Kramářova se pevněji organizuje, má venkovské listy, připravuje deník, pěstuje styky s voličstvem, uplatňuje se publicisticky, chce strhnouti moc, ví, co chce a kam směřuje. Má vedení a odpovědnost. Při tom jest však dosud nehotová, dosti různorodá, žurnalisticky i organizačně stejně slabá jako celá strana. „Převzítí za takového stavu plnou odpovědnost za českou politiku bylo by buď sebepřeceňováním nebo hazardní hrou“ — varuje Mladočechy. Proto by měl býti „utvořen společný orgán všech českých stran, jež by se dohodly na aktuálním politickém programu a postupu pod plnou odpovědností všech. Poražení Mladočeši mají povinnost přistoupiti k těm, kdo dříve varovali a upozorňovali a žádati je o součinnost; všichni pak, kdož stáli proti Mladočechům a nyní strachují se, aby nešli vstříc nové porážce, mají povinnost neodmítati spolupůsobení a spoluodpovědnost za budoucí politiku českou. Jakýsi druh souručenství tane nám na mysli. Pokládáme je za nutné dnes, kdy vlastně není zde ani jediné strany, jež by byla plně připravena pro úkoly, které

českou politiku čekají.“ A popud musí vyjít od skupiny Kramářovy, vedoucí. Ale brzy nato, 30. října 1905, Rašín již vítá, že Kramář píše pro radikální reformu mladočeské strany, proti jejímu strachu před pravdou a otevřeností a proti poradním sjezdům, s jejich strachem před diskusí. Konstatuje také, že na sněmu dr. Kramář ochladl k velkostatku, zlepšuje poměr k sociální demokracii, je lhostejný k agrárářům, reviduje postavení k reálněpolitickým faktorům a útvarům. „Je otázka, bude-li ho v tom následovat lepší část strany. Kdyby tomu tak bylo, pak jdeme vstříc zajímavým politickým přeměnám.“

(*Volební reforma*) To nové, co přicházelo, a nač snažil se dr. Kramář připravit stranu mladočeskou, bylo *všeobecné rovné právo hlasovací*. Jen malý, nejkonserativnější zlomek národa, inspirovaný staročeskými listy, hleděl na ně nepříznivě a s podezíráním. Všichni ostatní, ač vycházejí s různých hledisek, je vítali. Největší možnosti přinášelo socialismu. Radikálové těšili se na hromadný nástup malých lidí. Agrárářům kynulo rozdělení na městské a venkovské okresy, katolíci doufali, že také mezi Čechy, nemluvě o ostatním Rakousku, ukáže se vliv katolické církve na široké vrstvy mocnějším, než soudí vzdělanci. Kdo musel ztratit, byli jediní Mladočeši, kterým bylo počítati se ztrátou venkova a nesnadným bojem o městské mandáty za nové struktury voličstva. Ale zrovna oni dělali pro volební reformu nejvíce — jak pro vyhlídky na uplatnění početní síly rakouských Slovanů a na změnu německo-polského rázu rakouské politiky, tak i proto, že nebylo by rozumnou oddalovati podíl nejširších vrstev na politické moci, zvláště když se tím rozšiřovala i celá základna národního zápasu. Mnohé naděje šly ještě dále. Rašín na jaře 1905 soudí, že neudržitelnost prosincové ústavy „musí vésti k poznání, že cena za českou obstrukci, k níž připojily by se jistě všechny potlačené národnosti slovanské i potlačené vrstvy občanstva, může spočívat jen v pronikavé opravě volebních řádů a v rozšíření pravomoci sněmovny, za současné reformy volebních řádů zemských sněmů. Mladočeská strana musí se vrátiti k původní své svobodomyšlné a lidové politice, poněvadž jen volební reformou mohou se dostat k moci slovanští národové v Rakousku, jen tak může býti docíleno základu pro další snahy po revisi ústavy

na základech federativních. V tomto zápase našli bychom ihned spojence mocné ve všech lidových vrstvách a postavili bychom se v čelo pokroku, získali si tak sympatie i mimo obvod tohoto mocnářství u všech, kdož jdou za ideou pokroku“.

(*Zase Mladočechem*) Boj za všeobecné rovné právo hlasovací a nová situace, která tím vznikala v českém politickém světě, přivedly Rašína do národní strany svobodomyšlné — ne jako kandidáta poslanecktví, ale jako hlavního činitele její reorganisace.

(*Do lepších časů*) Volební reforma a přípravy k prvním volbám na jejím základě vyvolaly po dlouhé době v české veřejnosti zase ovzduší nové naděje. Ze státoprávních požadavků neplnilo se nic, ano vláda počítala spíše s připoutáním mas všech národů k Vídni, protože pro hynoucí sněmy zůstávalo kuriové volební právo, čímž v širokých vrstvách zájem o ně trpěl. Zato nastával velký přesun sil, od velkostatku, jenž mizel jako takový z říšské politiky vůbec, ale také od měšťanstva k proletariátu a k venkovu. Přirozeně těšily se z toho nejvíce strany, kterým to slibovalo největší prospěch, sociální demokraté a kromě nich zvláště agrárníci, pro něž utvořeny zvláštní venkovské okresy, kde doufali, že plně uplatní stavovskou myšlenku. Ale také mladočeští politikové byli přesvědčeni, že nastávají lepší časy. Počet českých poslanců nebyl vyměřen spravedlivě, ale přece jen byl značně zvýšen a budou to nyní vesměs poslanci volení lidem. Základna národního zápasu se tím šířila a upevňovala. Ale byly i naděje, že nové poměry donutí korunu a vládnoucí kruhy k příznivější politice než dosud. Osud volební reformy potvrdil mínění, že o vnitřních změnách v Rakousku rozhodují především vlivy zahraniční. V tomto případě byla to ruská revoluce, pilně sledovaná ve Vídni. Bylo možno doufat, že se nyní vedoucí kruhy aspoň částečně přizpůsobí novým poměrům ve sněmovně, velkému počtu Čechů, Jihoslovanů, Rusínů a sociálních demokratů, a že bude oslabena německá buržoasie, dosud nejúpornější protivník Čechů a Jihoslovanů. Byla také naděje, že na rozdíl od Němců bude síla národní myšlenky mezi Čechy tak veliká, že se podaří spojití poslance, s výjimkou sociálních demokratů, v jediném útvaru, jenž přirozeně bude mít svou váhu.

(*Vyhlídky Mladočechů*) Ze všech těchto důvodů Mladočeši hle-

děli s důvěrou do budoucnosti a doufali, že prestiž strany pokrokové a demokratické, získaná zásluhami o volební reformu, zjedná jim jak přízeň inteligence, tak i hlasy širších vrstev lidových, mezi nimiž bylo proti nim nejvíce agitováno. Odvážili se proto jít do voleb ne jako strana opoziční, nýbrž vysloveně vládní, nejen svým politickým programem, kterému dával ráz především dr. Kramář, nýbrž i svým postupem, neboť kandidovali dva ministři, dra Fořta, ministra obchodu, a dra Pacáka, ministra krajana.

(Fronty volebního zápasu) Ve volebním zápase měli dvě fronty. Agitovali sice také proti sociálním demokratům, ale to nebyl hlavní nepřítel. Dalo se předvídati, že jen málo voličů bude na vahách, zda voliti stranu vysloveně dělnickou či vysloveně měšťanskou, proto obě strany stály spíše zády k sobě, až z toho vznikaly pověsti o volební dohodě mezi nimi, která se pak ukázala ve volbách užších. Skutečným sokem Mladočechů byli agrárníci a tak řečené mladé strany. Proti agrárikům, kteří vše soustředili na princip stavovský, byl zápas nesnadný: pro skutečný venkov nebylo organizace, mladočeský tisk tam nepronikal, byli zde jen starí čtenáři Národních Listů, všude byl tedy volební boj veden defenzivně a dosti chabě. Zato s radikalismem zápaseno politicky a mnohem houževnatěji. Radikálové potírali samu politickou koncepci Mladočechů, a to v městech, tedy v državě, kterou tito musili, vzhledem k své slabé situaci na venkově, hájiti tím tvrději. I zde byla sice dlouho nálada pro společný postup, pro který mluvila jak myšlenka společného klubu ve Vídni, tak i chuť uspořít si námahy i náklady vzájemného boje. Tak řečeným mladým stranám mělo býti vyhrazeno deset mandátů v městech, mělo býti společné volební provolání, společný postup a ovšem společný klub ve Vídni. Jednání se však vleкло a na konec se rozbilo. Vědělo se, že byli proti němu hlavně reorganizovaní Mladočeši. Na prahu nové éry české politiky se Rašín se svými přáteli z pokrokového hnutí definitivně rozešel.

(Radikálové) Obě jejich strany — radikálněpokroková, Hajnova, i radikálněstátoprávní, Sokolova, Baxova a druhdy i jeho — trvaly posud vedle sebe. Přistoupila k nim třetí, národněsociální, Klofáčova. To byla strana původem dělnická, jež vznikla jako reakce

na postup sociálních demokratů proti státnímu právu a hr. Badenimu. Tehdy měla mezi dělníky průmyslovými a řemeslnickými obnoviti a zesíliti český nacionalismus. Nyní však bylo víc a více viděti, že tato nejmladší strana usiluje hlavně o vrstvy maloměstanské, řemeslnické. Pokoušely se o ně také druhé dvě strany radikální, ale bývalí národní dělníci činili tak s nepopíratelnou agitační obratností a z jejich strany bylo proti Mladočechům nejvíce využíváno toho, že Mladočeši nejsou stranou „malého člověka“, jehož zájmy jsou jinde. Stejně energicky agitovali národní sociálové mezi zřizenci, vyššími kategoriemi dělnictva a nižšími úředníky. Obratně využívali také toho, že v městech ovládali Mladočeši radnice a byli tudíž přirozeným terčem všech, kdo tam neměli volebního práva nebo byli mimo vládnoucí skupiny. Nemenším agitačním momentem byla konečně vládní politika Mladočechů — ač z toho kořistily hlavně obě radikální strany, kdežto vůdce národních sociálů na vídeňské půdě nejednou pronášel názory, které měly do státoprávního radikalismu velmi daleko a v domácí agitaci mu tudíž překážely. Bylo tedy dosti příčin, aby také mladé strany odhadovaly příznivě svoje vyhlídky. Utvořily si do voleb společný organizační útvar, nazvaný „státoprávní demokracie“, národní sociálové si svůj orgán proměnili v deník „České Slovo“, a co scházelo na penězích a možnostech nákladnější tiskové agitace, nahrazovali obětavostí a elánem svých vůdců a stoupenců.

(*Starý a nový volební řád*) Jednání vadily různosti v odhadování chancí na novém terénu. Změna byla veliká. Již se sice volilo v Rakousku všeobecně, to jest všichni mužové. To byla tak řečená pátá kurie Badeniova. Ale tato kurie dostala pro celé Předlitavsko tak málo mandátů (72), že jeden poslanec její připadl na 340.000 obyvatelů. Na venkově, v kurii čtvrté, bylo lépe, ale i tam byl jeden poslanec zástupcem téměř 143.000 obyvatelů. Ve městech bylo zase lépe — byla to idea Schmerlingova — zde byl už poslanec na 45.000. Pak tu byly ještě obchodní komory (21 mandátů), kde se volilo nepřímou, tak že poslance volilo 27 volitelů, a konečně 85 mandátů velkostatkářských, kde poslance volili 63 voliči. Tato stará základna volební agitace byla ve všech směrech zvrácena.

(*Situace měšťanstva*) Nyní bylo na měšťanském žívlu, aby si své

postavení vybojoval vedle proletariátu. Volební řád mu pomáhal: volební okresy byly i nyní nestejně, a to na velkou nevýhodu dělnických okresů, ale hlavně se po první, nerozhodné volbě konala druhá, užší, kde měšťanské strany mohly napravovatí důsledky své roztržitěnosti společným postupem proti sociální demokracii, tato pak zase podporovala kandidáty liberální proti radikálům, v nichž kromě hlasatelů radikálního nacionalismu potírala i svoje konkurenty.

(*Mladočeši terčem všech*) Jinak vyhlídky Mladočechů do nové éry nebyly veliké. Trpěli důsledky nevalných úspěchů ve věcech národnostních, kde se od nich nejvíce požadovalo a kam i sami nejvíce obracejí pozornost. Je však pro ně nevýhodou i to, že nemají takového rázu hospodářského a sociálního, aby jim prospíval rozvoj tendencí stavovských. Strana není jen agrární, ani zase jen maloživnostenská do té míry, aby šla proti průmyslu a bankám; je naopak ráda, že český živel proniká i tam a podporuje proto tyto vyšší formy hospodářského života. Ale přímých interestů, kteří by patřili do vyšších stupnic sociálních, je málo, kdežto nespokojených „malých lidí“, živnostníků, nižších úředníků a zřízenců, je mnoho a s radikalismem nacionálním, jehož přirozenou půdu tvoří, spojuje se u nich také ostřejší program, diktovaný jejich zájmy. Všecko, co je takto v nich a hledá spíše negativní uplatnění, obrací se především proti straně, která dosud zastupovala český živel ve Vídni i na sněmu téměř sama, a odpovídá dále i za radnice, ač více, než je spravedливо, neboť tam vládnou často koterie zcela místní povahy. Proto strana mladočeská stárne v očích voličstva i fakticky rychleji, než odpovídá době jejího trvání, nemá barvy a silného vnitřního života, jenž by vábil mládež, mění se předčasně v hierarchii politických profesionálů. Z českých stran ona jediná dosud je pro politiku pozitivní, to jest vládní, ač s mnohými výhradami a s ostychem, který stále mimoděk dává za pravdu i směru protivnému, pro který ostatně nejvíce pracuje Rakousko samo. Strana je terčem všech ostatních, kteří snižují i ty úspěchy, které má, a jimiž se ostatně, z ohledu na vládu a Němce, ani sama nemůže příliš chlubití, kdežto na neúspěchy zase musí hodně naříkati, opět aby takto působila na Vídeň i národní protivníky. V českém

veřejném mínění nemá proto strana mladočeská na sklonku éry starého parlamentu již valných posic, je agrárníkům málo agrární, radikálům málo radikální, socialistům buržoasní, buržoům velkoburžoasní, prof. Masarykovi, s nímž je si navzájem věcně nejbližší, málo pokroková, a Staročechům i těm nejmírnějším z ostatních nacionálně chabá.

(*Kam půjdou masy*) V takové situaci těžko by se jí zápasilo o mandáty, i kdyby trvaly dosavadní volební řády a jejich privilegia. Nyní však změnilo se volební bojiště v jedinou volební kurií a bylo nutno počítati s masami voličů a s nutností zachytiti aspoň část těch, kdo dosud volili jenom v kurií V., i pevně držeti stoupence dosavadní. V tom novém prostředí, dosud politicky nevychovaném, netlumeném zkušeností, bylo nutno počítati s účinky jednoduchých, pádných hesel. Zásluhy se k tomu nehodily, také ne zásluha o volební reformu, neboť tu cenili především ti, kterým sice mimořádně prospěla, ale kteří za ni nehodlali býti vděční straně mladočeské, a fakt stoupnutí počtu českých mandátů byl, aspoň agitačně, paralysován tím, že i do nového volebního řádu přestěhovalo se kus nacionálních křivd schmerlingovských.

(*O reformu strany*) Vedení strany uvažovalo, jak pomoci. Činil tak především vůdce, dr. Kramář, jenž od éry Kōrbrovy ocítl se v popředí strany a jmenovitě v čele jejího vedení poslaneckého. Měl svou politickou koncepci a nechtěl pro ni bojovati jako generál bez vojska. Rozhlížel se proto po životě ve straně i mimo ni. Cítil nutnost zanechatí dosavadního agitačního a organizačního postupu, kdy strana vlastně žila ve veřejnosti vždycky až před volbami. Nechtěl, aby všechno se soustřeďovalo jenom na poslance, poněvadž se jim tím dávaly nemožné povinnosti. Přál si za to, aby měla skutečné stálé středisko, aby se výkonný výbor stal svou činností jejím životním ústředím a ve svém složení byl jejím zrcadlem. Neměl sice rozhodovati o taktice — četné zkušenosti byly proti tomu, aby se v Praze rozhodovalo o postupu ve Vídni — ale měl míti četné zástupce z venkova, ne pouze z Prahy, a vytvořiti si pro různé obory komise, kde by se členům poskytovala příležitost pronikat ve veřejné činnosti výše, až k mandátu. Chtěl získati mladé lidi, studenty počínaje, pro činnost ve straně, a přilákat je výkvětem

intelligence, která s ní šla. Na venek pak soudil, že je situace dosti vážná, aby se zapomnělo na boje se Staročechy i na různé osobní hořkosti i drobné neshody s realismem a učiněn byl pokus získati buď celé tyto strany, nebo aspoň význačné jejich stoupence a kromě toho i jiné osoby, zatím neaktivní, aby všichni vstoupili do mladočeské strany a podepřeli tak její nárok na další vedoucí postavení v českých městech.

(*Doktor Kramář*) Byl to vrchol jeho veřejné činnosti. Byl vůdcem strany doma i klubu ve Vídni, měl vlastnosti, potřebné, aby se mimořádně uplatnil na vídeňské půdě, vědomostí a politický a řečnický talent i zjev, formy a osobní půvab, rozhled ve světových poměrech i velké styky. Jako většina parlamentářů starého režimu pracoval podle politických saison, ale dal-li se do práce, pak neznal únavy. Jsa velmi uspokojen docílením volební reformy, v němž právem viděl také úspěch osobní, snažil se nyní, aby do nové sněmovny přivedl co nejvíce svých i takových, na něž by mohl působiti. Pracoval horečně. Propagoval pozitivní politiku, již dal jméno, články, brožurou a schůzemi, založil pro stranu společenský klub, přenesl do Prahy svůj lounský týdeník, který od dubna 1907 změněn v deník „Den“, sblížil se s historikem drem Z. V. Tobolkou, jenž založil straně „Českou Revue“, a vnitřní reorganizaci strany provázel získáním řady representantů české duchovní kultury, kteří do strany společně vstoupili.

(*Rašín v aktivitě*) Ve všem tom byl mu již pravou rukou a svým politickým temperamentem, energií a houževnatou pracovitostí zaujímal — vedle dra Koernera — v tomto systému akvisicí, jak se mu tehdy říkalo, mimořádné postavení dr. Alois Rašín. Rázem se ocitl v plné politické aktivitě. A přičiňoval se, aby mladočeská strana „dostala nový kabát“. V ústředí, v Praze, opravdu všecko začínalo vypadati jinak. Ale byl zde arcí také venkov, a pro ten zde zatím stála jen — fasáda.

(*Přehlídka posic*) Byl to nesnadný, nejistý a nevalně příznivý terén, na kterém volební zápas na straně Mladočechů řídil dr. Rašín. Byl na parádním sjezdu v dubnu 1907 zvolen zpravodajem akčního výboru strany pro věci politické a organizační, tedy jakýmsi šéfem generálního štábu. Na protějších frontách dobře věděli, koho

mají proti sobě, a ostře si svítili na jeho životní osudy a skutky. Ale Rašín si svůj vnitřní zápas o jinou politickou koncepci již odbyl ve člancích a polemikách čtyř ročníků „Slova“. Teď mu běželo o přesně vymezené věci. Síly podniku, do něhož vstoupil, necenil nijak vysoko. Viděl slabost prostředků, nevalnou chuť k činnosti mezi lidem, nevýhody personálií a velký handicap, kterým pro stranu byla vládní politika. Cítil, že s dosavadními silami se na toto břímě trvale nestačí. Z jeho úst vyšel dokonce výrok o „novomladočešství“. O to se chtěl na dané půdě pokusiti. Strana měla býti stmelena ideově i organizačně, měla býti vyzbrojena kázní a aparátem, bez něhož nebyl politický úspěch tam, kde rozhodují velká čísla, možný.

(*Mladočeská organisace*) Mladočeská strana sice povalila Staročechy vlnou státoprávního radikalismu, podporovaného odporem proti notáblům, a tehdy ještě také agrarismem, ale organizací nad ně nepokročila. Kromě tisku, výkonného výboru, voleného občasným parádním sjezdem, a poslaneckého klubu — jenž byl s těmito činiteli v téměř ustavičných neshodách — všechno bylo jenom ad hoc, k volbám — improvisace. Politické kluby byly spíše orgány radničních skupin nežli strany, v Praze pak byly vůbec mimo půdu strany, na podkladě osobním. Pojítkem mezi stranou a voličstvem okresu byli vlastně jen poslanci, na nichž spočívala všechna činnost pro stranu — čehož protějškem pak často byl jejich samostatný, odchýlný postup. Pak zde byly už jen skupinky místních důvěrníků. Pro gros stoupenců nebylo vnějšího, organizačního pojítka, toliko hlasovací lístek. Byla to směsice konservativního notáblůvství, maloměšťáctví, pohodlné povrchnosti a zase individualismu. S ní se vystačilo v době velké autority a téměř monopolu Národních Listů, v letech slávy Julia Grégra, ostatně usnadňovaných tehdejším politickým negativismem. Počala selhávat, jakmile strana tak překotně dobyla dědictví po Staročechách. Nyní nebyly by Národní Listy stačily ani při nejlepší harmonii s politikou strany, poněvadž jejich radius měl své hranice. Ale nebylo ani té harmonie, naopak deník strany choval se k linii Kramářově a také k reorganizaci strany se zřejmým chladem. A poměr ten se nezlepšil, když koncem března počal vycházeti laciný deník „Den“,

orgán nových stoupenců strany, seskupených kolem dra Rašina.

(Pro pořádek) To byly zárodky dalších vnitřních konfliktů, kterých si byl nový organisátor strany dobře vědom. Zatím se však staral o nejnutnější. Strana musila aspoň přesně vědět, kdo k ní patří, aby byla chráněna chameleonství osob, které na venkově se pohybovaly mezi dvěma až třemi stranami a o mladočeské věděly, jen když od ní něco chtěly. Proto Rašín žádal a dosáhl, aby bylo aspoň písemné vyjádření o poměru ke straně, vůči místním důvěrníkům, a aby byly zřízeny pevné útvary organizační, které by žily i mimo volební kampaň, měly s ústředím stálý styk a umožňovaly evidenci místních politických poměrů. Pro všechny zaveden povinný příspěvek straně a vůbec usneseno dbáti náležitě o její příjmy, protože jinak nebylo už možno ve veřejnosti pracovat. Uznáno, že nelze ponechat již práci jenom několika lidem, konajícím ji z ochoty, nýbrž počali býti ustanovováni krajští tajemníci se stálým platem.

(První všeobecné volby) V květnu 1907 konečně všichni mužové-nevojáci, starší 24 let a nejméně rok bydlící v obci, byli pozváni, aby si zvolili nové poslance. Zájem byl značný: bez volební povinnosti přišlo k volbě v Čechách v českých okresích průměrně 85 procent, jen ve vnitřní Praze byla zářející neúčast, téměř 35 procent voličů. Ale výsledkem tohoto hromadného dotazu k českému voličstvu byla politická mapa, která se velmi lišila od očekávání všech, kdo na tento výsledek snažili se působiti. Ani sociální demokracie, jediný vítěz těchto voleb, neočekávala úspěch tak veliký: bylo to 38·7 procent všech hlasů a rázem 17 mandátů. Všichni ostatní jmenovitě první volbou byli zase zle zklamáni, neboť agráři získali napoprvé pouhé 4 a mladá strana 1 mandát. Teprve užší volby změnily podstatně tento obraz, takže konečná država agrárníků dosáhla počtu 23 a radikálů 9, k čemuž přistoupil ještě mandát profesora Drtíny, jednoho „divokého“ a 7 poslanců strany katolické.

(Porážka) Pro stranu mladočeskou byl to den katastrofálního převratu. Šla do voleb společně se Staročechy, ale obě tyto strany, které dlouho téměř výhradně zastupovaly české, ovšem kuriové, voličstvo, nedosáhly nyní dohromady více než 11·5 procenta hlasů.

To bylo velmi málo i za nových poměrů, kdy místo číselné hegemonie mohlo býti usilováno jenom o slušné zastoupení strany, nadané přes všechny nepříznivé okolnosti přece jenom nejlepšími podmínkami pro úlohu strany vedoucí. K tomu rozhodně chybělo — voličstvo. Neboť mladočeská strana spolu se Staročechy byla počtem hlasů daleko předstižena nejenom masovou stranou sociálně-demokratickou a stavovskou stranou agrární, jež se dělila o venkov se sociálními demokraty, kteří ji tam dokonce předstihli, ale přece jen měla 21 procent všech hlasů. Mladočeši byli předstiženi o půl procenta i radikály (12 procent) a počtem hlasů se jím vyrovnala i strana katolická.

(Užší volby) Tyto výsledky byly, pokud běží o počet mandátů, značně změněny užšími volbami, kde vznikla koalice všech stran proti sociální demokracii, která následkem toho nedobyla již ani mandátu, takže na 38·7 procenta hlasů připadlo jí z mandátů jenom 22·6 procenta. Tak rozhodnuto o konečném počtu mandátů ostatních stran, při čemž Mladočechům dostalo se velkého přírůstku 12 mandátů, takže proti 11·5 procenta hlasů dostali mandátů 17 čili téměř dvakrát tolik, než jim podle počtu hlasů poměrně patřilo.

(Nové rozvrstvení) Tak vzniklo politické seskupení, v němž v Čechách vedle 23 agrárníků byl rovný počet (17) Mladočechů a sociálních demokratů, a jen 9 radikálů a 7 katolíků. Volební řád spolu se vzájemným poměrem stran zřejmě umožňoval Mladočechům, aby měli nepoměrně více mandátů než hlasů. To podporovaly jednak nestejně volební okresy — karlínský městský měl 4123, královéhradecký venkovský skoro 16.000 voličů — jednak instituce užších voleb, kde zase působila ochota sociálních demokratů, hlasovat pro Mladočechy, respektive proti radikálům, bez nároku na vzájemnost. Na základě toho měli Mladočeši dvakrát tolik poslanců nežli hlasů. Leč dá se tato posice trvale držeti?

(Konflikt s Národními Listy) V jednom směru výsledek voleb Mladočechům ulehčil: poklesnuvše počtem mandátů za agrárníky, nemohli již býti, jako dříve, kdy byli stranou vedoucí, činěni výhradně odpovědnými za českou politiku. Na vedení ovšem aspirovali dále. Ve vládě prozatím zůstávali dva jejich ministři, kterých zase ostatní strany české, spojené (až na sociální demokraty) ve

společném Svazu klubů, za své neuznávaly a nepodporovaly. Na podzim skončilo se to demisí Pacákovou a Fořtovou a jmenováním prof. Fiedlera (za Mladočechy) a Práška (za agrárníky) ministry rekonstruované vlády Beckovy, v níž se stali exponenty Národního klubu, tvořeného již bez radikálů. Politická stránka jmenování dra Fiedlera byla tentokráte jiná než dříve: nevstoupil do kabinetu o své újmě, jako druhdy, nýbrž s předchozím schválením výkonného výboru a klubu. Ale tento postup způsobil, že skrytá krise v mladočeské straně stala se zjevnou: ředitel Národních Listů, Prokop Grégr, postavil se ve svém orgánu proti účasti ve vládě a proti pozitivní politice vůbec. Mladočeská strana, těžce ohrožená všemi ostatními stranami, jmenovitě radikály, a právě obmezená na stranu městskou, stála tu nejen bez opory, nýbrž nyní přímo s nepřátelstvím svého vedoucího, vžitého deníku, jenž co den se proti ní u svých čtenářů dovolával mínění zakladatelů strany a jejího postupu v době největšího rozmachu. Proti tomu měla sice strana vliv svých poslanců mezi voliči a svůj, ovšem nedokonalý, organizační aparát, ale pak už jen malý, sotva založený „Den“. A k tomu bylo před volbami do zemského sněmu, vypsány na únor-březen 1908, kdy se musilo počítati s dalším náporom radikalismu!

(Obrat) Zde však výsledek ukázal, že úpadek strany je zatím zastaven. S agrárníky ujednali Mladočeši kompromis, proti všem ostatním šli však sami. A v kuriovém voličstvu sněmovním vskutku své posice udrželi. Vedle 44 poslanců agrárních zvoleno 40 mladočeských, jenom 7 radikálních, 4 staročestí, 1 realista a 1 katolík. Proti roku 1901 přibýlo straně 11.000 hlasů, více než ze zvýšené účasti při volbách připadlo radikálům, jejím jediným vážným sokům. Dvě jejich strany — Hajnova a Sokolova — po 11leté rozluce nyní se zase spojily v jedinou, státoprávně pokrokovou. Třetí, národně sociální, zdůraznila naopak svoji samostatnost, svůj ráz zájmový, sociální, ale také odpor proti politice třídní. Zde byl zase na straně radikalismu patrný zárodek konfliktu, jenž také brzy se dostavil.

(Beck) Osud, respektive vývoj kabinetu Beckova velmi se podobal jiným. Zpravidla začínaly rakouské vlády ubezpečováním o na-

prosté nestrannosti vůči všem národům a k Čechům kromě toho o vůli uskutečnit oprávněné národní požadavky. Tomu na české straně odpovídala příznivá, důvěřivá nálada. Baron Beck to byl, jenž na jaře roku 1907, před říšskými volbami, přivezl do Prahy císaře k delšímu pobytu, a jeho kabinetu zase český Národní klub hlasoval pro věc tak nepopulární jako byla pilnost návrhu na zvýšení zeměbranceckého kontingentu. Ale proti pronikání českého jazyka v úřadech organizovali němečtí poslanci akci soudců, kteří proti nařízení Stremayerovu prohlašovali češtinu v německých okresích za „neobvyklou“, a na sněmu zahájili obstrukci. Baron Beck pak postavil se na stanovisko, že národnostní politiku může dělati jen za souhlasu obou národů, a český sněm — po velkoněmecké demonstraci — odročil. V listopadu 1908 byla z toho — kromě pouličních bouří v Praze, které 2. prosince, v jubilejní den císařův, vedly k stannému právu — demise českých ministrů, rozklad celé koalice a pád kabinetu, nahrazeného pak úřednickým, Bienertovým. Byli v něm dva Češi: ministr orby dr. Bráf a dr. Žáček jako ministr krajan.

(Rakousko na cestě k propasti) Držeti linií pozitivní politiky, věřiti v ni sám a získávat pro ni jiné bylo tím těžší, že neběželo jen o vnitřní rakouskou politiku. Zde konečně bylo možno v klidnějších dobách, nebylo-li právě nějaké národnostní aféry nebo německého výpadu, přijmouti status quo a spokojiti se vymoženostmi školskými a hospodářskými. Ale to byla politika jenom předlitavská. Nad ní pro dynastii, ale i pro svět, naplněný rostoucím mezinárodním antagonismem, teprve začínala politika skutečná — *zahraniční*. Zde pak nebylo již ani možnosti, ani úmyslu předstírat neutralitu, zde Rakousko-Uhersko napřed o své újmě, na konec pak již svedeno osudem, bralo se do slepé uličky.

(1904 – 1914) Rozhodlo necelých deset let. Roku 1904 dohodla se Anglie s Francií a roku 1907 s Ruskem — ale ještě téhož roku pokusil se Eduard VII., aby Františka Josefa I. v Ischlu dostal z objetí Německa. Bylo to marno. Jestliže Německo opíralo svůj postup o několik předpokladů, jež se ukázaly klamnými (trvalé nepřátelství anglo-ruské, úpadek Francie a pod.), a bylo v jejich zajetí, byl pro Františka Josefa spolek s Německem vůbec jedinou

možnou rakouskou politikou. A byl to spolek jak co do vlivu, tak co do risika nerovný. Německo v něm rozhodovalo, Německo však také hromadilo na spojence tíhu nepřátelství celého světa. Jako by mu nestačilo závaží Alsaska a Lotrinska, dráždilo Francii Marokem, znepokojovalo Anglii zbrojením na moři a Rusko podporou Turecka i tísněním Srbska. Všude bylo, všude chtělo spolupřihlížeti, všude žádalo kompensace, zatím co však Anglie při svém postupu vždy nabízela a poskytovala jiným podíl, v Berlíně mysli, že stačí jejich vůle, provázená občasnými poukazy na hrozivý válečný stroj. Spolu s lomoznou politikou Všeněmců a neobvyklými metodami svého zahraničního obchodu připravovali takto proti sobě psychologicky kruh aliancí, jenž pak byl přirozeným důsledkem poměrů. Zatím co však Německo vzhledem ke své odolnosti mohlo se politicky odvažovati mnohem dále, byly akční schopnosti Rakouska daleko menší a následkem toho byly i cíle, které si kladlo, mnohem skromnější. Kromě toho pak mělo i velikou nevýhodu, že jeho ruce mu byly na Balkáně vázány poměrem k Italii, jež byla sice svým postavením v trojspolku velmi pochybnou okrasou rakouské velmocenské politiky, ale přece jen byla jaksí vedena v knihách a tu a tam se i hodila na Balkáně.

(Balkán) Zde byla jediná možnost, kde Rakousko-Uhersko ještě mohlo hráti velmocenskou úlohu, odpovídající poněkud jeho ctižádosti. Zde také byla možnost dosíci nějakých úspěchů bez světové konflagrace, na kterou jeho diplomaté musili mysliti s rostoucími obavami. Nehotové poměry balkánské skrývaly možnosti získati kompensace, v každém případě však hráti po letech zase aktivní politickou úlohu na venek. Hr. Aehrenthal se o to napřed pokusil na poli hospodářském, projektem dráhy novopazarským sandžakem na Soluň. Potom však přišla mladoturecká revoluce a vření v okupované Bosně a ctižádostivý zahraniční ministr, jenž si byl jinak dobře vědom, jak Rakousko potřebuje zlepšení poměru k Rusku, využil své znalosti ruských poměrů k plánu nabídnouti Rusku volnost v Dardanelách a tak získati od Izvolského souhlas k anexi Bosny a Hercegoviny. Izvolskij byl zřejmě napálen a Aehrenthal nakonec — zaplativ Turecku velké odškodné — získal souhlas k anexi od velmocí i od Srbska. Ale napětí v Evropě se tím nebezpečně

přiostrilo, zůstala již ostře rozdělena na dva tábory, po sblížení s Ruskem bylo veta a Rakousko se nyní stalo trpným podílníkem německého osamocení, jemuž nešťastný Bethmann-Hollweg dokonce dal výraz boje mezi Slovanstvem a Germánstvem.

(Triumf Srbska) Ve Vídni po anexi Bosny opustili další výbojné plány na Balkáně, nechali naléhatí bojovného Conrada Hörtendorffa a spokojili se tím, že proti požadavku srbského přístavu na Adrii postavili spolu s Itálií fikci samostatné Albanie a snažili se přimět Bulharsko k ústupkům Rumunsku, aniž je tím získali, nezachránili však ani Bulharsko před konečnou porážkou, čímž diplomatická pozice Vídne a Pešti na Balkáně značně klesla.

(Rakousko v tísní) Byl to tedy, pokud se územní državy týče, pracně držený status quo. Ale s jakými obětmi a důsledky! Nemluvě o Rusku a Itálii, pozbyl František Josef I. a jeho rádcové všech sympatií v Londýně a Paříži, kde jím dali najevo, že jsou spojenci Německa. Francie zavřela kromě toho rakouským půjčkám svůj trh a přestala Rakousko považovati za překážku pangermanismu. Zbrojení na suchu i na moři stálo ohromné částky, jež bylo možno z poloagrární monarchie brát jenom se silným daňovým napětím Předlitavska, které neslo všechny oběti. Nejhorší však bylo, že Rakousko stalo se pro svět opravdu otázkou a vzalo tak na sebe — a ovšem i zatížilo tím Německo — těžký zápas za svoje zachování. Pro své slovanské, jmenovitě české a jihoslovanské poddané, stalo se pak pouhým kamenem na německé šachovnici, jenž vodítka své vnější a tím i vnitřní politiky přijímá z Berlína.

(Marné pokusy Kramářovy) Ve stínu těchto událostí, vzrušujících ve veřejnosti s city slovanskými starý odpor proti Habsburkům, i nedůvěru a vzdor proti německým a maďarským plánům na Balkáně a bojovné generalitě, stávala se tak řečená pozitivní politika úkolem neřešitelným. Dr. Kramář se sice pokusil spolu s překlenu-tím sporu mezi Rusy a Poláky zmírniti také antagonismus Petrohradu a Vídne, ale všichni viděli, že ho naopak přibývá, a že koncepce neoslavismu na rozhodující činitele nemá vlivu.

(Doplňovací volby) Bezprostředním následkem byla postupující radikalizace českého ovzduší. A měla ventil, pro aktuální politiku velmi citelný. Podle volebního řádu za poslance, kteří zemřeli nebo

se vzdali mandátu, nenastupovali náhradníci, nýbrž konala se nová volba. Bylo přirozeno, že pak měla význam větší než podati svědectví o mínění voličstva určitého okresu; kandidující strany samy prohlašovaly ji za projev celé veřejnosti. Uprázdnil-li se takto volební okres, zastoupený až dosud vládním poslancem, byla to pro opoziční proudy vítaná příležitost, aby se přičinily o výsledek, jenž by desavouoval politiku Národního klubu. Tím se jmenovitě mladočeská strana, opřená o města, kde bylo více politického zájmu i možností agitace, ocítala v choulostivé situaci, zvláště když měla více poslanců v pokročilém věku. Radikálové do okresu ode všad soustředili své agitátory a řečníky i svou akci novinářskou a důkladně využili všeho, co jen mohlo podporovati náladu proti straně, jež byla obecným terčem. Tak se vskutku stalo, že v listopadu prohrál mladočeský kandidát, vynikající právník dr. Koerner, proti národněsociálnímu kandidátu na Kr. Vinohradech, a v červnu 1909 byl, hlavně vlivem Staročechů, v užší volbě ztracen mandát malostranský.

(*Vzrůst radikalismu*) Tyto porážky podporovaly úsudky o dalším úpadku Mladočechů. Zdálo se, že budou odplaveni nebo aspoň stlačeni do bezvýznamnosti spojeným vlivem nacionálního roztrpčení a sociálních tužeb širokých vrstev lidových, a že česká buržoasie neukáže již dosti pudu sebezáchovy, tím méně vůle k moci, aby se vzchopila k energičtějšímu boji o získání veřejného mínění. Nová éra zahraniční politiky s perspektivou války se Srbskem, ne-li s Ruskem, s pokusy o politickou persekuci mezi Jiho-slovany, s těsným připoutáním Vídně k Berlínu a německým požadavkem, aby se tomu přizpůsobila i národnostní politika, a konečně s rychle rostoucím vojenským rozpočtem, jmenovitě námořním — to vše znemožňovalo jinou psychologickou orientaci než protirakouskou. Ve vnitřní politice pak stavěla se vláda Bie-nerthova téměř do jedné řady s německou politikou, ovládanou radikalismem ze severních Čech. Český sněm byl trvale umlčen německou obstrukcí, země neměla proto peněz, neboť nebylo usneseno další vybírání pивní dávky a vláda odpírala zemským financím pomoci jejím prodloužením, ač v jiných zemích tak činila. Na sněmu byly rozvínuty dalekosáhlé německé požadavky, smě-

řující k faktickému rozdělení země na českou a německou část, aniž by se při tom na centralismu co měnilo, v pozadí pak objevovaly se již hrozby, že nebude-li o těchto požadavcích z české strany dosti příznivě jednáno, budou uskutečněny jinak.

(*Sisyfova práce*) Co v dřívějších letech bylo s nemalými obětmi získáno pro vnitřní úřední češtinu u pošt, Bienerthova vláda výnosem téměř úplně zrušila, v personálních věcech postupovala důsledně proti Čechům, a konečně vystupňovala své počínání věcně nepřilíš významným, ale za to demonstrativním schválením usnesení alpských sněmů, jmenovitě dolnorakouského, jímž mělo navždy býti zabráněno právu veřejnosti českých škol ve Vídni. Tento čin vyhnal konečně v listopadu 1909 z kabinetu také oba konservativní a dojistá svrchovaně loyální české politiky, ministry Bráfa a Žáčka. Nyní baron Bienerth sice přiměl k demisi také německého ministra krajana, bojovného dra Schreineru, a na čas se zdálo, že nastává obrat, čemuž dal výraz i mladočeský klub tím, že v únoru 1910 hlasoval pro — povolení rekrutů, což arci nebylo snadno učiniti doma dosti pochopitelným. Ještě daleko méně bylo očekáváno, co se stalo před tím: v době velmi opoziční nálady proti baronu Bienerthovi, kterou čeští agrárníci vystupňovali v obstrukci, byl pojednou drem Kramářem a Slovincem Krekem podán návrh na změnu jednacího řádu říšské rady, která prakticky téměř vylučovala obstrukci — a koncem prosince 1909 tento návrh stal se — na jeden rok — skutkem. Bylo dojistá pravda, že jediní, kdo měli dosud z obstrukce prospěch, byli Němci, kteří ji mohli podepřítí celým svým ostatním vlivem, kdežto z obstrukce české nikdy si vlády mnoho nedělaly, majíce pro státní nezbytnosti pohotově § 14. Ale pro české veřejné mínění byl tento krok od někdejšího pasivního odporu a negace parlamentu až k takové činné podpoře jeho existence a dělnoti, ne-li zradou, tedy úžasným dobrodružstvím. Zvyklo si považovati vídeňský parlament za kus centralismu, ba Rakouska, a mělo pravdu potud, že vládnoucí kruhy sice parlamentarismus nijak nemilovaly a ostatně jej dovedly obmeziti, jak potřebovaly, ale na venek zase musily chtítí, aby zde byl, protože toho bylo potřebí pro mezinárodní postavení a kredit. A nyní byla mu oportunistickými stranami prokázána taková služba zcela

zdarma, za neztenčeného trvání systému právem potíraného a nenáviděného, poněvadž aktivně pracoval pro udržení vlády německví! Proč? Vždyť nebylo ani naděje, že se v dohledné době podaří vytvořiti parlamentní kombinaci, která by přijala některé české požadavky za část svého programu, takže by bylo nutno už napřed se opatřiti proti německé obstrukci — z toho prostého důvodu, že u vedoucích stran sněmovny, německých a polských, bylo daleko více chuti těžiti z oposice Čechů, než rozmnožovati jimi počet podílníků ve vládě!

(*Zatnout zuby?*) Ukazuje to jenom tolik, jak střízlivě se vedoucí osobnosti naučily odhadovati vyhlídky české politiky. Od negace státu neočekávaly nic — a napsal-li pařížský „*Temps*“ po volbách roku 1907, že byli poraženi Všeněmci a Mladočeši a že si to obě strany pro svůj radikalismus zasluhují, není divu, že nechtělo se jim, aspoň na venek, býti méně rakouskými nežli spojenec Ruska. Naopak, snažili se všemi prostředky získati císaře a přesvědčiti ho, že Čechové jsou loyální. Tato stálá snaha o zdání, o impondabilia, provází pozitivní politiku. Je známo, že císař chce smír či spíše vyrovnání v Čechách, pokusy o ně stále se dělají, a u Čechů — ale neméně u Němců — je vždy úsilná snaha, aby vina z nezdaru nezůstala jim, nýbrž protivníku. Positivní politika jakoby si řekla, že spolke všecko, jen když se dostane z neplodného postavení oposice, tlačené stále ke zdi, do polské posice, býti součástí každé vlády. Pak byla naděje proniknouti do státní správy, dostávati nejen resorty, nýbrž, a to bylo důležitější, protože trvalejší, ministerské úředníky, zasáhnouti německví tam, kde byly — po zvrácení číselných poměrů v parlamentě — jeho nejsilnější posice.

(*Němci*) První léta demokratického parlamentu rychle odsunula domněnku, že strany budou se sbližovati podle své povahy, bez ohledu na rozdíly národnostní. O tom dalo se mluvití leda u poslanců klerikálních. Německý liberalismus usiluje především držeti v šachu Čechy. Není v něm nikoho, kdo by vykročil ze začarovaného kruhu tradice a jak z respektu k národní myšlence i historické a zeměpisné stavbě státu, tak z říšského vlastenectví postavil se proti metodě rozbíjetí Čechům sněm a zemi a tlačiti je současně ke zdi ve Vídni. Nikdo tu nemá ani část odvahy, kterou ukazuje na české

straně pozitivní politika, nikdo se nepostaví radikalismu a všenněmectví, všichni důsledně a bezohledně využívají výhodné dosud posíce, to jest žijí ze dne na den, nedbajíce, že podkopávají existenci státu, jenž se tak stává neschopným vydržeti těžší zkoušku. Pro ten případ spoléhají jenom na Německo a na mechanické, mocenské prostředky, které jsou také výhradnou starostí dynastie. Tak se vše připravuje pro vyvrcholení důkazu, že *rakouská otázka je neřešitelná* pro neschopnost a odpor Němců rozpoznati, že jejich národní egoismus s trváním říše nelze sloučiti, a tak se utvrzuje ona nálada, která je zde až do srpna roku 1914 — na německé straně v Čechách výboj a ve Vídni non possumus, na české zaťaté zuby, ale odhodlání jíti přesto dosavadní cestou, dokud se nenajde jiná, bezpečně lepší.

(Císař) Proto zůstávají pozitivní politice i dále nedotknutelnými *věci vojenské*. Proč dráždit císaře a generály, když to neslibuje výsledku, ale hlavně, když každý ví, že co chtějí, si opatří přece? Vždyť rakouský parlamentarismus zdaleka není skutečný, úplný, je tu paragraf čtrnáctý a pro hlavní zájmy státu jsou tu delegace, kde projde všecko! Ba parlament nejenom nesmí zamítat, dokonce ani měnit, protože je tu sepětí vojenských zákonů a zahraniční politiky státu s Uhrami a možné změny vyčerpají už napřed Maďaři.

(Thun) Přijetí návrhu na změnu jednacního řádu, kterou měla býti zmařena obstrukce, bylo jen demonstrací a experimentem. Ostatně změna platila jenom provisorně, na rok. A brzy potom dělá se již obstrukce opět, česká i jihoslovanská, arcí zase bez valných výsledků. Dělá se i proti třetímu Bienerthovu kabinetu, dosazenému v lednu 1911 a úřednickému, v němž veřejné práce spravuje Čech Marek. Jenom v Praze se přece něco stane: místodržitelem je jmenován *hrabě František Thun*, o němž se ví, že to je osobnost a ne pouhý nástroj šéfa kabinetu, jako byl jeho předchůdce, hrabě Coudenhove. Hrabě Thun jest muž svrchovaně loyální, důvěrník dynastie, ale při tom lne k české zemi, zná poměry a bude aktivně podporovati vyrovnání, kdežto baron Bienerth českou otázku považoval za pouhý přívěsek politiky na říšské radě a jinak na ni hleděl se zřejmou lhostejností. V pražském jmenování byl namnoze spatřován počátek konce premié-

rova. Ještě se mu dostalo triumfu, že při nové české obstrukci nešel on, nýbrž byl rozpuštěn parlament. Ale po nových volbách — ve kterých křesťanští socialisté, strana rakouských premiérů i jejich protektorů, nepochodili nijak skvěle — baron Bienerth v červnu 1911 padl.

(*Gautsch*) Nastoupil muž známý a dosud pokrytý prestiží, že dal podnět k volební reformě, baron Gautsch. Byl jistě víc než jeho předchůdce, byl svůj a dovedl chtít také jiné změny, k nimž dozrál shnilý status quo. Ale poměry nepohnul a po půl roce odcházel — promluviv napřed demonstrativně o tom, že ve vládě musejí být také zástupci českého národa.

(*Udrží se mír?*) Nový ministerský předseda hrabě Stürgkh se užímal úřadu. Tušil někdo, že to je poslední mírový? Od roku 1908 nebylo v Evropě klidu, Balkán a Afrika nutily myslet na všecko. Ale současně bylo tolik vynaloženo, aby sporné otázky byly izolovány a aby mezi přímými protivníky vždy bylo zprostředkováno, že válka mezi velmocemi spíše pozbývala než nabývala pravděpodobnosti. Mír mezi velkými vydržel revoluci v Turecku, vydržel anexi, vydržel válku italsko-tureckou, vydržel Maroko. Noviny a diplomati se potýkali, německý císař řečnil, částečné mobilisace se prováděly, zbrojení se stupňovalo — ale veřejné mínění skoro tomu přivykalo a mír trval přece.

(*Hrabě Stürgkh*) Hrabě Stürgkh se málo lišil od svých předchůdců a tito se málo lišili mezi sebou, Gautsch, Beck, Bienerth i on byli lidé dvora, byrokraté, sloužící názorům a přáním císařovým. Sloužil jim i baron Koerber, ale metodami poněkud jinými. Jeho nástupci zarovnali linii, z níž se vychýlil. Byli to uhlazení representanti vrchnostenského státu, ovládaného konservativně katolickým panovníkem, jenž považoval německo-maďarské panství, fungování dualismu, ústavní i zvyková práva koruny, spolek s Německem a silnou armádu za základy existence státu. V tomto systému bylo jen málo místa pro parlamentarismus a ještě méně pro aspirace ostatních národů. Nevyřizoval-li parlament státní nezbytnosti, pozbýval *raison d'être*; nechtěli-li se národové vpraviti do systému, byli tlačeni ke zdi. Ne všichni stejně, nýbrž podle toho, jak jich potřebovala zahraniční politika. Proto Čechové měli nejhorší postavení.

Jestliže sloužili státním nezbytnostem a byli loyální, přijímal to císař vládně, ale spíše s pocity špatného svědomí nežli respektu. Jestliže se bouřili, bylo mu rozhodně lépe, poněvadž si říkal, že mu vlastně dávají za pravdu: pak jim zbývala jenom početní síla, příliš velká, aby bylo lze je ignorovati, ale zase ne taková, aby budili bázeň, a zbýval nepříjemný fakt, že kazili na venek hladkou rakouskou fasádu. Pak se snažil, aby nutné zlo bylo co nejmenší.

(*Rakouská národnost*) Ministerští předsedové vyrůstali jinak, než jejich vojenský pán, kterého nikdo kromě myslivců neviděl v civilu. Měli za sebou skutečnou mladost, studentská léta, styk s veřejným míněním, prve než je kariéra zdvihla na místa, kde se kroky dusily v kobercích a na všem bylo tlumítko. Tam teprve plně vstoupili do rakouské národnosti, oné zvláštní odrůdy němectví, již vedle katolictví a barokní tradice téměř vyčerpával vztah k dynastií a vojsku. Byla to národnost nečetná a své členy mimoděk plnila melancholií, neboť jich stále ubývalo. Zato v Rakousku stále přibývalo nejen Slovanů, kteří svým národním vědomím a jeho projevy rušili staletou tradici, nýbrž i Němců, kteří nade vše kladli ne už císaře a říši, nýbrž německý národ, či spíše Německo. Byl to nezbytný historický proces a nebyl by se stal Rakousku osudným snad leda tenkrát, kdyby své zřízení bylo přizpůsobilo národnostním poměrům ještě v době všeobecné plynulosti, kdy by to byli Němci snesli. To se nestalo, a výsledkem bylo rozbujení nacionalismu nejen mezi národy, kteří požadovali, nýbrž i mezi Němci, kteří odpírali, historický proces, v němž národnostní idea mohla pozbyti své absolutní hodnoty a hlavně svých rozkladných účinků jenom svým uskutečněním. Dědictví Bismarckovo — nacionalismus a umlčení liberalismu — přelilo se nejen mezi liberální Němce ze zemí českých a potom i alpských, nýbrž nakonec i mezi křesťanské sociály, kteří nechtěli ve Vídni zůstatí pozadu. Rakouská národnost nemohla vydržeti tohoto náporu, ani aby obstála, tím méně, aby se včas vzchopila proti němu k mimořádným činům, jimiž nemohly býti než veliké oběti.

(*Česká otázka*) Čechové neměli tudíž zastánců a Němci neměli protivníků, leda když útočili, jako Všeněmci, na katolictví a dynastii. Rakouští vlastenci v čele vlády — nebylo jich tolik, aby

obsadili všechny resorty — hleděli na národnostní spory, bouřící sněmovnou a státem, půl s melancholií, půl s povýšeností. Od hraběte Badenia přestali hledatí čest v tom, aby z vládnoucí síly své doby, která v Rakousku bránila všemu ostatnímu, vytvořili tvůrčí sílu státní, kus pozitivního života. Chodili jen kolem, mluvili o nestrannosti a drželi status quo. Ubezpečovali, že schválí všecko, na čem se národové v Čechách dohodnou, ale musili přece počítati s tím, že Němci se opravdově dohodovati nebudou, dokud stát tam, kde jim to prospívá, udržuje status quo, tam pak, kde jsou ve výboji jim nepřekáží čili odmítá udržovati aspoň status quo český. Tak nejen přesvědčovali Čechy, že od Rakouska nemají co očekávatí, nýbrž vzdávali se sami aktivní úlohy, vylučovali stát a rakouské vlastenectví z pozitivních sil, ač nemohli míti naději, že čas pracuje pro ně. Nepracoval, právě tak jako selhaly pokusy obrátiti zájem a úsilí národů na pole hospodářské (Körbrovy průplavy) a postavití proti nacionalismu sociální tendence a vření mas volební reformou. A tak tedy zbývala jenom stará vládní moudrost Taaffova, jenž soustředil všecko na mocenské a běžné potřeby státu — vojáky, děla a peníze, k čemuž nyní přibýly i nákladné dreadnoughty a opevňovací plány Conrada Hötzenborffa. Dělal se to i dále s Němci a Poláky, kterým konečně mohlo stačiti, že byli ve vládě, neboť toho dovedli dostatečně využití, aniž kdo tomu mohl brániti, obtíže začínaly tam, kde tyto hlasy nestačily: pak bylo nutno nabídnouti dalším vládním stranám takové koncese, aby to vládnoucí národové snesli anebo vyvážití to koncesemi pro ně — anebo konečně slíbiti a nesplnění či zase zrušiti.

(Poslanecké možnosti) Sem, do toho ovzduší, plného falše, skreslených dimensí, pokřivených idejí, velkých skandálů a malých skutků vstupoval konečně Rašín. Stál přece o to, býti českým, a to mladočeským poslancem. K nezadržitelné zálibě ve veřejném životě, jenž bez poslaneckého mandátu nebyl celý, přistupovala touha uplatnění se pozitivně. Ve směru národní politiky neměl ilusí — zde byl ochoten počítati s dlouhou dobou a velkou trpělivostí, než se poměry podstatně změní — budou-li arci ponechány samy sobě, což po císařově smrti se nezdálo pravděpodobným. Ale střízlivé oči Rašínovy parami sporů a agitací viděly probleskovati kusy

neklamné skutečnosti. Byly zde otázky hospodářské, takové, na kterých záleželo vládě, a jež přirozeně byly částí parlamentních obchodů, ale též takové, na kterých záleželo obyvatelstvu a tudíž stranám. Zde přece jen byla vyhlídka na kus skutečného parlamentarismu, kus pozitivní práce — a za tou tedy Rašín šel do parlamentu.

(Boj o mandát) Nepovedlo se mu to naráz. Také jeho postihl osud doplňovacích voleb. Nové Město v Praze ztratilo úmrtím poslance, Staročecha dra Srba, zvoleného kompromisem roku 1907. Sem, do čtvrti hospodářského výkvětu české společnosti, ale také vypjatého politického zájmu, k čemuž se zase družilo množství elementů lhostejných a nevypočitatelných, šel si dr. Rašín pro uprázdněný mandát. Dalo se předvídati, že boj nebude ani příjemný, ani snadný. Byl to boj proti všem: nejen proti národním sociálům a proti státoprávníkům, nýbrž i proti Staročechům, spojencům z roku 1907, a přirozeně i proti sociálním demokratům. Byl to boj i proti realistům, neboť jejich dva vůdcové sice zasedali jako hospitanti v mladočeském klubu, ale strana, rozezlena jak proti Mladočechům, tak proti Rašínovi, nepostavila sice kandidáta, ale vyzvala své stoupence, aby se volby neúčastnili. Též osoby kandidátů byly zajímavé. Za Staročechy byl to Jaroslav Mattuš, syn vůdce staročeské strany, konservativec, avšak radikál v otázkách jazykových. Pokrokaři postavili proti Rašínovi starého druha z politiky i vězení, Karla Stanislava Sokola. Dvě koncepce české politiky stály tu proti sobě v osobách dvou politiků, kteří při tom také uvnitř svého přesvědčení zůstávali radikály: Sokol na krajním křídle státoprávnictví, Rašín mezi nejrozhodnějšími stoupenci politiky pozitivní. Volební řád sám dělal již z osoby kandidáta střed zápasu volebního; tím spíše zde, kde zápasily spolu význačné individuality, kde radikálové trpce vzpomínali na společnou minulost a pociťovali energii, která proti nim pracuje nyní, a kde běželo jim o to, aby porážkou vynikajícího stoupence zasadili mladočeské straně novou ránu. Protějškem byla zase touha Rašínova, ukázat, že se radikalismu nebojí, ano, že mu dovede s úspěchem čeliti.

(Čelem proti čelu) Volební agitace šla obvyklou cestou, spolko-
vými místnostmi organizací a klubů i schůzemi úředníků, živnost-

níků a majitelů domů. Radniční aparát bojoval s agitací národně-sociálních profesionálů i ochotníků. Agitace vyvrcholila velkou schůzí, svolanou na Žofín v den tříkrálový roku 1910. Byl to velký den Rašínův, neboť toho dne oznámeno v Národních Listech, že je koupila od Grégrových dědiců Pražská akciová tiskárna, kterou zastupoval jako jednatel. Na Žofíně, kde byl jako řečník ohlášen také dr. Kramář, sešlo se množství lidí, mezi nimi i národních sociálů, kteří obsadili v sále výhodná místa. Dr. Kramář vysvětloval, jak došlo na změnu jednacího řádu, mluvil proti obstrukci a proti negativní státoprávní taktice. Řeč zahájil za značného neklidu, ale dovedl posluchače upoutati a tím také utišiti. Když však povstal Rašín, bylo viděti, že má jen málo vyhlídek, že bude vyslechnut. Vznikl proti němu takový hluk, že nebylo slyšeti slova. Po letech dýchal zase starý omladinář atmosféru bouřlivé schůze — jenže nebylo to již prudké hnutí myslí, které kdysi vyvolával svými útoky na dynastii, Rakousko a české oportunisty, nýbrž bouře radikální menšiny, která v něm viděla nepřítele a zrádce hnutí i národa, a hlučné ovace oportunistů. Se vztyčenou hlavou hleděl chvílku do rozbouřeného sálu. Náhle vyrazil, prudkými kroky obešel stůl, za kterým stál, a postavil se přímo před posluchačstvo, těsně na okraj podia. Současně postoupili jeho stoupenci k němu. A k nim nyní, přikládaje občas ruce k ústům, jal se s největším napětím hlasivek pronášeti nikoli připravenou řeč, nýbrž jinou, improvizovanou, která byla odpovědí lomozcím odpůrcům. Dále do sálu, k demonstrantům, pronikala jen slova a jednotlivé věty. Jen úryvkovitě bylo slyšeti, jak volá: „Je mi lhostejno, chce-li mne kdo slyšet čili nic. Já jsem ve svém životě nikdy neustoupil násilí, ať již je proti mně páchali stát, výmineční soudcové a státní návladnictví, nebo národněsociální násilníci a rozbíječi schůzí. Je úplně stejným násilím, jestliže suspenduje svobodu slova a svobodu shromažďovací vláda nebo pan Stříbrný se svojí násilnickou kohortou! Nepoddal jsem se nikdy násilníkům, existenci svoji dovedl jsem nasaditi v minulosti pro to, v co jsem věřil, a dovedu tak učiniti i nyní a v budoucnosti.“

(*Na Tři krále*) Svátek Tří králů je Rašínův den. Za osm roků bude vydána odbojná Tříkrálová deklarace, kterou navrhne. Za

pět roků nato bude s čerstvou ranou, zasazenou o den dříve, pomalu umíratí v Podolském sanatoriu.

(*Volba*) Volba byla 14. ledna 1910. Ze 6690 voličů opět přišly pouze dvě třetiny. Rašín dostal 1776 hlasů, Sokol 765, Slavíček (národní sociál a organisátor živnostníků) 671, Staročech Mattuš 707, sociální demokrat Havránek 483. Nyní stáli proti sobě už jenom někdejší druhové, Rašín a Sokol. Všecko, co slyšeti bylo před první volbou, rozezvučelo se dvojnásob: nadbíhání Němcům a vládě, trhání Čech, podkopávání zemské autonomie, zadávání národních práv, zachraňování říšské rady a centralismu, zahrabávání české politiky, radniční bahno, ministerské fraky, černožluté rakušáctví — planý radikalismus, donquichotství, tříštění národních sil, komedie, křivá, frázovitá, nízká demagogie. Všecky noviny a zúčastněné sekretariáty soustředily se k novoměstské volbě, agitátoři, kontrolující voliče, a vozíci je ve fiakrech k volbě (ne však již zpátky!) namáhali se 14. ledna zimničně.

(2241 proti 2401) Výsledek byl pro Rašína tím mrzutější, že prohrál jen malým rozdílem hlasů (Sokol 2401, Rašín 2241). Jak tenkrát bylo pravidlem, rozhodli i zde voličové, kteří nepatřili ke stranám kandidátů. Jmenovitě bylo těžko vítězství Sokolovo považovati za úspěch radikálních stran, neboť obě dohromady měly o tisíc hlasů méně než dostal nyní. Rozhodli zřejmě, přes vyzvání svého výkonného výboru, aby nešli k volbě, Staročesi, kteří jednak přáli radikální taktice, jednak se mstili Mladočechům a s nimi množství voličů, kteří neměli rádi Rašína ani jako politika, ani jako advokáta a finančníka.

(*Národní sociálové*) V červnu 1911 byl boj snadnější. Národní sociálové, hlavní a nejnebezpečnější sokové Mladočechů, krystalizační osa boje proti nim, upouštěli od plánu zničit mladočeskou stranu, jak to hlásali a prováděli v doplňovacích volbách a slibovali k volbám všeobecným. Jednak byli také sami závislí na mladočeských hlasech, neboť sociální demokraté neměnili svého volebního postupu. Za druhé byl i mezi národními sociály vedle směru radikálního, Chocova, též druhý, mírnější, téměř oportunní, a tím silnější, že jeho mluvčím, s celou autoritou tvůrce a vůdce strany, byl Klofáč. Několikrát projevůl, třeba s výhradami, svoje poroz-

umění pro taktiku pozitivní politiky a loyální rozdělení úloh ve Vídni, nyní pak hlásal přesvědčení, že při vši různosti doma musí být na říšské radě nikoli svaz, nýbrž jednotný český klub, a to co největší. Konečně působilo pro sblížení, že také Mladočeši obrátili se ve Vídni na sklonku parlamentu k obstrukci, čímž přirozeně znesnadňovali doma agitaci proti sobě.

(*Kartelové volby roku 1911*) Z těchto pohnutek vyšel pro červnové volby roku 1911 v českých městech kompromis Mladočechů a Staročechů s národními socialisty, obecně zvaný *kartel*. Obě strany podělily se rovným dílem o kandidatury, stavše se tím zároveň soky jak státoprávníků, tak pokrokovců (prof. Drtíny), kteří do dohody pojeti nebyli. Jak se dalo očekávat, bylo v českých městech hned napoprvé zvoleno 18 dohodových kandidátů, takže zbylo jenom 9 užších voleb, v nichž ke čtyřem sociálním demokratům již nepřibyl žádný, a kromě 1 státoprávníka zvítězili i pak vesměs kandidáti dohodoví. Při první volbě dostali v českých městech 116.000 hlasů (z toho o málo větší polovina odevzdána v okresích mladočeských); státoprávníci dostali 11.000, sociální demokraté 91.000, na venkově však o 30.000 hlasů méně než roku 1907. Mladočeši vyšli z voleb v Čechách se 14, národní socialisté se 12, státoprávníci pouze se 2 (dosud měli 5), agrárníci s 28, sociální demokraté se 14 mandáty; katolíci nedostali tentokráte ani jeden. Ještě jeden rozdíl tu byl proti dřívějšímu; trvalé nepřátelství mezi mladočeským klubem a profesorem Masarykem, jeho bývalým hospitantem... Osud těchto voleb bude podivný. Naprostá většina městského voličstva vyslovila se jimi proti státoprávní, katastrofální politice a v tomto směru nebylo pochybností ani o voličích venkovských. A přece když roku 1918 vypuknou spory, jak sestavit podle stran Národní výbor, stane se tak nakonec podle klíče, utvořeného podle volební statistiky z roku 1911, a podle tohoto klíče bude složeno také Národní shromáždění, jež vyhlásí sesazení Habsburků a ústavu Československé republiky.

(*Poslancem*) Mezi zvolenými byl také Rašín. Pro něho však „kartelové volby“ nebyly snadným zajištěním, ba pojištěním mandátu, jak se o nich říkalo. Musil si ho těžce vybojovat v rozsáhlém horském okrese, kde volební agitace byla stížena nedostatky železnič-

ního spojení — automobil ještě byl výjimkou a vadily bídne silnice — a kde musil tuho bojovati se sociálními demokraty, kteří proti němu pracovali hlavně rakouským militarismem, jehož podporu mladočeské straně vyčítali. Omladinář, degradovaný rakouský lajtnant a nyní mladočeský kandidát brání se, jak to jde, persifluje antimilitarismus a obhazuje hlasování pro vojenské potřeby jako věc neodbytnou. V užší volbě, do které musí, strhne rozhodnou majoritu. Zato o pět let později, až se bude hájiti těmito řečmi před soudem, neuvěří mu z vojenských pánů ani jeden.

(*Státní finance*) Do politiky pronikají víc a více otázky finanční. Začíná nákladné zbrojení, které zvyšuje společný rozpočet, jenž v důsledku nestejněho rozvržení mezi obě poloviny říše krutě postihuje Předlitavsko. Vláda se ocitá v tísní, ze které není východiska bez parlamentu. Pro obstrukci se tím otvírají nové vyhlídky. Ale peněz je potřebí také na věci, kterých obstrukce potírati nechce, ba kterých rozhodně se domáhá, na různé potřeby lidové, z nichž v popředí stojí náklad na úřednickou a zřízeneckou pragmatiku.

(*Země v tísní*) Neméně potřebují peněz i země, které bez přispění státu nemohou již hospodařiti. Rozvržení důchodů mezi nimi a státem pochází z doby zcela jiné, potomní přesuny v národním hospodářství i v nákladech zemí na školství a humanitu nebyly již provázeny také příslušnými změnami daňovými, nýbrž země byly státem odkazovány na obtížnou a málo vydatnou cestu přírážek. Ještě hůře bylo tam, kde v důsledku poměrů na zemském sněmu nebylo využito ani zdrojů, které stát zemím ponechával. Tak bylo jmenovitě v Čechách. V rozpočtu na rok 1912 dosahoval schodek zemského hospodaření hrozivé výše 40 milionů korun. Bez přispění státu musila země spěti k bankrotu, což zase stát nemohl připustiti. Nicméně zahájili jeho zástupci vůči zemí postup, jenž se zřejmě podobal vynucování požadavků pomocí obstrukce. Stát využíval tísně Čech k tomu, aby obmezil zemskou samosprávu, ne sice v úkolech, ale co do důchodů. Samostatných zemských daní mělo býti co nejméně, i tu pivní dávku vláda zřejmě chce uchvátiti pro stát a zemí poskytnouti pouhé úděly, jako z daně z příjmů, jinak měla si země pomáhati i dále jen zvyšováním přírážek a tím sama posilovati nechuť k autonomii. Stát odmítal pře-

vzítí jakékoliv zemské výdaje, i když šly na věci, které zřejmě byly v jeho kompetenci (četnictvo, vojsko), odmítal přispět na tak těžké a rostoucí břemeno, jako byly učitelské platy. Svoloval, aby si země nově zaváděla leda daňové paběrky ve výši asi 4 milionů, jinak sliboval jen úděly z daní, které sám teprve zavede — což znamenalo nátlak na říšské poslance. Pivní dávku zemskou chtěl povolití toliko na čas — aby zůstala zbraní v rukou Němců. Nové úděly ze zvýšených spotřebních daní státních (z piva a kořalky) slibovala vláda — budou-li ovšem daně ty zavedeny — ve výši 39 milionů korun, takže na naléhavé zvýšení učitelských platů nezbývalo ani pak od vlády nic, jen nové zemské dávky, k nimž přece svolovala (z honebních lístků, přírůstku hodnoty nemovitostí a jiné, celkem asi 4 miliony) a v krajním případě zvýšení přírážek, kde 10 procent činilo pouhých 8 milionů korun.

(„*Malý finanční plán*“) Na říšské radě nemohla se však vláda dátí vésti jenom animositou proti království Českému a jeho potřebám, neboť na sanaci zemí státem naléhali i poslanci vládní. Kromě toho přijala poslanecká sněmovna na sklonku roku 1912 služební pragmatiku státních úředníků, jež znamenala zvýšené vydání asi 25—30 milionů korun. Poněvadž chystané zvýšení daně z příjmů slibovalo jen asi polovičku, vyňala vláda z chystaného „velkého“ finančního plánu několik připravených projektů a pustila se ve sněmovně do finančního plánu „malého“. Bylo to zvýšení daně z příjmů a z lihu, dále daň tantiemová, daň z dostihových sázek, z automobilů a ze šumivých vín, po nichž ohlášena i daň ze sirek.

(*Jak pomoci zemi?*) Sanace zemských financí státem lákala část českých poslanců, na prvním místě dra Rašína, jenž tu byl ve svém živlu. Byla zde vyhlídka na příjmy trvalé, jež nebylo třeba vykupovati, jako pivní dávku, novými koncesemi druhé straně. To právě se mu líbilo, že se zde užívá centralistického aparátu a jeho tísně také jednou k tomu, aby se pomohlo autonomii, kdežto jinak je tomu vždy naopak. To cenil výše než zásadní námitky těch, kdo ukazovali, že se takto nově podlamuje berní výsost zemí. Proto byl ochoten obětovati i samostatnou pivní dávku zemskou, čili připustiti její tak řečenou inkameraci, jen když za to země dostane stálý, na nikom už nezávislý příjem ze zvýšené státní daně z piva.

Země tím sice pozbývala kus své berní výsosti, ale Rašín namítal, že úplně nemá ani stát, aspoň potud, že při ukládání a měnění daní musí vždy též pamatovat na země a jejich rozvrácené finance. V podstatě vznikl ten stav tím, že stát, země i obce ukájejí své potřeby z těchže pramenů: stát má přímé daně, i nepřímé z veliké části náležejí státu, samosprávné celky zpravidla jen k výnosovým daním ukládají přírážky, jinak dostávají podíly z daní státních. Úkoly zemí a obcí velmi vzrostly, přírážky jsou proto vysoké; tak vysoké, že stát z ohledu na ně nemůže přímé daně měnit, i tam, kde je toho potřebí (daň pozemkovou, domovní). Proto, chce-li zvýšiti daň z příjmů, vykupuje její osvobození od přírážek poskytováním údelů zemím, proto jinde zase vznikají anomalie, že nízké přírážky zemí a měst, které mají dosti zdrojů jiných, vábí tam centrály akciových společností a posilují tak centralismus, neboť tak bylo jmenovitě v Dolních Rakousích a zvláště ve Vídni. Skutečná reforma by tudíž musila rozdělití daňové zdroje mezi stát a autonomii a ovšem také ulehčiti zemím tím, že by některá jejich vydání stát vzal na sebe.

(*Aspoň něco*) Zatím však bylo nutno vykonati aspoň něco. Český klub se postavil k malému finančnímu plánu příznivě, požadoval však, aby celé zvýšení lihové daně připadlo zemím a aby obdržely další podíl na dani z příjmů; k nahlížení úřadů do knih svoloval jen když bude současně reformováno celé řízení a když bude na daň domovní a všechny daně přiznávané vydána amnestie. Těchto požadavků bylo také dosaženo, nový údel daně z příjmů pro země podporovali jmenovitě — Němci z Čech. Finanční plán ovšem do léta 1913 dodělán nebyl — a v červenci toho roku zasáhla již vláda do poměrů v Čechách o své újmě a jinak. Nové daně byly schváleny až počátkem roku 1914.

(*Konec jednotného klubu*) Jednotný klub, utvořený po volbách roku 1911, v nichž tvořil hlavní heslo, měl v sobě zárodek rozkladu. Vůdce národních sociálů vedl sice svou volební kampaň prudkými výpady proti státoprávnímu radikalismu a přimlouval se za dobrou a úspěšnou vládní politiku, na druhé straně pak při tvoření klubu ujednáno, že národní sociálové mají volnost hlasovatí proti vojenským předlohám, ale když se o předlohách vsku.tku hlasovalo, tu

národní sociálové a po nich poslanci neodvislí z Jednotného klubu vystoupili a obnovili boj proti Mladočechům.

(Branná předloha) Byla to velká branná předloha, jedna z těch, jimiž ve všech státech se již hlásalo vyvrcholení éry ozbrojeného míru ad absurdum. Presenční stav armády zvyšoval se rázem na 490.000 mužů, o 100.000 až 120.000, tedy o hodně více než třetinu. Více vojáků znamenalo více obětí obyvatelstva, více mladých mužů, vytržených z povolání a zatěžujících rodiny, a vzrůst vojenských břemen, tedy buď šetření na všem ostatním anebo nové daně či spíše obojí. Byly tu arci také výhody. Předlohu takového rozsahu nebylo již ani v Rakousku možno vrhnouti do sněmovny jako předmět politické hry, při níž jedni se zaplatí a druhí zastraší. Byla to sněmovna všeobecného a rovného hlasovacího práva, vzdálená sice soustavy parlamentní vlády, ale přece nucená k ohledům na smýšlení obyvatelstva. Tak veliké nové břímě bylo nutno provázeti současnými výhodami, jinak hrozilo, že selhou i strany nejloajálnější. Vláda tedy měnila celou brannou soustavu, neboť zaváděla — s výjimkou jízdy a dělostřelectva — místo dosavadní tříleté služby dvouletou. Dále poskytovala možnost odložit si presenční službu z důvodů povolání, což dosud směli pouze tak řečení jednoroční dobrovolníci, a reformovala zaostalý a krutý vojenský trestní řád. Němci a Poláci mohli se spokojiti těmito výhodami a poukazovati na ně svým sociálním demokratům, kteří popírali třídní stát a zatracovali militarismus, jenž vskutku touto předlohou sevřel celé obyvatelstvo novou obručí, daleko těsnější, která na venek musila býti novou pobídkou státům, proti nimž byla namířena.

(Všecko marno!) Ale čím byly výhody i nevýhody předlohy vedle toho, co vůči ní cítili Čechové! Pro ně to nebyl jen militarismus, nýbrž rakouský militarismus, nejenom nepřátelský, nýbrž i bezduchý a zásadně cizí, neboť jeho idea obmezovala se na tři literky na čepici, na věc dynastie, které i německá sociální demokracie musila napomáhati německým nacionalismem. A jeho velké vojenské gesto nešlo do prázdna, nýbrž mělo velmi jasný cíl, mířilo proti Rusku a Srbsku, k nimž směřovaly stupňované slovanské city starých i mladých i proti Francii a Anglii, jež rozptylovaly

výhrady protivníků carismu a byly ideálem výkvětu demokratické inteligence. Proti nim tedy zbrojilo a sílilo Rakousko, nyní již bez výhrad — a jaké Rakousko! Německo-maďarské, spjaté s izolovaným, ale výbojným Německem na život a na smrt a podstupující zato ještě jeho vliv na vnitřní politiku. Vláda tvrdila, že stát musí žít, ale království České při tom hynulo bídou svých financí, neboť jeho sněm nemohl se hnouti, a ne snad vinou neodpovědného německého radikalismu, nýbrž stran, které zároveň byly součástíou Stürgkhovy vlády a měly v ní svého důvěrníka, dra Hohenburgra, jenž druhdy podal návrh na obžalobu ministerstva Badeniova pro vydání jazykových nařízení! Ten nyní nejen byl zárukou, že vláda pro dělnost českého sněmu nic nepodnikne, nýbrž jako ministr spravedlnosti podporoval odboj německých soudců i proti vnější češtině, proti nařízení Stremayerovu, a ničil poslední zbytky češtiny vnitřní, vykoupené ne od vlád, nýbrž od státu tolikerými ohledy a službami jeho zájmům!

(*V kleštích*) Zůstane proto navždy svědectvím, kterak poměry v posledních letech míru tížily veškeru českou politiku, fakt, že ani radikální strany neučinily pokusu předlohu zmařiti, ba vůdce národních sociálů řekl, že by to bylo zločinem na českém národě. Hlasovali pouze proti. Avšak také postup, kterým se hájily české strany, jež pro předlohu hlasovaly, zůstane nejvýmluvnějším svědectvím, v jakých stísněných poměrech a v jaké nejistotě se pohybovaly. Byly doslova v kleštích, ba in tormentis.

(*Rašín pro*) Hlasování pro předlohu význačným způsobem hájil i dr. Rašín. Starý Omladinář, odsouzený pro tajné spolčování a urážku veličenstva, neváhal postavití se do prvních řad vyznavačů nové politické víry. Svou nevíru v úspěch radikální taktiky provázal aktivním vyznáním taktiky jiné. Co se tehdy říkalo všude, pověděl i on: že zdánlivě neproduktivní výdaje na vojsko jsou produktivní v prvé řadě tím, že zamezují vypuknutí války, a že zvýšené zbrojení států jiných nemůže nepůsobiti i na Rakousko. Dodával, že „bude-li branná moc rakousko-uherská slabá, ztrnulá a zastaralá, budeme v daleko větší závislosti na Německu, spolek s ním bude pro nás nepostradatelnějším než kdybychom byli státem dobře vyzbrojeným, který může obstarati si svoje potřeby

sám. Vojenskou převahu Německa těžce jsme ucítili v celé své vnitřní politice v době anexe Bosny a Hercegoviny a „nibelunskou věrnost“, osvědčovanou laciným zařinčením meče, jsme odnášeli my za Bienenrthova hýčkáni Němců. Tato převaha Německa je tím nebezpečnější, čím více je sporných bodů na Balkáně mezi námi a druhým členem trojspolku, Itálií, která pracuje s vášnivým přímo úsilím na vybudování své armády a svého loďstva. Naše národní politika nemůže klidně přihlížeti k tomu, aby tento poměr závislosti na Německu byl ustalován, jeho rozvázání úplně znemožněno a stát, v němž žijeme, povlovně a stále více klesal do vasalského poměru k Německu.“

(*Dynastie*) Bylo to kredo tehdejší „positivní politiky“ dra Kramáře, kredo, jehož logika pro všechny, kdo nesoudili, že by mohli počítati porážkou Německa a s rozbitím Rakouska, a to takovým, aby došlo i na Čechy, plynulo z poměrů, jak je viděli. Bylo k ní arci potřebí předpokladu základního: aby si této samostatnosti monarchie přála a podle toho i jednala *dynastie*.

(*Úzká cesta*) Mladočeská positivní politika s ní počítá nejenom jako s nejdůležitějším činitelem, jímž *dynastie* přirozeně byla, nýbrž také jako s činitelem zásadně příznivým. Císař, lidově řečeno, by rád, ale nemůže, jak by chtěl. Nemůže, protože je vázán přísahami, nemůže, protože chce býti ústavním panovníkem, ale nemůže ani proto, jelikož přirozeně mu především záleží na tom, aby stát měl od parlamentu, co potřebuje, a k tomu jest potřebí stran, ochotných to povolit. Proto snaha, nebýti v opozici proti věcem, na nichž vedení státu záleží. Proto však i snaha, nežádati věcí, kterých vláda nemůže povolit, aniž by Němce vehnala do obstrukce. Je to, jinými slovy, resignace nejenom na politiku ústavních převratů, nýbrž i na politiku nařízení, ba i koncesí *via facti*. Po zkušenostech hraběte Badeniho cítilo se, že žádná vláda nevymění si již obstrukci českou za německou, nýbrž pomůže si jinak. Proto resignace na tento prostředek, ba snaha obstrukci vůbec znemožniti, proto však i snaha dohodnouti se s Němci v Čechách, zbaviti se tak starostí jak o zemské hospodářství, tak o jazykovou otázku, a zahájiti potom ve Vídni politiku trvalé účasti ve vládě, se všemi výhodami, které z toho již dávno automaticky mají Němci

a Poláci, ale také s důsledky pro plné uplatnění velkého počtu českých a slovanských hlasů ve sněmovně, leč i s důsledky společenství zájmů s Němci z Čech ve prospěch zemí českých, liberalismu a ústavnosti a proto i lepší obrany zájmů Předlitavska proti Uhrám a konečně i vlivu na zahraniční politiku.

(*Komu prospěje mír s Němci?*) Opět bylo v této koncepci mnoho logiky, ale i předpokladů, bez nichž byla nemožná: aby i vývoji v tomto směru přála dynastie — katolická, konservativní a nedůvěřivá — ale aby mu přáli i ti, kdo z dosavadního směru vlády měli prospěch větší a poměry v Čechách tolik netrpěli a po skutečném parlamentarismu netoužili tolik, aby se za to odhodlali strpěti daleko větší uplatnění českého živlu ve státě, než byli zvyklí s ním počítati.

(*Oklikou*) I Rašín to ví — ale poněvadž zároveň neví o ničem lepším a v radikalismus — také proto, že vidí tak málo opravdových radikálů — nevěří, chce se pokusit. Proto vykládá: „Poraziti vládu mohli jsme snad již několikrát za pomoci vládních stran, ale vládu nového systému vytvořiti jsme nemohli a proto bylo politicky správnější ponechat i při vesle vládu, která tvoří přechodné stadium pro nový kurs. Systém nějaký poraziti lze jen tak, že místo něho zřídím vládní soustavu jinou, tedy místo systému bez Čechů vládní soustavu s Čechy.“ Proto snaha dospěti k rozřešení nejpálčivějších problémů národnostního sporu v Čechách. „Od docílení tohoto narovnání závisí, bude-li zahájen v Rakousku nový systém na delší dobu. Rozbití jednání vedlo by přirozeně k tomu, že by systém fretování s malou většinou, a to buď za české oposice, neb za české politiky volné ruky, byl provozován dál za větší nebo menší převahy německého vlivu na celkový ráz politiky státní. Veliká myšlenka usmíření dvou nejvyspělejších národů v Rakousku držela a drží v šachu kde koho v této říši.“ Proto se pro brannou předlohu hlasovalo zdarma. „Placení za hlasování je ostatně také známkou onoho fretovacího systému, v němž v Rakousku žijeme. Cílem musí býti, aby prosté účastenství ve vládě a vládní straně vedlo k uskutečňování programových požadavků vládních stran dle smlouveného pořadu a postupu.“

(*Slabiny*) Dynastie — nikoli nehybný už František Josef, nýbrž

především impulsivní, prchlivý a nestálý následník trůnu, se zřetelem k němuž se tolik mluvilo a dělalo — byla sfinx. Na *Němce* bylo viděti lépe — a v nich byla zřetelná slabost této konstrukce. Stálo se v ní příliš o vyrovnání, a to je musilo puditi k neústupnosti, která také vše rozbila. Druhé slabé místo byla *vláda*. Ze zkušeností se stranictvím barona Bienenrtha vyplynul český požadavek, aby vláda Stürgkhova byla prohlášena za provisorium a do jednání v Praze nezasahovala. Hrabě Stürgkh na to rád přistoupil. Pochodil dobře, neboť vyrovnání se vleklo a tím mu zaručovalo skoro trvalou neutralitu Čechů, a do kabinetu vzal jen Čechy-úředníky, kteří tam byli malomocní. Kromě toho oddaloval se tak okamžik, kdy vláda přece jen by musila z pasivity, jelikož se dospělo k otázkám vnitřní úřední řeči — a tam se pak německá strana schovala za neústupnost jednotlivých resortů a vyhlídky smíru tím opětně klesly.

(*Zachmuřeně perspektivy*) Jsou-li nedokončené situace, kdy je těžko se netázati, co by se bylo stalo, kdyby válka vše nebyla smetla, je to zde. Že i z mladočeské strany bylo by se dále postupovalo s mnohem větší rezervou, je patrné z toho, že o dva roky později dr. Kramář zůstal již v menšině v klubu mladočeských sněmovních poslanců, když navrhoval, aby čeští členové zemského výboru dobrovolně resignovali a dali se pak vládou — za současné sanace zemských financí vládou — jmenovati členy zemské správní komise. Pravda je arci, že skutečné jmenování této komise, a to ne již ze sněmovních poslanců, nýbrž ze státních (ani ne zemských) úředníků postup mladočeské strany zase značně zmírnilo. Také Rašín ovšem myslí na zadní kola, ač jeho víra roku 1912 náleží ještě vyrovnání. „Nechci říci,“ praví ve své obraně branné předlohy, „že bychom celou svojí politiku měli sázeti na kartu zdaru českoněmeckého dohodování. Je možno, že se nezdaří a že budeme pracovati jinými cestami k novému systému. Avšak zahrazovati si předem cestu pro tento druhý případ bylo by svrchovaně lehkomyšlné. Práce je obtížná, ale myslíme, že většina české delegace přes všechny útoky a podezírání půjde obětavě dál, aby ať již oposicí nebo hlasováním, poctivým smírem nebo vyčkáváním pracovala ke zvrácení starorakouského systému privi-

legovaných národů, poněvadž je povinna tak činiti v zájmu národa svého i demokratických řádů v Rakousku.“ Byla to perspektiva trpělivého vyčkávání, ale i odříkání se.

(*Blýská se*) Rok na to, z jara 1913, zvyšovalo aktivní stav Německo, ze 668.000 na 804.000 ročně. A kancléř Bethmann-Hollweg řekl tehdy, mluvě o rozbití evropského Turecka, památná slova: „Kdyby jednou došlo k evropské konflagraci, která proti sobě staví *Slovany a Germány*, znamená to pro nás Germány nevýhodu, že místo v systému rovnováhy, které dosud zaujímal Turecko, obsadily nyní zčásti jihoslovanské státy... Neříkám, že srážka se Slovanstvem je neodvratna, avšak bohužel tvrdí to mnozí publicisté.“ Byla to již předpověď nastávajících věcí, povídající jasně, proč a proti komu Německo nesmírně zesiluje armádu. Mělo snad Rakousko-Uhersko o rok dříve pohnutky jiné? Ty, které uváděli mluvčí české pozitivní politiky, pozbývaly víc a více pravděpodobnosti. Rakousko nepodepíralo svojí zesílenou armádou svou nezávislost, nechtělo, a tehdy snad už ani nemohlo býti nezávislé na Německu, nýbrž chystalo se spolu s ním do války, kterou i německý kancléř již nazýval bojem Germánů se Slovy; tím více byla jím pro Rakousko. Víc a více je zřejmo, že Čechy vleče silnější moc, proti níž jsou zatím bezbranní, rakouská zahraniční vojenská politika, určovaná dynastií ve shodě s Němci a Maďary, politika, jež i formálně byla kryta složením delegací proti nespokojeným, které nechávala mluvit a ve skutečnosti se nadobro vymykala jejich vlivu. Zahraniční politika vždycky v Rakousku rozhodovala o politice vnitřní, volnou cestu nechávala vnitřním poměrům leda v tom rozsahu, pokud jí na nich vůbec nezáleželo. Nikdo nemohl očekávat, že jakmile se ve Vídni a v Pešti v určitém směru rozhodnou, mohl by to z Prahy někdo změnit. Proti rozhodnutí Rakouska o válce byli Čechové v míru bezbrannější, než se jimi ukázali ve válce.

(*Aspoň status quo!*) Bylo to víc a více patrné i na poměrech vnitřních. I české veřejné mínění odvykalo víře v rychlé a velké úspěchy. Malá část státoprávních radikálů věřila ve válečnou pohromu nebo aspoň tíseň Rakouska, jež by pak mohlo býti donuceno, aby se obrátilo k federalismu. Dr. Kramář odvrátil se úplně

od starších metod státoprávní politiky, ale dokazoval, že podaří-li se smíř s Němci, nabudou také oni zájmu na lepším postavení zemí českých v Rakousku. Pak tu byli Maďaři a projekty k tria-
lismu. Každý, kdo uvažoval o ústavních změnách, musil počítati buď s velkými obraty zahraniční politiky, nebo, zůstával-li při dosavadních, domácích silách vývoje, s dlouhými lhůtami. Státoprávní politika oživila naposledy za vítězství Mladočechů nad Staročechy a za reskriptové agitace roku 1893. Když přišlo výročí reskriptu roku 1908, postavila se reorganisovaná strana mladočeská proti oslavám. Státoprávní radikalismus hlásala strana státoprávní, ale rozchod s národními sociály ve volbách roku 1911 připravil ji o resonanci ve voličstvu a poslanec Klofáč několikráte drasticky kritisoval neaktuálnost řešení státoprávních otázek. V tom byla ovšem celá veřejnost za jedno, že dané rozdělení moci mezi vládou a sněmy je minimum, z něhož nemohou země již nic pozbýti. A jestliže nebylo mnoho víry v příznivý obrat poměrů, lpěli zato všichni tím více na tom, co ze staré slávy a samostatnosti zachovávala zemská ústava, třeba oktrojovaná, takže neměla formální právní kontinuity ani se státním útvarem pobělohorským. Ale bylo to přece české království, český sněm, památka lepších časů a záruka budoucích. Když se začala německá obstrukce, byla vykládána jako odvera za obstrukci na říšské radě i jako prostředek podporovati německé postuláty, ale ty, pokud byly předmětem jednání vyrovnávacího výboru, obsahovaly sice velké ústupky německému vlivu na zemskou politiku a správu, ale dosavadního rozdělení mezi státem a zemí se v ničem nedotýkaly. Pokud pak šlo o zemské hospodářství, bylo sice odkázáno v důsledku obstrukce na drahé zálohy bank a nuceno k velkým škrtům v rozpočtu i k tomu, aby odpíralo velmi oprávněným nárokům na zlepšení učitelských platů — ale podle ústavy nebylo-li sněmu, byl tu zemský výbor, a nikdo nepochyboval, že vláda nemůže připustiti, aby země zastavila platy, poněvadž by to ve světě způsobilo těžkou úhonu rakouským financím. Bylo proto očekáváno, že kdyby došly věci tak daleko, poskytne vláda zemí jak zálohami, tak císařskou sankcí nouzových finančních opatření zemského výboru — podle analogie ustavičné praxe paragrafu 14. — dosta-

tečné prostředky, aby země mohla zatím plnit svoje povinnosti.

(Anenské patenty) Nač však v době nejprudších ústavních zápasů nikdo ani nepomyslel, to vylučovati ukázalo se za současného režimu — nespílitelným optimismem. S úplnou bezohledností dala se vláda i nyní směrem nejmenšího odporu. Jako v době státoprávních bojů František Josef odmítal oktroj, protože by byl vydán ještě prudšímu boji Němců, tak se nyní zase odhodlal k oktroji proti zemské autonomii, protože očekával od Čechů menší odpor než by kladli Němci, kdyby byl zemi pomohl z finanční tísně sankcí usnesení zemského výboru o pivní dávce a zvýšených přírážkách. František Josef neváhal tudíž po 52 letech porušit ústavu, kterou roku 1861 podepsal a v níž se také zavázal, že ji bez sněmu nebude měnit: nyní ji 26. července 1913 pověstnými anenskými patenty suspendoval, rozpustil český sněm, ale volby nevypsal, zemský výbor odstrčil a místo něho dosadil správní komisi ze státních úředníků, na kterou přenesl práva zemského výboru i správní pravomoc sněmu.

(Triumf centralismu) Zemská autonomie byla v troskách! Správní komise sice dostala zvýšení přírážek a zvýšenou pivní dávku, spolu s vyhlídkou na úděly zemím z finančního plánu byla tedy finanční tíseň země zažehnána a Němci po této stránce zbaveni účinné zbraně, kdežto nespokojení učitelé doléhali na ně dále. Zato však se v jejich rukou ocitl nový kompenzační objekt, nová zbraň, rozhodování o tom, jak dlouho nezákonný stav v zemi potrvá, bez nutnosti obstruovati dále sněm a svěsti o to případně zápas. A současně dostávali novou zbraň také ve Vídni, neboť ústavní převrat v Praze musil působit také na český postup na říšské radě, zneumožňoval téměř další pokračování ve vládní politice a dovoloval tak německým občanským stranám, aby ještě vlivněji rozhodovaly, zda a pokud chtějí mít Čechy ve vládě a ve většině a dělit se s nimi. To padalo na váhu tím více, že ve vztahu Čechů k poníženému českému království byly silné momenty citové, kdežto Němci ve vnitřní politice dovedli býti vůči Rakousku velmi bezohlední. Tento nedostatek patriotismu se ovšem pak velmi vymstil na nich i na státě.

(Bez nás a proti nám) Byla to velká rána pro českou politiku, která

tím byla tlačena do nevýhodné defensivy a pozbývala operační volnosti, neboť ztrácela také odvahu hnáti věci do krajnosti, ježto viděla, že počnou-li se pak lámat, děje se tak proti ní, kdežto *beati possidentes* získávají nové výhody. O tom názorně poučovalo zvláště to, co 26. červenci předcházelo. Vláda měla původně plán jiný, mírnější. Chtěla jmenovati správní komisi ne ze státních úředníků, nýbrž ze zemských poslanců, a dáti jí pak tatáž práva, jako správní komisi č. 2, jen s tím, že by do ní jmenovala také státního úředníka pro finanční kontrolu, začož by zemský maršálek dostal dva hlasy. Byla zde arci podmínka, která ostatně vypadala jako past. Dosavadní členové zemského výboru měli dobrovolně resignovati. Hrabě Stürgkh tím mohl mířiti jen k tomu, aby odstranil obtížnou otázku, co s těmito členy učiniti, respektive jak se vyhnouti případnému vzepření se pravoplatného zemského výboru, maršálka a po případě i úřednictva proti oktroji. Ve skutečnosti však tím rozvínoval otázku, na kterou česká politika nemohla odpověděti kladně. Dobrovolná resignace přisedlcích znamenala vlastně souhlas s porušením zemské ústavy, s oktrojem — a ten dáti nebylo možno. V potomních polemikách bylo často uváděno, že přece také zemská ústava spočívá na oktroji, který Čechové nikdy neuznali. Odpůrci však odpovídali, že zde neběží jen o právní důsledky souhlasu, nýbrž také o důsledky politické, věcné; dáti souhlas k porušení zemské autonomie jednou znamenalo přispěti takto k jejímu porušování i budoucně. A konečně byla zde ještě stránka citová, nejsilnější: všecko se vzpíralo proti tomu, aby nepochybná porážka Čechů, třebas nikoli zcela jednostranná, byla ještě provázena a umožněna souhlasem jejich politických zástupců.

(Pocit malomoci) Když se vládní plán komise číslo 1 vyskytl, snažil se dr. Kramář získati pro něj sněmovní strany, které měly v zemském výboru zastoupení. Nepodařilo se mu to, a ve schůzi mladočeských sněmovních poslanců propadl 8 hlasy proti 33, takže se dočasně vzdal vedení strany. Proti resignaci z výboru vzniklo protestní hnutí, které arci mělo velkou oporu v přesvědčení, že vláda se porušení ústavy neodváží. Když za několik měsíců potom oktroj přišel přece, a to mnohem horší, ovládl všechny trpký, ba žalostný pocit malomoci. Že se věc stala bez souhlasu Čechů, bylo

jediné aktivum situace. Jinak prorážela i protesty i rekriminacemi obou stran sotva zakrývaná bezmocnost.

(*Spor stran*) Anenskými patenty vrcholil stranický zmatek. Positivní politikové cítili, jak žalostným výsledkem jejich postupu je vládní čin, ale bránili se aspoň tím, že vše mohlo dopadnouti lépe. Radikálové vinili je, že teprve jejich politika ústupností dodala vládě odvahy, ale neměli jiné rady do budoucnosti než obstrukční odvetu na říšské radě, proti níž se však zdvíhala obecná skepse, podporovaná i pověstmi, že se po případě začne trvale vládnouti bez sněmovny i ve státě, načež budou Čechové teprve bezbranní, neboť nebudou mít ani fora, bez něhož jinou oposíci dělati nedovedou. Byla to poražená armáda, která se navzájem rvala na ústupu.

(*Na přechodu*) Byla to doba nejasná a nehotová. V mezinárodní politice bylo plno nejistoty, soustava ozbrojeného míru vrcholila ohromnými vojenskými předlohami, zbrojením technickým i zesilováním stálého vojska, delší službou i vyššími kontingenty. Ve vzduchu byl stále výrok Bethmann-Hollwegův. Ve vnitřní politice po obnově rakousko-uherského vyrovnání vládlo provisorium za provisoriem. Vlády nepřestávaly býti především německými, ale tvrdily, že udržují status quo, což nemohlo Čechy uspokojiti, jmenovitě když tu byla jazyková politika i suspense české autonomie. Ale i po ní všechno čekalo změnu od vyrovnání v Čechách, do té doby vzájemnou shodou kabinet nebyl parlamentarisován a netvořena pevná většina. Co parlament dělal ve věcech hospodářských a sociálních, pro to nebylo ve veřejnosti pozitivního ohlasu.

(*Nesnadná obrana*) Obě koncepce české politiky mohly spolu tedy zápasiti jenom výkladem a reflexem věcí, který zůstával mdlý, ale nemohly plným uskutečňováním svých názorů o postupu prováděti experiment a tak argumentum ad hominem, poněvadž k tomu při jejich celkové malomoci a nedostatku změn bylo málo příležitosti. Obě musily pracovati spíše předpověďmi a výstrahami. Hlavně však podléhaly pokušení dělati to, co se děje, jestliže se politika seschne v pouhou agitaci a propagandu: kritisovati počínání, motivy a tím i povahu strany protivné. Při tom byli Mlado-

češi ovšem v defenzivě a neměli valně úspěchů. Radikální taktika nešla do důsledků, nebylo tudíž možno dokazovat účinně její pochybenost, leda z dob pasivního odporu. A nedělalo valného dojmu ani kárati osobní vlastností jednotlivých osob, poněvadž na masy to zřejmě nečinilo dojmu. Zbýval stále jen postup obranný.

(Zrada) Tu se Mladočechům naskytla možnost přejíti k útoku. Dostali materiál, jenž na čelného muže protivné strany vrhal těžké, zničující podezření. Nebyl to sice vypjatý radikál, spíše byl národně sociální poslanec a předseda klubu na říšské radě, okresní soudce dr. Karel Šviha, mezi radikály oportunistou. Ale byl na zvláštním místě, byl předsedou klubu národně sociálních říšských poslanců, a rána proti němu vedená musila těžce zasáhnouti i ty, jichž byl vůdcem. A byla to nejtěžší rána, kterou vůbec bylo možno zasaditi. Politická kritika zajisté má hlavním úkolem rozlišiti správný a nesprávný postup a užití toho k rozhodování o postupu dalším. Nelze jí však upřít právo, aby, zjistí-li chybu, nevyužila toho, nevinila a nekárala toho, kdo ji spáchal. Ale je přirozeno, že jde ještě dále, že se zvláště zajímá o motivy, jež protivnou stranu vedly k postupu, který se ukázal nebo jest vykládán jako chybný. Usvědčení z omylu je nejmírnějším druhem takového boje. Hned za ním jde obvinění z určitých vlastností mravních. Nedbalost, chabost, otrocká mysl a zbabělost tvoří stupnici, jejíž každý stupeň agitačně předstihuje předchozí. Potom však přichází také zjištění a její různé odrůdy: politická činnost pro vlastní soukromé zájmy jako její výsledek a konečně přímá odměna za určitý postup nebo za jeho zastavení. Zde však běželo o věci ještě horší než všechno předchozí, o to, že zde byly vládě soustavně vyzrazovány důvěrnosti z vlastní strany i ze společných organizací, a to za pravidelný i zvláštní plat, a mužem, jemuž mimořádné jeho postavení umožňovalo, aby se soustavně dovídal, co se dostávalo jen k nemnohým.

(Dosah) I v době největší rozháranosti zachovaly si české strany stálou představu, že vedou s centralismem a Němci válku. Tomu nasvědčovala vojenská terminologie, udržovaná v politice, ale jmenovitě mimořádné místo, které v národním světě vedle odrodilectví zaujímal zrada — také pouze jako opuštění, chabé hájení zásad programu, dokonce pak už jako přímé škodění národním zájmům,

a to, aby vůbec nebylo pochybností, za plat. Čest se proti tomu bouřila stejně jako pud sebezachování. Co si mohla vláda, o jejíž respekt přece běželo, mysliti o bojovnících, z nichž jednoho měla v hrsti a ostatním viděla do salonu i do kuchyně! Oč byla pak parlamentní hra proti ní ještě těžší! Ale nebylo to jen pokořující a škodlivé, nýbrž i nebezpečné. Pro velkou většinu poslanců nemohlo běžeti o velezradu ve věcech vnitřních, ale pokud běželo o zahraniční, byly jejich sympatie jinde než na stupních trůnu Františka Josefa I. Národní sociálové měli kromě toho svoji mládež a svůj antimilitarismus, který vláda brala velmi vážně, který stíhala a věznila, obě dělnické strany i státoprávníci pak se nijak nevzdávali i taktiky demonstrační a zastrašovací — a o tom všem dovídala se vláda přímo z českého ústředí?

(*Postup*) Obvinění proti Švihovi bylo největší sensací české politiky od případu ubožáka Sabiny. Čeho se dopouštěl, bylo však takového rázu, že nebylo možno vystoupiti proti němu jenom důvěrně. Byl by tím varován, donucen k opatrnosti, a zbylo by tu leda nedoložené obvinění. Vedeni touto úvahou, vystoupili dr. Kramář a dr. Rašín proti němu veřejně pověstným článkem v Národních Listech. Ve chvíli, kdy tak činili, nebylo ani to ostatně bez rizika. Oba se doznali, že chtěli takto obviněného ohromiti a donutiti, aby buď zmizel nebo se zhroutil, poněvadž důkazy, které měli, nebyly takové, aby stačily každému soudu, a tím i veřejnému mínění, zvláště, když bylo nutno počítati s tím, že vláda nedovolí předvolati svědky v úředním postavení. Bylo nebezpečí, že věc zcela jasně prokázána nebude a že ve veřejnosti zbude nejenom nové rozeštvání, nýbrž i výčitka, že tak hrozné obvinění bylo proneseno bez dostatečného oprávnění. Pak se ovšem věci změnily a když došlo k jednání před porotou, kde dr. Šviha Národní Listy konečně přece žaloval, byla již situace jiná, neboť se podařilo obsírnou výpověď hlavní svědkyně, úřednice státní policie, dostati před soud reprodukcí, ač ona sama soudem, podobně jako policejní úředníci, slyšena byti nesměla.

(*Zbraň proti radikalismu*) Není však pochybnosti, že Rašínovi také z jiných důvodů byla vítanější metoda veřejného obvinění a usvědčení. V boji proti radikalismu a jmenovitě proti národním

sociálům stál v první řadě, jako zápasník i terč. Byl to boj nerovný. Obě strany prohlašovaly o sobě navzájem, že jsou na falešné cestě a vedou národ do zkázy, ale dokázati to nemohla ani jedna, ani druhá. Přes to byli Mladočeši ve veliké nevýhodě. Hlásali politiku, pro kterou sami kdysi porazili Staročechy, a budili tudíž nejistotu u svých starších stoupenců. Musili však těžce zápasiti také o stoupence mladé a jmenovitě nejmladší, protože těm se radikalismus zásadně zamlouval a musil zamlouvati lépe. Vyvracetí to znamenalo bojovati proti citu rozumem; cit však vyvěral z pudu, kdežto rozum pracně sháněl svoje argumenty a byl ještě rušen a vyvracen denními událostmi, které musil rovněž odsuzovati, chtěla-li strana existovati a míti úspěch. Kromě toho působil radikalismus i na stránku sociální, a to opět citovou, ale i hmotnou, horoval pro solidaritu a sebevědomí malých lidí, ale také proti sobectví a křivdám zámožných a bohatých. Ve státě, v němž demokratismus byl v počátcích, celá společenská budova byla založena na privilegiích, bylo tudíž ještě daleko snadnější agitovati takto než tam, kde právní rovnost je rušena jen momenty důchodovými a majetkovými. A o tom všem nerozhodovalo se doma, nýbrž v cizím městě, ba i v cizím státě, z něhož každý viděl sám zpravidla jen úsek, kdežto ostatní znal jen z obrazu, který mu denně podávaly radikální, ale také velmi rozšířené staročeské noviny, které stálou oposiční notou přehlušovaly „Národní Listy“. Celkem byla tedy mezi oportunismem a radikalismem velká nerovnost posic, kterou ani největším úsilím agitačním a organizačním nebylo možno vyrovnati tak, aby Mladočeši neměli před sebou perspektivu stálého poklesu a nebezpečí, že budou generály bez vojska a hlasateli bez učedníků.

(*Ofensiva*) Teď se naskýtalá příležitost přejíti k útoku, a to i na poli citu, způsobem, jenž se dotýkal vrstev nejširších. Obvinění bylo hrozné. Neznamenalo, že také ještě jiní zrazují a že také jiní vedou strašný dvojaký život radikála a policejního námezdníka, ale nutně vyvolávalo otázku, jaké je prostředí, v němž jsou takové věci možny. Veliká, nepochopitelná nedbalost byla nejmírnějším výkladem pro to, že v čelo strany mohl se dostat muž takových vlastností. Jiní však soudili přísněji: ptali se, proč právě radikál dal se takto získati, a zda dvojakost politického postupu nevedla ho

i k osudné dvojakosti mravní. Veřejnost byla pod dojmem velkého kompromitování radikalismu jeho předním zástupcem a důvěrníkem. A politická agitace chopila se ovšem tohoto materiálu jako protivníci se jindy chápali různých výroků a hlasování a bušila do koncepce, *raison d'être* i osob radikalismu a jmenovitě národního socialismu.

(*Před porotou*) Jako zástupce dra Serváce Hellera, odpovědného redaktora Národních Listů, žalovaného pro obvinění dra Švihy tímto před pražskou porotou, zasedl dr. Rašín. Byla to jeho věc, on připravil první výpad i materiál pro důkaz pravdy, on skloubil jednotlivá svědectví a po celou dobu mařil jednotlivé akce a pokusy žaloby. Byl ve svém živlu — bystrý, houževnatý, energický, čilý a stále pohotový, připravený vzít do ruky *fleuret*, ale i těžší zbraň. Tlumilo-li co jeho počínání, byl to pohled na žalobce, jenž po celou dobu procesu seděl tam se svými zástupci a byl také přísežně slyšen. Byla to lidská troska, donucená k žalobě zbytky pudu sebezachování. Ale kde se Rašín utkal s jeho zástupcem, kde čelil zmenšování viny Švihovy, zastrašování a tupení svědků, jmenovitě hlavní svědkyně, měnil se v břitvu, a kde mluvil o státní policii a jejích metodách, bylo těžko nevzpomenouti chvíli, kdy před dvaceti lety v téže budově řečnil z lavice obžalovaných.

(*Kampaň*) Od 4. března, kdy odhalení uveřejněno po celý měsíc a od poloviny května, kdy zasedala porota, vedly Národní Listy prudký boj proti straně národně sociální a všem, kdo nestáli proti ní. Využily ohromení, které jejich rána způsobila, strašné nejistoty prvních hodin a dnů, nešťastných projevů obviněného a rozpačitých obran jeho strany a listu, i styků, které s ním jednotlivci ze strany ještě měli. Poněvadž i z materiálu proti Švihovi, i z projevů strany národně sociální vysvítalo, že policejních důvěrníků je tam více, usuzováno o zvláštní dispoici prostředí pro získávání a činnost konfidentů, krátce činěno vše, aby na straně ze Švihovy viny zůstalo trvalé stigma a odium. Národní sociálové zase odpovídali obviněním, že mladočeská strana přijímala na volby a svůj laciný deník peníze z dispoičního fondu, kdežto s druhé strany se prohlašovalo, že národní sociálové upustili ve Vídni od obstrukce za 350.000 korun. Žádné z těchto a jiných obvinění nebylo sice plně

prokázáno, hrabě Stürgkh pouze vypověděl, že Šviha mu za uvedenou částku upuštění od obstrukce nabízel, ale to nevadilo, aby se jím ve vlastním táboře a ostatní nezúčastněné veřejnosti nevěřilo. Vůdcové strany realistické, profesor Masaryk a dr. Bouček, účastnili se činně těchto zápasů, ale dosáhli jenom tolik, že byli přičtení k národním sociálům. Pokud šlo profesoru Masarykovi o to, aby bylo zjištěno, co bylo vlastně vyrazováno a komu, utrpěla jeho snaha málo šťastným vedením žalobcovy věci, a ve veřejnosti byla nejen Mladočechy, nýbrž i sociálními demokraty vykládána jako pokus ulehčiti stůj co stůj českému radikalismu, s nímž od kartelových voleb víc a více se sbližoval.

(*Konopištská politika*) Osobní kompromitování národního socialismu bylo sice populární, ale přirozeně jen dočasné. Mocnější obvinění vyrostlo proti němu až z procesu. Dr. Šviha hájil se tím, že svými styky s drem Klímou nepracoval proti národu a proti straně, nýbrž naopak pro ni, poněvadž se snažil policii přesvědčiti, že strana národně sociální není, jak se soudí z pouličních demonstrací, antimilitaristických procesů a jiných věcí, protistátní, velezrádná a revoluční, nýbrž stojí na půdě státu a chce svůj program uplatňovati prostředky legálními. Dr. Bouček pak nabízel poslanci Klofáčem, Stříbrným a Vojnou důkaz, že dr. Šviha s jejich vědomím intervenoval v zájmu strany, aby zpráva státní policie, podávaná o ní nejvyšším kruhům, byla příznivá. Naznačoval při tom, že běží o referování následníku trůnu Františkovi Ferdinandovi, aby změnil svoje nepříznivé smýšlení o straně národně sociální. Tak ve spojení s některými výroky poslance Klofáče proti státoprávní politice vzniklo heslo *konopištská politika*, jímž shrnováno obvinění českého radikalismu z dvojakosti, neboť na veřejnost tváří se bojovně a velezrádně, současně však nejvyšší kruhy upozorňuje, že takový ve skutečnosti není.

(*Jak to bylo?*) V procesu Kramářově byl pak slyšen šéf státní policie, okresní hejtman Chum, jenž tvrdil, že Klofáč sám ho požádal, aby stranu rehabilitoval u následníka trůnu, že však tuto iniciativu před soudem zapřel. Klofáč ve své svědecké výpovědi v Kramářově procesu prohlásil, že podnět vyšel od Chuma, a to ještě než byl Šviha zvolen, tedy před kartelovými volbami roku 1911.

Klofáč tehdy odpověděl, že by rád následníka trůnu informoval o skutečném smýšlení strany, ale doba že nezdá se mu vhodná; styky s Klímkou že pak udržoval Šviha.

(*Všichni proti všem*) Hluboké rozladění, které z toho vznikalo, dotýkalo se všech. Vzduch byl otráven nenávistí a podezíráním veřejné věci pozorovány s krajní zaujatostí, strany odvrhly pravidla boje, noviny denně opakovaly stará a pronášely nová obvinění. O straně národně sociální se ostatně ukázalo, že jí aféra sice mravně škodí, ale mocensky ji nepodlamuje. Mandát po dru Švihovi na Vysokomýtsku v užší volbě udržela proti spojeným Mladočechům a sociálním demokratům, kandidujícím spisovatele F. V. Krejčího. Osudným letním měsícům roku 1914 šly české strany vstříc ve znamení rozvášněného boje všech proti všem a příkrého osobního zneprátení vůdčích politiků.

(*Vláda negace*) Je-li dějepis většinou marně volán k tomu, aby byl soudem, je tím méně soudem své doby řečnická, publicistická a inspirující činnost politika. Není to soud, daleko spíše plaidoyer. Všecko, co jest a co se děje, slouží mu v demokracii na venek jen k tomu, aby hájil, propagoval, podporoval svou věc. I do rozhodování mezi svými proniká řečnictví a advokacie, i výkonné výbory mají většinou ovzduší procesu, kde se nehledá cesta, nýbrž každý především dokazuje správnost té, pro kterou se již rozhodl. České politické ovzduší stupňuje tuto přirozenou tendenci. Strany poměrně zřídka mohou uskutečnit svou vůli v některé z tak četných příležitostí, které poskytuje moderní život společnosti. Daleko více běží o to, zda s vládou či proti ní, a také ve věci českoněmeckého vyrovnání je hlavní nikoli, dospěje-li se k vhodnějším formám veřejné správy, nýbrž jak při tom pochodí Češi a jak Němci. Positivní vůle stran nalézá proto málo věcných cílů, pro něž by ve veřejném životě zápasila. Mezi sebou doma mohou vlastně rozhodnouti jen o tom, kolik dostanou hlasů a mandátů, kdežto skutečný politický stroj pracuje ve Vídni, a tam je většinou nutno postupovati jinak. České politické strany věnují se tedy za starého režimu především propagaci, snaží se strhnouti na sebe co největší přízeň veřejného mínění. Tam, kde v normálních poměrech politika teprve začíná, protože po volbě běží o to tvořiti vládu koalici, program,

zákony, dávati směr veřejné správě, ne-li sami ji véstí — tam pro Čecha před rokem 1914 politika zpravidla již končí. Je radikál nebo oportunista, potom teprve buržoa nebo socialista, svobodomyslný nebo klerikální, agrárník nebo měšťák; první dělítka je tak mocné, že zatlačuje vše ostatní, takže volební akt je hlavně manifestací, daleko méně politickým činem.

(*Nic doopravdy*) A co hlásají politické strany a listy, hlavní vychovatelé občana? Čím méně moci, tím větší cíle, ale tím i neurčitější: slovanství citové, pro ohromnou většinu bez politických programových obrysů; český stát, spojený volně s Rakouskem, opět bez přesnějších představ, jak k němu dospětí a jak jej vybudovati; hospodářské zesílení, jemuž rozumí každý jinak; sociální povznesení „malého člověka“ a osvobození proletáře zcela neurčitým socialismem, jenž nacionalistickou negací militarismu a imperialismu dynastického státu doplňuje a posiluje argumenty pacifismu a třídního boje. Od roku 1907 slyší i nejskromnější občan tato hesla mnohem intensivněji a častěji, neboť záleží na jeho hlasu. Nadchne se pro ně a hlasuje pro ně, neboť ho to nic nestojí: ví, že tím nevyvolá ani revoluci, ani katastrofu, že zítra půjde vše jako dnes bez něho, ale i bez jeho poslance, a hledí proto bez velké vášně, jak protivné strany, ale často i strana vlastní hřeší proti tomu, co káže, schvaluje nebo aspoň umožňuje státní rozpočty i jiné předlohy, podporuje de facto centralismus, povoluje nové a nové vojenské požadavky.

(*Bahno*) Postarají-li se o to noviny a hluční řečníci, dostane se pro tu či onu věc do ohně, mlčí však dosti lhostejně, nepřijde-li v daném případě pokyn, aby se rozhorlil. Politické strany učí ho hlavně tomu, aby jim věřil a dělal, co od něho žádají; v řetězu nedůsledností, skoků a nejasností, jichž se pak s nimi dopouští, je oddanost ke straně, která ho vede, vlastně jedinou červenou nití a výkladem jeho jednání. Několikrát se již nad tou vyšlapanou cestou zablýsklo a svět na chvíli vypadal jinak. Rakousko mobilisovalo částečně proti Srbsku a v Haliči, Conrad Hötzen-dorf odcházel a přicházel jako muž války proti Italii i Rusku, Maroko hrozilo, že se mezi Francií a Německem stane, čím anexe Bosny mezi Rakouskem a Ruskem. Konečně i válka vypukla, a byla to válka slo-

vanská, vítězné dovršení rozsudku dějin nad evropským Tureckem. Je to skvělý podnět k radosti nad slovanským vítězstvím a povzbuzení ve vlastním politickém úsilí, ale netrvá dlouho a ustupuje nejtrpčímú zklamání z rozvratu mezi Srbskem a Bulharskem. Novoslavismus je umlčen mezi Rusy a Poláky, na Balkáně vítězí stará nenávist, doma je středem zájmu hlučný a odporný efekt politické arény, činnost a dopadení poslance konfidenta. Tu prásknou výstřely sarajevské.

IV.

VÁLKA! Málo bylo českých lidí, kterým se válka, skutečná rakouská válka — přes výstrahy posledních let — jevila jako součinitel české politiky a rozhodující páka národního osudu. Mizivý byl počet těch, kteří se určitěji tázali, co potom činiti. Když dr. Lev Borský psal o vojenském obnovení českého státu, stála proti němu vis inertiae, krytá na venek tradičním posměchem politické fantastice. Nyní je válka faktem, v Haliči, v Srbsku, v Belgii a ve Francii teče a teče krev, život a svět je neskonale vážnější, než se ještě včera zdál.

(Pasivita) Lidská bilance první chvíle nemá pro Čechy aktiv. Jinde jdou hájit nebo dobývat, skutečnost i sugesce, prazáklad kmenového pudu sebezachování a solidarity i opium propagandy se spojují, vedou vojáka a podpírají ty, jež opustil, příbuzné, milenky a celý národ. Zde tato miska vah je prázdná. I kdo v Praze a v poslední vesnici odsoudil čin sarajevský, proklíná nyní Vídeň a Postupím, proklíná cizí dynastii, která vzala svobodu, ponížila království a nyní bere i životy, proklíná kaisera, jenž zahájil Bethmannův boj Slovanstva s Germánstvem, přepadl Belgii a vypověděl válku lidskosti. V tu chvíli národ je v cizích službách, je otrokem německého a maďarského imperialismu, je připoután k jeho vozu. Drtící pocit malomoci přepadá všechny a vede k úplné politické pasivitě vojáků.

(Posměch) Jdou jako ovce, trochu podvodu je jediná zbraň i nejprobudilejších. Také ke zradě otroci, jichž jedinou zbraní jest, potřebují, aby se vzpamatovali. Zatím reakcí, kterou se projevuje aspoň psychologická aktivita, jest toliko posměch. Z toho Rakouska, s nímž nyní má co činiti, znal Čech dva typy: pražského strážníka s chocholem na klobouku a četníka s piklhaubnou. Prvnímu se posmíval, s druhým nebylo žertů. Také nyní před šavlí a browningem s pozadím šibenice nezbyvá než poslouchati. Ale kdekoli se Rakousko a Německo pokoušejí působiti ne na pohyby těl, nýbrž i na ducha, propadají směšnosti jako kletbě bohů. Čím více absolutismu, tím více zaostalosti a nevážnosti. Válečné manifesty

s pokoušením boha, dřevěný sloh oficiálních projevů, vojenská hantýrka, nabubřelý a nicotný způsob válečných zpráv s jejich drobnými podvody a nemotorným děláním nálady, ztuchlá, falešná humanita, dynastické čítankové příběhy a prkenné slavnosti — vše, i v původní němčině zastaralé a cizí, v českém otrockém překladu je cizí a odpudivé, ale i nenapravitelně směšné. Čech netáhne do války, nýbrž je tažen — ale jde s písničkou: Táhneme na Rusa, nevíme proč.

(*Mezi Prahou a Vídní je konec*) Rakousko nemohlo uniknouti rozkladnému účinku národnostní ideje a jeho vlády musily si s Čechy rozumět méně a méně. Ale za války psychologický kontakt mezi Vídní a Prahou selhal rázem a navždy. Při vypuknutí války se zřejmě Čechů báli a rázem učinili řadu dalekosáhlých opatření, která tehdy byla ještě zbytečná. Potom, když překvapovací taktika obou generálních států selhala, začali se mstít a vynucovati loyální projevy, které neměly a nemohly mítí před světem, pro který byly vypočítány, ceny. Když konečně bylo zle, tu přišli s ústupky a lákáním, s projektem návštěvy v Praze a korunovace a nakonec s manifestem, který naopak posloužil revoluci, aby se po 28. říjnu zbavila cizích vojáků. Mezi nimi a národem byla ovšem řeka krve a kromě toho ohled na Němce a Maďary; ale v operačním poli, které jim zbývalo, žádného prostředku neužili v pravý čas.

(*Zásadní nedůvěra absolutismu*) Největší akt nedůvěry ve stát spáchala ostatně vláda sama tím, že Rakousko vešlo do války jako útvar zhola absolutistický, jenž rázem škrtl poslední naděje, které druhdy věnčily volební reformu. Absolutismus je od přírody násilnický a nedůvěřivý, a takový byl jmenovitě nyní. Už 25. července vláda uzavřela říšskou radu a udělala z ní nemocnici. Současně zrušila, respektive zastavila ustanovení základních zákonů o osobní svobodě a listovním tajemství, o porotách, o právu shromažďovacím a spolčovacím a o svobodě slova a tisku. Ale vojákům i sama civilní vláda zdála se nespolehlivou a proto si zcela o své újmě zřídili Válečný dohlédací úřad, jenž proměnil zemi v jediné kasárny a jal se uskutečňovati svůj ideál rakouského občana pokyny, jimiž zasahoval do správy a justice.

(*Peníze nerozhodují*) Bylo arci potřebí nejenom válečného ducha neobmezené loyality, nýbrž i peněz. Než o ty byla nejmenší starost — „das Geld spielt keine Rolle“ byla od té chvíle devisa finanční politiky. § 14. opatřil všecko, celá válka vlastně byla dělána tímto paragrafem. 4. srpna nařízeno císařem vládě, aby sehnala peníze „úvěrnými operacemi bez trvalého (!) zatížení státní pokladny“ a suspendován statut Rakousko-uherské banky, resp. zahájeno poslední období jejího života.

(*Vojenské soudy*) Korunou tajných příprav na válku, s nimiž Rakousko hned 25. července vystoupilo, bylo však podřízení občanského obyvatelstva v politických zločinech vojenským soudům. Měly se sice řídití obecným zákonem trestním, ale soudní řízení bylo jejich, vojenské. Zasedali v nich ne právníci, nýbrž důstojníci, kteří podléhali vojenské subordinaci, což prakticky znamenalo, že se hleděli povolným hlasováním udržeti ve svých místech, aby si nekazili postup, ale hlavně nemusili do fronty, čili že soudili podle pokynů shora. Doslova vražednou institucí se staly polní soudy, zřízené nejen v bezprostředním válečném území, nýbrž i daleko za ním, a soudící podle stanného práva, tedy tak, že mohly jenom buď osvobodovati nebo odsuzovati k smrti, což musilo, bez jakýchkoli opravných prostředků, také býti hned vykonáváno. Tak vražděno nejen v Haliči, Bukovině a Bosně, nýbrž i ve Slezsku a v Ostravě, a nejen pro skutečnou či domnělou zradu, nýbrž i pro slovo, rozhovor, pro článek a básničku. Tak utracen v listopadu život Slavomíra Kratochvíla a o měsíc později život J. Kotka.

(*Peklo*) Vznikla ona strašná atmosféra slídění a udávání, otvírání dopisů, zatýkání, internování, konfinování a ničení lidí, peklo vyšetřovacích vazeb, vězení a táborů, honba na učitele a akademickou inteligenci, na Sokol, panslavismus, antimilitarismus a Volnou myšlenku, na všecko, co se přičilo ideálům císařského hradu, feudálního zámku, důstojnického kasína, dvorního kaplana, Radničního sklepa a dravého pangermanismu a co vrcholilo ve slově Těšín, kde si arcivévoda Bedřich, vrchní velitel rakouské armády, najal svůj vlastní zámek pro hlavní stan a odkud šéf generálního štábu vedl válku i na vnitřní frontě.

(*Ticho*) A přece mobilisace byla provedena hladce, to jest všichni

přišli, z bezradnosti, ale také v naději, že půjdou brzy domů, všichni se dali naložit do vagonů, leda s trikolorami, zpěvem Hej Slované a s drobnými přečiny proti subordinaci, všichni se dali dopravit do válečného území, kde začínala vláda polního četníka a náhlého soudu. Trikolory, nějaká písnička a nápisy na vagonech, to bylo vše — jinak se vojna přijímala jako fatum a z moře skloněných hlav zdvíhali se jen lidé cizí a odcizení, kteří se do války hnali anebo s patriotismem se jí dovedli vyhnouti, hlídali však jiné, honili je do ní a začínali na ní vydělávati. Vojenská správa nemusí se strachovati ani o vojáky, ani o své továrny, sklady a komunikace. Civilista ví, že je bezbranný, a voják hledí, jak by se dostal do nemocnice a etapy nebo do zajetí a zachránil tak holý život. Lidská masa se mravně atomisuje, nehledá u sebe navzájem pomoci, nýbrž každý cítí společnou bezbrannost a dbá jen o sebe, o dnešek a nejbližší.

(Jenom knížečka) Proti řádění vojenských soudů, které děsilo nejen obyvatelstvo, nýbrž i advokáty a znalce trestního práva, proti tomu strašnému proudu staví se veřejně jenom drobná knížka. Jsou to: „Politické zločiny“, které napsal a v listopadu 1914 vydal dr. Alois Rašín. Úvod mluví o nutnosti orientace vojenských soudů vzhledem ke zkušenostem z Borů. Ve skutečnosti bylo to jakési vademecum pro české velezrádce a jejich obhájce, zvláště pokud budou odsouzeni. Běželo hlavně o výkon trestu žaláře čili o práva politických vězňů. O nich jedná nejvyšší rozhodnutí z 28. října 1849 čili ustanovení, stará neméně nežli šedesát pět roků a od té doby nezměněná a nedoplněná. Podle nich političtí zločinci, t. j. osoby, odsouzené pro velezradu, rušení veřejného pokoje státu nebo pro povstání a pozdvižení z politických důvodů nebo pro tiskové delikty, jsou držány pokud možno ve zvláštním oddělení věznice, to zpravidla po dvou, maximálně po čtyřech, smějí užívatí vlastních šatů a osobního i ložního prádla, úklid a čištění cel obstarává personál nebo trestanci, mohou si opatřovati stravu z kantiny nebo režijní, kouřiti a dostávají od příbuzných jídla a nápoje (dle uvážení přednosty). Dovoluje se jim čísti knihy a listy, vládní nebo jiné nezávadné, musejí jim býti povoleny psací potřeby a censurované dopisování (o čemž na Borech rozhodnuto, že neobmezené, tedy ne

jeden dopis za šest až tři neděle). Stejně byl spor o počet návštěv a na Borech rozhodnut ve prospěch politických čili počet neobme-
zován. Bylo to, jako by si Rašín vyjednával a zajišťoval podmínky
své nedobrovolné pense ve Vídni a Möllersdorfu. Seznal tam
ovšem, že to nejsou Bory, o každou věc téměř musil bojovat od
začátku a vděčně přijal, že Kramář, který ho předešel, zatím vybo-
joval aspoň umyvadlo a na záruku ministerského předsedy víd-
ličku a nuž, aby nemusili jísti rukama... A na právním postavení
„velezrádců“ jeho brožurkou nic se nezmění. Tyto zákony budou
se sice předělávati nakonec přece z jeho podnětu, ale až 1923, po
jeho smrti...

(*Přijdou?*) Zatím tragedie nabývá obrysů. Bitva na Marně defi-
nitivně maří německý plán válečný, ohromení z německého po-
stupu polevuje a brzy počnou na rakouské armády dopadat v Ha-
liči rány, které ukazují, že Rusko přichází na bojiště nejen včas,
nýbrž i se silami, s nimiž se nepočítalo. Na západě válka ztrne, ale
na východě zuří strašlivý zápas Germánstva a Slovanstva s tako-
vými výsledky, že Čechové zdvihají hlavy a národem pojednou
letí jako heslo, dávané od druhá k druhu, otázka: *přijdou?* To byla
otázka, kterou vyjadřovalo smysl války lidové české rusofilství,
vedené stoletou propagandou i blízkostí ruské fronty. Lidé nepo-
chybují, že Rusové vedou válku, aby osvobodili a sjednotili všechny
Slovany, čekají na ně a zdraví je z dálky písničkou i zbožným při-
jímáním pravých i nepravých ruských proklamací, za něž brzy
řada lidí těžce pyká žaláři a úzkostí před vykonáním rozsudku
smrti. Ale jakmile běželo o to, udělati si pro budoucnost nejbližší
i vzdálenější politický plán, začínají nesnáze a nejistota, kterou
opravdu ukončí teprve 28. říjen.

(*Kombinace*) Rusové vskutku ukázali svoji převahu nad rakou-
skými armádami, měli dobré vedení a nepřekonatelné zdroje lidí,
způsobili Rakousku těžké, nenahraditelné ztráty, obsadili téměř
celou Halič a Karpaty a ohrožovali Krakov. Jejich vpádem na Mo-
ravu a do Uher mohla válka po případě pro Rakousko býti skon-
čena. Bylo nutno počítati s tím, že se dostanou na půdu českých
zemí — i s tím, že je obyvatelstvo uvítá jako osvoboditele. Ale —
zůstanou tam také? A nezůstanou-li, budou-li z této exponované

linie, za kterou na rozdíl od protivníka, již nyní zle pocítovaný, budou mít nedostatek drah, nucení ustoupiti, co potom? Než vítězný postup Rusů sliboval, že o českých zemích bude se bohdá rozhodovati i bez okupace, tedy za situace vojensky třebaš nikoli naprosto rozhodnuté, ale takové, že buď přece uvede další existenci Rakouska v pochybnost, nebo aspoň je donutí, aby změnilo svůj poměr k Berlínu a svou ústavu čili seskupení a poměr svých vnitřních sil.

(*Obavy*) Opatrnost konečně velela, aby se pamatovalo i na eventualitu méně výhodnou, ne sice na porážku Dohody — která se po bitvě na Marň v Praze přestala považovati za možnou — ale na takový mír, jenž by spojencům nedovoloval jíti v požadavcích až k řešení otázky české. Neboť toho si čeští politikové musili býti vědomi, že každý z velmocenských nepřátel Německa a Rakouska má svoje pořadí válečných cílů, které není pro všechny stejné, a že naprosté vítězství, přinášející všecko, je pouze jednou z eventualit, kterých bezpříkladný konflikt světový může přinésti více. Jenom v nejpříznivějším případě dalo se očekávati, že také Francie a Anglie budou ochotny opravdově chtít — a proto, konkrétně řečeno, i prodloužením války vynucovati — cíl nejkrajnější, osvobození Čech. To vskutku byl cíl nejkrajnější a proto i nejvzdálenější. Co chtěla Francie a Anglie pro sebe, bylo známo. Nebylo známo, patřil-li k tomu i rozbití Rakouska, což pro Francii mohlo znamenati také posílení Německa zeměmi rakouskými, pro Anglii pak — posílení Ruska. Rozhodného nepřítel mělo Rakousko jenom ve velkém slovanském státě, neboť jejich zájmy se střetaly diametrálně a Vídeň dotýkala se Petrohradu nejenom v otázkách mocenských — Balkán a Cařihrad — nýbrž i v citech náboženských a plemenných. Heslo: *Austria delenda*, jediné východisko, které po všech opačných pokusech minulých desetiletí a století zbývalo Čechům a Slovákům, toliko v Rusku nalézalo plnou odezvu a toliko na míře ruských válečných úspěchů zatím záviselo, do jaké míry bude splněno.

(*Nutnost promluvit*) Hlas lidu se tedy v první periodě války shodoval s nejsubtilnějším politickým kalkulem a nejbystřejší politické hlavy, sražené dohromady, nemohly nežli hleděti k východu,

čekati toužebně na každou dobrou, pravdivou zprávu z východní fronty a sledovat, jak přesílou protivníka, neúspěchy vojevůdců, poklesem vojenského ducha a k tomu i desercemi a rozvratem tají rakouské armády, kdežto na vnitřní frontě, zatím téměř neviditelně, ale krok za krokem postupuje Nemesis materiálního i finančního vyčerpání. Děla dojista měla rozhodující slovo. Ale nikdo nemohl říci, jak konečně domluví — a nejenom až se tak stane, také předtím náleželo slovo i politikům. Zatím se o Čechách rozhodovalo nadobro bez nich a prvním cílem nemohlo ještě být uplatnění svou vůlí, nýbrž alespoň ji projevit — ba aspoň se jen dáti poznati.

(*První české vojsko*) Že Čechové tu jsou, dokazovali zatím jen krajané v cizině. České a slovenské kolonie v Rusku, na západě v Evropě i za mořem se hýbaly, v srpnu a v září horují před carem české deputace pro český stát pod záštitou Romanovců a brzy již si lidé u vytržení vypravují, že na západě i na východě stojí po třech letech proti německým frontám opět předvoje povstávajícího státu, české vojsko.

(*Co počítí?*) Ale co doma? Pokud běží o vojáky, je věc jasná. Direktiva politická se shoduje s pudem sebezachování: rakouská fronta budiž co nejslabší, a kdo už do ní musí, ať proti Rusům a Srbům nebojuje a co nejdříve zběhne nebo se vzdá. Sokolstvo a masy z průmyslových oblastí staly se hlavními nositeli a organizátory tohoto hesla, které nepotřebovalo mnoho propagandy, spíše příležitosti a odvahy. Ale co mají činiti ti, kdo jsou doma, jak se organisovati a jak jmenovitě získati spojení s „nepřáteli“, v jejichž rukou bylo rozhodování o lepším bytí a o nebytí Čech?

(*Slídění*) Ve válečné atmosféře mizí nedávné ještě nepřátelství. Švihův proces a boj o pozitivní politiku pozbývá významu. Nedůvěry a nechuti je ještě dost, ale pomalu tvoří se nové seskupení a do prvních řad se postupuje podle nového dělítka: podle chuti k velezradě a podle odvahy dělati ji. Ti, kdo se takto ocitají v popředí, náležejí ke třem stranám: mladočeské, realistické a státoprávní, a ze setrvačnosti tvoří zprvu tři užší skupiny, které potom splynou. Všecky spojuje instinkt politický, snaha jednat, nebo aspoň se orientovati a informovati. Je to nesnadné. Rakousko vrá-

tilo se do časů Metternichových také uzavřením proti cizině. Nejenom nepřátelské, brzy většinou ani neutrální časopisy nesmějí do země a z literatury jenom produkty německé propagandy. Z novin a časopisů stává se ubohý potištěný papír, který má cenu leda tím, že v Německu aspoň uvádí to, proti čemu polemizuje. Nastupuje tedy informace osobní, ústní — neboť dopisy se otevírají a telefon hlídá. Její prameny jsou vypravování vojáků, později vyšetřování, obžaloby a odůvodnění rozsudků vojenských soudů, výstrahy úřadů před zprávami, jež nesmějí býti uveřejňovány, data z komise pro kontrolu státního dluhu, vyzvědačství v ministerstvu vnitra, instrukce železnicím, důvěrné oficiální informace pro důstojníky a indiskrece policie. Vydatnější už jsou zprávy z vnitřní fronty, z továren válečného materiálu, o ztrátách na bojištích a nových objednávkách, a první nesnáze v opatrování potravin, kovů, textilií a chemikálií.

(Spiknutí) Ale tímto nesouvislým předivem lze se propracovati blíže k válečným skutečnostem, ne však k politice, v níž sice válka pokračuje jinými prostředky, ale která přesto řídí věci z pozadí, aby na konec výsledky války korunovala novým uspořádáním světa. A tak nezbyvá než učit se tomu, k čemu bylo v Rakousku mimo kriminál tak málo příležitosti — drobným i velkým spikleckým praktikám, špionáží a kontrašpionáží — dokud nepřijde čas sabotáže a revolty.

(Mafie) Z mladočeských poslanců tvoří jedno ze tří ohnisk odboje Kramář a Rašín. Konečný rozchod Rakouska s Ruskem znamenal pro vůdce mladočeské politiky jeho rozchod s Rakouskem, k němuž vážný krok nastal už krisí anekční, a s Rašína obnovená úloha revolucionáře rázem sňala břímě pozitivní politiky, které si sám uložil, nevěře zatím v nic vhodnějšího. Teď byl nejbližším politickým přítelem a důvěrníkem svému staršímu druhu a sdílel se s ním o to, čím tento podpíral svoji víru v kladnou a rozhodující úlohu Ruska pro osvobození Čech.

(Rusko) Dr. Kramář věděl o plánech Ruska více než jiní. Měl styky s Izvolským, hlavním exponentem dohodové a protirakouské politiky, se Sazonovem, jeho nástupcem, s ruskými diplomaty, vyslanými do Vídně nebo navštěvujícími ho na Krymu, s publicistou

V. P. Svatkovským, důvěrníkem ruské vlády ve Vídni, a s četnými politiky, kteří se zajímali o rakouské věci jako přední i vzdálenější účastníci novoslovanského hnutí. Se Svatkovským, jehož funkci znal, byl ve styku zvláště důvěrném a jemu těsně před vypuknutím války, v červnu, jako výsledek svých úvah o praktickém ustrojení slovanské federace, když by k ní došlo, odevzdal náčrtek ústavy slovanského imperia, pro který užil řešení a zkušeností, jež podávala ústava německá. Svatkovskij náčrtek doručil ministru Sazonovu, jenž tehdy jel s carskými manžely do Jas v Rumunsku. O Sazonovu měli arci čeští politikové také jiné informace: na jaře předtím setkal se s ním vůdce českého sokolstva, dr. Scheiner, a snažil se ho dostat do rozhovoru o české otázce. Než ministr mu řekl: „Vy jste zajímavý národ, ale my o vás žádného zájmu nemáme. Nepočítejte na nás, nemáme vás ve svých válečných plánech.“ Dr. Kramář však měl z osobních rozmluv i od Svatkovského, pokud se zájmu týče, informace opačné, a ministrovo popření válečných plánů vysvětloval tehdejší neaktuálností války i nutnou zdrželivostí diplomata, který nesmí předčasně říci, co myslí a chce. Z úlohy, kterou Rusko ve své síle mezi spojenci hrálo, bylo ostatně snadno si vykombinovat, co také bylo faktem: že rakouské věci jsou ponechány vládě ruské.

(*Západ a Rakousko*) Na západě ovšem zaujímal k Rakousku — a to dlouho — stanovisko mírnější, jež aplikováno na otázku českou, znamenalo: zůstatí v Rakousku, třebaže jiném, federalisovaném, odpoutaném od Berlína. Pro toto řešení by se při volnosti projevu arci vyslovila jen minimální část českého národa. Ale hranice byly uzavřeny, památný článek Kramářův, otištěný přízní či slepotou censury 4. srpna v Národních Listech, byl na dlouhou dobu posledním opozičním projevem, a rakouská propaganda za hranicemi mohla zatím pohodlně navazovat na obecný dojem, který vytvořila česká politika minulých desetiletí od politického probuzení: že Čechové jsou sice v Rakousku nespokojeni, ale nechtějí z něho ven. To bylo konečně na oko utvrzeno i nerušeným chodem mobilisace a klidem, který všude panoval, třebaš to byl klid pasivní. Nejenom mocností vzdálenější a zatím těžce zápasící o své nejbližší cíle, také mocnost přátelská musila býti teprve

důkazy přesvědčena o tom, že Čechové chtějí, aby je osvobodila. Doma mohly tyto důkazy býti zatím jenom negativní: co největší pasivitu proti vedení války, žádné válečné půjčky, ani slova pro Rakousko! Na frontě byla to direktiva českým vojákům. Za hranicemi musila však mluvit diplomacie i propaganda jménem domova, jenž zatím mluvit nemohl, musil býti kontakt s vedoucími, propaganda slovem i písmem, ale také, jako vrchol všeho, svědectví psané krví, které nebude lze umlčet, svědectví frontových vojáků, a to jmenovitě takových, kteří uniknuvše nebezpečí zajetí — pro co všude bylo porozumění — šli pak na vlastní frontu, s risikem oproti jiným o to větším, že padnou-li živi v moc nepřátel, budou oběšeni.

(*Místokrál-velkoknížel*) Prvním oporným bodem v cizině byl Svatkovskij. Když vypukla válka, odjel z Vídně do Bernu a tam za ním před vánocemi odjel s četnými vzkazy a informacemi mladočeský poslanec dr. Franta a na jaře starý přítel Rašínův dr. Třebický, od Svatkovského pak přijel do Prahy a zase odjel do Švýcar hotelier Kovařík. Svatkovskij, důvěrník ruské vlády, telegrafuje 18. prosince 1914 tužby Čechů do Petrohradu; je to království pod ruskou vládou, autonomní, ale se společnou armádou a celním územím; s podrobnostmi se odkazuje na Kramářův náčrtek z června. Ve věci vojenské okupace prosí, aby stalo se tak leda na trvalo, nikoli s risikem opětného ústupu, neboť bohatá země by byla zbytečně zpusťována a Rakousko by se pak mstilo na obyvatelstvu. 1. března 1915 objevuje se v další relaci Svatkovského — který je současně ve styku i s Masarykem — jméno Rašínovo. Rašín mluvil o vedení akce v Čechách a před tajným výborem ze zástupců všech stran dává přednost výběru spolehlivých osob, jež by byly seskupeny okolo dra Kramáře. Naprostá samostatnost zemí českých byla by, soudil dále, řešením velmi obtížným, třebaš český národ dovedl by sám zaříditi svůj osud; proto jest si přát, aby samostatné království české stálo pod svrchovaností ruskou a v Čechách aby byl ne král, nýbrž místokrál — ruský velkoknížel. Plná samostatnost by totiž znamenala velké výdaje na obranu země, za to jednotné celní území s ruskou veleříší by bylo velkou výhodou pro český obchod a průmysl. Další relace je z 30. března 1915. Tehdy přijel do

Švýcar dr. Třebický, jenž podal potom v Praze zprávu o odchýlném stanovisku, které vůči ruské orientaci zaujímá profesor Masaryk.

(Masaryk) To byl vůdce druhé spiklenecké skupiny, realistické. Význam Ruska pro českou otázku viděl jasně. Ale viděl také, kde jsou slabiny ruské moci ve válce i v míru, a rozpoznával dosah různých proudů v ruské společnosti pro její další vývoj. Prakticky se od stanoviska Mladočechů lišil v tom, že nebyl pro dynastii ruskou, nýbrž náležející k některé menší národnosti, po případě pro anglickou, ani pro státoprávní spojení — ale zachovával rezervu. Jeho znalost západního světa a jmenovitě neocenitelná výhoda, kterou mu vůči ostatním, uzavřeným doma, poskytoval napřed občasný, potom trvalý pobyt v cizině, způsobily, že od začátku myslel i na „druhé želízko“ — západ. V září a říjnu 1914 podnikl Masaryk dvě cesty do Holandska, aby navázal styk s přáteli, které měl po světě. V říjnu odevzdal již Setonu Watsonovi výklad podivuhodné státnické prozíravosti. V polovině prosince odjel již definitivně. Chtěl se ještě vrátit, ale byl včas varován, že bude zatčen. Jeho zástupcem a důvěrníkem, jenž mu také přinesl výstrahu do Ženevy, stal se dr. Beneš.

(Beneš) Byl to rozený konspirátor. Především dostal všecka spojení Masarykova, zvláště špionáž, prováděnou přímo v kanceláři ministra vnitra, jmenovitě však neocenitelné prostředky špionáže a dorozumění, jimiž disponoval zkušený Svatkovskij. Z Německa dovedl si opatrovati noviny, neutrální, ale i anglické. Mnoho věděl z policie, kde dr. Klíma byl spolužákem C. Duška, redaktora Času. Než bylo potřebí udržovati, jmenovitě po definitivním Masarykovu odjezdu, pravidelný styk se Švýcary. Tu přišlo Benešovi vhod, co věděl z ruských románů, ale i ze styků s ruskými revolucionáři v Paříži: nejenom přerůzné způsoby, jak ukrýti a propašovati zprávy a věci, nýbrž i jak klamati úřady osobně a jak se dostat k jejich tajnostem. Přesvědčen, že válka poskytuje nesmírnou, zcela výjimečnou příležitost, ale že úspěch může přijíti, jen bude-li jí využito do krajnosti, s největší energií, ale také nasazováním a obětováním všeho, vrhl se do akce tak houževnatě, že se tomu vyrovnala jenom jeho vynalézavost. Po Masarykovi stal se středem realistické skupiny, když pak počátkem března tři spiklenecké

proudy — třetí byli státoprávníci — ve svých hlavách se spojují, je dr. Beneš společnou spojku se západem.

(*Akce v Sofii*) Svatkovskij je daleko nejcenějším, ale nikoli jediným opěrným bodem v cizině za prvních měsíců války. V neutrální Sofii žije Vladimír Sís, bratr tajemníka mladočeské strany. V polovině září 1914 je možno poslati mu řadu otázek, na které má opatřit odpovědi: co zamýšlí Rusko vůči Čechům, co od nich samo očekává a jaká je vůbec situace české věci v cizině, nejen v Rusku, nýbrž i na západě? I počíná putování Vladimíra Sise po sofijských vyslanectvích, která jednak informuje o českých tužbách, jednak žádá o konkrétní odpovědi na otázky, které tlačí a znepokojují izolovanou Prahu. Na ruském vyslanectví mu vyslovili sympatie, žádali o vojenské informace z Prahy a slíbili odpověď z Petrohradu, anglický vyslanec byl otevřeně pro Rakousko-Uhersko a na francouzské legaci ho pouze vyslechli, neboť vyslanec nebyl v Sofii. Odpověď podařilo se propašovati do Prahy a tam dr. Rašín a František Sís počali organisovati zpravodajství o financích, o válečném průmyslu a o frontě a pohybech vojska. V prosinci přišla také očekávaná odpověď, ale vlastně nové otázky: spojenecké vlády chtěly věděti, jaký je český program a co *Čechové sami pro něj chtějí učiniti*. Nejen ruský, také anglický vyslanec se však již dotazoval, jak si Čechové představují *svůj poměr k Rusku*. I francouzský vyslanec byl pro zachování — přetvořeného, t. j. slovansko-maďarsky ovládaného — Rakouska.

(*Memorandum maximalistů*) V únoru 1915 poslán do Sofie náčrtek memoranda, v němž pro případ vítězství navrhováno státoprávní spojení českého státu — i s Lužicí a Kladskem a Pruským Slezskem — s Ruskem, jinak přestavba Rakouska po vzoru dualismu; ale u západních států mělo se o spojení s Ruskem pomlčeti a měla se žádati samostatnost úplná. Pak poslána ještě další instrukce, která obsahovala požadavek jihoslovanského koridoru a spojení se Slovinskem (Terstem). Na těchto základech sestavil nyní Vladimír Sís své politické memorandum — ale tak, že nejen zatajil přání po spojení s Ruskem před západními vyslanci, nýbrž pomlčel o něm i vůči vyslanci ruskému — nechtěje vydávati společnou akci podezření dvojakosti. Z koridoru pak udělal toliko

zajištění železniční linie na jih s přístavem Rjekou, nechť je zase Italy znepokojovati Terstem. Memorandum bylo vytištěno (francouzsky) v osmi exemplářích, doplněno mapkou českého státu za Karla IV. s připojeným Slovenskem a koncem března odevzdáno vyslancům Trojdhody, dále italskému a jiným činitelům.

(*Poslové*) Zprávy odcházejí a přicházejí — v různých předmětech, v šatech i neviditelným písmem v knihách, s oblibou v německé válečné literatuře, která koná takto dobré služby. Pak přicházejí důvěrníci, kteří se naučili nazpaměť a nyní poctivě odříkávají vzkazy. Vracejí se z ciziny politikové, kteří se tam dívali českýma očima do mnohem bohatějších pramenů světového zpravodajství a snažili se proniknouti blíže k silám, jež hýbají světem. Živý člověk je daleko cennější než kousek papíru, který je lačně čten, ale nechává neukojenu palčivou nejistotu, neboť stále jsou to jen úlomky. Než také lidé vypravují jen co vědí z třetí, čtvrté ruky. Tu se objeví jeden, který přináší horkou skutečnost, jíž kus tvoří sám.

(*Český voják*) V ředitelně Národních Listů počátkem zimy sedí Kramář a Rašín a proti nim vytáhlý mladík, kterého uvedl tajemník Červinka. Je to jeho známý, není to zrada. Ale není to fantasie? Co všechno viděl a zažil a co to vyřizuje ten mladý muž! Přichází přímo z Ruska, ba z jeho srdce, z Kijeva. A mluví o věcech, jež stahují hrdlo a mámí hlavu. Tam v Kijevě od počátku války se shromažďují a cvičí čeští dobrovolci. Části již odešly do pole, promíseny s ruskou armádou, aby dělaly její tykadla a zároveň propagandu mezi Rakušany-Čechy ve frontě i mezi zajatci. V Jaroslavi přijal Družinu do velení generál Radko Dimitrijevič a brzy přišel první válečný úkol: jíti dobrovolně na výzvědy do týlu rakouské, ustupující armády. Pět se jich hlásí, mezi nimi Vladimír Vaněk. A teď tu sedí a líčí, jak v civilu prošel frontou, jak byl zatčen, uvězněn v Bardějově, jak ho tam, zoufale prosícího, aby mu nedali padnouti útočícím Rusům do rukou, propustili a ještě dali pasířšajn až do Vídně, kam se pěkně drahou dostal. Ale to všechno nic: není jen ruským rozvědčíkem, ti ho poslali jenom na čtrnáct dní, je také českým poslem, je vyslán L.V. Tučkem, jedním z prvních, účastníkem deputace u cara, tehdy duší československého odboje, aby vyhledal v Praze vůdce a vyřídil: co v Rusku už udělali a co

dále chtějí, i co žádají od nich, doma: aby schválili akci v Rusku, kam se on zase vrátí, a sami aby organizovali pasivní resistenci, a až se ruské vojsko přiblíží, potom i resistenci činnou, revoluci. Signálem budou zelené lístky, které ruská letadla rozhodí po Moravě, a heslem posílá z Ruska i organizátorů revoluce: „Večeře na Petříně!“

(„*Večeře na Petříně*“) Domluvil s tímto vzrušením, ve kterém žil v Rusku a vykonal své poslání a v němž ještě oheďdy, když kráčel temným ránem z pražského nádraží, se mu zdálo, že by měl začít křičet to velké tajemství, s nímž přichází, a že pak začnou lidé vybíhat z domů, plnit ulice a zpívat „Kdo jste boží bojovníci“. Byl trochu zklamán, když mu Kramář vyložil, co je možné a co není, že pasivní resistance se dělá, a přijdou-li Rusové na Moravu, že i bez letadel nastane rozhodná chvíle. Ale přijal ho pak ještě dvakrát a praktický Rašín několikrát, s nímž vypracoval šifru, pod kterou mu pak psával z rakouské fronty. Dal se totiž dobrovolně do rakouské armády, a jak se mu naskytla příležitost, přešel zase frontou k svým a prokázal pak české věci další cenné služby svou odvahou a bystrostí.

(*Posel, který nedošel*) Ještě jeden z pěti setkal se s Kramářem a Rašínem. Ale mluvit s ním nemohli — přišel do Vídně před soud v trestaneckém šatě z Komárna, kam ho zavřeli pro velezradu na dvanáct let, a teď byl slyšen proti nim jako svědek. Byl to devatenáctiletý Emil Posker, určený tehdy pro Moravu; ten však se již do Ruska zpátky nedostal, nýbrž do konce války seděl v Komárně. Za chvíli si z jeho „obraný“ a odůvodnění rozsudku skombinovali, že se tu před soudem na ně lehce usmívá druhá česká fronta...

(*Nejistota*) Přicházeli i neznámí, a tu bylo třeba opatrnosti. Poslové měli své adresy osob, jež o nich věděly; jestliže se obrátili na jiné, budili obavu, nejsou-li agenti provokatéry. Proto se zalekl dr. Soukup muže s pověstným knoflíkem a tím došlo k neblahému — ale jedinému — vyzrazení švýcarského spojení. Také k Rašínovi byl ještě v prvním týdnu července 1915 omylem ze Švýcarska poslán muž, který mu odevzdával anglickou lulku. Rašín neuvěřil, hodil věc do ohně a posla vyhnal. Způsobilo to zármutek a obavy sedmdesátiletému Benešovi, dobrovolníku ještě z německo-rakouské války a nadšenému písmáku, a ztrátu poselství — Masa-

rykova definitivního návrhu veřejného prohlášení naší akce za hranicemi.

(„*Slovanskou imperiji!*“) Zatím trvalo a houstlo spojení se Svatkovským. Koncem března 1915 vyložil dr. Kramář jeho důvěrníkovi, proč nemůže vyhověti opětnému naléhání Masarykovu, aby rovněž odejel za hranice. Musí zatím zůstat v Čechách, jednak aby zabránil projevům loyality pro Rakousko, jednak „aby byl na místě, až přijdou Rusové, aby se v té chvíli ujal vedení věcí“. Až ruské vojsko vstoupí na české území, nechť utvoří zvláštní sbor z českých zajatců v ruských uniformách a bez ohledu na mezinárodní právo vyzve k účasti v boji proti Němcům. A brzy potom poslal Svatkovskému další vzkaz, v němž ho naléhavě žádá: „trvejte ze všech sil na slovanské říši: ruský velkokníže — v Polsku, ruský velkokníže — v Čechách, společné vojsko, společné zastoupení za hranicemi — slovem říše („imperija“). A po dru Třebickém žádal Kramář současně Masaryka, „aby svou činností neprejudikoval uskutečnění jeho myšlenky slovanské říše pod svrchovaností Ruska.“ Načež Masaryk odpověděl (podle Svatkovského), že plán je mu sympatický, ale že předně se bojí překážek se strany západních spojenců Ruska, a hlavně mu není naprosto nic známo o tom, sdílí-li Rusko Kramářův plán o budoucích Čechách a má-li vůbec nějaký plán. Má-li jej, je čas, aby o něm zpraveno důvěryhodné lidi v Čechách. Současně referuje Svatkovskij do Petrohradu, že naléhá-li se na Kramáře, aby odjel za hranice, odpovídá, že jeho odjezd je zbytečný, protože má v Rusku všechno smloueno. Ale již kolísá, neboť se prý radil o převedení svého majetku.

(„*Něco se proti Rakousku vážně musí dělat!*“) Ani Kramář, ani Rašín se s Masarykem za války osobně nesetkali. Jejich názory znal Masaryk od Scheinera. Příímým pojítkem mezi nimi a Masarykem stal se Beneš. V polovici února 1915 vyřizoval Kramářovi Masarykův vzkaz, aby odešel za hranice, k čemuž Svatkovskij dodával, „že se u nás proti Rakousku musí vážně něco dělat.“ Kramář souhlasil s utvořením tajného výboru, jenž se počátkem března také sešel, což byla první schůze společné Mafie.

(*Společná Mafie*) Byl to Kramář, Rašín, Scheiner, Šámal a Beneš. Rekapitulovány zprávy ze Švýcar, uvažováno o zpravodajství a

situaci, o návrhu Masarykovu, aby Scheiner uprchl do Ruska, organisovat české vojsko (svolil, ale nedostal pas), o nutnosti vyslati někoho na trvalo k Masarykovi, o opatrování peněz a potřebě přibrati do Mafie další účastníky. Vyšlo z toho pozvání Hajna a Soukupa (dosud zdráhavého, neboť měl ze Švýcar nepříznivé informace od defaitisty Longueta), ale zatím z opatrnosti ne jiných. A když oba jmenovaní po prvé přišli, uvítal Rašín Soukupa: „Tak vidíš, Františku, jak se zase scházíme; už jsme tady z Omladiny tři.“ Co kdo o Rakousku, Německu i Spojencích zvěděl, skládáno zde dohromady, aniž udávány prameny. Co Rašín referoval, vycházelo ze značných styků politických, hospodářských, stranických, zvláště z informací železničních úředníků. Při tom se členové Mafie jednotlivě scházeli denně, dr. Beneš pak byl všude.

(*Dürich*) Počátkem dubna vyřizoval Beneš Kramářovi nové, důtklivé vzkazy Masarykovy a Svatkovského, od něhož Kramář po prvé slyšel jak obavy o ruský vojenský úspěch, tak skepsi, pokud šlo o ruské řešení otázky rakouské, což Svatkovskij provázel znepokojivými zprávami, že byli katoličtí Jihoslované opuštěni Dohodou. Kramář byl dále přesvědčen, že Rusové zvítězí, ba že Rakousko možná v tísní se obrátí na něho, aby pomohl — ale souhlasil, aby Masaryk vystoupil za hranicemi aktivně jménem Čechů, ne svým, urychlil odjezd Dürichův, jenž měl pracovat v Rusku a souhlasil již zásadně, že půjde za hranice též sám. 28. dubna loučil se Dürich s Kramářem v zahradě jeho vily; Kramář byl velmi dojat a jeho slova „Pracujte pro velikou slovanskou imperii“, která pronesl s objetím a políbením, zůstala odjíždějícímu hluboko v paměti.

(*Gorlice*) Spory o ruskou či západní nebo lépe světovou orientaci končily v Mafii tím, že rozhodnou zbraně. Té doby již nastal na východě nepříznivý obrat. Možnost obrátiti se většími silami na ruskou frontu a využití jak nedostatečných ruských komunikací, tak hlavně nedostatku střeliva a těžkého dělostřelectva, způsobila průlom u Gorlice a potomní velký ústup ruských armád. Kramář považoval to za přechodný neúspěch, opřel se loyální deputací do hlavního stanu, kterou tím zmařil, a mluvil s italským konsulem v předpokladu vítězství Dohody.

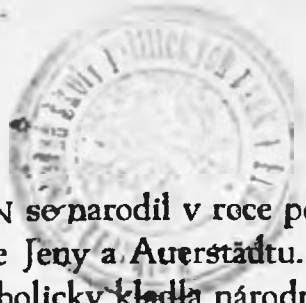
(„*Nation Tchèque*“) 17. května přijel posel Fáček-Strejček. Byl to hodný „strejček“: přivezl velký kufr, v jehož dvojitých stěnách bylo uloženo 20 čísel „*Nation Tchèque*“, která 1. května po první vyšla, 4 exempláře památného Masarykova memoranda Independent Bohemia a Sychravova zpráva o českém vojsku v Rusku a urgence o Scheinera. S tímto nadělením a Denisovou knihou *La guerre* přišel Beneš 20. května do Šámalova bytu ve Vodičkově ulici, jenž se tak dobře hodil ke schůzkám, protože dům byl hotový labyrint, měl dva vchody a dole kavárnu. Tu došla telefonická zpráva, že u Scheinera je vojenská prohlídka. Vzal si po čísle *Nation Tchèque* a rychle se rozešli. Kramář je chtěl cestou odhodit do řeky, ale rozmyslil si to a vrátil se do své vily s ním. Tam byl zatčen a druhého dne odvezen do Vídně.

(*Vojáci*) Ti, kdo se rozhodli uvěznit a žalovat, napřed již se rozhodli také odsoudit. Conrad Hötzendorf stál jim v čele. On věděl nejlépe, jak vratké je vojenské postavení Rakouska, jak málo dokazovali jeho generálové, pokud byli sami. Protičeskou persekucí současně ukazoval velezradu Čechů jako příčinu vojenských neúspěchů, mstil se za ně a zastrašením chtěl čelit novým. Opovržení vojáka k civilistům bylo v něm stupňováno neochotou místodržitele Thuna i ministerského předsedy podporovat jeho kurs. Proto si vojáci vyhlédli pro Čechy nového Kollera, generála Kanika, jenž prý uměl česky, ale spokojili se, když pak přišel Max Coudenhove. Do Prahy vyslali svého člověka, plukovníka Hraničoviče, jenž se tu našel s hejtmanem Chumem a udal místodržitelského presidialistu Brauna a policejního presidenta Křikavu, kteří oba odstranění. Ale to bylo málo. Generální štáb šel tedy za hlasem svého lidu, za voláním vídeňské ulice proti panslavistům — proti Kramářovi. Plukovník generálního štábu Max Ronge, šéf zpravodajského oddělení, ujal se režie. Vyzvěděl, že Kramář zabránil požadovanému projevu loyality českých poslanců, pro který byli již získáni klerikálové, národní socialisté a čeští agráři. Skočil na hlášení pražské státní policie, že Kramář se tajně schází s italským konsulem Sabetou, který špionuje pro Itálii. A náhoda mu konečně přinesla dopadení velezrádného časopisu v Kramářově kapse.

(*Materiál*) Nyní tedy provedli zatčení, povzbuzení byvše úspěchy na ruských bojištích. Ale materiál teprve sháněli. Plukovník Ronge jezdil z Těšína do Vídně, aby kontroloval vyšetřování, a přinášel nový materiál, dodávaný placenými i dobrovolnými špehy a udavači z Prahy, fronty i ciziny. Z jeho podnětu nařízeno všem vojenským soudům, aby byly měsíčně hlášeny všechny trestní případy v celé říši a u armády, týkající se velezrady, urážky veličenstva, rušení veřejného pokoje a zločinů proti válečné moci státu. Z toho sestavována podle národnosti statistika. Překladaelé a universitní profesori opatrovali tištěný materiál, domácí i cizí, a horlivě sbírány dokumenty českého revolučního hnutí za hranicemi. Z východního bojiště chodily vítězné bulletiny, prapory ani nesundávány, a v jejich stínu sahala vojenská justice po nenáviděných českých hlavách.

(*„Teď půjde do tuhého“*) Rašínovi nechala dosti času, aby se připravil na její návštěvu, prohlídku, náhlý odjezd a dlouhou nepřítomnost. Do 12. července chodil ještě volně po Praze i po píseckých lesích, arci s předtuchou věcí budoucích. Již onoho dne, kdy jmenován Coudenhove po Thunovi místodržitelem, pravil v redakční poradě: „Uvidíte, že to teď teprve půjde do tuhého. Friedrich přece jen hledá, na koho a nač by svedl všechny svoje dosavadní neúspěchy, a začne sekýrovat. Coudenhove na něho bude krátký.“ Do týdne potom zatčení Kramář a Scheiner. Nebylo již pochyby, že začíná tuhá persekuce, že hlavní stan Bedřichův a Dohlédací válečný úřad zatím zvítězily nad úřady civilními. Že se půjde bezohledně a krutě, bylo viděti z toho, že se odvážili na Kramáře, i z toho, jak s ním nakládali, ale také z toho, že „velezrádcům“ chystány i tresty majetkové, zabavováno jmění. Rašín mi tehdy zasmušile řekl: „Kdybych byl studoval medicínu, šel bych do Švýcarska! Kdyby už byly děti větší, řekl bych si: živte se zatím! Ale takhle ...“ Vojenská situace nutila mysliti i na nejhorší a jak spolu s terorem působí, bylo viděti a dalo se ještě více předvídati.

(*Než přijdou*) Ale nemyslí jenom na sebe. S Benešem stýkal se téměř denně a přinášel nové a nové zprávy. Staral se o zlepšení „podzemního“ spojení z cizinou a nevzdával se ani úsilí, jak udržeti noviny na linii cti a aspoň v něčem a někdy propašovati pravdu,

NAPOLEON se narodil v roce podrobení Korsiky Francouzi, Bismarck v roce Jeny a Auerstättu. Náhoda jako by těsně k jejich kolébce symbolicky kladla národní pohromy a nejtěžší úkoly, s nimiž bude jim zápasiti. Alois Rašín se narodil roku 1867, v roce vzniku rakousko-uherského dualismu. I to byla osudná rána do národních nadějí a překážka tak těžká, že vydržela bez otřesu padesát roků a bez světové války byla by trvala ještě dlouho. Pokolení za pokolením mělo si na ní lámati zuby a odcházeti s krutým pocitem, že dualismus je v podstatě nedotčen, ano předlitavský centralismus spíše sílí. Ústava se neměnila, poměr politických sil jen málo. Co se mění, je subjekt úsilí a zápasů, velická pospolitost národní, po desetiletí ve všem společném jednání inspirovaná ideou samostatnosti: zde se odehrávají podstatné změny v sociálním složení a majetnosti, ve veřejném duchu a vzdělání, které více než cokoli jiného pomáhaly připravovati vítězství. K sedlákům, maloměšťákům a troše inteligence přibyl nejen tovární proletariát, nýbrž i početná vrstva liberálních povolání a podnikatelů, a všichni dohromady již před světovou válkou tvoří společnost, schopnou žádat a také tvořit moderní stát západního typu.

(*Maloměšťáci*) Roku 1867 jsou tu vedle sedláků a pražského středního stavu téměř jen maloměšťáci, z nichž většina také sedlačí. Maličký Rašín vidí nad sebou tváře dvou z nich: pekařského mistra a jeho manželky, kterým se v poloagrárních, podkrkonošských Nechanicích narodil jako deváté dítě v patnáctém roce jejich manželství*. Mezi žijícími dětmi byl sedmý. Bylo se co oháněti v chalupě na konci městečka s 11 korci hubených polí, kde ještě přes 20 roků žil děd výměnkář a kam žena nepřinesla téměř více než pilné ruce, kus ženské moudrosti a plodné, obětavé mateřství. Ale při veliké pracovitosti otce a hospodárnosti matky uživili se všichni, rodiče mohli koupit dům v městečku i další pole a ještě zbylo na vyšší zájmy: na studie synů, horoucí to tužbu malé buržoasie — dva synové vystudovali techniku, jeden učitelství, jeden práva,

* J. Rašín v *Národních Listech*, 15. března 1923.

aby veřejnost neklesla v nastávajících dobách na duchu. Zastavit Národní Listy proto nechtěl, na to bylo vždy dosti času, nehledě k tomu, že živily několik set rodin. Měly býti poslední posicí, než zbude jen Šmeralovo Právo Lidu a Hlas Národa. Ale k tím větší opatrnosti radil ve všem, co by mohlo býti materiálem proti jednotlivcům. Jeho instinkt mu napovídal, co málokdo byl tehdy ochoten věřit. Potom arcí všichni s úžasem viděli, jak dokonale vojáci podobají se čertu, lapajícímu z nouze mouchy, a z každého čísla cizích novin, ze starých, zcela nevinných styků, z každé visitky, ba z každé řádky ždímají materiál, aby jím podepřeli hubené skutečnosti, jichž měli tak směšně málo, že místo činů napořád vyšetřovali, usvědčovali a soudili — smýšlení.

(Prohlídka) Když proto 28. června vrazila do redakce první vojensko-policejní prohlídka a černovický Preminger otevřel Rašínuv stůl, našel tam jako na posměch hromádku čistých obálek a ssací papír — neupotřebený. V bytě nikdo nebyl, Preminger dal jej proto, jako ředitelský pokoj, zapečetit a hlídat. Rašín vrátil se den na to večer z Písku, přespal v hotelu, vyslechl, co se v redakci dalo, šel pak domů, tam vykonána prohlídka — ale výsledek nebyl o nic větší. Zatím uspořádán s ním pouze výslech. Zatčen byl až po čtrnácti dnech, oznámiv to tři dni před tím Benešovi.

(Do Vídně) Bez divadelnosti přišel si pro něho 12. července k soudu, kde právě byl, komisař Klíma, nedobrý známý ze Švihova procesu. Po návštěvě doma zajeli na policejní ředitelství, kde čekal druhý, okresní hejtman Chum, potom k obědu na Františkovo nádraží. Celá restaurace povstala a zdravila pak odcházejícího do vlaku. Ve Vídni už čekala cela číslo 360 v garnisonním vězení. A jako by neuplynulo nic z 22 let, vyšetřovanec tak nějak organicky zapadne do ovzduší, které ho tehdy pojalo po prvé. V týdnu ho dvakrát přestěhují a pak už nechají v cele číslo 362. Tam se pomalu okukuje a zařizuje. Kramář již zde pracně vymohl některé věci, které pomáhají udržovati aspoň částečně úroveň vzdělaného člověka, umyvadlo, vidličku, nůž atd. Z toho důvodu, ale i pro své zkušenosti z dřívějšíka, snášel Rašín vězení daleko lépe. Snesl ustavičné nahlížení stráže okénkem ve dveřích i žárovku, svítící

po celou noc, výborně spal, s velkým zájmem četl, od počátku si zavedl přesný rozvrh s tělocvikem a také pro ducha sport — slídění.

(*Slídění*) Je zde ovšem těžší než na Borech, a přece záleží nesmírně na tom, kdo ještě byl a bude zatčen. Pověstná tabule „hostí“ měla podezřelá „okýnka“. Ale pro zkušeného není v kriminále dlouho tajemství. Výsledek je příznivý: kromě Kramáře a Scheinera není tu z Mafie nikdo, a vůdce slovanského sokolstva uměl to s vyšetřujícími soudci tak dobře, že ho pustili domů s poznámkou: „Ein beschränkter Mann“ a vyšetřovali pak na svobodě.

(*Informace*) Zatím není nejhroznějšího nepřítele v samovazbě, jednotvárnosti a nudy. Byly dovoleny návštěvy rodiny i poslanců, musil býti dovolen styk s náčelníkem Mafie drem Šámalem, neboť se stal substitutem uvězněného advokáta a obhájce ve věcech trestních, brzy přišel i pravidelný styk s obhájcem drem Kōrnerem. Jenom jedna věc ovšem byla hrozná: ze světových dějin, které kvapily kupředu, pronikal sem obraz ještě mnohem chudší a skreslenější než na svobodě. Leda když se někde zvítězilo, když padla ruská pevnost nebo bylo hlášeno hodně zajatců, prozradili to škodolibě sami soudcové při výslechu, a profous, vrátiv se rozjařen z demonstračního průvodu, zabušil v noci na dveře a s výsměchem křičel, co se venku oslavovalo.

(*Vojáci všemohoucí*) Na pomoc poslanců je naděje malá. Mars regit horam, na vážkách spravedlnosti leží šavle, s právem se mnoho nepořídí. Všecka válečná opatření proti civilním osobám byla protizákonná, vojenské soudy nepochybně nebyly proti nim kompetentní. Ale má frontální útok proti tomu nějaké vyhlídky? Rašín tak soudí, vypracuje v žaláři odůvodnění protestu a chce, aby poslanci s ním vystoupili, domnívaje se, že pro to budou získáni i němečtí sociální demokraté, ba i jiní němečtí poslanci. Poslanci na svobodě, kteří viděli situaci, odpověděli, že by to byla pouhá demonstrace, kterou by se docílilo jen tolik, že nejvyšší velitelství by vystupovalo ještě ostřeji. Rašín naopak soudil, že nebude-li ani tohoto vystoupení na pevné právní půdě, bude ještě hůře, neboť pak vojáci opravdu budou všemohoucí. Zprávu o nezdaru svého plánu přijal rozhněvaným voláním: „zbabělci, zbabělci, zbabělci!“*

---

* F. Šís v Národních Listech 19. února 1933.

(„*Ten odtud neodejde!*“) Každý uvězněný spřádá a zachycuje sebe tenčí vlákno, jež vede ven. Což teprve muž vytržený z veřejného působení uprostřed světové války! Ale zde to nejde jako na Borech, kde z Rašínovy cely a do ní chodila pravidelná pošta, ne pouze motáčky. Kázeň je přísná, tajení dokonalé, na tabuli „hostí“ pro tři Čechy napřed nic, pak jen začáteční písmena, a než se trochu ohnou a obměkčí i zkorumpují strážci a profousi, je Scheiner rád, když za cigaretu post aspoň mu nechá otevřené okénko, kterým je vidět na chodbě přírůstky a pochody k výslechům. Jakou radost má, když tudy vidí eskortu s Rašínem a pozná, že jeho oči hledají číslo cely, kde jest! V té prázdnotě a tísní pomáhá — vyšetřovací soudce a nastávající žalobce v procesu, jenž občas vypadne z úlohy, neboť se v něm tetelí vášeň. Mezi vyhrůžkami a dotazováním vyrazí pak celou koncepci žaloby a místo aby se jen ptal, sám poví o jiných. A tak se Scheiner dozví, že proti Rašínovi obvyklé prostředky, jak zlomit vyšetřovaného, nepůsobí, že dívá se s ním navzájem do očí Premingra netěší, ba nesnesitelně dráždí, ano, že „ten zapřísáhlý nepřítel Rakouska má dosti smělosti, ba drzosti vysmívá se i zde našemu heroickému boji.“ A ještě více: Všichni jste velezrádci, Kramář bude viset za své podněcování slovanského spolku k rozbití Rakouska, „nejnebezpečnější ale je dr. Rašín, to je ten pravý inspirátor odboje, mazaný všemi mastmi. V té své hlavě konspiruje bez ustání rozvrat Rakouska. Pozoruji jej, jak knihami, jež si opatřuje, konstruuje si již vlastní český stát — to se mu ovšem nevyplatí — ten odtud neodejde!“

(*Žaloba*) V říjnu je už i vyšetřování skončeno — ale vězeň píše na nečisto knížku o národním hospodářství a chystá se luštiti šachové úlohy. Pohříchů je v cele zima a bude až do 15. listopadu, dřív nezačnou topit, oknem jde špatný vzduch a hlavně kouř z komínů, na kterých protivně vrzají plechové nástavce. 18. října konečně je velký den: přichází žaloba, tištěná a veliká, 103 foliové stránky, pro paragraf 58 c) a 59 b) trestního zákona a paragraf 321 a 327 vojenského. Zatím přináší další příjemné změny: konference s obhájcem a studování spisů v kanceláři, kde je příjemné teplo.

(*Článek řetězu*) Ale také nová vzrušení. Auditori přivezli z Prahy celé balíky materiálu a korespondence, kterou zabavili, a poněvadž

bylo nařízeno, aby žaloba byla co nejdříve podána, Preminger všecko ani neprohlédl, nebo jen zběžně. Zkušený Rašín však nevěřil ničemu a v kanceláři dra Peutelschmida pilně všecko pročítal. A bylo proč. S úžasem našel tam neotevřený dopis Kramářův Bohdanovi Pavlů na rozloučenou před odchodem na vojnu, který přišel pozdě a zůstal v redakci. Stálo v něm: „Co Vám přeji, víte sám nejlépe, dost jsme se o tom namluvili.“ To byl článek řetězu, který stále chyběl žalobě, jež konstruovala souvislost mezi velezrádci v Praze a v Rusku, ale nedovedla to doložit. Jakmile přišel obhájce, putoval dopis do jeho rukou a tudy z dosahu.

(Soud) Když byl Markus Preminger konečně hotov s ohromným obžalovacím spisem, mohl nadporučík-auditor Peutelschmid na 6. prosince ohlásiti počátek přelíčení. Jako Kramářovo zatčení a doprava do Vídně, je to velké divadelní představení. Budova se hemžila vojáky s bajonety a detektivy. Bylo pamatováno na auditorium, ve kterém se vystřídalo celé politické Rakousko. Ale velká jeho část se vystřídala i v prostoru pro svědky: několik ministerských předsedů, místodržitel hr. Thun a tři jiní vysocí úředníci i poslanci všech národností. V čele trůnil figurant-předseda, plukovník Sauer, pak Seidl („mrož“), vedle něho Peutelschmid, vedoucí líčení, v pravo i v levo asistovali přísedící, kteří jenom s námahou zachovávali až do konce důstojné držení, kromě hlasování jediný svůj úkol v procesu. A před nimi konečně, cíl nenávistných, škodolibých, zvědavých i milujících, zděšených i vzdorných očí — kus české fronty, čtyři obžalovaní.

(Causa Rašín) Pro vojenský soud a jeho inspirátory byl Rašín formálně vedlejší osobou, pouhým spoluvinníkem Kramářovým: tohoto soudili jako původce a návodce velezrady, Rašína jenom jako dalšího účastníka; kromě toho arcí oba ze zločinu proti válečné¹ moci státu. Kdyby byl Rašínův proces projednáván sám, byl by se už dokonce scvrkl, protože materiálu jen proti němu bylo pramálo, soud si všude pomáhal tím, že předpokládal zasvěcení do Kramářovy slovanské dohodové a protiválečné politiky a účast na ní. Proti Kramářovi měli aspoň to, že zmařil loyální projev českých poslanců, že byl ve styku s konsulem Sabettou a že u něho byla nalezena Nation Tchéque, jejíž původ odepřel udati.

Proces proti Rašínovi byl pouhý Gesinnungsprozess, opíral se vlastně jen o jeho stanovisko proti válečné půjčce, nehledíme-li k problematickému udání maséra Sedmidubského o rusofilském výroku. Na výsledku to ovšem nic neměnilo, také jeho rozsudek byl psán současně s obžalobou a ještě dříve.

(Žaloba) Na Rašína přímo se vztahoval jenom malý zlomek ohromného materiálu, který nakupila žaloba, jež pak z důvodů rozsudku udělala knihu o 634 drobně tištěných foliových stránkách. Bylo tu na celé stránky a kapitoly řečí obou obviněných, citátů z českých domácích i zahraničních, starších i současných, odbojových a dohodových listů i z politické literatury. Aby lépe přeskočil, couval vyšetřovací soudce a žalobce dále a dále do dějin, až konečně stanul u Pogodina. Pak probral celý vývoj slovanského hnutí, jmenovitě v Rusku, či spíše sehnané citáty z něho, slovanské kongresy a sokolské slety, aby dokázal, že vše bylo dlouholetou, promyšlenou přípravou na současnou velezrádnou činnost doma i za hranicemi. Uvedl spoustu dat o této činnosti, jimiž dokládal, že jest jednak organickým pokračováním postupu obžalovaných před válkou, kteří na ni poukazovali jako na druhou eventualitu, jednak v úplné shodě s jejich stanoviskem a projevy od počátku války. Probral — zase v citátech — českou historii od obrození až ke Kaizlovým memoarům a vykládal, že všecka věrnost říši a práce pro ni byla jenom na oko a podmíněná, počínaje Palackým, že se dělala uvnitř jen z nutnosti, kdežto pravá česká politika byly styky s Ruskem, Francií a Jihoslovany. Uváděl úřední relace a doklady nedostatku patriotismu Národních Listů, jejich posměšného referování o situaci na bojištích, pasivní resistance proti válečným půjčkám, Červenému kříži, sbírání válečných kovů a vyvěšování praporů. Bohatě využil hojného materiálu, který poskytly parlamentní i domácí řeči dra Kramáře, jeho spisy a články i korespondence, zabavená v jeho bytě. Ze všeho dokazováno, že se po léta vůči rakouským i vlastním lidem přetvařoval, dělal rakouskou politiku, ale současně připravoval útok Dohody na Rakousko a Německo, a jakmile tento nastal, postavil se již také sám vůči státu na stanovisko pasivní neúčasti, ale také aktivního nepřátelství, bráně jiným v loyální činnosti a odmítaje desavouovati jak Masa-

ryka, tak lidi sobě zřejmě blízké — jmenovitě Bohdana Pavlů — , kteří proti monarchii vystupovali za hranicemi.

(Hlavní chybí) Lze si mysliti, jakým hněvem plnilo vojáky, že veškerá vyšetřovací a vyzvědačská činnost velikého aparátu sehnala sice hromady materiálu, ale nic o tom, co by dokazovalo aktivní styk obviněných se zahraničím nebo vojenskou zradu. Česká propaganda na východě i na západě se dovolávala politiků domova, Pavlů býval důvěrníkem Kramářovým, Kepl a Crkal psali do Národních Listů — u Kramáře našli staré dopisy Svatkovského — ale přímý styk s nimi za války dokázán nebyl. U Kramáře bylo zachyceno číslo Nation Tchéque, které se dostalo podloudně do Čech, bylo nasnadě, že tatáž cesta vede zase z Čech ven, bylo jasno, že zde je a že se jí používá, poněvadž v západních novinách byly rychlé detailní zprávy o událostech v Praze, v Čechách a na frontě, ba i tajná akta z ministerstva vnitra — ale zachyceno nebylo nic. Rozhovor s konsulem Sabettou vysvětloval pak Kramář tak, že varoval Itálii, aby nepožadovala slovanské kraje Rakouska. Nezbyvalo než jíti před veřejnost s postupem právnícky kusým, mezerovitým, říci pouze: zde jsou mužové velezrádného smýšlení a tam — na frontě i v cizině — jsou mužové velezrádného jednání: mezi oběma je taková shoda, že onino jsou návodci a intelektuálními pachateli činů, jichž se dopouštějí tito. Proto jsou velezrádci.

(Obhajoba) Již je tedy Rašín zase návodcem, zase má tendenční proces, zase je terčem, do něhož se bije za jiné, nedopadené a nedostupné, a zase ví už napřed, jak to s rozsudkem dopadne. Ale zase je to také praktický jurista, který se nedá. Žaloba předkládá názory a dovozuje úmysly, ale obžalovaný předkládá fakta: pracoval pro berní reformu, pracoval pro brannou reformu, pracoval pro vyrovnání s Němci, byl obhájcem daňových zájmů státu, potýkal se s radikály a antimilitaristy a byl jimi ostře napadán. Článek o upisování válečné půjčky byl úvahou o finančních možnostech českého a německého obyvatelstva a vyzníval, aby kdo může, upisoval. Mnoho jich sice nezbyvalo a Národní Listy k upisování zrovna nestrchovaly, naopak žaloba nestačí ani zdůrazňovati, že stálo-li v nich denně mezi textem: Rakušané, upisujte válečnou půjčku!, čtenáři věděli, že na ně se to nevztahuje — ale na této niti

má býti oběšen? Vždyť ministr financí, baron Engel, vypověděl jako svědek: „Takových článků (o válečných půjčkách) bylo napsáno více. Nehledím na ně jako na propagační, nýbrž jako na věčné. Je to polemika proti tak řečeným velkobankám. Mám za to, že článek nepolemisuje proti válečné půjčce.“ Pražský vojenský návladní už předtím prohlásil, že upisování válečné půjčky není akt vlastenectví, nýbrž dobrý obchod. A reklamu „Rakušané, upisujte válečnou půjčku“ dodala ve své prostoduchosti vídeňská firma, která zadávala inserci...

(*Souboje*) Rozplétati kličku za kličkou, kterou vojenský žalobce upletl, byla konečně aspoň práce pro ducha. Rašín a Kramář poskytovali při tom pohled rozdílný. Kramář jak z vyššího rozkazu, tak i proto, že viněn byl z věcí, které byly žalobci a soudcům spíše pochopitelné, byl středem a přirozeně terčem jednání, kdežto Rašín, pro soud „muž cifer“, obmezoval se na břítké konstatování věcí, s nimiž si páni většinou dále nevěděli rady. Kramář nedovedl potlačití svůj řečnický temperament, přel se živě s Premingrem i Peutelschmidem a měl přirozeně nesmírně těžkou posici, danou jeho celkovou situací: musil se hájiti, ale tak, aby nebyl loyální dále než do mobilisace, nemohl však zase říci, co si o válečné politice myslí. Kromě toho oba auditori sprostým způsobem využívali své moci, okřikovali a uráželi obviněného, snažili se na něm vyždímati projev loyality a odsouzení českých cílů války, při tom však zdůrazňovali — nezávislost soudu, jakoby celý svět nevěděl, že jsou to lokajové Těšína. Tyto ohavnosti stály Kramáře mnohem více nervů nežli Rašína, jenž za celého líčení neodložil svou masku ledové ironie a brzy vzal soudu chuť dorážeti na něho impertinentními otázkami. Když mu „předestřeli“, za jednání o jeho nepříteli nadšeném článku o válečné půjčce, že jiné články, které dali čísti, mluví o „poslední koruně“, již nutno upsati, odpověděl klidně: „Myslím, že není správně za první půjčky mluvíti o „poslední koruně“, a donutil tím rozzuřeného Peutelschmida k výroku, že to má při každé půjčce býti poslední nově našetřená koruna, což byla asi nejpatřičtější zásada, jaká kdy byla v Rakousku pronesena. Svou obhajovací řeč končil Rašín hrdými slovy: „Žádám za osvobození a *satisfakci*.“

(*Svědkové*) Střídání svědků a jejich psychologie byla jedinečné divadlo. S knížetem Thunem, jeho úsměvem a pozdravem obžalovaným a jeho statečnou výpovědí vstoupil do soudní síně kavalír a člověk. Kurážný Machar svým výrokem, že na Kramářových prsou by měly viseti všechny řády Rakouska, div nevyhodil soudní dvůr do povětří. Poslouchati ministerské předsedy (baron Beck, spolužák Masarykův, tykal Kramářovi), vysoké úředníky (až na Bleylebena) a některé německé poslance znamenalo býti v blízkosti gentlemenů. I čeští svědkové, kteří arci měli jinou situaci, se drželi statečně a obratně, třeba ne všichni (o některých říkal potom Kramář, že je bylo přímo cítit...). Když vypovídal poslanec dr. Funk, profesor finanční vědy, musil předsedovi soudu, který se také omočil, šetrně vykládati, že byli Rašín při jednání o dani z příjmů pro nižší existenční minimum, nebylo to proti vyššímu výnosu a tedy proti zájmu státu, jak myslel předseda, nýbrž pro něj. A tu se za ním z lavice obžalovaných tiše ozvalo: „je to vosel, co?“

(*Nuda*) Jinak byl den jako den, vždy od 8 do 2 odpoledne, a proces se vlekl po dlouhé měsíce, přerušován svátečními a technickými přestávkami. Přetáhl se přes vánoce i přes velíkonoce, a když se po celé hodiny četly spisy, byl ovšem hodně nudný. Vězňové vstávají od dubna 1916 již o páté, aby před líčením mohli ještě na půlhodinovou procházku, a literatura — Holeček, Nováková, Herrmann, Čech, Tolstoj, Sienkiewicz, Žeromski a Svoboda — zpestřuje den. Jen času je líto. A do Prahy míří trpká slova deníku (27. dubna 1916, poslední zápis před rozsudkem): „Když člověk slyší, jak v Praze žijí, baví se, champanisují, tancují španělské tance v Obecním domě, jde hlava kolem nad zhrubelostí citů. Myslel by člověk, že lidé budou mít tolik jemnocitu, aby neukazovali ohromný rozdíl mezi svým bohatstvím a kritickým položením lidí válkou stížených. Ale není tohoto smyslu ani u vzdělaných.“

(*Preminger*) Pak je v zápiskách mezera pěti týdnů. Monstrosní proces chýlí se ke konci a dává pořád hodně práce, třeba se ví, jak to dopadne. Konečně je řízení skončeno a Preminger spustí svou dlouho připravovanou řeč. Dosud nemohl se plně rozvinouti, neboť obžaloba se četla a v řízení byla sice příležitost k četným velkým i malým hrubostem a podlostem a různým kouskům, studovaným

na nejzazším východě monarchie, ale byly to jenom kapky a štípaní, ostatně rušené někdy i postupem Peutelschmidovým, který tu a tam, ne tak z důvodů právních, jako spíše, aby ukázal svou převahu, proti žalobci vystoupil. Teď konečně promluvil Preminger soustavně. Jako by bylo třeba vojenský soudní dvůr vskutku přesvědčovat, rozložil před ním ještě jednou hlavní kusy svého velikého, pestrého materiálu a několikrát zopakoval hlavní body žaloby i dedukce z nich činěné. Co vše bylo tu vytýkáno jako velezrada, špionáž a přitěžující okolnost, zůstane pomníkem hanby otrockého ducha a slepé nacionální vášně. Preminger nerozpakoval se proti obžalovaným uváděti ani, že je rozčilovala Wacht am Rhein, zpívaná známými elementy na pražských ulicích, ba neostýchal se ani opakovati, že Rašín se dopustil špionáže tím, že se ve svém článku zmínil o opevňování Vídně a Pešti, ač bylo v procesu dokázáno, že tuto zprávu poslala c. k. korespondenční kancelář a přinesly ji pak noviny snad celého světa. Hrozná duchovní chudoba, s níž se monarchie Františka Josefa odvážila jíti do zkoušky světové války, odhalila se tu jako protějšek vasalských citů k silnějšímu Německu: jako hledělo oficielní Rakousko shůry na svoje národnosti jako na poddané, kteří byli po staletí považováni za pouhou součást půdy, na které žili, tak zase pokorně vzhlíželo k německému imperialismu a dalo se jím vléci na pranýř i smrt.

(*Replika*) Ledová ironie Rašínova byla pravou odpovědí na toto běsnění černovického návladního, jehož rozmar historie oblékl do vojenského kabátu. Rašín mu vyložil, že neví nic a nemá v rukou nic, připomenul mu, co vytáhl ze svědka-referenta pražského místodržitelství: že německé spořitelny, jež mu klade za vzor, ve skutečnosti porušily svým přehnaným upisováním zákon a ohrožily svou existenci, a s netajeným už posměchem prodlel u krásné ukázky dedukcí žalobcových, jenž obvinění, že Rašín byl politickým ředitelem a tudíž hlavním inspirátorem Národních Listů, dokazoval tím, že tam měl svůj stůl, kdežto jiní dva — z nichž Tobolku Preminger dokonce chválil jako vědeckého pracovníka — měli tam stoly také, naproti tomu však hlavní vinník Kramář — žádný. A nerozpakoval se ani osladiti pražskému Chumovi jeho mstivý a nepravdivý referát o Slovanském klubu a svém domnělém

členství v něm slovy, že to je pěkný vzor úřední relace, podaný „někým, kdo ještě nestrávil Švihův proces.“

(*Doktor Körner*) Také dr. Körner, břítký jurista a obětavý obhájce, jenž po dlouhé měsíce chodil s děravým džbánem protidůkazů, vývodních svědectví a právnických kontrovers před forum naprosto nevděčné a krok za krokem rozplétal dedukce a výklady, jimiž obžaloba nahrazovala nedostatek materiálu vsutku usvědčujícího, tento muž andělské trpělivosti, jenž tak dlouho dovedl dýchatí ovzduší soudní síně a hlavního stanu bez jediného výbuchu, ba jediné srážky se soudem, nakonec začal svou obhajovací řeč konstatováním, že tu běží o „bezpříkladný proces, založený na indiciích, a žaloba že je vzorem zcela neobvyklého použití dedukční metody, kde se postupuje od předem přijaté věty, aby se dokázala vina, ač správné je toliko postupovati od faktů k závěru.“ „Učitelé trestního práva budou proces vždy uváděti jako příklad politického procesu a důkazu indiciemi a budou mladé budoucí soudce úpěnlivě varovati před takovou deduktivní metodou, která vycházejíc od přesvědčení napřed utvořeného, hledá jen prostředky, aby ospravedlnila svůj soud.“

(*Rozsudek*) 3. června 1916 — proces tedy trval skoro šest měsíců — vynesen byl rozsudek:

Kramář za války jako vůdce panslavistické propagandy a českého rusofilského hnutí hlásáním a šířením zásady všeslovanské vzájemnosti, pěstováním styků s nepřátelskou cizinou a vědomou součinností s organizovanými tam podniky na rozbití jednotného státního svazku a odtržení zemí českých a Slovenska a jiných zemí mocnářství, obydlených Slovany, působil jako původce, návodce a strůjce, aby se odtrhla část říše, přivodilo a zvětšilo nebezpečí pro stát zevně a pobuřovalo uvnitř;

Rašín „nadržoval, napomáhal k vykonání tohoto zločinu, úmyslně opatřuje prostředky a odvraceje překážky, a přispěl k bezpečnému jeho provedení“;

oba pak za války „provinili se takovým jednáním a opomíjením, jak výše uvedeno, a sváděním českého obyvatelstva a českých vojenských oddílů k pasivní resistenci, proti úspěšnému provedení války, k zradám a dorozumívání se s nepřítelem, aby se jimi uškodilo

rakouské válečné moci a spojeným německým vojskům a prospělo nepříteli, při čemž byla rakouské válečné moci způsobena velmi důležitá škoda vzhledem k operacím proti nepříteli."

Spoluobžalovaní Červinka a Zamazal dopustili se vyzvědačství.

Tím se dopustili:

Kramář zločinu velezrady jako původce, návodce a strůjce, a proti válečné moci státu,

Rašín zločinu velezrady dle §§58c, 59b tr. z. jako vzdálený účastník a proti válečné moci státu dle §327 voj. tr. z. (z §321 byli osvobozeni).

Oba se proto odsuzují ke ztrátě akademické hodností a trestu smrti provazem, druzí dva obžalovaní rovněž.

(„Vzpomínám si na Havlíčka“) V deníku k tomu poznámka: „Vzpomínám si vždycky na Havlíčka, na jeho báječnou psychologickou studii, a říkám si, že se nemohlo nic změnit, právě tak, jako s tím mořem, o němž píše: „plivni si stokrát do moře, ono se nezpění.“

(„O rok méně jsem žil“) Zatím byla šibenice ještě daleko, neboť zbývala zmatečná stížnost, která musila být hotova do 19. června. Za tu dobu arci nebylo lze ani řádně přechísti nekonečné důvody rozsudku. Jinak nastaly změny: konec samovazby, společné bydlení s Červinkou a Zamazalem a po denním zaneprázdnění procesu zase čas na studování a literaturu, všecko podle přesného rozvrhu. Tu a tam trochu karet a šach. 16. června stojí v deníku: „Jsem zdrav a nejlepších nadějí, že se vrátí lepší časy a že se nedožiju zklamání ani u přátel, ani u nepřátel.“ Za to 17. července: „Zítra končím rok svého nedobrovolného pobytu zde a pozítřku začnu druhý rok. Tedy o rok méně jsem žil.“ Ale 14. července: „... hledím do budoucnosti, ne do minulostí. A nevidím jí v černých barvách a nebojím se jí, i když budu nucen začít znovu na troskách toho, co jsem zbudoval za celý život. Ale je více těch, kteří ztroskotali, a dřív než já, a proto jsem úplně klidný.“

(Signál z Omladiny) Do vězení stále chodily přírůstky. Jednoho dne profous vyřizuje: Preiss. A brzy ozve se navečer dvorem starý signál Rašínův z dob Omladiny. Nový host se vyšplhá k oknu a již vidí naproti usměvavou tvář vězně, ptá se: „Jaký postup?“ a

slyší volání: „v ničem nepovolit a nic jim neříkat.“ A pryč, než se vojáci dole vzpamatovali.

(*Chocholouš*) Má zde své obvyklé již zábavy vězně: dělání jídelního lístku, kuchtění, v němž se znamenitě vyzná, lov na noviny, a venku zpívá chocholouš. „I v šedivém prostředí kriminálu můžete zažít idylu“, povídá deník o pozorování ptačího života. „Zde byl malý šedivý pták poslem přírody, opravujícím lidskou zlobu.“ A kus poesie přijde vždy v podobě pevné, statečné choti, která v rukavičkách skrývá motáčky.

(*Čekání*) Z válečného filmu jen občas ukáže se skreslený útržek. Noviny jsou stále zakázány, zbývají jenom divoké, překroucené ústní zprávy, kterým se říká „Arrestzeitung“. Ostatně neděje se mnoho utěšeného, i Rumunsko je pouhou epizodou. Zato vnitřní historie, hospodářský rub války, nezadržitelně proniká i do vězení nedostatkem té oné potraviny a stoupáním cen a poskytuje hojný a živý materiál hospodářské zákonitosti i psychologie. Tu padne 21. října rána na blízku: Adlerův výstřel na ministerského předsedu hraběte Stürgkha.

(*Stürgkhova akce*) Byla to jedna z nadějí odsouzenců. Dva měsíce po svém zatčení obrátil se na něho Kramář, poukazuje na své výpovědi ve vyšetřování, a připojil pro císaře spis „Osamělé myšlenky uvězněného vůdce majority“. Na počátku procesu ministerský předseda dohodl se s drem Körnerem, aby všichni tři obvinění podali kabinetní kanceláři a vlastnoručně podepsali žádost, v níž by prohlásili, že se žádný z nich nedopustil nějakého trestného činu, že přeje Rakousku, aby těžký zápas svůj vyhrálo a podobně.* Rašín odmítl podepsati žádost vůbec. Rovněž dr. Kramář prohlásil, že takovou žádost by podepsati nemohl. Jak se pak dověděl, byl prý hrabě Stürgkh dojat k slzám a císař pohněván a uražen. Dr. Körner pokoušel se vymoci jinou stylisací této žádosti, ale i tuto obvinění odmítli podepsati. Mezi poslanci dávána vina na tomto odporu Rašínovi.

(*Nepodepíšu!*) Po své výpovědi v procesu, kterou rozčilené vojenské kruhy vykládaly jako demonstraci proti vojenské správě a žádaly proto demisi, byl hrabě Stürgkh opět ochoten vymoci na

---

* Dr. Rašín v Národních Listech, 2. dubna 1920, večerní vydání.

císaři abolicí procesu, ale kladl podmínku, že by žádost musila znít tak, aby jí císař nemusil vůbec dávatí vojenským úřadům k vyjádření. Žádal, aby v ní byla vyslovena pevná loyality vůči panovníkovi a slavnostně byl opakován slib poddanské věrnosti vůči dynastií a státu. Tento pasus premier dru Körnerovi přímo nadiktoval. Obhájce promluvil napřed o věci s Rašínem, řekl mu, ještě než mu návrh ukázal, že byl obviňován, že zamezil podání první žádosti, a prosil ho, aby s Kramářem o žádosti vůbec nemluvil a ponechal mu úplnou volnost, jak se rozhodne. Teprve když to Rašín slíbil, a když se také zavázal, že Kramářovi neřekne své vlastní rozhodnutí, pověděl mu dr. Körner žádanou formulaci. Rašín na to, že nic takového by nepodepsal. Na odpolední procházce se ho Kramář přímo zeptal, co věci říká, ale Rašín mu odpověděl, co právě slíbil. Den na to při východu z cely řekl mu Kramář, že „je absolutně vyloučeno, abychom něco takového podepsali, to by znamenalo politickou smrt.“

(Po rozsudku) Po rozsudku dr. Körner návrh opakoval. Tehdy byla již situace hrozivá. Odsouzení dostali od obhájce zprávu, že vojenský soud se usnesl, aby rozsudek byl vykonán, a nejvyšší soud v předběžném jednání dostal z hlavního stanu instrukci, že milostí panovníkově nesmí býti doporučen Kramář, u toho že má býti justifikace provedena. Hrabě Stürgkh byl ochoten přes hlavy hlavního stanu provéstí zastavení trestního řízení, jestliže dr. Körner podá jen příslušnou žádost a současně ubezpečení, že nebude odsouzenými desavouován, že překročil plnou moc, kterou mu dali jako svému obhájci. V žádosti mohl dr. Körner kritisovatí rozhodnutí soudu vojenského a dovolávatí se zastavení řízení z důvodů vyšší spravedlnosti. Vedle toho měl Kramář k rukám hraběte Stürgkha dodatí dopis panovníkovi, ve kterém by o zastavení trestního řízení z téhož důvodu žádal. Kramář prohlásil, že by nemohl napsati tento dopis jinak, nežli že by v něm musil kritisovatí rozsudek první instance. Dr. Körner vyřídil tuto Kramářovu odpověď hraběti Stürgkhovi, který prohlásil, to že udělatí může, a dokonce uvedl některé momenty proti rozsudku, které dr. Kramář do dopisu dáti smí.

(Žádost za abolicí) Žádost musila býti podána jménem všech,

proto obhájce šel s ní k Rašínovi. Teď byla situace jiná: kdyby se dru Körnerovi postavil na odpor, nemohla by žádost býti podána ani za Kramáře, a tohoto by to pak po případě stálo hrdlo. Beztoho již po vynesení rozsudku, co neřekli Rašínovi do očí, vytkl jeden z poslanců jeho ženě: že Rašín zmařil podání žádosti a vhání své soudruhy do nebezpečí smrti. Vymínil si tedy jedině to, že v žádosti nesmí býti nic politického, zato musí v ní býti proveden důkaz, že rozsudek první instance je nespravedlivý a nespočívá na důkazech, nýbrž jen na domněnkách a indicích; v tom případě, že dr. Körner nebude od něho desavouován. Obhájce napsal tedy žádost a Kramář osobní list císaři. Tehdy s Rašínem a Červinkou již počítali, že budou propuštěni, a uvažovali, kam se dají konfinovati. Obhájce list odnesl, aby jej 21. října odevzdal ministerskému předsedovi. Místo toho jim však toho dne odpoledne přišel oznámit, že premiér byl v poledne zavražděn.

(Obavy) Byla to rána z čista jasna, zvláště když první zpráva tvrdila, že útočník je Čech, socialista. Na vězeňské procházce se pak dr. Kramář najednou zarazil a řekl: Je-li to pravda, pak se zapomene, že socialista, řekne se, je Čech, a přijde-li na Stürgkhovo místo nějaký generál, budeme krásně viset. Bylo to po prvé, co mluvil o šibenici. Zítra musily se tedy dostat noviny. Za dvě viržinka Rašín vskutku ráno hned po šesté měl hned troje, také Arbeiterzeitung, a bylo po nejhorší obavě. Ale co bude dále? Bylo opravdu zle, neboť hned po rozsudku I. instance se dr. Körner dověděl a Rašínovi i Červinkovi řekl, že válečný soud po tříhodinové důvěrné poradě se usnesl navrhnouti tři odsouzené k milosti, ne-navrhnouti však dra Kramáře, naopak na něm že má se rozsudek smrti provazem vykonati exemplárně a Čechům na výstrahu. Dr. Körner zatím těšil, že přijde ještě II. instance, a než ta rozhodne, že potrvá ještě velmi dlouho. Byla to informace, jak se později ukázalo, nesprávná potud, že I. instance nechala otázku nerozhodnutu, o milosti se radila až instance II.

(II. instance) Kramářův list císaři byl sice odevzdán, ale šéf kabinetní kanceláře, ač zasvěcen, nejednal s císařem a dr. Körber, nový premiér, poslal list hned nazítří, 21. října, k vyjádření na vídeňské vojenské velitelství a vojenské úřady jej den před zaháje-

ním jednání u nejvyššího vojenského soudu zamítly. A v den, kdy po neočekávaně rychlém jednání druhé instance — mysliło se, že věc se tu už pro svou objemnost velmi protáhne, — byl rozsudek 20. listopadu potvrzen, byl odsouzeným také oznámen výnos ministra zemské obrany Georgiho, že „aboliční žádosti Jeho Veličenstvu nevidělo se dátí místa.“ Odmítnutí bylo odůvodněno tím, že obhájce i Kramář nepřislušně kritisují rozhodnutí soudu a neprojevují lítost. Tvrdilo se dále, že císař abolicí nechtěl, poněvadž prý by se vzbudilo zdání, že se jí něco ututlalo; domníval prý se, že soud Kramáře — o procesu dával si denně referovatí ministrem vnitra — osvobodí. To by se mohlo arci týkatí leda druhé instance, která se přece nalézala v téže atmosféře a pod tímže tlakem, jako první. Jiný výklad je, že císař — blížila se už jeho smrt — odsuňoval všecku odpovědnost se sebe na vrchního velitele arcivévodu Bedřicha.

(František Josef zemřel před podpisem rozsudku) O milosti se tedy radila až 20. listopadu instance II., nejvyšší zeměbranecký soudní dvůr. Tam plukovník auditor Kutschera navrhl, aby císařské milosti nebyl doporučen nikdo, a k návrhu připojil se také náměstek generálního návladnictví plukovník auditor Petz. Nato však povstal major auditor dr. v. Sedláček, ostře zkritisoval důvody rozsudku, uvedl různé důvody pro obžalované a nakonec navrhl, aby milosti byli doporučení všichni. To byl návrh prvního votanta, ostatní čtyři však shodně odhlasovali, že Kramář milosti císařské doporučen býti nemá. Vojáci opravdu pospíchali, aby rozsudek byl předložen k podpisu ještě Františku Josefovi, třebaš byl již v agonii či právě proto, a pokus se také stal. Osobní lékař se však tomu opřel a císař den na to, 21. listopadu 1916, zemřel.

(Nová situace) Po rozsudku druhé instance osud odsouzených se rozlišil. Do cely Kramářovy se i dále dívala šibenice, ale již za jiných auspicií. Rašín a druzí dva byli po rozsudku doporučení císařově milosti. Za nového císaře zápas s hlavním stanem o život Kramářův má konečně úspěch: 16. prosince, po dvacítišesti dlouhých dnech od smrti Františka Josefa, Karel se rozhodl, aby tresty smrti byly všem změněny v těžký žalář. Ohlášeno to bylo — velmi

nehumánně, ale obhájce to zvěděl dříve — až po vánocích, 5. ledna 1917.

(*Advokátem i ve vězení*) Život je tedy zachráněn — ale začíná opět onen neklidný, rozčilující stav izolovaného člověka, jenž neví, co se s ním v nejbližších dnech stane, jako v prvních dnech po zatčení. Ale Rašín má šťastný dar těšiti se ze života a radovati se i z věcí malých. Řekl si, že vězení je z poloviny dovolenou, třebaš nucenou, a čte kdejakou knihu, na kterou se kdy chystal a neměl čas: romány o Římu i Světlu, Jiráska (U nás), Novákovou, O. Nejedlého, Turgeněva (Oblomova), Havlasu, Paměti Kateřiny II., Kiplinga, Opolského, Dostojevského (Výrostka, Ves Štěpančíkovo), Zeleného Život Jungmannův, Lejkina Rok na vsi, Wintra, Brandlův Život Dobrovského, Verhaerena, Tyrše, Pekaře (České katastrofy), Herbena, Šimáčka a s velkým zájmem i Naši Řeč. Kromě toho měnová studia. Chuť k jídlu má stále dobrou a zálibu i dovednost v kuchaření velikou. Byl to kus skautingu, třebaš chyběla příroda. O rozptýlení bylo postaráno též stykem s jinými vězni někdy více než dosti, zvláště když byla ohlášena a konečně přišla malá císařská amnestie, ovšem nepolitická, a kde-terý lichvář a podvodník se dožadoval výkladu spoluvězně-advokáta, takže musí se před nimi — zamykati.

(*Stěhování*) 5. ledna 1917 tedy udělení milosti — v podobě 10 roků žaláře. A plno změn, stěhování z cely do cely, mnoho nových tváří a nepříjemností, zápachu a špíny. Ale pořád celkem slušné živobytí, protože nabyté výhody se neruší, je jisté dorozumění s personálem, jehož možnost roste s postupem drahoty a nouze, pašování novin, a jsou dovoleny balíčky z domova, což umožňuje, že Rašín „vaří jako stará kuchařka“, peče na kamínkách brambory a připravuje omladinářský čaj a různé dobré věci, které dostává ve weckových sklenicích.

(*Möllersdorf*) V ošklivý den únorového tání, 10., je však spolu s Kramářem odvezli do Möllersdorfu. Plukovník komisní, zavilý renegát, doktor ničema, vrchní profous surovec. Zato kurát zlatý člověk, profous rovněž dobrý Čech. Jejich pomocí a zásobami, přivezenými ještě z Vídně, odvráceno nové nebezpečí smrti. Trestnice byla místem strašlivých zoufalství, s vysokou denní úmrtností

následkem hladu. Jedinou téměř potravou byla — zkažená řípa, páchnoucí jako zahnilé řízky, dodaná z Německa, ze které lidé dostávali katary, vlekli se jako mouchy a doslova hynuli podvýživou a hladem. Rašína zavolali do nemocnice udělat umírajícímu poslední vůli. „Strašné bylo podívání na ten sál. Kostry potažené koží ležely na postelích, těžce oddychující. Nepozřel jsem sousto večere“, zapsal si starý kozák. První noc ztrávil se dvěma důstojníky-zloději, vychrtlými hladem. V noci šel mu jeden ukrást kus přineseného salámu.

(*O život*) Šlo vskutku o život, neboť přivezené zásoby docházely a balíčky byly zakázány, žilo se jen z toho, co jim a jiným od rodin propašoval s vlastním nebezpečím kurát, pravý anděl věznice. Uvedeny tedy do pohybu ve Vídni všechny zbývající páky a 16. února přijel znenadání — ministr války Krobotin. Rašína a Kramář, do jichž celý přišel, vymohli, že slíbil povolit zásilky a to všem, hlavně když viděl nemocní, do které na jejich žádost vešel. „Se všech loží zvedly se vyzáblé ruce, sepjaly se odevšad: ‚Exzellenz, Hunger, erlösen Sie uns, Exzellenz.‘ A starý voják, dělostřelecký generál... dal se do usedavého pláče.“ Venku potkal skupinu trestanců — tytéž prosby. Pak prosil za všechny kurát. A generál povolil politickým aspoň, co dovolovalo i císařské nařízení z roku 1849 o politických věznicích: návštěvu a dopis týdně, jídlo z kantiny, vrácení snubního prstenu a hodínek, Fremdenblatt — a zásilky slíbil povolit všem, jakmile dojde důstojník k jejich revisi. Trvalo však do 24. února a vyžadovalo nových urgencí, než došlo z Vídně formální povolení stravovat se z kantiny, a do 1. dubna, než dojel důstojník pro revisi balíčků. Trestanci zatím snědli kdejakou kočku a kantinského psa, hlásili se ze zoufalství do fronty a deník co den zaznamenává pohřby.

(*V cele a v nádvoří*) Robinsonáda trvá. Rašína vaří a ohřívá dále, co dostanou, na štěstí to dobře kdysi odkoukal mamince. Pomalu se opatřuje zařízení, denně zametá a postupně zdobí cela, chytají myši, pohříchů i myje nádobí. „Neklesnout do špíny, čistě žít, nesestoupit na nižší stupeň kultury, to je ten strašný zápas, který inteligentní člověk prodělává ve vězení.“ A začíná nová, nevyčerpatelná radost: zahradničení na vlastním záhoně ve vězeňském dvoře,

vítaná, drahocenná náhražka volnosti, kterou vábivě na obzoru malují vrcholky Alp. Důstojník pro revísi balíčků, nadporučík, je pražský Němec, hodný člověk. Pomalu i trestnice brala na sebe příjemnější ráz. Jen ty pohřby! Od ledna do dubna 91 mrtvých, a všem ruský zpěvák Sajka krásně zpívá nad hrobem, pravoslavným rusky. Konečně inspekce vyhodila padoucha doktora a nový zmírnil aspoň tempo umírání.

(Anděl vězení) 24. května je mezi denními zápisy o jídelním lístku, návštěvách, dopisech, pohřbech, počasí a pokrocích zahrádky malá poznámka: „Tedy já mám platit 1 milion náhrady (to jest za škody, způsobené velezradou) a dr. Kramář 6 milionů.“ Ale zatím se již schází parlament a brzy bude konec. Mířže vězení nebrání již informacím. Jako na Bory chodily Radikální Listy, tak do Möllersdorfu rebelantský Národ a s ním zvěsti nového života doma. Nosil jej „přítel“, kurát P. Drábek, který se při čaji přiznal, že se každý den při mši vroucně modlí, aby Dohoda vyhrála. A věrná, statečná choť přinášela zprávy nejtajnější, z české fronty, z Mafie, od dra Šámala. V závěru deníku, už na svobodě, je připsáno: „Ti, kdož neprodělali tento stav hladu po zprávách, jež nelze si opatřit uvnitř vysokých zdí Zwingu, ne ze zvědavosti, nýbrž proto, že nelze myslití reálně o plánech pro budoucnost, nedovedou pochopiti, jakou trýzní je vězení pro inteligentního člověka, toužícího sloužiti veřejným zájmům.“

(Nepodepíšu!) Vysvobození se již blíží, zakrátko přijde amnestie. Napřed podmínečná: svoboda má býti vykoupena slibem, že do konce války oba se zdrží politické činnosti. Vyjednávači, členové Českého svazu, přijímají a jedou do Möllersdorfu, ač ne s velkou chutí. Tuší, proč. Ještě před nimi podaří se paní Rašínové při loučení pošeptati muži: „Nic nepodepisuj!“ A když vyjednávači přijdou, přivítá je zlobné hromování o mizernosti a prohlášení: „Nic nepodepíšu, budu sedět dál!“

(Na svobodu!) 10. července konečně, právě po půl roce, Rašín a Kramář opouštěli vězňáky bez reversu. Domov, osobní svoboda, rodina, přátelé, národ, nový svět, příroda, všecko jim rozpínalo vstříc svou náruč a na obzoru v určitější podobě se již ukazoval dar největší — samostatný československý stát.

VE SVĚM negativním, v nejlepším případě podmi-
něném stanovisku k Rakousku prožívají Čechové od svého polití-
ckého probuzení jenom zlomek dalekosáhlé skutečnosti, kterou
pro jednotlivce, národ i společnost tvoří stát. Ale i Němci a Maďaři
v dlouhé době míru od roku 1866 uvykají poměrům a mimoděk po-
važují za celek, co ve skutečnosti je pouze částí. Rakousko-uherská
monarchie je nepochybně stát vrchnostenský, nedemokratický,
silně třídní. Ale buržoasie, působící v obou polovinách na vnitřní
politiku, dovede vymoci systém i respektování určitých občan-
ských práv, jichž se automaticky dostává i národům ostatním, takže
státní útvar, v podstatě vždy vysoce konservativní, má po mnohých
stránkách vzezření státu liberálního. Necháme-li stranou momenty
národnostní — které aspoň v Předlitavsku ovládají arci veřejné
mínění i parlament a jsou hlavním zdrojem opoziční nálady —
není státní moc tíživá nebo dokonce nesnesitelná. Od zrušení
poddanství snáší občan jakž takž břemeno daní a jeho nespoko-
jenost se způsobem, jak stát hospodaří jeho groši, s vládou velkých
pánů, s favorisováním vysokého kleru, velkostatku, velké industrie
a bank, nepřesahuje míru obvyklou jinde. Systém je v celku mírněn
šlendriánem, který je shodně považován za jistou specialitu státu,
ti, kdo jsou nároční a chytří, mají k dispozici cestičky korupce,
ostatním pomáhá přesvědčení, že tak bylo, jest i bude.

(*Vojsko*) S tímtož fatalismem snáší se i vojenská služba, třebaže
dlouhá, tříletá, a pro bezbranné dosti krutá. Také ona v dlouhých
desítiletích míru nabude rázu spíše občanského, podoby zla, ale
vžitého, které hraje v životě sice značnou úlohu, ale nečelí proti
němu. Je to viděti na postupu sociální demokracie, která proti
militarismu vede boj sice hlučný, ale teoretický. Bojí-li se vojenská
správa někoho či spíše považuje-li ho za nebezpečného, jsou to
vedle anarchistů leda antimilitaristé národní, především čeští.
Ostatní politické kruhy hledí na armádu s hlediska asi tak sluš-
ných subalterních důstojníků a zajímají se spíše o to, co se děje
na kasárním dvoře a cvičišti než na ruských, italských nebo srb-

ských hranicích a v jaderských přístavech. Vojenská správa se také vyhýbá používání vojska proti civilistům, a kde se přece objeví, stačí obyčejně pouhá jeho přítomnost. Jinak se armáda obmezuje na to, že vymáhá na parlamentních sborech nové a nové náklady, které v říši celkem chudé, s velkými oblastmi primitivního zemědělství, arci zle tisknou ostatní položky státních rozpočtů. Tak žije rakouské obyvatelstvo po desetiletí v jakémisi polosnu, v ovzduší neskutečnosti, ve falešném vidění světa. Duch moderního militarismu zde nevznikne.

(*Císař*) Za to císař je nejen zevnějškem, nýbrž i myšlením vždy především voják. Vystupuje-li jako kníže míru, přijímá to jako část úlohy, svěčené Prozřetelností, právě tak jako funkce v ústavním aparátu — ale je to jen úloha pro jeviště. Neznamená to, že by se do války hnal nebo že by po roce 1908 neodolával a nevyhýbal se příležitostem. Ale František Josef I. nikdy nepřestal považovati vojenství a válku za první a neodlučitelnou část státního života. To bylo *primum* a mnohdy *unum necessarium*, jak dostatečně ukazuje historie rakousko-uherských vyrovnání a v malém pověstná historie pouhého „zde“. Tu byl neústupný a nedůtklivý, na druhé, pozitivní straně pak svým způsobem prozíravý. V jeho politické osobnosti měla rozhodnou převahu tato druhá, tvrdá stránka státního života, kde pro všechny byly jenom povinnosti, kdežto práva soustřeďovala se jen v rukou panovníkových a družiny manů, seskupených kolem něho jako v časech čistého feudalismu. Pro mimořádné místní poměry, jmenovitě však pro válku rázem stávalo se Rakousko státem čistě mocenským, a k tomu cíli bylo také všecko připraveno.

(*Přípravy na válku*) Tato druhá, pravá tvář monarchie, zčásti nebyla skrývána. Každý v Rakousku ví o ustanoveních (z roku 1869), jimiž se mohou obmeziti základní práva státních občanů, ale málokdo ví nebo dbá, že to platí nejen pro vnitřní nepokoje nebo spiknutí, nýbrž i pro válku. Zákon z roku 1873 přidal vládě právo suspendovati poroty, arci s výhradami (jichž potom nedbáno). Ještě méně bylo ve veřejnosti dbáno toho, že vojenským soudům byla pro případ války dána rozsáhlá pravomoc i proti občanským osobám, pokud běží o zločiny a přečiny týkající se mobilisace,

bezpečností vojska a vojenských operací. Roku 1912—13 byla pak na říšské radě projednána dalekosáhlá opatření o tak řečených válečných úkonech, jimiž se — v souvislosti s událostmi na Balkáně — již zřetelně ohlašovala válka, jež však veřejnost opět z velké části hodnotila jenom jako demonstraci navenek a pouhé opatření do zásoby, podobně jako zesilované zbrojení a zvyšování počtu vojska — ač tu vojenské úřady dostávaly ohromnou moc nad občanským obyvatelstvem. Parlamentu byla tato dalekosáhlá obět kompensována dávno slibovanou reformou zcela zastaralého, inkvisičního vojenského trestního řízení — ale k reformě vojenského trestního řádu nedošlo. Dalším výstražným signálem byl pak zákon o válečných podporách pro rodiny záložního mužstva a důstojníků.

(*Proti obyvatelstvu*) To byla — spolu s částečnými mobilisacemi roku 1908 a 1912 — poodhalená tvář přicházející války. Současně reorganisovány a shrnuty roku 1912 v největší tajnosti přípravy pro všeobecnou mobilisaci, ale ne pokud se týče vojska, nýbrž občanského obyvatelstva. Zde působily obavy vedoucích vojenských kruhů, které se domnívaly, že slovanští a románští záložníci hromadně nenastoupí, ba že ve východní Haliči a v Chorvatsku při vypovězení války vypukne povstání a v průmyslových oblastech socialistická sabotáž. Proto se vojenské a civilní úřady nejen dohodly, že pro válku musí být zřízena diktatura, nýbrž také ji dopodrobna připravily — a hned jí také daly nepochybný osten proti všem, jež právem považovaly za protivníky politického, německo-maďarského systému, který měl takto být opřen. Tak vznikla tajná „Orientační pomůcka (Orientierungsbehelf) o výjimečných opatřeních pro případ války“ z roku 1912 a její hlavní výtvar, zcela nezákonný „Válečný dohlédací úřad“, jenž má nejen dozírat na připravená opatření, nýbrž kromě toho státi se ústřední pozorovací stanicí pro špionáž a rušení a neoprávněné oznamování válečných opatření, vojenských i nevojenských. Dále bylo tu pamatováno na přenesení civilní správy na vojáky, na suspensi práv státních občanů, na zastavení porot, rozšíření vojenského soudnictví, podrobení civilních osob vojenským soudům, na opatření dopravní a zvláště důkladně na zákazy zpravodajství o vojenských věcech, zákaz cizích novin a cenzuru dopisů. Za politickým

jevištěm posledních mřových let se takto připravovalo jeviště skutečné, pravá podstata státu i názorů, které jej ovládaly vůči obyvatelstvu. Když opona svínuta, proscenium rázem zmizelo.

(*Nedůvěra*) S vypovězením války a ještě před ním byl veškeren chystaný aparát spuštěn. O jeho psychologické orientaci nemohlo býti pochyb: všecko vycházelo ze základní nedůvěry vlády k obyvatelstvu. Nedůvěra byla, pokud šlo o předpokládané skutky, tak přehnaná, že v jednotlivých směrech se nehorázně přestřelilo. Jinde však zase nedůvěra pomáhala sama tvořit to, co předpokládala a čemu právě chtěla čelit: že účast na válce byla u Čechů a Jihoslovanů šmahem a hned, postupně však také u jiných národů z veliké části přijímána jenom jako násilím uložená a hrozbami přikázaná. Opakovala-li a nutila-li opakovat v těchto dnech vláda do nekonečna slova o „*těto nám vnucené válce*“, docílila rázem, že nejen Mladočech, radikál, socialista a probuzený sedlák, nýbrž i obyvatel nejzastrčenějšího městečka a vesnice porozuměl tomu po svém a celý národ shodně, ale že toho brzy nezůstali uchránění ani Němci a Maďaři. Co však mělo oficiální Rakousko kromě vnější disciplíny? Heslo lásky k císaři, který se nikoho neptal a otevřel krvavé jatky, a oddanost k říši, která po staletí v celku znamenala jen centralismus a germanisaci. „Orientační pomůcka“ z roku 1912 pamatovala na věci mnohé; na to, že války se vyhrávají morálkou, zapomněla nadobro. Bylo vidět jen pěst, kterou z Těšína počal ukazovat arcivévoda Friedrich a za ním Conrad Hötendorf, všemohoucí šéf generálního štábu, který se konečně dočkal své války, a každý cítil mnohonásobná ramena tajemného „Válečného dohlédacího úřadu“.

(*Proti civilním úřadům*) Vojáci ostatně neměli na mušce jen obyvatelstvo, nýbrž také civilní úřady. Byli oběma tradičně cizí. V generalitě, ve štábech, v kasínech i kadetních školách žil jiný duch, Rakousko prince Eugena a maršála Radeckého, Rakousko, které nevzalo na vědomí ani ústavnost, tím méně léta devadesátá, kdy se omlazuje byrokracie, nebo dokonce volební reformu. Operuje a hrozí-li se — ostatně opatrně — duchem armády, je míněn tento kus starého světa, jenž takto trčí do poměrů ostatních, napořád novějších. Je pravda, že mužové tohoto rázu necítí mnoho

půdy pod nohama, leda ještě v zemích alpských: i německý nacionalismus je v letech devadesátých trochu plaší všenněmectvím, socialisty znají jen z demonstrací a Slované, Poláky nevyjímaje, jsou nepřátelé státu. Zato cítí vojáci, že jim náleží císař. A když nyní dostávají tak velikou moc, chtějí od něho ještě více, aby předělali i říši, nejen hranice podle obrazu, který si utvořil generální štáb. Chtějí vojenskou moc rozšířit na celé země české, nejen na pár moravských okresů, kde jim tak zachutnala, mají svoje kandidáty-generály na úřady místodržitelů, kteří by provedli úplnou reformu správy a povznegli v českém obyvatelstvu patriotického ducha. Pro Čechy připravili šéfa etapy, podmaršálka Kanika. Císař odmítl, Coudenhove stačí. Než generálové hlavního stanu a Dohlédacího úřadu naléhají znovu, kritisují velmi ostře civilní správu a soudnictví i smýšlení obyvatelstva. Císař jim však nedovolil ani zmilitarisovati v Čechách justici, ani vyhlásiti stanné právo. Všecko mařil hrabě Stürgkh, stále je nutil, aby svou odvahu a zápal reservovali frontě. Boj s ním trvá až do jeho a císařovy smrti, kdy mladý císař napřed Conrada a potom Friedricha zlikviduje. Ale pak je už pozdě. Vykonali svými šikanami, procesy a rozsudky dějinnou úlohu: pomohli přesvědčiti neněmecké národy, že válka se vede jenom o mocenskou postavení Němců a Maďarů, a toto přesvědčení, že v Rakousko-Uhersku nelze již nic změnit, dorazilo zbytek věrnosti, připravilo půdu velezrádné propagandě a činnosti emigrace a krystalisovalo a posvětilo národní odboj.

(Idea národní) Hnutí rakouských národů proti říši a dynastii mělo svůj hlavní zdroj v ideji národní. Byli tací, kdo se domnívali, že její úkol v dějinách je sjednocením Itálie a Německa v podstatě vyčerpan, že na jedné straně přejde ve státnost a rozpínavost těchto národů po vzoru Anglie a Francie, na druhé straně zakrní v marném a neodůvodněném úsilí národů menších, kterým bude se spokojit s rozvojem vlastní kultury bez politických korelátů. Na tom, jak se vyvine skutečnost, závisela existence Rakouska, Turecka, ale i Ruska. Když zdánlivý konstitucionalismus v Předlitavsku byl ozdoben všeobecným a rovným právem hlasovacím a první volby ukázaly jistý pokles nacionalismu, bylo z toho narmoze usuzováno, že existence Rakouska je zabezpečena. Rok na

to vypukla mladoturecká revoluce a stejně prorokováno i Turecku. Oba předpoklady nadobro selhaly. V balkánské válce bylo Turecko nuceno vzdát se své evropské državy. Světová válka ukázala, že idea národnostní, pokud se týká celých národů, má platnost naprostou a tendenci vyvrcholiti plnou samostatností. Český domácí a zahraniční odboj dojísta má proti absolutistickému, zůstalému Rakousku množství důvodů povahy obecné, všechny však pomáhají zesilovati ústřední, vedoucí myšlenku: jsme Čechové a Slováci, chceme svůj svobodný domov naplniti vlastní vůlí i duchem.

(Hospodářský tlak) Ale současně odehrává se v zemích českých i v celé monarchii také proces jiný. Jako po staletí předtím a od skutečného vzniku habsburského centralismu zvláště, území společné s jinými, společná správa i společné podmínky historické i přírodní trvají i za války a všude po Rakousku vytvářejí poměry obdobné. Je válka, nejmohutnější soubor jevů, nejmocnější soubor vlivů od války třicetileté. Válečné operace samy jsou ohromným pohybem lidí a statků. Avšak potřeby moderní armády jsou tak nesmírné, že všechno obyvatelstvo bez výjimky, zvláště v dalších etapách, je strženo do procesu války nejenom politicky a citově, nýbrž i hospodářsky. K tomu přistupují dvě okolnosti nedohledného významu: dlouhé, nikým téměř neočekávané trvání války, a hospodářská soběstačnost, vnucená anglickou bloádou střední Evropy. Z toho nutnost vystačiti ve výživě, ale i výstroji a výzbroji vojska, než i ve výživě a aspoň nejnutnějších potřebách obyvatelstva, s tím, co poskytuje domácí půda a výroba rozmnožená jenom o nevelkou pomoc spojenců, respektive neutrálu a obsazených území. Tyto prostředky však nestačily, proto bylo nutno vymýšletí náhražky a obmezovati spotřebu. Pokračujícím nedostatkem měnil se poměr nabídky a poptávky a stoupaly ceny se všemi důsledky pro životní úroveň i veřejné hospodářství. Stoupání cen bylo však zaviňováno ještě jiným zjevem, který nakonec hrozil, že přeroste všechny ostatní: stát živil rostoucí část obyvatelstva a bránil v produktivním zaměstnání jí i veliké části další, zato však rozmnožoval svá břemena zcela mimořádným způsobem válečnými podporami i výdaji na válečný materiál.

Peníze k tomu potřebné nedaly se vůbec opatřiti daněmi a jen zčásti byly hrazeny z válečných půjček: velikou část toho, co potřeboval, opatroval si stát půjčkami u cedulového ústavu, jenž takto od počátku války uváděl do oběhu za nové a nové miliony a stamiliony bankovek, a to přirozeně bankovek nekrytých.

(*Rozvrat měny*) Toto stálé rozmnožování oběživa, nevyvolané potřebami soukromého úvěru, nýbrž úvěru veřejného, jenž vypůjčené částky neobracel v trvalé statky čili v kapitály věčné, nýbrž většinou je v zápětí mařil, rozvrací měnu od počátku, soustavně a s perspektivou hrozných konců. Zákazy dovozu a arbitráže, jakož i zákroky na neutrálních bursách sice podpírají zahraniční kurs rakouské koruny, mohou však jenom zpomaliti nutné důsledky dvou procesů: že roste nedostatek statků, zato však roste přebytek peněz. Tím se automaticky znehodnocují všechny peněžní kapitály i pevné důchody a urychluje sociální proces, revolucionující rakouské obyvatelstvo. Není koruny, ať v punčošce a bance či v úpisu, akcií, pohledávce, a pravidelném nároku, která by jí nebyla dotčena: každý den jí odnímá částku její reální hodnoty i kupní síly a stlačuje tudíž toho, kdo si nedovede opatřiti důchody nové. To se daří majitelům, výrobcům a zprostředkovatelům věcí, po nichž je poptávka: všech potravin a všech potřebných surovin, pokud nejsou za nevýhodnou cenu zabaveny státem, a všech výrobků, kterých potřebuje stát a obyvatelstvo, jehož kupní schopnosti se arci postupně obmezují na nejnutnější potřeby. Stát se ovšem snaží čeliti tomuto procesu, jenž postupně vyhání z volného trhu vrstvy méně majetné, veřejným zásobováním, opřeným o rekvisice, a maximálními cenami. Jeho síla je však proti množství a vynalézavosti těch, kdo jsou ochotni prodávati a kupovati za volné ceny, slabá a ostatně horší se postupně žně, takže rekvisice sebe ostřejší stačí opatřiti jen množství, která velmi nedostatečně dovedou zásobiti ty, kdo jsou na veřejné zásobování pro své nízké důchody odkázáni. Zde je hlad, nedostatečná výživa, chřadnutí a umírání. Kdo má více, přikupuje a shání, ale ceny vyvíjejí se tak, že i nejlepší středostavovské důchody úředníků a rentiérů sotva stačí uhájiti život. Vzniká vědomí deklasovanosti, se všemi důsledky, a k tomu obavy před ještě horší budoucností. Proti tomuto

velikému táboru stojí nečetná třída těch, jimž se vede dobře, a mezi nimi zase vrstva zbohatlíků, kteří většinou drze ukazují společnosti líc i rub své existence.

(Obecná tíseň) Všichni národové v Rakousku cítí tyto poměry. Rozdíly vznikají z příčin zeměpisných a osidlovacích: venkov uhájí lépe živobyť než město, velké město a průmyslová oblast, zvláště pokud je obklopena chudým krajem, živí se nejhůře, pokud ovšem ze zájmů výroby válečného materiálu nevznikne nutnost zásobovat zde výhodněji. V ostatních potřebách, zvláště v oděvu, prádle a obuvi, pak hlavně v mýdle, dále v palivu, jmenovitě v uhlí, vzniká rovněž nouze, stupňovaná jak požadavky vojenské správy, tak nedostatkem surovin a poklesem výroby. Potřeby vojska mají při tom sice přednost, ale také jemu dostává se oděvu a jmenovitě obuvi v jakosti a kvantech horších a horších a na konec selhává i doplňování střelných zbraní a střeliva. V létě roku 1918 je už jisto, že rakousko-uherská armáda ani obyvatelstvo výživou, oděvem a materiálem nevydrží zimy a že je tudíž nutno uzavřítí mír za každou cenu.

(Vření) S pomalým stravováním národního jmění i s proměnou a úhrnným poklesem národního důchodu a s mocným reflexem toho v lidských myslích i v lidské existenci revolucionuje se společnost objektivně, ale do značné míry i subjektivně. Vrozená, tradiční loyality, německý a maďarský nacionalismus, smysl pro vojenskou čest a jiné účinky válečné propagandy postupně slábnou pod tlakem, jemuž je, vedle ostatních strastí válečných, vydán nejenom voják sám, nýbrž i jeho rodina a domov v zázemí, s nímž je ve spojení návštěvami, dopisy a vzkazy. Jenom změna války v zákopovou a technickou působí, že se rakouští vojáci všech národností nerozbíhají a nevzdávají ještě daleko více. A co klíčí v myslích a je po letech obecného temna od jara 1917 podporováno též uvolněním censury a zprávami o zasedání parlamentu i vlivem ruské revoluce, k tomu v katastrofálním roce 1918 přibude přímý, osobní vliv ruského bolševictví, které v rakousko-uherských zajatcích posílá do monarchie opravdového trojského koně, danajský dar, jenž se zle vymstí rozkladem, který přináší.

(Neodvratný osud) V nedostatku všeho potřebného a v obecné

neschopností i nechutí dále bojovatí umírá monarchie. Poslední léta její existence jsou zoufalým zápasem s osudem, který napřed sama učinila neodvratným, vyzvavší jej vypovězením války, jemuž nemůže ulehčiti doznání, že při něm neočekávala světové konflagrace, právě tak jako Německo nemůže exkullovati tvrzení, že by nebylo napadlo Belgi, kdyby bylo vědělo, že Anglie proto půjde do války. Zkoušku světového konfliktu, jmenovitě v té úžasné podobě, jaké nabyl na západě, Rakousko nemohlo vydržeti. Nebylo k němu připraveno ani morálně, poněvadž jenom namlouvalo jiným, že je spolkem národů, ani ústavně, poněvadž dualism ukázal se těžkou nesnází pro vedení války, nejméně však hospodářsky. První dvě překážky nabyly konečně rázu nezměnitelného, zato třetí nevymykala se lidským možnostem. Rakousko nemohlo sice uměle rozmnožiti ani své jmění, ani přirozené zdroje, mohlo se však na válku daleko lépe hospodářsky připraviti. Víme však již, že „Orientální pomůcka“ z roku 1912 pamatovala daleko více na to, jak čeliti očekávané zlé vůli a odporu obyvatelstva a jak mu utajiti válečné operace, než jak využití pozitivně jeho sil nejen k službám pro armádu, nýbrž i k důležitému úkolu, jak zdolati hospodářské problémy války. Je to tato faktická resignace na organického ducha součinnosti, která charakterisuje ty, kdo připravovali v Rakousku válku a pak ji vedli, resignace, již nevyváží sto prázdných a zatuchlých svolání k obyvatelstvu, které je napřed zbaveno všeho spolurozhodování. Kromě toho je to arci i zaostalost vojenské výchovy a myšlení, v němž hospodářství hrálo jenom velmi nepatrnou úlohu.

(Resignace na součinnost obyvatelstva) Absolutismus, jenž charakterisoval Rakousko do jara 1917 otevřeně a nadobro a potom ještě ve velmi značné části státního života, zdál se vojákům až do konce a civilním úředníkům velmi dlouho jedinou možnou formou vlády. Pro strach před národy a socialismem zapomněli však, že tím na druhé straně věci války velice škodí. Zprvu bylo ovšem snadné a pohodlné zastaviti všecko zákonodárství i kontrolu. Ale v hospodářství, kde bylo potřebí velmi významných, při tom rychlých, namnoze improvizovaných zásahů, znamenal absolutismus, že diskuse je umlčena a vláda může postupovati jen podle dobrých zdání

těch, od nichž si je vyžádá. Měla sice ohromnou moc, ale na druhé straně tak těžké a nové úkoly, že by jí věru byla posloužila jak rada jiných, tak dělba odpovědností a také širší základna veřejné autority. Bylo toho potřebí jmenovitě proti Uhrám, které se hned počátkem války hospodářsky uzavřely proti Rakousku a tím rázem zmařily tak těžce vykupované jednotné hospodářské území. Hrabě Stürgkh vedl s všemohoucím hrabětem Tizsou úpěnlivou a napjatou korespondenci, ale změnil jen málo. Uhry se uzavíraly s příkrým sobectvím a ještě v pověstném císařském manifestu o federalisaci Rakouska vynutil si Wekerle hrozbou, že Maďaři ihned zastaví zásobování Předlitavska, aby manifest zachoval nedotknutelnost uherského území. Svě ohromné moci užívali vojáci a byrokraté jak dovedli, celkem, podle soudu Redlichova, svědomitě ve věci — ale ovšem s velkou lehkostí ve financích, kterou byli vždy pověstni. Hlavně však válečná vláda zavinila to, že soustředivši se jenom na správu státu, vzdala se úplně působení na mínění a důvěru obyvatelstva a tím ovšem i na jeho vedení i ve věcech vnitřních, nejbližších.

(*Výživa*) Úkol veřejné správy byl obrovský. Vědělo se, že Předlitavsko nevystačí potravinami bez Uher, ale že po špatných žních vypomáhá mu žitem a kukuricí také Rusko a Rumunsko. Celé státní území bylo tedy pasivní v obilninách, ale poněvadž Uhry se od počátku uzavřely a bylo s nimi nutno svízelně vyjednávat i o každý vagon, padla celá tíha nedostatku na Předlitavsko. Kromě toho hned první žně, 1914, byla slabá. Velmi brzy se tedy ukazuje, že hospodaření obilím a moukou je nutno podrobiti tuhé reglamentaci, jinak se do příštích žní nevystačí a vypukne hlad a katastrofa. Proto se i v Rakousku brzy počne ozývat německé „vydržet!“ (durchhalten), jakmile pošetilé slovo německého císaře o listí na stromech ustoupí hrůznému tehdy proroctví Kitchenerovu o třech letech války. Obcím tedy uloženo zabaviti zásoby mouky a chleba a vzítí na sebe zásobování obyvatelstva, dále stanoveny maximální ceny, používání přísad při mletí a od jara roku 1915 zřízen obilní monopol a jeho protějšek, denní porce, vydávaná na chleбенky.

(*Obležená pevnost*) Rakousko i Německo jsou obleženou pevností, jejíž záchrana závisí na tom, podaří-li se posádce vyčerpatí ne-

přítele vojensky, než bude sama vyčerpána materiálně, což je jinak, nehledě k vojenským výsledkům, neodvratné. V pevnosti jsou však tři pásma zásobovacích: německé, předlitavské a maďarské. A také uvnitř pásem není rovnosti: veškerá úroda není majetkem státu, nýbrž od výrobců požaduje a vymáhá se jenom část, kterou musejí odevzdati za stanovené ceny, odpovídající maximálním cenám pro spotřebitele, kdežto ostatkem mohou disponovati. Rázem počne následek reglementace: rekvisice jsou velmi obtížné, výrobci snaží se co největší část uchrániti pro sebe a pro volný prodej, jehož ceny daleko přesahují ceny maximální a stále stoupají. Zostří-li se však rekvisice, klesá chuť k výrobě, která beztoho nedostatkem lidí, potahů i hnojiv stále se horší. Na konec klesla sklizeň obilí v Uhrách na 56·8, v Rakousku dokonce na 41 procento normální sklizně.

(Ústředny) Od roku 1917 je již v Rakousku patrné, že úřední zásobování selhává. Úřady nestačí ani v mezích, daných skutečným množstvím chlebovin, na ohromný úkol válečného hospodaření, zvláště když k němu přibraly ještě obory jiné. Brzy se totiž ukázalo, že pro potřeby armády je nutno podrobiti reglementaci také bavlnu a kovy, jakožto suroviny zahraničního původu, potom kůži a vlnu, nezbytné pro vojsko, ale i četná odvětví další. Do počátku roku 1917 byla již veliká většina výroby v Rakousku pod úřední kontrolou, což však neznamenal jen dovoz, nýbrž přímé hospodaření státních orgánů. Byl to válečný socialismus velikých rozměrů, téměř úplné zastavení soukromého hospodářství, respektive radikální obmezení jeho iniciativy a dispozic, poslední a nejvyšší výhonek staršího německého hyperetatismu, arcí inspirovaný nikoli ideologií socialismu, nýbrž výhradně snahou vydržet a zásobit armádu vším, co potřebuje. Druhá polovina války je v Rakousku ve znamení Riedlových ústředen, které současně politicky znamenají tuhou centralisaci a přípravu pro těsné spojení s Německem. A vždy se opakovalo nebo již dříve nastalo totéž, co v největším měřítku se dalo s obilím a moukou: jakmile byla některá surovina nebo výrobek podroben veřejnému hospodaření, rázem mizely z legálního obchodu, tím horlivěji se jimi za to, arcí za ceny mnohem vyšší a stále stoupající, obchodovalo pod

rukou. A nedostatek a dražota, tyto hrozné následky blokády, jmenovitě pokud šlo o nezbytné potřeby, projevovaly se krutými důsledky sociálními: chudnutím a živořením středního stavu, a to nejen gážístů a rentierů, nýbrž i samostatných drobných podnikatelů, kteří nezachytili aspoň cípek válečné konjunktury, na druhé straně však také rychlým vznikáním nových, parasitních jmění, jež byla následkem spekulativního nákupu zboží, lichvy zbožím, obchodu podloudného a řetězového. Předpokladem úspěchu každého kolektivismu je ovšem hojnost statků, kdežto zde se od počátku socialisoval nedostatek, a to jen k tomu cíli, aby se odvrátilo, co jinak musilo rychle nastati. Bez monopolů, centrál a veřejného zásobování by byly přišly katastrofální události, neboť množství lidí by bylo zmíralo hladem a nouzí. Centrály tedy prodloužily válku a způsobily, že vyčerpání surovin bylo mnohem větší, než kdyby byl zůstal volný obchod. Na druhé straně vedle těchto problematických účinků způsobily značnou demoralisaci, velké mrhání zbožím a veřejnými penězi (ve prospěch bank), orgie inkompetence, vyhazování peněz na drahé a zbytečné úředníky a proud protekce, korupce a ulévání. Konsument je nenáviděl od počátku, sváděje na ně veškerý nedostatek a dražotu, kterou mu bylo snášeti.

(„Muž cifer“) Z posledních měsíců svobody, mřížemi vězení, řádky pašovaných i dovolených novin a zpráv, deštěm vládních nařízení a zase z Písku i Prahy, kde již přistupují důvěrné informace a špionáž, hledí na to s napjatou pozorností bystré a zaujaté Rašínovy oči. To bylo něco pro „muže cifer“, opora v měsících a letech bezmocnosti a základ častých vět: „co pak to to Německo může vyhrát?“ a „půjdeme odtud (z vězení), až bude Rakousko na maděru.“ Ale s politikem, jenž v hrozné perspektivě vyčerpání vidí záruku vítězství, je i syn pekaře z Nechanic. Nejeden problém, který teď zaměstnával a svou neobvyklostí tížil velké pány („proč se u nás neseje víc krupice?“, ptal se, podle válečné anekdoty, ztrácuje pasivní resistenci českých sedláků, vysoký státní funkcionář), byl prakticky demonstrován v otcovském krámku a pekárně a již od tehdy tvořil kus výzbroje politika, známého svým zájmem o praktické otázky zemědělství a technologie potravin. Zde měli slovo

civilisté, o kterých byl jmenovitě od své velké srážky s hlavním stanem už dokonce přesvědčen, že rozhodnou válku, a to proti Rakousku, jehož byrokracií šibeniční německý vtíp „trestal Anglii“. Vše, co se dalo ve směru vyčerpání potravin a surovin pozorovati i předvídati, klestilo cestu k rozhodnutí a svobodě. Chléb, maso, látky, kůže, kovy, třaskaviny, hnojiva a uhlí, vše, čím se sytila válka na frontě i vzadu, co nechávalo generálu i prostému vojáku německému a maďarskému a jeho rodině čáku, všecko se smršťovalo a stahovalo tak žaludek, ale také decimovalo bojové prostředky a připravovalo den neblahého konce. Nové a nové vlny nekrytých bankovek s perspektivou bankocetlí, ne-li asignatů, přinášely zadostučinění střízlivým pravdám národohospodářským proti generálské zpupné lehkomyšlnosti, že „peníze nehrají úlohu.“

(*Vyčerpávání*) Proces vyčerpání má dvojí rytmus. Pokračující nedostatek tkanin a látek nerostných stoupá pravidelně a cenové důsledky inflace tísní státu i obyvatelstvu hrdlo jako neúprosné fatum, třeba kursy jsou regulací dovozu a devis mírněny. Suroviny živočišné a maso kolísá poněkud, podle ročních období. Zato v obilninách každoroční cyklus uplatňuje se rozhodně. Obyvatelstvo čeká na žně jako na smilování; porce se nestávají sice většími, ale přece stálejšími, hlavně však počínají hromadné výpravy na venkov za obilím, moukou a zemáky.

(*Rozvrat*) Perspektiva dne, kdy nebude čím a z čeho střílet, v čem chodit a čím jezdit, je vítaná a žádoucí. Stínem je při tom vyčerpání skladišť průmyslu, které znamená velké nesnáze při obnovení mírové výroby. Perspektiva všeobecného hladu znamená sice zlomení německé a maďarské vůle zvítěziti, ba vůbec jen dále bojovati, ale je krutá chřadnutím a zmíráním lidí nevinných a bezbranných. Horší však je mravní a politický rozvrat, jenž postupuje společnost. Byla-li v německém a maďarském obyvatelstvu i nyní ještě vůle vydržeti, netvořilo ji Rakousko se svou hubenou ideou dynastickou, nýbrž cítění národní. V jeho jménu dovedli ještě vzdorovati útrapám a nouzi, držeti veřejnou autoritu a přijímatí klamy a předstírání, jimiž propaganda dokonávajícího státu zakrývala neodvratné konce. Ostatní národové mohli jenom s rostoucí nenávistí hleděti na stát, jenž k obětem na krvi a majetku

přidával horší a horší tlak na občanské obyvatelstvo, na ženy a děti. Pasivní resistance a klamání úřadů bylo zde heslem od počátku. Nyní však neobracel se hněv jen proti státu, nýbrž společnost jakoby se rozpadala od základů. Rozdíl mezi samozásobiteli a těmi, kdo musili kupovat hubené porce na chleбенky a ostatek draho pod rukou, rozdvojoval město a venkov a podněcoval zbídačelé městské obyvatelstvo nejen proti těm, kdo žádali přehnané, nedostupné ceny a poslední kabát a košili, nýbrž proti sedlákům šmahem. A voják i civilista sledovali ruský příklad, na frontě i za ní, o kterém vypravovali navrácení zajatci, a přemýšleli, jak budou „dělati pořádek“ a „bílit“ na frontě, na dráze i v etapě, ale také doma, v militarisovaných továrnách a dolech, mezi zbohatlíky, v krámech s drahým, nedostižným zbožím, v tajných skladech, v nákladných restauracích, hotelích a villeggiaturách, v palácích a vilách a jak budou rozhánět a trestat veřejné orgány. Rostly krádeže, jmenovitě železničních zásilek, pohrůžky a drobné násilnosti proti skladům potravin, upadala disciplína, i tam, kde byla v obecném zájmu občanů, množily se „zelené kádry“ zběhů a tuláků a obvyklý protějšek bídy: zhýralství a nevěra mužů i žen a zdivočení mládeže.

(V Čechách) Na počátku roku 1918 byly již poměry v Čechách takové, že jedinou nadějí rakouských úředníků byly sliby, které z Brestu Litevského poslal hrabě Czernin, jenž tam vyjednával nejen s bolševiky, nýbrž i s Ukrajinci o separátním míru. Místodržitel v dopisu líčil mu, kterak severní a západní Čechy byly postiženy hladem již minulého roku. Byla města a krajiny, jako Jablonec nad Nisou a Aš, které již minulého roku ztratily až 20 procent obyvatelstva úmrtím a vystěhováním. Místodržitel předpovídal, že německé kraje Čech stihne osud Irska roku 1846—47, kdy ztratilo polovinu obyvatelstva, a že do opuštěných míst proniknou živly české. V polovici ledna byla nedostatečná denní dávka 200 g mouky na hlavu obyvatelstva náhle snížena na 165 g. Ve Vídeňském Novém Městě přes všecko zrazování sociální demokracie vypukla stávká, která se přenesla do Vídně a z Dolních Rakous do Štýrska a do ostatních alpských zemí i do Brna. Sociálně demokratičtí vůdcové stávku sice všemožně tlumili, ale současně naléhali na vládu, aby rychle uzavřela mír v Brestu, jinak že po-

zbudou u lidu poslední důvěry. Podnětem k těmto a jiným lidovým hnutím není již pouze hlad, nýbrž zřejmě také bolševická agitace. Jako spolupůsobila ruská revoluce při zmírnění vojenského režimu v Rakousku, tak se nyní snažila dát lidovému hnutí v monarchii i program, a to nejen sociální, nýbrž i politický. V Brestu hlásali ruští revolucionáři přímo do uší pobouřeným rakouským a německým diplomatům a generálům revoluční požadavek sebeurčení národů. V Rakousku splývalo toto učení s programem Wilsonovým a ovšem i se snahami neněmeckých i nemaďarských národů. Také mezi německým obyvatelstvem stával se však mír bez anexí a hlavně rychlý mír vedoucím požadavkem a bolševici tak dosahovali, že střední Evropě ukazovali její vládnoucí vrstvy jako hlavní překážku míru. Pro národy slovanské situace byla daleko snadnější: tam tlak ideí sociálních splýval a navzájem se posiloval s tužbami po emancipaci národní, kdežto ve Vídni a v Pešti vznikál z toho konflikt mas i se sociální demokracií, která do poslední chvíle zůstala oddána oficiální státní politice. Teprve v předvečer revoluce hrozil universalismus ruských vlivů i v Čechách, že se stane vážnější překážkou ideí národních, avšak byl jejich převahou stržen s sebou a udržen ve společném řečišti.

(Bouře) V lednu 1918 nezúčastnilo se dělnictvo českých zemí stávkou v zemích alpských. Úřady nedovedly si to vysvětliti, neboť viděly, že nedostatek stále se šíří a hlad zachvátil i střední stavy. Pro střed Čech a Moravu bylo ovšem velkou výhodou, že tu bylo české zemědělské obyvatelstvo, u něhož bylo městům a průmyslovým oblastem možno doplňovati pod rukou hubené osobní přídělky. V dubnu se rozšířila zpráva, že úřední zásobování bude vůbec zrušeno, tuky a mléko se vskutku již nevydávaly a kdekdo se vrhal na venkov. Úřady neodvažovaly se nic učiniti proti tomu, ale nedovedly také pomoci. I mezi německým obyvatelstvem byla proto vláda terčem rostoucí nenávisti. Nejhůře bylo přitroženě přede žněmi, kdy i venkovské komory a úkryty byly prázdné. Dělníci militarisovaných závodů žádali o dovolenou, aby si mohli opatřiti potraviny. Nyní došlo i na válečný průmysl. Nebyla již zásobena ani Škodovka, leda kukuřicí, v Moravské Ostravě konsumy horníků byly prázdné. Od května byl v revíru hlad, došlo všecko

a úmrtnost hrozně stoupala. V plzeňském revíru nebylo o nic lépe. Armádě pomohly trochu Uhry, kde konečně provedeny ostré rekvizice pomocí vojska. Všude se sporadicky objevovaly stávky, ač vojenské úřady tvrdily, že jsou uměle vyvolávány, aby jenom terorisovaly vládu, a že drahoty je uměle využíváno ke stupňovaným požadavkům mzdovým, jímž nelze vyhovět, aby se tak dělala nálada pro radikální socialismus. Zde bylo možno ještě strašit nespokojené posíláním do fronty a soustředěním vojska vynucovatí pořádek a práci. Horší byla hnutí, která zachvacovala celé průmyslové oblasti. Počátkem dubna vypukly hladové bouře ve Šluknově a Warnsdorfu, vytloučen byt okresního hejtmana a krámy, potom v Opavě, v Rumburku a jinde. V květnu bylo nejhůře v uhelném revíru slánsko-kladenském. Zde vypukla všeobecná stávka horníků a masy začaly přepadatí dvory, statky a mlýny. Četníci nestačili, proto nad pěti okresy vyhlášeno stanné právo a teprve pak se vrátil zevní klid. Poněvadž se zeměmi českými hromadně dopravovala z Uher do Německa slanina, byly přepadány a loupěny jednotlivé vagony a v Pardubicích 7. června došlo k vážné srážce s vojskem. 21. června loupěny krámy v Plzni, vojsko zastřelilo šest osob a mnohé těžce zranilo. Byl to nejprimitivnější způsob sociální vzpoury, libovolné vyvlastňování potravin, jak se kde ukázaly, ale velmi nebezpečný, protože sváděl jiné a úřady nutil udržovat velkou pohotovost vojska, jež bylo nutno brát z fronty. V těchto hnutích bylo namnoze vidět osobní příklad i plánovitou agitaci, již prováděli zajatci, kteří se podle podmínek míru v Brestu Litevském vraceli ze sovětského Ruska. Co tam viděli, nezapomněli a šířili všude kolem sebe, pečující o to, aby se nasýtí, ale také již zbavili nebezpečí návratu do fronty. Obecné hluboké nespokojenosti dostávalo se tak stupňovaného výrazu, avšak již nejen proti úřadům, prodlužujícím válku, nýbrž i proti kapitalismu a buržoasii. Spolu s válečnými útrapami vníkal takto revoluční duch i do mas obyvatelstva dosud aspoň zevně loyálního a opora, kterou tam úřady a válečná politika až dosud měly, stále se ztenčovala.

(1. máj 1918) 1. máj roku 1918, jehož oslavě úřady nepokoušely se klásti překážek, měl význam mimořádný a stal se ve Vídni, kde

na schůze přišlo 120.000 osob, manifestací pro osmíhodinovou pracovní dobu a pro mír bez anexí a kontribucí a tudíž i proti porušení těchto zásad vládami ústředních mocností při míru s Ruskem a Rumunskem. Nejmhutnější manifestace byla však v Praze, ve znamení nerozlučně spjatých ideí revolučních, sociálních a národních. Zde bylo úřadům také patrné, jak se hnutí v české oblasti liší od hnutí ve Vídni. Dělnické hnutí mělo v Praze, Plzni a jinde ráz politický, daleko více vyhraněný. Hrál v něm vedoucí úlohu kovodělníci, kteří své akce prováděli mnohem plánovitěji. Úřady byly proti nim téměř bezbranné, povolující mzdové požadavky, aniž tím však něco pořídily proti politickému radikalismu dělnictva. Udržovala-li se v dělnictvu země alpských jenom s námahou rakouská orientace Rennerova vedení, byla situace obdobného směru Šmeralova v Čechách od počátku daleko nepříznivější, mohla se držet v dobách sevření politického života a ještě v druhé polovině roku 1917, nyní však, za všeobecného vření a uvolnění slova a tisku prohrával tento směr rychle své posice a sociální demokracie přešla, s výjimkou zarytých centralistů, tam, kde již stála strana národně sociální, na půdu národní revoluce. V polovici roku 1918 tento přerod byl vykonán a mezi oběma stranami, které se tak dlouho potíraly, uzavřen svazek, který v září vyvolal společnou Socialistickou radu.

(Podezřelý klid) Tímto vývojem nebyly valně potěšeny úřady, které jej pozorně sledovaly. Všecko se v českých zemích slévalo do jediného proudu, o jehož směru nemohlo již býti pochybností. Jedinou nadějí vedle nepostačujících civilních orgánů bylo již toliko vojsko. Ale to nemohlo býti všude a bylo dobře známo, jak rozklad postupuje i tam a jak se tím zmenšuje naděje, že se dá aspoň užítí antipatie Němců a Maďarů proti Čechům a opačně, jak to bylo již prováděno překládáním českých pluků do Uher a naopak. Přes jednotlivé výbuchy mezi dělnictvem viděly rakouské úřady, že v Čechách za obecné revoluční nálady je klid, jenž však nikterak nezaručuje, že rázem nenastane veliký výbuch. Vůči tomu den ze dne více cítily, jak jsou bezmocny. Tím většími obavami plnilo, že vedení české politiky plánovitými akcemi vývoj veřejného mínění ovládalo a stupňovalo: Rašínova Tříkrálová deklarace

mu definitivně dala směr, národní přísaha stala se obecnou manifestací celého národa, květnové divadelní slavnosti a kongres potlačených národů mluvily již hrdě a nic nezakrývajíce. Pak se stal ještě jalový pokus o persekuci, ale česká veřejnost najednou opět záhadně mlčela, takže úřady nevěděly si rady. Ve skutečnosti nebylo manifestací již třeba: národ, moravské katolíky nevyjímaje, byl za jedno. Nejbližším úkolem nebylo již manifestovati, nýbrž jednati. Vývoj věcí uvnitř monarchie i na frontách, jmenovitě když nastal osudný přelom na frontě západní, ukládal povinnost urychlití přípravy na revoluci, ale začítí již také doopravdy a konkrétně přípravy pro to, co přijde po ní, pro správu vlastního československého státu a život v něm.

(Jak to skončí?) Vymrskáním polí, vybitím dobytka, zkažením inventáře, zchátráním drah a dolů, strávením surovin a zboží, krátce ztenčením věcného a nezdravým rozmnožením finančního a tudíž fiktivního kapitálu, jenž zároveň ničil úspory a důchody získané poctivou prací, trpěla i zaslíbená země československého státu a fysicky a mravně strádal a chřádnul, mezi nejbídnějšími a deklarovanými propadal zoufalství a horečce vzpoury proti všemu, zlým vášním hladových a vyssávaných, i národ, zdvíhající se současně z prítmi historie k svobodě a plnění velkých úkolů. Jakou cestou půjde? Jaká bude vůbec likvidace války? Čeká také na středoevropské armády kletba poražených, rozval fronty jako v Rusku, konec bojů via facti, divoká demobilisace, pobití důstojníků, pád všech dosavadních autorit, ale bezmocnost nových, a proto hlad, rozvrat dopravy a zbytků zásobování, nezaměstnanost a boj všech proti všem o nahý život, nejstrašnější forma občanské války?

(Nebezpečí) Jsou-li ve hvězdách tyto věci, přihlásí-li se o dědictví po Rakousku ne přirození dědicové, nýbrž přes jejich hlavy pravňukové nebo snad jen pouhý dav, bude-li zde jednotné zamořené území a jediná masa zoufalců bez rozdílu, v níž nebude tak určité krystalisace nové moci a autority, aby se odlišovala od okolí a vlastními silami jala se dělati pořádek — budou jej asi dělati jiní, vítězové. Jaká to však bude posila pro všechny snahy zachrániti Rakousko ještě v hodinu jedenáctou a dvanáctou, jaké potvrzení pro všechny, kdo opakují větu o balkanisači střední Evropy, jaké naděje

konečně pro kající Habsburky, kteří se zadostiučiněním ukážou na řád a výsledky, které za jejich režimu předcházely tomuto chaosu! Pomalu — v kalkulu domácího odboje snad dříve než podle skutečnosti — rakouský nepřítel ustupuje do pozadí; na jeho místo v myšlenkách všech, kdo znají dosah věcí hospodářských, nastupuje mučivá otázka, jak daleko až půjde chaos, z něhož bude jím budovati nový útvar, kde by bylo dosti nejen svobody, nýbrž i chleba a práce?

(*Nacionalismus*) Postupem dějinným i povahou situace byla dána hierarchie ideí: napřed osvobození národní, které nejen uvolní cestu osvobození sociálnímu, nýbrž z velké části jím i samo bude. Tato hierarchie i politika z ní plynoucí, byla uhájena, poněvadž v památných měsících největších nadějí, ale i největšího hospodářského rozvratu a strádání se nejenom zasévalo nýbrž i sklízelo. Tehdy, jako po celou válku a v nejhorších jejích chvílích, sklízelo se ovoce dlouhé činnosti, jež všecko připravovala ke dni osvobození. Práce vůdcích duchů i působení nejprostšího kantora, vlasteneckého kněze a nejskrovnější knížky, spěti ideje sebeurčení s osvícenstvím a demokracií i naivní písnička o slávě králů a bitev, řeč dějin, povznášející se k nadzemskému, i mythos, kořenící v podvědomých instinktech životnosti a sebezachování, všecko posvěcovalo i popularisovalo zároveň, sublimovalo do zbožňování ideál národní samostatnosti a dávalo v něm splynouti milionům jako v mystickém oblaku. Dávno již připravoval si národ hrdiny demokratické, blízké, kteří plnili úctou kultivované duše, ale mocně sahal i do prostých srdcí. Nezářili brněním germánského pravěku, ale svedli své zápasy a vyvrcholili svou tragiku ve věcech, jež nyní byly podivuhodně blízké i věčně lidské. A týž byl i svět, s nímž zápasili a jemuž fysicky podlehli: císařství, jež obtížilo své svědomí Husem, mučedníky roku 1621 i Havlíčkem, musilo býti konečně souzeno!

(*Rakouské finance*) S podrobnými přípravami pro vedení války i proti civilnímu obyvatelstvu zle kontrastuje, co v Rakousku bylo v míru vykonáno pro financování války i pro celý život hospodářský, až válka vypukne. Nebyly to ani přípravy, spíše jen úvahy a představy, a to velmi povšechné a neurčité, i při tom však zcela

nedůsledné. Odpovědné osoby zakrývaly si nejraději násilně oči tím, že monarchie povede jen válku místní, s částečnou mobilisací; pokud však přece pomýšlely na mobilisaci všeobecnou, pomáhaly si domněnkou, že válka mezi velmocemi nemůže trvat déle než — tři měsíce. Pak začínala — to tušily — propast, kterou však nechtěly vidět.

(*Guvernér Popovics varuje*) Ale i na půdě své hypotézy slyšely hlas Kassandry. Byl to guvernér Rakousko-uherské banky, jenž v dubnu 1913 napsal oběma ministrům financí, navazuje na nepříznivé zjevy, jež v Rakousku provázely diplomatický neklid od anexe Bosny a Hercegoviny, varovný dopis. V posledních letech uvázl emisní ruch, byly vypovídaný vklady a ukazovala se thesaurace. Oběh bankovek rostl, zato zlatý poklad se tenčil, takže krytí, které ještě v září 1909 činilo 71·9 procent, koncem roku 1912 kleslo na 45·1 procenta. Poněvadž náklad na všeobecnou mobilisaci za tři měsíce se odhaduje na 1850 milionů zlatých korun a poněvadž se za takových poměrů dá tato částka opatřit z největší části jen pomocí cedulové banky, nutno počítat s tím, že již před skutečnou mobilisací nezbude než suspendovat bankovní aktu. Evropská válka ohrozí tedy v monarchii, a to i kdyby byla spojena s politickými úspěchy, nejenom práci generací dosavadních, nýbrž zatíží i generace budoucí, a monarchie musila by, ještě než padne první rána, rozrušit platnou právní úpravu peněžnictví čili učinit opatření, jakého jiné kulturní státy užívají, jestliže vůbec, tedy jen v pozdějších stadiích a pod vlivem katastrof. Tato situace finanční výzbroje Rakouska je v cizině jistě známa a musí značně škodit jeho mocenskému postavení. Guvernér Popovics připojoval několik opatření, jak by se dala situace zlepšit, nevyslovený smysl jeho výstrahy bojovným vojákům i diplomatům však zřejmě byl: proba, zalezte!

(*Přípravy na válku*) Skutečné finanční přípravy na válku byly skrovné. Obě vlády konaly na podzim 1908 porady, v nichž se dohodly o těchto zásadách: Částečná, krátká mobilisace se bude hradit především z pokladních hotovostí. Peněžním ústavům — poněvadž emise nebude asi možná — se dají do zástavy státní dluhopisy a s cedulovou bankou se sjedná, že jim je bude lombar-

dovati. Na delší dobu nebo při všeobecné mobilisaci se s tím ovšem nevystačí. V takovém případě nesmějí se zásadně vydávati státovky, nýbrž zruší se ustanovení, že cedulová banka nesmí poskytovatí státu úvěr, a bude se od ní vypůjčovati na státní dluhopisy a pokladní poukázky, na dvě procenta. Dále bylo připomenuto, že vojenská správa bude asi potřebovati mnoho drobných peněz.

(Válka znamená bankrot) Již roku 1908 se tedy monarchie rozhodla, že za války udělá bankrot. Rozumí se, že tu bylo plno slibů a předsevzetí, jak rychle se vše zase dá do pořádku, splněna však byla jen zásada, že se nevydají státovky. Ale to byl jen hubený fíkový list, neboť domnělé bankovky nebyly za války ničím jiným.

(K propasti) Roku 1912 se v poradách pokračovalo. Nyní byla situace ještě horší, na domácí státní úvěr se nedalo počítati, spíše byl očekáván run, na zahraniční teprve ne. Náklady na tříměsíční mobilisaci měly býti opatřeny takto: 800 milionů, na prvních osm dnů, z hotovostí, 1700 milionů u cedulové banky, lombardem státních dluhopisů, na jedno procento. Jinak v ničem nebylo určitosti: mělo se za to, že zatím nebude třeba rušiti závazek banky, pečovatí o paritu měny, neboť vis maior jej zruší sama, ba že nebude rušeno ani ustanovení o krytí. Mluvílo se dále o pravděpodobném runu na peněžní ústavy, ale nic se nedojednalo. Banka byla zvědava, jak se budou opatřovatí další peníze, po třech měsících, ale vlády se tím nechtěly zabývatí, neboť prý je obecné přesvědčení, že zatím bude válka definitivně rozhodnuta. Za konference ostatně nastalo vlivem císaře mezinárodní uklidnění a účastníci je vděčně přijali jako důvod ukončiti jednání. Šli opravdu k propasti se zavázanýma očima.

(Rakousko-uherská banka lombarduje) Válečný stav se Srbskem nastal a bylo nutno opatřiti náklady na částečnou mobilisaci. Rázem se ukázala hospodářská absurdnost, kterou válka pro Rakousko byla. Také však cynická lehkomyšlnost jeho postupu. Všecko se, jak známo, dělalo pověstným paragrafem 14., císařským nařízením 4. srpna byla tedy vláda zmocněna, aby peníze opatřila úvěrními operacemi. Byla zde však ještě ústava, aspoň její zbytek, a v něm ustanovení, že opatřením i na základě paragrafu 14. nesmí

býti trvale zatížena státní pokladna. Vláda ji tedy zatížila — přechodně: u bank ve Vídni a v Pešti bylo složeno za 600, respektive (dle kvoty) za 340 milionů pětiprocentních pokladničních poukázek, splatných 1. února 1917. Banky za ně vyplatily 510 a 271·5 milionu korun, ale ovšem s nimi ihned šly do Rakousko-uherské banky, která jim na ně půjčila 85 procent, a to rovněž až do roku 1917. Státní pokladna tedy „trvale“ zatížena nebyla a banka nepůjčila státu, nýbrž soukromým ústavům, ale ovšem na státní papíry. Zatím však nastala mobilisace všeobecná, a rázem padly i tyto ubohé masky. Stát potřeboval ne 800, nýbrž 2000 milionů, a ty mohla již opatřit jenom cedulová banka. Obě vlády složily tedy, podle kvotového klíče, státní dluhopisy a banka na ně půjčila 75 procent nominale ve výši 2 miliard, na jedno procento ročně, a to zase „do“ konce roku 1917. Zrušeno ustanovení bankovní akty, že Rakousko-uherská banka nesmí půjčovatí státu, že musí bankovky ze dvou pětín krýti kovem a že musí čtyřikrát do měsíce uveřejňovati výkaz aktiv a pasiv, a uznáno, že vis maior nedovoluje bance udržovati paritu měny. Tato výjimečná opatření nebyla veřejně vyhlášena, oznámena pouze suspense bankovní akty. V prosinci 1914 zbavena banka i povinnosti uveřejňovati bilanci a konati generální schůze akcionářů.

(Banka již půjčuje státu přímo) Počátkem října byly již vypůjčené peníze ty tam a vlády přišly opět, neboť na veřejné půjčky se nedalo ještě mysliti a zahraniční úvěry musily býti rezervovány na podporu měny, protože zlatý poklad banky se vážně tenčil. Nyní byla opuštěna i zástěrka lombardu a obě vlády si vypůjčily další dvě miliardy na pouhé směnky. Teď nedalo se ovšem již pochybovati, že měna bude znehodnocena, banka si tedy vyhradila, že jak částka 1520 korun na akcii, tak podíl na rezervním fondu bude jejím akcionářům, kdyby stát chtěl banku převzít, vyplacen ve zlatě. K tomu ovšem nikdy nedošlo, aktiva banky mírem připadla nástupním státům. Obě vlády si pak vypůjčily na směnky ještě jednou 800 milionů a dále na pouhé dluhopisy jedenadvacetkrát po jedné a půl miliardě a konečně jim banka půjčila tři miliardy za prodané pokladniční poukázky.

(35 miliard dluhu u Rakousko-uherské banky) 26. října 1918 dlužila

rakouská vláda Rakousko-uherské bance přes 25 a uherská téměř 10 miliard korun, dohromady státní dluh u banky činil téměř 35 miliard korun.

(*Válečné půjčky*) Jediným prostředkem zmírnění inflaci byly půjčky vnitřní, neboť zvýšení daní téměř nic neznamenalo. Obě vlády tedy začaly vypisovati půjčku za půjčkou, rakouská celkem osm. První tři byly dokonce krátkodobé, aby nebyla „trvale“ zatížena státní pokladna, pak již této komedie zanecháno a dávány dluhopisy, umořitelné ve 40 letech. Celkem bylo v Rakousku upsáno za více než 35 miliard korun a docíleno za ně téměř 33 miliard. Avšak stažením i tak ohromných částek nebyl oběh peněz zmenšen, stát jimi neplatil dluhy, nýbrž nová vydání. Kromě toho hned na počátku svolila cedulová banka, že bude válečné půjčky (pětapůlprocentní) lombardovati ve výši 75 procent nominale, a to za pouhých 5 procent, čímž šly do oběhu nové bankovky. A skutečnost byla taková, že stát jednak lákal majitele válečných půjček, aby je lombardovali a upisovali tak nové, jednak nutil — vyhrůžkami, že odejme válečné dodávky, zproštění vojenské služby atd. — k úpisům a tím zase k tomu, že prodávány a lombardovány staré půjčky, aby byly upsány nové, takže peníze za nové půjčky buď vůbec neskládány nebo lombardem oběh peněz ještě zvyšován. Koncem října 1918 se válečné půjčky do banky hrnuly a lombard na ně dosáhl 1927 milionů, za jediný den bylo jich předloženo za 609 milionů!

(*Rychlý vzrůst dluhu u banky*) V létě 1915, když vstoupila do války též Itálie, udělaly obě vlády s bankou ujednání o dalších úvěrech, při kterých fatalisticky nebyla již určována výše. Banka, zabezpečivši akcionáře, nekladla další inflaci odporu — vždyť se mluvilo dokonce o tom, že by ji vojenská správa mohla militarizovati na základě zákona o válečných úkonech! Nyní byla smluvena definitivní forma výpůjček, a to za jednorozhodnou, později půlprocentní dluhopisy, které se stávaly vlastnictvím, ne zástavou, banky a neměly už termínu splatnosti; o ní mělo se vyjednávat až do půl roku po uzavření míru... Obě vlády si nyní vypůjčovaly po půldruhé miliardě, a to se do konce války opakovalo jedenadvacetkrát — v druhém pololetí roku 1915 dvakrát, roku 1916 a roku 1917 čtyřikrát, roku 1918 však již jedenáctkrát a k tomu

ještě tři miliardy z výnosu poukázek. Znehodnocení peněz bylo tehdy již hrozné a konec na obzoru.

(*Tisk bankovek*) Požadavkům obou vlád hověla banka tím, že za požadované částky natiskla nekrytých bankovek. Byla to soustavná, pokračující inflace, jejíž účinky na mezinárodní kurs koruny byly sice mírněny, ba — vzhledem k velké pasivitě obchodní bilance — přímo falšovány půjčkami u neutrálu a v Německu, která se však zato, také následkem velikého nedostatku nejdůležitějšího zboží, tím ostřeji projevovala doma. Bylo to soustavné, progresivní rdoušení státu a tím ovšem i války.

(*Pokles národního jmění*) Na válku vydaly obě vlády od 1. července 1914 do konce října 1918 celkem 68·3, spolu s ostatními státními výdaji 90 miliard korun. Válečnými půjčkami opatřeno 33, u Rakousko-uherské banky 35 miliard, celkem 68 miliard, zbytek z daní. Oněch 90 miliard korun lze také přepočísti dle klesajícího — arci přeceněného — kursu koruny, a tím dospějeme k 49 miliardám mírových, zlatých korun, čili právě k 1000 zlatým korunám na hlavu obyvatelstva. V Předlitavsku značilo 41 miliard zlatých korun téměř desateronásobek ročních státních příjmů a 36·5 procenta národního jmění, v Uhrách dokonce 43·3 procenta národního jmění. Část se ovšem hradila z národních důchodů, takže národní jmění se nezmenšilo o celou onu částku. Válečné výdaje dále byly v Předlitavsku 2·67krát větší než roční národní důchod (mírový!) čili, poněvadž válka trvala 51 měsíců, výdaje ho nedosahovaly. Ale tento výpočet nemá valné ceny, neboť reální národní důchod se za války z pochopitelných příčin velmi zmenšil a přirozeně byl také stravován náklady na živobytí obyvatelstva. Výsledkem války musilo tudíž býti značné zmenšení národního jmění, o němž arci nikdo nepochybuje, které však je nemožno udati v cifrách, poněvadž neběží jenom o vydání válečná (vojsko) a správní (vyživovací příspěvky a t. d.) a o ničení majetku, nýbrž také o trávení četných soukromých hospodářství ze substance.

(*Vzrůst oběhu bankovek*) 25. července 1914, v den podání ultimata, činil oběh bankovek spolu s žirovými účty u Rakousko-uherské banky necelé půltřetí miliardy korun. Ustavičnou inflací stoupla tato částka na 30·7 miliardy korun oběhu a 2·9 miliardy na žiru.

Oběh bankovek rostl stále, ale nestejně: poměrně značně do konce roku 1914 (o 5·1 miliardy), o 2 miliardy roku 1915, o 3·6 roku 1916, o 7·6 roku 1917, o celých 12·1 miliardy jenom za 10 měsíců roku 1918. Po rychlém stoupnutí oběhu v druhém pololetí roku 1914 (o 91 procent) nastává tedy vzrůst pomalejší, ale od roku 1917 se počne zase zrychlovati, takže koncem října 1918 je oběh bankovek proti konci července 1914 (bez žíra) třináctkrát větší. Zásoba drahých kovů klesla zatím z 1·269 miliardy na 0·611.

(Vzrůst oběhu a pokles statků) Byl to stav nepřetržitý, stále stoupající horečky. Na měnu působil jenom jediný činitel, stálý vzrůst oběživa, regulace nebylo, vedle ohromného dlužníka-státu soukromý úvěr u banky byl nepatrný, všeobecně se platilo hotovými. Jakmile se nové bankovky začaly objevovati v rukou obyvatelstva a jako vklady, hotovosti atd., nastala peněžní plethora, jež by byla v míru přirozeně vedla k zesílené výrobě a investicím, které by byly poněkud čelily následkům rostoucího oběhu. Jelikož však hlavním novým zákazníkem byl opět stát a jelikož nově vyrobené statky hned nebo v krátké době zase ničil, aniž z nich už hospodářsky co vzešlo, kdežto pro zvýšené podnikání k jiným účelům nebylo podmínek, byl protějškem mocného procesu rozmnožování peněz na druhé straně stálý proces úbytku statků. Z toho musilo vzejít stoupaní cen, a to tím intenzivnější, oč méně vznikalo statků potřebných k uhájení nejnutnějších potřeb, a čím více přibývalo kupní schopnosti a tudíž možnosti, že se kupci navzájem přepláceli anebo hleděli utratiti peníze za každou cenu, nemajíce k nim důvěry.

(Marné zákroky) Vláda se ovšem snažila tomu čeliti stanovením maximálních cen a stabilisováním nájmů. Bylo však méně a méně v její moci, ač mocně zasahovala rekvisicemi a monopoly, jmenovitě obilním a moučným, do soukromého hospodaření, aby si také každý mohl za maximální ceny nakoupiti tolik, kolik potřeboval. Čím menší byly přiděly, tím větší a bouřlivější byla poptávka po potravinách pod rukou, podobně jako po látkách, kůži, oděvu a botách, a tím rychleji stoupaly jejich ceny, jež se pak nezmírněně přelévaly do drahoty živobytí, působíce tudy zase na zvyšování výdajů státní správy, hrazených intenzivnější inflací.

(*Kolo se točí*) Roku 1918 ocitá se již tento stroj v rychlejším a rychlejším pohybu a ukazuje perspektivu, kdy v obležené pevnosti, ve kterou se anglické blokádě podařilo střední Evropu proměnit, nastanou vlivem tísně obyvatelstva i armády násilné konce války z důvodů nevojenských, hospodářských. A zatím co je v mohutném rozmachu výroba k účelům válečným, co kvete činnost sloužící spotřebě, zvýšené novými důchody, co finančně prosperuje zemědělství, obchod i živnosti — pokud mají ovšem materiál a zboží — přibývá sice rapidně peněz, rostou nominálně mzdy a pracovní i spekulční důchody, ale ubývá statků — jsou také špatné žně — a obyvatelstvo v celku rychle chudne. Nejširší vrstvy velkých měst a průmyslových oblastí, s nimi pak osoby odkázané na pevné důchody, které se zvyšují jen málo nebo vůbec ne, strádají a živoří, s vyhlídkou na smrt, která se stala již docela neobvyklou a neznámou — na smrt hladem.

(*Anarchie cen*) Celé národní hospodářství se svíjí pod tlakem nepřirozených podmínek. Tvoření cen bylo válkou vyvráceno z kořene: u nutných potřeb byly dvojí ceny, maximální a volné, tyto však tvořily se sice podle nabídky a poptávky, ale na poptávku působilo, kolik mohla poskytnouti veřejná moc, působily však jen málo dovozy z ciziny, poněvadž od neutrálů nebylo možno nic dostat. Proto nejrychleji a nejvýše stoupají ceny potravin, a to jmenovitě těch, kde není státního hospodaření, protože se sem také přelévá neukojená poptávka odjinud. Nejdražší jsou vejce, pak tuky a maso, pak mouka, cukr a zelenina.

(*Indexy*) Je-li kurs koruny zcela nedostatečným výrazem poklesu její kupní síly, nejsou na druhé straně spolehlivým vodítkem ani ceny, poněvadž je v nich nejenom veliká disparita místní, ba anarchie, nýbrž i nepoměr mezi jednotlivými druhy zboží. Přece se však staly pokusy dospět k nějakému indexu — který ostatně trpí i tím, že před válkou nebyl sestavován. Pro pětičlennou dělnickou rodinu v Pešti byly vypočteny náklady na výživu (82.800 kalorií) a dospělo se k indexu, jenž zprvu odpovídal míře vzrůstu oběživa, ale roku 1918 se opozdil a končil číslem 5733 (1914=100). Zde se zřejmě počítá, že v Uhrách se potraviny za maximální ceny vskutku dostaly. Ve Vídni dospělo se pro náklad na domácnost

(ne pouze výživu, takže jsou tu levnější složky) k číslu 1876(!) a pro životní náklady (bez bydlení) k číslu 1589. Zde je zřejmě počítáno od roku 1917 jenom na zásobování pod rukou. U nás bylo po 28. říjnu počítáno, že průměrná míra zdražení všeho je asi pětapůlnásobek.

(Falešný kurs koruny) Stát obmezuje zbytný dovoz, aby ušetřil stržené a vypůjčené devisy na dovoz, potřebný k vedení války, a zavádí vůbec monopol devisový. Následkem toho není regulace dovozem a stoupají jednotlivé druhy zboží velmi nestejně, podle toho, zda se vyrábějí doma a jak nutně jest jich potřebí. Tím však vzniká i nejnápadnější zjev rakouského měnového hospodářství, že rakouská koruna má doma daleko menší kupní sílu než, soudě podle kursů, v cizině, čili že jest za hranicemi přeceněna. Vývoj kursu koruny je ovšem umělý: je držena zákazy dovozu — které však přesto ponechávají velmi značné pasivum obchodní bilance — hlavně však intervencemi, prováděnými pomocí vypůjčených marek a neutrálních devis. Proto stojí rakouská koruna tak vysoko ještě ve dnech převratu, proto však potom nezadržitelně klesá, pročez by se bez veliké zahraniční valutní půjčky nebyla dala držeti ani koruna československá. Říjnové kursy rakouské koruny roku 1918 — francouzský frank 216, libra 56·3, dolar 11·8, švýcarský frank 240 — poslouchají se jako pohádka a nejsou vůbec v poměru k tomu, jak se oběh bankovek v Rakousku-Uhersku zmnohonásobil.

(Etapy vývoje) Hospodářský život prošel v monarchii za války čtyřmi stadii. Na počátku nastal, mimo válečnou výrobu, velký pokles: nebylo dělníků, nastaly velké poklesy výroby a odbytu, jmenovitě do ciziny, nebylo peněz. Pak se výroba přizpůsobila novým poměrům a někdy v listopadu 1914 nabyla zase pravidelnosti. V jiné situaci byla rakousko-uherská armáda: následkem nedostatečných předpokladů vojenské správy pro světovou válku a ovšem také následkem porážek v Haliči nastal na podzim velký nedostatek válečného materiálu, jmenovitě střeliva. Tomu bylo pomoheno velkými objednávkami, které zasypávaly válečné dodavatele penězi. Na jaře 1915 je vojsko materiálem zajištěno a v celém hospodářství začíná éra rozkvětu. Rovnoběžně s tím jde sebevě-

domí vojáků a jejich vystupování proti civilním úřadům a českým i ruským „velezrádcům“. Je to ovšem rozkvět nepřírozený, fiktivní, inflační. Jed rozvratu měny je obyvatelstvu podáván v klamavém obalu konjunktury: zisků, zaměstnanosti a stoupajících mezd, vedle nichž se tolik nepociťuje stoupání cen, ovšem jenom těmi, jichž důchody stoupají, nebo kteří si pohodlně splácejí dluhy. Všude je plno nového kapitálu, ale roste jen zdánlivě, ve skutečnosti se postupně zmenšuje kapitál věčný a klesá i reálná hodnota kapitálu finančního, ochuzení obyvatelstva postupuje. Rok nato, 1916, nastává vystřízlivění. Začínají nesnáze ve výživě, ale i nedostatek surovin: vlny, bavlny, bot, železa, na zimu i uhlí. Tomu se Rakousko-Uhersko podle německého vzoru brání náhražkami a soustavou ústředí, se všemi jejími vadami. Rok 1917 jest již charakterisován bojem proti vyčerpání, které ve výživě je zvláště hrozné, a počátkem zrychlené inflace. Vojenské úspěchy, pokud jsou, ztrácejí cenu, sebevědomí vojáků klesá, dynastie zoufale se snaží uzavřít mír, císař krotí vojáky, obnovuje ústavnost a dává amnestii. Začíná vláda rostoucího nedostatku v obyvatelstvu, náhražek v textilu a muničním průmyslu. Roku 1918 přichází katastrofa. Ze strádání stává se hlad, z nouze bída, z malomyslnosti zoufalství. Hyne obyvatelstvo, ale již i vojsko, je hladové a v hadrech, špatně vyzbrojené, očekává jako vysvobození konec, ať už jakýkoli. Německo má ještě tolik síly, že horečně se pokouší o vojenské rozhodnutí, vědouc, že pouhá nečinnost znamená už zkázu. V rakousko-uherské armádě také její elitní části jsou již v úpadku a kvapem se blíží nebezpečí průlomu a vojenské katastrofy.

(Další perspektivy) Kdyby byl nenastal vojenský konec války, byla by již počátkem zimy roku 1918 přišla zlá krise ve výživě obyvatelstva, z jara 1919 však již katastrofa hladu. Také zásobování vojska oděvem a prádlem uvázlo a většina by byla zimu musila trávit v hadrech a byla by hromadně zmrzla. Koní a jiných dopravních prostředků již téměř nebylo. Uvnitř monarchie nastával rozklad, Uhry se uzavíraly proti Předlitavsku, země české proti alpským, radikalismus všude postupoval a hrozil osudem Ruska.

(Fatum) Blokáda zvítězila — ale pomohl jí onen těžký nedostatek předvídání a tudíž velká lehkomyšlnost, která se odvážila světové

války, nedbajíc vážných výstrah politických — národnostního složení říše, ale i dualismu — ještě méně však výstrah hospodářských. Nedostatek představ o tom, co blokáda bude znamenat a jakých nákladů světová válka bude vyžadovat, měl za následek urychlení konce, ale i fakt, že pro Rakousko byla válka do takové míry nejen vojenskou porážkou, nýbrž i tragédií vyčerpání obyvatelstva.

(*Zvítězili „muži cifer“*) Na druhé straně dává tento mohutný a rozechvívající historický proces dodatečně za pravdu těm, kdo mu z celého souboru válečných dějů dávali význam rozhodující, nedávali se másti vojenskými úspěchy a neúspěchy a hleděli především sem. Byl to nejrozhodnější argument stoupenců domácího odboje, a výsledek ukázal, že měli pravdu, kdežto aktivisté dali se klamati vojenskou propagandou a zdáním. Nejenom nad ubohými hurrapatrioty etapy a hlavního stanu, nýbrž i nad nejlepšími vojáky Německa, ba nad vojáky vůbec zvítězili *muži cifer*, kteří dovedli obsáhnouti, měřiti, a ovšem, kde měli moc, i organisovati v jejich celku, síle, povaze a zdrojích energie, jež proti sobě o vládu nad světem zápasily.

(*Paprsek do vězení*) S tohoto hlediska se na léta 1914—18, z vězení i na svobodě, konspiruje, zápase o svůj krk i dýchaje zase mezi svými, díval, podle něho odhadoval budoucnost a posléze připravoval, napřed teoreticky, potom i prakticky, svůj vlastní úkol v ní Alois Rašín. Když do umělé izolace žaláře padl najednou paprsek pečlivě zakrývané skutečnosti, když jako svědek v procesu objevil se referent pražského místodržitelství pro válečné půjčky a obšírně, s doklady, vykládal, jak na ně přispěli Němci a jak Češi, ale hlavně, kolik bylo již na ně upsáno, a když se přísedícím soudu zdálo, že tentokráte již opravdu v bdělém stavu nepřečkají tuto, zkoušku, kdežto oba auditoři naopak mnuli si ruce radostí, jak pevná je síť, která tu vržena kolem illoyality Čechů a především návodce, Aloise Rašína, tu obžalovaný pojednou není již obžalovaným, nýbrž horečně napjatým posluchačem. Vždyť to je už nejen exposice, nýbrž i velká, pokročilá část rakouské tragédie! Z těch ohromných čísl je viděti, jaké strašlivé břemeno válka znamená, z toho nátlaku, pod nímž německé spořitelny upisují více půjček, než mají vkladů, vysvítá tíseň financování války, a obě jest svě-

dectvím pohromy, která se na monarchii valí neúprosně jako osud.

(*Pohled do československého státu*) Preminger hádal dobře — Rašín zápasil o svůj život s Rakouskem, ale díval se již za ně, do československého státu. A díval se tak pronikavě, s takovou realistickou fantasií a soustavností, že pamatoval i na věci, které pro současné rakouské a německé ministry té doby rozhodně byly velmi vzadu — i na otázku válečných půjček. Nádvoří vídeňského garnisonního vězení, kde se prochází Rašín, Kramář a spoluvězeň Červinka za procesu a po něm již společně, slyší tuto debatu, konanou v ostrém, šestikilometrovém tempu, jež udával Kramář: „A s těmi válečnými půjčkami se to musí také nějak udělat! Dal bych jim jedno procento, nic víc! A po případě jen půl procenta.“ Načež Kramář: Ale poslouchejte, Rašine, ta věc není tak jednoduchá! Vy vždycky vyhrknete pámbu ví co! Taková konverse se nedá řešit tak přímočaře: nezapomínejte, že je v tom spousta milionů veřejných fondů, sirotčích peněz a co všeko. Vždyť ty půjčky většinou nejsou dobrovolné... takhle paušálně se věc nedá řešit... Dál se už nedostal. Rašín se rozzlobil a křikl na plno: A nedám! Nic víc nedám! Jedno procento, a radši jen půl! Všecek zrudlý postavil se do bojovné posice a volal, až mu přeskočilo: Takové všelijaké peníze, proč to tam ti lidé cpou! Také on se však dále nedostal. Ve vězeňském dvoře, obklopeném odevšad vysokými zdmi, se jeho hlas tak rozléhal, že všude za zamřížovanými okny se začaly ukazovati hlavy vězňů, obě ozbrojené hlídky, které s nasazenými bodáky hlídaly vchody, zvědavě natáhly krky a nerozhodně přešlapovaly, nevědouce co se děje. Tu Rašín mávl rukou, jakoby roztínil vzduch, a již se šlo dále a debatovalo klidněji. Ale dr. Engliš, který pak načne tuto svízelnou otázku jako ministr financí, vyslechne ještě kus pokračování v této debatě.

(*Nyní nebo nikdy!*) Filosof nosí a tvoří v nitru svůj svět. Umělec jen materiál si bere z okolí, ostatní roste v něm a z něho a nepřízeň poměrů nemůže znemožniti jeho dílo. Vědec hledá pravdu bez ohledu na vnější okolnosti, jen síla a vytrvalost jeho ducha rozhoduje, jak daleko dospěje. Ze všech tvůrčích lidí toliko státník je odkázán na věčné předpoklady, jen pro něho platí železná síla věcí.

Ale řekne-li si: buď dnes, nebo nikdy, to jest snad, ale ne již za mého života, pak cítí, že stojí se svými na křižovatce, ze které vítězně může vyjít jenom hrdinství.

(Úzkosti) Největší oběti českého odboje, domácího i zahraničního, byly by marny, kdyby byla Dohoda prohrála. Český osud byl součástí větších osudů, našel si za hranicemi od počátku a postupně i doma správné místo, jeho tužby byly ve shodě s ideologií, která měla rozhodnou mravní převahu nad slepou silou a národním egoismem, jenž vedl Němce a Maďary. Seskupení válečných mocností nepřipouštělo ani v nejhorších situacích pravděpodobnosti, že dohodové budou vojensky poraženy. Ale dařilo se jim špatně dost, aby se bylo proč báti o českou věc, která aspoň v první periodě války byla mezi válečnými cíli Dohody v pořadí velmi vzdáleném. Když bolševici opustili frontu spojenců, neznamenal to samo ještě pro politické vyhlídky Čechoslováků katastrofu, naopak jejich věc i sama o sobě, svou vahou, i bez jejich přičinění, stala se nyní Dohodě bližší, neboť tím naléhavější teď bylo vytvoření rozbitím Rakouska obávanému Německu co nejvíce protiváhy, jež by zaujala aspoň částečně opuštěné místo Ruska. Ale co platilo teoreticky, mohlo být prakticky uskutečněno jenom tehdy, jestliže spojenci zvítězí tak, že Rakousko bude rozbito a Německu bude mír diktován. Kolik však, i v případě vítězství, bylo i jiných možností! Vojenské zdolání ústředních mocností byl úkol obrovský. Nebylo divu, jestliže se ukazovaly snahy ulehčiti si jej. Po pádu Ruska nabízel se plán odloučení od Německa slabšího spojence, Rakousko, a to diplomaticky — separátním mírem. Francií i Anglií se to nepřičilo zásadně, Itálie měla menší význam, ba při plném uspokojení svých požadavků by existenci oslabeného Rakouska ráda snesla, nevidouc v něm nebezpečí, kdežto Francie byla případně ochotna vidět ve zbylém Rakousku zajištění proti Německu. V Rakousku zase vědomí všeobecného vyčerpání a stanovisko císaře Karla a jeho choti vůči Berlínu vycházelo plánům separátního míru s rostoucí horlivostí vstříc. Obrat, který ve vnitřní politice hned po nastoupení císařově nastal, zřetelně naznačoval, že je ochoten přistoupit i na vnitřní důsledky západní orientace a postupně se odpoutat od pangermanismu.

(*Separátní mír*) Pro českou věc bylo to největší nebezpečí za celou válku. Příležitost, kterou světový konflikt skýtal, nemohla se opakovat. Byla zde hrozivá perspektiva, že české země — snad i oddělené od Slovenska — zůstanou ve státě bez Poláků a Jihoslovanů, s posílenou německo-maďarskou většinou, k tomu hospodářsky vyčerpaném. Přistupovala ještě obava, že povede-li Německo válku dále, odpoví na pokus o separátní mír vpádem do rakouského území a nechráněné české země budou obětí jeho konečného běsnění. Hroznější výsledek války — když německo-rakouské vítězství bylo vyloučeno — nebylo pro Čechoslováky možno si představit. A za daných poměrů mohli proti němu dělati jen málo — sebe rozhodnější odpor uvnitř a sebe větší oběti a důraznější propaganda za hranicemi nevyklučovala katastrofální situaci, že jejich sen o samostatném státu bude rozdrcen mezi dvěma frontami, německou a rakouskou, z nichž ani jedna tudíž nebude jejich, československá.

(*Překážky, náhody, vůle*) To je krutý upír československé politiky v druhé polovině války, děsivý přízrak, který se zdvíhá nad bojiště i nad blouděním revolučního Ruska, nebezpečné stadium polovičatého, katastrofálního řešení české otázky, které opravdu je překonáno teprve 28. říjnem. Rozvrat Ruska a očekávané jeho vojenské důsledky na západní frontě, rakouská propaganda a diplomacie a touha usnadnit a urychlit vítězství nad Německem, pochopitelná válečná únava západních mocností jsou jeho hrozivými složkami. Touha změnit nejen hranice, nýbrž i svět, rozdrtit definitivně německý militarismus a absolutismus a neponechat mu vyhlídek, ideologické založení amerického presidenta, podporované mladou, nevyčerpanou silou jeho armád a mohutností průmyslu, přesun vojenských chancí v důsledku americké intervence a postupující vyčerpání ústředních mocností, při tom však i politika německých generálů, kteří vidí jen svá vítězství a na něž si tak stýská Czernin, působí ve směru opačném. Náhoda pomáhá řídit kola dějin, vyradí mírovou akci Karlovu a přivodí roztržku mezi ním a Clemenceauem. Dvě věci však, které se uplatní nakonec, vyrostou ne z náhody a ne z cizí pomoci, nýbrž z poctivé kolektivní síly a z jednání pravých mužů na pravém místě: vojenské, ne již pouze mravní, symbolické uplácení ruských legií

ve světovém zápase a domácí i zahraniční odboj, korunovaný 28. říjnem.

(1916) Dovídeňského, ba i möllersdorfského vězení ze světových a domácích událostí s počátku pronikaly jen zlomky. Styky byly zprvu, aspoň do rozsudku, ostře hlídány, v Möllersdorfu teprve povolen *Fremdenblatt*, ale zato správa zabránila „zpravodajství“ pomocí vybraných čísel novin, v nichž posílány rodinou potraviny. Krutý rok 1916 ostatně poskytoval málo rozhodujících událostí. Zato nová éra, počínající se nastoupením císaře Karla, hrozila učiniti z vězení teprve pravou trýzeň lidí činných, učiněných uměle bezmocnými.

(*Rusko*) Mezi čtyřmi stěnami Zwingru Rašín prožívá změnu své původní ruské orientace. Když padne carství, je to nejen slib velkého pokroku Ruska, nýbrž také kus protestu proti germanofilské politice polovičatého míru. Ale za první revolucí brzy se vztyčují obrysy revoluce druhé: rada dělníků a vojáků hlásá mír za každou cenu, vytlačila z vlády Miljukova, vykřičeného za militaristu, a soustavně rozvrací armádu v týlu i ve frontě heslem „mír a zemi“. 14. března 1917 vydán pověstný „*Prikaz nomer pervij*“. A daleko na západě, ve vězení, čtou ho dva a jeden z nich uhodí pěstí do stolu a vykřikne: „A teď jsme prohráli!“ Německý generální štáb a jeho propaganda triumfuje. V deníku jsou — jako vůbec o politice — jenom stručné poznámky. Ale co slyšela společná cela a procházky 11. dubna 1917 je-li o tom zaznamenáno: „Debata o Rusku a převratu... byly to názory, které já jsem hned od počátku říkal, obavy, které jsem měl (o působení v Rusku, o působení v armádě, o práci na dvojí frontu, o vlivu německé sociální demokracie atd.) a které byly tehdy potírány!“ Den na to, 12. dubna: „Ruská prozatímní vláda plačtivou proklamací.“ Tři dny potom: „Vyjádření Czerninovo o proklamací. Debaty. Zbytečné.“ V kvapci pohromě stalo se hrdinství Čechoslováků u Zborova 2. července 1917 pouhou epizodou. Východní fronta je v likvidaci a tím i všechny politické kombinace, které s ní souvisely.

(*Domov*) Za to doma nastaly jiné časy. Do smrti starého císaře a neotřeseného panství hlavního stanu příkazem domácí politiky bylo: mlčetí. Řežim sám to umožňoval, zahnav parlament a zacpav

všecka ústa. Úlevy pro vězně byly spíše osobní benevolencí hraběte Stürgkha, který vedl drobnou válku s vojáky. O amnestii, respektive zachování života Kramářova musili se zasazovati větší páni než byli pro Rakousko čeští poslanci. Kromě toho dodával nevyčerpatelný agitační materiál za hranice proces sám, právě tak jako doma plnil myslí nejširších vrstev i vojáků hněvem a pomstychtivostí. Nyní však se měnil kurs, blížilo se svolání parlamentu a s ním možnost, ale i nutnost ne již mlčetí, nýbrž mluvení, a to tak, aby to podporovalo konečný cíl. Tím se rozvíjuje palčivá otázka další taktiky čili boj československého odboje s českým aktivismem. Řešení české otázky z významné části se přesunovalo domů.

(*Aktivismus*) V českém aktivismu byly dvě složky: střízlivost a nedostatek prozíravosti těch, kdo usuzovali, že míra českých úspěchů čili rakouských ústupků bude výrazem vojenské situace, která se již podstatně nezmění, a nestatečnost těch, kdo se Rakouska báli a nedovedli si na jeho místě představit nic jiného. Pokud běželo o viditelné vojenské úspěchy Dohody, nedovolovaly vskutku až do velmi pokročilé doby myslití na dosažení nejvyššího cíle než s výhradami. Když k tomu přistupovaly trvalé a odůvodněné pověsti o separátním míru, činili z toho aktivisté důsledek, že správnou taktikou je počítati s danými poměry a těžití z nich pokud možno pro českou věc, poněvadž negativní, radikální politika by znamenala, že řešení české otázky se vkládá výlučně do rukou Dohody, ač není známo, kolik zájmu a úsilí v tomto směru definitivně projeví. Proto napřed amnestií, odvrácení oktrojů, vliv na vládu — a pak se uvidí. Strana odboje naproti tomu vytýkala, že aktivismus ignoruje stav na frontě vnitřní, hospodářské, a hlásala, že Dohoda, zesílená Amerikou, světový zápas určitě vyhraje. Má-li však spolu vyhráti i československý národ, je nezbytno, aby se také sám přičinil a všemi prostředky podepřel diplomatické úsilí odboje zahraničního, a to zatím tak, že ani přímo ani nepřímou, ani přiznáním se k Rakousku, ani přijímáním koncesí a pozitivním jednáním o úpravě Rakouska zahraničí nedesavouje, zároveň pak se podle možnosti přičiní, aby urychlil pád ústředních mocností podlamováním vedení války, než nadejde všeobecný

přelom. Stoupenci této taktiky nepřipouštěli kompromisu a bezvýhradně zamítali teorii tak řečeného dvojího železka: poukazovali na to, že česká otázka v žádném případě nebude řešena jen mezi Čechoslováky a dynastií, že nic nemůže vyvážit, čím jsou Habsburkové spjati s Němci a Maďary, že koncese panovnickovy nikdy nebudou dobrovolné, a že tudíž pro konečné řešení taktika odboje neznamená žádné riziko, nýbrž politiku jediné možnou. Od rusofilské velezrádné politiky z prvního roku války lišila se tím, že již hlásala vědomou a rostoucí revoluční aktivitu a chápala se díla i doma, nečekajíc, až z vojáků stanou se zběhové a dostanou na furažku červenobílý proužek.

(1917) Ani taktika odboje nepostupovala ovšem ve vzduchoprázdném prostoru a bez ohledu na nepřátelské posice. Její tlak sílil tím více, čím slábl protitlak Rakouska. Všecky koncese vykládala si správně jako znamení jeho slabosti. Kvapem vstupovala do opuštěných posic. Uvolnění censury využívala s takovou rychlostí, že její časopisy zostřovaly tón každým týdnem. Měla velkou posilu ve faktu, že tytéž příčiny, jež plnily Rakousko obavami — zavraždění hraběte Stürgkha, vojenská i sociální složka ruské revoluce — radikalisovaly široké vrstvy, jmenovitě proletariát velkých měst, tísněný nedostatkem a militarisací průmyslu, a že tradiční nedůvěra proti posítilivní poslanecké politice ve Vídni nemusila v nich teprve býti probouzena. Wilson dával tehdy ideji sebeurčení hluboký relief lidský a otvíral jí dveře paláců i chaloupek. Kromě toho se radikalismus sociální se svými tisíci příčinami snoubil s nacionálním, jemuž nejvýmluvnější látku dodala politika generálního štábu a velezrádné procesy, nyní pak výbojná politika Ludendorffova.

(Sázka) Spor aktivismu a odboje nevyřídil se naráz. Aktivismus byl od počátku vnitřně slabý, ale agitační nápor odboje byl tak silný, že ačkoli — s výjimkou sympatií „Večera“ — neměl jediného deníku, strhl na sebe takovou část veřejného mínění i poslaneckých kruhů, že to dlouho neodpovídalo vojenské situaci Dohody, tím méně pak vyhlídkám československé samostatnosti, která hluboko do roku 1918 byla ohrožována akcemi pro separátní mír. S čistě vojenského hlediska byla to sázka — ale musila to býti sázka.

(Vzkaz) Když Rašín vyšel z vězení, byla značná část vnitřního zápasu již vybojována. Amnestie uvězněným hraje v ústech aktivistů velkou úlohu. Rakousko potřebuje amnestie, aby umlčela nepřátelskou agitaci v cizině, ale chce ji prodat za loyální projevy. Rašín přirozeně chce ven, ale nechce, aby se ublížilo české věci a aby se za ním někdo schovával. Po Praze šíří se jeho rozzlobený výrok: „Copak jsem já nějaká plenta?“ A hlavně zazlívá těm, kdo po jeho uvěznění vedli mladočeskou stranu, jmenovitě však Národní Listy, že šli v loyaltě k Rakousku tak daleko. Rozhněval se na ně, „že se dali jinde do služby“, tak, že požadoval, aby byl škrtnut v obchodním rejstříku jako člen správní rady Pražské akciové tiskárny, a když věc protahovali, prudce se toho domáhal a hrozil, že napíše z vězení soudu sám.

(*Národní výbor a Český svaz*) Akce nejnebezpečnější, pokus o jednotnou národní stranu městskou, která měla se vysloviti nejen pro dynastii a nedotknutelnost říše, nýbrž i pro německo-rakouský spolek, ztroskotala v květnu 1916. V listopadu 1916 utvořen společný Svaz českých poslanců (předseda Staněk, jednatel Tusar) a v Praze Národní výbor (předseda dr. Mattuš, jednatel Švehla). Obě tyto organizace představily se veřejnosti projevy pro rakousko-uherskou monarchii a Svaz vyslal deputaci k uherské korunovaci Karlově v lednu 1917. Bylo patrné, že veliká většina Svazu i Výboru je pro politiku rakouskou a že bude to projevovat nejen v jednání s vládou, nýbrž i na veřejnost, čili že nepřímě, ale možná i přímo bude desavouovat zahraniční odboj a podporovat tak rakouskou propagandu ve Francii a v Anglii a německou v Rusku. Situace byla tím choulostivější, že proti tomu nebylo možno působiti jinak než soukromě, neboť zatím censura dusila každý opoziční projev v tisku a všechny deníky byly ostatně v rukou politiky tehdy oficielní, poslanecké. Další trvání protičeského kursu, věznění politiků a literátů, a především arcí válka sama udržovala síce většinu národa v politice protirakouské, ale absolutismus dovoloval na čas vzdorovati tomu i poslancům stran, odkázaných na nejširší vrstvy.

(*„Insinuace nepřátel“*) Tehdy docílila československá propaganda na západě prvního velkého úspěchu. Po několika memorandech proti rakouské mírové akci dosáhla, že do odpovědi na Wilsonův

dotaz o cílech války bylo přičiněním Briandovým pojato také osvo-
bození Čechoslováků. Ale účinek byl zatím zmařen tím, že předsed-
nictvo poslaneckého Svazu dalo se ministrem Czernínem přiměti
k veřejnému prohlášení, jímž slib Dohody odmítlo jako „insinuaci
nepřátel“, neboť „národ český jako vždycky v minulosti, tak i v pří-
tomnosti a v době příští jen pod žezlem habsburským vidí svou
budoucnost a podmínky svého vývoje.“ Kromě toho Briandova
vláda padla a za nové, Ribotovy, počalo se ve francouzských a an-
glických listech hojně mluvíti o tom, že mezi Rakouskem a spojenci
není vážných rozporů a císař Karel je ochoten uspokojiti své národy
i neněmecké sousedy. Protějškem této akce byl tajný zatím list
císařův, který jeho švagr, princ Sixte z Parmy, koncem března
odevzdal presidentu Poincaréovi, a v němž císař sliboval Francii
vrácení Alsaska a Lotrinska. Důvěrníci Maďarů provázeli to v an-
glickém tisku lživými zprávami o domnělých protiněmeckých pro-
jevech maďarských politiků a časopisů.

(Projev spisovatelů a Svazu) V této nebezpečné situaci pomohlo
uvolnění censury a veřejného života, kterým rakouská vláda jednak
ustupovala vlivu událostí ruských, jednak snažila se změnití dojem,
jímž rakouské mrtvo působilo až dosud na cizinu, kde podporo-
valo protirakouský směr, právě tak jako radikalisovalo veřejnost
domácí. Když vypukla ruská revoluce, ústupnost Vídně vzrostla.
Tak se dostalo do veřejnosti již 8. března první číslo týdeníku
„Národa“, který byl orgánem opozičního směru ve straně mlado-
české; druhé jeho číslo mohlo arci vyjíti teprve v druhé polovici
dubna. „Národ“ byl současně orgánem kruhu, jenž se rozhodl
užítí vůči poslaneckému Svazu autority českého spisovatelstva.
Jaroslav Kvapil získal pro to Aloise Jiráska a v polovině května
vyšel s podpisy téměř všech beletristických a vědeckých spisova-
telů onen památný manifest, jenž, nenavazuje na Rakousko, nýbrž
jenom na sebeurčení národů, neohroženě připomínal poslancům
program samostatného českého státu v jeho historických hrani-
cích, s připojením Slovenska. Tento projev, první otevřené slovo
z českých úst po letech temna a mrtva, rozvázal umlčené jazyky
a rázem uvedl české veřejné mínění na cestu, po které šlo pak
již nezadržitelně kupředu. Mezi poslanci oslabil oportunisty, při-

pravil izolaci dra Šmerala, povzbudil nerozhodné a velmi zesílil radikální křídlo, které v druhé polovině roku, opřeno jmenovitě o politiky, vyšlé z vězení — třebaš ti z nich, kdo byli odsouzení, mandátu nevykonávali — českou politiku postupně ovládlo. Poslanecká taktika podlehla, jakmile vídeňský návrh státoprávního prohlášení Svazu se dostal do Prahy, do společné porady poslanců, zástupců Národního výboru a politických stran. Tam sice obstálo stanovisko, aby se do projevu pojalo osamostatnění v rámci habsburské monarchie, přetvořené v monarchický stát spolkový, ale zato zvítězil požadavek osvobození Slovenska. Výsledek byl lepší, než se v obavách dříve čekalo. Obnovení samostatnosti českých zemí v historických hranicích, tudíž s německou menšinou — která právě zažila zhroucení svých nadějí na oktroj státní němčiny, rozdělení Čech a zvláštního postavení Haliče — bylo pumou do sněmovny, právě tak jako odloučení Slovenska od Uher — na jichž integritu císař nedávno přísahal — vzbouřilo Maďary.

(Obrat) Vystoupení výkonného výboru mladočeského proti většině poslaneckého klubu (25. května), ovládaného dosud aktivisty, a projev zastupitelstva strany národně sociální (28. května) ukazovaly, že tyto strany si přejí, aby dosavadní oportunismus byl opuštěn a nahrazen taktikou rozhodnější, řešením české otázky „od základů“ a tlumočením „neskreslených tužeb těžce zkoušeného národa.“ Když se v létě sociální demokrat Habrman vracel ze štokholmské konference a přinášel Masarykovu výstrahu, aby se s Habsburky v ničem nenavazovalo, poněvadž by se tomu v cizině rozumělo tak, že Čechové jsou zásadně pro Rakousko a zahraniční akci byly by tím podráženy nohy, byla odůvodněná naděje, že se revoluční linie i doma zachová. Zápas obou směrů, zda mají čeští poslanci vstoupiti do výboru pro změnu rakouské ústavy, skončil se odkladem otázky. O deset dní dříve, 2. července, bylo ve Vídni rozhodnuto o amnestii, kterou nastaly v mladočeské a národně sociální straně a také v jejich tisku i v Národním výboru definitivní změny. Koncem září udál se konečně vnitřní převrat i ve straně, odkud působením poslance dra Šmerala vycházelo největší nebezpečí pro věc odboje, v sociální demokracii, v čelo jejíhož klubu postaven Habrman.

(*Amnestie*) O příčinách amnestie vypravuje ve svém díle o císaři Karlu hrabě Polzer-Hoditz, šéf jeho kabinetu. Kdo, praví, se s materiálem, který poskytovaly velezrádné procesy, jen částečně seznámil, tomu se zarážel dech, a kdo v květnu 1917 (kdy se sešel parlament) mluvil s poslanci a úředníky o vojenských rozsudcích, pociťoval úzkost a značné znepokojení, zda se podaří vyváznouti bez veřejného skandálu z těžkých prohřešků, která tak hrozně zatěžovala stát a odpovědné osoby z doby bezuzdného vojenského absolutismu. Vypravuje, že sekční šéf ministerstva spravedlnosti Schober následkem marné snahy zabránití oněm křiklavým porušením práva upadl v těžkomyslnost a spáchal sebevraždu. Císař Karel byl od počátku přesvědčen, že skutky vojenské justice musejí býti smazány revísi nebo amnestií, jinak by musely mítí nezhoubnější politické důsledky. Mluvil o tom s různými poslanci, také se Staňkem a Šmeralem, působilo na něho, co mu řekli, a slíbil nápravu. Hrabě Polzer-Hoditz dostal „o neslýchaném pronásledování Čechů vojenskou justicí“ četný materiál, také pamětní spis. Byv upozorněn svým bratrem na pražského dra Klímu, pozval ho k sobě a tento mu podal zevrubný referát o poměrech v Čechách. Na nesčetných případech mu ukázal, jak vášnivě nenávisným způsobem vojáci Čechy stíhali. Dr. Klíma mu také vypravoval, že když měl býti slyšen v Kramářově procesu, přišel k němu Preminger a významně mu řekl: „Teď si promluvíte kandidátní řeč na policejního ředitele v Praze.“ Místo toho byl však na telefonický rozkaz vrchního armádního velitelství odstraněn od státní policie, neboť prý vypovídal v procesu tak, že není schopen, aby tam dále zůstal. Zesílil tak u šéfa kabinetu dojem, který tento již si z Kramářova procesu sám utvořil, což ho nabádalo k opatrnosti a pozornosti i v podobných velezrádných procesech.

(*Vojenská justice*) 1. června 1917, hned po audienci ministra Trnky, císař Polzer-Hoditze povolal a uložil mu, aby prostudoval akta divisiního soudu o ukončených i ještě trvajících českých velezrádných procesech a referoval. Hrabě žádal auditory divisiního soudu, aby při procesech se obmezili na ony pozitivní delikty, jež byly spáchány za války, neboť jenom pro takové jsou vojenské soudy podle císařského nařízení příslušny. Referenti odpověděli

však rozpačitě, že byly konstruovány tak řečené *trvalé delikty* (Dauerdelikte), a pokud běží o příslušnost, že jím vrchní soud dal přesnou maršrutu. Když se jednoho z nich důvěrně tázal, zda dospěl ke všem výsledkům na základě svého soudcovského přesvědčení, zasmál se a řekl: „Soudcovské přesvědčení? Kdybychom se byli odvážili jenom je vyslovit v jiném smyslu, než bylo vrchnímu velitelství vhod, roztrhli by nás ve vzduchu.“ Hrabě pak několik hodin referoval císaři, jenž poznamenal, že odsouzení Kramáře a soudruhů stalo se na rozkaz vrchního velitelství, což prý se arci nedá dnes už dokázat, protože rozkaz sotva byl dán písemně. Mluvil také o svědeckých výpovědích rakouských státníků v procesu.

(*Císař Karel*) 29. června pravil císař Polzer-Hoditzovi, že se již rozhodl. „Byly vyneseny tak úžasné (haarsträubend) rozsudky, že nemohu jinak. Snad běží o velezrádce, ale procesy byly vedeny tendenčně. Všecko není prokázáno. Nemohu také vydati vojenskou justici a armádu skandálu, jenž by nastal, kdyby se procesy dostaly na světlo a byly revidovány, což bylo již navrženo.“ Hrabě musil pak své mínění vyložit také císařovně, která byla proti amnestii, poněvadž se bála, že akt milosti bude císaři vytýkán a ve veřejnosti nedostatečně hájen, a chtěla tudíž, aby se armádní velitelství nechalo klidně padnouti a věc vyřídil parlament. Hrabě dovozoval, že právní základ procesů je vůbec pochybný, hlavně však, že veřejnost se dověděla o vojenských rozsudcích, které jsou výsměchem všem právním pojmům. Neběží také jenom o české velezrádce, nýbrž o mnoho set osob jiných národností, které nebyly odsouzeny právním rozsudkem, nýbrž staly se oběťmi tendenční vojenské justice. Revidovati procesy je nemožno, aniž bude zahanbena. U českých odsouzených politiků velezradu za prokázanou považovati nelze. Císař podotkl: „Tento úplný nedostatek důkazů mi nedá pokoje. Mám ještě na vybranou?“ Pravil také, že si nic neslibuje od vděčností, zato však od toho, že amnestií může býti zahájen politický směr, přizpůsobený přáním národů. Mluvílo se též o tom, že amnestie musí působiti na cizinu a proti Masarykově propagandě, ale že hrabě Czernin je proti tomu. Stane se to tedy bez jeho vědomí. 2. července císař – původně chtěl až

17. srpna — vydal vlastnoruční list; poslední podnět dala telefonická urgence ministerského předsedy Seidlera, že zítra bude jinak o vojenských soudech jednati výbor sněmovny.

(*Po dvou letech*) Scházely dva dny do dvou roků od té chvíle, kdy Rašín byl odvezen do Vídně. Vracel se dříve než myslel, nepropustili ho až v poslední hodinu. Ale kolik se zatím již změnilo! Ne velký cíl, ale metoda se změnila: nebylo už bojovati o pouhé mlčení, vzdorné nebo jen vyhýbavé, naopak o to, aby se mluvilo co nejzřetelněji a všude: ke svým, do Vídně i do celého světa. Česká otázka stávala se i formálně světovou, a bylo třeba podle toho vésti i tu část jejího řešení, jež byla v rukou domova. Nesmělo býti pochybností, že nedopustíme nic, co by ji udržovalo v těsném rámci rakouském a snižovalo ji na pouhou vnitřní otázku habsburské monarchie, jež by se všemi tradičními neupřímnostmi dala se odbýti a ošiditi nějakou autonomií a tím zase pohřbíti na celý lidský věk, ne-li navždy!

(*Vedení stran*) Přátelé doma pracovali dobře. Národ měl opět mluvčí, kteří mu hovořili z duše. Vrstva oportunistů, kteří nepočítali s revolučním přerváním staletých svazků, řídla, smýšlení masy pronikalo všemi póry do orgánů politických stran a vynucovalo si tudy vliv na poslaneckou taktiku. Mezi tělocvičnými scénami, jimiž tehdy žižkovský Sokol za obecné účasti šířil dědictví Tyršovo, byl i výjev, kde v šiku bojovníků, pokoseném porážkou a hrůzou, začínou se probouzeti a povstávají nejprve zadní řady, potom i přednější, až na konec i první řada, ohlédnuvši se nazad, povstane rovněž. Každý rozuměl, a ve veřejném mínění těch městských stran, které se nejvíce angažovaly pro aktivistickou politiku, bylo přesvědčení, že na přední místa musejí býti postaveny jiné osoby, vzdálené dosavadnímu kursu.

(*O novou organisaci*) Strany stávaly se však problémem nejen osobním, nýbrž i věcným. Byly výsledkem předválečných poměrů, dělily se nikoli podle všeobecných ideí, nýbrž především podle stanoviska k rakouskému státu a tudíž podle politické taktiky. Strana sociálně demokratická jako třídní, a agrární jako stavovská tvořily výjimku. Přestávaly však aktuální programové rozdíly a tudíž i důvody k samostatné existenci mezi Mladočechy, realisty, státo-

právníky a moravskými lidovci, a sub specie předválečného vývoje, v němž národní sociálové byli stranou sociálně reformní, nikoli socialistickou, byla i tato strana s předchozími na téže základně. 25. července také všechny tyto strany společně v Českém svazu i Národním výboru zakročily proti účasti českých poslanců v ústavním podvýboru — o níž ostatně již 12. července v Českém svazu malou většinou usneseno zatím nerozhodovati, což se rovnalo zamítnutí. O dalším postupu domácí politiky nebylo však ještě jisto nadobro. A kromě toho neběželo o to, organisovati jenom válku, nýbrž i mír, připravovati se na budoucí časy, dáti veřejnosti novou organisaci, schopnou vybudovati a vésti život ve vlastním státním útvaru a tudíž plniti daleko těžší úkoly, než se naskýtaly české politice v poloústavním Rakousku, nehledě k velkým změnám, jimiž stát a společnost prochází a ještě jde vstříc.

(Koncentraci!) Léto roku 1917 je tedy věnováno přípravě stranické organisace v budoucnosti a ovládá je heslo soustředění, které se ozývá ze všech prve uvedených stran. Veřejnost je vřele přijímá a jest podporováno také duchovním areopagem národa, Spisovatelskou radou, která se utvořila z organisátorů projevu českých spisovatelů k Českému svazu. Politikové, kteří nedávno opustili vězení, vřele souhlasili: Kramář i Rašín přáli si sjednocení, Klofáč svolal první poradu a mezi účastníky (za Spisovatelskou radu) byl Viktor Dyk. Byli to tři nejpopulárnější politikové čeští a autor kouzelné básně „Země mluví“.

(Luhačovice) Svolána luhačovická porada 20. srpna. Svolavatel Klofáč původně pozval státoprávníky, realisty, moravské pokrokové a kromě toho Spisovatelskou radu; až na zakročení státoprávníků pozval i Mladočechy. Na náladu, v níž porady konány, tento incident vlivu neměl, ba nevzbudilo pochybností o úspěchu ani to, že Klofáč a Stříbrný, zástupci národních sociálů, žádali, aby nová strana nazývala se „socialistická“, třebaš to všeobecně přijímáno nebylo. Jako výsledek byla uveřejněna zpráva, že pět zastoupených stran se rozhodlo vytvořiti jednotnou politickou organisaci. Ne již se raditi, nýbrž vskutku se usnášeti měla schůzka další, konaná 30. srpna v Turnově.

(Turnov) Patnáct jich tu sedí pohromadě před důležitým úkolem,

staří přátelé a protivníci, jichž osudy a směry všelijak se dosud proplétaly: Kramář a Stránský, nejvýraznější hlavy vídeňské politiky v minulých desetiletích, tři z Omladiny a z Borů, Rašín, Sokol a Hajn, a s nimi Dyk, výmluvný, skvělý básník české války. Ti se snadno dohodnou a vlastně již dohodli, že se sjednotí. Je tu dále Klofáč a s ním mladší vůdce národních sociálů, Stříbrný, oba velmi populární v oddaných masách. Všichni dohromady nemají téměř odpůrců ve středním stavu měst a soustřeďují kromě toho množství drobných lidí, malých živnostníků, úředníků a zřizenců. Také však množství dělnictva.

(*Socialismus*) A zde začínají rozdíly. I velká část ostatních malých lidí má svůj účet se společností, který nesouvisí s otázkou státoprávní, s rakouským panstvím. Očekávají, že jim československý stát něco přinese, v něčem pomůže, že je osvobodí nejenom jako Čechy, nýbrž i jako lidi. Průmyslové dělnictvo však jde dále, očekává, že se změní i společenské řády, cítí mocnou vlnu socialismu, která jde z Ruska, a je zradikalizováno vším, co zakoušelo a zakouší. S kým půjde, kdo je strhne, bude vlivný a mocný jeho oporou a jeho hlasy. S tím počítá sociální demokracie, a proto jmenovitě její levice stupňuje agitaci a propaguje ruský příklad. Sociální demokracie je však těžce kompromitována Šmeralovou rakouskou politikou, její vedení nedělalo politiku českého proletariátu, nýbrž nenáviděného rakouského státu. Ale účty může od ní požadovati jen ten, kdo k jejím dosavadním stoupencům půjde s programem nejenom národním, nýbrž i socialistickým, třeba místo socialismu třídního, marxovského, německého, rozvine před nimi socialismus pozitivní, český.

(*Leda federaci*) To vykládá Klofáč i Stříbrný, a nemají nouzi o argumenty, neboť slibují pro rozhodné stadium boje o český stát spolehlivé síly velké armády, kterou v jejich rukou nebude třeba teprve získávat pro společnou věc, za níž půjde bez ohledů na Internacionálu. Nelze toho dosáhnouti jednotnou stranou, fronta od Kramáře ke Stříbrnému byla by příliš široká a ani název „socialistická“ by jí s dostatek nepomohl, pravé křídlo by vždy koukalo ven a ubíralo přitažlivé síly rozhodujícímu křídlu levému. Proto nenavrhují už společnou stranu, zato federaci dvou stran, spoje-

ných čtyř a své vlastní, ne již sociální, nýbrž socialistické. Bylo by to tedy ne spojení, nýbrž spolenectví, něco jako „státoprávní demokracie“ z voleb roku 1907. Po volbách roku 1907 přišly ovšem volby kartelové roku 1911, fronta se roztrhla, a na zpáteční cestě vykládal už Stříbrný Dykovi, že tu bude národně-sociální strana, zesílená živly „sociálně cítícími“, a národně-svobodomyslná strana, do níž by šly živly „měšťácké“. Nedošlo tedy ani k federaci, ač tenkrát nebylo ještě vzájemné nedůvěry, a viděl-li na jedné straně, se svého tehdejšího stanoviska, správně Stříbrný, viděl-li správně i ti, kdo v mladočeské straně dali slovo dru Preissovi, jenž se nepokrytě vyslovil pro zásadu soukromého vlastnictví, má-li se hospodářsky vybřednouti z válečné bídy. Běželo-li však konec konců o to, jak dopadnou volby, mohl o správnosti postupu rozhodovati jenom jejich výsledek roku 1920, a ten byl tento: sociální demokraté (se slovenskými) 74, republikáni 40, lidovci (a ludáci) 33, a pak teprve následovali kompaciscenci z Luhačovic a Turnova, 14. října o rok později rozdvojení už nadobro: národní socialisté 24, národní demokraté 19.

(Nepředbihejme!) Bylo po sjednocení a po federaci, také však po velké neupřímnosti, již by byl název „socialistická strana“ v českém prostředí, kterému tehdy bylo zcela cizí pojetí socialismu, jako je třeba u francouzských socialistických radikálů, kteří už dokonce nejsou radikálními socialisty. Ostatně nebyl to trochu spor o kůži medvěda ještě nesloženého? Kde byly ještě volby a kdo mohl určitěji říci, jak se vytvoří a v jaké situaci nastane likvidace Rakouska, které zatím stále ještě s Německem vítězilo a bylo plno nadějí do ruské revoluce, třebaž v jeho vlastní stavbě bylo už zřetelně pozorovati trhliny a slyšeti praskot! Všeobecný vývoj věcí zatím musil nutně býti mnohem silnější, než sebemohutnější organizace českého veřejného mínění, které bylo odkázáno zatím na to, aby z poměrů činilo včasné a správné důsledky, nemohlo je však ještě utvářeti samo.

(Po třetí doktorem práv) Bylo dosti úkolů nejbližších. V září vrátil se Rašín, uvítav se 3. srpna jenom s přáteli na večeru „Národa“, i formálně do české politiky. 22. září slavil řídkou slavnost: nabýval po třetí doktorátu a za tím účelem promoval po třetí, neboť

potřeboval k advokacii doktorátu, jehož po druhé již pozbyl odsouzením a jenž mu tentokráte nebyl vrácen, jako po Omladině. Byla to krásná demonstrace v Karolinu, zahájená latinskou politickou řečí promotora profesora Funka („post tot oppressiones nationis nostrae“), po níž Rašín pronesl mohutný protest proti vojenské justici, vrcholící v slovech: „Pro doktora naší staroslavné university je volba snadná: nemůže vykupovati život, nechce-li způsobiti hanbu naší alma mater.“

(*Národní Listy*) Potom likviduje se éra Národních Listů od chvíle, kdy byl z nich násilně vzdálen. 21. října je v nich zahájen nový směr památným číslem, jež klade kámen na minulost a ohlašuje novou éru strany a národa. Sjednocení stran, které se zatím provádí, je zde již anticipováno účastí Herbena, Machara, Hajna a Dyka, kteří budou stálými spolupracovníky. Starý rozkol mezi pražskou a vídeňskou politikou stává se teď propastí: politiku i žurnál strany vedou dva poslanci, zbavení mandátů, kdežto dosavadní poslanecký směr ocítá se ve vzduchu a musí ostatně do společného státoprávního klubu, jehož předsedou je Klofáč, který nepozbyl mandátu, a jednatelem Kalína, autor projevu, který již v dubnu 1917 šel mnohem dále než prohlášení Českého svazu a otevřeně se Rakouska zřekl. Ve společném Svazu je tento útvar zárukou politiky odboje.

(*Nová strana*) Doma je velkou manifestací pro sjednocení památný uvítací večer Kramářův 17. října. Pak nastává Rašínovi tuhá práce využití té jedinečné nálady a vzájemnosti k tomu, aby ze skupin, které definitivně zůstaly pro spojení, skloubila se co nejlépe nová jednotka, schopná vzít na sebe i nejtěžší úkoly, které jí likvidace starého režimu a založení a organizování nového státu chystá. Nebyla to práce malá. Velká doba, plná nebývalé tísně, ale také uchvacujícího toužení a tušení, zmenšovala účinky minulosti a obracela všechny ku předu, za jediným cílem. Ale společná strana měla tu býti nejenom pro vrcholnou — dosud neznámou — fázi odboje, nýbrž vkročit přes ní vítězně i do poměrů potomních, nových, jichž obtíže bylo nutno předvídati. K těžké situaci, jež potom nastane, kázala opatrnost přičísti také vnitřní reakci, jež přichází po revolucích, obecnou únavu ochuzeně, vy-

hladovělé země a zase nároky, jež budou činěny na nový stát, postupující zostřování rozdílů, diferenciací, rozestoupení a vzdálení jednotlivých stran mezi sebou, ale také rozlišování uvnitř stran. Bylo obezřelé mysliti na to už nyní a nepřeceňovati proto nadšení a dobrou vůli přes určitou mez, starati se tudíž o správnou konstrukci strany, o prozřavé její přizpůsobení poměrům a účelnou organisaci vedení. Teď všichni byli hotoví na všecko zapomenouti a všecko obětovati. Ale strany jsou konec konců lidé a jmenovitě v jejich popředí jsou individuality, naplněné energií, oddaností k obecnému dobru, ale také ctižádostí a vůlí k moci. A strany jsou volky a nevolky také výrazem a souhrnem určitých zájmů a přání, musejí dbáti nejenom, jak by uskutečnily obecné ideje svého voličstva, nýbrž jak by se také staraly o jeho požadavky, jsou-li kladeny v dobré vůli, bez vypjatého sobectví.

(*Obtíže*) Na to vše bylo nutno mysliti tím intensivněji, že válka promíchala společnost, všechny zneklidnila a vytvořila sociální radikalismus nebývalé síly a rozsahu. Bylo nutno víc a více počítati s vlivy ruské revoluce a s tím, že ona část sociální demokracie, která se znemožnila rakouskou válečnou politikou, z pudu sebezachování i ze vzdoru bude těžiti z poměrů — které se mohly dalším prodlužováním války ještě krutě zhoršiti — a rozvine agitaci pro sociální převrat. Bylo zde dále Slovensko, země politicky neznámá, jejíž veřejné mínění dosud nemohlo se projevit a bylo hrubě falšováno a porušováno maďarským režimem, jenž je pak zanechá jako semeniště zmatků a nevypočitatelných nálad. A byl-li tam extrém politického primitivismu, bylo zde v městech organisovati zase vrstvu nejvíce diferencovanou, donedávna politicky ostře rozdělenou a tísní středního stavu rovněž nemálo radikalizovanou — při tom vrstvu, ve které pro přílišný individualismus a zase pro nedostatek trvalého zájmu a porozumění tuhá a trvalá politická organisace se buduje nejněsnadněji. Dalo se sice očekávat, že kromě pozitivní vzpruhy národních ideálů bude zde působiti i síla negativní, tlak ostatních proudů, třídního socialismu i stavovského agrarismu, na střední stavy a na všechny, kdo sociální spravedlnost nechápou jako socialismus nebo slepě zaujetí, a že tento tlak utlumí v nich odstředivé síly jak ideologické, tak sta-

vovské, úzce zájmové. Ale všechny tyto tendence zde byly, a cesta při tom vedla sociální půdou, rozrytou válkou a chvějící se neukončeným dosud přerodem, ne onou klidnou, bezpečně mapovanou krajinou předválečnou, kde druhdy političtí rutiněři mezi sebou se rozcházelí a mýlili v odhadech voleb jenom o desítky hlasů. Ještě štěstí, že tu již bylo aspoň v zemích českých všeobecné hlasovací právo a s ním nejen jistá úroveň politické přípravy, nýbrž také již odbyté překvapení prvních voleb na jeho základě. Zde se pak také našel základ pro rozdělení držav ve sboru, do něhož nebylo možno ještě voliti: v Národním výboru a v Revolučním Národním shromáždění byly mandáty mezi strany rozděleny podle poměru hlasů, jež dostaly v historických zemích roku 1911, a tak se do republiky dostal klíč.

(Denní dílo) Od svého návratu do Prahy Rašín, jakoby se nic nebylo stalo, obnovil svůj pracovitý život, plný iniciativy a plánovitosti. Kancelář tak dlouho opuštěná dávala dosti práce. V redakci Národních Listů byl denně, a jeho stereotypní otázka, co je nového, byla jako anglické *how do you do* — nečekal odpovědi, přinášel novinky sám, jmenovitě do hospodářské rubriky. Tam vždycky mu zbylo času posedět, pohovořit a pravidelně udivit redaktory, nejen tím novým, co se stále dovídal, nýbrž i detailními výklady z oborů hodně vzdálených, z technologie a přírodních věd. Že při tom zpoměti říkal číslice a řady číslic, dávno zvykli, a přece to opět a opět budilo údiv. A stále to byla jenom část jeho denního výkonu. K němu patřily denní schůzky, konference, rady, krátce život politika, a to svrchovaně aktivního, jenž uvykl mysliti samostatně, raziti cestu a dávatí směr jiným. Než přípravy k organizaci strany, ono předivo druhdy Penelopino, jehož hotovou část bylo nutno energicky držeti, aby ji přes noc nerozmotaly ani osobní ambice, ani individualismus názorový a mravní, třebaš byl tlumen tlakem doby i velikostí cíle — to stále ještě nebylo vše. A dílo nebylo vyčerpáno ani trvalou účastí na práci revolučního komitétu, pokud platila domácí politice, deklarací, přísaze, divadelním oslavám a kongresu potlačených národů. Byl zde také vlastní úkol Mafie, stálý styk se zahraničím, dávání informací, jež byly nutny pro rozvoj české světové propagandy i k tomu, aby

posloužily vojenským akcím Dohody i efektivně anglické blokády. Jako před procesem, bylo potřeba i dále tyto věci shánět, organizovat špionáž, opatřovat materiál, jehož dodání pak obětavě a hrdinsky prováděli jiní. To poskytovalo spiklenecké vzrušení, revoluční elán, a sytilo žízeň ducha, jenž tak dlouho byl týrán tím, že mu byla uměle odňata možnost působiti na svět, ba dlouho i dovídati se, co se v něm děje a co směly přinést i úřední noviny. A zase tu byly věci střízlivé, suché, určené až pro dobu, kdy revoluční plameny dohoří a přijdou šedé dny zápasu s poválečnou mizerií, ale i lidskou nevědomostí, nedočkavostí a možná i zlobou — přípravy finančního plánu, nápravy měny, ale i celé hospodářské politiky, až se z těch zatím téměř bezejmenných provincií a z unavených, zbědovaných civilistů a vojáků utvoří a z pyšných německých císařství vyloupne symbol jejich nejhlubší porážky — československý stát.

(*Policie*) Všecko to nesmírně těšilo a hrálo, protože to byla práce, protože tu vznikala nová stadia budoucích věcí a protože se to dařilo. Ale bylo při tom postaráno také o zvláštní potěšení, k velikým věcem se družila malá: pražská policie, nepřítel z roku 1893, 1914 a 1915, dostávala při tom svůj díl. Když Rašín roku 1914 drtil jejího informátora, ani ve snu by si nebyl pomyslíl, že ji jednoho dne bude informovat — sám. A přece i tuto grotesku přinesla nesmírná řada nepravděpodobností, které rozsévala všude válka!

(*Špionáž*) Ve vysoké hře, kterou Mafie hrála proti Rakousku, bylo z nejdůležitějších příkazů taktiky, míti všude „svého člověka“. Především tam, odkud vycházely akce politické a odkud hrozilo nebezpečí, tedy mezi vojáky a policií. Zde nestačilo, co vynesly podřízené orgány, ani co se různými cestami doslechlo z hovorů orgánů vyšších. Sem bylo také velmi nesnadno se dostat cestou společenských styků, neboť oficiální Rakousko tvořilo v Praze svět pro sebe a stýkalo se téměř výhradně s Němci, kdežto čeští úředníci a důstojníci byli ve stycích velmi opatrní. Bylo také potřeba velké obezřetosti i z toho důvodu, že v prostředí, které provádí špionáž, objevují se dvojaké povahy, které dovedou sloužiti oběma stranám — ne pouze pro peníze, také ne, aby se zajistily, třebaš

jen proto, aby se ukázaly důležitými. Krátce — navázati a udržeti takové styky bylo kusem vysoké hry, při které druhá strana musila ukázati ještě jinou kvalifikaci, než oddanost k národní věci.

(Ofensiva) Přesto se to podařilo, jak u vojenského auditoriátu, tak u policie. Také v této rakouské bastille podařilo se zakotvit. Mělo to velikou cenu, protože poskytovalo pohled do policejní kuchyně s jejím ovzduším, plány, metodami a pomocníky. Podle těchto informací bylo možno se zařídit, bránit, lépe se skrývat, odvracet rány, připravené proti lidem i věci. Bylo však možno dělati ještě více, postupovati též aktivně: pečovati o to, aby policie viděla tak, jak to bylo potřebí, tedy do jisté míry ji vésti.

(Informace policii) A tak se dospělo k té paradoxní situaci, že pomocí komisaře Bienerta a redaktora Hajšmana, jenž dělá prostředníka, informuje pražskou státní policii — Rašín! 23. února 1918 stojí nad Hajšmanem, který včera měl první schůzku, a diktuje a upravuje pro policii zprávu o — Státoprávní demokracii. Směje se a říká: Ještě táhle! — Tuhleto by je mohlo zajímat! — Tuhleto by měli vědět! A vsunuje impertinenci za impertinenci, všechny radikální, „aby měli strach, třeba jsme bačkory.“ Pak putuje zpráva na policii a je uznale přijata. Státní policie naprosto se nevyznala v českých poměrech, z nouze lapala mouchy a informací takto poskytovaných si tak vážila, že se na ně nadobro spoléhala. Byla v Praze jako prodaná a úplně v německých rukou. S Němci měla stálý kontakt, ale pokud běželo o Čechy, trvala ve staré pověře, že cenu mají jenom zprávy „důvěrné“, konfidentské, a proto pracně touto cestou sháněla i to, co mnohdy vrabci zpívali na střeších, věřila nesmyslům, neboť je nedovedla kontrolovati znalostí poměrů a nevěděla si rady v ničem. Bienert nechtěl skutečné indiskrece, jen to, co o dvanáct hodin později celkem bývalo v novinách. Tím se upevňovalo jeho postavení v úřadě a takto zlepšovaly informace, které zase poskytoval sám. Mafie ovšem dávala jen to, co chtěla, aby policie věděla a věřila, a poněvadž sama znala, po čem policie touží, dovedla ji dobře obsloužiti. Jenom tak mohly se v Praze nerušeně konati květnové divadelní oslavy a dokonce kongres potlačených národů, při čemž informační činnost způsobila policii kruté fiasko, které postřehla až když už bylo pozdě, takže zbývalo leda zastavit

Národní Listy a vypovědět cizí hosty. Je zajímavé, že pražské vojenské velitelství mělo informace lepší; těžilo ovšem z nesvědomité žvanivosti českých lidí „ze společností“, kteří se tiskli k vojenským pánům.

(*Rusko*) Co však bylo to všechno vedle ohromného procesu, jenž se odehrával na východě! A jaký kontrast mezi povstávající českou zemí, která hleděla svornýma očima milionů vstříc svému velikému dnu, a mezi úžasnou tragedií, jež zatím dostupovala vrcholu v Rusku! První revoluce, jež smetla starý režim, brzy byla rozdrčena nohama temných zástupů, jímž vzala cara, žandarma i popa, ale nedovedla poskytnouti ani, co by je bylo přimělo k nezbytné trpělivosti, tím méně k heroickému odhodlání nésti dále břemeno nešťastné války, které snesli jenom národové nejukázněnější a nejpokročilejší. Řečník Kerenskij byl povalen lidmi, kteří se mu nevyrovnali ani ve výmluvnosti, ani v optimistické víře v lid, ale za to ho daleko předčili v bezohlednosti, se kterou šli za svým cílem, neváhající rozpoutati k tomu pud, vedoucí nutně k rozvratu a zkáze, kterých se děsili sociální revolucionáři právě tak jako idealisté první revoluce. Ale zatím, co ruský mužík rozvalil fronty, aby si tak vydobyl míru a získal půdu, jeho noví vůdcové horečně čekali, zda se podaří plán, v němž všechny hrůzy, do kterých se propadal ruský národ, měly být jenom prostředkem, zda ruský příklad, provedený až do důsledků, kam vedl vrozený brutální pud k desorganisaci, přeskočí fronty i hranice ras a pak strhne s sebou veškeren proletariát, aby zbraně, které mu dal starý stát a stará společnost, všude obrátil proti nim a ukončil válečnou konflagraci nesmírnou konflagrací sociální.

(*Zkáza*) Čekali marně. Nedočkali se nikde, nejméně tam, kde jejich příklad byl vzdálen jenom několik metrů a kde také vládní systém byl nejbližší samoděržaví svým násilnictvím a obětováním a zotročením všeho dobrodružné dynastií z milostí boží. Čekali marně, jejich příkladem ani kámen se dobrovolně nepohnul v hradbách obou německých císařství; byly rozdrčeny spojeneckými armádami a tlakem blokády, kdežto bolševictví, které se v nich na konec začalo ukazovati, bylo výsledkem, nikoli příčinou. Potácející se ruský obr, dětsky naivní, přes všechny krvavosti, jimiž plýtvál,

ve své důvěře v moc svého příkladu, jímž marnotratně obětoval co věky před ním tvořily — a ne vždycky z lakotné dobyvačnosti, také z imanentního pudu přírodní nutnosti a reagující na síly obecné — ruský obr sám, bez následovníků vlekl svůj těžký kříž. Kdo to předvídal a i ve válečné izolaci Čech věděl o bojujících národech daleko více než bolševici, udržující styk s revolucionáři celého světa, s krvavým zarděním a slzami tisíckrát trpčícími než po Gorlici, ptal se, kam až půjdou důsledky. Kdo četl poslední zprávy ruského generálního štábu, jenž se rozhodl, že bude soustavně obnažovati národní hanbu, a kdo viděl, kterak centrální mocnosti dále útočí, říkal si, že je to vlastně v pořádku. Když však začala mluvit i císařská diplomacie a kořistit z obratu na východní frontě, ale i z mírových podmínek bolševiků pro svoje válečné cíle, leč i pro svou mírovou propagandu, tu rázem pocítila česká politika, že již nemůže mlčet a přerušila krátkou obnovenou éru zaťatých zubů. Tak se zrodila Tříkrálová deklarace, nejmohutnější projev domácího odboje.

(Jediná možnost vyváznouti) Nabídka míru, podávaná bolševiky, a ne na špici meče, nýbrž holýma, odzbrojenýma rukama, slibovala spásu císařské diplomacií. Hrabě Czernin o ní později pravil, že byla za celou válku jedinou možností dosíci míru, a kdo nebyl ve Vídni a v Berlíně zaslepen vojenskými úspěchy německého generálního štábu a cítil účinky a perspektivy postupujícího vyčerpání, pozdravil bolševickou revoluci jako poslední příležitost vyváznouti ze světové katastrofy i z hrozné bídy vnitřní. Bolševici hlásali „mír bez anexí a kontribucí“ a na celé východní frontě byla koncem listopadu zastavena palba. V Moskvě publikovali a trhali smlouvy padlého režimu s Dohodou, zapalovali svět bezdrátovými telegramy a oběma císařstvím se zdálo, že německý bůh seslal Lenina a Trockého jako spásu pro Německo a současně jako trest na Rusko.

(Ve Vídni) Konečně dostalo i rakouské obecnstvo text jiskrové depeše „o velké příležitosti míru, jež byla dána ruskou revolucí.“ Ale právě tam, kde začínalo něco určitějšího o navrhovaném „míru národů“ nastala, ach, porucha, a bolševické jiskry nedoletěly. A v rakouské sněmovně vstal ministerský předseda, jemuž Češi a Jiho-

slované ihned podali ostrou interpelací, a prohlásil, že „vláda uzná právo států, které s ní uzavrou mírovou smlouvu, dátí národům k nim přináležejícím plnou svobodu rozhodnutí o jejich státní budoucnosti a zdrží se veškerého vměšování do vnitřních poměrů svých kompaciscentů — sama bude však žádati, aby stejně bylo upuštěno od všelikého vměšování do naší vlastní organisace státní.“ To řekl ministerský předseda ve chvíli, kdy se bolševická nabídka výslovně obracela k *národům* monarchie, kdy však také bylo obecně známo, že Německo trvá na zakryté anexi ruských okrajových území, o Ruském Polsku pak jen proto se nevyslovuje, ježto se posud s Rakouskem nedohodlo, ocitne-li se pod německou nebo rakouskou suverenitou, nikdy však ne pod vlastní! To bylo přes-příliš i rakouským sociálním demokratům, a proto žádali, aby byla při mírovém jednání aspoň zaručena součinnost parlamentu, kdežto Češi a Jihoslované požadovali přímou účast 52členné mírové deputace. Ale ministerský předseda odpověděl, že podle ústavy přísluší zastupovati říši při jednání o mír jen ministroví zahraničních věcí.

(*Brest Litevsk*) 22. prosince byla zahájena mírová konference v Brestu Litevském. Sovětská delegace podala své mírové podmínky, mezi nimiž pro „národní skupiny, které před válkou nebyly samostatné“, byl plebiscit o další státní příslušnosti nebo státní samostatnosti. Hrabě Czernín odpověděl, že otázka státní příslušnosti takových skupin „nemůže býti podle stanoviska mocností čtyřspolku upravována mezistátně, nýbrž budiž v daném případě každým státem řešena s jeho národy samostatně cestou ústavní.“ Bylo marno mluvití s Rakouskem, které ostatně i delegace i parlament honem poslalo na prázdniny. Tím více bylo nutno mluvití k celému světu — zvláště když před vánocemi přišla — již veřejně — zpráva, že ve Francii je konečně povolena samostatná československá armáda.

(*Na světové forum!*) Vídeň a Berlín jdou se svou koncepcí východního míru na forum světové, kde je slyší všichni národové země. Proto i česká odpověď musí býti okázalá, demonstrativní. Má to býti a také bude poslední, rozhodná čára mezi monarchií a Čechy; budoucně nebude se již s Vídní politisovati, jen demon-

strovatí, druhou, pozitivní část mezinárodní české politiky bude dělati jen zahraniční odboj. Co ještě je otevřeně zastáváno z aktivistické politiky, to se napřed vyřídí v komisi, aby projev byl jednotný. Tato komise nezasedá však už ve Vídni a její návrh není teprve nutno hrozbami a nátlakem dostávatí do Prahy, jako prohlášení Svazu z 30. května. Je konec starého dualismu vídeňských klubů a pražských výkonných výborů, konec konfliktů mezi velkou touhou a malou skutečností, konec sbírání drobtů pod stolem, říšská rada a delegace jsou už jen tribuna a nic než tribuna.

(*Třikrálová deklarace*) Alois Rašín, odsouzenec s propadlým mandátem, nabyt v Praze nejen doktorátu, nýbrž i důstojnosti zástupce národa. On napsal první nástin deklarace, o které se teď radí komise. A on zde teď sedí proti posledním protivníkům, proti katolickým poslancům z Moravy, proti dru Hrubanovi, jenž svým sháněním loyálního projevu je z příčin jeho procesu, a slyší, že prohlášení jde příliš daleko, protože všecko, co se Německu a Rakousku na východě vojensky uvolní, bude zakrátko vrženo do posledního boje na západě, v němž takto nastane tak vážný přesun sil, že je předčasné počítati s naprostou porážkou Rakouska. Právě proto, je Rašínova odpověď, že Rakousko činí poslední pokus uniknouti osudu, musíme jej překaziti. Nesouhlasí s míněním Antonína Švehly, jenž různé nebezpečné koncese nebo i zásadní chyby dřívějších českých projevů odbýval výrokem o stadiu, důležitém v procesu zemědělské techniky. Velmi nerad na konec snesl, aby do deklarace byl pojat hned na začátku pasus docela protichůdný, který jí zdánlivě řadil, kam nepatřila, ono „zdůrazňují veškerá prohlášení českého poselstva na radě říšské.“

(*Poslední nitka*) Byla to ostatně pouhá nitka, která zmizela sama. Deklarace je jenom česká a slovenská. Prohlašuje rovné právo na sebeurčení pro všechny národy, velké i malé, odmítá řešení české otázky uvnitř Rakouska, žádá účast na mírovém kongresu a český válečný cíl: stát svrchovaný, plnoprávný, demokratický, sociálně spravedlivý a na rovnosti všeho občanstva vybudovaný, v hranicích historických zemí a sídel svých a své větve slovenské, s plnými rovnými právy národními pro menšiny. Mír, který by národu čes-

kému nepřinesl spravedlnosti a svobody, nemohl by pro něj býti mírem, nýbrž jen počátkem nového bezohledného boje za velký cíl státní samostatnosti až do vítězství.

(„*Marně hledáme...*“) Vídni i Pešti se vypovídá boj bez výhrad a bez kompromisů, jenž nic už nechce s nimi, všechno jen proti nim. Nikdo to už nemůže zakrývatí, domácí vedení české politiky je solidární se zahraničním odbojem. I ministerský předseda konstatuje, že „pražská resoluce počítá s eventualitami a cestami k nim, které by neměly již nic společného s rakouskou myšlenkou“; „marně v ní hledáme i jen vzdálený ohlas dynastické a celostátní příslušnosti.“ Těšil se jen „očekáváním, že národ český ve svém ušlechtilém a zdravém jádru není nakažen jedovatými zárodky takovéto sebevražedné politiky“ a proto dal deklaraci konfiskovatí. Když však hrozilo, že jeho odpověď na českou interpelaci nebude vzata na vědomí, tedy konfiskaci 29. ledna zrušil.

(*Masarykové uvnitř mocnářství*) Dr. Seidler užil proti českým snahám nového argumentu: že prodlužují válku. Hrabě Czernin se toho chytl a 2. dubna dal původci tříkrálové deklarace a nyní i poslaneckému klubu velké zadostiučinění: pozval si zástupce vídeňské radnice a řekl jim: Nedávno jsme byli blízcí tomu, aby chom vešli v jednání o mír se západními mocnostmi. Tu se však pojednou změnil vítr, a jak přesně víme, Dohoda se rozhodla, že jest lépe ještě vyčkati, neboť parlamentní a politické události v Rakousku opravňují prý k nadějím, že mocnářství bude brzy bezbranné. Všichni touží po skončení války, ale „jistí vůdcové národa, zástupci lidu, usnášejí se o resolucích, které ani trochu již nesouvisí se státní myšlenkou, nenalézají slova pokárání pro české vojsko, které zločinně bojuje proti své vlasti a jejím spojencům, chtějí vytrhnouti části z uherského státu a rozplameňují znovu a znovu uhasínající válečnou litici v Londýně, Římě a Paříži. Bídny ubohý Masaryk není jediný svého druhu, jsou takoví Masarykové také uvnitř hranic mocnářství.“

(*Odpověď*) Dvakrát opustil hrabě Czernin v tomto projevu tradici svého řemesla, které ostatně neuměl špatně, zanechal hladkých bezobsažností a promluvil od plic. Oba případy jsou z těch, které navádějí věřiti v Prozřetelnost i ty, kdo v ní nevěří, neboť se zdá,

jakoby ji viděli v činnosti. Svým výrokem o separátním míru vyprovokoval Clemenceau a pomohl rozbíjet poslední vyhlídky na zachránění Rakouska jeho odloučením od Německa. Svými slovy o Masarykovi vytvořil novou situaci pro českou politiku. Poslední masky letěly dolů! Bylo nutno přestat konečně i na venek s neupřímnými stížnostmi na obviňování z velezrady, ale zato dal pan hrabě svou urážkou vůdce zahraničního odboje české politice nový motiv a českému vzdoru nový cíl. Teď teprve bylo nutno a nemohlo ostatně už býti bráněno mluvit. Ale ne již říšští a sněmovní poslanci, nýbrž všichni, celý národ musil zahřměti v odvetu. A tím spíše to musil, protože bylo nutno udržovati v domácím odboji gradaci a postarat se o psychologické vyrovnání katastrofálního přesunu v politické orientaci, jenž se stal již nezbytným vlivem neblahých událostí ruských. Bylo nutno vyrovnati a vyvážit v českých myslích ten strašný fakt, jenž nedávno ještě byl by snad budil zoufalství, že jménem Ruska jest podepisován hanebný separátní mír, a bylo nutno tím výše vztyčiti veliký národní cíl, aby nebyl dotčen politickým a sociálním défaitismem. A také mosty bylo nutno spálit za sebou a znemožnit jakýkoli obrat k jiné taktice, kdyby poslední naděje německého generálního štábu na západě měly větší než dočasný úspěch. Ne již tedy projev poslanecký, nýbrž hromadný, obecný, a projev slavnostní, závazný, neodvolatelný, nezvratný jinak než pod krutými sankcemi — *přísahul*

(*Přísaha*) To jsou motivy a účinky památného aktu z 13. dubna, národní přísahy, kterou navrhl Soukup, redigoval Švehla, Rašín a Klofáč, krásnou reminiscencí o Jiříku Poděbradovi a mohutným doslovem z Komenského doplnil a okouzlenému množství přednesl Alois Jirásek.

(*Květen 1918*) Dubnovou přísahu skládala všestranná reprezentace národa, pokud ji stačila pojmouti Smetanova síň. Květnové divadelní slavnosti nese již dav a pořadatelé obsahají už Slovensko a Jihoslovany, kteří se účastnili již přísahy, ale vítají také některé Poláky, kteří se stavějí proti ústředním mocnostem, ba i rakouské Italy. Je to nejenom řada bouřlivých manifestací pražského obyvatelstva, nýbrž i kongres potlačených národů, jenž protestuje

proti úplnému již podřízení Vídně Berlínu a je zároveň protějškem nedávného římského kongresu národů, který dokumentoval rozhodný obrat italské politiky, projevující se podporou tvoření českého vojska.

(*Počátek konce*) Tři dny po divadelním jubileu, 19. května, byly oktrojovány v Čechách kraje a zastaveny Národní Listy. Jestliže se české obyvatelstvo ve svém hladovění těšilo velikou nadějí, chtěla vláda Němcům poskytnouti aspoň nějakou zálohu na skutečnost a zároveň stlumiti český odpor zastavením orgánu Státoprávní demokracie, které zakazovány schůze, ba i ustavující sjezd. Byly to jalové prostředky, které již nepůsobily, a samy mocné údery, jimiž Německo zoufale chtělo vynutiti rozhodnutí na západě, byly i se svými počátečními úspěchy přijímány s klidem, opřeným o nevyčerpatelnou sílu Ameriky a pevnou odhodlanost Clemenceauovu. V polovině července konečně německý nápor se zlomil, nastal protiútok spojenců a s ním počátek konce.

(*Státoprávní demokracie*) V tom dunění nejohroženějších bitev, jaké zná historie, v Praze se již pilně pracuje pro časy jiné. Po Turnově nepodnikají se již pokusy pojmouti do sjednocení i stranu národně sociální; ve Vídni utvoří se sice s jejími poslanci společný Státoprávní klub, ale v otázkách sociálních jest jednotlivým skupinám vyhrazena volnost. 22. října 1917 vyslovuje se pro sjednocení likvidační sjezd důvěrníků strany mladočeské, 13. ledna 1918 sjezd strany státoprávně pokrokové. Strana pokroková (realistická), sešskupená zčásti kolem České Stráže, se rozdvojila: část Duškova zůstala mimo sjednocení a vstoupila pak do strany národně-sociální, část Šámalova a Schieszlova do Státoprávní demokracie. 9. února byla tato strana utvořena, zvolila si výkonný výbor a vydala projev k veřejnosti, její ustavující sjezd však vláda zakázala, takže se mohl konati až po převratu. Zatím měla výkonný výbor, jehož předsedou byl Kramář a místopředsedou vedle Šámala, Hajna a Moravana Budínského Rašín. Úkolem strany byl především boj o český stát; program mírový vyznačen byl zatím jen hlavními rysy: český stát bude demokratický, veškerá moc bude v něm vycházeti z lidu, a bude spravedlivým ke svým národnostem i ke všem svým občanům a třídám. Státoprávní demokracie neměla

přijímatí dosavadní společenské řády beze změny, nýbrž býti stranou sociálně-reformní. Mezi čelnými stoupenci byla vedena přátelská debata o tom, které reformy budou v československém státě možny: byla přijímána osmihodinová doba pracovní, pozemková reforma a zestátnění drah a dolů, rozpor byl v otázce podílu zaměstnanců průmyslových podniků na zisku či spíše v rozsahu a způsobu provedení tohoto článku, a v otázce účasti zaměstnanců na správě závodů.

(*Radikalismus*) Léta 1917—18 jsou obdobím mocných přesunů na levo. Absolutismus se aspoň přikrývá parlamentem, vojáci ustupují úředníkům, úředníci povolují národům. Mezi Čechy stoupá odvaha i útočnost a stupňuje se národní radikalismus. Idea národní však daleko není sama. Vedle ní se rodí, rychle ji dohání a nakonec nejenom ji podporuje, nýbrž také jí konkuruje radikalismus sociální. Pro něj pracuje všechno, síly pozitivní i negativní. Vyzývá k němu tyranství státu vůči jednotlivci, strašlivá krveprolití, hospodářské strádání i rostoucí tlak nejistoty, v níž jinak se soudí o riziku. Couvání censury a správního aparátu uvolňuje mu cestu. Ruský příklad vábí svou novostí a rozměry také ty, kdo hledí na něj kriticky a s bolestí cítí, jak pomáhá oběma císařstvím nanovo do sedla. Rozvrat rodin, zaviněný bídou, odchodem otců a sourozenců, ale také poklesem mravů, rozvíříuje společnost do základů. Kontrasty nezaviněné bídy a snadného bohatnutí, strádání a vyzývavého utrácení a hýření, bezohledný zápas o kus chleba učí nenáviděti společenský pořádek a toužit po zásadních změnách, které by se nezastavily před ničím. Možná ostatně, že všeobecná vzpoura bude jediným a nutným prostředkem umlčení zlořečený válečný stroj; ocitne-li se však už všechno v pohybu, proč se předčasně zastavovat, bude-li to ostatně vůbec záviset na jednotlivé vůli? Bolševictví bylo krátce ve vzduchu, jako společný výraz těchto nálad a tendencí, bolševictví pojaté jako temný pud k rozvratu, jenž ať jakýkoli, musí býti lepší než skutečnost, po níž zapláče jen hrstka lidí podlých.

(*Stav myslí*) Bylo přetěžkým úkolem zachovati společnosti, která se ocitla na takovéto šikmé ploše, vládu nad sebou a uchrániti ji tak skoku nebo pádu do tmy, jenž by byl způsobil strašlivou kata-

strofu hladu, ale také zle komplikoval boj za svobodu. Kdo usiloval o politické vedení, musil si sám zachovati ducha ledově chladného, ale ve svých slovech i ve svém působení počítati se stavem myslí, jinak mu hrozilo, že nenajde porozumění a nadobro selže ve prospěch jiných, radikálnějších, ale hlavně obratnějších a bezohlednějších.

(*Čeští socialisté*) I státoprávní demokracie lišila se svým sociálním a hospodářským programem od minulosti Mladočechů, než také druhých svých složek — neboť v polofeudálním, dynastickém Rakousku byl by takový program svrchovaně neaktuální a jen by překážel cílům dosažitelným. Zrcadlem proměny mezi jarem 1917 a podzimem 1918 je však strana národně-sociální. Rozcházela-li se s ostatními v Turnově, mohlo se to ještě vysvětlovati motivy mocenskými, touhou strhnouti na sebe državu sociální demokracie. V říjnu 1917 však Šmeral padl, nastoupil Habrman a sociální demokracie změnila kurs. Rekriminace neslibovaly proti tomu mnoho, na minulost rychle se zapomínalo. V národním socialismu dala se však přeměna i z důvodů vnitřních, vlivem stoupenců. Před válkou byla to strana reformistická, nikoli socialistická. Ještě v Luhačovicích, ba i v Turnově byla proti třídnímu boji. Koncem roku 1917 prohlašovala se však již za stranu socialistickou do důsledků a její předáci mluvili o sociální revoluci. 8. prosince zastupitelstvo její prohlásilo, že „válka stranu socialisovala, právě tak jako sociální demokracii znárodnila.“ 20. ledna 1918 výkonné výbory obou socialistických stran a s nimi i strany odborových centralistů (organisovaných do Vídně) se usnesly, že budou postupovati společně a po boku dělnictva ostatních národů v Rakousku. Bylo zahájeno jednání o jednotnou socialistickou stranu a 31. března 1918 sjezd národně-sociální změnil název strany na „českou stranu socialistickou“, prohlásil, že stojí na základě třídním a vstoupí do nové Internacionály. Mezi českými socialisty a sociálními demokraty vznikl přátelský poměr, jehož výrazem byla společná oslava 1. máje i jubilea Národního divadla. Do strany národně-sociální vstoupila také anarchistická skupina dra Vrbenského. 6. září stal se na cestě sjednocení krok další — ale již poslední: obě strany utvořily společný orgán, Socialistickou radu. Mezi jejími členy byl

1 — dr. Šmeral. V té době již sociální demokracie zahýbá silně na levo a čeští socialisté jdou za ní.

(*Vlna socialismu*) Českými městy, jmenovitě Prahou a průmyslovými středisky, Plzní a Ostravou, jde mocná vlna socialismu, strhující ostatně, jak v dobách vzrušených bývá, spíše mystikou hesla než jasnými požadavky, jež se dají uskutečnit, neboť v těch, pokud se týkaly úpravy poměrů ve vlastním státě, nebylo valných rozdílů mezi socialisty a státoprávní demokracií, zvláště běželo-li o věci silného přízvuku národního, jako bylo znárodnění půdy, obrácené proti šlechtě, a postátnění dolů, které byly vesměs v německých rukou. Socialistické hnutí potřebovalo arci také viditelný terč a tím byl mu ostatek městského obyvatelstva: poraziv Rusy, šikoval Josef Stivín po velikonocích český národ na „tábor lidí chudých a trpících, válkou ožebračených a kapitálem vykořisťovaných, a na tábor kapitalistů a jejich přísluhovačů.“

(*K sociální revoluci?*) Že radikalismus sociální družil se k národnímu, byl fakt pochopitelný a nutný. Kde kdo v tísní válečných poměrů proklínal „starý podlý svět“. Běželo jen o to, k jakým politickým činům nálada povede. Nebylo ještě vyhráno a nevědělo se, co vše Rakousko se svými příznivci v táboře Dohody učiní na svou záchranu. Nepřítel, jenž musil býti zdolán napřed, bylo ono. K tomu bylo potřebí veškerého, neděleného, ničím nekomplikovaného úsilí. Otázka střední Evropy musila býti řešena jako politická, nikoli sociální. Varovný příklad revolučního Ruska ukazoval, jak v boji o život je nebezpečno dělati revoluci. Sám fakt, že do budoucího státu byly skládány naděje, jež ve stavu hospodářského vyčerpání nemohly se splnit, byl kusem nebezpečného chiliasmu, ale zachovával aspoň společnou národně-revoluční frontu. Daleko horší věcí byl pokus roztrhnouti společnou linii a pokusiti se o převrat o své újmě, a to současně na dvě fronty, proti Vídni i proti nesocialistické části národa. K tomu došlo 14. října.

(*Vyvážení z Čech*) Počátkem měsíce rozšířily se zprávy, že rakouské úřady stupňují dosavadní rekvísice v Čechách v drancování. Železničáři vypravovali o hromadném odvážení obilí na jih, o plánech vyvézt i brambory, a o tom, že také lokomotivy a vagony jsou v nápadném počtu dirigovány do alpských zemí.

Rakouskose zřejmě stahovalo na původní země habsburské, ostatek jakoby vydávalo rozvratu a umírání hladem. Za souhlasu Národního výboru usnesla se proto Socialistická rada, že 14. října uspořádá proti tomu generální stávkou a hromadné projevy. Dr. Soukup, jednatel Národního výboru, napsal proklamaci. Ale komitét, do kterého sociální demokraté kromě Bechyně vyslali i Stivína a Šmerala, vydal tři „důvěrné oběžníky“, z nichž první ještě zůstává v rámci smluvené akce, ač praví, že „pondělek může být i politicky dnem nejvyšší kritickým“, v druhém se však již nařizuje, aby „jménem socialistického lidu“ vyhlásil řečník všude „nezávislost samostatné české republiky.“ Třetí leták konečně, německý, napsal a dal vytisknouti dr. Šmeral o své újmě; byl adresován dělnictvu německému a uznával právo Němců na národní sebeurčení. O tomto letáku někteří členové komitétu nevěděli, ostatní byli o něm uvědomeni až v poslední chvíli. Všichni však zatajili instrukce, které dávali, před Národním výborem, a to tak, že se o nich napřed, než byly vydány, nedověděl ani jeho jednatel, dr. Soukup.

(V předvečer 14. října) Bude to jen manifestace nebo pokus o státní převrat? Vláda myslí, že převrat, a dělá velmi silná vojenská opatření. Co však udělá Národní výbor, aby udržel svoji vrcholnou autoritu? Jak dosáhne, aby jeho členové poslechli ne-li jeho, tedy naléhavého vyzvání ze zahraničí od dra Beneše, jenž 11. září vypravil domů posla se vzkazem, že v Praze nesmí se začínat revoluce, dokud nepřijde jeho znamení, a to že bude patrně až příštího jara? Teď je čas jednat!

(Co to bude?) Dr. Soukup sedí v malinké ředitelně Národních Listů, kromě něho dr. Preiss, dr. Šámal a paní Rašínová. Rychlými kroky chodí před nimi Rašín pokojem, který plní svým rozrušeným hlasem, prudkou gestikulací a znatelně vyzařovanou aurou muže, jemuž jde o všechno. Co se to děje? doráží na Soukupa, jenž se musí přiznat, že neví sám. Co je tohle? a bije do podlouhlých „důvěrných oběžníků“, které drží v ruce. Co to děláte? Víte, kolik je v Praze vojáků a četníků, a co se zítra bude dít? Kdo pak vám dal moc, ve jménu koho jednáte? A na konec, vzpřímen a zrudlý, s očima zle svítícíma, stane a křičí: „Ano, já se nebojím, já se dám zítra zastřelit, ale musím vědět, proč to dělám a jaký to má mít účel! A musím také

vědět, proč má dojít ke krveprolití a proč se mají dát zastřelit také jiní!“ Dr. Soukup, který nám to zaznamenává, konečně se dostává — ne k slovu, spíše k výsledku. Je-li Rašín zároveň žalobcem i soudcem, druhý je obžalovaným i obhájcem. Rada zřejmě nevěřila ani svému člověku a postavila starého Omladináře před hotovou věc, která není už jeho. Vykládá, že to není proti Národnímu výboru, že to není revoluce, jenom resoluce, že nikdo nechce hazardovat ani prolévat krev, ale že se to také už nedá odvolat a běží tedy jen o to, aby z věci nevznikla zbytečná nedorozumění. Tygr poslouchá a uklidňuje se, pak mírněji už řekne, že Národní výbor nesmí býti stavěn před fait accompli, a že musí býti oznámeno, že bude-li zítra prohlašována republika, bude to bez vědomí a souhlasu Národního výboru. S tím se rozloučí.

(*Rašín hasí*) A teď se muž, jenž tak dovedl chrlít oheň, najednou promění v hasiče, který stejně pohotově a energicky ulévá oheň předčasný a cizí. Je tu na štěstí opatrně připravená organizace. Byla udělána proti Rakousku, aby se čelilo zabavení pokynů tiskem a případné blokádě telefonu, poslouží však i proti těm, kdo by porušili přísahu kázně a snad i chtěli sklízet, co sami neseli. Po třech telefonech letí ráno v den na to na všechny strany desaveu jménem Národního výboru; kam dojde, rozletí se podle plánu paprskovitě po nových linkách, a kam už telefonem nemůže, rozjedou se cyklisté a rozběhnou pěší poslové. Výsledek je téměř úplný, všude poslechnou, z převratu stane se manifestace, zakončená národními hymnami, anebo všemu, jako v Praze, předem zabrání vojsko, nikde není srážek, a kde neposlechnou Národní výbor, brzy lidový vtíp mluví o „falešné republice“. S velikou umírněností konečně i Národní výbor likviduje věc, nežádá pokání, přijme a schválí podaná prohlášení a odevzdá vše aktům a zapomenutí. Je to té chvíle v zájmu všech a stačí spokojiti se u neposlušných nepochybným výsledkem mravním, který se ukáže, až bude vyhlašována republika pravá.

(*Vídeň v obavách*) Českou frontu 14. říjen na okamžik desorientoval, ale potom upevnil. Rakousko naplnil bázní. Skombinovali si, že běželo o bolševický převrat, který se sice nezdařil, ale že jistě bude opakován, poněvadž v Národním výboru je rozkol mezi

pravici nacionální a státoprávní a mezi socialistickou levicí, která by uznala i zvláštní sebeurčení Němců, a těchto rozporů prý sociální revolucionáři chtějí překvapením využít k bolševickému převratu. Vládní kruhy nedbaly toho, že Socialistická rada v Národním výboru i veřejným projevem svoji akci likviduje, a zůstaly v přesvědčení, že v Praze připravují se věci podle ruského vzoru.

(*Úřady v Čechách*) Nad panstvím v zemích českých v dosavadní formě dělali už mnozí kříž, politicky nedalo se v Praze už mnoho zachrániti. V takové situaci začínala se pro úřady i vojsko v zemi velmi důrazně klásti otázka, co je lepší: zda poslouchati pány z Vídně, kteří se vším přijdou pozdě a jsou ostatně za větrem, v jejich postupu proti Národnímu výboru a riskovati takto bolševickou bouří s ruskými konci, anebo činiti rozdíl mezi revolucionáři v rukavičkách, kteří vědí dobře, co chtějí, a při tom mají největší zájem, aby nedošlo k fysickému násilí a chaosu, a mezi povstáním hladových lidí, jež povede k vraždění a bezvládní, ve kterém již sotva by se mohli spolehnouti na své vojáky.

(*Císařský manifest*) 28. a jmenovitě 29. října shledává se Národní výbor s tímto stavem mezi úředníky a vojáky. Bylo přirozeno, že jejich sebevědomí a odvaha, věrnost k císaři a říši i vojenská kázeň a byrokratická poslušnost klesaly vlivem událostí, jako útočnost mužů Národního výboru stoupala. Ostatně nepůsobila jenom bázeň a pocit beznadějnosti odporu, ani pouhé vědomí, že stroj, řízený z Vídně, slábne a vypovídá, nýbrž také fakt, jehož význam je dán tím, že v Rakousku, v jeho šlechtických gymnasiích a vojenských školách, úřadovnách a kasínech poměr ke státu byl vždy především poměrem k dynasti. 16. října učinil císař Karel jeden ze svých posledních malomocných pokusů, jimiž marně se snažil odvrátiti katastrofu, která doma i na bojištích neodvratně se blížila: podepsal onen manifest, podle něhož Rakousko (to jest Předlitavsko) mělo se státi „státem spolkovým, v němž každý národní kmen tvoří svůj vlastní státní útvar na území, jež obývá.“ Manifest neměl účinků ani u národů, ani u diplomacie Dohody: v Praze se mu lidé potupně smáli a Národní výbor jej odmítl s velkou rozhodností a přibíl jmenovitě, že dosud lpí na integritě Uher (kterou jejich ministerský předseda v poslední chvíli vynutil hrozbou, že jinak

zastaví zásobování Rakouska). Ale význam manifestu byl v tom, že k myšlence národních států po prvé se dával císařův souhlas. Každý sice věděl, že to, co chtějí Češi a Slováci a co chce panovník, je neslučitelné, ale někteří stále doufali, že se snad přece ještě podaří udržetí Rakousko s pomocí Dohody po dobrém, když po zlém bylo již skoro všechno ztraceno. Když tedy národní státy se počaly uskutečňovat samy, mohli místodržitel i generálové mít tisíce námitek a výhrad proti postupu i obsahu, mohli také užítí násilných prostředků, které stále ještě měli — a také se o to pokusili! — ale císařský manifest — ve spojení s únavou a bázni — stupňoval aspoň nerozhodnost a zmatek, ve kterém jednali.

(Urychlený konec) Rakouská tragedie a české drama se rychle blížily vrcholu. Od 28. září, kdy kapitulovalo Bulharsko, byl to řetěz vojenských pohrom. Strašlivá německá armáda se svíjela pod ranami Fochovými a rakouská v agonii čekala už jenom, kdy přijde konec. Předpovědi konce války až na jaro příštího roku byly omylem: mohl nastati každým dnem. Národní výbor o překot činil přípravy pro správu státu. Bylo již také vidět, že nejen Rakousko promeškalo poslední příležitost odloučit se od Německa, ale že již také toto je zkrušeno tak, že bude mysliti jenom na sebe. Tím se znamenitě zlepšily vyhlídky, že souvislost s Rakouskem bude možno přerušiti rázem a vlastními silami, bez čekání na bezprostřední zakročení Dohody nebo dokonce na mírové jednání. To by byla veliká nevýhoda, jež by znamenala možnost vážných překážek a intrik v poslední chvíli a k tomu nucený podíl na pokračování rakouského chaosu, na bídě zásobování a stupňované inflaci. Otázka Deutschböhmen byla by tím nabyla nemilé podoby. Rázné řešení naproti tomu znamenalo politické *fait accompli* pro všechny zbývající příznivce Rakouska na západě, a k tomu možnost obrátiti všechny síly co nejrychleji směrem pozitivním, k budování státu a zlepšení poměrů hmotných.

(Italská fronta) Katastrofa se blížila. Armádní správa tápala kolem sebe a chytala se i nitky. Její vojenské prostředky selhávaly, italské frontě hrozilo zhroucení, a to zpredu i zezadu: nemohla již vydržet nově italské ofensivy, ale bála se také vojenských důsledků revoluce v Čechách, se kterou od počátku října začala počítati. Re-

voluce v Čechách by rozvrátila zázemí i frontu, znemožnila dodávky materiálu a zničila zbytky poslušnosti u českých pluků. Armádní velitelství chtělo ofensivě čelití stáhnutím fronty nazad, kde podle své slabé naděje snad by bylo ještě mohlo klásti odpor. Nebálo se však jen vojenské porážky, nýbrž i věcí horších: úplného rozvalu fronty a rozlití nevázané armády zpátky, jež by bylo způsobilo drancování a revoluci v městech se všemi hrůzami, krátce výbuch obávaného bolševictví. Zde mohla se vskutku státi spojenci revoluční vedení jednotlivých národů, neboť těchto posledních věcí nemohl si přát nikdo z nich.

(Poslední pokusy) Šéf operačního oddělení při vrchním velitelství v Badenu smluvil tudíž s majorem generálního štábu Kalhouskem, že jeho prostřednictvím budou navázány styky s českými politiky. Major Kalhous přijel do Prahy, 16. října byl uveden k Rašínovi a tam přednesl žádost Badenu, aby z Prahy bylo působeno na české důstojníky a vojáky v takovém smyslu, aby se tím zabránilo katastrofálnímu rozvalu italské fronty a rozlití armády do zázemí. Ale tento důstojník, upřímný Čech, odůvodnil sice akci důvody, jež sám uznával, to jest nutností nepřipustiti, aby se demoralisované vojsko nestalo zkázou sobě i civilnímu obyvatelstvu, nezatajil však ani snahu vrchního velitelství, odvrátiti snad ještě vojenskou porážku posunutím fronty nazad, odkud by Rakousko ještě bylo schopno vyjednávání o mír, místo aby se úplně zhroutilo a byli zde od počátku jen dědicové.

(Diplomacie) Tak si Rašín ovšem věci nepředstavoval: armáda musila býti vojensky zlomena, aby se monarchie vzdala na milost a nemilost, i když zde bylo jisté riziko anarchie — ostatně v zemích českých, ležících daleko za frontou, i z tohoto důvodu daleko menší než jinde. Ale žádost vrchního velitelství — za kterou stál císař — měla velkou cenu. Byla nejen autentickým svědectvím o tísní Vídně a Pešti, nýbrž poskytovala též možnost využití jí pro český postup. V Praze nebyli tak hloupí, jako ve Vídni chytří. Chtěla-li monarchie strašiti Čechy bolševictvím a zachraňovati takto frontu vojensky, mohla Praha tímtéž prostředkem působiti na Vídeň, držeti jí v šachu a odstraňovati svými požadavky překážky, které tvořily pro osamostatnění v českém území rakouské úřady a cizí

posádky. Vojáci, kteří předstírali nutnost opatření proti bolševictví, ale ve skutečnosti chtěli českou pomocí v poslední chvíli zachraňovati monarchii i politicky, nijak nezavazovali k upřímnosti. Major odvážel si z Prahy pro nejvyšší velitelství a císaře písemnou odpověď, která v podstatě obsahovala toto: „nemáme v úmyslu, připravovati za války nebo za mírového jednání jakýkoli sociální nebo ústavní převrat násilím, neboť zřízení československého státu je zaručeno vyšší mocí, jež směřuje právě k vyloučení násilí.“

(*Napřed svou vládu a odvolání cizího vojska*) „Proto požadovali jsme a požadujeme“, pokračovala odpověď, „aby provedeny byly bezodkladně nejnutnější přípravy k svobodné úpravě státu a to zvláště povolením české národní vlády, jakož i zřízením zástupců československého státu k jednání mírovému a bezvýhradným odvoláním cizích pluků ze země státu československého a povoláním pluků domácích. Můžeme proto pracovati ke klidnému uspořádání poměrů jen tehdy s úspěchem, budou-li bezvýhradně uznány politické požadavky Národního výboru, zaručeno projednávání míru a nerušená demobilisace osobní a věcná. Proto musejí býti ústřední úřady ihned obsazeny osobami, požívajícími důvěry Národního výboru, neboť nynější jich představitelé nemají důvěry obyvatelstva a mohou vykonávati moc jenom za podpory násilí, dále musí býti zakázán vývoz potravin ze země bezvýhradně a ostatní dovoz a vývoz musí býti upraven vzájemnou dohodou, cizí pluky musí býti odvolány a nahrazeny domácími, a musí býti uvolněn tisk. Jinak,“ končil referát majorův „nebudou-li všechna tato opatření hned provedena, nemohou osobnosti, jichž jsem se dotazoval, projevíti naději, že by v národních organisacích s úspěchem mohly vymáhati bezpečné záruky pro zachování klidu a pořádku, nutného pro mírové jednání a nerušenou demobilisaci a pro odvrácení sociálních otřesů.“

(*Rašínova akce*) Major Kalhous nepřinášel odpověď celého Národního výboru. Mluvil v Praze pouze s Rašínem a se Švehlou, jenž souhlasil, aby zpráva byla podána též jménem agrární strany. Ve svém vypravování (Národní Listy, 28. října 1933) vysvětluje to Kalhous tím, že věc velmi spěchala a do odjezdu jeho vlaku nebylo

možno sehnati nikoho z vedoucích socialistických poslanců. Národní výbor byl tehdy pod dojmem otřesu, který vyvolala separátní akce Socialistické rady 14. října. Rašín si tedy patrně řekl, že pro svou odpověď, která všechno žádala, ale nic neposkytovala, nepotřebuje jiného souhlasu nežli Švehlova. Proto byl vzkaz do Vídně také formálně stylisován jako odpověď strany státoprávně-demokratické a agrární. Byla to dokonce velká výhoda, že nebyly přibrány strany socialistické. Vídní se tím říkalo: měšťanské strany by velmi rády pracovaly pro udržení pořádku a pokoje, ale dokud nebudou splněny jejich požadavky, nesvedou samy nic; jak stoupl radikalismus socialistů, vidíte na jejich akci ze 14. října. Chcete-li, abychom v zemích českých udrželi pořádek, podepřete naši autoritu činy, které od vás žádáme. Muž, který doma akci 14. října potlačil téměř v zárodku, o tři dny později diplomaticky ji využíval, aby donutil Vídeň podrobiti se dobrovolně osudu. Aspoň v těchto posledních chvílích rakouské politiky uplatnil se taktický ideál mnohých českých politiků: radikalismus musí kooperovati s oportunismem.

(*Pasy do Ženevy*) Národní výbor však i za tak výhodné situace postupoval obezřele. Nedal se strhnouti zoufalým stavem německých front. Dověděl se 20. října, ale zatajil veřejnosti utvoření zahraniční československé vlády a její prohlášení nezávislosti. Vyčkával i tenkrát, když 21. října byla uveřejněna památná Wilsonova odpověď z 18. téhož měsíce, že změnil vůči Rakousku svoje stanovisko a musí „trvatí na tom, že ne on, nýbrž Čechoslováci a Jihoslované mají býti soudci nad tím, která akce vlády rakousko-uherské uspokojí aspirace a mínění národů o jejich právech a o jejich určení jakožto člena rodiny národů.“ Bylo viděti, že vůči Dohodě a vůči Wilsonovi je již dynastie i vláda ve stavu úplné poníženosti. Pokud běželo o to, působiti příznivě na západ a získati si tam trochu dobré vůle, ba snad už jen milosrdenství, a získati příměří, byli ve Vídni ochotni povolití všechno. Také pasy členům Národního výboru, aby se mohli v Ženevě sejítí s československou zahraniční vládou a smluviti s ní další postup. I to bylo jedno ze stébel, jichž se chytali tonoucí: zahraniční ministr a nově jmenovaný přednosta vlády prof. Lammasch pokusili se ještě působiti

25. října na dra Kramáře, jenž projížděl Vídní, podobně tři dny před tím císař přijal v rychlíku Klofáče, žádaje ho, aby v Praze došlo k rozluce klidně, bez krveprolití. Zástupci Národního výboru vyslechli potom hned ve Vídni Klofáčův referát. Rašín poznamenal: „To už to s Rakouskem dopadá špatně, když tohle dělá císař! Je nutno, abychom se připravili na konec!“

(*Čekat na kapitulaci!*) Na společné poradě s Jihoslovany prohlásil pak Rašín, že kdyby se vojenskému velení pomohlo při vyklizení piavské linie, aby se mohlo usadit na Soči, prodlužovala by se tím zbytečně válka i jednání o mír. Navrhl, aby se věci hnaly na kapitulaci a před ní odmítalo se všecko jednání. Debatováno o tom podrobně, všichni stanovisko přijali a poslanec Tusar, jenž se již stával spíše diplomatickým než poslaneckým zástupcem českého národa, dostal v tom smyslu instrukce. Dopoledne téhož 25. října jednal Rašín také se Slováky, jichž zástupci dostali od uherské vlády — pozvání do Pešti! Také zde dána odpověď odkládavá, aby Maďaři nemohli zatím přicházeti s jinými projekty. Nato se Rašín rozloučil s odjíždějící delegací a vrátil se do Prahy.

(*„Jenom ne krveprolití!“*) Situace byla taková: na frontách touží Rakousko, z donucení i aby si získalo Dohodu, už jen po jednom: po příměří, a to i za cenu kapitulace. Uvnitř naproti tomu bude se ovšem posledním koncům vzpírat, bude se křečovitě snažit, aby udrželo stát aspoň navenek pohromadě a mohlo vésti mírové jednání ještě jako velmoc. K tomu má ještě všude vojáky, a to cizí, málo přístupné nebo vůbec nepřístupné agitaci a netísněné bezprostředním válečným tlakem a tudíž stále ještě poslušné. Ještě 14. října všude, kde se objevili, ovládli situaci. Dávati se s nimi do boje znamenalo krveprolití, ale také jiné věci: zůstali by asi vítězi v objektech, jež by chtěli držet, ale přirozeně nemohli by býti všude. Tam pak, kde by nebyli nebo kde by přece byli zatlačeni, mělo by krveprolití následky nedohledné: odvetu, drancování, chaos a tudíž pro Národní výbor přetěžkou, ba nesplnitelnou úlohu vytvořiti a držeti hned dvě revoluční fronty. Jaké to vyhlídky pro bolševictví a jeho politické následky, jaké nebezpečí proto pro českou věc! Těmto koncům musilo býti zabráněno za každou cenu. Čím naléhavější proto bylo rozříznouti souvislost

s Rakouskem brzy a naráz, tím nutnější bylo také působení nejenom na vojenské vedení ve Vídni, nýbrž i na vojáky v Praze přímo. Jak se jejich odpor nakonec zlomí, bylo jinak lhostejno: Národní výbor nechtěl ohňostroj, nechtěl bitvu o Prahu, nýbrž všecko mu bylo jenom prostředkem, aby se stal pánem Prahy a svého státního území a mohl se oddělit od Rakouska a vládnouti.

(*Jednání s vojáky*) Neměl děla ani granáty, jenom hubenou, improvizovanou výzbroj a síly, jež by se teprve musily osvědčiti. Měl však nervus rerum, kterým v té chvíli nebyly peníze, nýbrž aprovisace. Když po 14. říjnu byl vývoz potravin z Čech do Vídně úplně zastaven, nastal tam veliký nepokoj a vyjednávání. Z Čech bylo však slyšeti jen jednu odpověď: odevzdejte napřed vládu Národnímu výboru. Švehla vzkázal vídeňskému starostovi: „Vy nemáte v Čechách autoritu a my tu nemáme exekutivu — to jsou věci neudržitelné.“ Kdo však naléhavě potřeboval potravin, byly i vojenské posádky. Místní velitel, generál Zanantoni, dospěl již tak daleko, že se dal do vyjednávání se Švehlou, které zprostředkoval dr. Winter. Cena byla jasná: pražská posádka nebude překážeti klidnému vývoji politických poměrů. Generál Zanantoni i pražský vojenský velitel, podmaršálek Kestránek, souhlasil, ale oba chtěli ještě souhlas ministerstva války. Ten však nedostali.

(*Švehla v Obilním ústavu*) Ještě než však dalí odpověď, usnesl se Národní výbor v sobotu 26. října, že v pondělí, 28., převezme Švehla Obilní ústav a tím všecku výživu v Čechách do správy Národního výboru. To také v 9 hodin ráno toho dne učinil — dle záznamu svého vypravování za předchozího souhlasu vojáků, jenž ovšem neznamenal i jejich souhlas k celé navrhované úmluvě. Když opouštěl Obilní ústav, slyšel teprve, že Rakousko nabízí Dohodě mír. Zatím „dělal se kus hospodářské suverenity“.

(*„Silná čtyřka“*) Co se nyní dělo, vylíčil Rašín, hlavní účastník, sám. Nebyl 14. července zvláštním funkcionářem Národního výboru: předsedou byl Kramář, místopředsedy Švehla a Klofáč, jednatelem Soukup. Nyní však Kramář a Klofáč byli ve Švýcarsku. Na jejich místa postavil se Rašín a Stříbrný, vedení onou silou, která v rozhodných okamžicích tlačí do předu energické muže,

a z těchže příčin zaujal v celé „silné čtyřce“ mimořádnou pozici Rašín.

(*Před kapitulací*) Jeho vídeňské heslo: hnáti na kapitulaci, zůstalo vodítkem. Mohla již přijít každou hodinu, neboť Italové zahájili prudkou ofensivu, které rakouská fronta nemohla odolati. Neděle 27. října byla dnem očekávání. Konečně v osm hodin večer vzkaz z Vídně: zavolat Tusara. Co chce? Oznamuje telefonem velikou věc: Přišel k němu plukovník generálního štábu, vyslaný císařem, a oznamoval, že vojáci na frontě odpírají poslušnost, jedni opouštějí posice a druzí odmítají nastoupiti. Neběží už o válečný obrat, jen o to, aby se fronta udržela jen několik dní, jinak vojenský materiál miliardových hodnot, náležející rakouským národům, padne zbytečně v držení Italů. Jediná pomoc proti tomu je, aby čeští poslanci zapůsobili na české vojáky a přiměli je ještě k odporu. Rakousko dávalo tedy osud fronty — do rukou Národního výboru! Akdo byl ten plukovník? Rašín ho vidí jasně před sebou, neboť se na sebe skoro denně po měsíce dívali: je to plukovník Ronge, šéf rakouské výzvědné služby a vojenský znalec v jeho procesu, věrný exponent Těšína. Tak se velké věci spojují s malými a zadostučinění má i kus osobní noty. Ronge vyslechl odpověď: napřed kapitulaci! a odešel k císaři. Ale zatím už přišel důstojník jiný, od šéfa generálního štábu Arze, se vzkazem, že již běží ne o dny, nýbrž o hodiny, neboť fronta je v rychlém rozvratu.

(*V noci na 28. říjen*) Konečně tedy počátek opravdového jejich konce — a začátek pro nás! Rašín telefonuje Scheinerovi, že snad za několik hodin přijde kapitulace a vyslechně ono: „Rozumím, dobře, hned to zařídím“, vůdce sokolstva, jenž se má státí Carnetem revoluce; ta slova značí, že co je dosud připraveno vojensky, zahajuje pohotovost. Sám čeká se ženou u telefonu, na spaní ani pomyšlení. Ale telefon je skoupý: Tusar v jedenáct hodin oznamuje jenom, že nemá nových zpráv. Je dosti času stokrát ještě promyslet postup a přezkoumat všechny přípravy. A ještě jedno dělá: píše na základě návrhů Pantůčkových první zákon československého státu, jímž samostatnost formálně vyhlášena, ale také opatřeno, aby nevzniklo bezvládí.

(*V pondělí ráno*) O půl sedmé zavolá Rašín Soukupa, ten pošle

pro Stříbrného a jdou ranní Prahou — sokolské hlídky již stojí — společně k Švehlovi. A zde usneseno, že přijde-li kapitulace, převezme Národní výbor vládu a prohlásí samostatný stát. Nyní Švehla se Soukupem šli převzít Obilní ústav a Rašín sešel se v Národních Listech se Scheinerem, jenž oznámil, že sokolské stráže jsou rozestaveny a získaní vojáci, policie a četnictvo dostali pokyny. Zde konečně ve čtvrt na deset od vídeňské redakce přijata zpráva, že Rakousko kapitulovalo.

(Je to kapitulace?) Opravdu kapitulovalo? Vojensky ještě ne. Fronta byla v úplném rozkladu, ale formální kapitulace, zahájená onou krušnou noční poutí generála Webera k italským předním strážím, a ještě zdržená úmyslnými odklady italského velení, přišla až za několik dní. Kdo klidně přečetl text noty Andrassyovy, viděl, že to ještě kapitulace není. Proto i Rašín, jenž čekal na kapitulaci vojenskou, na formální doznání, že armáda přestává být schopna boje, zprvu váhal, ba obořil se z redakce do telefonu na ty, kdo notu s kapitulací zaměňovali. Nechtěl nic předčasného, žádný ukvapený 14. říjen. Ale potom si z instinktu — a snad také zvěděv, že v Praze není nejnebezpečnější protivník, místodržitel — řekl: ano, je zde psychologický okamžik, začneme!

(Národní výbor ujímá se správy země) O půl dvanácté sešel se Národní výbor a bylo usneseno převzít správu československého státu do jeho rukou. Čtyřka jela na místodržitelství a oznámila to v nepřítomnosti Coudenhova jeho vicepresidentu Kosinovi a uložila mu, aby dále úřadoval jménem Národního výboru, odtud k hraběti Schoenbornovi, předsedovi zemské správní komise, prohlédla si a nařídila vyklidit sněmovnu, která byla skladištěm aprovisace, a vracela se domů.

(Václavské náměstí) To již byla cesta triumfální, cesta jásajícími zástupy. Zpráva o žádosti za příměří, zprvu policií strhaná, teď úředně potvrzená, vešla ve známost, a s ní prohlášení zahraničního ministra k Wilsonovi, že vláda souhlasí s jeho názorem o právech rakousko-uherských národů a je ochotna, bez ohledu na Německo, vejíti v jednání o mír a okamžité příměří na všech frontách. Tuto vyhlášku Národní Politiky a její prapory přijal dav na Václavském náměstí zprvu jako konec války, konec krveprolití a

konec strádání. Ale pak se ozvaly výkřiky slávy Wilsonovi a vůdci zahraničního odboje, vojenské odznaky začaly dobrovolně i nedobrovolně létat na zem a kvapem proměnilo se náměstí v jezero mas, burácející výkřiky a zpěvem. Národ svrhoval tíhu dnů, roků a staletí a vítal novou dobu.

(Prohlášení samostatnosti) Hořeti, když jiní jsou chladní a bázlíví, ale zůstatí ledově klidnými, když všichni začínají třestíti, je vlastností vůdce. Už sem tam zamazávali nápisy a někde zařínčela německá vývěsní tabule. Musíme něco udělat, abychom to udrželi, praví Rašín. Jedou oklikou k svatému Václavu, kde již se řečnilo, a odtud zvolna dolů až na křižovatku Jindřišské ulice. Tam Stříbrný a Soukup (podle vypravování tohoto) vyhlásili ztichlým davům samostatnost státu. Varovali také před výtržnostmi a útoky, všichni měli se jen radovati. Čtyřka se objala, všem srdce přetékala. Řekli si dále, že do ulic musí kdejaká kapela, radnice je opatří a vskutku k jedné hodině hřměly jejich národní písně a hymny spojených národů celým městem, kde zatím už sokolské strážce pouhým svým krojem vykonávaly autoritu.

(První zákon) Večer konečně sešel se celý Národní výbor a přijal podle Rašínova návrhu první československý zákon, podepsaný čtyřkou a Šrobárem, a vyhlásil jej. Zákon oznamoval, že stát československý vstoupil v život, že státní formu určí sněm s Národní radou v Paříži, že vykonavatelem státní svrchovanosti je uvnitř státu Národní výbor, že všechny zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti, že všechny úřady jsou podřízeny Národnímu výboru a úřadují podle dosavadních zákonů a nařízení. Pak ještě přednesl Rašín připravený manifest k národu a ten rovněž přijat a usneseno jej plakátovati. Připomínal velikost chvíle a prosil československý lid: Zachovej štít čistý, jako jej zachovalo tvé národní vojsko: československé legie! Každý z vás musí bezvýhradně šetřit všeho, co jinému je svato. Svobody osobní i majetku soukromého nesmí býti dotčeno. Podrobte se bezvýhradně rozkazům Národního výboru!

(Idyla) Už je pozdě v noci po velkém a krušném dnu, všechno je zatím vlastně více jenom na papíře, hora práce čeká zítra, pozítří a stále — ale Národní výbor je pořád jako spolek, pořádající

vlastenecké projevy. V nejlepším případě je to sekretariát, jehož dveře se netrhnou. Uchýlil se o patro výše, do soukromého klubu, aby měl trochu klidu, ale stále ještě přicházejí přátelé, nadšenci a pouzí zvědavci, podívat se a pobesedovat. Stát je zde, ale ceremonielu ještě nemá, ba ani ne dveřníka. Tu zakročí Rašín: „Necourejte se pořád a zavírejte dveře!“ To jest jeho poslední zaznamenaný výrok toho dne.

(*Vojáci*) Co dělal zatím nepřítel, úřady a vojáci? Ještě 14. října byl zdánlivě neotřesen, pouhou vyhrůžnou přítomností vojska udržel Prahu. Pak přišly rány na frontě, ale i zmatek, vyvolaný císařským manifestem i nabídkami Národního výboru. Úřady i vojáci by jistě hladce strpěli předčasné utvoření národního státu a určení jeho pravomoci, zvláště když dostávali z ustrašené Vídně instrukce, aby se vyhnuli krveprolití. Ale co se nyní v Praze dalo, nemělo už nic společného s císařským manifestem. Byla to velezrada slovem, písmem i skutkem, rvaní a potupné pohřbívání všeho rakouského, přetržení všech svazků, a k tomu insult nejvyššího emblemu armády, císařského monogramu na vojenských čapkách, i zkáza vojenské subordínace strhováním distinkcí. Vše, co si pražská generalita tisíckrát promyslíla a co shrnovala v hrozivém pojmu bolševictví, jakoby nastávalo pro ni, na druhé straně jediní, kdo měli nad masami skutečnou a zřejmě neobmezenou moc, byli mužové Národního výboru. Nejen císař a vláda, také zdráhání pouštět se do úkolů již nesplnitelných, leč i pud sebezachování ukazoval na cestu k nim.

(*První ústup*) Ukázalo se to hned odpoledne. Vojenské velitelství se patrně domnívalo, že státní převrat bude vyhlášen s místa předurčeného k odvetě, se Staroměstské radnice, a vyslalo prapor maďarských vojáků se strojními puškami, jenž vyklidil a uzavřel náměstí. Za kordonem kupily se masy, a byla obava, že rozčilení a rozezlení vojáci, s nimiž nikdo se nemohl dorozumět, způsobí krveprolití. Tu však vojenská moc po prvé couvla: na telefonickou žádost jednatele Národního výboru, jenž se zaručil za klid, generál Zanantoni zavolal velitele a nařídil vojsku odchod.

(*Vyjednávání*) Večer zahájili Soukup a Scheiner s oběma generály a jejich štábem na velitelství jednání o úpravu vojenských

věcí. Tam Scheiner již na ně udeřil, oznámil jim, že Národní výbor prohlásil samostatnost státu a on že jde převzít velení nad českými vojsky. Sokolové a čeští důstojníci zatím obsadili budovu. Generálové se dali odvézt do Národního výboru a tam sjednáno, že vedení a správu cizího vojska ponechá si zatím generál Kestřánek, kdežto českému — „vojenskému sdružení Národního výboru“ — že velí Scheiner, jemuž však celá posádka že bude dána k dispozici pro udržení klidu a pořádku; zakročí-li vojsko, budou mu přiděleny orgány Národního výboru. V tom smyslu vydal generál Zanantoni rozkaz. Byla to vlastně kapitulace.

(Kapitulace) Ale ne definitivní. Den na to, 29., vyjednal Scheiner s generálem Kestřánkem i to, že stráž v budově velitelství budou nadále konati sokolové, ba generál vymohl z Vídně i souhlas, aby Národnímu výboru bylo odevzdáno skladiště zbraní v Hostivících. Od včerejšího dne byly formovány na Žofíně vojenské a důstojnické oddíly, které spolu se sokolstvem a studenty ujímaly se strážní služby a obsazovaly bod za bodem důležité objekty, dráhy, skladiště. Maďarským a německým vojákům, kteří z Prahy odjížděli, k čemuž jim orgány Národního výboru ochotně opatrovaly vše potřebné, byly na nádražích odebrány zbraně, které dodávali také spřátelení vojáci rumunští. Tím vším se rychle měnil poměr sil mezi převratem a generálem Kestřánkem. Ale v něm zatím zaplápolal ještě poslední vzdor. Po celý den telefonoval šéf jeho štábu s ministerstvem, odkud dostalo se generálovi za jeho ústup ostrého pokárání. Kromě toho doráželi na něho stížnostmi jeho důstojníci, kteří, jakmile se ukázali na ulici, byli obecnostem zbavováni císařského odznaku a distinkcí. Generál jal se proto večer naléhati na Národní výbor, aby proti stoupajícímu bolševictví dal jemu, Kestřánkovi, zmocnění zakročiti, poněvadž jeho, převratové, orgány na to zřejmě nestačí. Zároveň maďarský oddíl počal z vojenského velitelství vytlačovati sokolskou stráž. Národní výbor odpověděl tím, že vyslal před velitelství setninu námořníků a doprovodil to pohrůžkou, že zakročí. Té noci se již venku nestalo nic. Ale ve vojenské tiskárně byla vysázena a připravena vyhláška stanného práva s trestem smrti těm, kdo budou sváděti a napomáhati ku porušení vojenské povinnosti. Byla datována 28. října,

leč vytištěna a rozšířena již nebyla. Na české důstojníky, Rošického a ostatní, kteří tvořili první družinu Scheinerovu, byly vydány zatykače, v nichž nařizováno jejich zatčení a okamžitá justifikace. Generál také nařídil, že důstojníci jsou zbaveni slibu, který dali Národnímu výboru. Bylo nutno vyřídit toto poslední ohnisko odporu v Praze rychle a rozhodně. Zástupci Národního výboru udeřili druhého dne ráno na generála, který před tím ještě dal Scheinerovi oznámiti, že podléhá jen rozkazům ministerstva zeměbrany, důstojníci obsadili budovu a obrátili na generála a štáb zbraně, dole v nádvoří rozsypal se maďarský oddíl strojních pušek a smísl se s českými vojáky. Bylo po protirevoluci, generál Keštránek vzdal se hodnosti a odbojný jeho důstojníci vyvezení z oblasti, která Národnímu výboru zatím podléhala.

(*Místodržitel*) Vídeňská vláda byla plna strachu a vlastně pomáhala v Praze svými instrukcemi lámat odpor vojáků, kteří ostatně neukázali ani mnoho statečnosti, ani rozhledu, a stále jen viděli bolševictví. Byl tu však ještě místodržitel, muž chladný, obeznámený s poměry, jehož bude asi nutno ne získati, nýbrž přemoci. Chtěje působiti na vojáky tím, že ovládne aprovisaci, řekl si Švehla, když se ujal Obilního ústavu: nejprv uspokojím vojáky, pak to budu mít kryté ve Vídni, a místodržitele už zlomím. 28. října hrabě Coudenhove nebyl v Praze, nýbrž odjel ráno do Vídně na konferenci s novým ministerským předsedou Lammaschem. Když tam přijel, referoval telefonicky jeho náměstek Kosina o jednání s Národním výborem, žádal o instrukce a poznamenával, že „se zřetelem na situaci je odpor celkem bez vyhlídky na úspěch.“ Místodržitel navrhl vládě, že se hned vrátí, což přijato. Instrukce, které dostal, byly tyto: Lze očekávati, že se co nejdříve utvoří národní vlády ve smyslu manifestu císaře Karla. Působte k tomu, aby pražská Národní rada (to jest Národní výbor) sloučila svoji akci s akcí vlády Lammaschovy. Znovu, jako několikráte před tím, důtklivě mu bylo připomenuto, že bezpodmínečně nesmí býti nic podniknuto, co by mohlo přivoditi krveprolití. Tusaroví se ještě podařilo oznámiti do Prahy, že hrabě Coudenhove přijede. Sokolská stráž doprovodila jej nevlídnými zástupy do úřadu, a tam přišla pak čtyřka.

(*Vyjednávání*) Oznámila, že Národní výbor utvořil národní vládu a vyslechla instrukce z Vídně. Na zahájení Lammaschovy akce čekatí odepřela a požadovala odevzdání agendy. Byla pronesena lákavá nabídka: že místodržitel může jako zmocněnec Národního výboru zůstatí, arci bude-li mítí dobrou vůlí; tu měl projevití hlavně tím, že oznámí všem, tedy i německým hejtmanstvím, že jsou nyní podřízena také Národnímu výboru. Místodržitel odvětil, že to není možno, neboť německé okresy nejsou v Národním výboru zastoupeny. Tu Rašín zprudka ho přerušil, že není žádných německých okresů. Nakonec sjednáno, že místodržitel podá do Vídně zprávu. Řekl dále, že do služeb Národního výboru nevstoupí, nýbrž podá demisi a opustí Prahu, a požádal o klidný odjezd pro sebe a rodinu, což mu slíbeno. Do Vídně oznámil, že vojenské velitelství dalo vojsko Národnímu výboru k dispozici, většina úřadů že nový režim rovněž uznala a že tedy nemá výkonné moci. Vláda mu k večeru odpověděla, že vzhledem na situaci musí převzetí správy Národním výborem býti přijato. Z úřadu dostal zatím dovolenou, oznámil vše Národnímu výboru a chystal se k odjezdu. Národní výbor však mu nedůvěřoval a internoval jej v jeho bytě, odkud až po delší době mohl s rodinou odcestovati do Bavor. 30. října dostal sice od Národního výboru *laisser passer*, ale nemohl ho použítí, poněvadž oddíl, který střežil místodržitelství, neposlechl. Byl-li to přehmat — jeden z těch, které ve zmatku revolučních dní budí podiv spíše tím, jak jich bylo málo — pak sluší vzpomenoutí, že to byl místodržitel, vyslaný do Čech po odchodu knížete Thuna jako rovnocenný generáloví, jehož si připravil Těšín; co pak vojáci v těchto dnech dělali o své újmě, má mnohem horší protějšek v regulérních, nařízených surovostech, kterých se ještě ve dnech plné vojenské kázně dopouštěly na obětech vojenské justice její orgány.

(*Spor o 28. říjen*) Je ještě spor o 28. říjen? Kdo jej posuzuje, musí mnoho vědětí, ale také mnoho zapomenoutí. Divák, jenž po druhé a po desáté poslouchá drama, má plný požitek jen tehdy, jestliže je tak zaujat a stržen, že mimoděk nepadá již u něho na váhu, že zná průběh i výsledek. Historik a čtenář událostí 28. října je v situaci podobné: má-li býti spravedlivý v oceňování a cítití plnou souvislost s dějinným významem toho dne, musí zapomínatí, co

ví sám, co však nemohli vědět vřídčí mužové převratu a, zůstávat jenom u jejich motivů. Úloha státníka, muže opravdu tvůrčího, je v tom, že má nejen rozum, obratnost, zkušenost a vůli, nýbrž i fantasii, že krátce nežli zasáhne, předvídá. Ale 28. října či spíše v noci na ten den hleděl Rašín, Scheiner, Švehla a ostatní do raního svítání, ne však ještě do plného dne. Podle toho, co věděli, soudili, že se to podaří — ale mohlo se také nepodařit. Měli velikou odpovědnost — za národ i za jiné, kteří byli ochotni je poslouchati. Měli i risiko svých životů, jež nemůže popírat ten, kdo takové risiko žádá také od vřídčích mužů revoluce, ač i vyšším vojenským hodnostem se ukládá šetřiti svých životů a všude státníci slouží svou činností, nikoli svými životy. Že akční schopnost pražské posádky je velmi snížena, se vědělo, že bude dále klesati, rovněž, ale viděl někdo do Kestřánkova štábu a do maďarských a chebských důstojníků a vojáků tak, aby mohl s naprostou jistotou tvrditi, že se nebudou rváti, zatýkati, bráti rukojmí? Nepadl ani výstřel — ale jenom kdyby byl aspoň jeden padl, mohlo by se mluvit bezpečně o tom, co by bylo dále, a znaly by se všechny eventuality. Ostatně neběželo výhradně o vojáky v Praze. Byly tu ještě maďarské posádky v Čechách, bylo tu litoměřické velitelství, byla tu Mackensenova armáda, bylo tu konečně Německo. Jeho zástupce sice hned převrat uznal, ale německé fronty ještě se nezhroutily a v Národním výboru podle vypravování Rašínova měli zato, že německý národ se vzepne k poslednímu velkému odporu. Od císaře Karla sice nebylo se mnoho bátí, ale což kdyby v poslední chvíli obrátil neb obrátili jiní proti němu a Německo udělalo z rakouského pokusu o separátní mír vojenské důsledky proti Rakousku? Katastrofální zprávy z front chodily již dlouho a často zklamaly, úplné jistoty nebylo ani nyní. Ale bylo jí tolik, že risiko nebylo již dobrodružstvím, nýbrž povinností.

(*Šťastné fait accompli*) Politické důvody nutily ke spěchu. Neběželo a nemohlo běžeti o to, poraziti snad Rakousko v Praze vojensky, k tomu vedly jiné cesty, zde běželo o to, vojáky jakkoli co nejdříve setřásti. Hlavní cíle byly dva: vnitřní a vnější. Vnitřním cílem bylo ujmouti se co nejdříve mocí, ovládnouti území, zahájit v něm správu a odstraňování rozvratu, zastaviti bolševictví. Zde nebylo

data, platilo jen: čím dříve, tím lépe. U druhého politického cíle, vnějšího, bylo tomu jinak. Ten byl kusem diplomatické hry o zničení Rakouska a k tomu, aby tohoto cíle bylo dosaženo respektive aby poslední plány a naděje rakouské dynastie a diplomacie byly zmařeny, bylo nutno rozbít Rakousko a vejít do nových poměrů, utvořit *fait accompli*, ještě před ukončením války nebo současně s ním. Tolik se přece vědělo, že Rakousko má v Dohodě příznivce, kteří budou je držeti buď v domněnání, že tím čelí do budoucnosti Německu, které jinak si německé Rakousko dřív či později připojí, anebo ve jménu hesla proti balkanisaci střední Evropy a proti bolševictví. Nechtěly by byly při tom sliby a závazky, dávané zahraničnímu odboji, sebe cennější, a jeho vzkazy do Prahy sebe důvěřivější, nebylo nesnadno představit si, s jakými obtížemi by se provádělo vyklizování českého teritoria, nemluvě o smíšených a německých okresích a jmenovitě o Slovensku, a jak nesnadné bylo by stanovení hranic. Všecky tyto obtíže rázem odstranilo nebo aspoň velmi zmenšilo *fait accompli* 28. října, a víme-li, jak těžce se pak Dohoda rozhodovala v územních otázkách a co dělala jmenovitě Itálie i tam, kde měla jenom nepřímé zájmy, není nadsázkou říci, že v Praze „čtyřka“ odstranila i jednu z vnitřních obtíží Dohody, jež by byly zatížily mírovou konferenci, a pak je teprve vidět význam 28. října i s hlediska mezinárodního. Byl by ještě větší, kdyby o něm včas byla dostala přesné zprávy Dohoda: pak by, podle dra Beneše, byla ještě zesílila svůj vojenský postup proti Německu, zostříla podmínky příměří, a německá vojska nebyla by se vracela do Berlína jakoby neporažena, s potomními politickými důsledky.

(*Císařský manifest a místodržitel*) 28. říjen byl tedy nejen revolucí, nýbrž i kusem diplomatické partie, ve které česká strana využila slabosti protivníka, ale přijímala také, kde se jí to hodilo, jeho ústupky. Jenom z toho mohl vzniknouti spor o význam tohoto dne. Podnět k němu dalo, jak známo, líčení K. F. Nowaka, jenž tvrdil, opíraje se o informace místodržitelovy, že „čtyřka“ dovolávala se císařského manifestu, ano stupňuje svá tvrzení ve větu: „bylo nepochybné, že tito čtyři poslové stáli úplně na monarchické půdě“, třebaš hned dodává: „aspoň jejich řeč, v níž halili svá přání,

tak zněla.“ To vyvrátil a vyřídil místodržitel sám, jenž na žádost Prager Tagblattu napsal mu v srpnu roku 1924 zprávu, kde výslovně praví: „nejprve mně pánové oznámili, že utvořili národní vládu. Pokud se pamatují, učiněno toto prohlášení bez odvolání na císařský manifest; ale v následující rozpravě bylo ovšem řečeno, že zahájil-li (eingeleitet) císař utvoření národních vlád, nemůže býti věcí vídeňského ministerstva stavěti se proti tomu.“ Tvrzení Nowakovo, že „čtyřka“ nepochybně stála úplně na monarchické půdě, zní v líčení místodržitelově rovněž podstatně jinak: ten praví jen tolik, že „o zavedení republikánské státní formy mluveno nebylo.“ To souhlasí: bylo politickou povinností, nejenom věcí loyality k vedení zahraničního odboje, aby bez dohody s ním nebylo o státní formě rozhodováno. Že by to však z vůle Čechů mohla býti monarchie habsburská, mohl se snad ve své tísní a zmatku ještě domnívati ministerský předseda Lammasch, ale místodržitel, znalý poměrů, už jistě nikoli. Kdyby se opačné stanovisko domyslilo, vznikl by důsledek vskutku absurdní: Rašín, jenž včera provedl státní převrat, jde den nato k zástupci Rakouska a sjednává s ním — státoprávní kontinuitu s dosavadním režimem habsburské dynastie...

(*V pravý čas!*) 28. říjen měl však ještě činitele, jenž nemůže býti opomínut. Bylo to štěstí, ten velký, nezbytný, arcí také nestálý, rozmarný spolupracovník státníků a celých národů. Bylo-li přímo zázračnou shodou okolností, že válka způsobila pád všech tří císařství, jež se rozdělila o Polsko, a umožnila tak maximální řešení otázky polské, bylo též dílem přátelského osudu, že německý generální štáb několikrát zmařil předčasný konec války, že se Vídní nepodařilo vymknouti se z železného objetí Berlína, a že československý stát mohl vzniknouti ve chvíli nejpříznivější, ale i nejnaléhavější: když se válka vyčerpáním měnila v příměř a mír a byla chvíle pro fait accompli. Vznikl ovšem proto, jelikož dějinná nutnost našla orgány, bez nichž i nutnosti mohou selhávat. Antonín Švehla řekl to o několik dní později lapidárními slovy, která v jeho ústech nejsou vaticinatio ex eventu: „Nikdo nic nevěděl napřed. Na to není matematika — na to je nos. V úterý možná by bylo pozdě a v sobotu brzy.“

VI.

OPONA se konečně zdvihla nad popředím jeviště. Již nechodí Prahou spiklenci, romantikové malgré eux, již se nescházejí v domech do dvou ulic a bytech o dvou vchodech, již nepřicházejí plaší poslové, neptají se na pana Lébla, neodříkávají memorované vzkazy a nememorují odpovědi, nemanipuluje se se neviditelným písmem, kufříky s dvojitými stěnami, podšívkami, podpatky, plnicími pery, dýmkami a ladicími klíči. Přestává ona napjatá hra, kterou z obklíčených stávají se oblehatelé, z hlídaných a stopovaných hlídači a zvědové, přestává slídění a získávání důvěrníků i prosakování informací, zachycování papírů a hovorů, honba za tajemstvím i dvojitá hra důstojníků, úředníků, inženýrů, policistů i četníků, sabotáž veškeré vojenské výroby a dopravy a jmenovitě vývozu potravin, práce pro zradu, chaos a zkázu. Ze spiklenců stávají se ředitelé státu a úředníci, z improvizátorů a ochotníků mužové oficiální, všechny páky jsou přehozeny, po negaci začíná klad. Ještě vlají prapory, jak nikdy nevlály, hudby hrají, ulice jsou rušné, vracejí se vojáci a první legionáři, přijíždějí zástupci Ententy, národem to šumí a zmítá a kdekdo se dává k dispozici Národnímu výboru. Ale to vše je pouze popředí jeviště, pohledy se začínají upíratí na jeho zadní stěnu a co bude za ní. A všichni cítí a věří, že je tam lepší budoucnost, že den převratu politického bude i dnem obratu ve věcech jiných, že nový stát musí se činit, aby obstál před velkými úkoly, jež mu nakupila léta válečné zkázy, ale i nová, demokratická i ostatní Evropa.

(*Chaos a nadšení*) Revoluce a převraty se připravují, ale nakonec, v posledním stadiu, improvizují. Kdo je chystá, musí jít do věci s největšími silami, jež dovede sehnati, s nejpečlivějším uvážením všech možných okolností, ale jak to na konec udělá a kdy to udělá, ví až v poslední chvíli, protože to závisí na četných předpokladech, které v konečné jejich kombinaci nemůže předvídati, ježto jsou povahy individuální a měnivé. Naproti tomu zásahy do poměrů hospodářských daří se jenom tenkrát, jsou-li pečlivě promyšleny a připraveny až do posledních detailů a počítají se vším. Improvi-

sovatl se nesmějí, protože při nich neběží o hodiny a dny, nýbrž usilují o trvalé ovládnutí poměrů usměrněním jejich vývoje. Není také při nich možno pak couvat, protože by to otřásl důvěrou veřejností. Zato je při nich možno postupovati přesně podle plánu, poněvadž se jimi reaguje na poměry obecně známé, které lze zachytiti čísly, a poněvadž se zakládají nikoli na psychologii individuální, nýbrž kolektivní, která jmenovitě pokud běží o věci hospodářské, má své zákony a dá na sebe také působiti propagandou. V novém státě panoval hospodářský a sociální chaos, byl tu zmatek měnový i cenový, jednostranné vyšínutí výroby a nedostatek potravin i surovin. Ale byl zde také *veliký kapitál mravní*, důvěra a dobrá vůle obyvatelstva a důvodná naděje, že západní mocnosti a Amerika pomohou z nejhoršího úvěrem ve zboží. Všecko záleželo tudíž na vedení, to jest na rozhledu, důvtipu a energii několika lidí, kteří dovedou správně mysliti a jednati a odvděčí se tak za důvěru, kterou k nim budou mítí ostatní.

(*Hospodářský program revoluce*) Česká revoluce měla hospodářský program. Byl výsledkem práce, kterou v dubnu 1918 zahájil sbor, jehož členy byli politikové B. Franta, K. Kramář, A. Rašín, J. Scheiner a P. Šámal, finančníci V. Pospíšil a J. Preiss a právník F. Pantůček. Scházeli se u Scheinera, někdy u Preisse a Rašína. Byla to, jak zřejmo, nová Mafie. Vznikla z nutnosti, pro těžkopádnost Národního výboru. Tam vše šlo těžko kupředu, protože naráželo o formality a nároky stran, které měly svoje požadavky zastoupení, klíče atd. Vznikla-li první Mafie, že bylo pracovníků málo, čelila tato spíše opaku. Jinak sotva se mohl podařiti její dvojí veliký úkol: vypracovati si podrobněji obraz příštího státu a jeho zřízení, ale udělati si také podrobný plán, jak se vše bude prováděti. Materiál byl rozdělen dle oborů (správní, finanční, obchodní, právní atd.) a měl býti a byl také zpracován tak, že bylo stanoveno, co se musí provésti první den, co druhý, třetí, čtvrtý den po převratu. Subkomise pracovaly v létě intensivně, nejenom v Praze, nýbrž za vedení Pantůčkova také ve Vídni (kde byl úředně zaměstnán). V druhé polovici září konány u Scheinera schůze komise plenární každý den dlouho do noci. Tehdy byla již její práce v podstatě ukončena a vtělena ve dva texty: byl to návrh zákona politického, který re-

digoval F. Pantůček, a zákona hospodářského, jehož autorem byl J. Preiss.

(*Zákon politický*) Zákon politický měl Rašín před sebou v noci z 27. na 28. říjen, sepisuje první zákon Československého státu, jenž byl večer den na to vydán. Z elaborátu Pantůčkova žil pak Národní výbor až do 13. listopadu, kdy se proměnil v Národní shromáždění. Z něho vzat zákon o vyhlášení zákonů a nařízení, o nejvyšších správních úřadech, o nejvyšším správním soudě a jeho příslušnosti a o nejvyšším soudě.

(*Program hospodářský*) Návrh zákona hospodářského obsahoval nejenom základní ustanovení hospodářská a finanční povahy trvalé, nýbrž také četná opatření ad hoc, jež byla nutná, aby se navázalo na poměry, které vznikly válkou, a aby se z nich co nejrychleji vybředlo. Mužové, z jichž společné práce vznikl, žili už po měsíce napřed ve vlastním státě a prožívali všechny nesnáze a zvláštní poměry, s nimiž bude mu zápasiti, počínaje převedením všech úřadů pod novou suverenitu. Pečovali proto, aby všechn movitý i nemovitý majetek i nároky dosavadního státu byly hned zajištěny státu novému, podobně i majetek ústřední a majetek státu jen svěřený. Přerušovali styk filiálek Rakousko-uherské banky s centrálou a ukládali ministru financí, aby co nejdříve zřídil v Praze akciovou banku říše české. Zastavovali splatnost úpisů dosavadního státního dluhu. Zřizovali při ministerstvu financí devisovou ústřednu pro peněžní styk s cizinou a nařizovali přihlásiti pohledávky v cizině i závazky vůči ní. Pamatovali na to, aby cizí společnosti přenesly své sídlo do státu, a ukládali jim, aby své správní rady ze čtyř pětín sestavily ze zdejších občanů. Cizím pojišťovnám a bankám ukládali likvidaci, nepovolí-li ministr financí další působení. Osamostatňovali pensijní ústavy, zakazovali veškerý vývoz, nedá-li svolení ministr obchodu a financí, kdežto dovoz vázali rovněž tímto svolením, a ministerstvo obchodu a zemědělství má dbáti, aby zisk z dovezeného nepřevyšoval šest procent. Organizaci dovozu surovin a polotovarů svěřovali zvláštní společnosti, vylučovali pro počátek zboží přepychové. Dovezené suroviny textilní, kovy a kůže mělo ministerstvo obchodu rozvrhovat mezi závody. Ponechávali z důvodů účelného zásobování a výživy oby-

vatelstva některé ústředny a maximální ceny. Osamostatňovali a reorganisovali Obilní ústav. Zřizovali cukerní komisi pro hospodaření cukrem, ponechávali úpravu obchodu uhlím a kožemi, zřizovali úřad pro hospodaření papírem a oděvem. Ukládali příslušným ministerstvům, aby vedla dozor nad cenami a přísně trestala lichvu, což svěřeno zvláštnímu úřadu proti lichvě. Rušili fideikomisy. Zařizovali „z důvodů veřejného hospodářství i z motivů sociální spravedlnosti“ postupné vykoupení velkostatků a zastavovali jejich zcizování a zatížení; vykoupené lesy vyhrazovali zatím státu. Provádění svěřovali státní pozemkové bance. Rušili smlouvy o větších dodávkách dřeva, uzavřené po roce 1914. Přebírali v majetek státu dosavadní státní dráhy i personál a zařizovali výkup drah soukromých. Přijímali do správy státu všechny zbrojovky. Aby zabráněno bylo vykořisťování dělnictva, zřizovali u ministerstva sociální péče úřad pro poměry mzdové jako dozorčí a smírčí, k témuž účelu též úřad pro soukromé úřednictvo, a u ministerstva obchodu úřad pro povznesení živností a řemesel.

(*Měna*) Věc nejnaléhavější, poněvadž měla velké důsledky sociální a nedalo se očekávat, že by pouhým příměří se počala lepší, naopak bylo se obávat, že se bude rapidně horšit, byla otázka měny. O té obsahoval zákon jenom ustanovení, že zatím platí bankovky vydané Rakousko-uherskou bankou, ale že ministru financí přísluší učiniti veškerá opatření pro novou úpravu měny, určití základní jednotku měny nové a provést likvidaci měny dosavadní, eventuálně zúčastnit se mezistátních jednání za tím účelem vydaných. Jemu přísluší učiniti opatření, aby zjištěn byl oběh dosavadních bankovek v zemi, i stanoviti po schválení vlády eventuální poměr obíhajících bankovek korunových k měnám jiným.

(*Plán nápravy měny*) Komise připravovala pro úpravu a nápravu měny plán podrobný. To však byly věci tak choulostivé, že musily zůstat do poslední chvíle utajeny, jestliže se měly podařiti. Proto měnovou část umluvili a prodiskutovali členové mezi sebou, ale nesvěřili ji ani papíru. Mluvili ovšem také o kursu koruny, opíraje se o kurs koruny rakouské, která v Curychu ku podivu se držela; když ji pak okolkovaná koruna česká v tom následovala a

platila ca 33 švýcarských centimů, myslelo se na kurs padesáti. V Ženevě diskutovala česká delegace s drem Benešem o plánu přičlenění československou měnu k latínské unii a zavést i tudíž frank. S předpokladem zahraniční valutní půjčky byl plán tehdy oprávněn. O paritě s frankem Rašín před poklesem československé koruny často hovořil. Tomu ovšem vývoj poměrů zabránil. Ale jinak byla měnová reforma, počínaje kolkováním, v tomto kruhu smluvna již tehdy.

(*Mimořádná situace*) Situace, jaká tu byla při vzniku československého státu, nevyskytá se v dějinách. Státy vznikaly zpravidla válkami, na území vyloupeném a zpusťšeném, naplněném anarchií a bídou. Ale buď to bylo před vznikem průmyslové civilizace nebo mimo její oblast, a zemědělství, páteř země, po dvou, třech žních rychle se vzpamatovalo, nebo nový stát vznikál přičleněním k mateřskému nebo anektujícímu území, které rozšířilo na celek svou měnu a hospodářské i právní zřízení. Československé území válčením nebylo téměř dotčeno a život jeho pokračoval zatím podle dosavadních řádů. Ale bylo to území s rozsáhlým, pokročilým průmyslem, úzce spjaté s odbytišti, která ležela jednak v ostatním Rakousko-Uhersku, jednak po celém světě.

(*Průmysl*) Množství obyvatelstva bylo odkázáno na tento průmysl, ten však měl značný nedostatek surovin a z velké části byl zařizen na výrobu válečného materiálu, pro který rázem přestal odbyt. Válka mu ovšem přinesla značné výhody, neboť dostával dobré ceny a mohl provést značná výrobní zdokonalení. To neplatilo ani o uhelných dolech, v nichž se těžilo velmi neracionelně, ani o železnicích, které značně sešly. Mnoho utrpěla také výkonnost zemědělství a chov dobytka, ačkoli válečná léta přinesla mu zase velké zisky a hojnost kapitálu. Nejvýnosnějším válečným zaměstnáním byl obchod, jenž podporován snadným úvěrem, do krajnosti využil nedostatku zboží. Zato řemesla, pokud nesouvisela s válkou, neměla surovin nebo trpěla vojenskou službou, zle upadla. Zde začínala proletarisace středního stavu, která šmahem zachvátila jeho příslušníky, odkázané na pevné platy i na rentu z nastroádaného kapitálu nebo domu. Velká část jeho, až na byty a trochu domácího zařízení, žila životem dělnického proletariátu

a trpce spolu s ním nesla, že válka, která je tak ochudila a utrýznila, jiné hospodářsky povznesla a povznáší.

(Sociální přesuny) Velký vzrůst majetkových a sociálních nerovností byl zjevem, jenž nemohl býti ponechán sám sobě. Nesrovnalosti v důchodech pracovních, jmenovitě pokud se týkaly tělesné a duševní práce, slibovaly, že se vyrovnají samy, ač musil i stát splnit povinnost ke svým zaměstnancům. Naproti tomu majetky nové i zvětšené, věcné i peněžní, musily býti nějakým způsobem povolány, aby přispěly ku prospěchu celku.

(Inflace) V jejích číslicích a hodnotách nezračilo se ovšem jenom zbohatnutí. Velké cifry byly především symptomem dalšího a to nejrušivějšího a nejnebezpečnějšího válečného zjevu: znehodnocení peněz. Třicet miliard přesáhl oběh bankovek a jistě nejméně čtvrtina z toho obíhala v Československu! Všude konala tato papírová záplava své ničivé dílo: znehodnocovala staré kapitály a všechny závazky, znějící na peníze, za to vzdouvala ceny, důchody a zisky, avšak nikoli rovnoměrně, nýbrž i podle nabídky a poptávky. Proti peněžnímu kapitálu klesala celková reální hodnota kapitálu věcného, jmenovitě úbytkem toho, co bylo spotřebováno definitivně vojskem a zhoršením polností i budov a zařízení. Peníze klesaly, ceny stoupaly, ale ne stejnoměrně.

(Ceny) Vše, co souviselo s potřebami války a s nejnutnějšími potřebami obyvatelstva, stoupalo nejrychleji a nejvýše. Byl zde tedy nejen obecný vzrůst cen čili drahota, nýbrž také vzájemný nepoměr čili anarchie cen. A byla zde také nezdravá, nebezpečná plethora peněžní, neboť strávené statky věcné se měnily v peníze, které se hromadily doma i v peněžnictví, mařily úvěrové hospodářství a sváděly k utrácení nebo kupování do zásoby a k uložení peněz.

(Nucené spění s rakouskou korunou) Všecky tyto zjevy a tendence zdědil nový stát. Co však bylo nejhorší, neboť nejenom překázelo jeho suverenitě, nýbrž i jakékoli okamžité nápravě, bylo to, že stát měl společnou měnu s ostatním Rakousko-Uherskem, ale měl s ním i společnou cedulovou banku čili zdroj papírových bankovek, vlastně dávno státovek, a tento zdroj pracoval dále, vrhal do oběhu nové miliardy, a to půjčováním oběma vládám i zesíleným

lombardem válečných půjček, čili rozměľňoval oběh a tím kazil hodnotu peněz i dále. Vláda Lammaschova dala si od Rakousko-uherské banky vyplatiti dvě miliardy, a jenom 7. listopadu lombardovala banka za více než 600 milionů válečných půjček.

(*První opatření*) Proti oběmu se brání ministr financí — Alois Rašín. Proti oněm dvěma miliardám marně, alespoň s tím výsledkem, že podle mírové smlouvy za bankovky, vydané po 27. říjnu, republika neručí. Také lombard válečných půjček banka nezastavila, ale Rašín jej zakázal všem jejím filiálkám v republice.

(*Stát nemá hranic*) Více dělati — kromě regulace dovozu a vývozu — zatím nebylo možno. Pražské vládě nepodléhalo ještě celé státní území. Německé kraje chtěly se osamostatniti, Těšínsko obsadili Poláci, Slovensko bylo v rukou Maďarů. Stát neměl hranic, dokud celé území nebylo ovládnuto, nic úspěšného se pro měnu nedalo udělati. Kromě toho byl tu zjev, který inflace nijak nevylučuje, ba často vyvolává: nedostatek oběživa, které nedostačovalo potřebám hospodářství, poněvadž lidé schovávali peníze doma čili dělali thesauraci, a banky, obávající se runu vkladatelů, poplašených nejruznějšími pověstmi, musily udržovati velké hotovosti. Ke konci prosince thesaurace přestala, v peněžních ústavech počaly se hromaditi vklady, pro něž nebylo použití, takže úroková míra v lednu klesla na jedno procento, ba na půl procenta. Nyní bylo možno provésti do měnových i majetkových poměrů velký zásah s nadějí na úspěch. Ale jak?

(*Nostrifikace bankovek a zjištění majetku*) Bylo jasno, že republika musí se především co nejdříve odpoutati od rakouské měny tím, že bankovky, obíhající na jejím území, buď vymění za své (ale ty nebylo možno rychle natisknouti) nebo označí kolkem, což bylo předem přijato jako mnohem snadnější. Tím se zabrání dalšímu vlivu Rakousko-uherské banky na československou měnu a zjistí také, kolik korun u nás přesně obíhá. Bude-li tato výměna nebo nostrifikace provedena tak, že se při tom zjistí, kolik má kdo bankovek v držení, a bude-li současně dále zjištěno, kolik má kdo vkladů, pohledávek, cenných papírů, také však cizích valut a drahých kovů, větších cenností, nákladnějšího domácího zařízení, dále zařízení výrobního, zásob surovin a zboží, dobytka, budov a

pozemků, krátce movitého i nemovitého majetku (s odečtením předmětů k osobní potřebě a dluhů), vznikne tím obraz jmění každého jednotlivce i celého jmění národního a tím základ pro dávku z majetku. Obojí zjištění, hotových peněz i movitého a nemovitého majetku, bylo by ovšem nutno provést k témuž dnu, aby peníze nemohly se přelévati do ostatních statků a naopak.

(Další kroky) Zjištěním, respektive výměnou hotových peněz do-
cílí se jen tolik, že nároky všech majitelů rakouských bankovek na Rakousko-uherskou banku přejdou na československý stát, který vydá bankovky nové nebo nostrifikuje staré, čili z rakousko-uherských kvasí bankovek — neboť de facto byly to státovky — stanou se československé státovky a jediným věřitelem vůči likvidující Rakousko-uherské bance (s jejím zbytkem zlatého pokladu a ostatním majetkem, budovami atd.) stane se československý stát, jenž zároveň bude dlužníkem vůči všem majitelům československých státovek. Pro nápravu nově utvořené měny nestane se tím ještě nic. Bude však tato měna potřebovati nápravy a jaké?

(Náprava měny) Že měna potřebuje nápravy, bylo jasno. Peněz bylo příliš mnoho, oběh potřeboval zmenšení. Ale o kolik?

(Velká nebo malá?) Na to bylo možno jíti s různých hledisk a podle toho provést reformu velkou nebo jen malou. Že je peněz nad potřebu mnoho, dotýkalo se makavě všech, kdo vzpomínali, jak bylo za starého režimu s jeho počtem peněz, víc než třináctkrát menším. Tato „mnohost“ peněz by k mechanickému návratu do bývalých časů vyžadovala stáhnouti neméně než dvanáct třináctin všech bankovek. To by byla reforma dojista největší — kdyby ovšem bylo možno ji provést, to jest uskutečnití bez katastrofální poruchy hospodářského života, bez krutých křivd — a také s pevnou představou o tom, co pak nastane. Přirozená a možná byla reforma menší. Zvýšený oběh bankovek byl jistě velikou křivdou na všech, kdo měli staré peněžní kapitály a staré nehybné důchody. Ale život hospodářský se vysokému oběhu bankovek značně přizpůsobil, respektive sám jej pomáhal vyvolati, všechny ceny stouply a pokud tomu bylo tak, musilo i množství hotových peněz, to jest skutečných bankovek, jímž se přímo platí, býti vyšší.

(Přebytečné oběživo) Měřítkem praktické potřeby množství ban-

kovek byly ceny a intenzita hospodářského života. Ta proti dobám mírovým zřejmě klesla, ceny pak byly sice nevyrovnané, šmahem — až na činže — stouply, ale rovněž celkem byly nižší než stoupl oběh. Bylo tu krátce množství přebytkového oběživa, to jest toho, jehož hospodářský život nepotřebuje, které se tudíž hromadí doma nebo v peněžních ústavech, má za následek nízkou úrokovou míru ze vkladů a tím i svým množstvím překáží spořivosti a vede k utrácení. Kromě toho však způsobuje obecné placení hotovými a drží tím život hospodářský ve stadiu hospodářství peněžního, ne však úvěrového, brání používání obchodní směnky a tím nenutí k racionálnímu hospodaření, ale také znemožňuje ústřednímu ústavu působiti na úrokovou míru i na kurs valuty a přizpůsobovati výši oběhu bankovek skutečné potřebě, která v různých dobách ročních a přirozeně i podle konjunktury je různá. Bude-li oběživa méně, ano bude-li ho nedostatek, pak by obchod musil k bankám se směnkami a tyto s nimi k cedulové bance, která by je diskontovala, takže oběživo by zde bylo znovu, ale jeho část, takto vydaná, byla by jiné povahy než dřívější nekryté pseudo-bankovky: byla by kryta, třebaš ne zlatem, a pohybovala by se dle potřeby. Peníze, hromadící se v peněžních ústavech, vracely by se do hospodářského života, platil by se z nich tedy vyšší úrok, čímž by se podporovalo spoření. Průmysl a obchod, pracující s úvěrem, snažily by se nakoupené suroviny rychleji zpracovat a zboží rychleji prodat, sklady by se prázdnily a spotřebitel by cítil pokles drahoty.

(*Malá reforma: stažení zbytečného oběživa*) Bylo viděti, že odstraní-li se z oběhu část, které život nepotřebuje, nezmění se tím ještě nic na kursu valuty, ale život hospodářský se dostane do normálních kolejí a změní se struktura měny, takže bude na ni možno působiti politikou cedulového ústavu anebo se tím aspoň připraví možnost takového vlivu do budoucnosti. To byla reforma *malá*.

(*Velká reforma*) Bylo však pomýšleti i na reformu *velkou* — nebo spíše na nějaký stupeň reformy velké. Ta se mohla týkati: buď jen stabilisace, nebo i hodnoty a mezinárodního kursu československé měny. I kdyby byly koruny na československém území zmenšeny o přebytkové oběživo, byly by to státovky a měna papírová. Při

rovnováže a jmenovitě při aktivitě platební bilance dala by se sice držeti, přesto by však byla vítaným předmětem spekulace, vydáním nebezpečí kolísání. Proti tomu na trvalo mohla chrániti jen přeměna státovek v bankovky, čili založení cedulového ústavu a podepření měny buď jen zlatem nebo aspoň zlatem a dobrým devisovým a směnečným materiálem. To se týkalo konsolidace československé koruny. Za předpokladu, že by nedošlo k tisku nových státovek ani nekrytých bankovek a že by stát dobře hospodařil a nabýval všude důvěry — byl by tím odstraněn organizační rozvrat měny, ne však inflace, to jest ono rozvodnění oběživa, které se jevilo v obecném stoupnutí hospodářských čísel.

(Pokles hodnoty peněz) Co znamenalo toto stoupnutí? Nic jiného než faktické snížení hodnoty peněz rakouským státem čili *státní bankrot*. Tu se naskýkala otázka: měl stav, takto způsobený, zůstatí bez jiné změny než ta, že stažení přebytečného oběživa stane se na útraty těch, kdo válkou zbohatli, čili dávkou z majetku? Anebo má se příležitosti, dané kolkováním peněz a zjištěním jmění, použití k tomu, aby se následky inflace doma i za hranicemi — to jest kurs koruny — částečně nebo i — co do kursu měny — nadobro odčinily?

(Co by znamenal vzestup koruny?) Státní bankrot udál se na útraty majitelů předválečných peněžních kapitálů a nehybných důchodů, prospěl naopak majitelům kapitálů věčných. První zachovali si jen část své kupní schopnosti, těmto naopak hodnota jejich majetku číselně stoupla a poskytovala zvýšené možnosti výdělkové. Každé stoupnutí kursu a hodnoty koruny odčiňovalo by kus křivdy na těchto obětech bankrotu a rehabilitovalo a upevňovalo by důležitou ctnost národohospodářskou: spořivost. V zahraničním obchodu vyšší kurs koruny znamenal, že nebude tendence prodávati do ciziny pod světové ceny a ochuzovati tak zemi, kdežto levný import bude zlevňovati ceny pro domácího spotřebitele a tak nutiti výrobce k racionalisaci a zmenšování výrobních nákladů.

(Pro a proti) Tato část velké reformy nebyla již nesporná. Se vzestupem koruny stoupala by i břemena dlužníků, klesala by hodnota skladů atd., ale dluhy by číselně zůstávaly, stoupající hodnotou pak by se stávaly velmi tíživými. V zahraničním obchodě

zase nižší kurs — i když neklesá — podněcuje export a je brzdou zbytečného, luxusního importu. Úkolem nápravy měny nemůže být, namítalo se, napravovatí křivdy, nýbrž docílení v ní s nejmenšími obtížemi a komplikacemi, bez otřesů, takové základny hospodářského života, aby se mohl co nejlépe rozvíjet a poskytoval co nejlepší vyhlídky na obnovu válečných ztrát a poruch. Při silném zvednutí koruny je nutnost zmenšiti radikálně oběh peněz, což přirozeně nemohlo by se státi jenom na útraty těch, kdo právě mají rakousko-uherské bankovky v rukou a v pokladnách, nýbrž značnou dávkou z majetku. Byla však otázka, bude-li tu schopnost, zaplatiti jí v nových, těžkých korunách, a neukáže-li se obecná snaha přelíti ji do cen zboží, což bude značnou překážkou obecného poklesu cen čili nutného procesu deflačního, bez něhož se ani zahraniční kurs — pro špatné vyhlídky exportu — nedá držeti. A byla veliká otázka další, jak upraví stát své vlastní povinnosti a nároky, daně, platy úředníků, dluhy atd.?

(*Wallisův bankrot*) Osud předválečných strádalů byl hojně přetřásán, tím spíše, že Čechy spolu s ostatním Rakouskem byly klasickou zemí pokusu provést nápravu měny za současného vyrovnání křivd, které na majitelích starších kapitálů státním bankrotem byly spáchány. Tuto operaci před sto lety, roku 1811, provedl v Rakousku hrabě Wallis, jenž znehodnocené bankocetle směnil za „šajny“ v pateronásobné jejich hodnotě a nařídil jimi platiti všechny starší závazky v nominální hodnotě, kdežto novější se srážkou, podle toho, kdy vznikly a jak už tehdy znehodnocení bankocetlí pokročilo; státním úředníkům nechal v šajnech, co měli před francouzskými válkami, daně ponechal rovněž v oné výši a ostatnímu životu ponechal, aby se hodnotě nového „zlatého“ čili šajnu, jenž se měl vyrovnati předválečnému, přizpůsobil. Je jasno, že bez současné dávky z majetku byl to dar všem, kdo si zaplatili dluhy a měli cenné věci a nemovitosti, že se nic nezměnilo pro ty, kdo měli nově získané peníze nebo pohledávky a na druhé straně dluhy, kdežto tíha devalvace dopadla na ty, kdo měli staré závazky. To by se konečně dalo nyní poněkud napravití velkou dávkou z majetku. Ale nač se mohlo mysliti ve velmi jednoduchých poměrech roku 1811, působilo by sotva překonatelné

obtíže roku 1919, vyvolalo by chaos, insolvence, mzdové konflikty, krátce zatížilo by nový stát těžkými nesnázemi, v nichž by spokojení jak obyčejně byli zticha, kdežto postižení by tím hlučněji obviňovali republiku. A kdyby se nakrásně všechny ceny přizpůsobily, to jest klesly na daný koeficient, třeba pětinu, byl by stav, pokud se týče oběhu, týž jako před výměnou, protože oběh bankovek by byl ve stejném nepoměru k potřebě jako dříve, jen by se všechno dělilo pěti. Konečně třeba uvážit i to, že plán Wallisův se nepovedl, kurs bankocetlí byl při něm přeceněn, táhl „šajny“ (také následkem další inflace) s sebou dolů a roku 1816 musil se dělati fakticky bankrot nový. Sumou tedy experiment složitý, při tom přece nespravedlivý a k tomu ještě nejistý a proto svrchovaně nebezpečný a nevhodný, hlavně proto, že stanovil pevně kurs nové jednotky, nedovedl jej však udržeti.

(Noční rozhovor) Ten plán devalvace tedy nebyl vážný — ale promysleti a prodiskutovati se musil, jako všechny, než byl odložen. Je náhodou známo, jak se to stalo. Padla na to téměř celá noc, ač začínala velmi nevinně. Rašín hovořil večer v Národních Listech s ředitelem Pospíšilem a k deváté se zdvihl, protože určitě slíbil, že přijde domů k večeři. Ještě v Žitné ulici, hledě k osvětleným oknům jídelny svého bytu, řekl, že už ho čekají, a chystal se splnit, co slíbil. Jen kus hovoru ještě dokončoval. Ale nedokončil tak hned. Stáli chvílku před vraty, potom pár kroků dolů, pár nahoru, pak kousek dále, pak zase zpátky — a najednou byly na Novoměstské věži čtyři hodiny. Sto let nemluvilo se v Čechách s takovým důrazem a důkladností o nepodařeném patentu surového purkrabího, hraběte Wallise. Ale té noci byl zabit nadobro.

(Anarchie cen) Ke spletitosti poměrů, jimiž se doba přítomná tak lišila od hospodářského prostředí patentu Wallisova, přispívala valnou měrou také anarchie cenová. Před sto lety bylo Rakousko rovněž hospodářsky postiženo válkou, pozbylo značné části národního jmění, ale následky soustředily se na stranu znehodnocených peněz, kdežto ceny zboží stoupaly rovnoměrně, nebylo křiklavé disparity cen ani vyčerpání věcného kapitálu. Ovšem byl život tehdy mnohem jednodušší, 80 procent obyvatelstva stáhlo se ještě více do naturálního hospodářství. Teď naproti tomu v důsledku

blokády a velké spotřeby válečného materiálu byl daleko větší úbytek zboží a ve zbylém velká různost cen jednotlivých odvětví. Rakouská vláda snažila se tomu čeliti maximálními cenami, za ty však bylo — a ne vždy — možno obdržeti jenom ona stále klesající kvanta chleba a mouky, které dodávalo veřejné zásobování, kdežto jinak státní příděly a zásahy na životní náklady téměř nepůsobily, s jedinou, arci vážnou výjimkou regulace činží ochranou nájemníků. U chlebovín byly tedy ceny dvojí a velmi rozdílné, přídělové a „pod rukou“, u všeho ostatního vytvářely se podle poptávky na jedné a vyčerpanosti na druhé straně, takže oděv a obuv byly poměrně nejdražší. Za těchto okolností bylo prozatím nemožno učiniti si přesnější představu o průměrné kupní síle či vnitřní hodnotě koruny, kterou bylo vedle kursu přece nutno bráti v úvahu. Teprve obnovená výroba a regulovaný zahraniční obchod mohly zase obnoviti vzájemný poměr cen zboží a vyrovnání u jednotlivých druhů.

(Měna výrazem poměrů) Tyto úvahy zvítězily pro zásadní stanovisko nerozhodovati se zatím pro žádný odchýlný kurs, nýbrž přijmouti kurs, jak právě byl, odstraniti však oběh zbytečný a připraviti si tím další vliv na měnu prostřednictvím státu, ne-li hned cedulové banky. Z těchto důvodů však také netvořena nová jednotka měnová. Wallisovy „šajny“ z roku 1811 neudržely ani svůj kurs počáteční, tím méně dosáhly ideálního kursu zamýšleného, to jest parity konvenční mince, nýbrž byly nakonec stabilisovány dvaapůlkrát níže. I nyní by nová jednotka byla znamenala též slib, že bude udržena, tato naděje se však nedala zaručiti a zklamání by přirozeně otřáslo důvěrou obyvatel.

(Novou jednotku?) Bylo však také možno provésti napřed zhodnocení koruny a potom teprve zavésti novou měnovou jednotku, která by nebyla psychologicky dotčena ani vzpomínkou na korunu rakouskou, ani potomním kolísáním. Rašín představoval si to po jistou dobu tak, že by se vedle kolkovaných, nostrifikovaných korun pomocí cedulového ústavu zavedla měna franková. Frankové bankovky dostávaly by se do oběhu tím způsobem, že Národní banka by diskontovala jen směnky, znějící na frank. Tím by se vyskytaly frankové směnky i vklady a tvořila by se doma relace

mezi frankem a korunou. Směnky, znějící na korunovou měnu, by Národní banka nediskontovala, nýbrž kupovala na burse za franky. Tak by korunových státovek, jimiž by se platily daně a dávka z majetku, stále ubývalo a relace mezi korunou a frankem by se zlepšovala, až v daném okamžiku, kdy frank by se třeba rovnal dvěma korunám, odňal by se koruně nucený oběh a dal by se franku — anebo by se při zlepšení výrobních a vývozních poměrů a poklesu cen koruna sama na takové výši ustálila a stačilo by jí pak dáti jiné jméno. Tento plán měl výhodu, že stát se při něm obyvatelstvu k ničemu nezavazoval, takže byl kryt pro případ dočasného nebo trvalého neúspěchu. Kurs koruny se zde ponechával příznivému vývoji domácích poměrů a teprve při jeho stabilisaci zaváděla by se, oklikou přes frank, nová měna. S výjimkou této poslední etapy bylo touto metodou pak vlastně postupováno: koruna stabilisována na kursu, který jí vytvořily zlepšené domácí poměry a výhodná platební bilance.

(*Dvojitou měnu?*) Nebezpečí plánu, pracujícího s dvojitou měnou, bylo by v tom, že by snadno mohl nastati útěk od koruny, jenž by se projevil překotným kupováním a thesaurováním franku, kdežto koruna by tím — nezaslouženě — klesala, ale oběh přesto by plnila, ježto by jakožto horší mince vytlačovala z něho minci dobrou, frankovou, jež by byla schovávána.

(*Repudiace?*) Byla možna ještě jedna cesta, nejradikálnější: udělati nad rakouským měnovým nepořádkem kříž, neuznati vůbec rakouské bankovky jako zákonné platidlo, odňiti jim nucený oběh a zřídit současně vlastní cedulovou banku, která by vydávala nová platidla (podložená zatím směnkami a cennými papíry) za relace podle kovové parity. Rakousko-uherské bankovky by tím dostaly vůči československým kurs, za který by je stát kupoval. To by vyvolalo okamžitou katastrofální krizi, insolvenci všech peněžních ústavů, návrat k výměnnému obchodu, krátce poměry nemožné: stát by měl měnu teoreticky i kursovně dobrou, hodnotnou, ale občané by neměli peníze, jež by se dostávaly do oběhu teprve platy státních zaměstnanců a eskomptem směnek u cedulové banky. Nedošlo by tedy k zjištění majetku jednotlivců a nebylo by stálého přepočítacího kursu starých korun, jež by se řítily dolů.

(*Původní radikální plán*) Může ve světě hospodářských číslic, neúprosných ve své určitosti i v zákonitosti svých změn působiti vedle logiky a předvídání též temperament? Skoro se tak zdá, slyšíme-li o původním plánu Rašínově. Chtěl zadržeti při kolkování 80 procent, plně čtyři pětiny bankovek, takže, při oběhu deseti miliard, který předpokládal, zůstalo by jich v oběhu asi za dvě miliardy. Zároveň měla se zřídit cedulová banka a dotovati kapitálem sto milionů dolarů ve zlatě, vypůjčeným v Americe, jenž by tam zůstal a sloužil k potřebným kursovním intervencím. Zbylé dvě miliardy korun byly by československé bankovky, kryté zlatem. Poněvadž se při stavu československého průmyslu dala očekávati na trvalo příznivá obchodní bilance — při současné půjčce padesáti milionů dolarů na nákup surovin — byla naděje, že kurs koruny se udrží na zlaté paritě. Zadržенých osm miliard bylo by zálohou na majetkovou dávku, jež by se platila kvitancemi na zadržенé rakousko-uherské bankovky. Byla by to léčba inflace opravdu radikální, rázem. Rašín byl jistou dobu pro ní. Koruna by byla náhle stoupla, nastal by pokles cen a snižování mezd a platů, velké obtíže dlužníků a exportu atd., krátce prudká krise. Ale říkal si, že to bude jednou provždy a pak bude pokoj, kdežto inflace a valutní nepořádek, ale i pomalé zdvihání kursu koruny, tedy pomalá deflace že znamená vleklou horečku, každý záchvěv koruny zpátky paniku, velké pokušení a šanse spekulace, krátce dohromady pro mladý stát horší stav než sebe těžší operace. Vážné hlasy jeho přátel i členů Národního shromáždění byly proti tomu a Rašín se plánu vzdal a volil řešení kompromisní, zastavení inflace a pomalé zhodnocení koruny až ke stabilisaci na přiměřené výši, jak od počátku to zastával *Vilém Pospíšil*.

(*Přípravy*) I když se už Rašín u sebe rozhodl pro střední linii, musilo arci všechno ještě jíti mnohonásobným sítem. Bylo to nutno, aby se na nic nezapomnělo a udělala se vskutku neproniknutelná síť, kterou by při zjišťování majetku nic neuteklo, potom z důvodů ústavních — plán musil býti schválen Národním shromážděním — a konečně z ohledů na veřejné mínění a jeho odborné mluvčí. Bylo několik oficiálních i soukromých ankety. Byl tu poradní sbor pro přechodné hospodářství a jeho finanční odbor, jenž na konec se

rozhodl pro písemnou anketu na podkladě dotazníku, sestaveného drem Pospíšilem. Tento referoval o význačných názorech, jež takto byly projeveny, Rašínovi, který mezitím sestavil si pro kolkovací akci a přípravu akcí soupisových úzký, důvěrný kruh čtyř spolupracovníků. To již byla příprava technická, k provedení věci již rozhodnuté. „Svoji anketu“ provedl si Rašín kromě toho sám, jenom ústně. Vypravuje o tom: „Vyloučil jsem předem ty, kdo válečné zisky uložili již za války způsobem, který by je pojišťoval proti řešením nějakým násilným opatřením. Bylo jich hojně. Po několikáté větě poznal jsem jejich soukromý zájem a přestali pro mne býti experty (kupovali domy, statky, dělali investice, platili předválečné dluhy atd.) a přimlouvali se za devaluaci, poněvadž by je stihla nejméně. Sám jsem neměl osobního zájmu, poněvadž válka a vězení vyčerpalo všechny patnáctileté úspory moje.“

(Co znamená hodnota a pohyb měny) Co v podstatě znamenaly papírové peníze, obíhající na československém území? Jednak nárok na Rakousko-uherskou banku, respektive po nostrifikaci na československý stát. Jako věřitel neměl tento stát vůči Rakousko-uherské bance valných vyhlídek: z jejího zlatého pokladu byly trosky, jinak tu byly už jen budovy a zařízení. Československý stát byl tedy velkým dlužníkem vůči obyvatelstvu, od něhož si jeho předchůdce, rakousko-uherský stát, pomocí inflace vlastně ve velkých rozměrech vydlužil prostředky na válku. Jestliže by kupní síla koruny stoupala, tu by nárok obyvatelstva, pokud papírové peníze vlastnilo, na stát stoupal, ale s tím by stoupalo i břímě státu. Klesala-li by koruna, klesal by i souhrn nároků jejích držitelů vůči státu, ale klesalo by zároveň i břímě dlužníků. Avšak tato rovnost by byla zdánlivá. Ze dvou eventualit: bohaté obyvatelstvo — chudý stát, chudé obyvatelstvo — bohatý stát, je první nepochybně pro celek příznivější, poněvadž více kapitálu v rukou obyvatelstva umožňuje vydatnější činnost hospodářskou. Státovky čili nárok na stát znamenaly ovšem jen část národního majetku. Peníze nejsou jenom uchovatelem, nýbrž i měřítkem hodnot. Je-li jejich hodnota proti dřívějšímu nízká, znamená to vládu velkých čísel, velkých (číselně) majetků, velkých cen, velkých důchodů — a tato velkost, třeba jen zdánlivá, svádí k utrácení a nehospodárnosti při spotřebě

i výrobě. Při vyšší hodnotě peněz je tomu naopak (ač příliš vysoká jednotka peněžní svádí k tomu, že mnoho drobných věcí a služeb se jí cenou přizpůsobuje a zdražuje tak živobyť). Obě tyto protichůdné tendence projevují se však ještě daleko intenzivněji, jestliže hodnota peněz není stabilisována, nýbrž pohybuje se, klesá nebo stoupá. Klesající kurs měny znamená stoupání cen a tudíž umělou konjunkturu se všemi důsledky; stoupající kurs naproti tomu pokles cen a tudíž zesílenou konkurenci. První znamená snadné výdělků, druhé naproti tomu nucení k hospodárnosti; první odvádí od šetrnosti a tvoření kapitálu, druhé je podporuje; první znamená snadnost zvyšování výrobních nákladů, ochotu povolovat požadavky, jež se přirazí k ceně, všeobecné hnutí za zvyšováním důchodů; druhé naproti tomu nutnost racionalisace, výchovu k pracovitosti, větší respekt k spotřebiteli, jemuž se dostává výhod z poklesu cen. Při prvním pochodu kromě toho nehybné složky výrobních nákladů — dluhy, daně, do značné míry i mzdy a platy — svým reálním poklesem jsou darem výrobcům, při druhém pochodu naopak nutí podnikatele, aby šetřil materiálem, prováděl racionalisaci, rychleji obracel kapitál, usiloval o snížení úrokových břemen, krátce zdokonaloval svou soutěživou sílu. A byly zde i další důsledky. Při prvním pochodu dřív nebo později musila výroba obecným přizpůsobením všech hospodářských čísel pozbyti svých umělých výhod a buď usilovati o nový pokles kursu nebo upadnouti v krizi, obrátiti a sama se dát na cestu druhou; cesta druhá — nešlo-li se po ní arci příliš daleko, aby se nestala nesnesitelnou dlužníkům — musila brzy projevit následky zdokonalené výrobnosti ve stoupnutí blahobytu valné většiny obyvatelstva.

(Poválečné poměry) Tyto všeobecné úvahy vedly k tím určitějším důsledkům, jestliže se k nim přidala mimořádná situace poválečná. Obyvatelstvo strádalo hladem po zboží: po potravinách, po oděvu, po domácím zařízení, po uhlí, také po bytech, průmysl po surovinách. Vnitřní trh dychtil po stoupnutí výroby, zahraniční pak sliboval skvělý odbyt cukru, textilu, dříví, sklu a porcelánu, papíru, lihu, sladu a jiným československým specialitám. Výrobnost znamenala nejenom nasycení spotřeby i výdělek, nýbrž také uklidnění vyčerpaných lidí, návrat k normálním poměrům a rychlé a trvalé

stoupnutí životního minima. To vše znamenalo nejenom změny materiální, nýbrž i podstatné změny mravní, průlom do válečné psychologie a hysterie, návrat k práci, k evolučnímu způsobu myšlení, k rozvaze a pokroku. Rašín nebyl ani minutu v pochybnostech, že inflace musí být zastavena nejenom teď, nýbrž i zne-možněna do budoucnosti. Stejně rozhodně byl však i pro hodnot-nou, těžkou korunu — a když se vzdal plánu, vytvořiti ji rychle nebo dokonce rázem, zůstal přece rozhodným stoupencem kursu pokud možno vyššího, i když se rozhodl dospěti k němu jen zvolna, organicky.

(*Otřes hospodářské morálky*) Válka demoralisovala všechny vrstvy obyvatelstva a ve všech směrech. Teď se končila, lidé přestali se bát o své životy a zdraví, přestali surověti vražděním a nucenou zahálkou, přestali být hromadně nuceni k podvodům a lžím, nebyli už přímo hnáni k tomu, aby si ulehčovali svůj osud horeč-ným vyhledáváním požitků, rozvratem rodinného a pohlavního života, existencí ze dne na den. Zde všude sliboval nápravu čas. Ale velikým společenským činitelem byla nejenom válka sama, nýbrž i poměry, které vyvolala, a mnohé z nich zůstaly. Hospo-dářské síly podržely svou stupňovanou moc a každý viděl, že opravdová náprava závisí na tom, dojde-li k obratu i zde. Podní-katel i zaměstnanec, a to veřejný i soukromý, všichni okusivše zahálky a lehkých výdělků a zisků neb aspoň zvyšování důchodů a pozorující to také na jiných, byli vyšínuti z normálního stavu společnosti. Z výroby stala se spekulace, z obchodu reálného ne-reelní, špatné příklady sváděly jedny k napodobení, druhé, kteří jimi jen trpěli, plnily nechutí k práci a záští ke společnosti. Bylo docela přirozeno, že velké množství lidí věřilo a žádalo, aby spravedlnost byla zjednána cestou politickou, radikálními zásahy státu i stupňovanou svépomocí, konfiskací majetku, tresty za lichvu, diktováním cen a mezd. Bylo stejně pochopitelné, že činili na celek nárok, aby udělal konečně přístrž utrpení jednotlivců i rodin, zajistil práci slušnou minimální odměnu a nahradil tak širokým vrstvám aspoň část hrůz, které vytrpěly. Bylo konečně pochopitelné i to, že v obecném rozčilení nebylo jasného pohledu do hospodářského stavu společnosti, jeho rozhodujících příčin

i možností nápravy. Zdálo se, jako by hospodářské zákony byly suspendovány.

(*Potřeba obratu*) Působily však přesto dále, a jmenovitě nejvyšší z nich: že nezbytnou podmínkou společenského blahobytu je práce. Sebe ideálnější distribuce výtěžků nemohla odstranití nedostatek chleba, masa, textilií, uhlí, bytů, surovin, malomoc dopravy, obecné zhoršení výroby. Pokles na straně statků byl stejně zhoubným vinníkem drahoty, jako tisk bankovek. Opravdová, rozhodující pomoc byla jenom jedna: celý národ, podnikatel jako dělník, sedlák jako obchodník, úředník jako učitel musil se sebrat a obnovit rozvrácené hospodářství novou, a to zvýšenou příčinností, ať již sloužila přímé výrobě nebo její organizaci či přípravě službami státu a vzděláním dorostu.

(*Stanovisko cti*) Vášnivě po tom toužil Rašín, a zde vyzařoval jeho vnitřní svět. Miloval svůj národ, dovedl pro něj riskovatí a nésti důsledky, nyní však chtěl, aby, nabyv znovu svobody, dovedl z ní také něco udělati, *chtěl, aby se vyznamenal před světem*. K těmto výšinám pro Čechoslováky, nedávno ještě nadobro neznámé, vedly jen dvě cesty: jedna pro jednotlivce světové úrovně, druhá však i pro celek, jestliže se uplatní tam, kde menší počet není rozhodující překážkou: v solidním vybudování státu a obnově pořádku uprostřed zemí, ohrožených bolševictvím, které svět nebyl neochoten spojovatí se slovanskou povahou. Teď byl čas nejen vyvrátit předsudky, také, možno-li, dátí příklad. Co mohlo býti skvělejšíím činem než vykročiti z přítomí dějin naráz mezi nejzdatnější národy světa?

(*Hospodařiti!*) Rašínovi byla to věc národní prestiže, ale i mravního přesvědčení. Zvykl klásti velké nároky na sebe i své. Jeho jasný, střízlivý rozum, nepřátelský neurčitosti a frází stejně jako sebeklamu a snění, zřetelně mu ukazoval oblast a směr jednání. Vojáci právě odkládali zbraně, honosná feudální společnost byla poražena střízlivou demokracií, z politického a sociálního rozvratu v Rusku rodila se strašlivá bída. Jednatí teď znamenalo především hospodařiti. Lidé se vraceli na svá pole, do dílny a továrny, k dopravě, za pulty a psací stoly. Jen tam mohli zase sebe a své rodiny opatřiti vším potřebným, vyživití svá hustě zalidněná území, přizpůsobiti svůj život opět výši svých potřeb. Bylo potřebí práce

tisíců a tisíců mozků, aby se z klínu přírody zase bralo tolik, co by stačilo nejen k uhájení života, nýbrž i k jeho zvelebení, k náhradě válečných ztrát a obecného vyčerpání. Rašín, liberál, byl přesvědčen, že kultura se nemůže obejít bez výsledků přirozené souhry jednotlivých úsilí o největší výtěžek, a byl přesvědčen, že hospodářský individualismus vytvoří si ve stupňované soutěži také nejspolehlivější prostředek proti lichvě. Znal život výdělečný jako advokát dostatečně i s jeho stránek méně světlých, ale byl optimistou v přesvědčení, že celkový výsledek se obrátí k obecnému dobru, a že opravdová práce a vytrvalá snaha po lepším pomůže v lidech obnoviti pozapomenuté mužné ctnosti.

(Pro stát!) Ale to nebylo všecko. Každý měl povinnosti ke svému dobře pochopenému zájmu, měl však i povinnosti k celku. Hospodářský liberál Smithova rázu, kde běželo o jednotlivce, měnil se v saint-simonovce, kde nastupovala otázka celku. Lidské zájmy byly spolu spjaty materiálně, druh závisel na druhu, ale tvořili jako národ a občané téhož státu také velikou pospolitost mravní. Nemohlo se jim v celku dobře dařiti, byl-li stát v nepořádku, ale nemohli pak býti ani šťastni bez uspokojení této konkrétní náplně lidství. A měl-li se stát dostati do pořádku a poskytovat opět normální základnu pospolitosti, pak bylo k tomu potřebí obětí, a ode všech.

(Nutné oběti) Revoluce nemohla se nikdy obejít bez jistého chiliasmu. Také v československém státě byl ohlašován a viděn otevřený roh hojnosti, v němž je připraveno všecko, co odpíral nepřátelský stát, ale i mnoho z toho, co odpírala dosud lidská společnost svým méně úspěšným členům. Že hranice toho, co stát může trvale poskytovat, jsou dány daňovou silou jeho obyvatelstva, a že tyto hranice jsou nyní, po vysilující válce, mnohem těsnější, uznávalo se leda pro nároky druhých. Proto se velmi brzy musilo narazit na střízlivou skutečnost, která tvořila nutný rub samostatné existence i výraz mimořádných poválečných poměrů. Oběti přímé nebyly tak zlé. Že státu se musejí platiti daně, bylo přirozeno, a pokud to byly daně z válečných zisků, byly odůvodněny a velmi populární, aspoň u těch, kdo je neplatili. Když při kolkování bankovek byla zadržena polovina hotovostí, odůvodnilo se to jako

půjčka státu, z níž bude placena daň z majetku, kdežto všecko ostatní se vrátí, a bylo to provázeno důvěrou, že za to stoupne peněžité jmění ostatní i hodnota důchodů.

(Důsledky) Daleko větší nesnáze však dělaly oběti, které spočívaly v tom, že občané měli obmeziti neb odložiti své nové nároky na stát a hospodářství. Jestliže ceny měly jíti dolů, jestliže kupní síla a tudíž kurs koruny měl stoupat, jestliže stát měl dostati zahraniční úvěr, jestliže trh měl se plniti zbožím pro domácí potřebu i vývoz, nebylo možno, aby současně stoupaly všechny mzdy a platy, aby se držely vysoké, snadné zisky, nebylo možno, aby nároky na státní rozpočet šly do nekonečna a tudíž do hrozivé jeho pasivity, nebylo možno, aby zůstávala pokleslá výkonnost a nehospodárná výroba, nebylo krátce možno, aby všechny egoismy zůstávaly bez rozumné brzdy. *Proti instinktům musil nastoupiti rozum a trpělivost a odmítnouti neoprávněné, oprávněným pak povolovati jen tolik, kolik bylo pro stát a vývoj hospodářství snesitelné a možno.*

(Nová fronta) Rozvinouti, organisovati a držeti tuto frontu bylo dilem, slávou a nakonec tragikou Rašínovou. Bylo výrazem jeho vášnivě oddanosti obecnému dobru, jež ho stavěla do prvních řad a nad souhlas většiny a popularitu kladla mu věrnost k tomu, več věřil. Na boji rozumu s instinktem zakládá se všechna kultura, na jejich vzájemném poměru její stupeň. V rozvoji lidských kolektiv zračí se konec konců výsledek toho, do jaké míry přiblížila se mravní zásadě: dávatí vzdálenější, leč větší a trvalejší slasti přednost před okamžitou, ale menší a přechodnou. Jednotlivec to ví, neboť zná následky. U kolektiva je věc složitější: pro budoucí a pro celek nepracuje a nestrádá se tak ochotně, jako pro přítomnost, protože ovoce budou sklízeti možná až jiní, a v obětavosti a sebezapírání lidé od přirozenosti dávají přednost jiným. *Co si vyřídí jednotlivec sám se sebou, k tomu pospolitost potřebuje rozumu, energie a odvahy svého výběru – vůdců. Jinak by demokracie nutně spěla k úpadku.*

(Přípravy ve vězení) Rašín nebyl původně určen ministrem financí československého státu. Mělo se zato, že bude ministrem vnitra. Ale sám připravoval se pro ministerstvo financí. Nejvíce mohly o tom vypravovati zdi vídeňského vězení, kde napsal populární učebnici národního hospodářství a pilně a mnohdy horečně pro-

mýšlel zvláštní problémy poválečného hospodářství a jmenovitě československého státu. O tom svědčí několik sešitů poznámek, knížka o národním hospodářství, i spoluvězňové, jmenovitě Kramář a Červinka, účastníci společných procházek, ale také vojenský žalobce, který už v době vyšetřovací vazby uhodl a rozzlobeně řekl Scheinerovi, čemu slouží knižní materiál, který si Rašín do vězení dával posílati.

(*Ministr financí*) 16. listopadu byli zvoleni důvěrníci stran Národního shromáždění členy vlády. Za Státoprávní demokracii, která měla tam z půltřetího sta členů — vesměs československé národnosti — 46 poslanců, byl to Kramář jako předseda vlády, Moravan dr. A. Stránský jako ministr obchodu; ministerstvo financí připadlo vzájemnou dohodou členů vlády Rašínovi. Téhož dne toto ministerstvo zahájilo úřadování v několika pokojích prvního patra paláce Clam-Gallasova, zatím se čtyřmi konceptními úředníky. Koncem měsíce provedeno tam pak jmenování a rozdělení agendy.

(*Nesnáze finanční správy*) Ministr má velké cíle, ale zatím jen malé možnosti. Stát potřebuje peněz, peněz a peněz, ale správní aparát je slabý; stát potřebuje brzkého zásáhnutí do věcí valutních, zatím aspoň odříznutí od rakouské měny, ale neovládá ještě své území; nezbývá tudíž než vypůjčovat si a nápravu měny zatím odložit. Vybírají se tedy daně, zvláště z válečných zisků, ač to je velmi obtížné, poněvadž množství berních úředníků dělá rekvisice obilí a kontroluje mlýny, krátce je ve službách aprovisace, a berní úřady vyplácejí vyživovací příspěvky a podpory v nezaměstnanosti, takže státu utíkají příjmy nepředpisováním a nevybíráním daní. Na nové daně ovšem zatím nelze myslit. Stát tedy vypisuje půlmiliardovou půjčku Národní svobody, nadšeně přijatou, a pomáhá si kontokorentními zálohami peněžních ústavů (v lednu 1919 1250, v červnu 546 milionů a u poštovního úřadu šekového 926 a 320 milionů a v srpnu 1919 emise pokladničních poukázek za více než miliardu.

(*Parlament vydává peníze*) Na moři víc a více se bouřícím pluje loď — československý parlament. Pohyby veřejného mínění, které jej nese a vzdouvá, přenášejí se i na ni, jen málo se jich ruší navzájem, ještě méně překoná loď vlastní silou. I velitelský můstek,

kde je vláda, zmítá se s lodí, a mnohdy i tam jakoby se otvíral a nové vlny odtud bouřil měch, který druhdy dostalí a dychtivě otevřeli soudruzi Odysseovi. A přece je na můstku i muž, který drží na klíně drahocennou skřínku, jež musí býti v klidu. Nechtě se vybouří a vyzuří vášně, jež musily čekati staletí a stupňovaly se v nesnesitelné napětí za hrozných let válečných, nechť si lidé hodně hlasitě říkají, co myslí a co chtějí, starý kozák nezměknul, nepřestal s chutí dýchatí těžký vzduch schůzí a lomoz rozčilených lidí ho neodpuze ani neděsí. Ale dvakrát dvě nepřestalo býti ani teď čtyři, a ta skřínka v jeho rukou nesmí se rozbít! V ní jsou finance republiky, její příjmy a vydání, a tam i za největší vichřice musí býti rovnováha a pořádek. S příjmy se nevystačí, to se rozumí, zdroje jsou oslabeny, likviduje se válka a buduje se stát — ale právě proto musí být rozum i v děláních schodků a dluhů a rozdíl v tom, co je nezbytné a co může počkat. Ministr leje olej na vzduté vlny požadavků a přání. Snaží se zmírniti břemena, ukládaná nedočkavými poslanci státu, tím, že takové návrhy smějí býti podávány pouze po dohodě klubovních předsedů. Ale ta se brzy rozbije, hráze se protrhnou a sněmovna přijímá návrh za návrhem a zákon za zákonem. Rašín jde tedy 20. prosince 1918 na sněmovní tribunu.

(Nelze žít na útraty státu!) Je to jeho první řeč v Národním shromáždění. Tam je už plno neklidu a nedočkavosti, nedůvěry a nepřátelství mezi stranami a stavy. Venkov, dělníci, buržoasie seskupují se a jsou sráženi ve tři tábory. Všecko se sice nakonec přijímá jednomyslně, ale nejsou to už manifestace z prvních dnů a nejeden by raději viděl hlasování bojovná, vítěze a hlavně poražené. Včera už byly hlučné scény při zákonu o osmihodinové pracovní době. Teď podává ministr financí rozpočtové provisorium na první polovici roku 1919 a sněmovna po prvé slyší, jak to vlastně s financemi republiky vypadá. Potřebuje dvě miliardy (z toho 600 milionů na vyživovací příspěvky rodinám vojáků) a na ty se již v příjmech nedostává 700 milionů. Ale to není konec. Uskuteční-li se vše, co bylo ve sněmovně přijato kromě toho, vydá to půl třetí miliardy, čili všecko dohromady tři a půlkrátě tolik než očekávané příjmy. A Rašín s nevinnou tváří mluví: „Já se na všechny návrhy, které se strany vážených pánů i dám jsou

předloženy, musím dívatí vážně. Já nemám práva si mysliti, že některé tyto návrhy jsou podávány jen tak, jako návrhy agitační, poněvadž jsem přesvědčen, že zajisté páni členové, kteří tyto návrhy podepisovali, si řekli, co to bude stát a jakým způsobem se to uhradí. Já myslím, že povinnost tuto otázku si položití nepatří jen ministru financí, nýbrž patří každému členu tohoto slavného shromáždění." A vykládá, že je potíží s vybíráním daní, že není úředníků a nepřímé daně (z líhu a piva) neplynou. Bez rovnováhy ve státním hospodářství nelze však upravití valutu a dostati zahraniční půjčku a pořádek je věcí prestiže, také však podmínkou úspěchu na mírové konferenci. Mezi valutou a výrobou je souvislost, nestačí zlatý poklad, brzy by se rozplynul, kdyby nebylo finanční rovnováhy, a nestačí jen sebrat válečné zisky, musí se obnoviti pracovitost a spořivost. Za války lidé odvykli práci, dvě třetiny žily na útraty státu, jako vojáci nebo z vyživovacích příspěvků, a procento lidí, kteří zvykli si žítí bez práce, neobyčejně stouplo.

(*Bouře a utišení*) Teď už toho mají na levici dost, z hluku vznikne bouře, někdo zvolá: To je urážka, dělati z dělníků lenochy!, křičí se vlevo a tleská vpravo, a Rašín jen stěží utiší posluchačstvo důrazným prohlášením, že pracovati musejí všichni. Ale když na něho vykřiknou: vy napřed, v těch vyšších kruzích, přejde také k útoku, vztáhne to na sebe, a ač volají, že nebylo to míněno osobně, nýbrž celá třída, odpoví: „Já k žádné třídě nepatřím, jsem občan Československé republiky!" Pak se konečně vrátí klid a ministr má napjatý zájem i všeobecný potlesk nedočkavé sněmovny, když jí dává první zprávy o dávce z majetku, ač povídá v podstatě jen tolik, že to bude soubor daní a že to pak půjde rychle, ale zatím se to musí ještě tajit. Již teď a dlouho potom ukazuje *daň z majetku* svou velikou psychologickou a politickou váhu. Chudí viděli v ní jakousi protíhodnotu nouze, kterou za války vytrpěli, a trest na válečné zbohatlíky. Skutečný význam měla pouze pro měnu, ne pro celé státní finance, ale bez její sociální funkce, bez spokojenosti chudých a podrobení se majetných těžko by bylo lze překonati první doby. Proto také nemohla stačiti pouhá půjčka na valutní reformu.

(*Diagnosa z počátku 1919*) Na prahu roku 1919 provádí Rašín obšrnou diagnosu poměrů ve státě a v obyvatelstvu. Je vážná. Vidí stát z vnitřku, v místě rozhodujícím: tam, kde běží o poměr produkujících a konsumujících sil.

(*Tři choroby republiky*) „Republika, vlastně její obyvatelstvo,“ píše dru Benešovi 4. ledna do Paříže, „stůně třemi těžkými chorobami.“ Obyvatelstvo na vojně a vyživovacími příspěvky odvyklo práci a „ohromné množství lidu si myslí, že zůstane to trvale tak, aby stát živil dvě třetiny obyvatelstva.“ Druhá choroba je ta, že se věří ve všemohoucnost státu. „Nikoho, ani vůdčí lidi neodstraší, jak to vypadá ve státních podnicích, chtěli by, aby stát hned převzal všechny doly a velkostatky, čili aby se obyvatelstvo přeměnilo ve státní úředníky, kteří se budou rváti o hodnotní třídy. Všechno, co dosud prováděly země, okresy, obce, soukromé společnosti a spolky, nyní se najednou hodí na bedra státu a nikdo se nestará o to, odkud se na to vezmou příjmy. Každá činnost má být nejen státem řízena, nejenom jeho zákonodárstvím podporována, nýbrž přímo placena.“ A tak má stát prodávati životní potřeby levněji, než je nakupuje, má připláceti na výrobu a má garantovati jistý výnos při exportu a ovšem převzíti všechnu ztrátu. „Třetí choroba jest, že lid myslí, že svoboda předpokládá neposlusnost a znamená zákaz poroučeti.“ Administrativa se počíná následkem toho rozkládati, úřady se bojí nařizovati, výkonné orgány se zdráhají zakročovati a dělají, že nevidí. Bojovati proti první chorobě je velmi těžko, dokud není surovin ze zahraničí — dosud nedošlo odtud nic — a je nedostatek uhlí, továrny stojí a pro nezaměstnané není práce. Opatření jím zaměstnání je to nejdůležitější, neboť pak nebudou choditi po ulicích a pomýšleti na různá alotria. Zaměstnáním zbavíme se také té úžasné nervosy, ve které všechno obyvatelstvo žije a diví se, že za dva měsíce se všechno z gruntu nezměnilo, poněvadž právě má dost času myslet, když nemusí pracovat.“

(*Fata morgana*) Ve státních pokladnách je prázdnota. „Obyvatelstvo myslí, že svoboda znamená neplatiti daní, z exekucí si nikdo nic nedělá, takže nevím, jakým způsobem by se dalo hospodařiti dále.“ A teď následuje fata morgana, snad jediná v životě Rašínově.

Věř, v duchu informací, přinesených delegací ze Ženevy, že Československo dostane *válečnou náhradu*, ba soudí, že nedostane-li ji, „znamená to neodvratně státní bankrot.“ Očekává, že Československo nebude postaveno na roveň Rakousku a Maďarsku a nebude musit dělit se s nimi o nadělané dluhy, neboť to by znamenalo porážku. Válečnou náhradu od Rakouska představuje si ve formě věcné, jako odevzdání velikého materiálu, soustředěného tam a v Pešti, který tvoří jednak suroviny, jednak stroje pro stavby regulační a železniční park. Proto naléhá na dra Beneše, aby nárok Československa na náhradu byl Dohodou co nejdříve uznán a zabezpečen rychlým odevzdáním těchto zásob. Konstruuje pomocí této náhrady plán na reformu měny a to tak, že teprve co by nebylo kryto válečnou náhradou, krylo by se dávkou ze jmění. „Způsob provedení reformy mám již promyšlen.“ „Svůj plán však jsem neučinil předmětem debaty v ministerské radě, a to po klidném uvážení proto, že by sotva zůstal utajen, ale hlavně proto, že bychom tu válečnou náhradu utratili dříve, nežli bychom vůbec věděli, zda ji dostaneme. Neboť co se v tomto směru tady páše, co všechno kde kdo od státu chce, jest přímo neuvěřitelné.“ Jako americká půjčka, selhal nadobro i tento mezinárodní předpoklad reformy československé měny. Bylo nutno provést ji výhradně vlastními silami.

(*Rozhodnuto*) V lednu je již rozhodnuto, že ze všech reforem kromě odloučení měny od rakousko-uherské provede se jenom zásah nejmírnější: stažení přebytečného oběživa, ne proto, aby se pouhým úbytkem peněz zdvihl kurs koruny, nýbrž aby nastal návrat k úvěrovému hospodářství a možnost vlivu na měnu. „Bylo mi velmi vzdáleno“, praví pak Rašín ve výkladu svého finančního plánu, „myslet, že zmenšení oběživa bude mít za následek snížení cen. Takové mechanické myšlení, takové vyznávání kvantitativní teorie peněžní, dle níž peníze se pokládají za zboží a učí se: čím více peněz v oběhu, tím vyšší ceny a naopak, nebylo nikomu tak vzdáleno jako mně.“

(*Kolik zadržeti?*) Běželo však o to, kolik peněz zadržeti. Rašín chtěl zadržeti celých 80 procent: z předpokládaného oběhu deset miliard zbyly by tak dvě, ale ježto část byla ve státních pokladnách a tam

by se okolkovala úplně, zbyly by v oběhu ca tři miliardy korun — asi šestapůlkrát více než před válkou, což byl vyšší násobek než asi v celku stouply ceny. Co by peněžní styk potřeboval nad to, opatřil by si úvěrem u cedulového ústavu, ale to by již byly státovky obchodně kryté. Jak je oběh přesycen a jak snadno snese obmezení, o tom provedl Rašín dokonce hmatavý důkaz. Dne 25. ledna vypůjčil si u peněžních ústavů stát ne méně než jeden a čtvrt miliardy na hotovosti — ale za celý měsíc nebyla filiálka Rakousko-uherské banky požádána o diskont nebo lombard!

(Ne 80, nýbrž 50 procent) Ale všichni důvěrníci — Leopold, A. Novák, Pospíšil, Roos — jsou proti 80 procentům a tvrdí, že je to příliš mnoho. I ministerská rada se toho leká, ba vynucuje, že do zákona musí být dáno ustanovení, že menší částky budou do datečně propuštěny, a poslední naděje, finanční výbor, kde Rašín usiluje aspoň o zadržení 60 procent, selhává, když tam dr. Engliš vystoupí vůbec proti nucené půjčce a chce dobrovolnou. Marně namítá Rašín, že v dané situaci, kdy je v občanstvu příznivé a velmi silné imponderabile, to jest důvěra a oddanost ke státu a proto ochota podrobiti se i různějším zásahům, nemusí být obav. Zůstane 50 procent.

(Ve sněmovně) Stará sněmovna na Pětikostelním plácku (správně náměstí hraběte Fünfkircha, a Němci si na tom dost nabrousili vtip!) zažila už dost vášně, ale ještě více malomoci. V posledních letech před válkou i ten skromný genius loci jako by vyprchal před německou obstrukcí a anenskými patenty, a starý režim, jenž vídeňský parlament proměnil v nemocnici, ale přece z jara 1917 vyklidil, pražskou sněmovnu do poslední chvíle nechal skladištěm aprovisace zemských úředníků, až ji čtyřka Národního výboru 28. října dala vyklidit a vyčistit. Teď prožívala velké chvíle, nejslavnější, když v ní byl sesazen habsburský rod a zvolen prezident Československé republiky. Nebylo v ní většiny a menšiny, jen koalice, zato dosti výbušné nálady, dost výkřiků a příkrých řečí. Dnes, 28. února 1919, je svorná v tichém napětí. Dnes jí ministr financí položil na lavice návrh zákona, kterým má ho sněmovna zmocnit, aby vytvořil československou měnu, tedy zařízení, bez něhož vytoužený stát až dosud nebyl opravdu státem. Ale tento

návrh nemá už ráz manifestace, kterou se jen slavnostně potvrzuje daný stav, jak tomu bývalo dosud, celkem také při zákonu o osmi-hodinové době pracovní.

(Zmocňovací zákon) Se zmocňovacím zákonem v kapse půjde ministr financí a každému v republice, milionáři i nádeníku, Čechu i Němci, Pražanu na Novém městě a Vinohradech, libereckému textilníku a poslednímu chalupníku v Rudohoří a na Trenčínsku vezme na pouhé potvrzení polovičku peněz, které má v kapse a doma v punčoše či v pokladně. Je to však jenom začátek, drahota poleví, peníze zas budou něco platit, Dohoda pomůže, z ciziny přijde levnější zboží a lid republiky si oddychne. Tak doufají optimisté, ale i lidé střízliví, zástupci podnikatelů a obchodníků, i finančníci si říkají, že konečně bude aspoň jasno, protože z toho, co dosud v nekonečných debatách slyšeli o nápravě měny, devalvací, bankrotu a věcech, o které se téměř nikdo z nich po celý dřívější život nestaral, už všechny brní hlava.

(Ministr financí mluví) Shromáždění skoro dvoustupadesáti lidí se nevykládají valutní teorie. Očekávají jasný výklad o jasném rozhodnutí, a když se jim dobře podá, půjdou s sebou. Zde bylo na pravém místě prosté řečnické umění Rašínovo, jeho pevný hlas, gesto rozložené, kupředu nachýlené figury, držení hlavy husitského hejtmána s širokým čelem a hlavně pohled známých ocelových očí. Co bylo nejdůležitější, řekl hned na počátku: že je rozhodnuto jít v otázce měny určitým směrem, to jest nikoli cestou devalvace a státního bankrotu, stanovením nějaké vyšší jednotky, nýbrž povlnným zlepšováním kursu koruny, při čemž koruny nově nahromaděné a jmenovitě zbohatlické by se zmenšily dávkou z majetku a z jeho přírůstku. Se zřejmým účinkem na posluchače vyložil, kterak množství peněz vede k nízkému úrokování a tím k utrácení a rozmařilosti, ke schovávání zboží a k bursovní spekulaci. Vyřídil si národní, ale také osobní účet s dalším tiskem bankovek pro Vídeň i Pešť. Důrazně varoval před naívností, že by peníze pouhým okolkováním už stoupaly a byly všude vítány jako československé.

(Pracovat a šetřit) „My si musíme být vědomi, že jen tenkrát bude mít ta naše česká koruna skutečně dobrý zvuk a dobrý kurs, vyhovíme-li třem nejzákladnějším podmínkám správného života

hospodářského: dovedeme-li svůj rozpočet státní upravití takovým způsobem, aby nebyl pasivní, dovedeme-li v tom státním rozpočtu šetřiti, dělati jen to, co jest nevyhnutelně potřebné, všechno ostatní, co nemusí ihned býti, odkládati na budoucí časy a při tom krýti schodky, které vzniknou, novými daněmi. Ale my nesmíme šetřit jenom ve státě, musíme šetřit vůbec. Musíme šetřit a vyrábět, jiné pomoci nám není, jinak naše koruna bude stejně devalvována jako stará. My tedy v Národním shromáždění nějakým prostým zákonem, nějakým dekretem valutu napravití nemůžeme; můžeme ji napravití jenom tenkrát, jestliže všichni budeme pracovat a jestliže všichni budeme šetřit."

(*Rašínova bitva*) Narážejí na souhlasný článek v sociálně-demokratickém orgánu, nazvaný „Rašínova bitva“, končil: „Takové veliké věci dají se provéstí jen za spolupomoci, za upřímné spolupomoci veškeré veřejnosti. Bez této spolupomoci ovšem těžko může jeden člověk zmoci to, co světová válka tady nahromadila, a proto bych prosil všechny, ať už mají vliv v žurnálech nebo v úřadech, nebo kdekoli jinde, aby v těchto dobách, které byly nazvány bitvou, stáli na svých místech a pomáhali bojovat, poněvadž mohou býti ujištěni, že to není můj boj, že to není Rašínova bitva. Ne, to je bitva za lepší budoucnost finanční a hospodářskou Československé republiky, a tu musí býti všichni v řadách a všichni musí dbáti, aby ji udrželi, aby pomáhali."

(*Souhlas*) Plenum má celkem jenom jednu starost: o peníze, jež budou zadrženy malým lidem a jichž vrácení bylo ostatně slíbeno v zákonu, ač ne co do výše a data. Teprve později zdvihne se proti Rašínovi vlna agitace a nenávisti, když se dávka z majetku, nikoli jeho vinou, a tím i vrácení respektive vyúčtování zadržovaných částek nemírně protáhne. Z celého finančního plánu budou pak lidé viděti jenom to, čím k němu musili přispěti, a Rašín bude tím, jenž „chudým bral a bohatým dával“, jako by nebylo těch, kdo dělali o závod návrhy, jimiž vyvolávali zvyšování daní, a házeli důchody republiky do bezedné propasti demagogie.

(*Stroj běží*) Zatím je mužem, ba hrdinou dne. Národní shromáždění zákon rychle přijalo a připravený aparát spuštěn. Podporován vzplanutím veřejného ducha, dovedl ministr financí přenést na

veliký okruh energií, s nímž zahájil svůj plán. Všecky přípravy — natištění kolků, přetisk tisícovek, tisk vyhlášek — zůstaly v tajnosti, peněžní úředníci obětavě doplnili úřední síly a rozjeli se jmenovitě po Slovensku, komise pracovaly pilně a přesně, berní úřady, sepisující zároveň válečné půjčky, vykonaly celou povinnost. Ten týden — od 3. do 9. března 1919 — byl krásnou epochou národní a společenské svépomoci; občanstvo, které ve vzorném pořádku předkládalo své hotovosti, vykonalo tím zároveň kus mravního plebiscitu.

(*Kam s penězi?*) A s potěšením sledovaly chytré oči Rašínovy, jak horečně ale marně hledají poplašené peníze lidí, kteří chtěli vyzrát na stát, nějaké bezpečné útočiště, kde by nebyly poznány. Jedni hledali tmu pod svícem a utíkali do poštovní spořitelny, druhí platili daně (a těch nevyháněl), třetí konečně kupovali, co mohli, ale to byli ti, kteří kupovali již před tím, takže mohla se tehdy zrodit anekdota o muži, jenž ve své tísní utekl se jednou nohou do záhrobní a koupil si rakev.

(*Rakousko-uherská banka*) Československo mělo tedy svou měnu a mělo od 6. března i svou státní banku, to jest Bankovní úřad ministerstva financí, ve který proměněny zabrané filiálky Rakousko-uherské banky. Odpověď na její protest proti kolkování bankovek byla do jista z nejostřejších diplomatických not, které kdy byly vydány; byl to zřejmě doslov k Rašínovým kontroverším s vojenskými soudci o válečných financích a k jeho odsouzení. Vypočítav hříchy banky po 28. říjnu a nazvav ji „tiskárnou bankovek“ končil: „Proto protest neberu na vědomí a budu pokračovat dále v ochraně měny republiky, třebaš proti Rakousko-uherské bance, která nijak nedbala protestů a výstrah československé vlády.“

(*Hráz proti inflaci*) 10. dubna 1919 vydán konečně památný zákon, jehož § 10 ustanovuje: „*Zvýšení oběhu státovek jest přípustno jen tehdy, je-li pro toto platidlo plná soukromoprávní úhrada bankovní. Jiné rozmnožování může se státi pouze zákonem.*“ Prováděcí nařízení k tomu z 12. května pak ustanovuje, že „*přímé nebo nepřímé poskytování úvěru státu je nepřípustné.*“

(*Zadrženo 3·1 miliardy*) Bankovní úřad zařadil do kolkovací akce také filiálky Rakousko-uherské banky. Z jejích žirových účtů a u nás vydaných pokladničních poukázek zadržel polovinu, dohromady

miliardu, a převzal zadržanou polovinu bankovek (2·1 miliardy). *Dohromady bylo tedy při kolkování zadrženo 3·16 miliardy.*

(Soupisy majetku) Soupisy ovšem sloužily též účelům jiným. U válečných půjček a pokladničních poukázek Rakousko-uherské banky provedena zároveň nostrifikace kolkováním, jež mělo bránit tomu, aby se do státu nevozily další a tím nezvětšoval státní dluh — ač Rašín rozhorleně naznačoval, že majitelům válečných půjček nedá nic, hlavně ovšem proto, aby jich co nejvíce z republiky vyhnal, což se také podařilo. V polovině března proveden soupis vkladů (také anonymních) a členských podílů; nepřihlášené propadaly státu. Pak sepsány a označeny cenné papíry a zakázáno vyplácet nekolkované kupony. Sepsány neknižovní pohledávky (nepřihlášené propadaly), sepsány pojistky na kapitál, důchod i zboží (a tím i zásoby zboží), konečně movitosti, dobytek, stroje, suroviny a polotovary, cenné a umělecké předměty, od vypuknutí války koupené, a na konec nemovitosti a knihovní pohledávky. A stále pracovala na jedné straně propaganda: mluvme pravdu berním úřadům republiky! — na druhé zastrašování, že nikdo neuteče, přísežné výsledky tisíců úředníků bank a velkých firem a zatčení osob, jimž prokázáno, že podaly příznání falešná. Bohužel nebylo možno udržet zahájené tempo až do konce.

(Krytí nového oběživa) Majetková dávka měla sloužit výhradně nápravě měny, nikoli úhradě jiných státních vydání. Rozvržena byla ovšem podle výše a původu majetku a měla tudíž i dosah sociálně vyrovnávací. Ale bezprostřední cíl byl odstranění státovkového dluhu. Z jejího výnosu se arci mělo zaplatit i to, oč se jednotlivcům na hotových penězích při kolkování zadrželo více, než nyní činila jejich povinnost, ale jinak nemělo se z částek na ni zaplacených vrátit již nic do oběhu. Tím se ovšem oběh tenčil a bylo nutno toto zmenšení prostředků vyrovnávat tím, že se Bankovnímu úřadu opět předkládaly směnky, jež diskontoval vydáváním státovek. Ale to právě Rašín chtěl — neboť toto nové oběživo nebylo již pouhým nekrytým papírem, nýbrž bylo kryto soukromými směnkami, bylo tedy kryté obchodně, takže by stát sám ručil za částku stále menší a menší. Tak se měla připravovat nová organizace měny ještě před založením cedulové banky. Kromě

toho stále myslil Rašín na to, jak by blok nekrytých bankovek, potřebných pro efektivní peněžní styk, zmenšil co největším používáním šeků a poštovní spořitelny, aby nebylo ke krytí potřebi zbytečně velikých množství drahého kovu, která znamenají nebezpečí ztrát na ažlu a leží bez úroku.

(Cesty k lepší měně) Osamostatnění měny, zmenšení oběživa a zřízení Bankovního úřadu, dokud nebude zřízena akciová cedulová banka, bylo jen částí Rašínova plánu na nápravu měny a poválečných poměrů, které se zkažením měny souvisely. Bylo potřebí starat se o kovový poklad, jímž by měna, až se cedulová banka zřídí, byla kryta, a bylo potřebí uhraditi dluh státu, jenž vznikl převzetím bankovek po Rakousku, majetkovou dávkou, jež by zatížila občanstvo podle majetnosti, doléhajíc při tom s větší progresí na ty, kdo zbohatli až ve válce. Třetí etapou konečně bylo zjednatí pořádek ve státním hospodářství, vybírati daně, postarat se o nové a zmenšovati na druhé straně vydání, aby rozpočtový schodek postupně klesal a v blízké budoucnosti vůbec zmizel.

(Rašín volá) Je to čas postupné generální zpovědi všeho obyvatelstva. Po celé republice stojí fronty lidí a pomalu postupují k okénkům úřadoven — Rašín volá. Rašín stahuje a kolkuje papírové peníze, Rašín sepisuje a nostrifikuje válečné půjčky, vkladní knížky, cenné papíry, pohledávky a pojistky, Rašín sepisuje veškeren majetek, zatím ovšem jen movitý. Rašín také požaduje zlaté a stříbrné peníze a cizí valuty i pohledávky v cizině. Jenom tyto však, spolu s cizími valutami, na základě zákona a pod sankcí. Bylo to nejsnadnější útočiště majetku za války, poněvadž jej pak nebylo vidět a odolával znehodnocení domácí měny. Proto stojí fronta dobře oblečených mužů a žen před bankami, neboť se koná soupis těchto cenností a drahých kovů v safech a devisová ústředna je kupuje, proto se pouští hrůza ustanovením, že je možno žádati přísežné výsledky o tom, kdo takové věci kupoval, a revisní odbor ministerstva financí, zřízený 4. března, dostává právo dělati revise v bankách a peněžních ústavech.

(Pro zlatý poklad republiky) Platil dosud válečný zákon, podle něhož nikdo nesměl cizozemské valuty vlastnit. Ale Rašín chce více, také to, nač stát zákonitého nároku nemá. Zdá se mu, že zde

je možno využití dobré stránky národní povahy. Od let šedesátých Čechové s obětavostí, ba vášní konají sbírky. Jako ze svépomocí vyrostly záložny a největší česká banka, tak se s láskou a vytrvalostí sbírá na Národní divadlo, Matici, školy, podpory a nesčetné účely jiné. Teď je příležitost sbíratí na vlastní pevný krov nad hlavou, na zlatý poklad republiky; a na vyzvání rázem začínají vylézati zlaté a stříbrné mince z punčoch, truhel a zásuvek, a kromě nich šperky, hodinky, polodrahokamy, ba i zlaté borty z rakouských uniforem (53 kg!). Do konce roku 1919 je mezi dary na stotisíc zlatých mincí, na 200 kg zlomků zlata, tři čtvrtiny milionu mincí stříbrných, 2312 hodinek. Na dobrovolnou valutní půjčku bylo složeno cizích valut v hodnotě asi 3260 kg ryzího zlata a asi 27 vagonů stříbra, z výnosu darů a za veškeré stříbro mohlo býti kupováno další zlato. Nestačilo to ovšem na krytí měny — na pouhou jednu miliardu korun bylo potřebí 335.000 kg zlata! — ale byl to krásný začátek. A měna měla býti kromě kovu kryta i přebytkem hodnotných devis, získávaných aktivy obchodní bilance.

(*Obtíž soupisu majetku*) Velmi obtížným úkolem byla dávka z majetku. Zde se zájem státu potýkal s jeho slabými možnostmi technickými. Rašín chtěl, aby dávka byla zaplacená rychle — jednak proto, aby nebylo pokušení přelévati ji do cen, také však proto, aby se dostala domů, než nastanou majetkové změny a případná změna kursu a kupní síly koruny. Ale státní aparát nedovedl vše tak rychle provéstí. Soupis jmění peněžitého se provedl rychle, ale uvázl, když běželo o majetek věčný, takže trvalo velmi dlouho, než rozhodnuto, jaké sazby stanoviti. A když tu byly sazby, začalo zdoluhavé, těžkopádné předpisování, takže placení přišlo do doby podstatně jiné. Mnoho válečných zisků se již rozplynulo a bylo nutno povoliti steskům menších censitů a novelisovati, slevovati, po případě vraceti menší částky.

(*Počátky krise*) Československé koruně nebylo souzeno, aby se brala cestou, kterou ve svých prvních plánech jí určovali její tvůrcové, pomýšlejíce na francouzský frank. A celá republika dovedla sice do jara roku 1919 udělati několik energických kroků kupředu, ale potom zakolísala a počala těžce zápasiti s vnitřními obtížemi. Nastalo trpké *nazítří* všech revolucí, diferenciacce po-

litických a sociálních ideálů, a teprve nyní, kdy bylo jasno, že pouhý politický převrat nemůže odčinit hospodářskou zhoubu války a vliv změněných světových poměrů, byla opravdově a těžce cítěna obtížnost a tlak nové situace. Armáda musí mít nejen ducha, nýbrž i minimum toho, co voják potřebuje, jinak zachování kázně a bojová schopnost stává se problémem. Zde splněný ideál samostatnosti pozbýval své bezprostřední síly, a naděje na rychlý příchod lepších časů, které nemohly býti splněny, podkopávaly ducha pospolitosti, ač konsolidace státu nebyla možná bez dalších obětí. Na velikou většinu obyvatelstva působila hmotná tíseň, nedostatek nejpotřebnějších věcí a selhávající nervy. O jeho duši pak zápasily dvě skupiny vlivů o velmi nestejně síle.

(*Zápas o duše*) Strážlivá úvaha pravila, že obecné zchudnutí zlepši jenom šetrnost a práce. Zřídka kdy měly však klidné obecné pravdy tak málo vlivu. Ve svém účinku na lidskou mysl nerovnaly se ideám, které je prohlašovaly za staré sobecké lži měšťanské ekonomie. Proti poměrům nevzpírala se jen přirozená reakce lidí, kterým se vedlo špatně a jimž ani život hospodářský, ani veřejná organizace výroby a spotřeby zatím nedovedla opatřit lepšího živobytí. K přirozené nespokojenosti přidávala se soustava ideí, které nemířily ke zlepšení toho, co tu bylo, nýbrž slibovaly strádajícím pomoc novou úpravou společnosti a hospodářství, jež vyvrcholí zrušením soukromého vlastnictví. Proti ideí národní solidarity vztyčoval se program třídního boje, idea solidarity slabých proti silným, vyvlastnění kapitálu a ovládnutí výrobních prostředků, a to podle jedné celou společnost, podle druhých však jenom jednou třídou, diktujícím proletariátem. Dvě mocné opory měl tento proud: konkrétní, hmatavá, byla v tísní, kterou pocítovala velická většina národa, druhá naproti tomu plynula z pólu zcela protichůdného, z mystiky kolektivismu, jenž pracoval představami o životě nejen materiálně lepším, také mravně vyšším než byla soustava, které šmahem přičítány na vrub nejen útrapy širokých vrstev, nýbrž i násilnosti a hrůzy světové války. Vedle skutečné hospodářské historie republiky po několik let poběží vývoj jejích reflexů v duších, ale také vliv nových ideálů, které snaží se jí uchvátiti, a to ne již, jak druhdý bývalo, pouhým tlakem

veřejného mínění a oposičnických stran, nýbrž v míře daleko rozsáhlejší, ovládnutím státní moci, které málem se stane výhradním, čili režimem čistě socialistické většiny a vlády.

(Zápas o moc) To již nebylo měření liberalismu se socialismem, jako v Luhačovicích a Turnově a v nesčetných utkáních agitacích, nýbrž zápas o jejich skutečnou moc ve státě, o bezprostřední utváření poměrů, o přítomnost a budoucnost. Individualismus a kolektivismus nebojovaly už jen s tribun a stránek novin a knih, nýbrž zblízka, a ne o směr, nýbrž o konkrétní moc. Republika stála na rozcestí mezi západem a východem, mezi vládou tradice a výběru na jedné a vládou proudících mas na straně druhé, nad nimiž se teprve improvisovala diktatura. Socialismus je v prudké nepřetržitě ofensivě, je otázkou dne i doby, má nepochybnou psychologickou převahu. Jeho odpůrci, kteří se opírají především o to, co jest a co se vžilo, jsou v nesnadné defensivě.

(Problémy obecné a národní) A přece tento zápas není, nemůže, nesmí být vším. Problém uspořádání společnosti je sekulární a světový. Tolik však je už viděti, že bude rozhodován podle států, a že bude záležitosti především na tom, jakou cestou půjdou velcí, rozsáhlá, kulturní a bohatá státní území. Zde naproti tomu byl nový státní útvar, jenž se sotva vyloupnul ze středoevropského chaosu a jenž musil především usilovati o to, aby se organisoval a postavil na pevné nohy. Nehledě k nutnostem rázu politického, musil dávat do pořádku celé veřejné hospodářství, krýti vydání, sháněti daně, organisovati dopravu a státní podniky, regulovati zahraniční obchod, napomáhati výživě obyvatelstva a opatřování surovin. A to vše musil dělati co nejúčelněji, to jest prostředky co nejlépe přizpůsobenými cílům, a při tom pečovati o rovnováhu mezi příjmy a výdaji, což znamenalo na jedné straně opatřovati nové zdroje, na druhé udržovati vydání v mezích, aby je stát unesl. Ať byl stát levý nebo pravý, rovnováha v jeho hospodářství, možnost úvěru a daňová schopnost obyvatelstva byly zásady, od nichž se nemohl uchýliti, nechtěl-li ničiti občany tiskem bankovek nebo upadnouti v peněžní závislost na cizině, což obé znamenalo ohrožení samostatnosti.

(Úkol vůdce) Obrátiti k tomu myslí obyvatelstva, a to ať propa-

gandou nebo argumenty faktů, v nejhorším přípapě i zmoudřením ze škod, býti hlasatelem potřeb státu a povinností ke státu, dbáti při tom, aby státní politika obyvatelstvu opravdu pomáhala zajišťovati a zlepšovati výtěžek společného přičinění, raziti cestu z chaosu k normálnímu životu, kde se teprve dalo pomýšletí na skutečné reformy, nezapomínati při tom a nedati zapomínati, že zatím nejlepším lékem je zaměstnanost a dostatek zboží, podnikání a tvoření kapitálů, vývoz výrobků i sílení vnitřního trhu — to bylo poslání těch, kdo z lásky k vlasti i z politického pudu měli touhu i ctižádost reprezentovati vyšší rozum a býti vůdci.

(*Nové problémy*) Revoluční národní shromáždění má úkol dáti republice ústavu, proto v něm také nejsou národnostní menšiny. Ale poměry nutně vyžadovaly tolik zásahů veřejné moci, že sněmovna musila dělati všecko možné a fungovala tudíž jako normální parlament, jenž reaguje nejenom na naléhavé potřeby, nýbrž i na podněty čistě politické. Její schůze, které se ostatně podobají spíše spolkovým hromadám, jsou zrcadlem všeho, co zmítá vzrušeným životem obyvatelstva. Stejně se mění celá veřejnost, noviny i činnost stran. Politika se stává velice spleťitou a namnoze záhadnou. Několik idejí, s nimiž vystačila před válkou, buď je uskutečněno anebo ve své všeobecnosti selhává. Ale i to, co připojil válečný vývoj od uvolnění roku 1917, vůči skutečnosti většinou nepostačuje. Jestliže liberalismus zanedbával konflikty sociálních sil, chyboval zase socialismus tím, že se soustřeďoval na požadavky sociálního pokroku a rozdělení důchodů, nedbaje toho, do jaké míry ochuzené a rozvrácené hospodářství poskytne pro ně trvalý podklad. Proto veliký úspěch přinesla tato doba, schopná velikých proměn, především agrárářům, kteří, podporováni aktivně socialisty a bez zásadního odporu, přicházeli s jasným požadavkem pozemkové reformy, jenž sliboval stráníkům bezprostřední výhody a straně popularitu.

(*Mzdové hnutí*) Naproti tomu z požadavků socialistů ve velkém slohu působila jen osmihodinová pracovní doba; všecko ostatní, co mělo vybudovati sociální stránku práce, ustupovalo v širokých vrstvách do pozadí před velkým mzdovým hnutím. Zde vskutku kynuly úspěchy, viditelné a poměrně snadné. Ale socialistická

politika — pokud její levice nepracovala takto vědomě k rozvratu dosavadního řádu — zabíhala tím do stavovství, a třebaš bylo mzdové hnutí vzhledem k cenám do velké míry jen obranné, bylo ostatními vrstvami přijímáno jako složka zdražování.

(Dopláčení na mouku) Stát naproti tomu, cíť nepoměr cen a pracovních důchodů, jmenovitě těch, jež vyplácel sám, snažil se je mírniti racionováním mouky, ale na tu rekvíroval obilí za nerentabilní ceny, a čeho se nedostávalo, kupoval za hranicemi. Nízké přejímací ceny však stlačovaly výsledky rekvisic a pudily zemědělskou výrobu do živočišné a do pěstování cukrovky a rostlin volných. Mouka pak, kupovaná venku za drahé světové ceny, ještě zvyšované poklesem koruny, byla doma prodávána za nízké ceny přídělové, čímž vznikaly ohromné deficít, které zvyšovaly rozpočtové i skutečné schodky státního hospodaření, a tyto opět měly svůj podíl na dalším poklesu kursu koruny, v němž se silně uplatňovaly momenty psychologické. Při tom stát musil regulovati vývoz i dovoz a hospodařiti devisami, ježto by se mu koruna jinak byla úplně zhroutila — ale tím, pokud koruna byla dobrá, udržoval proti cizině vysoké ceny životních potřeb mimo potraviny. To však zase tísnilo veřejné zaměstnance a vynucovalo zlepšování jejich bídných platů aspoň cestou mimořádných přídavek drahotných a rodinných (sociální mzdy).

(Nesnáze) Za války točilo se toto osudné kolo také, ale mnohem pomaleji, většinou nebylo pomoci, bylo násilné ticho, a když se protrhlo, kynulo vysvobození. Teď zde svoboda byla, suverénní národ měl všecku moc, ale užíval jí jenom s rozpaky a částečně. I kdo bezohledně zastával jenom nejbližší zájmy, mimoděk byl srážen úvahou, zda účinky na všeobecnost nesmažou skutečný výsledek. Velká spleťtost a novost hospodářských a sociálních jevů a vztahů, nad to komplikovaná choulostivým problémem měnovým, vedla k obecnému tápání a namnoze k bezradnosti a fatalismu.

(Nová zkouška státníkova) Teď začínala zkouška státníkova. Válečné spiklenectví a 28. říjen byly velké sázky, ale v celku popohnání událostí, finanční plán byl založen na poměrech tehdy v podstatě méně složitých a jeho první, rozhodující část byla nesena důvěrou

a souhlasem celku. Teď bylo jinak. Pomoci mohl jenom, kdo se postaví proudu, jenž vypadal jako slepé, unášející fatum. *Bylo nezbytno čeliti dalšímu klesání koruny*, které bylo pramenem všeho zla, kdežto obrat ve vývoji kursu naopak klíčem k nové situaci. A poněvadž *klesání koruny vzniklo také z nedůvěry ke státu, to jest k jeho schodkům a vnitřním poměrům, musilo se to změnit*. Stát musil obrátit.

(*Stoupenci poklesu koruny*) Byla to úloha nadlidská. Stát nemohl obrátit sám, leda s celou tendencí všeho hospodářství, neboť všechno bylo navzájem těsně spjato. Komunisté, kteří vítali pokles koruny, protože si slibovali od něho společenský rozvrat, nebyli sami. Pokles koruny počal tvořiti vydatnou vývozní prémii pro exportéry, kterým se při něm skvěle vedlo. Zaručoval jim téměř zisky, takže se nemusili příliš starat o výrobní náklady a o domácí trh. Také valutní spekulanti měli zlaté časy, koruna klesala s markou, o níž se vědělo, že klesat musí. Ale také ostatnímu obchodu stálá horečka, v níž se ocitlo celé hospodářství, nebyla proti mysli, neboť i zde ceny stoupaly a nahrazovaly tak smršťování konsumu, zvláště u dražšího zboží. Zaměstnavatelé proto nevzpírali se zvyšování mezd, které si přiráželi k cenám, a dělnické organizace rovněž nebyly proti těmto laciným úspěchům. Stát konečně uklidňoval obyvatelstvo moukou, dávanou zpola zadarmo, deficity zvykal si hradit výnosem prodeje cukru a lihu za hranicemi, ale i půjčkami a zálohami u bank, a bylo dosti hlasů, které mu radily, aby jen šel do inflace, že hlavní věc není kurs měny, nýbrž to, jak slouží obyvatelstvu, a to bude mít rozhodný prospěch ze stupňované výroby a vývozu.

(*Nutnost obratu*) Tato mohutná, třebaš psychologicky tak disparátní fronta měla obrátit — a to ze dvou motivů, které neměly už té síly jako dříve, neboť obecné ideje byly otřeseny a k obratu nyní byly nutny osobní oběti: z vlastenectví a z lásky k československé koruně jako výrazu pro mezinárodní klasifikaci národa! Nebylo však vyhnutí: inflace byla jedem a vysoká čísla sebeklamem, žádná lidská moc nemohla rázem smazatí válečné vyčerpání a zatížení země, nedostatek potravin a surovin, jež bylo nutno dovážeti v první řadě, nikoli hotové výrobky, nic nemohlo škrtnouti fakt ochuzení a jeho důsledek, obecné snížení životní míry.

Nějaký čas musilo se to ještě vydržet! Rašín byl pln optimismu: země byla bohatá a plodná, obyvatelstvo se hospodářsky před válkou skvěle osvědčovalo, scházející kapitáni a vůdcové na nových drahách zahraničního obchodu byli otázkou času. Šanse tu byly, republika stále kynula budoucnost i mezinárodní postavení, zvláště když Němci a Maďaři den ze dne klesali — ale musila se sebrat, udělat pořádek, hospodařit, vydávat s mírou, nedělat dluhy na nic jiného než na odůvodněné investice a věci opravdu mimořádné, a nedopustit vnitřní předlužení, po němž by přišlo i zahraniční, jež by pak znamenalo ohrožení nejen měny, nýbrž i státní samostatnosti. Proto stát musil šetřit, obracet každý krejcar, mírnit se v sociálních vydáních, houževnatě se bránit deficitům, a pokud by nestačily vydatné nové daně, apelovat i k veřejným zaměstnancům i k voličům čili politickým stranám, aby stále měli trpělivost a obmezovali svoje nároky, i ty nejspravedlivější.

(Druhá fronta) Ale s kým to měl Rašín jménem státu, jenž v takových situacích počínal povážlivě blednouti v abstraktum, všecko vykonat? Spojenců mnoho nebylo. Ve sněmovně a ve vládě byly dvě socialistické strany, které ze socialisace za nejbližší a nejsnadnější považovaly zvyšování důchodů a konsumentské subvence, vidouce v tom spravedlivější podíl mas na výtěžku práce. Byli zde agrárníci, kteří se domáhali vyšších rekvisičních cen, poukazující na světové ceny a drahotu výrobků průmyslových. Byla zde konečně vlastní strana — ale tu tvořil obchod a průmysl, jemuž se rovněž s cenami lépe šlo nahoru nežli dolů, a tvořili ji gážísté, kteří jmenovitě ve středních a vyšších kategoriích byli hůře bití než všichni ostatní a žádali od státu pomoc.

(Úkol ministra financí) Byla to dosti těžká situace, i dokud seděl Rašín v kabinetu a hájil v ministerských radách a koaličních poradách zájmy resortu, vzpíral se proudu návrhů, které znamenaly nové a nové zatěžování státní pokladny, a potýkal se s jednotlivými resorty o jejich nároky na rozpočet a státní pokladnu. Už tenkrát, ve vládě a vládní většině, byl to boj proti všem. S čím kdo přicházel, vždy bylo neodkladné a nezbytné, ohromného úsilí bylo třeba, aby z toho, co považovali za nutné, slevili na to, co bylo možné. První rozpočet ovšem nemohl býti jiný než deficitní.

Výdaje byly mimořádné, válečné (demobilisace, vyživovací příspěvky, zpustošené dráhy, vytvoření vojska a nezaměstnanost!), příjmy však trpěly tím, že starý režim téměř nezvyšoval daně a ještě rozrušil celý berní aparát tím, že mu uložil provádění aprovisace, vyplácení podpor a jiné věci. Ale rozpočtový schodek na rok 1919 se rapidně zvyšoval: prvotní odhad byl 1400 milionů, v únoru 1919, ač přímé daně odhadnuty výše, 2200 milionů, za šest neděl nato 3400 milionů a v rozpočtu, usneseném v červnu, byl 3900 milionů; v prosinci však přišla vláda s dodatečným rozpočtem a v něm schodek vzrostl na 4905 milionů, ač zatím mimo jiné zvýšeny o sto procent železniční tarify. V rozpočtu červnovém byla vydání 6713 milionů, v dodatečném již o 1900 milionů více!

(Rozpočet) Řeč, kterou Rašín uváděl 21. května 1919 svůj první rozpočet, promluvil již v jiné atmosféře než byla ona, když ohlásil kolkování bankovek a finanční plán. Veřejnost i sněmovna se již zmítaly zápasy, ač ještě trvala všennárodní koalice. A nejednomu se již tehdy zdá, že by všecko šlo hladčeji, kdyby všecka vydání nenarážela na stálý, zarputilý a většinou hlučný odpor muže, jenž si tak pomalu v kabinetu, ve sněmovně i mezi lidmi dělá mimořádné, ale velmi nežádoucí postavení člověka, který nedává, protože nepřeje. Zase a zase naskýtá se přirovnání: republika je jako mladé manželství, které klopýtá o finance a kde žena a muž počínají si vytýkati a již vyčítati: on nehospodárnost, ona lakotu. Jak málo měla však republika opravdových mužů!

(Nápor na stát) A přece ho všichni pozorně a s velkým zájmem poslouchali, když vstal a jal se vykládati nejen obraz, nýbrž i své pojetí státního hospodářství v tomto roce. Byl ve svém živlu. Rozpočet, jmenovitě v této mimořádné době, plné státních zákroků, byl nejen rozvrhem příjmů a vydání, nýbrž i souborem mocných zásahů do života společnosti. Lidé se rychle vraceli k práci, k podnikání, k hospodářskému myšlení a normálním poměrům. Ale vedle rostoucí činnosti výrobní a podnikatelské, kterou si přál v největším rozsahu ponechat sobě samé, bylo tu vlnění lidských instinktů a vášní, které musilo býti proniknuto rozumem a ovládnuto vůlí. Lidé si navykli spekulovat, lichvařit, pohodlně vydělavat, šidit stát, šidit zákazníky i zaměstnané, šidit práci, brát

veřejné peníze neprávem a za nic, vydávati je lehkomyšlně a nesvědomitě, a hromadně se hrnuli do veřejné služby. Množství podpor se vyplácelo bez kontroly, státní peníze plynuly nehospodárně a zbytečně, a počet úředníků a zřízců rychle rostl a ještě se valily vlny nových žádostí, vzdouvané protekcí a intervencemi. Nezkušenost a slabost otvíraly tomu dveře, naivní představy o všemohoucnosti a nevyčerpatelnosti státu sankcionovaly proud, jenž byl v celku souhrnem nesčetných egoismů, o sobě oprávněných i neoprávněných, ale dohromady v té síle a za té situace zhoubných.

(*Předčasně naděje*) Svým rozvržením zdůrazňoval rozpočet, že jest výrazem abnormálních poměrů, ale spěje k normálním. V řádné části byl dokonce aktivní. Schodek tvořily teprve náklady, obsažené v části mimořádné: vyživovací příspěvky rodinám záložníků a jiné vojenské podpory (1200 milionů), doplácení státu na chléb a mouku (220 milionů), podpory v nezaměstnanosti (216 milionů), deficit železnic (350 milionů) a mimořádná potřeba ministerstva národní obrany (462 miliony). Ale v mimořádném rozpočtu byla i částka, která svým umístěním zřejmě svědčila o měnových plánech ministrových: byly to 864 miliony na přídavky státním zaměstnancům, peníze, které velmi nedostatečně valorisovaly úřednické platy, jež se opozdily daleko za vývojem cen, ale byly vřaděny do extraordinaria, tehdy ještě v předpokladu, že vývoj měny i cen bude takový, že učiní přídavky zbytečnými nebo aspoň menšími. Tento předpoklad ovšem nenastal. Ale svůj první rozpočet podával Rašín ještě v době vysokého kursu koruny, a třebas nezaručoval další jeho stoupání ani další pokles cen, nebude-li dosti trpělivosti ve všech nárocích a požadavcích, konstatoval aspoň, že se podařila stabilisace, to jest poměry byly zachyceny, aby se již nehoršily. V tom se arci klamal.

(*Šetřit*) Spolu s únorovou řečí o kolkování bankovek obsahuje rozpočtová řeč květnová velkou část finančního kreda Rašínova. S velkým důrazem ozývá se tu: *šetřit*. „Máme mimořádně velký deficit. A já jen o jedno prosím: přestaňte jej zvětšovat! Přestaňme jej zvětšovat, poněvadž rozpočet a deficit jsme dělali, ježto jsme si skutečně myslili, že musíme za živého boha mírově býti živi.

My jsme jej dělali z jisté netrpělivosti, že všechny ty křivdy, které spáchalo na jednotlivých stavech Rakousko, musí býti okamžitě, přes noc odstraněny. My jsme dokonce — a bylo mně to často velice hořké, když mně to bylo vyčítáno — mysleli, že musíme všechno, co jsme nevynutili ve své pasivní resistenci proti Rakousku na rakouských vládách, obratem ruky splniti. Nabádám-li tedy k šetrnosti, vím, že konám práci, která není populární. Ale, vzácné shromáždění, to dělali jiní ministři také a nebyli proto populární, a přece jen budoucnost jim dala za pravdu!“ A tu protokol a po něm historie zaznamenává výkřik socialistického dissidenta: „Až po smrti!“

(*Nové daně*) Rozpočet obsahoval též nové daně a zvýšení starých. Shromáždění všecky vyslechlo klidně. Teprve když přišla 20procentní daň z uhlí (výnos 250 milionů), ozval se odpor. A Rašín, ten muž své nastoupené cesty, jehož však sebenepatrnější výkřik dokáže přiměti, aby na něj reagoval, rázem zanechá nit výkladu a spustí: „Vzácní pánové, já jsem ještě při žádném vydávání, které zde bylo, neslyšel z tohoto slavného shromáždění ozvat se slovo: Není možno. Ještě ani při jednom zatížení státního pokladu tady nepovstal nikdo proti. Mně zůstává to jedno, v této věci nijak polemizovati nebudu, já vám pouze předkládám svoje návrhy. Kdybyste byli přišli dříve se svými návrhy, byl bych já zaujal k nim stanovisko.“ Konečně byla v rozpočtu i velická položka zvýšení železničních tarifů a tím i daně z dopravy, což ročně znamenalo velikou částku 650 milionů, dále jednoprocentní daň z obratu (desetiprocentní při zboží luxusním) ve výši 300 milionů. Všecky tyto nové daně slibovaly dohromady plus asi 1345 milionů.

(*Schodek*) Přesto zbýval v rozpočtu deficit 3300 milionů. Byla nutná půjčka. A Rašín pokračuje: „Všecky tyto daně i tento návrh na výpůjčku, to nejsou věci mého srdce, pánové, to také nejsou věci mého rozumu. Tak já si nepředstavuji úpravu finančních poměrů a úpravu nového daňového systému československé republiky. Ale na to, abychom dělali velikou finanční reformu, nebylo času, můžeme jen dělati spravovačky. Avšak, vzácné shromáždění, když ta vydání jste dělali, tak jste je dělali také bez nějakého plánu. Tedy, prosím, já jsem vymyslel tyto daně. Tady přestávají všechny debaty, tady přestává všechno uvažování, jestli

je to podle programu, anebo to není podle programu. Tady běží o něco jiného. Jestliže řeknete, že to nechcete dáti, tak vám docela otevřeně řeknu, že ty čtyři miliardy, na které průběhem rozpočtového jednání ten schodek vzroste, nemůžete krýt jinak, nežli že budete tisknouti bankovky. Když se dělala vydání, tedy nyní také tyto důsledky se musejí nésti. A věřte, že je to snad pro ministra financí nejméně příjemné, když musí přijít s novými daněmi, a já jsem to byl, který se velmi rozmýšlel, abych s daněmi chodil, poněvadž jsem si myslel, že dovedeme uspořít tolik, abychom jakžtakž s malou vypůjčkou vyšli. To mi bylo znemožněno, a tyto daně skutečně jsou proti mému plánu. Ovšem, jestliže jsme si dovedli — já sice osobně ne — získati lásku a nadšení různých vrstev obyvatelstva svojí dřívější činností, tedy musíme také dáti a splniti svou povinnost vůči republice. Neboť, pánové, až jednou bude se psáti historie, jak byl tvořen tento stát, tu, věřte mi, ten historik bude se velmi málo starati o ty, kteří pro blaho nějakého stavu, nějaké třídy, nějaké určité skupiny republiky něco dělali; myslím, že historik bude si vybírat jen ty, kteří nechtěli republiku budovati podle hesla úpadkového Říma „Panem et circenses“, nýbrž ty, kteří se hlásili k velkému heslu římské republiky, kdy byla nejsilnější, k heslu „*Salus rei publicae suprema lex esto*“.

(*Daně až později — ale vyšší*) Skoro všechny apely této mohutné řeči selhaly. „Docílení rovnováhy v rozpočtu na rok 1919“, trpce konstatuje později Rašín, „se nepovedlo, poněvadž Národní shromáždění sice ochotně povolovalo výdeje, často bez debaty a za 24 hodin, ale daně tehdy v květnu předložené buď vůbec nevyřídilo, nebo po pololetním rozmýšlení, a zatím utíkaly miliony.“ Dávka z uhlí zavedena teprve od 1. května 1920 (30 procent z úhrnné prodejní ceny na dole, od listopadu 1921 30 procent ceny exkluzivě daně, od počátku 1924 10 procent), daň z obratu jedno procento od 1. ledna 1920 (od 1. října 1921 zvýšena na dvě procenta, exkluzivě potravin); pro daň z přepychu platila kromě toho sazba 10 procent, dohromady tedy 11, respektive 12 procent. Národní shromáždění povolilo tedy pod tlakem poměrů sazby mnohem vyšší (z obratu proti původnímu půl procentu celé jedno procento a pak dvě procenta, proti 20procentní dani z ceny uhlí na dole 30 procent).

Rašín k tomu připojuje perné poznámky: „Teprve nezdár půjčky ukázal, že je neschůdná tato cesta, a nechce-li se šetřit, musejí přijít nové daně a zvyšování starých. Nakvap rozmnožovány finanční předlohy daňové, předlohy často svrchovaně fiskální, ale ani pro rok 1920 nedocíleno rovnováhy rozpočtu, přesto, že počítáno s výtežky z vývozu následkem nízkého kursu koruny a nepočítáno se vzrůstem výdajů následkem tohoto nízkého kursu.“ A daň z obratu provází takto: „Je zajímavé, že tato daň, která je daleko tíživější než daň z uhlí, poněvadž stíhá každý krok konsumenta, našla milosti v očích finančního výboru a byla dokonce zdvojnásobena, z půl procenta na jedno procento, ačkoli — příznám se nyní — já počítal s velkým odporem a byl bych býval ochoten pustiti tuto všeobecnou daň konsumní za dávku z uhlí, daň luxusní a zvýšení některých daní konsumních. Byla pro mne kompenzačním objektem. Jsou však nevyzpytatelné cesty parlamentních sborů, dají-li se vésti hesly a teoriemi.“

(Schodek roste) Sněmovna zvýšila deficit rozpočtu, předloženého Rašínem, o půl miliardy. Ale výdaje rozpočtové byly značně překročovány, takže v prosinci 1919 byl předložen rozpočet dodatečný, v němž výdaje naskočily o 1901 milionů a deficit dosáhl částky 4905 milionů. V červnu vpadli na Slovensko maďarští bolševici, což znamenalo plus 458 milionů, bylo nutno zúročiti státní dluh (206 milionů), doplatky na mouku činily 540 milionů a přídavky státním zaměstnancům 700 milionů. Počítáno ovšem také se zvýšením příjmů, hlavně u železnic (270 milionů), v první řadě však z výnosu prodeje lihu a cukru za hranice, což odhadnuto u lihu na 55, u cukru však na celých 500 milionů. To bylo „bílé zlato“ republiky, které svými výhodnými světovými cenami paralysovalo aspoň částečně drahotu mouky, kupované za hranicemi a prodávané hluboko pod cenou doma.

(Republika obchoduje) Ale s devisami, které se takto získávaly, musilo se úzkostlivě hospodařit, jinak nehrozil už deficit rozpočtový, nýbrž deficit zahraničního obchodu, pasivum platební bilance, jež by korunu dorazilo. Proto musil příliv devis býti soustředěn a bez ministra financí nesmělo se jimi disponovati. Ale nejenom Národní shromáždění, i vláda byla namnoze ještě jako spolek,

kde členové obcházejí a ruší kompetenci i stanovy. Rašín o tom věděl, a dozvěděl se též o případu, jenž mu dodal. Týkal se ministra zásobování, jenž nakupoval o své újmě za hranicemi, a věci nikoliv nezbytné. Přišel do ministerské rady, začal o tom prudce mluvit, udeřil do stolu, až se rozletěly papíry, a zrudlý a do krajností rozrušený, nevybranými slovy vyčítal svým kolegům, že nikdo z nich nešetří, všichni vydávají víc, než bylo povoleno, a teď dokonce dr. Vrbenský tohle! Rozeberete a rozdáte celou republiku, volal, propukl málem v pláč a pak se téměř zhroutil. Zástupce ministerského předsedy Švehla, jenž o tom vypravuje, měl velké obavy o jeho zdraví a radil, aby načas odjel někam se zotavit.* Kus toho sporu bylo pak vybojováno i veřejně.

---

* Zaznamenává F. Sís v Národních Listech 19. II. 1933.

VII.

NAD SNĚMOVNOU, která 21. května 1919 ještě poměrně klidně vyslechla rozpočtový výklad Rašínuv, ležel již těžký mrak. Den nato se z něho zablesklo: dělníci pražských továren demonstrovali před sněmovnou a vyslali deputaci k předsednictvu, nedbajíce, že tím „ohrožují demokratické zásady republiky“, jak jim statečně pověděl předseda Tomášek. Ale socialistická levice šla dále: začala připravenou „zlevňovací akci“, a to tak, že lidé vstupovali hromadně do oděvnických obchodů a žádali, aby se prodávalo za poloviční ceny. Bylo to loupení za bílého dne a vláda odpoledne vyslala konečně neozbrojené vojsko, které vytlačilo „kupující“ a postavilo se před krámy. Způsob tohoto zakročení ukazoval, že vláda je pod tlakem zvenčí i z vnitřku a více učiniti nehodlá. Vznikla z toho krise. Oba resortní ministři národně-demokratičtí — dr. Kramář, předseda vlády, byl v Paříži na mírové konferenci a zastupoval ho ministr Švehla — Rašín i Stránský, a s nimi vedení klubu, cítili již dlouho, že nejsou při rozhodování vlády přes důležitost svých resortů rovnocenní ostatním, nýbrž víc a více stavění před hotová fakta, že se uvnitř koalice utvořila jiná, užší, agrárně-socialistická, pozdější rudozelená. Po 22. květnu naskýtala se otázka, zda další účast strany ve vládě, která ukládá stále rezervu, není vlastně škodlivá a zda by otevřené vystoupení proti směru, který většina vlády nastoupila, nebylo správnější. Po týdenním rozhodování vskutku Stránský i Rašín podali demisi, provázenou svoláním poslaneckého klubu i výboru strany. Pre-sident sice odpověděl, že demisi přijati nemůže, a požádal je, aby zůstali v úřadě, čemuž vyhověli, ale poměry se nikterak nezměnily.

(*Obecní volby*) Formální změna vlády byla odložena z toho důvodu, že již 15. června 1919 konaly se v historických zemích obecní volby — první to volby v republice. Měly výsledek, jenž v některém směru nakrátko, v jiných však na trvalo postavil politiku v republice na nový základ. Ukázalo se při nich, že sociální demokracii nic neublížila její válečná politika, neboť dostala neméně než 32·5 procent všech českých hlasů; oblibě socialismu rovněž nasvěd-

čoval úspěch českých socialistů, kteří dostali sice málo více než polovinu hlasů prvé socialistické strany (17·3 procent), ale přece se ocitli na místě druhém. Pak následovali republikáni (15·3 procent), lidovci, kterým národ zřejmě rovněž promínil jejich válečnou politiku (9·8 procent) a za nimi teprve národní demokraté (9·6 procent), proti nimž se plně obrátil jak obecný nápor proti buržoasii, tak nepopularita dosavadních radničních režimů, proti čemuž oba jejich vedoucí mužové svou válečnou rolí a skvělá jména inteligence, stojící v čele, dovedla strhnouti číselně jen málo stoupenců.

(*Situace strany*) Uplynulo teprve dvanáct let od prvních všeobecných voleb, kdy tehdejší mladočeská strana byla v situaci značně podobné. I tehdy reorganisace, vynikající mužové, nová jména, prvenství ideové a pracovní — ale volební výsledek hubený. Teď byla situace o to horší, že volební řád nedával už možností korektury, jako druhdy užší volby, nýbrž měřil všem číselně stejně. A rozhodující vliv počtu hlasů volbami nekončil, nýbrž teprve začínal: podle něho tvořil se *klíč*, a podle klíče rozdělovaly se resorty, brzy však také jiné posice osobní, funkce čestné i placené, úřady a zastoupení, také však pouhá místa u státních zdrojů sinekur, dodávek a subvencí. Současně s klíčem vznikala a otvírala se žlab. Jediná trvalá možnost vyvážit početní slabost a zmírniti tak osud malé strany bylo postavití proti kvantitě kvalitu, proti počtu vynikající jednotlivce, zůstatí stranou individualistickou nejen programem, nýbrž i postupem po stránce osobní, stavěti všude opravdu výběr. Byla zde též oprávněná naděje, že orientace městského obyvatelstva se změní. Síla socialistických stran byla větší než skutečná moc socialismu: šlo s ním také množství lidí sice nespokojených, kteří však ve skutečnosti gravitovali jinam. Byla otázka, zachytí-li strana národně-demokratická v budoucnosti tyto dissidenty, či zmocní-li se jich proudy jiné. Další otázka byla, kterak se opoziční a zčásti radikální tendence, vyvolané volebním nezdarem a potomními ústrky, snesou se základem strany, jejíž povaze a nárokům na trvalo odpovídala jenom pozitivní účast na řízení a správě státu, a jak bude působiti odklon voličstva od malých stran k velkým.

(*Nová vláda*) Důsledek obecních voleb proveden změnou režimu ve státě: 4. července usnesli se členové vlády, dlící v Praze, že podají demisi, a prezident ji přijal, dopsav 8. července dru Kramářovi, že musí dojít k rekonstrukci vlády „pro nové rozvrstvení politických sil a stran, způsobené volbami.“ Vlastimil Tusar byl jmenován předsedou vlády a koalice socialistů, kteří poukazovali na to, že reprezentují celou polovinu národa, s agrárníky, tudíž koalice s velkou většinou socialistickou, byla pánem státu.

(*Socialismus*) Polovina českého národa, a jak později se ukázalo, polovina všeho obyvatelstva vyslovila se pro *socialismus*. Přes všechny různosti mezi socialistickými stranami a hlavně uvnitř rozhodující strany sociálně-demokratické byl to výraz vůle, jež v řízení státu za parlamentní demokracie musila se uplatnit. Druhá polovina voličstva rozpadala se na zájmy městské a zemědělské a také jinak jevila tolik odchylek, že v politice znamenala takticky sílu mnohem menší. Tím, že pouze agrární strana vstoupila do vlády a většiny, bylo toto rozdělení vlivu ještě zesíleno. Složení revolučního parlamentu, jenž nevyšel z voleb, nýbrž byl sestaven dle poměrů před válkou, nebylo sice socialismu tak příznivé — měl dvě pětiny mandátů — ale výsledek sněmovních voleb byl zde anticipován. Kromě toho byly socialistické masy, ovládající města a jmenovitě Prahu, kdežto jádro protiváhy proti nim tvořil venkov, v posici mnohem výhodnější. A ještě byla tato převaha zesílena aktivitou a vznětlivostí dělnictva, nemálo pak i ruskými událostmi, které i nejmírnějšímu křídlu socialismu byly proti buržoasii vítaným bubákem.

(„*Vláda dělníků a sedláků*“) Socialismus byl tedy politicky nahoře, měšťanstvo dole. Co bude dělati „vláda dělníků a sedláků“ a co proti tomu mužové, kteří dali hospodářskému životu republiky základy? Kam až půjde zahájená socialistická éra, jaký bude výsledek pro odporce, ale hlavně, jaké budou následky pro celý stát, pro jeho mezinárodní postavení, pro další jeho vnitřní vyhlídky i pro aspirace jeho menšin a sousedních národů, z jichž pohromy vznikl? Setrvá se vůbec při socialismu západním, či půjde se na cesty násilného socialismu ruského, k diktatuře proletariátu? A když se zůstane při metodách demokratických — neběží zde z veliké části

o věci, o nichž nelze hlasovati, protože o nich rozhoduje sám život společenský a jeho zákony? Majorita dojista mohla uplatnit své tendence v ústavě i v zákonodárství, mohla tam široce uskutečnit snahy o proniknutí právního i kulturního života socialismem, mohla jmenovitě triumfovati, aspoň negativně, v pozemkové reformě, kdežto pokud šlo o zemědělství, byla agrární strana korektivem. Ale snese život průmyslový a obchodní nová zatížení, když všechno trpělo nedostatkem zboží? Nezarazí pokusy o socialisaci tvoření kapitálu, neodstraší cizí a nezaplaší domácí? Nezatíží svým tápáním společnost nedostatkem a novým stoupáním cen toho, čeho se uchopí, a nevrhnou všechno risiko a deficity na přetížený stát? A jak budou vypadati veřejné finance a měna pod tímto obecným nápořem, pro který otázka úhrady byla zatím cura posterior?

(Do oposice) Základní pravidla politického života ustalují se jenom zvolna. Až dosud — a také dále — všechny strany dělají mimo parlament politiku volné ruky, kritisují a případně odmítají zákony a vládní akty, třebas jejich poslanci pro ně hlasují. Tato volnost nabízela se i dále. Ale klub národně-demokratický, byv pozván do vlády, odmítl s odůvodněním, že mu „nebyly nabídnuty záruky, že bude prováděno to, co pokládá za životní zájem republiky v politice vnitřní a zahraniční.“ Spolu s klubem lidovým vyhradil si vůči vládě volnost jednání i postupu. Ostatně obě strany socialistické, opojené volebním úspěchem, jevily nevalnou ochotu ke spolupráci s buržoasií, která jim byla spíše vítaným hromosvodem, a zahrnovaly stranu pro její volební nezdar posměchem.

(Program vlády) Vláda podala 10. července své prohlášení. Právila v něm, že „všecka tendence doby směřuje k novému uspořádání výrobního řádu. Dělník musí nabýti možnosti, aby spolurozhodoval o svém postavení a aby nebyl vylučován z podílu na výtěžku své práce. Nová úprava pracovního poměru uvede do pořádku výrobu dnes rozháranou. V socialismu, který byl před válkou silou pouze kritickou, obsaženy jsou mocné síly konstruktivní a tvořivé. Doba žádá, abychom tyto tvůrčí síly vybavili a pracovali na takové výrobní organizaci, která by odpovídala ideálům pracujícího lidu a při tom zabezpečila nerušený chod výroby v přechodné době, neboť organizace výroby jest jemný mechanismus,

jenž nesnese násilného nebo ukvapeného zasahování." Vláda ohlásila „společenské ovládnutí těžby uhelné a rudné."

(*Situace*) Ale postavení nové vlády a jmenovitě jejího šéfa, Vlastimila Tusara, bylo svízelné. Ve sněmovně i ve straně měl prudkou opozici. Jestliže zabočil na levo, aby uchlácholil či spíše paralysoval levíci strany, bouřili se agrárníci a oposice, jestliže hlásal a dělal politiku státních nutností, rozplývala se mu posice ve straně a triumfovala levice. Boj všech proti všem, stupňovaný zápasem o ústavu a pozemkovou reformu i blízkostí prvních sněmovních voleb, zmítal státem, nebylo už jediného spokojeného člověka.

(*Koruna klesá*) Že veřejné věci stojí špatně, viděl kdekdo. Jako neúprosný ukazovatel, ale také motor stoupajícího rozvratu ustavičně klesala československá koruna: v srpnu 1919 ocitla se po prvé na kursu 20, v polovině listopadu po prvé klesla pod 10, v únoru 1920 dosáhla své minimální posice pět švýcarských franků, odtud pak začal vzestup roku 1920, jenž však v druhém jeho pololetí ustoupil opět poklesu. Plány z roku 1918—19 o stálé relaci a snad i rovnosti s francouzským frankem rozplývaly se v nic. Proti domácí kupní síle koruna jistě byla za hranicemi podceněna, ale v tom právě bylo zlo, jež bylo nutno potříti a odstraniti, neboť špatný kurs přeléval se stále do cen a tím vyvolával drahotu, neklid mzdový a sociální, nesčetné křivdy a nesnáze veřejných financí. Bylo potřeba hájiti svoje dílo a svoje plány. Rašín to dělá v novinách a v parlamentě, ale hlavně na veřejných schůzích, které jsou sensací a otřásají veřejností. Je to prudká opoziční kampaň.

(*Proti proudu*) Zle kritisuje nesourodost koalice, která vládní kurs umožňuje. V Olomouci na schůzi 23. listopadu 1919 jako často jindy chválí selskou práci proti demoralisaci v městech, v průmyslu, a trpce vytýká neposlušnost k úřadům. „Sedláci, kteří jsou zastoupení ve vládě, se drou. Ti lidé byli a jsou pro práci. Ale to spřežení (koalice) nemá stejného kroku a netáhnou stejně. Kopou se navzájem. Kdo tedy vládne? Hospodářské rady, okresní obilní rady, čili vládne tu vedlejší vláda. Okresní hejtmané v československé republice jistě nevládnou. Jejich vláda byla již rozbita. Ti jsou jen proto, aby poslouchali, a když neposlouchají, tak jím

nařežou. Tento rozklad veřejné správy, tato nejistota, kdo vládne, je strašná ve státě, jehož útvar je tak komplikovaný při intenzivním životě." A také socialistické strany se terorisují už navzájem, vyhánějí se z práce.

(*Proti stávkám*) Stávkuje se z manie, pro nicotné motivy. „Zkusme to jednou, že budeme stávkovat všichni.“ „Přivedeme to ad absurdum, provedeme názorné vyučování, že bez práce nejsou koláče. Vláda má smysl v tom, že ukazuje, že to takhle nejde, že se hesla, napsaná na standartách, provést nedají.“

(*Obecné dobro nadevše*) Bylo ovšem těžko žádati, aby ve státě, jehož výkonná moc se nedůvěřivě ohlížela nahoru, nemajíc odtud ani pevného příkladu, ani jasných direktiv, ani konečně bezpečného zastání, byla důslednost a přísné udržování pořádku. Proto právě je třeba změny a uklidnění v celém názoru na organizaci společnosti, aby opravdu sloužila celku. „My chceme, aby každý měl takový vliv, kolik zasluhuje, nepřipustíme komunistickou zásadu, aby měl každý tolik vlivu, kolik potřebuje. Nechceme tento vliv dělníka v dílně, úředníka v závodě odměřovat na zlatých vážkách, mnoho-li prospěchu přináší podnikateli, ale musíme odvažovat to, mnoho-li práce kdo vykoná pro národní hospodářství. Jen výroba rozumně vedená může upravit naše výjimečné postavení (ve střední Evropě), ale musí být uspořádána ne pouze v zájmu dělnictva, nýbrž i v zájmu národního hospodářství, v zájmu státu a národa. Jestliže toho nedocílíme, pak nesloužíme veřejným zájmům, a jen z veřejného zájmu mají dělníci, úředníci a podnikatelé nárok na svoji existenci a svůj vliv. Podnikatel musí sloužit svým podnikáním veřejným, národohospodářským zájmům.“

(*Buržoasie*) Pokles koruny byl znamením na nebi, které každý viděl. I nejširší vrstvy jej pocítovaly jako degradaci státu a zároveň jako neúspěch režimu. Běželo o příčiny čili politicky o vinníky. Propaganda režimu ukazovala na poválečnou lichvu, která nenasytně stupňovala zisky a tím drahotu, a na machinace, které škodily vládnímu kursu poddríváním jeho pověsti a strhováním kursu koruny na cizích burzách, sumou vinila buržoasii. Odevšad ozývá se toto obvinění a přilévá oleje do ohně.

(*Vlastnictví zavazuje*) Rašín chodí na schůze a vykládá rozčile-

ným zástupcům: „U nás se konstruuje bůhví jaký rozdíl mezi jednotlivými třídami. Rozdíl snad může být, ale jedno je jisto: že chce-li kdo dojít k moci, musí ukázat, že dovede pracovat lépe než ten, kdo byl u moci dříve. Je jisto, že soukromé vlastnictví zavazuje každého, kdo je má, k tomu, aby svěřeného statku užíval co nejlépe k rozmnožení jmění národního. Každý majitel hřeší, jestliže toho majetku co nejlépe neužívá. Ale hřeší také každý, kdo své pracovní síly nevyužívá co nejlépe, aby národní jmění vzrůstalo. Oba zakopávají svěřenou hřivnu.“ „Pokládám agitaci pro socialisaci za velmi špatný prostředek pro poválečnou regeneraci, protože všechno, co kolem sebe vidíme, ukazuje, že pro všechno to dosud nepřišel čas.“ „Ve státním životě je osobní počín a iniciativa, podnikavost a vzdělání hybnou silou. Soukromé vlastnictví není ničím, co by bylo od počátku světa a co by bylo nějakým dogmatem. Celý problém poválečný spočívá v tom, zda právě ty vrstvy, které až do války byly organizátory celého hospodářského života, dovedou zhojiti rány, které válka zasadila. S provedením toho důkazu ještě se ani nezačalo, trvá se stále na válečném hospodářství, jež vedlo k bankrotu. Proto není socialismus žádným všelékem, stejně jako není soukromé vlastnictví všelékem. Bez vědomí odpovědnosti vůči národu a prostřednictvím národa vůči společnosti nemůže mítí žádný systém úspěchu.“ (V Nymburce 6. ledna 1920.)

(„*Nikdo nechce poroučeti*“) A když volební schůze stávají se bouřlivými a ze sálu to hlučí výkřiky a duní lomozem, tu na podiu síla roste s odporem, který jí překáží. „Chcete-li vědět, kde já vidím příčinu toho, že nemáme uhlí, že nemáme petroleje, obilí, mouky, soli, že brambory zmrzly, že z těch zmrzlých brambor nelze vyrobiti ani lihu, protože není uhlí, že sta milionů tím ztrácíme, tu prohlašuji, že vina spočívá v tom, že nikdo v tomto státě nechce poroučeti.“ A když sociální demokraté, v jejichž staré baště (Libni) mluví, dělají hluk, burácí to s tribuny: „Nic vám to nepomůže! Ty věci jsou silnější než vy. Silnější a daleko silnější je život. Jestliže budeme tuto právní nejistotu trpět dlouho, pak se uplatní stará kulturní pravda, že bída učí lidi rozumu.“ Pak mluví proti teroru, páchaném na hejtmanech a soudcích a proti krádežím uhlí a tabáku, které nelze řádně stíhati. „Naše dělnické vrstvy velice

se mylí, jestliže si myslí, že buržoasie je zbabělá. Ona musí přestat se bát. Ona se musí postavit proti teroru. Otevřeně pravím: tu buržoasii nesprovedíte se světa, poněvadž ve vašich srdcích je snaha, abyste se stali také buržousty, každý z vás touží po soukromém vlastnictví." (9. února 1920.)

(*Teror*) I poměr mezi oběma socialistickými stranami se zhoršil. V sociální demokracii vyskytovali se drobní tyranové, kteří se považovali za výhradní zástupce dělnictva a nutili stoupence jiných politických stran v závodech, kde byla většina sociálních demokratů, aby vstupovali do jejich organizace, jinak hrozili jim, že budou propuštěni. Když tyto bolševické metody se vyskytly i proti českým socialistům, domáhala se tato strana v listopadu 1919 nápravy a kromě toho ve sněmovně zákona proti teroru, podle něhož by za takové akty a škody ručila organizace. Sociální demokraté odmítli a zastupitelstvo strany českosocialistické schválilo návrh, aby ministři strany podali demisi, a vypovědělo sociálním demokratům další spojení, třebaž spor sám byl urovnán vládním nařízením o rozhodcích soudech.

(*Před volbami*) V tom těžkém ovzduší byla udělána ústava i pozemková reforma, 7. března 1920 byly vypsány volby do sněmovny i senátu na 18. a 25. duben a všechn politický život byl nadále určován volební agitací. Sociální demokracie vydala provolání pro socialistickou republiku, prohlásila volby za velké měření sil mezi kapitalismem a socialismem a všeobecné vázané hospodářství za nutnost. „Všemi silami se musíme vzepřít tomu, aby byl u nás zaveden volný obchod, jenž by se stal nejstrašnější metlou všeho nemajetného lidu a pohromou republiky. První podmínkou a příkazem doby je železná nutnost, aby veřejná kontrola zboží všeho druhu, zemědělského jako průmyslového, byla všude co nejpronikavěji zostřena, tak aby z toho mála, co zde ještě máme, dostalo se do rukou těch, kdož ho k holému životu nevyhnutelně potřebují.“

(*Národní demokracie*) Strana národně-demokratická neměla do voleb velkých vyhlídek. Velký ideál národní byl splněn, nyní běželo o věci nejbližší. Ve všem šla proti proudu: hlásala hospodářský individualismus proti socialisaci výroby i distribuce, spravedlnost

k duševní práci, jmenovitě úřednické, proti materialismu, jenž se staral jen o práci hmotnou, hlásala práva a nároky středních stavů, jež byly prohlašovány za lichváře a zbohatlíky, zčásti pak samy stavěly se proti ní, vytýkajíce Rašínovi zadržení poloviny rakouských bankovek a nové daně. Ve volebním provolání trpce mluví se o tom, že republika má se státi kořistí jedné třídy; volby proto rozhodnou, bude-li místo dnešního panství hrubé moci, libovůle a sobectví nastolena opět vláda pevného právního řádu; strana žádá opět pořádek v obcích i v úřadech od nejvyššího do nejnižšího, na poštách i drahách, očistu v osobách a odstranění falešného amerikanismu, při němž stranická protekce nahrazuje schopnost a vzdělání. Žádá pevnou vládu, která neustoupí teroru a nevydá beztrestně jeho zvlí ani nejmenšího úředníka státu a nelekne se použití na hájení zákona a řádu obrany nejzazší; znamená též účelnost a úspornost ve státním hospodářství, uvedení státního rozpočtu v rovnováhu stůj co stůj. Provolání varuje před pokusy o socialistickou republiku, které by stát zaplatil existencí, hájí legitimní obchod i živnostnictvo, vytýká bídu úřednictva, žádá spravedlnost daňovou, neboť dnes vrstvy se značnými důchody a přednostním zásobováním neplatí daní nebo odpírají je platiti. Žádá svobodu a rovné právo všech, nikoli panství menšiny a zotročení většiny, a končí slovy Rašínovými: Blaho republiky je nejvyšším zákonem.

(Volební agitace) V manifestu sociální demokracie zase vyslovena víra, že „žádný uvědomělý pracující člověk český nezvedne ruky pro bezohledně kapitalistickou národně-demokratickou stranu dra Kramáře a dra Rašína, která kdysi pod starou firmou mladočeskou povolovala Rakousku a Habsburkům všechno, daně i vojáky, ale republice nyní všechno odpírá, ji v úřadech sabotuje, z osobní řevnivosti její dobré jméno před cizinou soustavně snižuje, národ svévolně do nebezpečí válečných dobrodružství uvrhuje a držíc ochrannou ruku nad lichvou ve velkém, nad „komunisty“, kteří vyvlastňují nikoli po haléřích, ale po milionech, s cynickou odvahou mluví o dělnictvu jako o vyžírácích republiky, jen aby svaté zásady socialismu v očích lidu snížila a potupila.“

(Rozkol v sociální demokracii) Socialistický blok ve své nejsilnější

straně trpěl tehdy již těžkou krisí, která hrozila, že se stane i krisí republiky. Masy, které stály za stranou sociálně-demokratickou, nebyly zmítány jenom mravními následky války i nespokojeností, plynoucí ze špatné výživy, ošacení a bydlení i z nezaměstnanosti. K těmto obecným poměrům, které mohly se zlepšovati jen pomalu, přistupoval vliv mocné agitace, která se nespokojovala cílem demokratické republiky. Centrem byl kruh dra Šmerala, útočné oddíly tvořili centralisté, kteří stáli mimo stranu a teprve v březnu 1919 se do ní vrátili, hlavně však působili komunisté, kteří se vrátili z Ruska. Bylo proti nim prudce agitováno skutky, jichž se tam dopustili, ale byli vášnivě podporováni stoupenci, kteří věřili jejich velebení ruských poměrů i taktiky. 16. ledna 1920 jejich efemerní vůdce, kladenský Muna, uveřejnil spolu s jinými v Právu Lidu manifest, jímž vyhrožoval násilím svým odpůrcům, a třebaš výkonný výbor to provázal odmítnutím diktatury a výstrahou před následky pro stranu i stát, agitace prováděla se na půdě strany dále. Když maďarští bolševici vpadli na Slovensko, rozhodil dr. Houser mezi vojsko protiválečné letáky a vůdcové levice jali se vyjednávat s maďarskými komunisty, aby na Slovensku byla zřízena republika rad. Byli zatčeni, v čele s Munou, a obžalováni, ale proces abolován a pracovali dále, ač strana se postavila proti nim. V prosinci 1919 „marxistická levice“ Šmeralova uveřejnila projev, ve kterém žádala, aby se strana vyslovila pro diktaturu proletariátu a pro zřizování dělnických rad, jež by provedly socialisaci výroby a distribuce podle ruského vzoru. Chtěli, aby strana vystoupila z vlády, šla do opozice, vstoupila do III. (bolševické) internacionály, žádala ozbrojení proletariátu a připravovala masy k hromadné akci a revoluci, ježto osvobození dělnictva cestou demokracie a parlamentarismu je nemožné.

(*Volební přesuny*) Postupující rozkol v sociální demokracii nebyl však zatím nijak na újmu jejím posicím ve voličstvu. Čím byly nejasnější cíle, tím silnější byly sympatie. Dostala 18. dubna ze všech 281 mandátů neméně než 74 a byla tudíž daleko nejsilnější stranou státu. Za ní následovali republikáni se 40 a lidovci s 33, pak teprve českoslovenští socialisté s 24 a národní demokraté s 19 mandáty. Němečtí sociální demokraté dobyli 31 mandátů a

byli rovněž mezi Němci stranou daleko nejsilnější. Českoslovenští socialisté byli tudíž proti obecním volbám zatlačeni s druhého místa na čtvrté, národní demokracie zůstala na místě pátém, ale zesílila a počtem mandátů byla nedaleko za svým oslabeným sokem. Proti Revolučnímu Národnímu shromáždění, nevolenému a složenému jen z Čechů a Slováků, byl tu veliký rozdíl; nová sněmovna byla již v důsledku poměrného zastoupení věrným obrazem republiky, byli zde tedy i zástupci menšin, především německé. Ti však zatím sami se vylučovali z jiné politiky než opoziční, jak nesocialistická jejich část dala najevo hned 27. května, postavivši protikandidáta prezidentu Masarykovi. Vládnouti mohly a musily jen strany československé.

(*Pro socialistickou vládu*) V sociální demokracii však byla nálada pro seskupení jiné. Veliký úspěch strany (37·4 procenta českých hlasů) i socialismu vůbec (50·6 procenta českých hlasů, arci i s Modráčkovými) podněcoval k pokusu o jinou vládní soustavu než byla dosavadní, smíšená, kompromisní, *o většinu a vládu socialistickou*. Tusar, povoláný opět, aby sestavil kabinet, snažil se velmi, aby získal německé sociální demokraty. I když se to však nepodařilo a zůstalo seskupení dosavadní, s agrárníky, považovali sociální demokraté tento kabinet jenom za *přechodný* a dávali mu pouze úkol, aby teprve připravil půdu pro vládu definitivní, kterou by tvořily socialistické strany všech národností a jejímž předním úkolem by bylo provésti přestavbu státu ve smyslu socialistickém. Podávajíce v září 1920 demisi, řekli to sociálně-demokratičtí ministři veřejně.

(*Marxistická levice*) Plán se nezdařil, bylo nutno ponechatí kombinaci dosavadní, „rudo-zelenou“, jak říkali protivníci, „vládu dělníků a rolníků“, jak snažili se ji ruským názvem učiniti socialisté přijatelnou komunistům. Bylo to marné. Levice hlasovala v zastupitelstvu strany „proti jakékoliv účasti strany na koaliční vládě, v níž by zároveň zastoupeny byly strany buržoasie“ a na počátku zasedání 23 sociálně-demokratičtí poslanci, seskupení kol „Sociálního demokrata“ a tvořící tak zvanou marxistickou levici, vydali dlouhé prohlášení, které znamenalo úplný rozkol mezi nimi a stranou. Zatím co šéf vlády přichází s programem socialisace, ale

i konsolidace, levice již otevřeně staví proti němu apokalyptická proroctví londýnského emigranta a hlásí se „k dějinné úloze proletariátu, uchvátiti moc ve státě“ a z všeobecného rozvratu vykročí na cestu nového společenského řádu. Suchá scholastika dějinné filosofie a dialektiky Marxovy nemůže klamati o tom, že ve vzduchu je převrat. Komunistů je ve straně a tím spíše v parlamentě menšina, zde nemohou pořídit nic. Ale je to aktivní minorita a těžiště je venku, na neklidné periferii, která občas zaplavuje město, a v hornických okresích. O parlament nestojí, ten pro ně zatím dohrál úlohu; dělá-li v něm většina strany dosud politiku koalici, odsuzují to, neboť „pod různými hesly snaží se přispěti hroučícímu se panství buržoasie a pomáhá upevňovati její režim.“ Slučování požadavků dělnických s koncesemi buržoasií nebo buržoasnímu státu zavrhuje jako typický příklad zašantročování zájmů dělnických. „Úkolem dělnictva jest, aby se připravovalo ku převzetí moci veřejné a přikročilo k budování soustavy rad, jakožto orgánu nové správy společenské.“

(*Proti pravici*) Buržoasie je nepřítel, ale socialistická pravice je sok a překážka. Jí vytýkají, že „politika koalice s měšťáky korpuluje nejprve vůdce, potom i stranu dělnickou, která ji dovoluje a připouští“, donutila ji k ústupkům vůči buržoasií, druhdy nemyslitelným, ke schvalování nepřímých daní (z obratu, z uhlí), k podlehnutí válečné psychosy za výpadu Klofáčova proti Maďarům a k naprostému zanedbání třídní výchovy mas dělnických. Projev končí pozdravem ruské sovětské republiky rad, která „stává se jedinou nadějí a zárukou brzkého osvobození proletariátu z nesnesitelných zmatků dnešní doby“, vítá Třetí moskevskou internacionálu a toužebně vyčkává okamžiku, kdy také proletariát československý slovem i jednáním k ní se připojí.

(*Výsledky postupu levice*) Zatím kyvadlo dějin, dosahujíc krajního výkyvu na levo, chystalo se již k rozhodnému obratu. Bolševictví přešlo od ideového a agitačního náporu proti západu k náporu vojenskému, ale před Varšavou byla rudá armáda Poláky, podporovanými Francií, odražena. Českoslovenští komunisté přistoupili sice na podmínky III. internacionály o zbolševisování strany, ještě než byly přesně známy, ale s výjimkou překážek, které

kladli dopravě válečného materiálu do Polska, více pro věc sovětů učiniti nemohli. A jejich vzdorný postup, nejenom proti české buržoasii měst i venkova, nýbrž i proti vlastní straně, nevedl k ohlašovanému triumfu proletariátu a jeho diktatuře, zato však podrazil nohy nejsocialističtější vládě, která v Československu prakticky byla možná, a na trvalo obmezil socialismus ve státě na úlohu mnohem skromnější, nehledě k tomu, že vůbec byla možná jen v součinnosti se živly nesocialistickými.

(*Vláda v tísní*) Síla a stálost posice druhé vlády Tusarovy od počátku byla ve velkém nepoměru k volebnímu úspěchu strany i socialismu. Ve sněmovně připravil ji rozkol, způsobený levicí, o většinu, její vstupní prohlášení bylo nakonec přijato jenom po zakročení presidenta u jednotlivých stran, které buď, jako němečtí a maďarští sociální demokraté, hlasovaly pro, nebo neúčastnily se plným počtem hlasování proti, což učinilo i sedm národních demokratů. A také agrární složka vlády považovala ji toliko za provisorní a vůdce jejího pravého křídla Prášek, ministr zemědělství, protestoval proti dalšímu vázanému hospodářství obilninami resignací na svůj úřad. A Prášek nezmizel, nýbrž byl zvolen 13. července předsedou senátu. Vláda poslala tedy parlament domů a uchýlila se do Stálého výboru, kde měla většinu jednoho hlasu. Ale ani zde nežila dlouho.

(*Rozlom sociální demokracie*) Strana sociálně-demokratická, její základ, se neodvratně rozpadala. Akční výbor levice připravoval se na sjezd strany, svolaný na 25. září, tím, že organisace zavazovaly delegáty, aby hlasovali pro vstup do III. internacionály. Vedení většiny chopilo se však toho, že podmínky pro tento vstup byly oznámeny až počátkem září, prohlásilo sjezd za předčasný a odložilo jej na konec listopadu.

(*Konec vlády*) Současně všech sedm sociálně-demokratických ministrů podalo zastupitelstvu strany 14. září prohlášení, v němž hájí postup vlády a ohrazují se proti útokům, konstatují však, že jejich další posice není udržitelná a žádají proto, aby mohli podati demisi. Demise byla schválena, podána a den nato přijata. Druhá vláda Tusarova, vláda „rudozelené koalice“, padla. Vypjatá křivka socialismu se zlomila, nikoli působením zvenčí, nýbrž

z příčin vnitřních. Socialismus rychle pykal za chyby mladosti, zato, že byl výbojný, ale neujasněný, a přecenil svou moc a schopnost. Bylo to výsledkem poválečné psychosy a dosavadních úspěchů Moskvy, dalo se vysvětliti, zatím však nikoli odčinit.

(*Politický kurs*) Politicky byla éra obou režimů Tusarových, jmenovitě když bylo rozhodnuto o palčivých otázkách ústavy (rozsah pravomoci presidenta, jedna či dvě komory) a o pozemkové reformě, zcela pod vlivem poměrů v sociální demokracii čili otázky, zda po revoluci politické přijde podle ruského vzoru revoluce druhá, sociální. Jak žili zatím lidé?

(*Dělnické poměry roku 1919*) Hledíme-li na poměry nejširších vrstev obyvatelstva, tedy především průmyslového dělnictva, od něhož vycházel politický neklid, nikoli subjektivněma očima novin a schůzí, nýbrž s klidné observatoře živnostenské inspekce, setkáme se pro rok 1919 s konstatováním, že „ačkoli vyživovací poměry nebyly ani v tomto roce ještě uspokojivé, zdá se přece, že zhoubný vliv nedostatečné výživy, jenž působil minulého roku, přece jen značnou měrou pominul.“ Tím horší za to byly poměry bytové a namnoze i pracovní po stránce zdravotní, jmenovitě v přelidněné Praze. Zákon o osmíhodinové pracovní době „vžil se poměrně snadno bez vážnějších poruch v průmyslovém podnikání. Se strany zaměstnavatelů nebylo nepřízně proti této významné sociální reformě.“ „Výkonnost dělnictva, ať již vlivem zkrácené doby pracovní nebo nepříznivých životních poměrů, do jisté míry skutečně poklesla. O příčinách tohoto zjevu, který jest pocítován jako nejhorší oběť, již doba poválečná průmyslu uložila, tvrdili mnozí zaměstnavatelé, že debaty a rozhovory o různých otázkách sociálních a politických, které bývají namnoze mladšími dělníky nesprávně chápány, chuť k práci podlamují; jiní opět hledali příčinu v zavedených a zajištěných hodinových mzdách, při nichž prý dělníku na množství práce více nezáleží. Četní podnikatelé trvali též na tom, že pokles intensity výrobní je zaviněn podvýživou, druzí sváděli menší výkonnost na nedodržování doby pracovní a někteří zase na všeobecnou nechť k práci. Závody, kde po zavedení osmíhodinné doby pracovní byla zjištěna nesnížená výkonnost, vyskytovaly se celkem ojediněle.“

(*Drahota a mzdové hnutí*) Drahota, stoupající po celý rok, vyvolala z jara, potom však opět na podzim, hnutí za zvýšení mezd, a „širokých mas zmocnilo se hluboké rozechvění a krajní rozčilení, jež propukalo mohutnými a důraznými projevy proti drahotě, která nutila zaměstnance, odkázané na pevný plat bez rozdílu povolání, tedy nejen dělnictvo, nýbrž i úřednictvo, aby se domáhali u svých zaměstnavatelů vyššího ocenění své pracovní síly a neklesli pod životní míru válečnou.“ Stávek bylo 130 ojedinelých a 29 skupinových. Podnětem byly většinou požadavky mzdové, ale mnoho bylo i stávek lehkomyšlných — pro nespokojenost se zásobováním, proti kolkování bankovek, pro odpor proti spoludělníku nebo nějakou politickou záminku — které někdy trvaly třeba jen několik hodin.

(*Dělnické poměry roku 1920*) Roku 1920 zlepšily se vyživovací poměry dělnictva zvýšenými příděly konsumům i zvýšením mezd, takže stoupla také úroveň zdravotní. Mzdy byly toho roku skoro šmahem zvyšovány tři- až čtyřikrát do roka. V tomto jediném roce stouply téměř všechny mzdy o mnohem větší částky než za celé období 1914—19. Konečný násobek proti mzdě mírové se ovšem velmi různil a valná část dělnictva nedosáhla čtrnáctinásobku, jímž odhadováno stoupnutí cen proti roku 1914 (při čemž arci nedbáno ani přídělových cen chleba, mouky a tuků, ani levných činží). I v dělnických mzdách nastala při tom nivelisace, neboť nekvalifikovaným a nevyučeným přidáváno více než kategoriím vyšším. Rok 1920 je rokem stávek, kterých bylo jednotlivých 359 a skupinových 144. Nejčastěji běželo při tom o zvýšení mzdy. Některé byly však vedeny z motivů dosti malicherných, prestižních.

(*Finance*) Jak hospodařil stát? Rozpočet na rok 1920 dostával se do sněmovny po částech a stále rostl. Výdaje činily nejprve deset a půl miliardy, schodek dvě a tři čtvrtiny miliardy. Ale v rozpočtovém výboru požádalo ministerstvo národní obrany, aniž napřed informovalo ministra financí, o dalších 565 milionů (které již vydalo!), tedy celkem jednu a tři čtvrtiny miliardy. O hospodářství ministerstva zásobování pak napsal profesor J. Koloušek (Naše Doba, XXVII, strana 290), že tam jsme se dočkali překvapení ještě mno-

hem horšího. „Tam se vydávají nikoli miliony nebo stovky milionů, nýbrž miliardy bez jakéhokoli řádného sčítování, bez pořádné kontroly i bez přehledu, kolik stát bude doplácet na výživu lidu. Nebylo by ani možno věřit, že takové hospodaření by se vyskytlo ve spořádaném státě, kdyby o tom nebylo úplně nepokrytého úředního svědectví nejvyšší státní účtárny. Je potřeba kromě přísného vyšetření a odklizení těchto úžasných nepořádků pomýšlet již na to, aby celé ministerstvo zásobování zmizelo co nejdříve, aby přestaly v dohledné době také všechny ústředny, aby nastaly pravidelné poměry mírové i aby zahlazeny byly všechny stopy absolutistického (ba despotického) rakouského hospodaření státního.“ Vydání tedy dostoupila jedenácti miliard, schodek tří a jedné čtvrtiny miliardy. Ovšem také státní příjmy odhadnuty nyní na sedm a tři čtvrtiny miliardy (na rok 1919 na 3·7 miliardy). Přispěl lín a hlavně cukr, který sliboval jednu a půl, ba snad dvě a půl miliardy. Byly znásobeny přímé daně, buď sazbami nebo v důsledku opětného stoupnutí hospodářských čísel, a zavedena daň z obrátu. Ale ukázalo se, že ve výdajích rozpočet byl předložen kusý. Nebyly v něm učitelské platy (600 milionů), které místo zemí musil platit stát, závazky v cizích valutách udávány níže, než odpovídalo špatnému kursu koruny, a zásobování způsobilo státu přímo katastrofu.

(Státní hospodaření obilím a moukou) Nebylo zásob z doby předělněmi, kdy bylo možno dostat z ciziny mouku za čtyři až pět korun, a domácí sklizeň odhadnuta přehnaně vysoko. Podle cen domácího rekvirovaného obilí (80 Kč za jeden metrický cent pšenice) prodáván jeden kilogram mouky za 1·60 Kč, ale z ciziny dovážen za 17 až 18 korun i draže, takže na jeden kilogram mouky doplácena ohromná částka aspoň 15 korun. A domácí obilí scházelo se velmi špatně, poněvadž bylo pro nízkou rekvisiční cenu zatajováno a zkrmováno, takže z ciziny dovážena veliká kvanta. Tím ovšem velmi vzrostl schodek — a proto nebyly zase zlepšeny platy státních zaměstnanců, ač zůstávaly daleko za koeficientem platů a mezd, o koeficientu drahoty ani nemluvě.

(Doplácení na mouku) Ministr Engliš vzepřel se doplácení na mouku a chléb a profesor Koloušek v souhlasu s ním praví (Naše

Doba XXVII, strana 771): „Stát prodává mouku doma hluboko i pod nákupní domácí cenou. Tím se státní finance zle zakrvacují a spějí bychom tak k úplnému vyčerpání všech veřejných prostředků. Proč právě při chlebě a mouce stát hradí vyšší ceny, když tak činití nemůže ani při jiných potravinách, ani při ostatních životních nezbytnostech? A to ještě měrou nedostatečnou; neboť dosud nikdo nemohl pouhým státním přidělem chleba a mouky vystačiti. Je viděti, že v tom směru státní vyživovací politika úplně selhala, ačkoli si jí stát zasadil nejtěžší a nejpovážlivější finanční rány. Státní libovolné zasahování do cen bylo by jen tehdy možné a snesitelné, kdyby stát vůbec veškeré hospodaření postátnil. Proč konečně nevzdati se této pochybené, nebezpečné cesty? Sociální demokraté však proti finančnímu ministru houževnatě hájili laciný chléb na útraty státní. Konečně byla sjednána dohoda, která sociálně-demokratickým příslušníkům zaručuje laciný chléb a obtížení z toho přejímají zaměstnavatelé a jednotlivci, kteří poněkud jen nad naprostou chudobu vynikají, z jiných tříd. Všichni, kdo jsou pojištěni u nemocenských pokladen a nemají ročního mezdního důchodu nad 30.000 Kč, dostanou laciný chléb a mouku. Za ně budou zaměstnavatelé platiti příspěvek jednu Kč za osobu a den (moučná dávka). Z ostatních, nepojištěných v nemocenských pokladnách, jen ti neplatí dražší mouky, kdo buď neměli 1. března 1919 30.000 Kč(!) vlastního jmění nebo mají vyšší důchod než 15.000 Kč. Proti důchodu pojištěnců nemocenských pokladen staví se tu jmění téže výše nebo důchod poloviční. Není možno odporovati výtce, že toto zásobování má všechny *znaky zásobování třídního*.“

(*Engliš*) V druhé vládě Tusarově zasedá mladý, energický ministr velké ctižádosti i výkonnosti, brněnský profesor dr. Karel Engliš. Je poslancem za Národní demokracii, ale náleží k moravskému křídlu, z něhož od rozchodu s vládou v létě roku 1919 rychle vzniká krystalisace levíce strany. Klub strany, které ministerstvo financí i tentokráte bylo vyhrazeno, měl kandidátem prvního ministra financí v republice, Rašína, pro Engliše byla menšina. Klub souhlasil, aby Engliš stal se ministrem obchodu, ale ministrem financí leda — ta nuance převzata z Rakouska — za svou osobu.

Kruhy mimo stranu si však přály, aby Engliš stal se ministrem financí, a Tusar vyhověl. Výkonný výbor strany odpověděl prohlášením toho smyslu, že ho sice pokládá za ministra koalice, ne však za ministra strany, a strana nevstoupila do vládní většiny. Engliš také v kabinetě zůstal, i když poměr strany k vládě vyvínil se nepřátelsky. Hned první větší transakce, honorování válečných půjček, vyvolala prudký Rašínův odpor.

(Válečné půjčky) Je to jeho nejostřejší vystoupení ve sněmovně. Tam už vedle napětí a radikalismu sociálního je i nacionální, jsou tam Němci a Maďaři, a Němci, jmenovitě jejich radikální strany, využívají sněmovny jako tribuny, s níž prudce mluví do vlastního obyvatelstva i do Německa. Sem přichází Engliš s předlohou o honorování válečných půjček tím způsobem, že se jimi může upisovati nová státní půjčka. Je to předloha z rozpaků, se kterou na české straně se potýkají živé vzpomínky na válku i na tlak, pod nímž válečné půjčky byly upisovány. Při tom Němci předlohu ostře napadají, neboť vědí, proč s ní vláda přichází: proto, že musí, poněvadž naléhavě potřebuje peněz, které honorováním válečných půjček si opatří. Otázka, co s válečnými půjčkami, nedala se řešiti jen politicky nebo dokonce jen citově. Byla hospodářská i mravní. Hospodářská proto, že množství peněžních ústavů a sociálních institucí do půjček v nebezpečné výši uložilo své fondy i svěřené prostředky, mravní proto, že v půjčkách bylo mnoho peněz lidí bezbranných, především sirotek. Správné řešení tedy bylo individuální, a s tím i Rašín souhlasil. Tato cesta byla také zprvu, aspoň formálně, vládou nastoupena. Ale pak byla opuštěna, a nyní navrhovala vláda honorovati válečné půjčky šmahem, bez rozdílu — aby získala i německý kapitál, který republiku dosud sabotoval.

(Jeho věc) Válečné půjčky jsou osobní záležitost Rašínova. Proti nim se vzpíral a napsal svůj památný článek v Národních Listech, za tento odpor a článek byl také zatčen, vězněn, obžalován a odsouzen, za něj byl voděn pod bodáky, vláčen špínou vězení a vržen do propasti hrůz möllersdorfských. Proti půjčkám vedl kampaň jako ministr, a nejen proto, aby jich, jak sám řekl, co nejvíce vyhnal za hranice, nýbrž také proto, že měl svoje mínění o řešení

německého problému v republice. Chtěl, aby zásadní odmítnutí půjček bylo památkou na válku a svědectvím, že všenněmecký kurs před válkou a za války znamenal jisté riziko, které se nemůže smazat, jakoby se nic nebylo stalo.

(*Argumenty*) Teď vláda a koalice — za prudkého odporu Němců — šla přes to vše. A byla to vláda, které nevěřil a kterou potíral, a koalice, která vyšla z bojovných voleb a svým úspěchem a existencí byla pohrůžkou všemu, co považoval pro stát a společnost za nutné a dobré. Bylo tedy postaráno o impulsy i situaci, podle zásad boje mezi majoritou a opozicí sotva mohla pod posíle většiny ve veřejném mínění býti položena páka mocnější. Argumenty se jen hrnou. Odmítnutí půjček bylo druhdy jednomyslným požadavkem, ba zásadou všech českých stran. Mír saintgermainský výslovně zbavil republiku povinností půjčky honorovati. Uložil jí však platiti dluhy předválečné i převzatý státní majetek. Výše těchto závazků není dosud určena, ale vláda dává předlohou najevo, že republika chce honorovati i co nemusí a že má tedy peněz dosti. Při tom si však vypůjčuje jako bankrotář, neboť za peníze, které skutečně dostane, bude platit devět až jedenáct a půl procenta.

(*Němci*) Mají-li však předlohou býti upokojení Němci, pak z jejich řeči je vidět, že se to nedaří. Včera jejich řečník nazval tento stát pro Němce klecí. V kleci bývají zpěvaví ptáci — ale tohle zpěv není; bývají tam tygři a lvi — ale to je jenom lví kůže; já měl jsem dojem, že stojím před klecí s opicemi. Opice žebrají, abyste jim hodili pomeranč, ale pak oloupou kůru a házejí po vás — a to jest německá politika při této předloze. Stát jest povinen poskytnouti nám všechnu náhradu, ale my jej nebudeme uznávat, my po něm budeme házet slupky z pomeranče. Snad časem nebudou házet jen slupky, nýbrž i jiné věci, a teprve potom přijdeme my Češi k názoru, že se německá nátura válkou nezměnila. Tu na něho zvolají: Nepůjdeme k vám do školy! a s tribuny letí prudký výpad: Vy říkáte, že nenávidíte náš stát — pro vás je to „váš“ stát, ale vy jste také nenáviděli tu zemi, ve které jste žili, ať jste sem přišli jako kolonisté či ať již jste se zde narodili. Povstane vřava, němečtí radikálové křičí, že nesmí dále mluvit, ozývá se mlácení do pultů

i píšťalka, Rašín si sedne na tribuně a klidně čeká, ale ani předseda Tomášek, volaný vždy, když to jde do tuha, nic nezmůže, nezbyvá, než schůzi přerušit, a to skoro na dvě hodiny.

(Dáváme více, než sami čekali) Pak předseda rozdává výtky napravo a nalevo a volá k pořádku, odmítá však volati řečníka, jehož výrok o nenávisti cituje z protokolu, napomene důrazně ke klidu a ten se vrátí aspoň potud, že není již lomozných scén. Ale s tribuny to buší dále: Vláda dává mnohem více, než Němci očekávali; sami navrhovali diferenciaci: upisovateli 10.000 čtyři procenta, do 100.000 tři procenta, nad 100.000 dvouapůlprocentní rentu. Teď dostanou všichni, a stejně, takže Pražská železářská, která své půjčky už bilancovala místo 78 milionů 50, dostane 75 procent z těch 78 milionů a tedy present od republiky, jako jiní, kteří je už dávno odepsali z válečných dodávek a zisků. Majitele válečných půjček tedy odškodňujeme, ale ty všechny, kteří trpěli za to, že neupisovali nebo byli zničeni válkou, neodškodňujeme nijak, kdežto jiní upisovali válečné půjčky, aby nemusili na vojnu a dostali státní dodávky. Předloha opouští tedy celou minulost válečnou, opouští stanovisko, které prezident Masaryk vyslovil ve spise Nová Evropa, opouští stanovisko Revolučního shromáždění — a všechno jen proto, že by vláda nemohla prvního vyplatit úředníkům platy. Nejsou-li však Němci ani s touto předlohou spokojeni, nechť ji vláda odvolá a vyloží novou půjčku šestiprocentní s dodatkem, že nebude-li do dvou měsíců upsána, vyloží novou, nucenou, podle velikosti majetku a ovšem se sníženým úrokováním. Od Němců nebudeme se učit ani násilí, poněvadž náš stát musí spočívat na právu a účtě k právu, ale také ne spravedlnosti, poněvadž jsme jí u nich vůči sobě nikdy neviděli.

(Nutno obnoviti úzkostlivou úspornost!) Jinak zachraňuje Engliš ve vládě spolu s drem Hotowtzem, ministrem obchodu, co se zachránit dalo. Na jeho vrub spadá, že ve vládním programu ozvalo se opět důrazné volání po šetrnosti a pořádku. Úvěr veřejný stává se obtížným, praví se tam, a „poměry ty nutí stát, aby co nejrychleji přivedl státní rozpočet do rovnováhy tak, aby bylo třeba hradit úvěrem jenom produktivní investice. V celé státní správě nutno obnoviti úzkostlivou úspornost, aby břemena státních daní

nepřesáhla možnosti obyvatelstva, jemuž zdrazují živobytí a práci, a aby mohla být postupně zmenšována."

(*Poměry pomáhají*) Třetí vláda měla v parlamentě svázané ruce. Činnost ministra financí musila se soustředit na kontrolu hospodaření v resortech a opatrování státních příjmů. Tam měl pole ohromné. Na štěstí přicházely mu již na pomoc, více než jeho přechůdcům, poměry samy.

(*Engliš o roce 1920*) „Finanční hospodaření státní v průběhu roku 1920 ukázalo (napsal dr. Engliš v polovině roku následujícího)*, že není možno libovolně rozepíati ve státním rozpočtu výdaje a vykázati miliardový schodek, k jehož úhradě se zmocňuje ministr financí „k úvěrovým operacím“. Není možno opatřiti několik miliard úvěru na krytí běžných schodků a nezbyvá tedy nežli buď stěsnati skutečné výdaje do rámce skutečných příjmů bez ohledu na rozpočet, aneb opatřiti si úvěr způsobem a cestami, které, třebas byly právně nezávadny, národohospodářsky se podobají tisku bankovek jako vejce vejci. Nechtěli jsme a nechceme v té příčině napodobovati finanční hospodářství svých sousedů, varování jsouce dostatečně důsledky takové finanční politiky v těchto zemích, jež jsou dostatečně známy."

(*Jak to chodilo*) „Rozpočet jest zákonem, zavazujícím vládu hospodařiti v jeho rámci. Avšak tento závazek byl v minulosti často velmi ilusorní. S povolením Kontrolního úřadu směla vláda překročovati rozpočet a byla povinna si opatřiti jen dodatečné schválení Národního shromáždění. Stalo se, že resort hospodařil podle rozpočtu, ale jen do srpna, kdy všechny kredity vyčerpal. Překročení jeho rozpočtu se stalo takto pro finanční správu naprostou nutností. Resorty používaly běžných příjmů k úhradě potřeb investičních, vědouce, že pro platy zaměstnanců musí finanční správa opatřiti úhradu stůj co stůj. Tak by mohlo úsilí finanční správy pro udržení finančního pořádku v rámci rozpočtu býti úplně zmařeno. Bylo tedy třeba pojistiti dodržení rozpočtu a udržení skutečné rovnováhy ve finančním hospodářství zvláštními normami."

(*Ochrana rozpočtu*) Byl proto státní rozpočet rozdělen na investiční a ostatní, stanoveno, že vláda smí rozpočet překročiti leda se

---

* Ročenka Československé republiky, ročník I. (1922), strana 261.

souhlasem Národního shromáždění, a virement čili použití úspor v jedné rozpočtové položce na položku druhou vázáno na souhlas vlády, finančního ministra a presidenta Kontrolního úřadu. Ve finančním zákoně na rok 1921 byly tyto zásady již uplatněny.

(Budoucnost koruny) Svým programovým projevem ve sněmovně prohlásil Rašín, že vláda se rozhodla pro politiku postupného zpevňování měny, a to nikoli snad umělými zásahy, nýbrž tím, že by se československá koruna zlepšovala tou měrou, jak by rozvojem hospodářských sil obyvatelstva stoupala její kupní síla. Koruna měla tudíž býti výrazem hospodářského stavu republiky, který vláda, spoléhajíc na součinnost obyvatelstva, chtěla a doufala soustavně a po stránce veřejné i soukromé zlepšovati.

(Klesá a klesá...) Ale koruna stoupala jen krátkou dobu, do května 1919, potom začala klesat. Napřed zvolna, potom rychleji a ustavičně. Záhy již kurs, který tu byl při kolkování (26 zlatých centimů) a v květnu (34 centimů), stal se zašlým snem a časem návrat k němu z hlubiny pěti zlatých centimů byl by znamenal — kdyby byl vůbec možný — měnovou revolucí radikálnější než kterákoli z těch, jež na sklonku války a v prvních měsících míru navrhovány. Již v červnu klesla na 30, počátkem srpna po prvé pod 20, počátkem listopadu po prvé pod 10 a v lednu 1920 přiblížila se po prvé minimu pěti. Po poklesu následovaly vždy vzestupy, ale po nich nový a hlubší pokles. Byly to denní difference, přesahující 16 procent, se všemi důsledky pro zahraniční obchod a pro povzbuzení spekulace, byl tu katastrofální vzestup cen a byl tu hlavně neblahý spád, jenž zdál se věstiti smutné konce vývoji tak slibně a důvěřivě zahájenému...

(Proč?) Proč klesala koruna? Z příčin vnitřních, ale také z příčin zahraničních, na které měnová politika československá neměla a nemohla téměř míti vlivu, které však také při svých plánech nepovažovala za tak mocné, jak skutečně byly.

(Kurs koruny a kurs vládní) Bylo by omylem přičítati nepříznivý vývoj kursu československé koruny jenom na vrub vládního režimu, jemuž vtiskovala ráz velká majorita socialistů a socialistických ministrů. Koruna klesala již v posledních měsících první koaliční vlády, ale neklesala nepřetržitě za obou vlád socialisticko-

agrární koalice, nýbrž jenom do února 1920 (minimum měsíčního průměru 6·05 centimů), načež začala opět stoupat, a to až do června 1920 (maximum průměru 12·51). Potom začala opět klesat a v září 1920, kdy padla druhá vláda Tusarova a nastal politický obrat, byl průměrný měsíční kurs 8·81. Nato však nastalo období klidnější, které, srovnáno s někdejšími prudkými výkyvy kursu, možno nazvat stabilizačním: po měsíce, až do srpna roku 1921, československá koruna udržuje se mezi sedmi až osmi centimy. Teprve v září 1921 počne opět klesat pod vlivem poklesu marky a v souvislosti s mezinárodním otřesem, způsobeným Karlovým pučem, klesne v říjnu 1921 opět až na minimum 5·10 centimů. Do konce prosince je však tento pokles opět odčiněn a pak již nastává vzestup, kterým je charakterisován rok 1922. Vládní režim z let 1919—20 stíhá výtku, že dostatečně nečelil silám, které dohromady vytvářely nepříznivé mínění o státu, jehož výrazem byl kurs koruny. Bezprostředních příčin poklesů bylo více.

(Spětí s německou měnou) Z nepříznivých činitelů na prvním místě působilo stále obchodní spětí s rakouskou korunou a německou markou. Nehledíme-li ke Spojeným státům, stálo v československém obchodě na prvním místě Německo. Československá koruna je tedy spoutána s markou, a německý obchod má na takovém utváření kursu zájem. Také jiné státy, neznajíce odchýlné snahy republiky, ztotožňovaly její měnu zatím s markou a rakouskou korunou — ač obě tyto země kryjí své deficity tiskem bankovek, kdežto Československo nekrytou nevydá ani jedinou.

(Neznámý stát) Československá měna byla papírovou měnou státu právě vzniknuvšího, neznámého. V jejím posuzování a hodnocení hrály tudíž daleko větší úlohu než jinde momenty subjektivní. Bylo sice známo, že republika stojí na straně vítězů, nepatří ke státům poraženým, a vcházelo pomalu ve známost i to, jak energickým způsobem udělala ve svých věcech měnových tolik, kolik zatím bylo vůbec možno. Ale svět měl větší starosti než vpravovat se do spleťtých a neklidných poměrů střední Evropy, odkud přicházelo v celku tak málo příznivého, a situace ostatně dlouho nedospěla ani k formálnímu uzavření a ratifikaci mírových smluv. Kromě toho byl v československých měnových plánech, pokud

běželo o zahraničí, onen optimismus, který přivezli delegáti ze Ženevy v listopadu 1918 a jenž nemálo přeceňoval nejen dobrou vůli, nýbrž samu hospodářskou sílu západních velmocí i zájem Ameriky o úpravu evropských věcí. Ukázalo se to při selhání projektu valutní půjčky v Americe, ale i v tom, že dohodové státy nutily republiku, aby zůstávala v těsném a nikoli výhodném hospodářském styku s Rakouskem. Tím jenom utvrzeno tradiční hospodářské spění s tímto státem, jež spolu s intenzivními obchodními styky s Berlínem nutilo zahraniční obchod republiky k rozsáhlému obchodování za marky a koruny. To pak dávalo jednak aspoň zdánlivě za pravdu těm, kdo československou měnu s těmito klesajícími, nemocnými valutami mechanicky ztotožňovali, do jisté míry pak spojovalo ji s jejich osudem skutečně.

(Zahraniční obchod) Pak tu byl zahraniční obchod. Ve světě byl veliký nedostatek zboží, přímo hlad po zboží. To byla dobrá vyhlídka pro stát, jenž vznikl na nejprůmyslovějším území monarchie, které mělo staré tendence vývozní. Ale jeho sklady byly prázdné, a než mohl vyvážeti, musil napřed dostat ze zahraničí suroviny, především pro textil a kovoprůmysl. To nebylo nikterak snadné. Kromě toho měl veliký nedostatek uhlí, dopravní nesnáze, opotřebované stroje a výrobu zařízenou na válečný materiál. Zvláště pak potřeboval z ciziny velkou a okamžitou pomoc ve výživě obyvatelstva, za kterou nebylo zatím vývozní kompensace; zde velmi pomohla velkolepá akce Hooverova. Zahraniční obchod musil tedy býti regulován, a to nejen po stránce národohospodářské účelnosti (suroviny, ne zboží, a kde zboží, tam potřebné, ne luxusní), nýbrž i po stránce finanční: získané cizí devisy musily býti odváděny státu a za hranice bylo možno platiti jenom s jeho povolením. Ale export se rozvíjel jen pomalu, kdežto importy byly naléhavé a velké. Značnou nevýhodou bylo obilní pasivum republiky, zvláště když od července 1919 skončily se americké dodávky obilí a mouky na dlouhý úvěr a bylo nutno kupovati na světovém trhu, a to ve velikých kvantech, poněvadž domácí zemědělství, nespokojené s rekvisičními cenami, dělalo pasivní resistenci, neodvádělo předepsané a očekávané množství, nýbrž buď prodávalo pod rukou nebo obilí zkrmovalo.

(Zahraniční obilí, mouka a tuky) Tím se uměle zvyšovalo kvantum, dovážené z ciziny, a tím se zatěžovala platební bilance čili vyko-
nával tlak na kurs koruny. Ale státní obchodování moukou tlačilo
na kurs mladé valuty i nepřímě. Stát nakupoval za světové ceny,
a poněvadž koruna klesala, platil cizí obilí a mouku v korunách
dražší a dražší. Sám však nedodával obyvatelstvu mouku za tyto
rostoucí ceny, nýbrž za ceny pevné, které dokonce ještě snížil!
Zprvu prodávána americká mouka i americké sádlo tak, že dolar
počítán za 20 korun (čili při kursu koruny 25 centimů), ale od čer-
vence 1919 slevováno až na cenu domácí mouky, která byla o 40
procent levnější, protože za ní byla diktována rekvisiční cena, nižší
než světová. Někde se sice dostal úvěr, jinde, jako v Argentině, bylo
však nutno dovoz hned platit čili dopláceti na mouku částky, které
s poklesem koruny rapidně rostly. A když pak byla i rekvisiční
cena za obilí zvýšena, prodávala se obyvatelstvu mouka za cenu
starou, nezvýšenou, takže se doplácelo i na mouku domácí.

(Doplácení na mouku a jeho výsledky a následky) To mělo zhoubné
následky v několika směrech současně. Především brala na sebe
republika břímě těžké, ale i nevypočitatelné, poněvadž nezměnná,
„politická“ cena přidělové mouky byla bouřlivě hájena a při tom
s poklesem kursu koruny státní doplácení automaticky rostlo.
Rostlo však i proto, že zemědělství se vzpíralo rekvisičím, které
byly špatně placeny, a raději prodávalo obilí pod rukou přímo,
nebo je zkrmovalo, protože za mléko, maso, sádlo a vejce obdrželo
mnohem více. Kromě toho stoupaly mzdy zemědělských dělníků a
jejich deputáty, takže nechuť dodávati za ceny, podle nichž mouka
byla levnější než otruby, stále stoupala. A mouky se přece nedo-
stalo na všechny, vláda snažila se zásobiti především členy kon-
sumů, ostatním pak byla nucena trpěti kupování mouky pod rukou,
což znamenalo úplnou nejistotu o nákladu na živobytí a tudíž
o základně mezd a důchodů čili o skutečné kupní síle koruny. Přes
všecky snahy vlády o zlevnění živobytí mzdy stoupaly, jmenovitě
roku 1920, takže jediného rozumného cíle velikých obětí finančních
— stabilisace nákladů a cen — dosaženo nebylo, zato však tu byly
četné nepříznivé zjevy rázu inflačního, ač ani jediná inflační koruna
oběh nerozmnožila!

(*Ústřednové hospodářství*) Záleželo i na tom, za jakou cenu se v cizině nakupuje a kdy pšenice kupována, na příklad roku 1919 hromadně přede žněmi, tedy draho. Nedbáno toho, zda je nutno kupovati a obyvatelstvu dodávati stále velká kvanta jedné potravin, bez ohledu na to, že přibývá z domácí produkce jiných, náhradních. Bylo to krátce ústřednové hospodářství, s omyly, ale také hříchy a spekulací na vrub státu. V jeho finančním hospodářství doplácení na mouku znamenalo na trvalo těžké, nebezpečné břímě.

(*Důsledky pro měnu*) Pokles koruny byl tedy zaviňován jejím obchodním spětím s markou a korunou rakouskou i setrvačností, s níž pohlíženo na středoevropské poměry. Ale byl zaviňován i nedůvěrou k vnitřním poměrům republiky, jichž vývoj nebyl příznivý, ano v určitých momentech sváděl k nejhorším obavám. Obyvatelstvo propadalo horečce, která neslibovala nic dobrého.

(*Bolševictví*) Všecky země světa byly pod silnějším nebo slabším vlivem bolševictví. V zemích poražených vlády a vrstvy dosud vládnoucí neměly autority, demobilisovaní vojáci vynahrazovali si doby hrůz a tvrdé kázně a také nevojáci byli proniknuti hlubokým nepokojem, následky útrap a národním zklamáním. Kde došlo k politickým revolucím, družilo se k nim mnoho chiliasmu, jenž nyní podněcoval k převratu novému, úplnému, podle ruského vzoru. Odtud prozatím bylo viděti jen, co nejvíce bilo do očí: že se nasytila zášť a že první stali se posledními a část posledních prvními, nebyl ještě proveden důkaz, jak málo materiálního zlepšení to znamená a jak pomalé a hubené budou změny blahobytu, které to přinese. Bolševictví otrásovalo proto poraženými státy, mělo však vlivem zeměpisné blízkosti, válečných útrap a horlivé agitace četné stoupence i v Československu. Dr. Bohumír Šmeral našel v něm konečně kus půdy pod nohama, na němž snažil se povstati opět k vlivu po debaklu své válečné politiky, když se mu to nepodařilo 14. října 1918. Sociální demokracie, nejsilnější strana československá, tvořila základnu bolševické agitace a její pravice byla proti útočné levici dlouho slabá.

(*Bludný kruh*) Politický neklid, který z toho vznikal a projevoval se hlavně neposlušností a násilnostmi vůči úřadům a zaměstna-

vatelům, brzy však i terorem proti neorganizovaným spoludělníkům, podrýval ovšem důvěru ve stát a tím i kurs měny. Kromě toho z drahoty živobytí vznikalo a stále rostlo mzdové hnutí, které se přelévalo do výrobních nákladů a spolu s drahotou dovozeného zboží způsobovalo prudké stoupání cen. Tak se tvořil onen bludný kruh, stále rychleji se otáčející, z něhož na konec neměly nic ani ony dělnické kategorie, které si nejvíce vymohly, kdežto všichni ostatní, odkázaní na důchody nehybné nebo málo pružné, trpěli novými vlnami drahoty, horšími než za války. Nejhorší však bylo, že takto dvojitým vlivem, klesáním kursu a stoupáním výrobních nákladů, klesala také uvnitř kupní síla čili vnitřní hodnota koruny, což odůvodňovalo trvalý její pokles kursovní.

(Inflační zjevy) Byly to krátce zjevy tytéž jako za války, automatické stoupání drahoty až do rozhraní let 1921—22; za války bylo arci vyvoláváno i nedostatkem zboží, leč na druhé straně mělo zase hranici v jeho nedostupnosti širšímu odbytu, kdežto zde naopak ti, kdo dovedli své důchody zvyšovati, projevovali to zvýšenou spotřebou a byli ochotni platiti ceny požadované, nechť byly sebe vyšší. Tím se sice podporovala výroba zemědělská, jmenovitě živočišná, i průmyslová, jejíž vývozní části prospívalo dále stálé klesání kursu koruny, pokud ovšem v prvních dobách v důsledku vyčerpání surovin, nedostatku uhlí a selhávání dopravy vůbec byla možná, ale na druhé straně stávalo se nesnesitelným postavení těch, kdo nesouviseli přímo s výrobou a obchodem a nemohli si tudíž zjednatí aspoň částečný podíl na jejich prosperitě. Stoupání drahoty do roku 1921 dalo se tedy opět především na útraty bezbranných, střádalů, pensistů a sirotků a majitelů domů, do nichž vložili své úspory, a obnovovalo všechny křivdy inflace. Obracelo se však velmi citelně také proti státu a obcím.

(Stát-zaměstnavatel) Veřejní zaměstnanci ocítali se v zoufalé situaci, ve které bylo nutno zlepšovati aspoň poněkud jejich důchody, a poněvadž stát i samospráva z potřeby, ale také pod nátlakem politických stran budovaly si velmi početný správní aparát, násobilo se zde i malé zlepšení platů v ohromné konečné

cífy. A tento stát byl nový, musil nově budovati a zakládati na všech stranách, a nejen, co bylo nezbytno, nýbrž i to, co požadovala nedočkavost těch, kdo od něho chtěli, aby v několika letech vynahradil nejen válku, nýbrž i staletí nepřátelského centralismu. Než vedle těch, kdo chybovali jenom z nedočkavosti, bylo konečně nesmírně i těch, kdo dělali prostě politiku natažených rukou, politiku zaopatřování, umísťování, subvencování, aby nasýtili stranický hlad a vyžili do dna bláhový, ale nebezpečný omyl, jako by stát mohl uměle tvořiti a dávat k dispozici hodnoty a nebyl odkázán jenom na správu toho, co vytvoří práce a poplatnost občanů. Tak vznikly a rostly konsumentské subvence doplácením na mouku, nekontrolované podpory v nezaměstnanosti, nekontrolované vyživovací příspěvky a nedostižné kontrolované invalidní renty, o něž se ucházeli potřební i nepotřební, oprávnění a neoprávnění. A když se k tomu připočetly nutné důsledky nezkušenosti a diletantismu ve veřejné správě a podnicích, špatné hospodaření ústředem a zvýšený podíl nepoctivosti, vypěstované válečnou a poválečnou anarchií, vyrůstalo z toho pro stát i obce hrozné břímě, z něhož musily vznikat rozpočtové i faktické schodky.

(Kolo se točí) Tak bylo obyvatelstvo republiky stíháno všemi neblahými účinky, které tvoří inflace: úspory a pevné důchody se znehodnocovaly, ceny nepřirozeně stoupaly, vývoz přinášel snadné zisky, práce marně se namáhala dohoniti drahotu, ale svými náklady ji při tom stupňovala, výroba snadnými zisky sváděla ke spekulaci a ledabylosti, stát právě tak jako práce opoždoval se ve svých příjmech za cenami a náklady, ale novými daněmi je rovněž stupňoval a jeho pokusy čeliti drahotě maximálními cenami a přiděly levných potravin vyvolávaly resistenci venkova a nutnost kupovati tím více drahé mouky ze zahraničí. Stav proto brojil proti stavu, třída proti třídě, ohromná většina obyvatelstva byla právem nespokojena, ale veřejné mínění bouřilo bez cíle, nenalézajíc pravého vinníka.

(Ale netiskne se!) A přece tu inflace — nebylo! Nebylo jí v jejím původním a jediném smyslu, nebylo tu vydávání nekrytých bankovek. Jejich oběh nerozmnožil se ani o jedinou korunu nad zákonnitou hranici, Rašínova závora působila neochvějně. Navenek,

kromě ukládání a placení dávky z majetku, bylo to, pokud se týkalo měny, to jediné, co z jeho plánu zbývalo.

(*Oběh stoupá*) Celkový oběh peněz ovšem stoupá, a značně. V březnu 1919, po kolkování, je v oběhu 5·3 miliardy, koncem roku 1920 11·2 miliardy a na podzim roku 1921 12·3 miliardy, tedy téměř dvaapůlkrát více. Ale plus, které je vydáno, jsou peníze obchodně kryté, a do oběhu se dostávají jednak proto, že stoupají ceny, takže život hospodářský potřebuje více peněz, a dále v souvislosti s rozvojem podnikání až do krise roku 1921. Celkové složení oběhu peněz nemění se těmito emisemi nepříznivě, naopak příznivě, neboť nekryté peníze tvoří mnohem menší část oběživa a část krytá je v rukou Bankovního úřadu, jemuž se takto umožňuje přizpůsobovati oběh peněz potřebám hospodářství a vykonávat vliv na úrokovou míru, úrokovou mírou pak zase působiti na kurs měny.

(*Vnitřní složení oběhu*) Oběh, který zbyl po stažení padesáti — de facto třiceti — procent nekrytého oběživa, odpovídal určité úrovni cen. Rašín byl ovšem přesvědčen, že jí převyšuje, že je zbytečně vysoký. Nyní se však ceny vyvíjely tak, že oněch sedmdesát procent bankovek (proměněných v československé státovky) nikterak jim nepostačovalo. Z pateronásobku šly ceny na patnácteronásobek, ale stát trval na svém závazku a vlastní, nekrytý oběh nezvýšil. Co následovalo? Že výroba a obchod opatřovaly si úvěr lombardem a směnkami, které šly do Bankovního úřadu ministerstva financí, a tam na ně byly vydávány státovky — ale jiné povahy, nikoli nekryté, nýbrž kryté obchodními směnkami. Tato druhá část oběhu a tudíž celkový oběh ovšem stoupal — ale jeho vnitřní složení bylo teď jiné než v době, kdy tu byl pouze sedmimiliardový blok státovek nekrytých. Nyní stoupal oběh, ale tím, že koncem prosince 1919 bylo zde za 80 milionů směnek a za půl miliardy lombardu, rok nato však, koncem prosince 1920, již za více než za dvě miliardy směnek a za 2·3 miliardy lombardu. A k tomu přistupovalo již za půl miliardy devis, za 153 milionů zlata a za čtvrt miliardy valutní půjčky. Opět o rok později, koncem prosince 1921, bylo zde pak za 1·9 miliardy směnek, za 1·7 milionu lombardu, ale za 1·1 miliardy devis a zlata. Vnitřní složení oběhu se tedy

Poslední podobizna z vánoc 1922

značně změnilo — a to bylo jediné potěšitelné, co tato léta neklidu a ústupu kolísající československé měně přinesla. Spolu s aktivem vývozu, jevícím se v nahromadění devis, tvořily se tak již podmínky obratu. Ale tento obrat musil býti vybojován.

(*Čím je koruna?*) Engliš a Hotowetz, hospodářští ministři druhé vlády Tusarovy, nehledí na absolutní výši koruny očima Rašínovy. Nechtějí od měny nic jiného, než aby byla stálá, nekolísala a nevyvolávala anarchii a spekulaci. Pro ně hlavní je výroba, co největší možnost produktivní činnosti, při čemž znehodnocenou měnu přijímají jako impuls výroby, třebaš nechtějí, aby klesala dále. Měna je pro ně pouze nástrojem.

(*Čím je Rašínovi?*) Pro Rašína je víc: je indexem národní vitality a průkazem nového zdatného národa v lhostejném, neinformovaném i nepřátelském prostředí poválečné Evropy. Těžce nese její souvislost s markou, zle ho hněte podcenění koruny, které při vši drahotě nemá plného odůvodnění v kupní síle doma, a nenávidí proto vše, co podává psychologické motivy pro stlačování jejího zahraničního kursu i pro snižování její kupní síly doma. Druhá polovina roku 1919 a rok 1920 jsou nejhorší doby jejího chorobného tance.

(*Kdo je vinen?*) Jak nepřičísti to na vrub vlády a neuvéstí v souvislost s celou povahou režimu? Když koncem listopadu 1919 koruna klesne v Curychu na devět centimů, dává Rašín tento potupný kurs do titulu čtyř útočných článků. Ostře v nich kritizuje hospodářskou politiku vlády, jejímž důsledkem jest i politika měnová. „U nás jsme se odvážili“, píše v serii čtyř článků s poplašným titulem „Devět centimů“ v Národních Listech koncem listopadu 1919, „vyhověti pokřiku těch, kdo chtěli vozit všecko do republiky, abychom mohli žít na vysoké noze, ať to stojí co stojí. U nás jsme za této vlády rozbili jednotu disposicí valutních odstrojili jsme z veškeré pravomoci ministra financí, nadělali jsme, děr do své devisové politiky, každé ministerstvo si disponovalo na svou vlastní pěst a potom se dívíme, že ta nemocná koruna z ran, které jí zasadila tato diletantská vláda, tak těžce krvácí. Když nedávno zatkli ředitele pražské realitní banky a zjistili, že kupoval rakouské koruny za výplatu na Prahu, aby pod rukou

opatřoval své klientele cizozemské valuty a způsobil, že na cizích trzích byly nabízeny výplaty na Prahu a sražena cena koruny, tu se objevilo, že tentýž způsob prováděla dvě československá ministerstva, tedy způsob, který tvoří těžký důchodkový přečin.“ Koruna kolísá a z podnikání se stává hazard. „Každé ministerstvo si disponuje jak chce, dělají se nákupy bez jakéhokoliv plánu, vývoz a dovoz není regulován, dělají se experimenty s vývozem za československé koruny, a to všechno má ta ubohá nemocná koruna vydržet!“ Ba jde až k hrozbě: „... jsem jist, že pro republiku je tento stav (= nová vlna drahoty) počátkem konce.“ (Národní Listy 20. listopadu 1919.)

(*Výstražná znamení*) Obecenstvo utíká již, bojíc se dalšího pádu koruny, od hotových peněz do průmyslových papírů, ač je v nebezpečí, že hrozně prodělá. „Hrozí nebezpečí, že československé papíry se stanou objekty mezinárodní hry a že začíná valutní spekulace en masse. Nezaměstnanost pohlcuje národní jmění, stoupání výrobních nákladů ohrožuje substanci podniků. Pak tyto nestačí už doplňovat zeslabený akciový kapitál a podniky skoupi cizina. Cizina eskontuje v kursu koruny už napřed to, že my nedovedeme hospodařit, a již napřed těmito kursy nám říká, kam se jednou dostaneme.“ Za čtyři měsíce této vlády „prohlášeno moratorium, vyplatily se peníze, zadržené při kolkování, bez svolení parlamentu a bez veřejného ubezpečení, že se tím oběh bankovek nerozmnoží, a toto ubezpečení musilo býti teprve útokem na vládu vyprovokováno; vláda vydávala obnosy mimo rozpočet bez ústavního schválení; vláda předkládala Národnímu shromáždění předlohy, které vyžadují stamilionového nákladu, nemajíc pro ně úhrady.“

(*Jenom na nás záleží!*) „My jsme si srazili kurs koruny a dali jsme tím exportní prémii. Dobrá. Ale máme co vyvážet?“ Pro sklárny, papírny, válcovny není uhlí. „My nevyvážíme, nýbrž — dovážíme bezprostředně po žních americkou mouku. Za normálních dob dováželi jsme pšenici americkou po Labi v dubnu. Mlčme, mlčme! Selhala veřejná správa a nelžeme si ještě sami! Neoddávejme se klamům, hledme vypátrati příčiny oné nedůvěry k nám a podceňování naší koruny, nebásněme, že má cenu líry, řekněme,

že by ji mohla a měla mítí, hledme odstraniti příčiny a nespokojme se tím, že vyplazujeme jazyk na americký, anglický a francouzský kapitál! Až ukážeme, že pracujeme, šetříme, dobře spravujeme stát i sebe, že jdeme za pevným plánem, neexperimentujeme na zádech republiky, vrátí se důvěra. A hlavně: *nebojme se pravdy, nestrkejme cizinu před sebe jako španělskou stěnu*. Ta cizina umí číst kursovní lístek a náš rozpočet lépe než my a chodí zde s očima otevřenýma, zatím co my je přimhuřujeme, bojíce se světla pravdy!"

(*Spekulace a příčiny hlubší*) Pokles koruny byl zjev pro celek krajně nežádoucí, škodlivý a nebezpečný, jenž musil býti zastaven. Kromě celkové nepříznivé tendence měl kurs také velké a časté výkyvy nahoru a dolů. To bylo nepochybně dílo valutní spekulace, kterou se tehdy zaměstnávalo a živilo množství lidí, a to nejen hazardérů a spekulantů z profese, nýbrž i bank, které si takto nahrazovaly — kromě obchodu se zbožím — nedostatek normálního obchodu. Ale celý, trvalý pokles koruny nebylo možno vykládati spekulací. Bylo dosti těch, kdo si ho z důvodů politických a také exportních přáli, ale nestačili by na to, aby sráželi kurs ustavičně, neboť nebylo inflace a nebylo ani pasivní bilance čili trvalého nadbytku korun v zahraničí.

(*Posuzování státu*) Nepříznivé mínění o československé koruně mělo však oporu v úkazech československého veřejného i soukromého hospodářství. Bylo viděti především veliké rozpočtové deficity, rychle stoupající výdaje, vyvolávané nejen poklesem kupní síly peněz, nýbrž i všeobecným nápirem na stát, bylo viděti slabost veřejné správy vůči násilnictví a teroru, rostoucí agitaci a vzrůst sociálně-demokratické levice, která hrozila, že nejsilnější stranu strhne do bolševictví a pokusí se o diktaturu proletariátu, bylo konečně viděti, kterak i výroba a obchod zařizují se namnoze na trvalý pokles měny. Vzestup státních výdajů byl ovšem způsoben i tím, že se od základů budoval nový stát, jmenovitě armáda, a že doprava, bez níž nebylo možno obnoviti výrobu, potřebovala velkých investic. Deficity nebyly také katastrofální. Ale součet působil na mínění o koruně nepříznivě a proto bylo nutno, aby stát ve svém výdajovém hospodářství obrátil.

(*Devisy — ceny — důchody*) Pokles koruny přeléval se i do cen,

vzdouvaných na druhé straně i nedostatkem zboží. Stoupání cen znamenalo vzrůst drahoty a vyvolávalo všeobecnou snahu o zvýšení důchodů, které nerostly automaticky, jako velká část podnikatelských zisků, nýbrž musily býti vymáhány. Republikou jde proto hnutí, které ovšem nemá rovnoměrných úspěchů, napořád je úspěšnější u mezd než u platů, ale ani mzdy nezvyšuje stejně, nýbrž podle úspěchu odvětví i síly zaměstnanců. Pohled na pohyb pracovních důchodů ve srovnání s vývojem cen a kursu koruny ukáže, že jsou to *tři křivky velmi nestejného vzestupu*: úroveň cen stoupá pomaleji a méně než stoupá *kurs cizích valut* čili než klesá koruna, *mzdy a platy* však opět stoupají pomaleji a méně než ceny. V prosinci roku 1920 jsou ceny o polovinu pozadu za kursem, pak stoupají, ale v květnu roku 1921 jsou ještě pozadu o třetinu, pak nastane kolísání a teprve roku 1922 je přibližně parita s cenami světovými. Životní náklady čili drahotu ovšem uměle snižují přídělové ceny mouky a chleba a ochrana nájemníků. Přesto pracovní důchody zůstávají pozadu za celkovou úrovní cen a nelze tudíž tvrditi, že by jejich vývoj srážel kurs koruny — byl pouze jeho důsledkem, a to důsledkem neúplným.

(*Vývoj mezd*) Pro vývoj mezd v Praze sestrojil G. Reif (Československý statistický věstník, ročník IX.) na základě dat o 32 odvětvích diagram, podle něhož průměrný vývoj nominální mzdy koncem roku 1918 je proti roku 1914 asi u 410 procent, na jaře roku 1919 počíná dále stoupati, takže koncem téhož roku je asi u 550 procent, nejrychleji stoupá roku 1920, na jehož konci dosahuje asi 920 procent, pak ještě mírně stoupá, takže koncem roku 1921 je u 1000 procent a dosahuje vrcholu asi u 1040 procent uprostřed roku 1922, v jehož druhé polovině nastává pokles a roku 1923 stabilisace asi na 850 procent. Teprve v druhé polovině roku 1922 setká se tedy křivka mzdy s křivkou maloobchodních cen, které se svého maxima 1700 procent koncem roku 1920 sestoupí a ocitnou se asi na výši indexu nominálních mezd, kdežto index nákladů na živobytí, arci metodicky zjišťovaný až během roku 1923, ustálí se od této doby asi kolem 700 procent, tedy asi o více nežli šestinu níže než index nominálních mezd.

(*Teprve nová éra pomůže dělnictvu*) Pokles koruny dává tedy mzdám

silný impuls (od 409 v lednu 1919 do 916 v prosinci 1920, tedy za rok více než zdvojnásobení), ale kurs dolaru (jehož rubem je znehodnocení koruny) vznáší se při tom od poloviny roku 1919 nad úroveň nominální mzdy, přiblíží se jí jenom nakrátko uprostřed roku 1920 a setká se s ní teprve uprostřed roku 1922, kdy ovšem klesne hodně pod ni. Přepočte-li se pak mzda na zlaté koruny (podle kursu Kč), tu koncem roku 1919 je na minimu asi 20 procent, pak vlivem vývoje kursu Kč i absolutního zvyšování prudce vystoupí, ale nepřesáhne 90 procent (uprostřed roku 1920), zase klesne na 50 procent, v druhé polovině roku 1922 překročí 160 procent a ustálí se pak mezi 130 – 140 procenty, ve shodě s výší mzdy reální. Důchody dělnictva ve zlatě (a tím i zhruba jeho životní míra) klesnou sice v druhé polovině roku 1922 ze svého maxima 160 procent na 130 – 140 procent, ale na této výši se pak stabilisují, dosáhnuvše tak výše, kterou měly počátkem roku 1919, ale od té doby až do druhé éry Rašínovy už vůbec ne. Jinými slovy: *dělnictvu (pražskému) vede se od této druhé éry mnohem lépe než ve třech letech předchozích a také lépe než roku 1914, druhá éra Rašínova (lze-li ji tak nazvat, abychom se vyhnuli neurčitému slovu „deflace“) dělnickým reálním důchodům nejenom neublížila, nýbrž jim přinesla pozitivní plus.* Jinak, daleko hůře nežli mzdy, pochodily ovšem platy, jmenovitě veřejných zaměstnanců.

(*Vzrůst cen a mezd ustaluje pokles koruny*) Ale mzdové hnutí mělo nicméně důsledky pro vývoj valuty. Znamenalo, že se klesající kurs koruny přelévá intenzivněji do cen, které stoupají ne už jen v důsledku drahého importu, nýbrž i vyšších výrobních nákladů čili i z příčiny vnitřní. Tím stoupala drahota, jež krutě tísnila ty, jimž nebylo pomoci, neboť měli příjmy nominelně neměnné, a podněcovala nároky kategorií, které se za vývojem důchodů opozdily, a to buď vůči soukromým zaměstnavatelům, nebo vůči veřejné správě, kterou nutily k dalším výdajům a tudíž daním, schodkům a půjčkám. To musilo – s výjimkou bezohledných inflacionistů – znepokojovati všechny, také ty, kdo chtěli jen stabilisaci. Podnikání nemohlo býti trvale budováno na stavu inflacionistické horečky. Mnohem hůře musili však tento vývoj pociťovati ti, kdo viděli, že kurs koruny je nezaslouženě a nepřiměřeně

nízký a spravedlivé hodnocení koruny vyžaduje značné *korektury kursu směrem nahoru*. To se dalo přirozeně provést tím snadněji, čím by se to stalo dříve, kdy byla vnitřní hodnota koruny nepříznivě nízkým kursem ještě málo dotčena. Zato rostly tomu tím větší překážky, čím výše stouply ceny a důchody a čím více se tudíž nepříznivý kurs uplatnil také uvnitř, a v celém hospodářství, jehož výrazem měla být spravedlivě hodnocená koruna.

(*Důsledky poklesu kursu pro státní zásobování*) Nízký kurs koruny uplatňoval se dále zvláště nepříznivě, dokud trvaly *vysoké světové ceny obilnin* a dokud je republika ve velkém množství nakupovala v cizině. Doma byly *prodávány za cenu uměle nízkou* a difference zatěžovala rozpočet. To musilo co nejdříve přestat. Umělé, politické ceny mouky a chleba musily však přestat i z toho důvodu, aby se celé hospodářství dostalo na *přirozenou základnu*, nastal vzájemný poměr cen a vytvořila se tak přirozená jejich hladina a tím se spolehlivě zjistila i *drahota živobytí*, jež by se pak stala základem pro mzdu a plat i kalkulaci. Bylo dále nutno odstraniti různé ústředny, jmenovitě obilní, a zavésti místo nich volný obchod, neboť špatně hospodařily a byl tu nepříznivý vliv rekvisic a diktovaných cen na obilní produkci. Na to se však nemohlo mysliti, dokud kurs koruny byl uměle nízký a činil nepatrný zlomek, desítinu nebo také jen dvacítinu její předválečné hodnoty.

(*Mravní důsledky*) Stálý pokles koruny a nízký kurs vůbec vedl dále k *vysokým číslům* a budil u těch, kdo si dovedli pomoci k silně zvýšeným, třebaž stále ještě nevalorisovaným důchodům, falešné představy o tom, co opravdu mají. To znamenalo neracionelní vydávání peněz čili *utrácení*. Podnikatelé zase ochotně povolovali zvýšené požadavky, neboť spoléhali, že *vše přesunou do cen*, a neměli nutkavých pohnutek *šetřiti ani na ostatních výrobních nákladech*, jmenovitě pokud pracovali *pro vývoz*. Pokles hodnoty peněz překážel dále *spořivosti a tvoření kapitálu*, na druhé straně sváděl k *dělání dluhů* a k nedostí uváženým *investicím*, protože bylo přesvědčení, že se lehko zaplatí a umoří lehčími korunami.

(*Nutnost jíti proti proudu*) Mezi ženoucími silami poklesu kursu a vnitřního znehodnocení koruny byly tudíž síly *primární* — při-

tažlivost marky a nedůvěra ke státu — a *sekundární*, které byly důsledkem poklesu kursu čili jeho vnitřním ohlasem. *Ale všechny působily stejným směrem a posilovaly se navzájem.* A čím těžší bylo dostat zahraniční obchod k jiné zeměpisné orientaci, čím slabší byl zatím Bankovní úřad, pokud by běželo o zahraniční kursové intervence (ač to byly jen korektury) a čím svízelnější bylo lámání zahraniční nedůvěry — tím naléhavější bylo *zdržovati všechny složky*, které na znehodnocení koruny působily doma. Zde se musilo jít proti proudu, musilo se obrátit, musilo býti kolo zastaveno ve svém rostoucím otáčení. A když se to nepodařilo v době, kdy hladina domácích cen byla by ještě odpovídala dvojnásobnému kursu koruny, než skutečně byl (koncem roku 1920 byl kurs 7·5, ceny odpovídaly kursu 15 centimů), došlo se ke zlepšení a stabilisaci kursu na téže výši o dva roky později, ale za cen mnohem vyšších, kdy bylo nutno se značnými ztrátami je bourat, což arci znamenalo krizi a částečné maření hodnot, nemluvě o valorisaci veřejných dluhů, které zatím narostly.

(*Co znamenal obrat*) Kursový vzestup koruny koncem roku 1922 udál se však stejně mimo vůli správců československé měny, jako proces předchozí. Měl *své příčiny především za hranicemi*, kde se mínění o československé koruně úplně obrátilo, a ovšem se v něm uplatnila také aktiva předchozích platebních bilancí. Bylo otázkou, pokud se mu dá z Prahy vůbec bránit, a již z této situace je patrné, že byl odtamtud úmyslně vyvolán právě tak málo jako v předchozích letech kursovní pohyb opačný. Jestliže československé národní hospodářství přineslo tomu oběti, spadaly konec konců na vrub založení státu a jeho zakotvení ve světovém veřejném mínění. Byly však odměněny. Koruna dosáhla slušného kursu, jenž znamenal mezinárodní klasifikaci Československa, a Bankovní úřad dostal ji nyní pevně do rukou, mohl ji stabilisovati a pak ustoupiti cedulovému ústavu, který místo papírové měny zavedl zlatou.

(*Odpůrci*) Politika hodnotnější koruny měla *odpůrce*. Vedle inflacionistů stáli ti, kdo za hlavní věc považovali *rozvoj výroby*, který si výši kursu upraví sám jako věc druhotnou. To znamenalo ignorovati psychologické momenty, které spolupůsobily. Dále tu byli

stoupenci *stabilisace*. Stabilisaci samu o sobě musil kromě inflacionistů chtít každý, měna se musila vrátit ku své přirozené funkci měřítka a uchovatele hodnot a přestat být stálým podnětem ke spekulaci a hospodářskému i sociálnímu neklidu. Ale *na jaké výši stabilisovati*? Na té, které kurs právě dosáhl? To by dlouho do roku 1921 bylo znamenalo, že se koruna stabilisuje níže, než je její domácí kupní síla, což by opět znamenalo, že kurs je stálý, ale hladina cen a proto i důchodů stoupá dále, až se mu přizpůsobí. Roku 1922 ceny konečně dohonily kurs — ale bylo by se podařilo Bankovnímu úřadu udržeti jej trvale tak nízko, když cizina najednou změnila o koruně své mínění a vše jí tlačilo nahoru? Pro stabilisaci na nižší úrovni se dále uvádělo, že je výhodnější pro *výrobu a obchod i pro klid ve státě*, protože uspoří krizi a zpětný pohyb cen i důchodů. To bylo pravda — ač jisté vyrovnaní cenové a důchodové anarchie musilo nastati i pak.

(*Co přinesl obrat?*) Zato při stabilisaci na vyšším kursu byli méně bití majitelé starších peněžních kapitálů a pohledávek i nehybných důchodů a také ty kategorie důchodů, které je nedovedly tak zvyšovati jako kategorie jiné. K majitelům nehybných důchodů pak v důsledku ochrany nájemníků patřili i majitelé činžovních domů. To však nebyla jen otázka spravedlnosti vůči nim, nýbrž otázka, dotýkající se všeho obyvatelstva. Z důvodů zaměstnanosti i bytové nouze bylo naléhavě potřebí, aby se rozvinul *stavební ruch*. Ale kdo měl stavěti při patnácteronásobných cenách, z nichž plynuly také vysoce znásobené činže, když vedle byla konkurence domů, postavených patnáctkrát levněji a nuceně pronajímaných za předválečné nájemné, a když celá hladina důchodů byla tlačena dolů svými nepružnými složkami? Poplatníci zaplatili i tak, za vyšší úrovně koruny, miliardy na umělé oživení stavebního ruchu, a výsledek těchto těžkých obětí — rozdávání vil a činžovních domů — neučinil je jistě nijak lehčími. Při tom se činže z politických důvodů držely dále a mezi nimi a činžemi v nových domech i za kursu vyššího byla disparita, jež při kursu nižším by křiklavost tohoto bezpráví ještě stupňovala.

(*Zlepšení výroby a kapitál z ciziny*) Krise měla ostatně také *dobré následky*. Nutila k *zlevňování* a stupňovala *soutěž*, takže podnikatelé

byli konečně nuceni *šetřiti při výrobě*, ale nejenom na mzdách, nýbrž i na materiálu, času, dopravě atd., a tato racionalisace přicházela vhod *spotřebitelům*. Kromě toho znamenala posíce Československa mezi středními valutami evropskými také možnost dostati z *ciziny kapitál*, jehož bylo velmi potřebí na hospodářskou výzbroj, zvláště pokud množství kapitálu odčerpával ještě stát.

VIII.

KONEC ÉRY. 15. září 1920 ministerský předseda Tusar likvidoval nejen vládu, nýbrž i režim, a nejen režim, nýbrž také éru. Socialismu nepodařilo se přes jeho velikou sílu ani ovládnouti stát, ani provésti ve společenském zřízení takové změny, jež by zásadně vybočovaly z dosavadního. Ztroskotal v těchto směrech o neschopnost socialistické levice porozuměti opravdově své době a odhadnouti své síly, i o její nechuť k metodám pozitivní politiky. Pomáhala mu ztroskotati též osudná překážka zásadního socialismu: že v době, kdy je tu výbojná nálada mas, stát i společnost jsou chudé, není tedy materiálních předpokladů pro změnu společenských řádů, kdežto jsou-li tyto podmínky příznivější, není zase dostatečných podmínek psychologických, to jest politického tlaku. Zákonodárně nemohla se vláda hnouti, odiosní úprava zásobování tak řečenou moučnou dávkou byla jejím nejvýznačnějším činem. Chtěl-li stát žít, potřeboval režimu jiného.

(*Nový režim*) Dostal jej v podobě vlády nikoli parlamentní, nýbrž *úřednické*, která již tím ukazovala mimořádný ráz úkolů, k nimž je povolána. Předsedou byl muž dosud vzdálený veřejného života ve smyslu stranickém a parlamentním, brněnský zemský prezident Jan Černý, se svými druhy zřejmě povoláný ne k tomu, aby řešil zásadní otázky politické, nýbrž především aby řádně spravoval stát. Odborná znalost byla vodítkem též při výběru jeho spolupracovníků: byli to vesměs význační odborníci. Ve financích zůstal jako správce Engliš, v obchodu Hotowetz, vnitro převzal ministerský předseda. Bylo ihned viděti, proč. Chystal se *pokus o státní převrat*.

(*Přelom*) Zastupitelstvo strany sociálně-demokratické, schválivši demisi ministrů, odložilo také sjezd strany na konec listopadu. Levice usnesla se naproti tomu, že sjezd musí se konati 25. září, jak ustanoveno. 17. září pak obsadila redakci Práva Lidu i podniky strany, odstranila všude zástupce pravice a počala vydávati Staré Právo Lidu, kdežto dosavadní redakce improvisovala svůj orgán v cizí tiskárně. Levice také konala sjezd strany a tam, vyslechnuvši

poselství Třetí internacionály, přijala její zásady a vyhlásila tvoření dělnických rad. Pravice naproti tomu vyloučila vůdce levice ze strany, konala sjezd a tam odmítla zásady a postup Moskvy, odřekla však účast ve vládě a pro parlament ohlásila utvoření socialistického bloku. Poněvadž podniky strany byly připsány na jednotlivé osoby, náležející k pravici, podaly tyto žaloby pro rušení držby, 9. prosince dala vláda Lidový dům obsadit a komunisté vypuzení z redakce. Odpověděli sročením před parlamentem, ale byli ostrým zakročením stráže rozeznáni. Generální stávka, kterou zahájili, se nezdařila, a kde na venkově obsadili továrny a dvory, byli četnictvem a vojskem rovněž vypuzeni. Stávky, vyvolané většinou terorem menšin, zúčastnilo se asi 120.000 dělníků, převážná většina nedobrovolně. Nejsilnější hnutí bylo v severních a severozápadních Čechách, ostatní střediska, v Brně a na Slovensku, byla rázu podružnějšího. Stávka trvala místy jen několik hodin, jinde, za klesající účasti, déle, ojediněle až šest dnů. Bylo to hnutí hlavně nekvalifikované části dělnictva. Ztráta na mzdě činila asi 13 milionů, kromě toho došlo namnoze k propouštění, jehož použily slaběji zaměstnané závody. Všude, s výjimkou oslavanské elektrárny, nastalo rychlé uklidnění, takže výjimečný stav, vyhlášený v některých okresích, byl 7. ledna 1921 zrušen, a 30. března obnoveny i poroty, v některých místech zastavené. Vládní prohlášení o tom bylo schváleno všemi českými stranami vyjma 22 komunistů.

(„*Vláda zákona a právního pořádku*“) Republika měla novou vládu, která důrazně hned při nastoupení prohlásila, že je „*vládou zákona a právního pořádku* a nemá pro poměr státu k jednotlivci jiného měřítko než zákon a právní řád“; slibovala, že jejími vodítky bude „*poctivost, pořádek, čínorodá práce ve prospěch všech vrstev, zvláště hospodářsky slabých, nerušený demokratický a sociální vývoj.*“ Nazvala to „*hesly bývalé vlády*“, na níž chce navazovati, ale každý cítil, že je zde právě proto, aby způsobila obrat ve věcech, na něž minulá vláda nestačila. V dlouhém prohlášení šéf vlády také oznámil, že rozpočet je v rovnováze, na úvěru budou vybudovány jen investice, že bude snížena daň z uhlí a zlepšeno postavení státních zaměstnanců, ale jen když budou úspory a nové státní příjmy. Do veřejných financí vracel se pomalu pořádek.

(*Engliš*) Také dr. Engliš, správce ministerstva financí, se nedá, a to ani ve věci nejožehavější. Když se v poslanecké sněmovně utvoří ze socialistů a Němců majorita, která zamítne jeho návrh na nouzovou výpomoc státním zaměstnancům a odhlasuje jiný, štedřejší, ale ovšem nákladnější, neboť znamená zvýšení o 800 milionů, tu Engliš hned po hlasování opustí své křeslo a jde si sednout na své místo mezi poslanci. Tam jde mu Rašín první vstříc a podává mu ruku. A boj se vyhraje, neboť některé zaměstnanecké organizace vysloví s ministrem souhlas, to jest chtějí přijmouti jen tolik, kolik republika unese, senát přijme návrh původní, president demisi ministrovu nepřijme a socialistické strany couvnou.

(*Nový finanční plán*) Ale pak začne boj o nový finanční plán a Rašín s Englišem se zase rozejdou. Běží o sanaci obcí, kde se hospodaří mnohem hůře než ve státě, a Engliš ji chce provést z 80 procent, zbytek mají obce samy řešiti úsporností. Rašín je pro radikální léčbu krise obecních financí a neváhá ministrovu osnovu v jeho přítomnosti nazvati socialistickou demagogií. Když se pak dr. Engliš pokoušel o řadu nových daní, ale ani jednu nemohl ve sněmovně uskutečniti, odešel 21. března 1921 z vlády přece. A většiny nebylo ani pro vládní stanovisko v úpravě otázky zásobovací. Bylo viděti, že parlament musí býti veden, jinak vše vážne — ale věsti že jej nemůže úřednická vláda, nýbrž jen mužové z jeho středu, u nichž jsou dvě základní podmínky: dosti *oddanosti k obecnému dobru*, aby se v jeho zájmu mohli shodnouti na společném aktuálním programu, a dosti *vlivu ve vlastních stranách* a klubech, aby je pro taková kompromisní řešení dovedli získati. Tak se zrodila „*Pětka*“, onen útvar, v němž se teď opět mohla rozvinouti politická vloha i energie Rašínova.

(*Čeho je potřebl?*) Žije v přípravách na věci budoucí, Rašín netriumfuje nad pádem režimu, šetří poražených. 30. září konstatuje na schůzi prostě: Je tu nová vláda, a nikoli parlamentní, poslanecká, stranická, nýbrž úřednická — ale nikdo neprotestuje, neboť je viděti, že přináší pořádek a dále, že se ztratil *klíč*. Běží o to, co bude dále. „Kdybychom dovedli svůj stát spravovati prostě, kdybychom se vrátili k tomu, čemu já říkám *republikánská prostota* a čemu v Americe říkají *puritánství* — a oni na tom svém puritánství

vyrostli v ohromnou velmoc — pak bychom měli začátek toho, co potřebujeme. My potřebujeme, abychom se probudili z opojení, poněvadž až se probudíme a začneme si vážit každého krejcaru, potom také začneme pracovat. Naše republika není hotova, když nemůžeme zabezpečit svému obyvatelstvu, aby se najedlo a mělo kde bydlet.“ Proto je nutno stavět a umožnit stavět, a je nutno, aby zmizely ústředny, neboť si dávají nemožné úkoly a při tom jsou korupční.

(Rok 1921) Rok 1921 je rokem vnitřního uklidnění. Zprávy živnostenských inspektorů konstatují „vzestup výkonnosti dělnictva, ovšem výkonů předválečných dosaženo bylo dosud jen ojediněle v některých odvětvích výroby nebo i jen v jednotlivých podnicích.“ Většinou zlepšil se výkon při práci v úkolu více než při práci za denní mzdu. Po neobyčejně rušném hnutí za zvýšení a nivelisování mezd předešlých let nastalo roku 1921 značné utišení. Vzrůstající odpor zaměstnavatelů, pokles odbytu do ciziny, způsobený stoupáním naší valuty, a částečné zlevnění životních potřeb v prvních měsících roku zabrzdlily další mzdová hnutí. V druhé polovině roku nastalo však opět stoupání cen a mzdy tu a tam jsou rovněž zvýšeny, ale hlavně tam, kde se dosud opozdily. Zaměstnavatelé však zásadně jsou ochotni povolovati leda drahotní přídavky, nikoli zvyšovati základní sazby. Stávek je méně, což souvisí se zhoršenou hospodářskou situací, spojenou s oslabováním zaměstnanosti průmyslu. Stávky lehkomyšlně vyvolané vyskytovaly se již toliko ojediněle. Zato se častěji provádějí výluky. Zvláštní význam má čtyřnedělní stávka bankovního úřednictva v Čechách, která vznikla pro požadavek, aby byl rozšířen vliv úředníků ve věcech personálních. Stávka byla prohrána a stávkující musili se podrobiti tuhým podmínkám bank.

(Obrat) Republice vracel se klid. Působil pro to především čas: válka ustupovala do minulosti, zkoušky, hrůzy, demoralisace i vzdorná a mstivá nálada zákopů a etapy, pouličních front a militarizovaného průmyslu a hornictví bledla. Působil vývoj ostatního světa: bližší poznání ruské revoluce zbavovalo ji nadpřirozené svatozáře a ukazovalo její speciální povahu místní a národní, a bylo viděti, že nikdo nenásleduje. Rozkol v sociální demokracii způ-

sobil, že pravice volky nevolky musila o bolševictví mluvit kriticky a soudit je nejen podle jeho filosofie, nýbrž i podle výsledků. Umělý paroxysmus veřejného mínění slábl, část konservativnějších lidí vracela se ke své přirozené povaze a začínala vidět věci, jak jsou, a chtít jen co je možné. Zásady Třetí internacionály narázily na oddanost k národnímu celku, jejíž veliká síla triumfovala 28. října, ale nezeslábla ani potom do té míry, aby se nevzepřela, když měla být okázale popřena. V den převratu všecko nepřátelství obrátilo se proti minulosti, ale v podstatě ani teď nebylo jinak: cožpak republika zaviniła válku a její následky a což nestrádali lidé všude? A republika nejenom byla bez viny, ona v sociálním díle opravdu stála v čele národů a nemohla-li všem pomoci, aby se lépe najedli a ošatili, aspoň nepopíratelně zlepšila pracovní podmínky. Taktika, namířená proti státu, musila ztroskotat o lidovou psychologii.

(Změny v sociální demokracii) Změna, které bylo potřeba, aby veřejné mínění stalo se oporou návratu k vládní soustavě z prvních měsíců republiky, nemohla nastat *bez účasti socialistických stran*. Mladý stát snášel, jak bylo patrné, éru vlády úřednické, ale nemohl být opřen jen o strany nesocialistické. Byla by to jenom práce pro komunismus a ostatně nebyl tento systém ani technicky možný, neboť němečtí poslanci trvali v příkré opozici. Republika potřebovala, aby socialismus opustil, pokud jí podléhal, svou německou negativní tradici a stal se schopným a ochotným spolupřevládnouti podle západních vzorů. To nebylo možno bez sociální demokracie, ale právě tam se nyní věci v důsledku rozkolu rozhodně změnily. Pravice nemohla zápasit s levicí tím, že by s ní závodila v požadavcích, nýbrž musila přejít konečně k útoku a dokazovat nesmyslnost jejího počínání. Levice to ostatně vynucovala příkroste a osobním rázem svých útoků. K velkému ideovému boji mezi oběma spory přidružila se drobná válka o jednotlivé organizace a jejich peněžní, podnikový i časopisecký majetek. Proti starému heslu jednoty strany a dělnického hnutí bouřila kampaň zrádcování socialpatriotů. Z boje o republiku stal se tak boj na život a na smrt dvou socialistických směrů, boj lidí, kteří si po celý život tykali a žili v těsném společenství a proto všecko na sebe věděli

a nyní i říkali, boj, v němž zprvu šlo o bytí sociální demokracie, která dlouho byla v těžké rekonvalescenci, než zase nabyla plné jistoty a schopnosti jednati.

(*Socialismus a republika*) Socialistická doktrína byla v republice rozvětvená, leč nebyla hluboko vžita. Českoslovenští socialisté stali se socialisty teprve roku 1918. Sociální demokracie měla socialistickou tradici mnohem starší, ale zásadní popření současného státu škrtla, třídní boj zvykla si vésti spíše odborářsky než politicky a románský syndikalismus zůstal jí úplně cizí. V republice přibyl k tomu silný tlak na *sociální politiku* a *státní kapitalismus* válečného původu.

(*Počátky krise roku 1921*) Sociální politika byla pro stát i hospodářství otázkou peněz. Ale státní výdaje nemohly už valně býti stupňovány, jestliže měla býti v rozpočtu rovnováha a neměly býti do nekonečna zvyšovány daně. Hospodářství dosud prosperovalo. Jeho zisky, jmenovitě exportní a spekulční, které se namnoze projevovaly nezřízeným zbohatlictvím, byly hlavním podnětem pro mzdové nároky, jímž nebylo možno upřítí oprávnění, a vedly i k dalším požadavkům sociálně politickým. Na obzoru republiky se však již ukazovala krise na západě, kterou v druhé polovině roku 1920 zahájil prudký pád světových cen. V daných poměrech bylo možno očekávati, že to bude krise zdravá, poněvadž povede k úspornosti a zmenší vyhlídky spekulace. To si však musili vyřídit zaměstnavatelé, kteří již nebyli nikterak bezbranní.

(*Ústředny*) Nejhorší a nejnaléhavější byla otázka *státního kapitalismu*. Dosavadní režim přál *vázanosti výroby a obchodu* a proto i jejich nejméně populární formě — *ústřednám*. Stýkaly se tu dva rozdílné motivy. Rozvrácené hospodářství v některých směrech dočasně vyžadovalo státního hospodaření, jmenovitě pokud šlo o výživu a opatření důležitých zahraničních i domácích surovin. Ale státní hospodaření, zavedené v tak rozsáhlých a důležitých oborech, svádělo k požadavku, aby stát podržel a vykonával tuto mimořádnou moc z důvodů nikoli věcných a tedy dočasných, nýbrž z důvodů zásadních. V ústřednách byl spatřován *kus socialisace* a prostředek k jejímu *dalšímu budování*. Ministr dr. Vrbenský

řekl v debatě o vyživovacích otázkách v září roku 1919: „Ústředny jsou typickým instrumentem, jímž, budou-li vedeny v duchu nové doby, je možno přejítí se starého systému hospodářského do nového. Toto intermezzo potrvá dvě tři léta a velký vliv tu musí vykonati stát.“ Byl to velký omyl, těžko vysvětlitelný i v ovzduší nezkušenosti a vzrušení prvních let, neboť ústředny neměly nic společného se socialismem, měly za úkol jen pomoci vydržet jakž takž válku, pro kterou byly utvořeny, pak musily co nejrychleji zmizet nejenom jako zbytečnost, nýbrž i jako překážka obnovy. Tím spíše, když hospodaření v nich bylo odstrašujícím příkladem, poněvadž i s málem hospodařily špatně, mařily hodnoty a byly místem kalných machinací a obohacování: tomu, kdo jim odváděl, i tomu, kdo na ně byl odkázán, vedlo se špatně, zprostředkovatelům však nikoli. *Jimi počala v republice politická korupce*: ministr Horáček, nástupce Rašínuv, řekl to 16. září 1919 ve sněmovně, do níž se uchýlil, aby ulehčil svému stísněnému srdci: „Boj s ústřednami je proto tak těžký, protože všude sedí *zástupci politických stran*, a jsou také *soukromé zájmy*, které udržují ústředny při životě.“

(*Zásobování*) Rašín, opovědník Vrbenského, s nímž měl jako ministr prudkou scénu v ministerské radě, vyřizoval v této debatě staré účty. Byly to zlé příklady státního obchodování. Ministerstvo zásobování koupilo ve Francii rýži, ale až z příští sklizně, dovezlo z Itálie zkažené vepřové maso, bez vědomí ministra financí koupilo argentinskou pšenici, nedbajíc o valutu, a teprve když 31. května 1919 v holandském přístavu hrozilo, že bude exekučně prodána a československý stát prohlášen za insolventní, najednou chtěl ministr devět milionů holandských zlatých od ministra financí, jemuž nezbylo než zastavit cukr, neboť kromě toho bylo od něho najednou požadováno 21 milionů lir a 330.000 liber. Tuková ústředna dělala třídní zásobování, to jest favorisovala členy konsumů, kterých bylo v jednom okresu napočteno více než osob, oprávněných k odběru.

(*Cukr*) Velikým štěstím byl v těchto dobách velikých nákupů za hranicemi a dávání mouky téměř zdarma, *cukr* — opravdové „bílé zlato“ republiky. V letech 1918—21 stát vydělal na jeho vývozu 5012 milionů a na lihu a sladu téměř další miliardu. Česko-

slovensko v prvních letech mělo v cukru jedinečné postavení. Pro export mohlo ho z kampaně 1919—20 rezervovati neméně než tři a půl milionu q. Nastala obrovská hausse, 30.000 q kostek prodáno do Ameriky až po 45 dolarech za jeden q. Na prodeji do ciziny vydělal stát dvě a půl miliardy, doma na dani atd. získal půl miliardy, celkem skoro tři miliardy korun. V důsledku toho zvýšeny ceny cukrovky (z 15 na 30 korun) — ale pak přišel neblahý obrat, jehož důsledky ještě stupňovány tím, že ministr obchodu nesvolil, aby část zásob byla předprodána za běžnou tržní cenu. Chvilí se doufalo, že situace se zase obrátí — ale pokles byl katastrofální, neboť trhy byly zaplaveny cukrem třtinovým. Se 40 dolarů (v květnu 1920) klesla cena v několika měsících na 12. Státu uniklo tak tři a půl miliardy, zbyly jen dvě, a ty pohltily obilní deficity. Roku 1921 vydáno za dovezenou mouku 3.25 miliardy, deficit činil 2.2 miliardy, na který vypsána tak řečená moučná půjčka. Katastrofa cukru byla nejtěžší ranou do vázaného hospodářství.

(*Stát-obchodník*) K ohromnému podniku železničnímu, který už dělal sám dosti starostí, k poštám a tabáku, k státním statkům, dolům a továrnám přistupovaly četné podniky další. Měly usnadňovati výživu a zásobení průmyslu surovinami. Byl to nyní úkol mnohem složitější a obtížnější než za války, kdy vůči zemědělství i spotřebitelům mouky bylo možno užívati drastických prostředků a výroba byla jednostranně zařízena na válečné dodávky, při nichž nebylo téměř rizika. Hlavní rozdíl však spočíval v tom, že přestala umělá válečná autarkie, vlastně isolace od světa, odkud přicházelo jenom to nejnutnější pro vedení války. Jak pro všeobecnou vyčerpanost, veliký deficit obilní a nedostatek surovin, tak vzhledem k průmyslové, silně exportní své povaze byl nový stát odkázán na světové hospodářství a musil zatím usilovati, aby tato souvislost byla co největší. A i zde byly poměry daleko složitější než druhy. Kolísání koruny samo stačilo, aby ze zahraničního obchodu udělalo odvážnou spekulaci. Od poloviny roku 1920 však nastal v rozhodujících zemích velký pokles cen, který ve Spojených státech dosáhl celé poloviny, a z toho všeobecná krise, třebas jen přechodná. V normálních poměrech byl by důsledky pro Československo nesl toliko obchod a výroba. Ale státní monopolové hospo-

dářství, samo o sobě už daleko méně pružné, soustředilo všechno risiko jenom na stát. Proto výsledky státního hospodaření cukrem byly ještě mnohem méně příznivé, než kdyby cukerní komise nepodléhala ministrovi obchodu a byla tudíž směla dříve prodávat, proto stála republika nad draze nakoupenou bavlnou, petrolejem a vlnou a přemítala, jak se o ohromné ztráty rozdělit s průmyslem. Státní obchodování dováženou moukou pak přecházelo již úplně ad absurdum, poněvadž nebylo už možno počítati na velké přebytky z vývozu cukru, jimiž rozdíl mezi nákupní a přidělovou cenou mouky dosud byl hrazen. A při tom zemědělci, znechucení nevýhodnými maximálními cenami, nejenom špatně odváděli kontingent, nýbrž stát sám jej uměle zmenšoval tím, že povoloval zvýšené obilní deputáty a dával přiděly mouky i těm, kdo dostali půdu z pozemkové reformy. Novou a hlavní příčinou poruchy v domácích dodávkách obilí byla však pozemková reforma, která dolehla na velkostatky, jež dosud byly hlavními a nejspolehlivějšími dodavateli. O půdu, na které záhy měl sklízeti jiný, nepečovalo se dobře, a drobní přidělci, namnoze neznalí zemědělství, snižovali sklizeň špatným obděláváním. Zpolitisované hospodářství se zkrátka na všech stranách živelně *vzpíralo nebývalému státnímu zasahování*, jež si kladlo úkoly nesplnitelné. Ústředny a vázanost musily co nejrychleji zmizeti. Nesloužily chudému a nejedly z mísy buržoasie, nýbrž jedly z mísy všech a tedy především chudého a sloužily spekulaci.

(*Ústředny překážkou ozdravení*) Na rok 1921 chystá proto Rašín generální útok *proti ústřednám*. 1. ledna otiskuje v Národních Listech článek „Stát podnikatel“, kde je po řadě zkoumá. Výsledek je — zatím s výjimkou cukerní a lihové — vždy týž: zrušit, zbavit stát úkolů, které mu nenáleží a na které nestačí, které jsou mu vnučeny uměle, takže je plní špatně a s těžkými škodami pro obyvatelstvo i svou finanční situaci, což je totéž. A další důvod pro zrušení ústředen je i v tom, že kolísání valuty dělá z podnikání velmi odvažnou hru, jejíž risiko ústředna snímá s četných jednotlivců a soustřeďuje na stát. Následek je, že se uměle vyhýbá prodělku tím, že buď udržuje uměle vysoké domácí prodejní ceny, anebo tlačí uměle domácí ceny nákupní, aby vyrovnala své ztráty. V prvním případě

ústředna brání, aby se k nám z ciziny přenášel pokles cen, v druhém umělým diktováním cen brání domácí nabídce respektive zvyšuje ceny, požadované pod rukou. Proto kožní centrála, jež nakoupila v cizině draho kůže, udržuje vysoké ceny obuvi, proto bavlnová centrála vnutila průmyslu drahou bavlnu a zato mu musí povolovati vysoké ceny textilií, a podobně jest u petroleje a vlny, nakoupené na Slovensku. Vysoké ceny, které jinde klesaly, u nás se dosud udržely a průmysl pracoval přitom bez rizika na útraty konsumentů, kteří zase nařikají na drahé živobytí a nutí i exportní průmysl, aby platil vyšší mzdy, při nichž nemůže za hranicemi prodávati. Kdyby nebylo ústředny, každý by nakoupil za hranicemi, jak by nejlépe dovedl, riziko by se rozdělilo a konkurence by se již postarala, aby zlevňování nebylo uměle brzděno. Přitom ústředny na rok 1921 — počtem dvanáct — rozpočetly svou režii na 180 milionů, (z toho 114 milionů na náklady osobní) a k tomu ještě přistoupilo ministerstvo zásobování (40 milionů).

(*Tukárna*) Stát ručí za jejich ztráty, ale vidí velmi špatně do jejich hospodaření a postupu, o němž při ústředně tukové vyšly před soudem najevo takové věci, že musila býti rychle zrušena. Rašín to urychlil, udělav proti „tukárně“ oznámení Nejvyššímu kontrolnímu úřadu, jenž podnikl revisi, která o stranickém, nepořádném a korupčním hospodaření ústředny vyplnila protokol o 110 foliových stranách. Mluvě o těchto věcech, Rašín vždy přichází do varu a užívá drastických obrátů i slov. Konsumní organizace socialistických stran obchodovaly s ústřednou, zůstávaly miliony dlužny a používaly jich v obchodě nebo ke koupím domů a velkostatků, zatím co legitimní obchodník musil platiti předem. Bahno politické korupce strašného stupně se provalilo. Nebylo možno to utajit. Nejvyšší kontrolní úřad zardousil tukárnu, která musí likvidovat. Nemůže býti hotova. Její mršina šíří dál miasmy do českého vzduchu. Lichevní úřad o ní neví, před trestním soudem nestojí vinníci, ani u civilního soudu nežádá se po nich, aby nahradili škodu! Jaký div, když, vidí-li se, jak v republice nejstrašnější korupce beztrestně projde, nacházejí miasmy úrodnou půdu jinde, v podobných institucích. Vláda má povinnost dát zakopat tu mršinu tukovny a bezohledně volat k odpovědnosti

všecky vinníky. Musí přece již z různých interpelací vědět, že ve Státním obilním ústavě se nebezpečně šíří tento jed, musí jí být přece zjevno, že nemůže po dvouleté existenci tento protokolovaný ústav sestaviti řádnou bilanci.

(Zpátky k svobodnému obchodu!) U státního hospodaření obilím i cukrem týž výsledek: těžké ztráty (respektive ušlé zisky). Z těch dlužno se učit. My však místo toho experimentujeme dále. „Hlavní zásada naší politiky je, že nezmoudříme, dokud si nenatlučeme hlavu. Je marno zavírat oči před pravdou, že naše státní hospodaření obilím ztroskotalo strašně. Jak bude napřesrok? Již letos nemáme v cizině zač koupit, když cukr dostal se na mírovou cenu a není z něj přeplatků . . . musíme zlikvidovat celý tento nemožný systém. Geniální hlavy by s ním málo svedly, a kde jsou geniální hlavy v obilním ústavě?“ „Do nového roku musíme s novým programem. Musí přijít ke cti zase iniciativa, rozdělení risika, radost z úspěchu jako podnikání podnikavosti. Musíme se vymanit z hesel, že stát může řídit výrobu, distribuci, prodej, vývoz, dovoz a bůhví co ještě. Budující svůj stát, máme tolik starostí, že je skutečně hříšné, že rozmnožujeme je novými a novými úkoly, se kterých nemůžeme být, že zřizujeme ústředny a pouštíme se bez plánu do ohromných reforem (pozemková reforma), které nám vynesou nejen zklamání, nýbrž i ohromné hospodářské a mravní ztráty.“

(Od polovice roku 1921 volný obchod moukou) Argumenty proti státnímu hospodaření obilninami a doplácení na mouku, podpírané jmenovitě pádem ceny cukru a stavem státních financí i úvěru, nabyly z jara 1921 převahy. Osobní a politické sblížení mezi vůdci pěti stran vedlo k dohodě, podle níž měla být zlevněná mouka dále státem opatřována toliko nejchudším. Tento vyživovací plán měl být koalici vyřízen v jarním zasedání toho roku. Ale ve sněmovně to nakonec přece nešlo. Musil pomoci zákon z 15. dubna roku 1920, kterým byla vláda „zmocněna činiti opatření k úpravě mimořádných poměrů, způsobených válkou.“ Na jeho základě vydala vláda nařízení, jímž dosavadní soustava od 1. července 1921 zrušena a zaveden volný obchod. Na krytí schodku, způsobeného tím, že nemluvě o nákupní ceně zahraniční, stát prodával mouku levněji než otruby, bylo nutno podati parlamentu předlohu o půjčce

2000 milionů Kč. „Tato nejsmutnější předloha, k níž vedla politická a sociální demagogie, praví Rašín (Národní Listy, 10. srpna 1921), způsobila, vystřízlivění. Systém laciné mouky vyhnán byl k absurdnosti.“

(*Deset miliard korun*) Kolik stálo doplácení na mouku a chléb? táže se o dva dny později. „V Americe máme zaplatiti roku 1923 3524 milionů korun a roku 1925 2222 milionů (dle kursu dolaru v srpnu 1921). „My však ještě doplatili jsme na mouku domácí z přeplatků dvou cukerních kampaní 2150 a z přeplatků na sladu 320, úhrnem 2470 milionů. Kdybychom byli prodávali mouku za cenu, kterou nás stála, měli bychom ročně z cukru a sladu 1235 milionů, čili to, co vynáší dávka z uhlí, nemusili jsme tuto tíživou dávku zaváděti a každá domácnost ušetřila by na ceně uhlí daleko více než kolik činí difference mezi zlevněnou moukou a skutečnou její cenou. Ale jděme dále. Nemusili jsme zavádět dávku z uhlí, kterou ze dvou třetin zaplatí státní dráhy, čili státní dráhy měly by menší roční vydání o 800 milionů Kč a nepotřebovaly zvyšovat tarify na tak ohromnou výši, která podvazovala všechen dovoz, zdražila každý výrobek a obmezila konkurenční schopnost našeho průmyslu. Jen u obilního ústavu znamenalo zvýšení železničních tarifů zvýšení režie o 125 milionů ročně.“ Na zdražení všech věcí zaplatilo obyvatelstvo jistě víc, než kolik ušetřilo na mouce. Moučná dávka, uvalená na průmysl, obchod a živnosti, musila se rovněž přesunouti do cen. „Na jedné straně jsme slevovali, na druhé dávkou uhelnou a moučnou a zvýšenými tarify hnali jsme ceny do výše.“ Zůstane-li doplácení na mouku, nedostaneme úvěr v cizině. Učiní-li vláda přítrž doplácení, „prokáže nejlepší službu dělnictvu, poněvadž umožní účelné podnikání a tím odstraní nezaměstnanost a poslouží zároveň státu, poněvadž jej zbaví břemene, které vedlo ve svých důsledcích k finančnímu rozvratu a k zvýšení daní, jež zase postihly nakonec všechny vrstvy obyvatelstva.“ V přednášce *Inflace a deflace* praví Rašín, že doplácení státu na obilí a mouku, zahraniční i domácí, činilo celkem *deset miliard* korun.

(*Uhlí, pšenice, zlato*) Rok 1921 je v mnohých směrech rokem příznivého obratu. Nejhorší nesnáze poválečné doby se překoná-

vají. Tísňivý nedostatek uhlí, jenž vedl ke stálým poruchám výroby a dopravy v letech 1919 a 1920, od dubna 1921 mizí. Současně vzrůstá velmi zemědělská výroba, celkově i podle hektarových výnosů. Rok předchozí byl pod vlivem světového nedostatku zboží a valutního stimulu vyplněn bouřlivou konjunkturou. Rok 1921 byl stále ještě rokem dobré zaměstnanosti průmyslu, ačkoli i v Československu bylo již cítiti krizi, způsobenou světovým poklesem cen. Na světových trzích byl to pokles katastrofální: ve Švýcarsku klesl index velkoobchodních cen z 325·6 1. ledna 1920 o rok později na 237·9 a 1. prosince 1921 na pouhých 177·5, tedy ve dvou letech téměř na polovinu. Úspěch exportu projevil se tím, že roku 1921 získal Bankovní úřad zásobu zlata a devis v hodnotě jedné a čtvrt miliardy, oč roku předchozího se marně pokoušel. Proto byly zde již koncem roku 1921 prostředky k ustálení měny a vznikal optimismus pro budoucnost československé koruny. Doma poklesem světových cen zastavena sice spekulace, ale ceny se ještě držely, nebylo chuti opouštěti snadné válečné a poválečné výdělky, heslo o velkém obratu a malém zisku dosud netáhlo, pomohl mu teprve impuls vzestupu koruny roku 1922. Pro ten rok dala se již také z důvodů světových předpovídati průmyslová krise.

(Finance) Když bylo zrušeno státní hospodaření moukou a obilninami, nebudilo již státní hospodářství obav z let předešlých. Schodky byly obecným zjevem v poválečném světě, jenž oslabenému hospodářství ukládal zvýšené oběti, které nemohla uhraditi vyčerpaná válečná generace a zhoršené výrobní prostředky. V Československu přistupovaly k tomu ještě zakladatelské výdaje nového státu. Již proto bylo nutno šetřiti tam, kde jen trochu bylo možno. Byly však pro to i důvody jiné. Měna nebyla upravena a v plánech Rašínových bylo odčinití křivdu, páchanou na československé koruně zahraničními peněžními bursami, a stabilisovati ji výše. To však znamenalo, že státní dluh bude po případě splácen korunami hodnotnějšími, než v jakých byly činěny výdaje, které se hradily půjčkami, z nichž vznikál. Konečně byla zde i velická obava Rašínova, pochopitelná v době, kdy se ještě obecně počítalo s vysokými ciframi německých reparací: že také nástupnické státy, a jmenovitě Československo, kromě poplatku za osvobození a pře-

vzatých rakouských dluhů budou nuceny platit značné částky do reparačního fondu za převzaté budovy, dráhy, stavby, statky podniky atd. Jejich úrokování spolu s převzatými rakouskými dluhy těžce by dolehlo na státní finance a spolu s vlastními dluhy revolučními, konsumními i investičními vytvořilo by tak v rozpočtu nehybný blok, jenž na jedné straně by překážel dalším opravdovým úkolům státu, na druhé pak těžce by zatížil poplatní sílu obyvatelstva, nehledě k imobilisaci kapitálů, tak potřebných intenzivnímu hospodářství i exportu.

(*Obavy nesplnění, ale – prospěšně*) Skutečné schodky na štěstí byly menší a také reparační břemena klesla později do bezvýznamnosti. Ale rozpočtové deficity musily být potírány pro efekt, jímž působily na hodnocení koruny, a bez obav před reparacemi rozpočtové deficity a tím státní dluh by byl pozbyl závoří, bez které kdožví, zda by se nevyrovnal výši odvrácených tributů spojencům.

(*Dluhy roku 1919*) Na finanční hospodaření státu působilo i to, jak si opatroval peníze. Zprvu bylo to velmi snadné. Půjčka národní svobody byla ještě nesena nejen dostatkem volných peněz, nýbrž i popřevratovým nadšením. Stát snadno na tuto čtyřprocentní půjčku, splatnou ve čtyřech letech, obdržel subskripcí více než požadovanou miliardu, ba podržel z ní jen polovinu, s níž hodlal zatím vystačiti (druhou poskytl poštovní šekový úřad). Kromě toho peněžní ústavy samy za nízký úrok nabídly republice z tehdejší plethory k dispozici značnou částku 1·3 miliardy a za maďarského vpádu přes půl miliardy. Další prostředky poskytoval poštovní úřad šekový. Na zahraniční závazky, plynoucí z revoluční akce, a na nákupy potravin poskytnut byl – vedle krátkodobých – dlouhodobý úvěr hlavně americký, dále francouzský a italský. Konečně emitovány roku 1919 čtyřprocentní *pokladniční poukázky*, splatné ve čtyřech a pěti letech, ve výši jedné miliardy korun. Těm bylo již nutno pomáhat některými výhodami pro upisovatele.

(*Dluhy roku 1920*) Roku 1920 pomáhala si státní správa opět kontokorentními zálohami, ale peněžní ústavy žádaly již pokladniční poukázky, a to šestiprocentní a na jeden rok. Svědectvím stísněných poměrů jest fakt, že stát, aby si opatřil dlouhodobý

úvěr, užívá formy čtyřapůlprocentní *prémiové půjčky* (prémie 25 procent nominále při slosování v letech 1926—60) s dalšími výhodami pro upisovatele. Upsáno však jen přes půl miliardy, a ježto krátkodobý státní dluh značně rostl, vypsána ještě z jara další, *IV. státní půjčka*, a to ve spojitosti s honorováním válečných půjček. Ale ačkoli i tentokráte poskytnuty též jiné výhody, upsáno do konce roku 1920 jenom 1·6 miliardy, z čehož polovina složena hotově.

(*Dluhy roku 1921*) Rok na to, 1921, upsáno dalších 0·9 miliardy. Finanční trh trpěl tísní. Na velmi výhodnou půjčku stavební, slošovací, vypsanou ve výši jedné miliardy, upsáno do konce roku pouhých 27 milionů. (Tato lhostejnost bydlících k nebydlícím vyvolala několikrát prudké útoky Rašínovy.) Téhož roku vypsána dále šestiprocentní půjčka investiční, zčásti nucená, ale s nepatrným výnosem tři a půl milionu. Vydáno dále téměř za miliardu pětiprocentních pokladničních poukázek s tříletou platností. Na úhradu dvoumiliardového schodku z hospodaření moukou vypsána konečně šestiprocentní *půjčka moučná*, na kterou však do konce roku 1921 upsáno jenom něco přes půl miliardy. Protože pak dospívaly k platnosti i starší závazky, to jest pokladniční poukázky a kontokorentní záloha, celkem za více než jedna a půl miliardy, byly převedeny na *bony*, a to za dosti tísnivých podmínek: úroky z bonů se platí předem ve výši oficiální sazby a cedulový ústav — jenž nesmí jinak půjčovatí státu! — je povinen eskontovatí je za oficiální sazbu a v plné hodnotě.

(*Rok 1922 a 1923*) Roku 1922 pomáhá si finanční správa opět krátkodobými šestiprocentními pokladničními poukázkami, jichž skupina s nejdelší lhůtou je splatna koncem roku 1923, celkem za 1·8 miliardy. Kromě toho přibývá dlouhodobých půjček, a to *IV.* (o 0·6 miliardy) a zvláště moučné (o tři miliardy), která se však upisuje i pomocí předválečných dlužních úpisů. Poprvé roku 1922 — vedle dosavadních úvěrů revolučních a potravinových — objevuje se i dlouhodobá *půjčka zahraniční*, do desíti milionů liber (ve skutečnosti šest milionů), arcí za tíživých podmínek — osm procent a kurs emisní 90, při výpovědi kurs výplatní 108 Kč. Roku 1923 scházejí se další peníze opět ze *IV. půjčky* (přes mi-

liardu) a z půjčky moučné (0·7 miliardy) a 0·25 miliardy za novou investiční půjčku, ale to nestačí, proto vydáno opět za jednu a půl miliardy šestiprocentních krátkodobých poukázek. *Krátkodobé úvěry* tím a prolongováním poukázek starých nebezpečně vzrůstají, peněžní plethora operace tyto sice na čas hladce umožňuje, ale stát závisí víc a více na ochotě peněžních ústavů a imobilisuje jejich prostředky.

(*Nesnáze nových půjček i nových daní*) Od roku 1920 dostává tudíž požadavek šetrnosti ve státních výdajích rostoucí pomoc v nesnázích, s nimiž se opatřují další krátko- i dlouhodobé úvěry a prodlužují dosavadní. Ale postupně selhává také druhý prostředek, jak uhraditi rostoucí výdaje — zvyšování a dělání *daní*. Neblaze působila *daň z obratu i dávka uhelná*, ale těžce byly pocítovány, jmenovitě svými důsledky pro zatížení přírážkami, také *daně přímé*. Převaha socialistů ve vládách až do roku 1920 vedla ke snaze opíratí důchody republiky především o daně přímé. Mělo tím býti zabráněno zatěžování širokých vrstev. Ale přímé daně byly tak vysoké, že nemohly býti jinak nesený než tím, že přesouvány do cen a tím zdražováno živobytí všem. Rostoucí daně brzy počaly vykonávati tlak, jenž se stával nesnesitelným. V prvních letech celkové daňové zatížení stoupalo rapidně. Z výnosu daní připadalo na jednoho obyvatele:

	daň přímá	daň spotřební	cla	mono- poly	poplatky a přepr. daň	daň uhelná	daň obrátová a luxusní	celkem
1919	56	31	12	18	28	—	—	145
1920	90	61	30	49	68	67	37	402
1921	133	83	56	45	105	111	99	632
1922	134	71	69	70	103	82	118	647
1923	129	69	56	92	96	38	103	583

Výnos přímých daní rychle rostl:

roku 1919	547 milionů
roku 1920	849 milionů
roku 1921	1373 miliony
roku 1922	1306 milionů
roku 1923	1459 milionů

(*Samospráva*) Ještě ostřejším tempem stoupalo zatížení *obecními přírážkami*. Obce ovšem dostaly nové úkoly, jmenovitě v sociální péči, ale všude se také nehospodařilo tak pečlivě, jako s vlastním. Vyskytaly se případy 2000 procent přírážek a vyšších. Roku 1921 dostaly obce nové příjmy (podíl z obrátové a domovní daně a jiné), ale v přírážkách omezeny nebyly. Břímě státní výdělkové daně s přírážkami autonomních korporací hrozilo, že pohltí celý podnikatelský zisk. Proto roku 1921 ustanoveno zákonem, že výdělková daň se všemi přírážkami nesmí být vyšší než 80 procent čistého výnosu, podléhajícího dani. Zároveň rostlo zatížení průmyslu obchodovými daněmi; to bylo přirozeně též zjevem předchozí inflační doby a jejích dozvuků, kdy při zmatku cen a nedostatečné zásobě zboží mizel smysl pro větší nebo menší zatížení výrobních nákladů a cen zboží. Byla zavedena daň z uhlí, která zprvu činila 43 procent ceny uhlí na dole, zdanění vodní síly, daň z obrátu a přepychová. Od Rakouska již pocházela daň přepravní.

(*Nutno snižovati rozpočet*) Nastávající krise, která znamenala pokles státních příjmů, těžké zatížení daněmi a nesnáze, s nimiž opatřovány další domácí úvěry, to vše vedlo k rostoucímu přesvědčení, že je nutno snižovati cifry státního rozpočtu, a to na obou stranách, v příjmech i vydáních. Vláda je sice nikoli stranická, nýbrž úřednická, a je podporována národní koalicí, ale nápor na státní finance trvá dále a jest ještě posílen iniciativami, které nevycházejí z parlamentu, nýbrž z jednotlivých resortů, kde chtějí využití úřednické éry. Proti tomu je Rašín i dále na stráži. 4. ledna 1921 je rozpočtovému výboru předložen dodatkový rozpočet neméně než 4'8 miliardy. Překročení rozpočtu vláda na mnohých místech odůvodňuje resolucemi, které přijala sněmovna. Resoluční návrhy, odpovídá Rašín ve výboru, znamenají v podstatě obcházení ústavy, poněvadž jsou to vlastně iniciativní návrhy, při nichž má být uvedeno, jak obstará navrhovatel krytí. Mezi rokem se dále usnášejí zákony, které znamenají miliardové výdaje, ale neusnásí se zároveň příslušný dodatek k rozpočtu. Konečně myslí vláda, že může prostě dělati vydání, pro něž vůbec nemá rozpočtových položek. Bývalá vláda myslila, že usnesení ministerské rady nahradí parlament, a nechápala, že má povinnost zvláštním zákonem si

vyžádati povolení úvěru, než peníze vydá. Tyto libovolné výdaje musejí přestat, má-li býti důvěra ve správnost rozpočtu.

(Lepší časy) Ale přece se mnoho změnilo. Éra státního poručníkování, která celku neprospívala, ale vytoužený stát namnoze uváděla do úlohy malicherného tyrana, byla u konce. A vznikala také jiná atmosféra ve veřejnosti, bylo možno opět mluvit, dohodovat se, hlasování nepředcházelo důvodům, nýbrž následovalo až po nich. „Trvalo dlouho,“ píše Rašín v únoru 1921 v *České Revui*, „než se našla odvaha přiznati, že s dosavadními prostředky jsme v koncích, ale konečně po těžkých ztrátách jsme dospěli k tomu, co od počátku jsem hlásal: že bez soukromého podnikání, bez volné soutěže a svobody obchodní neopatříme obyvatelstvu ani bytů, ani potravy. Loučíme se se soustavou, která vážně myslila, že ve svobodné demokracii vystačí s poroučením, pohrůžkami, tresty, stanovením cen, při nichž dodavatel má ztrátu, ale druzí měli laciný byt i stravu, že pácháním křivd, založených na třídní a jiné nenávisti a obvyklé lidské závisti, vzbudíme občanské ctnosti a ochotné plnění občanských povinností. Na papíře demokracie, ve skutečnosti vrchnostenský stát, u nějž se jen vrchnost změnila.“ „Jen setrvačností pohybovala se státní mašina ve starých kolejích, až krise průmyslová ji zastavila a donutila všechny, aby pomýšleli na jiný režim, v němž by se méně poroučelo a více přesvědčovalo, v němž by lidé pracovali pod vlastní odpovědností, pod vlastním risikem, a učili se zase svobodně chodit bez maršruty vládních nařízení.“

(K nové koalici a vládě) Systém úřednické vlády, přenesený do republiky z Rakouska, působil tak jako tam: obyvatelstvo, které beztoho uvyklo svalovati na vládu vše zlé, nemohlo tak aspoň činiti proti jednotlivým stranám, protože jich ve vládě nebylo. Strany však, respektive jejich representace, viděly, že vzájemné nepřátelství a nesnášlivost je zbavuje účasti na vládě, nezbavuje však nutnosti hlasovati pro vládu, která zde jest, poněvadž stát musí žít. Tím bylo podporováno přesvědčení, že lépe je shodnouti se o věcech nutných a možných navzájem a nepřepínati ani vzájemnou agitaci, ani požadavky. Tato nálada měla i jiné motivy. Sociální demokraté provedli důsledky z rozchodu s komunisty tím, že se usjednotili na pevné linii a uznali, že závoděním s úhlav-

ními nepřáteli, kteří je chtějí pohltili, by je jenom podporovali. Na druhé straně pokračující uklidnění světa, postupné poznání, že požadavky socialismu mohou být uskutečňovány jen pokud je stát a výroba unese, nepříznivý stav státních financí a tlak daňového zatížení, to vše nutilo k zmírnění a razilo cestu pojetí vládního socialismu, který politicky není už veden ideou třídního boje, nýbrž ideou kooperace s nesocialistickými stranami, bez jichž hlasů ústavní cestou — a pro jinou nebylo nálady — nelze své požadavky uskutečnit. V roce 1920 a 1921 provádí se nutné vyrovnání mezi socialismem a státem, jenž už proto, že je vklíněn do ostatního světa, potom však i pro svoje složení sociální může se představám o nové, odchylné společnosti přizpůsobovati jen do jisté míry a hlavně toliko po stupních. Je však také vidět, že soustava úřednické vlády nedovede opatření, co stát potřebuje. Správce ministerstva financí, dr. Engliš, podal sněmovně na počátku roku 1921 neméně než patnáct daňových předloh, ale žádná z nich se nedostala ani do výboru pro odpor některé ze stran většiny.

(*Od nálady k nové politice*) Nálada pro obnovu původní koalice byla zprvu jenom negativní, plynula z pocitu nemožnosti pokračovati v systému, jenž ztroskotal v polovině září 1920, a z odporu proti principu vlády úřednické. Vyhověti této náladě pozitivně, vytvořiti i věcné podmínky pro novou vládu a koalici bylo úkolem parlamentních vůdců českých stran.

(*Obtíže dohody*) Tři z nich — Rašín, Švehla, Stříbrný — byli členy čtyřky Národního výboru z 28. října a zachovali navzájem přátelství. Vedle nich sociální demokraty zastupoval Bechyně, jenž byl důsledným exponentem sociálně-demokratické pravice, a lidovce dr. Šrámek. Dohoda mezi nimi nebyla nemožná, neboť byla pro ní psychologická půda, ale byla nesnadná, a to proto, že nebylo tu již onoho fondu jednotícího nadšení, jako ve dnech revoluce, a že kompaciscentů bylo více než za dnů vlády Tusarovy, takže nebylo již možno uspokojiti pouze zemědělství a dělnictvo na úkor ostatních, jako tehdy. Bylo také nutno zahladiti dozvuky bojů z oné doby. To mohli zprvu dokázati jenom jednotlivci, proniknutí vědomím nutnosti toho úkolu, i touhou prospěti takto obecnému dobru. Také jim bylo však překonávati nejenom staré antagonismy, nýbrž

i nedůvěru, obavy před zklamáním a před nespokojeností svých stran. Potřebovali proto dostatek diplomatických a politických schopností, aby si navzájem neznemožnili dohodu, neocitli se v nevýhodě, ale také se nedali napáliti potom, vůči svým stranám pak potřebovali dostatek vlivu a umění přesvědčovati a ovládati, aby je přiměli ke schválení a vykonání uzavřených dohod.

(Situace) Byly to vesměs obtížné úkoly, k nimž se připojovaly i další nesnáze. Pětka chystala se vládnouti, ne však, jak se ukázalo, tvořiti vládu, musila tudíž počítati nejen s pokusy o frondy ve stranách a klubech, nýbrž i s řevnivostí vlády. Státní finance a jiné problémy nutily k řešení, která mohla jen částečně uspokojiti všechny, někdy však ukládala zvláštní zatížení jednotlivým členům. Pětka mohla však trvati a pozitivně pracovati jen tehdy, když i v takových případech zůstávala solidární, a to nejen uvnitř, nýbrž i na venek, přijímala vždy společně odpovědnost, to jest kryla se navzájem, a to i když se na jednotlivé členy doráželo pro iniciativu jiných. Přesto podařilo se Pětku utvořiti a dlouho udržeti v činnosti — neboť „dohodli jsme se, že se dohodneme.“

(Pětka) Rašín hleděl na tento útvar se sympatií a hrdostí. Považoval jej za nezbytný prostředek, aby i z tak protichůdných součástí, jako byly složky koalice, krystalisovala se silná a hybná vláda, kterou republika potřebovala. Síla poměrů sama dosahovala jen tolik, že strany se mírnily ve svých požadavcích i ve vzdornosti vůči názorům a požadavkům, které vycházely ze stran protivných. Přesvědčovati je mohli však jenom jejich vlastní lidé, nikoliv jiní. Přesvědčovati bylo těžko i jiné kluby nebo výkonné výbory, neboť republika se fakticky rozpadala na strany, skoro uzavřené proti cizímu působení. Nezbývalo než konati dílo sblížení toliko mezi vhodnými jednotlivci, dosti silnými a autoritativními i čestnými, aby trvali v slovu a zůstali si navzájem věrni. To bylo pravé ovzduší a pravý úkol pro muže, jenž dovedl odhadnouti, co může chtíti, a dovedl to, opřen o široké vědění, pohotovost, sílu vůle a sugesci, vrcholící v osobním magnetismu, učiniti přijatelným, vhodným, ba žádoucím také jiným a přelíti to do jejich duší.

(Anglický vzor) Scházeli se již od ledna 1921. V polovině června se již dohodli, také o nejobtížnějších otázkách, finanční a zásobovací.

V druhé polovině srpna jejich strany činily již projevy pro obnovu koaliční vlády. 26. září 1921 byla utvořena a jmenována. Rašín dovolává se, chvále a háje Pětku (v Národních Listech 10. srpna 1921) příkladu Anglie, kde nad odbornými ministry pro užší politické rozhodování je zvláštní výbor. „Zásady, na nichž byla založena Pětka, značily pokus o ozdravění politického života, neboť v tomto orgánu byl dosazen politický kabinet. O politických věcech nelze hlasovati v ministerské radě, nýbrž musí býti docílena dohoda. O podobné řešení pokusila se Pětka.“

(*Nové metody*) „Byla pokusem o konsolidaci poměrů politických na základech zcela jiných, než tomu bylo dosud. Za dobu působnosti Pětky bylo mnoho pokusů zvrátiti systém dohody. Pětka umřela a zase vstala z mrtvých, vzkříšena svojí metodou dohody. Leckdy zklamala vláda (zvláště ministerstvo sociální péče), jindy výbory sněmovny (státně zřízenecký, sociálně politický). Proto bylo jednání v Pětce tak obtížné, že stále a stále objevovaly se recidivy bojovnosti, snahy po jednostranném uchvácení moci, po využití chvilkové konjunktury.“ (Také Rašín 17. července 1921 oznámil v klubu, že pro postup sociálních demokratů v otázce činží složil v Pětce mandát a tato se rozešla.) „Jak daleko však po třech měsících práce pokročila konsolidace, bylo zjevno, když buržoasní německé strany (v srpnu 1921) odešly ze sněmovny. To znamenalo majoritu socialistů. Politické nebezpečí bylo v tom, že nyní vrátí se některé strany většiny k metodě přehlasování, využijí konjunktury. A přece se tak nestalo a každý pokus utlumen v zárodku. V Anglii, kde vládne jedna strana, má politický kabinet snadnější práci než u nás, kde je k vládě potřebí semknutí pěti různorodých stran, jež spojeny mohou býti jen blahem republiky. Není proto divu, že pomalu probíjován tento nový systém, jímž po systému klíče mělo se dojíti k systému dohody, po systému jednostranné vlády k soustavě spoluvlády.“

(*Junktim*) Pro práci jarního zasedání vybrány předlohy, které tvořily systém, vázány byly jedna na druhou formálním i věcným *junktim*. V odhlasování úsporné komise došla výrazu myšlenka, že všechny daně a půjčky nebudou nic platny, nezačne-li se vážně šetřit v rozpočtu státním, že již je nejvyšší na čase, aby se přestalo

s utrácivou demagogií a myslilo se v první řadě na stát. Jak povlovně vtělovala se tato myšlenka do smýšlení stran, ukazovaly poslední schůze Národního shromáždění, kdy odstaveny všechny předlohy, které zatěžovaly finance státní, a kdy dodatečně změněn zákon o podporách v nezaměstnanosti přes usnesení sociálně-politického výboru a demagogii ministerstva sociální péče. Druhým bodem byl vyživovací plán. Také zde konečně po mnohých obtížích zaveden volný obchod a zjedнала si průchod zásada, že každý musí si platit mouku sám a že chléb může být zlevněn jen pro skutečně chudé. Předloha o půjčce 2000 milionů Kč na krytí schodku, způsobeného tím, že mouka byla prodávána laciněji než otruby a hluboko pod cenou nákupní, způsobila vystřízlivění. Finanční předlohy sjednány rovněž jako junktím, změněny tak, aby přestaly znehodnocovat jen jednu třídu, musilo být uznáno, že střední vrstvy mají rovněž nároky na úlevu, poněvadž na ně těžko dolehla válka, a platí mimo to daň výdělkovou s těžkými přírážkami samosprávnými. Do finančního plánu pojata sanace obecních financí současně s přísnou předlohou o kontrole obecního hospodářství. Předloha o závodních výborech projednána na základě hlavní vůdčí myšlenky, že nesmí ohroziti konkurenční schopnost našeho průmyslu, že nelze u nás jíti dále než u největšího našeho konkurenta, Německa. Za významnou předlohu nutno pokládati zákon proti teroru. V něm řekly všechny strany většiny, že přejí si také klid a dorozumění v občanském a hospodářském životě, že musí přestatí násilnické uplatňování své vůle proti druhým."

(Vláda shodou výběru) „Tak mnohé bylo politicum, co jinde by bylo prostě věcí odborné úvahy. Avšak politický ráz dodávalo mnohé předloze právě to, že většina je složena z pěti stran různých programů. Zdá se nám praví Rašín na konci tohoto předčasného nekrologu, že přes skončení tohoto programu není mrtva Pětka, jistě však není mrtva myšlenka, jež byla jí podkladem: politický kabinet vedle resortních ministerstev, zahození klíče s přehlasováním a nahrazení ho dohodou všech na vládě zúčastněných stran. Všichni by byli odpovědní za to, na čem se dohodnou, a bezmocní by byli gentlemani, kteří hrozí vystoupením ze stran, když nechtějí strany poslouchat.“

(*Rozpočty a skutečnost*) Deficit v rozpočtu na rok 1919 — 4·9 miliardy — souvisel jak s výší mimořádných státních vydání, tak i s velmi nízkými příjmy (3·7 miliardy). Ukázalo se také, že výdaje byly odhadnuty příliš vysoko (o 1·4 miliardy) a příjmy zase příliš nízko (o 0·6 miliardy), takže konečný deficit nebyl 4·9, nýbrž jenom 2·8 miliardy. Ještě příznivější — proti rozpočtu — byl výsledek roku následujícího, 1920. Rozpočtené výdaje sice značně stouply, ale i tentokráte byly ve skutečnosti o půl miliardy nižší, příjmy rozpočteny pak byly na 10·4 miliardy, ve skutečnosti však vynesly v důsledku nových daní i lepšího vybírání daní ještě o 2·3 miliardy více, takže skutečný deficit nečinil rozpočtené 3·6 miliardy, nýbrž toliko 0·8. Také na rok 1921 opakoval se prudký vzestup rozpočtených výdajů a příjmů, a rozpočtený deficit byl 3·9 miliardy, ale následkem daňové amnestie příjmy stouply tak prudce, že skutečný výsledek byl 0·3 miliardy aktivní. Teprve za rok 1922 objevil se vedle rozpočteného schodku 4·2 miliardy skutečný schodek 3·1 miliardy a za rok 1923 vedle rozpočteného schodku 3·5 miliardy skutečný ve výši 2·9 miliardy, a pasivní byl rozpočet i skutečné hospodářství ještě roku 1924 a 1925. Příznivý dojem ze státního hospodaření nemohl se arci uplatnit, poněvadž vycházel najevo až ze státních účetních uzávěrek, které v prvních letech sestavovány a uveřejňovány s několikaletým zpožděním. Zůstával zde tedy pro domov i cizinu, jmenovitě v kritických letech 1919—21, jenom veliký deficit rozpočtový.

(*Parlament chce šetřit*) Parlament nejen přestal chtít od vlády nemožnosti, nýbrž sám dal se přimět k iniciativě a zřídil roku 1921 v jarním zasedání *úspornou komisi*. Rašín ji (14. srpna 1921 v Národních Listech) takto doprovází: „Všichni poslanci, kteří ochotně hlasují pro každý výdej bez ohledu, je-li pro něj úhrada, měli by se u voličstva setkat se skutečným opovržením, a jako se lidé dívají na marnotratníky, na lidi, kteří utrácejí nad svoje poměry, měli by se stejně dívat na poslance, kteří hlasují pro milionová vydání, aniž by věděli, jak je krýt. Politika znamená předvídat, a ten, kdo dělá nová vydání, nesmí se spokojit potleskem lidí, kteří z těchto vydání budou žít a týti, nýbrž musí uvažovat, k jakým koncům takové hospodářství povede. Myslíme, že prvním

činem úsporné komise by mělo býti svolání k československému národu, které by vyzývalo všechny občany, aby oznamovali plýtvání státními penězi, ať je najdou kdekoli. Není pochyby, že máme resorty, ve kterých práci, kterou zastával před válkou jediný člověk, vykonávají tu i čtyři lidé! Není pochyby, že svoboda byla vykládána tak, že nikdo nemusí nic dělat a bude se při tom dobře mít. Proti tomu bojovat musíme všichni. Nestačila by na to úsporná komise, nestačí na to čtyřicet sebeodhodlanějších mužů. Ti mohou býti sice vůdci a nositeli myšlenky, ale musí býti nesení souhlasem obyvatelstva a jeho pomocí. Až dojdeme tam, že nebudou populární lidé, kteří utrácí jmění republiky a svých spoluobčanů a vydávají je zbytečně ve prospěch některé třídy nebo stavu, pak bude se také ve státním hospodářství dvakrát obracet každý krejcar, pak nebudeme se řídit heslem „z cizího krev neteče“, nebo „republika to unese“, poněvadž každý občan bude si vědom, že tíha nových daní projeví se zase v cenách a postihne zase jenom jeho sama.“

(Nová vláda) Na podzim roku 1921 stala se tedy úřednická vláda zbytečnou, psychologický proces, za jehož trvání bylo jí věsti stát, se naplňoval, byly zde opět podmínky pro koalici, a to pro koalici všech českých stran, tedy i národních demokratů a katolíků, na něž druzí přestávají hleděti jako na vetřelce, jak tomu bylo v horkých měsících roku 1919, kdy se první koalice rozpadla. 26. září 1921 byla přijata demise vlády a nová parlamentní, koaliční vláda s drem Benešem ujala se úřadu.

(Bez Pětky) Rašín v ní není, z Pětky je tam jen dr. Šrámek. Národní demokracie má mezi ministry jenom jednoho poslance, průmyslníka inž. Nováka, jenž je ministrem obchodu. Ale za jejího exponenta platí také ministr-neposlanec, jenž sedí ve financích, Augustin Novák z Bankovního úřadu, dávný intimní spolupracovník Rašínův, jenž ho také sem navrhl. A za oběma důležitými hospodářskými křesly „Nováků“ je od té chvíle nepřetržitě viděti postavu Rašínovu, až za rok portefeuille financí vezme sám.

(Program) Šéf kabinetu, profesorsky důkladný, ale také nesmírně pracovitý, mladistvý a zimničně činný, podává ve sněmovně prohlášení — jedno z nejdelších, jež dosud slyšela. O smluveném pro-

gramu Pětí mluví již v úvodu. Hned potom o šetření. „Chceme-li začít konsolidovat a stabilisovat stát hospodářsky a finančně, musíme především v celém státním hospodaření co nejintenzivněji a co nejdůsledněji šetřit. K tomuto přesvědčení musí dojít každý, kdo aspoň trochu vážně uvažuje národohospodářsky o dnešních poměrech. Válka naučila všechny státy bez výjimky rozhazovati jmění obyvatelstva do výše téměř závratné, a chceme-li se vrátiti do normálního stavu, musíme docela vědomě proti tomu reagovati ve všech oborech státní správy. Vláda nemá v úmyslu v novém roce budžetním žádati od parlamentu nových daní, ale veliké příjmy, jaké vyžaduje rozpočet našeho bohatého státu, nemohou sloužiti k tomu, aby z velikého procenta byly stráveny jen pouhou administrací. Není třeba ani připomínati, že vláda nedopustí, aby byla vydána jediná jen nekrytá bankovka. Vláda chce ve všech těchto otázkách býti rozhodná a ve věci šetření neúprosná. Ví velmi dobře, že věci tyto nelze lámat přes koleno a vyvolávati tak náhle krise. Bude řešiti otázky ty pomalu a postupně, aby vždy připravila nové podmínky existenční pro ty, kdož by systémem šetření byli dotčeni.“ Nová éra ozývala se i v passu: „Vláda, chtějíc pomáhati při hospodářské stabilisaci všem stavům, bude pečlivě střežit i zájmy stavů středních.“ Vedle toho bylo v programu sociální pojištění, pokud to poměry státu i hospodářství dovolí. S uspokojením konstatováno v prohlášení, že zakrátko uskuteční se zahraniční půjčka, což se dosud podařiti nemohlo.

(Poslední útok na korunu) Brzy po nastoupení vlády učinil bývalý císař Karel pokus zmocniti se trůnu v Maďarsku a Československo, aby uhájilo platnost trianonského míru, bylo nuceno vyhlásiti mobilisaci. Mezinárodní otřes podnítil opět útok na československou korunu, která z dosti ustáleného kursu sedm až osm centimů klesla za mobilisace v říjnu a listopadu až na 5·20. Ale tato krise koruny byla jen dočasná a po ní nastal vzestup, jenž se stal nejdůležitější událostí druhé poloviny vlády Benešovy i vlády potomní.

(Beneš nespokojen) Jenom rok trvala vláda Benešova. Měla i dále většinu, ale její šéf, který při tom dále vedl i ministerstvo zahraniční, nebyl spokojen. Byl přetížen oběma funkcemi, poukazoval však i na to, že není přesně vymezen poměr mezi ním a Pětkou.

Ministři jeho vlády nebyli skutečnými exponenty svých klubů, tím méně jako celek tvořili samostatného, rozhodujícího činitele. I když se dohodli mezi sebou, nedohodly se ještě jejich kluby a strany. Ty se dohodly teprve tehdy, když se napřed dohodlo pět mužů, kteří takto rozhodovali o státě. Ministerský předseda k nim nepatřil, dával tudíž přednost tomu, že povede dále jen ministerstvo zahraniční.

(Pětka do vlády) Antonín Švehla, vůdce Pětky, stal se 7. října 1922 šéfem vlády, všichni ostatní členové Pětky do ní vstoupili rovněž. Rašín se po déle než třech letech vrátil zase do financí. Mohl býti spokojen: v létě 1919 odcházel jako poražený, nyní se vracel jako vítěz. Vlna, která mu podrazila nohy roku 1919, přestala býti nebezpečnou, ba namnoze i nepřátelskou. Kolo poklesů valuty, drahoty importu, zvyšování mezd, výrobních nákladů a všech cen, vzrůstu veřejných vydání, daní, deficitů a dluhů začalo se točiti zpátky, koruně nehrozil již pokles, naopak bylo nutno regulovati vzestup a pak stabilisovati, aby se mohla měna opřít o zlato a svěřiti cedulovému ústavu. Éra sebeklamů o nekonečných finančních možnostech státu, o neobmezeném jeho zatěžování sociálními a stranickými břemeny, éra státního podnikání a hospodaření tam, kde se lépe osvědčovali jednotlivci, éra víry v masu na úkor individua, vlády nad hospodářstvím ne těch, kdo to dovedou lépe, nýbrž těch, kterých je více — to všechno klesalo se zenitu. A klesalo ne proto, že by bylo poraženo násilím, a zanechávajíc vzdor a touhu po návratu, nýbrž proto, že lidé se dali poučiti nezdarem, poučiti skutečností, že se k sobě z velké části navzájem přiblížili a vraceli se k myšlence politické solidarity, i když hospodářsky také dále stáli proti sobě. Za takových poměrů i boj s krizí byl nadějný a bylo proč doufat, že republika brzy již bude sklízeti úspěchy toho, že vlastními silami a obětmi předstihla svoje sousedy, kteří většinou ještě živořili v zajetí injekční stříkačky inflace.

(Koruna stoupá) Státní finance, ale také celý hospodářský život republiky potřeboval pevného kormidelníka. Světem i státem šly velké změny. Nastávalo, co nastati musilo. Rok 1921 přinesl velký pokles světových cen obilí a surovin. Minuly však doby, kdy pro domácího výrobce i vývozce byly důsledky toho tlumeny poklesem

kursu koruny. Od října 1920 do konce léta 1921 měla koruna tendenci stálou, mezi sedmi až osmi centimy. Od září počala opět vlivem marky kolísat a klesat a v říjnu 1921 vlivem Karlova puče dosáhla opět svého minima 5·10 centimů. Ale průměrný kurs prosincový byl již zase 6·40 a za prudkých měsíčních výkyvů pokračuje v novém roce vzestup, který v říjnu 1922 dosáhne měsíčního průměru 17·87 a jednoho dne maxima 19·20 centimů, po němž se poklesem dospěje k ustálení kolem 16. To znamenalo, že nehledě k velkému periodickému kolísání (mezi dvěma kursy činilo v jednotlivých měsících až 33·5 procenta!), byl dubnový kurs československé koruny o 80, říjnový však o celých 223·1 procenta vyšší než v listopadu 1921, čili stoupl do roka více než třikrát!

(*Světové ceny klesají*) A tento kursový vývoj dál se v době, kdy zároveň klesaly světové ceny! Do republiky se tudíž tlačilo z ciziny zboží, dvojnásob zlevněné tímto vývojem, kdežto domácí ceny touto soutěží i nedostatkem poptávky klesaly, takže výrobce, jenž vyrobil za vyšší hladiny cenové, nenalézal odbytu za dosavadní ceny. V největší tísní se však ocitl vývozce, jemuž na světovém trhu kynuly ceny dvojnásob stlačené: jak tím, že tam ceny vůbec klesaly, tak i tím, že nejen za klesající valuty okolních států, nýbrž i za dolar, libru, frank a holandský zlatý každým měsícem dostával méně.

(*Sousední valuty klesají*) A současně se odehrával třetí proces, jenž stupňoval tíseň československého trhu. Klesaly měny všech okolních států: německá marka, rakouská koruna, valuta jihoslovenská i polská. A pokles těchto měn byl tím citelnější, že to byly země, do nichž Československo vyváželo, kdežto valuty zemí, z nichž dováželo, neklesaly, ba dokud koruna klesala, dovoz odtud se zdražoval o kursovou diferenci. Kdyby nebylo poklesu světových cen roku 1921, ale také vzestupu koruny, jenž zlevňoval tento dovoz, nebylo by zmírnění nesnází, které vydatně pomohlo překonatí krizi roku 1922.

(*„Na ostrově“*) Na podzim roku 1921 koruna klesá a situace vývozu přece již tehdy je vážná. Rašín píše v Národních Listech (14. října) svůj článek „Na ostrově“ a praví: „Postavení Československa je nejtěžší, jaké si vůbec můžeme představití. Náš průmysl

má malou surovinovou základnu, musí dovážet velmi mnoho surovin z ciziny, takže každé podcenění naší měny za hranicemi má za následek stoupnutí valut těch států, z nichž musíme dovážeti suroviny (bavlnu, vlnu, kůži). Snížený kurs zahraniční přelévá se u nás přirozeně do cen zboží a snižuje nákupní sílu koruny doma. Na druhé straně okolnost, že ony státy, do kterých my potřebujeme vyvážeti, mají měnu mnohem více znehodnocenou než my, brání našemu exportu do těch zemí. Uvažujeme-li o své situaci, připadáme si jako ostrov, kolem něhož všechny valuty se řítí." To ucítí přirozeně na svých příjmech i stát. „Nových daní nemůžeme usnášet, starých nemůžeme zvyšovat. Ať chceme nebo nechceme, jediná naše záchrana spočívá v tom, že budeme ve státní správě co nejintenzivněji šetřit a zavádět od shora dolů puritánský, nerozmařilý život." Proto „Všecky české strany, které milují tento stát a chtějí udržeti a vybudovati jeho samostatnost, musí se spojit k velkému dílu a hlásati pravdu bez ohledu na to, zda se to bude líbiti těm, kteří nepřicházejí ke stranám, aby se dali poučiti, nýbrž aby poroučeli, prodávali svoje hlasy i přízeň, vyhrožovali těm, kteří jsou ochotni vzít na sebe těžkou povinnost zachrániti stát, na nějž se se všech stran valí vlny úmyslně, ba lehkovážně provozovaného finančního nepořádku. V této době potřebujeme odvážných lidí, pevných stran, které neustupují před křikem a vyhrůžkami, nýbrž stojí svorně jedna za druhou a všechny společně."

(Šetřit, šetřit, šetřit!) Státní správa musila provést důsledky. Úřednická vláda před odchodem (v září 1921) oznámila, že má v rozpočtu 15 miliard příjmů a 21 miliard vydání. Nastalo všeobecné volání po šetrnosti, úsporách. Bylo shledáno, že při dělení rozpočtu přišlo se v jednotlivých resortech s rozpočty dvoj- a trojnásobnými — a konečná cifra vedla k tomu, že uznána nutnost změny vlády a zásady úspornosti. Rašín to vykládá („Před rozpočtem", 4. června v Národních Listech) a konstatuje: „Na nutnosti úspor nic se nezměnilo. Obyvatelstvo chce snížení daní, průmysl domáhá se snížení uhelné dávky, ba dokonce snížení tarifů... Nemohu všemu tomu volání rozuměti jinak než jako vyzvání k vládě, k Národnímu shromáždění, k úřednictvu a zřízenectvu, disponujícímu věcnými náklady státními: šetřit, šetřit, šetřit!" „Všichni ti,

kdo těžce nesou daně a dávky, měli by volatí mocným hlasem stále a vytrvale po úsporách v rozpočtu, tak rozhodně a vytrvale, aby každý poslanec, každý ministr, každý úředník pokládal utrácení státních peněz za nepopulární a diskvalifikační. A také průmyslníci by mohli pomáhat státu při šetření. Uvažte na příklad, že státní doly jsou pasivní nebo se jen tak kryjí, že státní železářny v Podbrezové mají 131 milion deficitu (= přes deset procent výnosu uhelné dávky). A co příbramské doly, uhelné doly státní, státní domény a státní železnice! Spočítejte tyto deficity a uvidíte, že na ně padne celý výnos dávky z uhlí. Proč praktičtí průmyslníci — místo resolucí — nenabídnou vládě, že prozkoumají provoz státních podniků a oznámí jí, kde vězí příčiny těchto schodků a jak by se jim dalo odpomoci? A snad by pak mohli pro utvrzení správnosti svého dobrozdání nabídnouti, že převezmou podniky ty do nájmu, bude-li jim organizačně ponechána volná ruka."

(Ceny klesají) To se týkalo ovšem jen veřejného hospodářství. Soukromé musilo si pomoci především samo. Roku 1921 je to ještě snadné, poněvadž úroveň domácích cen sice začne klesat (z 1460 procent je v červnu na 1270), ale pak obrátí a v prosinci je na 1674. To však má speciální vnitřní příčinu. Z důvodů zahraničního obchodu, ale i menšího státního risika, hlavně však pro nesnesitelnost státního doplácení na mouku byly tohoto roku zrušeny ústředny. Konec vázaného hospodářství způsobil v roce 1921 prudký vzestup cen, pokud byly uměle udržovány nízké, jmenovitě zemědělských. Ze svého šestnácteronásobku na počátku roku 1922 počal však index velkoobchodních cen v první polovině toho roku zvolna, v druhé však rapidně klesat, takže v prosinci 1922 byl již (proti červenci 1914) na desateronásobku a roku 1923 klesl i pod to (v červnu na 880). Je to tedy během roku 1922 pokles větší než o třetinu. Pšenice klesla však mezi 1. lednem 1922 a 1923 z 381 na 157 Kč a brambory dokonce ze 132 na 18. Byl-li proces poklesu cen v roce 1921 poklesem koruny a uvolněním vázaného hospodářství zdržen respektive nenastal vůbec, byl za to roku 1922 tím prudší. Uměle prodloužená prosperita roku 1921 přinesla škody potud, že pomáhala udržovati zakladatelský ruch, který zčásti již nebyl zdravý, takže některé nové podniky staly se kořistí krise

roku 1922—23. Počítán ve zlatých korunách, vývoz v roce 1922 proti roku předchozímu stoupl, v Kč klesl z 27·3 na 18 miliard. Aktivum činilo 5·4 miliardy, ale bylo způsobeno hlavně velkým poklesem dovozu (z 22·4 na 12·7 miliardy). Vývozce dostával ovšem v československých korunách nyní o to méně, oč Kč stoupla. Běželo tudíž o to, přizpůsobiti veškeré výrobní náklady, tedy i daně, tarify atd. novému kursu koruny, a o totéž přizpůsobení musil ve svých vydáních usilovati též stát.

(*Složky krise*) Pokles cen roku 1922 má za následek hospodářskou krizi. Pokud je výsledkem poklesu cen světových, je přirozeno, že pro Československo jest událostí povahy elementární, ze které vinití nelze nikoho. Spolupůsobí však také vzestup kursu koruny, jenž působí, že sice československý dovozce nakupuje mnohem levněji, ale že také československý vývozce musí — počítáno v československých korunách — prodávati mnohem levněji, než by tomu bylo, kdyby československá koruna nestoupla. Vzestup nebo pokles měny je vždy uváděn v souvislost s působením státu, o jehož měnu běží. Viděli jsme, že československá koruna klesala pro svoji spojitost s markou a protože snahy československého státu o nápravu měny byly málo známy, ale také proto, že bylo nepříznivé mínění o československé vnitřní politice v letech 1919—20. Když nyní československá koruna tak mimořádně stoupala, naskýtá se přirozeně otázka, do jaké míry to Československo způsobilo mimořádně, pokud však snad také úmyslně.

(*Proč stoupá koruna?*) Postupem času musilo vejíti ve známost, že československá měnová politika se liší od politiky všech sousedů. Československo nevytisklo jedinou nekrytou bankovku a uložilo svému obyvatelstvu značnou oběť majetkovou dávkou, určenou k tomu, aby byl splacen státovkový dluh. Snažilo se dále, aby dostalo své veřejné hospodářství do pořádku, obmezovalo vydání, přizpůsobovalo daně potřebám státu, platilo dluhy, krátce jevílo ve všech směrech soustavnou, vytrvalou snahu o konsolidaci. Jeho výrobky, jichž vývoz byl značně podporován měnovým vývojem posledních let, činily jeho průmysl známým po celém světě, stejně se vědělo, že jeho zahraniční obchod je aktivní (roku 1920 4·2, roku 1921 4·9 miliardy), což znamenalo, že se v zemi

hromadí devisy, pohledávky a vlastnictví v cizině. To všecko obracelo pozornost k Československu a měnilo od základů dosavadní nepříznivé mínění o jeho měně. Když pak nakonec nastal velmi nepříznivý obrat u měn jeho sousedů, počali ti, kdo tam chtěli uchrániti své finanční kapitály znehodnocení, obracet se do československých korun, jako to začal činiti i kapitál ze zemí s měnami pevnými, poněvadž věděl, že v československé koruně lze očekávat haussu a tudíž zhodnocení částek v Československu uložených. Konečně i domácí držitelé cizích devis počali se jich zbavovat, aby neztratili na kursu.

(Příčiny přirozené, nikoli umělé) To vše spojeno dávalo velmi silnou tendenci pro československou korunu. Přirozeně připojila se k tomu i valutní spekulace, která dosud počítala opačně, a zesilovala nyní danou tendenci, jako dříve tendenci nepříznivou. Tendence vzestupná byla tak silná a měla tolik složek, na přímém působení správců československé měny nezávislých, že mluvilo-li se o působení přece, mohlo to býti leda ve směru opačném, proti vzestupu příliš vysokému. Nějakého působení na vzestup kursu zmenšením oběhu peněz nebylo. Právem poukazuje Žekulín (Československá měna, strana 67), že tu neběží o měnovou deflaci, ba ani nelze o ní mluvit, neboť za minimálního kursu 5·10 centimů v listopadu 1921 bylo v oběhu 11·9 miliardy Kč, za kursu dvojnásobného, v červenci 1922, 9·9 miliardy, v říjnu 1922, za kursu více než trojnásobného, 10 miliard. Jako od roku 1919 až do konce roku 1921, i nyní působí na kurs prestiž státu, také však poměr poptávky a nabídky československých korun za hranicemi, a výslednici zesiluje spekulace.

(Bankovní úřad zakročuje) Bankovní úřad tuto poptávku po koruně nepodporoval prodejem devis, naopak čelil jí jejich kupováním. Koncem dubna 1922 měl jich za 333, koncem července za 871, koncem října za 1·7 miliardy. V říjnu nastal přelom, kurs koruny počal klesat a zahraniční kapitál se stěhoval z Československa, nedoufaje v další zisky. Nyní však Bankovní úřad nenechal již korunu zase klesnout, nýbrž učinil energická opatření proti tomu. Za půl třetího měsíce zásoba devis a cizích valut u Bankovního úřadu klesla z 1·7 miliardy na 0·4. Kromě toho užito v prosinci

zvýšení úrokové míry z pěti na sedm procent, zakročeno ostře proti valutní spekulaci v Praze, odkud kontremína vycházela, a bankovní obchod devisami podroben kontrole. Opatření se osvědčila: v polovině ledna bylo již možno odvolati zvýšení úrokové míry, ale bylo také možno ubrániti se nové vlně vzestupu koruny, o kterou se mezinárodní spekulace opět pokusila. Bankovní úřad dostal československou korunu pevně do rukou a mohl ji stabilisovati.

(Kurs vyšší než kupní síla) V životě společnosti i státu, v hospodářství soukromém i veřejném byl ovšem tento proces znehodnocení koruny silně pocítován. Nový kurs koruny neodpovídal hladině hospodářských čísel. Situace byla však jiná než roku 1919—21. Tehdy byla koruna podceněna, její domácí kupní síla byla vyšší než kupní síla zahraniční čili kurs, a přizpůsobení obého bylo by se mohlo státi takovým vzestupem kursu, jenž by domácí kupní síle odpovídal. Nyní naopak přizpůsobily se ceny a zčásti i důchody roku 1921 nízkému kursu koruny a nový kurs znamenal, že koruna není co do kupní síly za hranicí podceněna, nýbrž přeceněna. Jestliže ji Bankovní úřad nechtěl nechat opět klesati, bylo nutno přizpůsobiti jejímu kursu i domácí kupní sílu, to jest provést všeobecné zlevnění cen i snížení důchodů, pokud rovněž neodpovídaly novému kursu, také však mu přizpůsobiti veřejné hospodářství, to jest snižovati daně a přizpůsobiti pokleslým příjmům i vydáním. Vskutku do konce roku ceny se přizpůsobily, Československo přestalo býti nejdražší zemí světa.

(Proces tvrdý, ač rychlý) Byl to tvrdý proces, třebaže aspoň pro soukromé hospodářství bylo velikou výhodou, že se udál rychle. Zdánlivě byl to jenom rub situace, jaká bývala za poklesu koruny: teď byli ve výhodě věřitelé a zaměstnaní, jako dříve dlužníci a podnikatelé. Ale klesání kupní síly koruny uvádělo sice v tíseň zaměstnané a majitele kapitálů a rent, podporovalo však podnikání a zajišťovalo zaměstnanost, třebaže ne trvale, nýbrž jen dokud nestoupily ceny a náklady. Nyní naproti tomu export nemohl prodávati nebo jen s obětmi, hromadily se sklady, začínala nezaměstnanost výrobního průmyslu, klesala rychlým poklesem cen kupní síla venkova a tím slábl i trh domácí. Jediná pomoc byla: přizpůsobiti se změněné kupní síle koruny *co nejrychleji*, to jest vyprodati

sklady se ztrátou, podnítiti takto levnými cenami odbyti, zahájiti výrobu s levnější surovinou a snižovati také ostatní složky výrobních nákladů. To ovšem znamenalo také snižování mezd a platů, se strany státu pak mělo znamenati snižování daňových sazeb, jmenovitě u daní nepřímých a obchodových, snižování dopravních tarifů atd. To všecko bylo lze snížit, třebaš nikoli stejně rychle a snadno. Pak zde však byly i nepružné složky, to jest dluhy, a to opět pro soukromé hospodářství i stát. A bylo dále jasno, že hospodářství se neudrží v dosavadním chodu, také však ne v dosavadním rozsahu, že se obmezí na čas výroba, ale že i část podniků, jmenovitě nových a zatížených drahými investicemi, padne, že vznikne velká nezaměstnanost a klesnou příjmy z daní.

(Ztráty) Po této linii se vývoj vskutku bral, ale nikoli soustavně a hladce. Obchod se těžce odhodlával k slevám a odběratel zase váhal, očekávaje, že ceny půjdou ještě níže. Obchod odvolával proto zakázky a průmysl odkládal investice a obmezoval výrobu, rostla stagnace a vázlo placení. Nemožnost a nechuť platiti přesouvala se z obchodu na výrobu a z výroby na banky. Nastávala vyrovnaní a úpadky. Během roku 1922 bylo celkem 99 větších úpadků s celkovými pasivy 682 miliony. Všecko předčil neodvratitelný krach Moravsko-slezské banky s pasivy 150 milionů, po němž roku 1923 ještě upadla Bohemia a Pozemková banka s pasivy přes 300 milionů. Ostatní bankovníctví se ubránilo, provedlo účelné fuse nebo likvidace. Pokles v průmyslu přenesl se rovněž do roku 1923, způsobil mu ztrátu asi jedné a půl miliardy a dva roky téměř bez dividend.

(Nezaměstnaní) Nejhuře byli ovšem postiženi ti, kdož neměli rezerv — dělníci, zřízenci a úředníci, kteří pozbyli zaměstnání. Byla to první opravdová krise po válce, neboť po demobilisaci výroba uvolněné muže rychle absorbovala. Na počátku roku 1921 bylo nezaměstnaných asi 100.000, v druhé polovině 60—70.000. Od ledna 1922 počet nezaměstnaných (113.000) stoupá, rok nato činí 441.000. V únoru 1923 teprve začal pokles. Maximum v lednu toho roku činilo 16 procent všech obchodně-průmyslových zaměstnanců.

(Průmysl) Léto roku 1922 je plno neklídu, prudká krise se hlásí

jíž odevšad. Organizace průmyslníků schází se 25. srpna za vážné nálady. Dosavadní exportní prémie, plynoucí z nízkého kursu koruny, jsou ty tam. Inflacionisté jsou odstrčení, vše, nač je možno působiti, je otázka, kam až vzestup koruny (v srpnu má průměrný kurs 15·21 centimů a největší variace až 33·5 procent!) půjde. Jsou i tací, kdo poukazují na to, že by se průmysl mohl vládní měnové politice snadno ubrániti tím, že by dělal pasivní resistenci, to jest obmezoval prostě výrobu podle odbytu, aniž by se snažil snižovati mzdy a ostatní výrobní náklady, a ponechával vládě, aby si s rozvratem poradila, jak dovede.

(Baťa) Toto stanovisko se neuplatnilo. Rašín našel muže, jenž se postavil vedle něho s plným porozuměním pro vzájemnou příbuznost. Tomáš Baťa energicky vystoupil pro to, aby se výroba i obchod co nejrychleji přizpůsobily novým poměrům a pomohly je státu uslíti. Nalezl souhlas. Brzy také přišla ze Zlína a z Baťových prodejen odpověď na sugestivní otázku: „Kdo bude první?“, kterou Rašín předpovídal velký úspěch těm, kdo první se odváží přijíti s velkými slevami, aby se zbavili draho vyrobených zásob zboží a rozproudili odbyt. Baťa udělal velké, dalekosáhlé gesto a slevil na botách neméně než 40 procent. Od té doby datuje se velká popularita jeho osoby i výrobků, rázem postoupil mezi první muže republiky.

(Důsledky a výsledky) Průmysl požadoval dále, aby byly obmezeny státní výdaje, tak aby bylo možno odstraniti daň z uhlí a snížit dopravní a poštovní sazby, žádal, aby byly sníženy výdaje samosprávy (přirážky!) a úroková míra, aby byly valutním poměrům přizpůsobeny mzdy a takto i za pomoci státní správy zlevněny suroviny a životní potřeby, jmenovitě uhlí, aby bylo urychleno uzavření obchodních smluv a uvolněn obchod devisový. A průmysl vskutku počal zlevňovati, ceny průmyslových materiálů a výrobků klesly až o 42 procent. Ceny uhlí, železa a ostatních surovin a výrobků byly snižovány, současně také mzdy. Přizpůsobení bylo provedeno bez velkých bojů, poněvadž všude bylo pro danou situaci porozumění. Konečný výsledek této veliké, horečné kampaně byl svrchovaně zajímavý: ceny klesly asi o 42 procent, mzdy však byly sníženy průměrně jen o 32 procent, platy veřejných za-

městnanců — které byly ovšem poměrně mnohem nižší — o 12 procent. Vzestup koruny přinesl tudíž vzestup reálních pracovních důchodů, jmenovitě státně zaměstnaneckých — a to byl pozitivní rub ztráty a nezaměstnanosti, kterou vzestup kursu — nikoliv sám! — vyvolal.

(*Rašín do financí*) To byl ovšem až konečný výsledek. Zatím krise rostla a rostla. V čele státu bylo potřeba pevných rukou. Pětka tvoří tedy 7. října vládu, Antonín Švehla, její vůdce, jde v čelo, Alois Rašín na místo nejexponovanější, do financí.

(*Experimenty nel*) Co učiní? Kam až půjde koruna, kde se zastaví? Oč klesnou ceny a zhodnotí se dluhy? Jak se vyvine a překoná či jen přečká krise, kdo všechno bude obětí, jak pochodí úředníci? Jak přečká krizi hospodářství, jak stát? Ve vzduchu je plno pověstí a dohadů. Rašín jim čelí hned 11. října, když nastupuje úřad. „Poněvadž jsme se přesvědčili,“ vykládá ministerským úředníkům, „že jen vytrvalostí a trpělivostí můžeme docílit lepšího, nečekejte ode mne, ani vy, ani veřejnost, nějakých experimentů. Půjdeme klidně na nastoupené cestě, vzbudíme ve veškerém našem občanstvu přesvědčení, že k vyléčení poválečných běd je třeba pracovat a šetřit, a že budou-li tomu všichni obyvatelé věrně a poctivě sloužit, tedy že také my z poválečných běd se trvale dostaneme.“ Pak vzplane: „Budu chtít, aby úředníci reprezentovali vůči občanstvu státní správu. Ale na druhé straně každý může spoléhat na mne, že nestrpím, aby úředník, když koná svou povinnost, byl vláčen po schůzích a bylo mu nadáváno. To nestrpím nikomu, jak docela otevřeně zde říkám. Bylo by svrchovaně smutné, abychom my, majíce stát, trpěli, aby po schůzích chodili lidé a agitovali proti tomu, že se nemají platit daně, řádně parlamentem schválené, aneb aby útočili na úředníky, kteří konají plně svou povinnost.“

(*Program vlády*) Teprve 24. října sejde se parlament a nová vláda se představí. Všecky myslí zaměřená vzestup koruny, který toho měsíce dosahuje maxima 19·20 centimů. Švehla mluví: „Můžeme s uspokojením porovnávat svůj hospodářský stav s jinými státy a s větší odhodlaností snášeti dočasnou hospodářskou krizi, která vystupňována byla rychlým vzestupem naší valuty. I když

uznáme, že na tento vzestup měla vliv do určité míry spekulace, vedená snahou nahradit své ztráty, utrpěné katastrofou německé marky, shledáme přece, že nejvážnější příčinou správného hodnocení naší měny v cizině byly a jsou naše spořádané hospodářské a finanční poměry. Přes všechny důsledky, jež tento rychlý vzestup měl v zápětí, nelze podnikatí ničeho, co by znamenalo návrat k znehodnocení měny naší." Nyní musíme směřovat k ustálení měny. „Proto setrváme ve státních financích na zásadě správného hospodaření, při němž vydává se jen tolik, kolik se přijme. Výrazem toho je rozpočet na rok 1923, který není sice dosud aktivní, ale strážlivou opravdovostí všech položek velmi se přibližuje rovnováze. Jsme si vědomi toho, že úhrnný jeho obnos jest na naše poměry dosud nepřiměřeně veliký, a že i v další budoucnosti bude nutno pracovat k tomu, aby dosaženo bylo podstatného snížení. K tomu je ovšem potřebí všestranné a úzkostlivé šetrnosti. Jakmile se zvýšená hodnota měny projeví v poklesu cen měrou obecnější a trvalejší, bude jí užito také ke snížení nákladů osobních, kterých naše státní hospodářství nemůže snést. To může se však stát jen postupně se zřetelem k tomu, aby existence státních zaměstnanců nebyla ohrožena." Celkového zmenšení státních vydání bude pak užito ke zmírnění daní, aby i tímto způsobem zlevněny byly výrobní náklady. Ministerský předseda sliboval dále snížení daně z uhlí — jestliže ovšem doly sleví celou částku — a proti krisi podpory v nezaměstnanosti, veřejné práce a podporu stavebního ruchu nouzovými stavbami.

(Co učiní stát?) Z ministerských křesel hledí na sněmovnu první ministr financí. Poslanci poslouchají výklad premierův o smluvném programu Pětky, ale uvnitř se ptají na to, co ve výkladu není. Poví to Rašín? Všichni vědí, že vzestup koruny nevyvolal, ale že mu také nebránil, nejen proto, že to je jeho koruna, jejížhož pádu trpce a s hněvem lítoval, nýbrž i proto, že od jejího vzestupu očekává na trvalo určité důsledky, které jsou v jeho duchu. Ale všichni také očekávají, že stát nebude při tom pouhým divákem, jenž vyšší hodnocení koruny jenom přijímá jako uznání ciziny. Koruna stoupá, ale hospodářský život klesá, a má-li se pokud možno brzy zase vzchopit, musí mu také stát ulehčit, neboť daně přímé i nepřímé

vzrostly za krátkou dobu trvání republiky tak, že tvoří podstatnou složku výroby, která musí býti rovněž snížena, jako všechno ostatní. Ale jak to stát dokáže, ptají se prozíravější, když při tom v důsledku krise automaticky i bez snížení sazeb a rušení daní klesnou jeho příjmy, zato však stoupnou výdaje na podporu statisíců nezaměstnaných? Rašín vstává. Je to opět velká chvíle v jeho životě. Jmenovitě letos znamená rozpočet daleko více než za klidných časů starého režimu, v éře hospodářského liberalismu, rušeného jen starostmi, jak uhájiti rostoucí nároky vojáků. Teď je rozpočet mohutným zásahem do všeho života společnosti. Ale šel-li v minulých letech volky nevolky za proudem doby, za stálým zvyšováním všech čísel, a běželo jen o to, přizpůsobiti vydáním také příjmy, aby nebylo přílišných schodků, v podstatě tedy dělali nové daně a půjčky, nastává obrat, moře je konečně v odlivu, čísla se snižují a je tu přetěžký úkol dbáti o to, aby stát tento proces nemařil, ba pokud možno ani nezdržoval, nýbrž přizpůsobil se jeho důsledkům a tak pomohl překonati krisi, která vznikla z náhlé disparity světových a domácích cen a z disparity cen a nákladů výroby.

(Úspory a reformy v rozpočtu) Rozpočet je dělán solidně. Ač je krise, republika přesně budžetuje své závazky. Vydání na státní dluh je o 711 milionů vyšší, neboť budou se platiti dluhy u spojenců, jmenovitě ve Spojených státech, kupony převzatých předválečných dluhů i úroky z konsolidovaných výdajů, vzniknuvších doplácením na mouku (moučná půjčka). Na jiných vydáních se zato uspoří 1280 milionů a schodek — 560 milionů — bude ještě zmenšen poklesem cen u věcných nákladů. Aby však tato úspora se vskutku uplatnila, rozlišeny v rozpočtu výdaje věcné a do finančního zákona vloženo ustanovení, že úspor věcných nesmí býti užito na výdaje osobní. Osobní výdaje činí šest a tři čtvrti miliard. „Tato výše je na trvalo neudržitelná a může býti pokládána jenom za přechodný zjev poválečný. Vláda bude se proto zaměstnávati velmi intensivně reformou veřejné správy ve směru jejího zlevnění. Jiná novota rozpočtu jest, že výdaje a příjmy státních podniků jsou vedeny odděleně. Bude podána předloha o jejich vedení na principu obchodním, musejí zúročiti kapitál a amortisovati jej. „Z daní občanstva nemohou býti kryty schodky stát-

ních podniků." Pro budoucno nelze zvyšovati výdajů, není-li úhrady, ale nelze také snižovati příjmů státních, nenajde-li se za ně náhrada v jiných příjmech nebo ve zmenšených vydáních. Nelze dělati ani nové daně, ani zvyšovati staré, ale také ne schodky, protože není kapitálu na výpůjčky, leda na skutečně investiční.

(Peníze zadržené při kolkování se vyplácejí) S pýchou prohlašuje Rašín: Peníze, zadržené při kolkování bankovek, se vyplácejí, jak se schází dávka z majetku. „Ukáže se tím všem, kdo pochybovali, že by republika splnila svůj slib, a pokládali zadržené peníze za ztracené, že náš stát ve všech finančních věcech dané slovo dodrží svým občanům i cizím.“

(Velkoobchodní ceny se srovnaly s kursem koruny) O krisi: „Pokles cen životních potřeb usnadňuje živobytí. Index cen ve velkém bude asi již v tomto měsíci na výši, odpovídající mezinárodnímu kursu koruny a indexu Švýcarska, země zlaté měny. Zostření krise výrobní bude tím překonáno a zůstanou jen ostatní příčiny krise odbytové, způsobené jednak rozvratem měn veškerých států, jednak pokleslou kupní silou v některých našich odbytištích.“ „Jsme si vědomi velikých obtíží, které nás čekají. Kdo však srovnává a rychle nezapomíná, musí dojít k přesvědčení, že konsolidace poměrů u nás postupuje, těžení z netrpělivosti a nespokojenosti obyvatelstva mizí tak, že otvírá se nám možnost, abychom pracovali na větších plánech budoucího svého finančního hospodářství s větším klidem, než bylo možno ve vzrušených dobách minulých let. Nebudeme ani nyní experimentovati, nebudeme se řídití potleskem těch, kteří chtějí býti obdarováni, ani pokřikem těch, jimž je nemilá existence konsolidované republiky. Dáme jen na úsudek těch, o nichž jsme přesvědčení, že také pro ně jako pro nás platí zásada: Blaho republiky je nejvyšším zákonem.“

(Veřejné mínění) Národní shromáždění má pevnou majoritu, která vydrží, političtí přátelé v Pětce jsou získáni a pevní, vláda necouvne, a co křičí komunistická a radikální německá oposice, je Rašínovi vedlejší. Hůře je ve veřejnosti. Pětka a majorita stále ještě neznamená také všechny koaliční noviny. A i kdyby noviny chtěly, neumlčí nespokojené a přimějí jenom nečetný výběr, aby neposuzoval vývoj věcí jen podle toho, co komu osobně přináší. Politická

psychologie, ba fysika nedá si vzít svou setrvačnost. Vzestup koruny byl mezinárodním holdem Československu, holdem o to cennějším, že naprostou většinou vzdávaly jej cizí osoby, které do nedávna velmi málo o republice věděly, slýchaly o ní jen věci nepříznivé a namnoze byly proti ní politicky zaujaty v důsledku mírových smluv i vnitřního radikalismu jejího režimu. Nenáviděli, málo znali — ale uznávali potenci tohoto čtyřletého státu a to votem nejstřízlivějším — angažováním svých kapes. To vědomí mohlo hřátí, ne však ještě sytiti. Ostatně také vzestup koruny byl vykládán jako pouhý manévř spekulace, který se zase zvrátí, třebaš trvá již tři čtvrti roku. Která lidská moc mohla však přimět k souhlasu i ty, jimž stoupající koruna přinášela těžké škody a nepříznivé vyhlídky? Lidé, jimž se plnily sklady při klesajících cenách, jichž dluhy automaticky rostly, zatím co pohledávky stávaly se pochybnými, majitelé nemovitostí, zemědělci, nezaměstnaní a konečně státní úředníci a zřizenci, kterým ohlášeno snížení platů — ve všech působil osten nespokojenosti daleko silněji, než se na veřejnost uplatňovalo uspokojení těch, jimž se vzestupem koruny zhodnocovaly jejich peněžní kapitály a pevné důchody. Co bylo platno vykládati, že vzestup koruny nakonec prospěje všem také hmotně, že umožní konsolidaci měny, učiní přítrž dosavadnímu zhoubnému kolísání a falešné prosperitě, pokud byla založena na poklesu koruny, že pokles cen donutí podnikatele vyráběti hospodárněji a obchod spokojovati se s menšími zisky, což prospěje spotřebitelí? Dávati přednost vzdálenějšímu vyššímu a trvalému prospěchu před okamžitým menším, ba nésti za tím účelem i dočasné oběti, je znakem vyšší mravnosti u zdatných jednotlivců. Kolektivum dá se přimět, aby podle tohoto principu náhlým vzepětím jednalo, ale zásadní jeho souhlas má tolik přirozených překážek, že se dá získati leda nadlidským napětím a nikoli na dlouho.

(*Terč*) I dříve bylo zle — ale tkvělo v poměrech, v neosobním, nejvýše ukazovala politická agitace jako vinníky určité třídy a vrstvy, jako nositele společenského systému. Teď bylo jinak. Nespokojenost měla terč, po němž vždycky dychtí, měla vinníka. Korunu zdvíhal, odbyt zboží mařil, export ničil, mzdy a platy snižoval, závody zavíral, krámy vylidňoval, dluhy zvyšoval, všem

ubíral, všem černé vánoce chystal — Rašín. A proč? Pro jedny jenom z rozmaru, z lehkomyšlného, ale paličatého přání mítí korunu vysoko, pro druhé z pochybené deflační manie, odkoukané anglosaské cizině, pro jiné a velmi mnohé však zkrátka z jakési ďábelské zaujatosti, z nenávistné touhy, aby se lidé konečně měli špatně a tím zkontrolovali a pozbyli trochu těch radostí, které jim nepřál, i trochu výhod, které si v republice práce vymohla proti kapitálu.

(*Vření*) Byla to v podstatě opět ona pestrá, nestejnorodá fronta, kterou zasahovaly druhy Rašínovy kampaně proti vnitřnímu znehodnocování koruny. Ale tenkrát byli oni nahoře a on dole a poměry se změnily povlovně a namnoze samy sebou. Teď bylo jinak. Rašín nešel už proti proudu, nejezdil slovy proti srsti, nýbrž konečně šlo po jeho, co se dalo, dalo se v podstatě s jeho souhlasem a šlo tudíž na jeho vrub, hlavně však nebylo již toliko pocítováno jako nepříjemnost a hrozba, nýbrž jako drsná skutečnost.

(*Fronta odpůrců*) Nastává boj tvrdší než jiné, poněvadž neběží v něm o názory, které teprve svými důsledky mohou postihovati protivníky, nýbrž běží o zápas, ve kterém pud sebezachování u masy spojuje se s nejsilnějším instinktem kapitalismu, s touhou po zisku a po udržení neztenčeného zisku. Je to zruďná aliance mezi částí dělnictva, ovládanou komunisty, a mezi inflacionisty, kteří si nechtějí dáti vyrvatí prémie, jež poskytovala perioda poklesu koruny, a z nichž mnozí nic by neměli proti tomu, kdyby došlo ke skutečné inflaci. Brojí-li nezaměstnaní a ti, kdo jsou postiženi zkrácenou pracovní dobou, i ti, kdo jsou s nimi solidární, proti vzestupu koruny, mohou se mýlit v příčině i adrese, ale brání svou kůží. Organísuje-li odpor část podnikatelů, mají se věci jinak: jsou to jednotlivci, kteří se stavějí proti společnosti. A užívají-li své moci ne pouze k tomu, aby odvrátili vládu od její měnové politiky, nýbrž snaží se koruně podraziti nohy, je to sabotáž.

(*Spiknutí, nápor a odpor*) Zápas je těžký a bezohledný. Pokud byla na vzestupu koruny zúčastněna nejen hra nabídky a poptávky těch, kdo ji měli nebo potřebovali, nýbrž i spekulace, dalo se očekávat, že jednoho dne přijde vlna protivná. To se stalo mezi 8. a 15. prosincem, kdy koruna klesla v Curychu z 19'81 na 16'10 švýcarských franků. 18. prosince pak klesla tam na 15'10, přechodně i na

14 centimů. Ale podnět k tomu poklesu vycházel z Prahy, kde se objevila velká, mimořádná poptávka po cizích devisách. Aby nálada pro korunu ve vlastním hlavním městě byla co nejhorší, rozletěla se na burse, neznámo odkud, zpráva, že Rašín odstoupí. Byla to vysoká hra, běželo o všechno: o měnu, proti níž sugestivně působil dojem neslýchaného zhroucení marky i rakouské koruny, ale s měnou o celou politiku státu, neboť v druhém týdnu prosincovém připravován již zákon o snížení úřednických platů, který se opíral o pokles cen, jež by pád koruny byl znovu vymrštil vzhůru. V té době bylo na pražské burse denně kupováno za 60–80 milionů devis, kdežto exportní valuty znovu zadržovány. Bylo to zřejmé spiknutí. Rašín dával si denně referovati, ale několikrát přijel též osobně do Bankovního úřadu. Chystal se rozhodný protiútok. V neděli 17. prosince smluven plán, v pondělí nato proveden: bankám, které žádaly nejvíce devis, opírajíce se o úvěr u Bankovního úřadu, úvěr zastaven a arbitráž v koruně, v létě uvolněná, odvolána. Kursy přesto stouply až o 25 procent (dolar z 32 na 40); tu však veškeré zboží (žádané vesměs při kursu „co nejlépe“) přiděleno a odpoledne za součinnosti Živnostenské banky a jiných v soukromém trhu záznam devis silně stlačen. Spekulanti dostali první pernou lekci.

(*Přelom*) Den na to, 19., svolána mimořádná schůze Bankovního výboru a tam Rašín přišel s návrhem zvýšiti bankovní sazbu na celých sedm procent. Přišel — ale narazil na odpor a po dlouhé debatě bylo viděti, že nezbude než — hlasovati. Člen po členu dívá se neurčitě před sebe a hlasuje, ale kdo zavadí pohledem o Rašína, se podiví: to nejsou dnes ty oči, které druhdy mimoděk zdvíhaly hlasujícím ruce a činily tak nesnadným hlasovati proti němu. Jeho návrh propadl. Tentokrát však nepřišla bouřka. Poražený předseda založil ruce, jak dělával, za hlavu, a klidně řekl: „Pánové, jako ministr a předseda nepřijímám odpovědnost za toto polovičaté usnesení. Teď jste zabili československou korunu.“ Působilo to tak, že dr. G. Heidler navrhl, aby bylo hlasování zrušeno a hlasovalo se znovu. Stalo se tak skutečně a sazba zvýšena na celých sedm procent. Přelom pokračoval a rozběhnutá kontremína utrpěla těžké ztráty. Hodnotné devisy v Praze silně klesly, spekulace, která

předtím pohořela na francouzském franku, spálila se teď na koruně. A byla trestána také jinak. Ministerstvo financí počalo honití vinníky. Nařídilo prohlídky u bank, dalo vyšetřiti, kdo kupoval devísy na spekulaci, a zakázalo dvěma závodům obchodovati devísami. Přišly pokuty, ztráty a jako nezbytný doprovod — sebevraždy. Pokus sraziti korunu, a to nejen pro bezprostřední zisk, nýbrž i proto, aby byla zmařena politika státu, končil porážkou a již se neopakoval. Finanční defaitismus poznal své riziko.

(Státní zaměstnanci) Snižování mezd provádí se celkem klidně, postižení obrací se spíše proti vládě než proti zaměstnavatelům. Hůře je tam, kde je vláda sama zaměstnavatelem. Vzestup koruny a nutnost přizpůsobiti mu rozpočet rozvíříuje i problém státních zaměstnanců.

(Bolavé místo republiky) Je to bolavá stránka života v republice. Nepoznali tu pekla bídy, jako v zemích opravdové inflace, ale bítí byli nemálo. Základem příjmů byly stále ještě rakouské platy, k nimž se jen přidávaly drahotní přídavky. Dokud byla naděje, že koruna přípne se na bývalou zlatou korunu rakouskou, bylo to odůvodněno. Později se to ponechávalo z rozpaků. V řešení úřednické otázky nebylo soustavy, dělalo se podle okolností, aby se čelilo nejhorší nouzi. Dávaly se drahotní přídavky, ale pomáhalo se i tím, že se zlepšoval postup. Poněvadž mezi úředníky byla skutečná bída a běželo o to, zabezpečiti jim snesitelně aspoň výživu, dávaly se přídavky podle rodinného stavu (svobodný, ženatý) a podle počtu dětí. Tím i drahotními přídavky vznikaly však celkové důchody, v nichž zřetel ke vzdělání a kategorií úředníka silně ustupoval do pozadí — čili vznikala nivelisace, prováděná až do roku 1921 i mezi dělníky. Platový systém, jenž takto vznikl, měl ráz alimentární, nikoli gážový, a byly tu tři skupiny příplatků: válečné, nouzové a drahotní. Všecko dohromady ukazovalo sice velikou spleťtost a nesouměrnost, ale když se sečtlo, bylo viděti, že úředníci — jako vůbec duševní námezdná práce — zůstali daleko pozadu za měnovým i cenovým indexem minulých let — tak pozadu, že ani současný pokles cen ještě neznamenal, že je dosaženo předválečné úrovně, a to tím méně, čím výše nahoru. Státně-zaměstnanecký problém měl pohříchu také stránky jiné.

Bylo obecným přesvědčením, že republika zaměstnává mnohem více lidí, než potřebuje, a to proto, že nápoem v prvních letech byl správní aparát značně přeplněn. To byla jedna příčina, proč konečná cifra osobních výdajů byla tak vysoká. Vyšší počet úředníků spadal ovšem také na vrub toho, že státní správě ukládáno překotným zákonodárstvím daleko více než za Rakouska. Přistupovalo dále to, že množství osob bylo do státní služby přijímáno nově, ve vyšším věku, a plat jim vyměřen tím způsobem, že jim propočtena léta, to jest započtena léta, která ztrávily v zaměstnání jiném, kde ovšem neplatily pensijních příspěvků. Velmi mnohým byla vyplacena i difference v platu za léta, která od přijetí ve státní službě dosud ztrávily, čímž vznikl velmi značný výdej. Zlepšením celkových poměrů postupových pak se stalo, že mnozí dostali se poměrně brzy do vyšších stupnic: kdyby se plat v těchto stupnicích upravil tak, aby odpovídal normálnímu postupu, jímž by se do nich dospělo později než nyní, znamenalo by to výhodu pro ty, kdo se tam teď dostali mimořádně.

(Nahoru pomalu, dolů rychle) Urovnávat tyto poměry od základu nebylo nyní času. Na druhé straně bylo pro státní finance naléhavé, aby šest a třičtvrtiny miliardy personálních výdajů bylo sníženo. Dospělo se tedy k tomu, že část přídavků přesunuta do základních platů a zbytek přídavků sloučen, ale o něco zmenšen, dále pak zrušeno postupně dosavadní osvobození státních zaměstnanců od daně z příjmů. Celkové zmenšení příjmů nebylo veliké, asi dvanáct procent. Vzbudilo však velikou nevoli, a to pochopitelnou: stát, jenž se druhdy velmi opožďoval za rychle stoupající drahotou, teď spěchal snižovat nevyrovnané dosud platy, a to z důvodu zlevnění, které sice rychle nastalo v cenách velkoobchodních, ale ne již tak rychle a plně v cenách maloobchodu. Snižoval-li stát tak brzy platy, zmenšoval i to malé odškodné, které zlevnění přinášelo za strádání v minulých letech.

(Žehrání) Následky byly neblahé. V republice nebylo syndikalistických tendencí podle francouzského vzoru, nehrozila ani stávka, ani pasivní resistance úředníků a zřízenců. Nebylo mezi nimi ani solidarity s dělnickou masou, od které je dělil pocit, že při dosavadním stupňování důchodů jí měřeno příznivěji. Také radika-

lismus byl již v odlivu, úředníci tradičně patřili k střední a drobné buržoasii a nezdar loňské bankovní stávky rovněž na ně působil. Všecka nespokojenost s poměry, které se tak krutě ukazovaly v jejich rodinách, vybijela se politicky. Poměr mezi nimi a státem, jenž dosud pro všechny měl více prostředků než pro ně, kteří mu bezprostředně a při tom tak dlouho neuznaně sloužili, kteří mu svou zkušeností, prací a věrností po převratu i potom umožňovali existenci a při tom po léta musili se jenom dívat na zbohatlické bacchanalie a povýšenecké kariéry let prosperity — ten poměr chladnul. Ale co mohli podniknouti proti státu přímo? Jejich nakupené a teď znovu podnícené roztrpčení obracelo se proti straně, kterou dosud volili — úředníci národní demokracii, zřizenci z velké části české socialisty. Nešli tak daleko, aby se obrátili přímo k opozici, ke komunistům. Ale obě strany cítily jejich nespokojenost těžce.

(Proti vlastním lidem) Byl to problém politický i národní. Úředníci, profesori i učitelé tvořili dosud převážnou část české kultury a jejího obecnstva. S výjimkou učitelů nedovedli se nikdy semknutě ujmouti svých zájmů. Ale stačili na tolik, aby nespokojenosti veřejného mínění, dosti již postiženého krisí, dali vyhrocení. Také oni podléhali kolektivní sugesci, podporované trpkými osobními zážitky, a hledali a nalézali vinníka. Loni byli postiženi jen učitelé, kteří pozbyli prosincovým zákonem z roku 1921 parity se státními úředníky, a samosprávní úředníci, kteří ztratili výhody, jež měli v obcích a zemích nad kolegy ve službách státu. Teď došlo na všechny, všichni byli podrobeni trpké zkoušce. Co se ozývá z veliké části veřejností, slyší nyní Rašín i z veliké části vlastní strany, a ostatní její stoupenci i vedení počíná kolísati a ptáti se, je-li takových obětí skutečně třeba a proč se žádají právě od české inteligence, jejíž dlouhá práce připravila a založila a v prvních řadách buduje dále republiku.

(Rozpaky koalice) Bylo svrchovaně potřebí promluvit do té bouře, povědět něco určitého, říci, co se vlastně v podstatě děje a proč se to děje, nedopustit, aby stát vypadal jako loď, která se kymácí bez pevného vedení, protože si v něm navzájem dávají vinu a nikdo se nechce k ničemu znát. Bylo třeba ukázat linii, zdvihnouti

to, čeho bylo již dosaženo, i cíl, k němuž se směřuje, aby lidé věděli, proč se od nich žádají oběti, a přestali se domnívat, že proti nim pracují temné, sobecké síly. Kdo to měl učinit? Všecky strany se rozpakovaly, socialisté se báli komunistů, národní demokraté úředníků, pro referát o snížení státně-zaměstnaneckých platů stěžil byl vyhledán neznámý agrární poslanec, nikdo nechtěl na schůze a všichni s neklidem pozorovali manifestace odborové organizace úředníků, učitelů a zřízenců, která mluvila o kolektivní smlouvě, pasivní resistenci a stávce. Mají se tedy hlásit dobrovolníci? Dobře, zde jest jeden: Rašín.

(Nad věcmi a nad lidmi!) 10. prosince jede do Pardubic, kde je sjezd mládeže strany, a mluví zpříma o všem, co zmítá veřejností. Především o tom, že je nutno mítí kuráž: „My jsme byli vždy národem, který horlil za ideální snahy a který se dovedl bít s celým světem za pravdu. My to musíme dovést i dále. Náš veřejný život je rozložen na strany a každý, kdo by měl říci něco nepopulárního, dříve se desetkrát rozhlédne na všechny strany, zdali tamhle ten neb onen nevystoupí ze strany, nebo zdali někdo nevyskočí a nebude hubovat, každý se ohlíží bázlivě sem tam, jedna strana má strach před druhou, aby z něčeho nevytloukala politický kapitál, ale je velmi málo lidí, kteří by si řekli, že v demokracii musejí ti, kdo chtějí něco dokázat, něco trvalého dokázat, stát nad věcmi a lidmi a sloužit jenom tomu státu, ve kterém žijí, a jeho budoucnosti. A k tomu vychovati co možná nejširší vrstvy, aby se stavěly nad osoby i nad věci a dívaly se jen do budoucnosti, to by byl úkol demokracie. — Je snad k tomu potřebí často odvahy, tím více, poněvadž dosud založen byl politický život na lichocení voličům a masám. To, myslím, jest také jedna z příčin našich dnešních skutečně těžkých poměrů, a bojím se, půjdeme-li tímto směrem dále a nebudeme-li dbátí budoucnosti, že těžko zachováme svoji svobodu.“

(„Nejsem již jako kůl v plotě!“) Je to jedna z jeho občasných hrozeb, kdy vidí hodně černě. Ale jen proto, aby jiné přiměl vidět jasněji. Neboť v jádru je a nepřestává být optimistou, a není to již pouze výron metafysické víry, nýbrž opírá se to také o kus skutečnosti. V Pardubicích to vykládá: „Kdo viděl, jak průběhem necelých čtyř

měsíců odbyly se hladce s jedinou malou stávkou všecy mzdové boje, kde snížily se mzdy o třicet i více procent, ačkoli se nám pořád hlásá, že máme tolik a tolik komunistů, že rozbijí republiku a bůhvíco, kdo viděl ten klid, s jakým veškerá tato snížení byla provedena, musil si říci, že naše dělnictvo je skutečně dělnictvem pokročilým a rozumným, které dovede pochopiti, co je nutno, jestliže jednou dali jsme se již na cestu udržení koruny a deflace, a dovede k této věci s klidem přihlížeti a důsledky toho nésti." Obce snaží se o snížení nákladů a přírážek, a ti, kdo to chtějí, nalézají porozumění v kruzích, které holdovaly dříve docela jiným zásadám. „I já musím říci, že ve vládě nejsem již osamocen, hlásám-li zásadu, že se musí šetřit a že jenom úsporami dosáhneme úspěchu, že nejsem již ve vládě jako kůl v plotě, který by kázal hluchým uším, mohu říci ke cti svých kolegů ve vládě, že všichni docházejí k přesvědčení a také provádějí zásadu, že každý ministr má povinnost přispěti ve svém resortu k úspěšnému hospodaření." Obchodníci, živnostníci i průmyslníci hledí přizpůsobiti se sníženým cenám, vyprodati sklady, třeba se ztratou. „Za čtyři měsíce přizpůsobili jsme vnitřní nákupní sílu koruny jejímu mezinárodnímu kursu. Srovnajme to s Anglií, jak těžko se to provádí tam. Musíme si pak říci, že v tom našem národě je skutečně mnoho a mnoho uloženo, co zajišťuje státu prosperitu. Proto jsem optimista, proto se nebojím o korunu, proto se také nebojím, že bychom tuto krizi šťastně nepřekonali. Máme před sebou ovšem těžkou cestu, ale tu ujdeme."

(Stát zaměstnává příliš lidí!) Ale když prodělává a slevuje výrobce i obchodník a slevuje a zčásti i pozbývá práce dělník, tu se musí přizpůsobiti také stát. „Musíme se snažiti o zjednodušení státní správy, musíme se snažiti, abychom nezaměstnávali takovou spoustu úředníků a zřízenců, abychom nemusili míti 93.000 kancelářských pomocníků, vedle toho 49.000 podúředníků a 65.000 zřízenců. Musíme ven z toho zmatku, který způsobil první nával, že totiž všichni chtěli do státní služby, ať byli způsobilí čili nic." Budou to jistě bolestné věci, které se budou prováděti, ale musí se provésti. „Máme 352.000 úředníků a zřízenců státních, kdežto Rakousko jich mělo pouze 260.000, ač mělo dvakrát tolik oby-

vatelstva. Ale my kromě toho ještě (přídavky) žijíme 600.000 členů jejich rodin, takže téměř milion našeho obyvatelstva dostává ze státní pokladny průměrně na hlavu 8000 Kč ročně — dohromady osm miliard. To je neudržitelné, každý třináctý je živěn dvanácti ostatními.“ „Byl jsem to já, který jsem říkal, že je potřeba do jisté míry poskytnouti úřednictvu a zřízenectvu oddech, poněvadž také úprava jeho platů nedála se takovým tempem jako zvyšování mezd. Po té stránce myslím, že vláda vyhoví, pokud se týče srážek, ale aby si někdo myslel, že je lze oddalovati bůhví na jak dlouho, velmi by se mýlil.“ „Je lépe, když se to udělá nyní v mírnější formě, nežli aby se to za rok musilo provést formou daleko ostřejší, je lépe, když se takové věci dělají povlovně, než aby na to musil přijít nůž a bylo zapotřebí velké operace.“ Při tom musíme žádati usilovnou podporu všeho obyvatelstva. „Kdo tyto věci hlásá, nebude ovšem populární, to se rozumí samo sebou, ale podle mých zkušeností nesmí na to člověk nic dát. Zlobiti by se mohl někdo na ministra nebo poslance, který by to, co dělá, dělal pro sebe, a kdyby to nedělal podle svého nejlepšího přesvědčení pro stát, ve kterém žije, a jeho celou budoucnost. Ovšem že je daleko snadnější rozdávat než šetřit. Ale kdyby československá republika ještě měla míti ministra financí, který by rozhazoval, buďte ubezpečeni, že by za rok udělala bankrot.“

(Krise má příčiny světové) Na vzestup koruny to nesvádějte! Výrobní krise u nás nastala tím, že některé státy, zvláště Německo, znehodnotily svou měnu a my s nimi dočasně, než tam ceny stoupnou, nemůžeme soutěžit. Také však tím, že za války vyrostl průmysl za mořem, v koloniích i v Severní Americe, že některý průmysl příliš vzrostl stupňováním válečné spotřeby, konečně i tím, že z konsumu je vyloučeno Rusko a Turecko. „Proto je úplně nesprávné, když se říká, že zvýšený kurs koruny zavinil tuto krizi. Zvýšení kursu koruny nastalo v měsíci srpnu a září, ale to bylo jen přilostření krise, která zde již byla, a není samo její příčinou. Příčiny jsou hlubší, jsou světového rázu, a neodstraní je žádná vláda. Mohou býti odstraněny ponenáhlu jen tím způsobem, že bohatství národů bude zvětšeno prací a šetrností.“

(Budme první mezi rovnými) A přece je optimistou. „Jsem do té

míry optimistou, že doufám, že se nám podaří nejen udržeti svoji svobodu — to by bylo málo — nýbrž že dovedeme více, že dovedeme býti mezi malými státy první, první mezi rovnými, ale přece první. To jest ta pravá, řekl bych, demokracie. Všichni jsme si rovni, ale pravý demokrat nespokojuje se tím, že jest roven ostatním lidem před zákonem a ve veřejném životě, nýbrž snaží se býti prvním mezi rovnými. A takovým také chceme míti svůj stát. To jest nejvyšší heslo, jaké my máme, pokud se týče našeho nacionalismu. Chce-li býti nějaký národ první mezi rovnými, není to šovinismus."

(*Československý dukát*) A pak se nahne ku předu, nasadí jiný hlas a pokračuje: „Chci našemu obyvatelstvu, které s takovou skutečně hloupou vytrvalostí sbíralo padesáti a dvacetihaléře a koruny, dáti přece nějakou minci, která by skutečně byla hodna toho, aby si ji někdo schoval. Chtěl bych, abychom razili československý dukát, s knížetem Václavem a nápisem „Nedej zahynouti nám ni budoucím“ na jedné straně a českým lvem ve skoku — tím zlým lvem! — s nápisem Československá republika. Chtěl bych tento zlatý peníz vtisknouti do rukou českého národa jako symbol, že připojili jsme se tím k českému dukátu, který se svatým Václavem byl ražen, a pak byl vystřídán habsburským orlem. V tom dukátu bych viděl, že jsme se připojili na svou starou, dobrou minulost, neboť ve zlaté minci je konec konců kus vědomí, že jsme samostatný, suverénní stát."

(*Pro strádaly*) V tom je celý: zápasit, nedat se, nasadit všechno, získat pro to i jiné a nelze-li jinak, tedy je donutit, aby se přizpůsobili cíli a vzdali výhod a prospěchů, mnozí až do chudoby — ale na druhé straně ctít i materiální stránku snažení, podporovat majetek, vzešlý z práce a strádání, chránit jej péčí o měnu, odškodnit strádala za zlé časy, kdy koruna klesala, jejím stoupnutím a vzdáti mu teď i poctu tím, že dostane do rukou od státu zlato ve zvláštní formě, která mluví i k vlastenectví i k elementárnímu snažení malých i velkých.

(*V noci na 16. prosince 1922*) Doma čeká perná úloha: prosadit v parlamentě, co ujednáno v Pětce, nový požitkový zákon, jak se mu říká. Ve stranách, které mají státní zaměstnance, je nálada ne-

jistá, komunisté využívají posice a buší do vlády i většiny, v plenu dá se očekávat prudký nápor proti výboru, kde zákon prošel. Početná organizace národně-sociálních železničářů se vzepřela a její tajemník, zároveň poslanec, žádal, aby mu bylo dovoleno hlasovat v plenu proti, jinak že organizaci neudrží, 15. prosince je rozhodující den: ve sněmovně je podána řada návrhů, které zlepšují návrh vládní a přirozeně znamenají zmenšení očekávaných úspor. Ministři krčí rameny: jděte si na Rašína! A tlak, stupňovaný dlouhou agitací, se zahrocuje proti ministru financí, který tu zase jednou stojí v roli nepřítele lidu, jenž by mohl dát, ale nechce, patrně proto, že mu působí zvláštní radost odpírati a bráti lidem. Ne už jednotliví, všichni na něho naléhají, vlastní lidé a přátelé. Je noční schůze, plná napětí, všichni jsou rozčilení, ne jeden mluví o tvrdohlavosti, jen Rašín drží původní úmluvu, jež má být opuštěna. V něčem povolí, několikrát však energicky odepře, a když naléhají znovu, hodí aktovku na stůl a roztrpčeně zvolá: „copak tu republiku už nikdo nemá rád?“ Je to něco jiného než jindy: prudké gesto ano, i křik, tomu uvykli, jinak to skoro ani nejde — ale tentokráte má muž v očích plno slz. Tu končí řečnickovo předstírání, jeho vzbouřené nitro vystupuje, a nikdo si už netroufá promluvit. K zákonu je přidáno několik dodatků, kterými se dávají starším věkovým ročníkům některé přídavky, a s nimi hladce projde.

(*Musilo to být?*) Ale není hladce přijat. Ve všech postižených zůstává trn: poslední nám přidali, mnohem méně než jiní jiným, ale sotva jsme trochu vydechli, už nám brali. Krise nebyla taková, aby státní příjmy z daní viditelně klesaly, a každý odvozoval z dividend, investic a namnoze i nákladného života, že je dosti rezerv, které stačí na hubenější rok.

(*Vrchol zápasu*) Nespokojenost bije do stran, strany tlačí do Pětky a vlády, vláda a Pětka ohlížejí se po Rašínovi. Už je to zase boj proti všem, těžší o to, že v něm pracují neumlčitelné vzpruhy osobních zájmů. A už to ani není několik front, nýbrž začíná to být útočný kruh, který se zavírá, a má společný cíl — politickou posici a linii jediného muže, a současně ovšem i jeho nervy a u mnohých také dobré jméno a čest. Rvátí se s kontremínou koruny a inflacionisty, s těmi z průmyslníků, kteří se drží jenom částí

svého srpnového programu, dát si vedením průmyslu jen krok za krokem usmlouvatí kurs koruny z 20 centimů na 16, zápasití současně o rozpočet, o každou položku, která musí dolů a zatím je spolu s jinými vzpírána nahoru, potíratí defaitismus, živěný pádem Moravsko-slezské banky a těžkými nesnázemi druhých dvou, čelití nejen bouři ve veřejném mínění a snášení podezírání a spílání komunistů, nýbrž držetí vzhůru hlavy i mnohým vlastním lidem — to byly zápasy, které dovedly rozbušití srdce muže, ale současně sázka, která napínala do krajnosti všechny jeho síly a rozpoutávala i temperament, jenž nepovažoval za potřebné krotití příliš svou prudkost.

(Legionáři) Je tu všeobecná krise a jsou tu nespokojení úředníci, ale do třetice všeho zlého je tu ještě jeden konflikt: legionáři. V záplavě krve, prolité ve světové válce, boje, svedené revolučními Čechoslováky, se ztrácely. Byly však mocným doložením zásad a požadavků odbojové propagandy a shodou okolností nabýly mimořádného významu, když odřízly bolševikům i Němcům po separátním míru cestu do Sibíře. Doma byly legie polomythickým vyvrcholením českého vlastenectví a symbolem návratu do řady svobodných národů, jenž byl uskutečněn již před domácím převratem. Nejširší vrstvy je přijaly jako blanické rytíře. Národní shromáždění vyslovilo legionářům vděčnost tím, že jim — po způsobu někdejšího zákona o certifikátech — dalo přednost při přijímání do veřejných služeb a poskytlo jim tam výhody postupové, kromě toho pak, vzhledem k pozdnímu návratu sibiřských, určitá místa jim vůbec vyhradilo. Také při výplatě tak řečených doplateků, to jest žoldu ze Sibíře, ustanoven výhodný přepočítací kurs.

(Výpad) Vzbudilo tudíž obecný rozruch, když Rašín 10. prosince v Pardubicích nejen vypadl proti úředníkům a vytkl jim, že je jich příliš mnoho, nýbrž připomenuv tam heslo „Ni zisk, ni slávu“, a vyzvav posluchače, aby se podívali, zda se v republice všude plní, pokračoval: „Jakmile se jen trochu rozhlédnete, uvidíte, že i lidé, kteří pokryli bezesporně svoje hlavy slávou, přišli do svobodného, mladého státu, nalézajícího se v poválečných obtížích, a nastavili ruku, řkouce: Bojovali jsme za tebe, zaplať! Zaplať hotově, zaplať výhodami, privilegii ve svobodné, rovno-

právné demokratické republice. Tvrdím, že všichni tito lidé, ať jest to, kdo chce, se zpronevěřili té první velké zásadě, na které stál náš národ a která mu také přinesla svobodu, že to, co se dělá pro národ, se neplatí!"

(Odpověď) Po svém návratu rozestoupili se legionáři do domácích stran, utvořili však také velkou organizaci, Obec legionářskou, která měla ráz socialistický, se značným sklonem nalevo. Jmenovitě veřejní zaměstnanci reprezentovali tento směr. Teď byli zasaženi dvakrát: v platech i politicky. Mezi nimi vzniklo mocné rozčilení. 14. prosince sešlo se předsednictvo a uveřejnilo dotaz k Rašínovi, co myslil svým výrokiem. V tisku byl tento projev doprovázen prudkými útoky na stranu i finanční politiku Rašínovu. Odpověď nepřicházela. Rašín mlčel. Bylo to v týdnu nejprudšího boje o československou korunu a zároveň o úřednický zákon. Mezi 15. a 23. prosincem klesla zásoba devis Bankovního úřadu téměř o 400 milionů, z 1029 na 635 milionů. Tím ostřeji však vystupovalo vedení Obce legionářské a socialistický tisk. Konečně svolala Obec na 29. prosince schůzi s programem: odpověď Rašínovi. Byla bouřlivá, plná hluku a spílání. Řečníci z předsednictva nijak se nesnažili posluchače uklidňovat. Předseda pravil: „Boj je zatím politický“, běží o legionáře a ty, kdo vedli zahraniční politiku. „Bude-li však boj veden jinou formou, pak jej vybojujeme po legionářsku!“ Jiný řečník, rovněž poslanec, pravil: „Rašín se nikdy necítil ministrem celé republiky, nýbrž exponentem buržoasie. Jako nebude Rašín českým Mussolinim, tak nebude nikdy dr. Kramář prezidentem republiky. Bude-li třeba, přijde také den, kdy legie ještě jednou vykonají svoji povinnost. Výsměch sytých hladovým se nebude opakovat.“ Jiný řečník pravil, že výbor prozkoumal obvinění, která proti Rašínovi zdvihl obskurní komunistický poslanec (jenž byl ve sněmovně pokárán za ně předsedou) a shledal, že byla pravdivá. Usneseno podati na Rašína hromadnou žalobu pro urážku na cti a poslanci slíbili, že využijí politického vlivu, aby ho přiměli k bezpodmínečnému odvolání.

(Zlé pověsti) To byly jasné vyhrůžky násilím, jimiž komunistický nápor proti vládě a státu byl doplňován velkým vzplanutím vášně a roztržením národní i koaliční fronty. Situace stávala se neudržitelnou.

nou. Přátelé a stoupenci naléhají od počátku na Rašína a dokazují mu, že nemůže déle mlčet. Hned v Pardubicích ho upozorňovali na následky. Pohodil pouze hlavou. „Dobrych se to netýká a špatní toho zasluhují. Co jsem řekl, musil jsem říci, a co jsem řekl, dokážu,“ odpověděl rozhodně a klidně. Tak zůstal i vůči jiným, ale uvedl několik případů, které měl při své řeči na mysli, a na svátky odjel do Špindlerova mlýna. Nedal nic ani na to, že pojednou z různých stran začalo se proslýchat, že se tu a tam podezřele mluví o možnosti atentátu. Teprve v novém roce, 3. ledna, napsal a 5. ledna byla uveřejněna tato odpověď předsednictvu legionářské Obce:

(*Prohlášení*) „Potvrzuji Vám, že jsem „lidmi, kteří pokryli bezsporně svoje hlavy slávou“, myslel všechny ty jednotlivce, kdož ať doma, ať za hranicemi zápasili za samostatnost českou a z tohoto svého zápasu odvozovali nároky na odměnu, na výhody a privilegia vůči mladé republice československé. Byli-li takovíto lidé i mezi bývalými vojáky československých zahraničních vojsk, vztahovala se moje slova také na ně, ale jen na ně, ne však na všechny vojáky zahraničních vojsk — vždyť mnozí z nich šli obdělávat svoje políčka, prováděli dále svoje řemeslo a obchod, od nichž je válka odtrhla, šli pracovat do továren, nedbajíce ničeho, ani na všechny ty, kdo doma zápasili za samostatnost českého národa. Myslím, že je velmi jasno ze samotného výroku i z celého ostatního kontextu mé řeči, že jednalo se mi o to, odsoudit všechny snahy dát si honorovat práci, konanou pro národ, zvláštními výhodami. Poněvadž legionářská schůze usnesla se podati na mne žalobu, budu mít příležitost podrobněji důkazy o smyslu a správnosti svých vývodů pronést.“

Již nepronese.

(*Vzdor*) Moře se vzdouvá, burácí, bije do mola, lépe by bylo zůstat více vzadu, v bezpečí, neodvažovati se tak napřed, kam odevšad mívá nespokojené, vzdorné vlny, vzpínající se nad povrch. Muž v popředí měl by ne se bát, ale přece být opatrnější, tolik se neukazovat všem. Několik varovných kapek již ucítil v tváři. Není to výstraha? K smíchu! Z těch anonymů, kteří mu na cárech papíru změněným písmem tykají, spílají a vyhrožují, že špatně

skončí, ani jeden by se mu nepostavil, ani jeden opravdově nevstoupí do cesty tomu, co musí být! Není to ostatně rok 1920, kdy říkal: Vím, že půjdu zase sedět. Zažil už horší věci, jiné poměry sil. Člověk dovede plouti proti proudu, umí-li to a ví, že musí. Byly jiné partie, s hrozivější porážkou. Proti Thunovi a všemohoucí starorakouské policii musilo to dopadnout špatně — a přece šel! Hýbatí lhostejností veliké majority po Omladině a pádu Badeniově bylo tak málo nadějně a přece proti tomu tak dlouho šel. Změnil potom frontu, dobýval rakouské pevnosti z vnitřku, ač věděl, že to je teď práce proti frontám dvěma, krajně nevďěčná — přece to vzal na sebe. Proti rozjetému válečnému aparátu, proti běsnící vojenské justici poslal směšnou kocábku, brožurku o politických zločinech, a postavil spiknutí několika bezbranných civilistů, o kterých téměř nic nevěděla vlastní partie, pro niž se zasazovali — a přece nepodlehli, a sotvaže taktak vyvázli, nedal se ani potom a nakonec zvítězil. Že by ve vlastním národě byl odpor tvrdší a dokonce nebezpečí vážnější, než když lidé umírali po tisících denně, denně bylo hromadně uráženo lidství a přece doma nikdo nevztáhl ruku zblízka? Ostatně nejhorší etapa bitvy je vyhrána, není už semknuté fikce nepřátelské třídy, sama se rozdvajila. Marx vyhrál zatím v Rusku, ale prohrál již v tom chybném, svobodou ještě nevychovaném, ale střízlivém, pilném lidu uprostřed Evropy, schopném tolik vykonati v rukou toho, kdo to s ním umí, kdo dovede chtít a ví, kam chce. Je to jenom boj dozrívající teorie, ne už přímý boj mas. Čtvrtý stav pronikl velikou část společnosti svou výbojnou teorií třídního boje, jenž tak přiléhá k mysli chudáka, a upírá třetímu stavu vládu nad hospodařením. Ale manévroval špatně, rozdvajil se sám, levíce na sklonku roku 1920 smrtelně kompromitovala a roztrhla frontu svým jalovým pučem. Dělníci se v tom postavili proti dělníkům a tak zůstane, Čechy nejsou Rusko, jsou příliš na západ, a nemají, proč by trpěly chorobou poražených. Většina národa je různorodá, nesejně hledí na majetek i budoucnost, ale shoduje se již zase v tom, že kupředu možno zatím jít jen solidaritou, kompromisem. 28. říjen vyhrál nad 14. říjnem, co se děje, není už konflikt, který uvádí všechno znovu v sázku, jako léta 1919 a 1920, nýbrž proces tříbení a čištění, ve kterém odchylky

napravo i nalevo, šibr i marxista, podrobují se hospodářským zákonům. Nejhorší jsme překonali, překonáme i toto, a co kdo zkusil a zkouší, je stupněm k takovému místu v Evropě, k němuž rychlejší cestou jsme chtěli jít už z jara roku 1919. Jen se nedat, neustoupit, lidé si dají říci, krise jde ke konci a brzy budou mluvit jinak. Fortes fortuna!

(Poražení) Miliony to vidí nebo jen cítí spolu, desetitisíce se vzdorným hněvem. Ano, vývoj se přelomil. Je konec nadějí na přímou, rychlou cestu k osvobození proletariátu, k ovládnutí státu a hospodářství a k novému světu, po němž dychtí nedočkavá mládež, které po velkých sociálních impulsech války a prvních dvou let nové éry bylo předčasně zažiti takové zklamání. Jde do mužností, přibývá jí sebevědomí a fysiologické síly — ale kolem vidí proces opačný, prohranou taktiku, prohraný puč, prohrávané stávky, snižování platů, a všechno krotne, mírní se, dobrovolně i z donucení, couvá, společnost se obloukem vrací, kde již byla, do kolejí málo odchylených, dosavadní změny se upevňují, ale na nové není jinak vyhlídek než cestou trpělivého posičního zápasu, který se ohlíží nejenom na sílu třídního protivníka, nýbrž i na to, co vskutku unese stát — ten buržoasní stát, jenž právě v nejpodstatnějším nepovolil! Reakce proti válečnému běsnění a vraždění a proti bídě prvních let mění se v reakci proti selhání třídních ideálů — ale s úzkostí cítí, že se ocitá mimo vše. Nenalézá již ukojení ani v nejlevější, nejbojovnější straně, která deklamuje, bouří dále, ale konec konců také jen počítá hlasy, mysticky věří v masu — ale nejedná. Už zbývá jen jediný krok — a ten již vede nejen mimo vládnoucí řád, také mimo existující politické útvary, vede k činu, který odmítá i strana komunistická, již má posloužiti, neboť i v ní zní dále sociálně-demokratická minulost, vládne idol organizace, počítání stoupenců a hlasů a uspávající naděje v pomalý, bezpečný, neodvratný vzrůst až k ovládnutí státu. Už zbývá jenom jít dál, pro ni, ale mimo ni, vykročit mimo vše, a protest proti třídnímu nepříteli a jeho triumfu, proti nezdaru sociální revoluce, ale i proti vlastní straně, spolu s pomstou na nejvýraznějším zastupci těch, kdo zatím zvítězili, vtělit — do atentátu.

(Devatenáctiletý) A tak od října, od té chvíle, kdy Rašín je zase

nahoře, chystá se na něho jeden z devatenáctiletých. Nepřišel ze šachty nebo od kotle, je běloručka, akvizitér pojišťovny. Vzdělání dala dvě léta obchodní školy, impulsy noviny, brožurky a trocha lyriky, směr vývoj poměrů kolem. Byl sociálním demokratem, potom komunistou, v létě vystoupil i odtamtud, protože nepřistupovali na individuální akci. Nahoře se bojuje tuhý zápas, korunuje se velký plán, pracují argumenty a mohutná vůle se vtiskuje státu — dole devatenáctiletý si pohrává browningem a v podivném kontrastu k významu činu, k němuž se chystá, bere si zálohy na svou proslulost a žvaní o svém úmyslu s kamarády, před nimiž se cvičí ve střelbě.

(*Impulsy*) Nemusí hledat oporu jen v sobě: kruh, který se tvoří kolem Rašína, svým hlukem a vířením uchvacuje i jeho vraha. Považuje se za výraz všech: dělníků, kterým snižují mzdy a vypovídají je z práce, potom také úředníků, kterým jsou snižovány platy. Má obojí za „postup proti pracující třídě“ a utvrzuje se tak v úmyslu, že musí odstranit Rašína jako „představitele plutokracie“, tím „zastřít reakci a nepřímo prospěti všem pracujícím“. Napětí přibývá, devatenáctiletý se utvrzuje, cítí, že již to musí učinit. Je po pardubické řeči Rašínově a vášni a nenávisti proti němu vybuchuje na plno, teď i mezi legionáři. Proč ještě otálet, vždyť tolik lidí chce, aby padl? Jeden musí mít odvahu!

(*12. prosince*) 12. prosince devatenáctiletý jede do Prahy, jde do ministerstva financí, odkud právě se nejtvrději zápasí se spiknutím baissierů proti koruně, žádá o slyšení u ministra, je odmítnut, ale čeká na chodbě, mačkaje v kapse browning. Ministr vyjde, ale nezůstane sám, do cesty vstoupí neznámá a je po příležitosti. Čeká tedy o jedné odpoledne, kdy ministr přijíždívá, v Žitné ulici u domu, ale Rašín zase není sám. Počká tedy a jde pak do bytu, něco si vymyslí a pošle visitku, chce k ministroví, ale marně. Teď už by začal být podezřelým a zkazil by všecko, nechá toho tedy a odjede domů.

(*Vzpoura*) Těžce to v něm pracuje. Týden plyne za týdnem, je dosti času myslit na věc a na to, co o porotě, která čeká nezletilého, povídají zkušenější straníci, i na to, co bude, když to dopadne jinak, na život sevřený v prázdnu a tichu, na rub obětí a poslu-

losti, na to, že by selhaly důsledky, že vysvobození a dík možná nepřijde. Vážky se zdvíhají a klesají, revoluční pathos, trocha toho, co ví o světě, obrazy Ruska, vidiny budoucnosti, agitace kolem něho i tolik nenávistných, vyhrůžných hlasů odjinud, které všechny mají týž cíl, veliký ten komplex všeho, co říká ano! tlačí na odpor toho, co v něm chce žít, jak žijí devatenáctiletí. Rozhodne element vzpoury a okázalosti, touha být jediným ze všech, který, ač věděl, co učiní ze svého mládí, nezdráhal se jednat. Jeden musí vykročit ze zástupu, který křičí a vyhrožuje, ale poslouchá, jeden musí skočit ku předu, ať dopadne do květin nebo do propasti — a to bude on!

5. ledna 1923 to udělá.

IX.

VELIKÉ NESNÁZE, s nimiž bylo Rašínovi zápasiti také tehdy, když běželo o prosté a nutné hospodářské pravdy, měly různé příčiny. Byla to především, vedle úplné novosti peněžních poměrů, *nezkušenost obyvatelstva i politiků ve věcech správy státu i společnosti*. Veliká většina neocítla se nikdy před tím i se svými stranami a vůdci v situaci, aby na tyto otázky hleděla odjinud nežli zdola, se stanoviska opozičníků, nejčastěji zásadních, a vždycky jen jako ovládaní, nikoli přímo či aspoň nepřímou vládou. Staletá poroba politická i sociální dávala pravidelně místo jenom na nízkých stupních společenského žebříku. Ve státě nepřestaly opravdově býti nikdy v opozici ani české strany oportunní, jejich účast ve vládě byla do veliké míry pouze ilusí. Kaizl, jenž se ocítl ze všech nejdále, až ve vedení předlitavských financí, nemohl toho užítí jinak než aby plnil česká přání jazyková, personální a hospodářská. Veškeré české pokusy o jinou orientaci zahraniční politiky neměly úspěchu, ačkoliv šly souběžně s vážným pokusem Anglie. Po anexi Bosny a Hercegoviny bylo pak již všechno marno, osud Rakouska byl rozhodnut. Stát znamenal tudíž vládu národního nepřítele, i věrnost k němu mohla býti leda podmíněčná, když se za ni dalo na něm více a snadněji vymáhati než po zlém, a co se mu dávalo, dávalo se jen z donucení. Všude, jako zaměstnavatel, správce i vzdělavatel, byl jenom zadržovatelem nároků, požadavků a výhod, a to jednak proto, že byl německý, jednak i proto, že utrácel na vojenství a na aparát centralismu, z něhož měla prospěch jenom Vídeň a Pešť.

(*Hospodářství školou*) V hospodářství byly poměry lepší, byl tu selský stav a dosti podnikatelů, nejen malých, nýbrž i středních, kterým se nevedlo špatně. Vzestupu nepřekážela zde zeď německství a vysoké byrokracie, ani vůle dynastie. Svépomocné podnikání neslo ovoce v průmyslu zemědělském a strojírenském i v peněžnictví, kde Živnostenská banka pronikla mezi ústavy, které byly v přímém kontaktu s ministerstvem financí. V textilu vynikla řada zdatných jednotlivců. Zavřen byl průmysl těžký a hornictví, ne-

příznivé byly poměry ve velkoobchodu, všude se naráželo na převahu německého kapitálu a německých posic osobních. Ale součinnost i konkurence s Němci, účast ve vedení obchodních komor a v říšské politice (Fořt a Fiedler byli jistou dobu ministry obchodu, Bráf orby) a snahy proniknouti samostatně do území polského i na Balkán byly znamenitou školou a připravovaly pro hospodářskou samostatnost. Opačným směrem působil přílišný sklon k úřednickým povoláním, celková averse Židů a převaha Němců mezi zaměstnavateli ve větším obchodu a průmyslu. Poměrně velikou sílu socialismu nevyvolaly však poměry ve městech, nýbrž na venkově, kde pro socialismus působil nezdravý podíl velkostatku v držení půdy a bídný stav zemědělského dělnictva.

(*Stát-vykupitel*) Z těchto příčin a dále z konservativní povahy starého státu vyvinul se poměr socialistických stran k němu *negativně*, podle vzoru německého, nikoli západního. Když nyní stát byl jiný, svůj, změnila se sice — s výjimkou levice čili pozdějších komunistů — orientace základní, ale nároky se spíše stupňovaly, posilovány jsou jak bédami válečnými a potomními, tak impulsy ruskými. Ale také ostatní obyvatelstvo hledělo na stát celkem jako na *zvláštní, samostatnou bytost*, která může skoro neobmezeně stupňovati služby a dobrodíní pro všechny nebo jednotlivé vrstvy, aniž se příliš staralo, odkud stát vezme na to prostředky. Vycházelo z přesvědčení, že teď bude všechno jiné, poněvadž stát bude jiný. Někteří provázeli to ještě odůvodněním, že se ušetří na armádě, dvoru a centralismu. Že mezi výdaji a příjmy musí býti rovnováha, leželo 28. října 1918, ale i dlouho potom hluboko pod prahem vědomí velkého počtu lidí uvědomělých a vzdělaných. Jak mohly o tom souditi masy, jak jmenovitě mohla se tím dáti zdržeti ve svých nárocích ta její část, která beztoho považovala současný stát jenom za útvar přechodný, jenž brzy uvolní cestu státu novému, sovětskému?

(*Nutnost obratu*) Úloha, která tu připadla Rašínovi, byla nad pomyslení nevděčná. Vykládati lidem, že se mýlí, nezískalo ještě nikdy menšině sympatie většiny. Tím hůře, když musela teď rušiti většinu ve víře, které dávalo posvěcení i vlastenectví i cítění sociální, a nahrazovati ji přesvědčením, že z toho, co až dosud

bylo, zůstane mnohem více než se zdá. Rovnováha v rozpočtu, výdaje jenom podle možností, které značně obmezovalo válečné vyčerpání, daně, které musejí přijít, dluhy, které nelze dělati do nekonečna, nutnost vydatně pracovati, mzda podle zásluhy, ale ne podle potřeby, rentabilita, ale ne keřasení, obecné dobro, ale individuální podnikání — jak těžko bylo udělati tyto pravdy aspoň zajímavými, oč těžší udělati je žádoucími, proměnití je ve vodítka jednání! A přece vlastenectví a skutečný prospěch každého byl jen v tom, národ musil na sebe vzítí tyto stránky své nezávislosti, jinak byla obava, že ji neudrží, aspoň nikoli neztenčenu.

(*Radikální realismus*) Státník, jenž chtěl obrátiti lidské vůle správným směrem, nesměl přestati na pouhých zákonitých a nařizovacích opatřeních, respektive na tom, že si pro ně opatřil souhlas parlamentu. Nebylo by se mu to ostatně ani podařilo, kdyby souhlas poslanců nebyl zároveň souhlasem aspoň značné části veřejného mínění, o které musel tudíž usilovati. Ale kromě toho běželo mu vůbec o to, aby předělal lidi. Rašínův radikální realismus se neleká tohoto úkolu, jímž opouští půdu státníka a dával se na cesty reformátora. Bylo to ostatně jenom zdánlivé. Nebyl by nikdy chtěl předělavati lidi, kdyby byli zůstali takoví, jací normálně jsou. Ale obyvatelstvo, které viděl před sebou na prahu nového státu, považoval za vyšinuté. Podnikatelé, kteří se stali jen obchodníky, a obchodníci, kteří byli jen spekulanty, byli pro něho stejně nepřirozeným stavem společnosti, jako na druhé straně masa, která vlivem nejrozumnějších příčin vybrala si z pojetí státu a společnosti to nejhorší, chtěla na veřejné útraty buď docela žítí nebo aspoň dostávatí tolik, kolik myslila, že potřebuje, a nikoli tolik, kolik si svou prací vydělá. Co pozoroval a slyšel o spekulaci na straně jedné a pokleslém pracovním výkonu na straně druhé, stačilo mu, aby usoudil, že národní život je stížen těžkou chorobou a nemůže ozdravětí, dokud se nevrátí k střízlivosti, k opravdové práci a k rovnováze mezi prací a důchodem. Proto měli všichni (ne ovšem pouze dělníci) zase pracovat, a více pracovat nežli dříve, protože musili takřka odpracovávat válečné plýtvání a ničení, proto se však měl také každý spokojit menší spotřebou čili měl šetřit — napřed, když byl vskutku nedostatek všeho, proto, aby se dostalo na

všechny a nebylo jmenovitě zbytečných importů z ciziny, a potom a trvale proto, aby výrobky zlevnily, aby zase vznikaly úspory a investice a aby zbylo na zvýšené nároky státu.

(Zpět k individualismu!) Dlouho a dlouho, jmenovitě však od té doby, co společnost průmyslová nahradila feudální, žili národové v tomto duchu, hromadili kapitály a investice, rozšiřovali služby, poskytované státem a obcí, umožňovali zvýšenou životní míru nejširším vrstvám, zvelebovali lidský život, jmenovitě po stránce hmotné — a to vše téměř automaticky, jako mechanismus. Rašín let devadesátých mohl vycházeti od toho, že všechno tak běží a poběží dále, hnáno elementárními lidskými pudy, a překládati Osm hodin práce Raěových, protože úkol byl, aby z rostoucího krajíce blahobytu dostávalo se náležitě také na ty poslední, aby rostlo i jejich minimum spotřeby a požitků, a aby se o ně rozšiřovala národní armáda. Teď však velická soustava hospodářského liberalismu, kterou se již tolik dokázalo, byla otřesena v základech, celý ohromný podnik společenský byl pasivní, žil z hotového, to jest ze stravování statků, z inflačního rozměňování úspor generací minulých a z dluhového zatěžování generací budoucích. Tím sama civilisace ocítala se v sázce. Ale na tom nebylo dosti. Rovnoběžně s ochromením výroby a obchodu, s poklesem národního jmění i pokažením měny, dával se velký rozmach socialistického učení tím směrem, že stupňovaly se nároky na hospodářství a stát. To však ještě nebylo nejhorší, nalezlo by přirozenou hranici v poměrech a lék v průmyslové krizi a daňovém zatížení. Horší bylo, že poměry vnutily státu úlohu, která daleko přesahovala jeho síly, ukládala mu nesnesitelné oběti a přitom brzdila obrodu hospodářství. Doplácení na mouku a brzy také ústředny visely na republice jako olověná závaží, která musela co nejrychleji pryč. Kolektivismus, který vlivem válečného hospodářství ovládl výrobu a distribuci a byl sankcionován rozmachem socialismu a sugescí ruskou, musil ustoupiti opět individualismu v podnikání a zdravému obmezení funkcí státu.

(Těžký úkol) Tak se bouřlivák z časů Omladiny, kdy neopouštěje půdu reality, usilovně snažil se pohnouti společností kupředu, ocitl docela jinde, neboť nyní snažil se ji obrátiti tam, kde už dávno

byla. Obecné prospěchy, které z toho veřejnosti sliboval, neměly veliké přitažlivosti. Pracovala proti nim jak socialistická a radikální propaganda, tak i osobní výhody každého, jakmile došlo na to, aby se jich po dobrém či z nezbytí vzdal. Vlastenectví potřebovalo spíše samo důkazů, že vede k lepším časům, než aby se ho mohlo používat jako motivu k dalšímu odříkání. V ovzduší drahoty a bídy nebylo nesnadno vyložití učení hospodářského liberalismu a individualismu jako doktrinu čistě buržoasní, jež měla i v nových politických poměrech opět zabezpečiti všecky prospěchy vrstvě, která jich tak dlouho skoro výhradně požívala. Jsou skutečnosti a předpovědi, o nichž se lidé nedají přesvědčiti slovy, jenom tím, že je poznají na vlastním těle — a ještě potom prohlásí za vinníka toho, kdo jim to říkal, než se sami přesvědčí. Kdo z nezbytí, puzen respektem k pravdě i snahou povznést veřejné poměry a hospodářství, znaje poměry na západě a předvídaje malomoc komunismu mimo ruské hranice, hlásal, o čem byl přesvědčen, že přijde a bude, a všecky důsledky, jež z toho plynuly, eo ipso vstupoval mezi konservativní síly společnosti. Pro velikou její část byl prostě exponentem buržoasie a zpátečníkem.

(*Vůdce všech či exponent buržoasie?*) Vignety byly ovšem to poslední, oč Rašín dbal. Jeho odpověď byla: nejsem ani to, ani ono, jsem občan československé republiky. Nacionalism let devadesátých zůstal jeho nejhlubší, nejsilnější pohnutkou. Pro něj dovedl snést všecko a nevšímat si ničeho. Ostatně, jaké pak třídní sobectví, když tu bylo spětí valutní reformy s dávkou z majetku a s daní z válečných zisků, ostrý režim daňový a neúprosné vystupování proti výrobě a obchodu ve věcech obchodní politiky i cen!

(*Pro stěradaly*) Jedné kategorie se Rašín ujímal nejen věcně, nýbrž také ideově: *stěradala*, počítaje k nim i majitele domů. V tom bylo uznání pro úlohu, kterou hráli v českém hospodářském vzestupu, i pro mravní sílu, kterou prokazovali ti mezi nimi, pro které stěradati nebylo snadno. V nich viděl lidi, kteří pracovali a šetřili, nespotřebovali všecko, co nemuseli, nýbrž pamatovali na budoucnost a rozmnožovali národní jmění. Stěradalové byli z hlavních motivů jeho finanční reformy i potomní valutní politiky: chtěl, aby po válečné pohromě přišli opět ke cti, aby byli chráněni a aby jich

proto přibývalo, aby majetek, jenž nevyrostl z pouhé konjunktury, nýbrž především z vlastností mravních, ze sebezapření, byl státem respektován pro svůj sociální význam, a to při nápravě měny i potom.

(Mravní význam dobré měny) Valutní reforma měla i jiné mravní motivy. Mýlil by se, kdo by zůstával u národní pýchy, která toužila po vysoké číslici na bursovní tabuli v Curychu a New Yorku a dočkala se, že vedle ní rakouská i maďarská koruna — měny vítězů dualismu! — ba potom i pyšná marka, která tak dlouho byla vyšší, krčily se na číslech zlomkových, ano měnily se v non valeur. Vysoký kurs koruny měl pro Rašína jistě lichotivý zvuk — a také dojísta byl mezinárodním uznáním pro mladou, neznámou republiku. Ale to nebylo vše. O měnu se muselo dbáti také z důležitých důvodů vnitřních. Podařilo-li se jí ustáliti, pak zmizel nebezpečný vliv jejího kolísání, jenž odměňoval spekulaci více než práci, uváděl všechna čísla v neklid, demoralisoval obyvatelstvo a ohrožoval stát. Teprve když přestaly nezdravé injekce podcenění koruny, mohlo plně ozdravět hospodářství.

(Mravní význam deflace) Ale mravní důvody to také byly, jež rozhodly i pro vyšší kurs koruny, než odpovídalo cenám (které ovšem teprve nedávno vystoupily a tak dohonily dlouhé zahraniční podcenění). Pokles cen v důsledku stoupnutí koruny udál se, jak očekáváno, rychle, nepodtímal výrobu na trvalo, nutil pouze vyprodávat sklady za nižší ceny. Rázem přestala spekulace se zbožím i devisami a konečně si počali vážit domácího odběratele i spotřebitele. Kdo však chtěl obstát v nových poměrech, musel nejen obětovat z rezerv, které mu přinesla minulá tučná léta, nýbrž také se nyní i více ohánět, šetřit na všech složkách výroby a provádět racionalisaci, která opět prospívala spotřebiteli, ale také zvyšovala oběh statků, neboť pracovní důchody klesly méně než ceny. Celé hospodaření dostávalo tím na trvalo impuls, jenž silou věcí zasahoval všude, tedy i tam, kde nepůsobilo nebo kam nedoléhalo kázání a hartusení sebedůtklivější. Že konečně musil na věcných výdajích šetřit i stát, bylo dojísta již svrchovaně na čase. Pokud pak se týče důchodů dělnictva, je nezvratno, že i po snížení mezd byly v reální hodnotě lepší než v kterékoliv periodě před-

chozí éry vyšších čísel. Státním zaměstnancům nezůstalo sice plus celé a jejich platy valorisovány stále ještě nebyly, ale přece jenom snížení bylo jen částí toho, oč všeobecně klesly ceny.

*

(*Hrdina v demokracii*) Rašínův život a smrt otvírá otázku, kde počíná v moderní demokracii *mimořádné, státnické, hrdinské*. Od časů antiky máme o hrdinovi dvojí představu: bývá to buď bojovník, který slyne statečností a silou, nebo zakladatel státu či náboženství. Statečnost zajisté zůstává znamením hrdinství aktivního i pasivního a odchylnost od života velké většiny je přirozenou podmínkou. Ale život moderní, se svou velkou vzájemnou závislostí a pravidelností jakož i úbytkem násilí, obrací těžiště dějinného významu od velkého činu do mimořádného působení, které jediné může trvale vykonávat vliv na společnost. Společenské působení však znamená zápas — a proto moderní hrdinství začíná až u toho, kdo na sebe bere *mimořádné risiko*.

(*Nakonec zbude jeden*) Co je genius v politice? Je to ne logika, pamět, fantasie, elan, nýbrž ze všeho toho jen větší nebo menší část, hlavní však je realizace, *vůle*. Politika, jmenovitě v demokracii, znamená součinnost. Spletité, jmenovitě zcela nové poměry dají se zvládnouti jenom součinností dvou skupin: vůdců a odborníků. Věcnou přípravou je anketa, která osvětlí situaci a ukáže metody jednání. Pak je nutno usuzovat, najít cestu skutečného postupu a umožniti ji získáním těch, na kterých záleží. Konečně je nutno tuto cestu opravdu nastoupiti a vykonati. Při tomto procesu postupně ubývá lidí. Běží-li o věci mimořádné, stane se, že nakonec zbude pouze *jeden*, který jedná a také odpovídá.

(*Obtíže státníka v demokracii*) Pak je středem — ale také terčem. To znamená, že soustředí věcné znalosti a přidá schopnost uskutečnití věc theoreticky vyjasněnou a prakticky připravenou, ale že vezme na sebe před veřejností i její důsledky — a to v míře opět mnohem větší než ti, s jichž souhlasem i podporou jednal. Demokracie liší se od absolutismu a diktatury nejenom tím, že daleko více uplatňuje odpovědnost, nýbrž dovoluje také každému, aby kritisoval a potíral toho, kdo jedná — ať je to činnost dobrá nebo

špatná — tím, že se snaží obrátiti proti němu veřejné mínění či aspoň jeho část, nebo pouze ulevuje své nespokojenosti a antipatii. Činnost neposuzuje jenom kruh znalců, kterých používá i despotie nebo vláda kabinetní. Posuzuje jí veliký počet jednotlivců, skupiny i strany, které svým počtem a organizací, nebo také tím, že užijí tlaku, dovedou učiníti svůj nesouhlas a odpor daleko slyšitelným a mocným, při nejmenším citelným. Tím se může po případě porušiti celá akustika a optika veřejného mínění, kvantum je rozhodnější než kvalita, a tato možnost se stává tím pravděpodobnější, oč odpor a nespokojenost je slyšeti více než se projevuje souhlas, která nemá osobních impulsů a jmenovitě tehdy, když věc požaduje obětí, nikdy není útočný, ba ani ne spontánní.

(Nehasit, co nepálí?) Státí přesto o mimořádnou úlohu a důstojně a čestně ji hrátí, předpokládá mimořádnou disposici. Činnost v povolání slibuje schopnému člověku zpravidla větší úspěch než činnost veřejná. Ale i v politice je vždy pokušení zásady: *co tě nepálí, nehas!*

(Muži) Toho Rašín neznal. Pro něho platilo: ne, has, i co tě nepálí, has každý oheň, který nepodporuje, nýbrž ohrožuje obecné dobro, tedy stát, buď opravdu politikem celou duší, motorem pokroku v dobách normálních, rozvázným setrvačníkem v tísní, vášnivým bojovníkem v nebezpečí, a vždy třebas proti všem: necouvej, neumdli, ale také se neodvracej, nekryj se z opatrnosti nebo z výpočtu, nenechej pálit si prsty jiné, buď vždy na svém místě, stůj na svém poli, kterým je politikovi opravdu celý stát! Neboť republika tě potřebuje, nejen proti nepřátelům; též před ty, kdo uhýbají, musí se postavit celý člověk, muž. Nejsou to vždy zbabělci, ani lidé špatní, jsou to i lidé dobří, ale slabí, nejistí, kteří dovedou dobře pracovat a třebas i statečně se bít, ale teprve tehdy, když někdo vykročí z řady a postaví se před ně a dá jedněm příklad, druhým jistotu a všem vedení. A jako dobří potřebují povzbuzení, tak špatní výstrahy a tvrdé ruky, neboť jako vyšší individuum, ani demokratická republika nemůže se spokojiti jenom úrovní, kterou udává trestní zákon.

(Radikál) Tak byl politický život Rašínův činnou negací onoho svůdného hesla. Pokud šlo o cíle, považoval politiku za umění

dobývatí věcí možných a potřebných, kdežto co neměl za aktuální, nechával v klidu. Co však považoval za nutné a dosažitelné, za tím šel s velkou důrazností a neústupně. Zůstal *radikálem* potud, že z cílů dosažitelných volil vždy spíše vzdálenější a obtížnější a z metod vždy rozhodnější. Kde ho život stavěl před takové alternativy, promluvil v něm vždy starý radikál. Když běželo o státní převrat, postupoval s opatrností, která odpovídala risíku, jež nebylo pouze risíkem jeho, nýbrž všech. Přípravy však konal pro případy všechny, a jakmile se rozhodl opravdu začít, neznal již váhání.

(*Metody*) Byl rozhodným protirakouským státoprávníkem, ale také rozhodným stoupencem politiky pozitivní, jakmile se k ní obrátil, a to až do těch odíosných věcí vojenských. Byl rozhodným stoupencem hodnotné koruny na počátku měnové reformy (zadržet 80 procent a hned zlatou měnu!) i vyššího kursu při stabilisaci. A rozhodné, mnohdy drastické byly prostředky, kterých užíval nebo chtěl užívat, snaže se pro ně získati také jiné. Jakmile zvolil určitou cestu a nastoupil ji, neznal kolísání a ústupků. Proto se vzpíral tomu, aby se dodatečně slevovalo ze zadržených 50 procent hotových peněz uvolňováním částek, o nichž tak hned nestanovené. Nejlépe by se mu bylo zamlouvalo okamžité stabilisování koruny na vysokém kursu, jež by — jak později soudil — snad bylo uspořilo republice potomní čtyřletý měnový neklid se všemi jeho důsledky pro zadlužení státu a samosprávy, pro všechny, kdo záviseli na nehybných důchodech, pro základy stavebního ruchu a bytovou otázku i pro hospodářskou a státní morálku. Bez americké půjčky to arci bylo nemožno, bez ohledu na jiné momenty. Dokud byl ministrem, chránil korunu žárlivě jmenovitě proti importu zbytečných věcí, ale i proti importům, jež by byly snížily nepřiměřenou drahotu — arci zase na úkor potřeby devis pro import surovin — a podnikatelům, jimž nedůvěřoval, příkře odmítal pasy do ciziny. Až do léta roku 1919 držel také korunu křečovitě proti stoupání rozpočtu a jeho schodku. Když však koruna pak nastoupila svou neklídnou pouť a nepříznivý vývoj vnitřních poměrů nutil pomýšlet i na špatné konce, opět to byl Rašín, jenž se vážně zabýval eventualitou „nechat devalvací vybouřít“, jak říkal, — jen

když by to bylo rychle, protože chtěl od státu odvrátit vleklou krizi měnovou.

(Boj s dobou) Vývoj se obrátil ve stadiu mírnějším, koruna stala na svahu, nesestoupila pod kurs pět centimů a ozdravěla, aniž republika prošla peklem astronomických čísel. I při tom se uplatnilo stanovisko a metody radikála. Rozhodujícím činitelem poklesu koruny bylo její zahraniční podcenění, ostatní zjevy doma byly více méně důsledkem, ke skutečné inflaci nedošlo. Engliš spokojoval se proto principem stabilisace měny a zápasil jen o rovnováhu státního rozpočtu, jinak vývoji cen a důchodů nečelil. Naproti tomu Rašín vzpíral se nejen příčinám, nýbrž i důsledkům zahraničního podcenění koruny. To však znamenalo rozvinouti širokou frontu a proto těžké komplikace politické i sociální, neboť zápas proti rostoucím hospodářským číslům stal se nejen bojem proti přímým faktorům znehodnocení koruny, nýbrž i proti faktorům nepřímým. Znehodnocení koruny na zahraničních bursách opíralo se o její souvislost s markou, ale také o deficity státních rozpočtů a nepříznivé poměry vnitřní. To byli činitelé přímí. Znehodnocení koruny se však přelévало i do cen a vyvolávalo drahotu, tato pak zase nároky platové a mzdové. To byli činitelé nepřímí, pouhý produkt příčin jiných. Ale kdo chtěl zastavit tento proces a korigovat zahraniční kurs, musel se postavit proti všem a tudíž vzít na sebe jak odpor výroby a obchodu, jmenovitě vývozního, tak reakci všech, jimž klesala čísla pracovního důchodu, na který byli odkázáni. A to se dalo v době, která sama o sobě již byla proniknuta nebývalým zneklidněním společnosti, mravní anarchií a vyčerpáním z války i stupňovanou výbojností sociálního hnutí, povzbuzeného kromě toho všeho i politickým úspěchem ruské revoluce.

(Terč) Na štěstí přinesly zjevy neexistující inflace československému hospodářství nejenom škody, nýbrž i výhody. Špatný kurs koruny podporoval export a tím i zaměstnanost průmyslu, takže sociální a politický neklid neměl své nejhorší vzpruhy — nezaměstnanosti. Proto také skončil se úplným neúspěchem pokus o komunistický puč v prosinci roku 1920 a vedl k oslabení socialismu, jehož důsledkem byla nová orientace sociální demokracie. Ale

třebas se nyní zápas odehrával jenom na půdě státu, nebyl méně tuhý. Dělnictvo vidělo v Rašínovi exponenta zaměstnavatelů, vzpírajících se jeho nárokům mzdovým, státní zaměstnanci pak spatřovali v něm přímého původce svých nepříznivých celkových poměrů, při čemž ti, kdo získávali neočekávaným propočítáním služebních let nebo rodinnými přídavky, krátce nivelisací, ovšem mlčeli o svých výhodách. A poněvadž v nevyvinutém politickém životě nebylo považováno za anomálii brojit veřejně proti opatřením, pro která ve sněmovně vlastní strana hlasovala, tvořilo se veřejné mínění ne podle skutečného postupu stran, nýbrž podle odporu veřejnosti k určitým opatřením, která tím psychologicky nabývala diktátorského rázu, ač ve skutečnosti se dala usneseními celé koalice. Tak zápas o rovnováhu ve veřejných rozpočtech a o zmenšení daní a proto i snížení výdajů nabýval nebezpečného zabarvení, neboť se veliké části veřejného mínění jevil ne jako zápas o nutné zájmy státu, jichž uznání pak prospěje všem, nýbrž jako zápas mezi nároky práce a zatvzlostí nepřejícího, skoupého kapitalismu a fiskalismu.

*

(*Domov a Anglie*) Rašínov životní element byla *vůle a vědění*, které jí sloužilo. Ve světě umění a krásy byl skromným, uctivým, ač velmi oddaným divákem. Jeho sloh neprozrazuje ambicí, řečnické umění je prosté a působí mnohem více důrazem a živelností osoby než umělejšími prostředky. Nevábily ho ani složité mravní problémy, ani snahy o nové vztahy mezi lidmi a politika sem směřující. Jeho velkou inspirací je český nacionalismus, láska k národu a vlasti; tehdy vždycky vzplane, má velkou víru, klade vysoké cíle, diktované rozumem i pýchou a očekává vypětí energie. Jinak má hotový, neměnný názor na lidi a věci, zná a přijímá jejich slabosti a žádá, aby řádně a pracovitě žili a poslechlí, když obecné dobro od nich toho či onoho vyžaduje. Jeho životní filosofie má dva zdroje. Jeden je mladost, ztrávená v městečku s jeho střízlivými radostmi i trudy, osvětlovanými živým a vřelým stykem s rodiči, načež navazuje veliká zkušenost advokáta a veřejného pracovníka. Druhým zdrojem jsou myšlenky, které o společnosti, její správě

a hospodářství odpozorovali a vytvořili Anglosasové. Na nich se mu zvláště zamlouvá, jak jsou ve své velikosti prostí a v životních nárocích skromní. To bylo i v jeho povaze: jeho potřeby byly nevelké, shodoval se prakticky s puritány, kteří se soustřeďují na věc a málo cení vnějšnosti. Když doporučuje puritánství v těžkých letech 1919–21 celému národu, nikdo nemůže říci, že káže vodu a pije víno. Jako advokát je pilný a hospodaří dobře, ale cílem je samostatnost a blaho rodiny, nikoli nákladné živobytí a dokonce ne lesk společenský. Ten vůbec necení, uděluje o něm drastická poučení synovi a sám dává více než dobrý příklad. Na nočním stolku povšimli si po jeho smrti prostých stříbrných hodinek: to byl on.

(Člověk) Prostota života bývá odměňována vnímavostí pro jeho půvaby, které jiným zůstávají skryty. Toho se mu dostalo bohatě. Stejně jako složitý svět, v němž pracoval, zajímala ho i dílna přírody. Neměl k ní jenom vztah diváka, jenž vnímá celek, rád pohleděl i do jejích zákonů. A když dlouhé měsíce za všechno, co braly, poskytly jako jedinou náhradu čtení, náleží k němu i fyziologie rostlin. Písecké a kamenické lesy vídají v něm na dlouhých procházkách svého milovníka, ale i botanika a horlivého houbaře, je také rybářem a doma pěstuje květiny a rybičky v akváriu. Život ho těší. Má zdravý kořen, je přesvědčen, že jako předkové bude dlouho žít, miluje přátelský hovor, veselé posezení a víržinko nebo doutník v koutku úst. V deníku z vězení pečlivě zaznamenává jídelní lístek, a když vyjde, připsá na konec: „obě hladomorny — tělesnou i duševní — jsme přestáli a dočkal jsem se i toho, po čem jsem nejvíce toužil ve vězení: zasedl jsem za čistě prostřený stůl, jedl na čistém nádobí, které jsem si nemusel umýt.“

(Doma) Jeho poměr k lidem začíná u svých. Vzpomínky na mamínku, napsané ve vězení, i na otce jsou krásným výrazem vztahu dítěte i muže. Svůj volný čas tráví, jmenovitě v létě, s rodinou, s dětmi, do nichž se přelévá jeho bytost. Když to uvěznění za války přetrhne, začnou návštěvy do vězení a korespondence, hluboce proniknutá citem a péčí, ale bez sentimentality, plná důtklivostí, rad a napomenutí. Kolik je skryto za stručnými, su-

chými záznamy deníku! S dětmi žije po druhé, sdílí se o jejich zájmy, zábavy a těžkosti, o detaily sportu a skautingu, o jejich svěží radost z nových věcí a problémů i z literatury a hudby. Jest přítelem a rádcem i jejich přátel, zvláště v zimě v horách, a vůbec je rád mezi mladými lidmi.

(*Poměr k lidem*) Také však mezi lidmi vůbec. Viděl do nich dokonale svými ocelovými očima, o jeho zkušenosti mluvil trochu sarkastický úsměv, ale společnosti a rozmluvě se nevyhýbal, ani po nejpracnější dnu, naopak je vyhledával. Někdo potřebuje hovoru, aby si vyjasnil a zkontroloval myšlenky; Rašín spoléhal na práci své hlavy. Ale hovor ho bavil, nalézal v něm zadostiučinění, která ho těšila, předělával jím lidi — ale také se mnoho dovídal. Bývalo to jako experimentování v laboratoři, když mohl tutéž otázku (úpravu měny po převratu, kurs koruny) položit různým lidem a sledovati, jak upřímně nebo zaujatě reagují. Vyhledával rád hovor s lidmi praktického života, různých stavů, hodně vzdálenými, protože to byla cenná informace. Kromě toho míloval šerm diskuse do vášnivosti, kterou ukazovala hra fysiognomie i občasné fortissimo hlasu. Uměl s lidmi a působilo mu potěšení potýkati se. Na vězeňském nádvoří byly to hotové koncerty. Jednou týdně chodil mezi průmyslníky. Tam už ho čekali a byli připraveni, mnohdy rozezlení — a Rašín je rád ještě provokoval názory, které často považovali za zhoubná paradoxa. Tu často zle zasvítil očima, hlavu zvedl a prudce jí zavrtěl, ba udeřil pěstí do stolu a zahřměl, ale když se — za uctivého a rozpačitého ticha — vybouřil, tu s rozvahou a klidem a velikou výrazností rozváděl své myšlenky, rozháněl obavy, ohýbal výhonky jednostranných zájmů a vykládal, proč to a ono musí být a proč je nutno mnohému se podrobit anebo trpělivě počkat, aby pak mohlo býti bezpečně lépe. Potom už přišla chvíle pro diskusi. Tehdy rád každého vyslechl (zabezpečuje si upřímnost tím, že hleděl mluvčímu pevně do očí; s některými lidmi, na kterých záleželo, říkal proto, že nechce mluvit po telefonu, aby ho nemohli klamat). Když si takto tvořil názory, nebyl tvrdší a také nelitoval času, protože přitom získával a také se bavil. Proto mu též odpouštěli jeho výbuchy. Odškodňoval za ně, když pak často ukázal svou pravou bytost, a i bez toho nechával v lidech

přesvědčení, že jeho bezohlednost a přikrost je pouze výronem nesmírného zanícení pro myšlenku, které slouží.

(*Vždy svůj*) Drsnost patřila k jeho povaze a jenom to, že vystupovala více, spadalo na vrub těžkých dob, ve kterých žil, a zvláštního postavení, které v nich zaujal. Nebylo u něho onoho neměnného úsměvu, který nosí některé osoby jako uniformu, tak jako jej nasadí ještě v kulisách první řada baletu — a za nímž odhalí jinakou skutečnost sotva je lepší než děje-li se obráceně. Byl opravdu tvrdý k nepřátelům, až urputný a tvrdohlavý, ač ne do mstivosti, kterou odsuzoval. Řeč nebyla mu dána, aby skrýval své myšlenky, tím méně city, a když přece přesvědčí jednotlivce a skupinu a strhne zástup, lidé podrobují se jaksi neradi. „Do každého trká“, říkal o něm politik, jenž s ním trávil léta těsného sousedství, a „získává více respektu než lásky“, praví nejlepší přítel od akademických let. Ale ten také o něm konstatuje, co ve stavbě lidských povah bývá nejpodivuhodnější: že rysy jeho povahy od té doby až do smrti zůstávají ku podivu stejné, že je ulit jako z jednoho kovu.

(*Kus vojáka*) Je to spíše vojevůdce než politik, jenž nesmí docela zapomínat, že konec konců není jmenován pro svoje schopnosti, nýbrž volen pro svoje umění získati lidí. Uměl to také, ale v jeho povaze bylo, že si to činil méně snadným než jiní. Těžce sháněl minimum toho, čeho bylo třeba, aby nejen udolal opozici v posluchačích, nýbrž také si je naklonil; když nemohl udeřiti na národní pýchu, raději frontálně útočil na lidské omyly, než aby jim dělal i tu koncesi, že by je prohlásil za pochopitelné. Lidé byli naplněni respektem k mimořádné postavě, podlehlí jeho hlubokému zaujetí pro věc i atmosféře pravdy a věcnosti, ale měli pak pocit divného rozdvojení a cítili, jak mocná je ruka, která je vytahuje z jejich skořápek.

(*Politika vábí*) Jeho politika, spadající do doby hospodářské tísně, ukládala nemalé oběti, jmenovitě lidem, kteří již dlouho nepoznali jiných časů, a pro něž to nebyla jen změna konjunktury, tedy jmenovitě úředníkům. Rašín se nevyhýbal odpovědnosti, spíše bral ji na sebe až do výstřednosti. Ale odpovědnost, respektive nepříznivá odezva ve veřejnosti ovšem nepadala jenom na něho,

nýbrž i na jiné, na vládu, na majoritu, především na stranu. Na tu tím více, čím politické mravy byly primitivnější a čím častěji to, proč všichni hlasovali, bylo svalováno jenom na jednu stranu, na Rašínovu. Byla to těžká situace: nejenom nepopulárnost politiky, nýbrž i velký rozmach socialismu, jenž tehdy ještě snadno mohl hrát úlohu systému, který přeje všem, a tím lákal i úředníky a živnostníky — a proti tomu nezbytnost mítí posice ve voličstvu, jinak nemilosrdný politický klíč hrozil důsledky i pro celé politické uplatnění. I Rašín cítil tu tíhu konfliktu, jenž v podstatě byl mezi věcí a zdáním, mezi určitou politikou a jejími reflexy v lidech — ale nedovedl dělati koncese, raději bral na sebe nové boje i srážky s okolím a zápasil o svou posici a věc i mezi svými. Zde arcí měl velikou výhodu, že mu bylo působiti jenom na menší počet a přímo, což umlčovalo vášně, a konec konců, že i to byl kus gymnastiky pro jeho neúnavného ducha. Když v Pětce nastávaly chvíle oddychu a příměří, zlobil ostatní tím, že jím vypravoval, že bude žít do devadesátí let; do osmdesátí že bude dělat politiku, pak napíše své paměti. Chytili se za hlavu, a on: „Vidíte, kdybyste mne poslouchali ve všem, stala by se mi politika fádni a šel bych pryč, ale takhle mne to dráždí a zajímá čím dále, tím více. Nudil bych se, kdyby šlo všechno hladce a kdyby mi odpůrci nekladli překážek.“

*

(Výsledky) Když ji na počátku roku 1923 opouštěl, byla československá republika i ve své krizi stále *ostrovem* — nejenom ostrovem spořádané měny, jak ji sám nazval na rozdíl od států sousedních, nejenom ostrovem klidu a pořádku, ve kterém život politický a sociální prošel, opět na rozdíl od států jiných, minimálními hromadnými otřesy, nýbrž byla ostrovem i ve směrech jiných. Měla pořádek ve věcech měnových a československá koruna byla pevná ve své funkci měřítka a uchovatele hodnot a pružná ve funkci nástroje oběhu statků. Republika dělala pořádek ve financích a chystala se vstoupiti do éry bez rozpočtových i faktických deficitů. Měla ovšem značné dluhy. Ale jejích zahraniční část byla malá, takže neohrožovala samostatnost země. Vnitřní dluh byl značný

a jemu mohlo se vytýkati, že nevznikl jenom mimořádnými výdaji, které souvisely se zakládáním státu a s obnovou vyčerpaného území, nýbrž také výdaji, jichž výše s hlediska obecného dobra i zvláštního zájmu státní organizace nebo hospodářského života by těžko obstála. Nebezpečné nebyly poměry ani zde. Zato se ukazovaly důsledky prosperity, jmenovitě exportu: velická aktiva posledních let nejen umožnila fundování koruny, nýbrž také repatriaci československých hodnot z ciziny a emancipaci od takové účasti cizího kapitálu, jež by opět byla tíživá. Doma udál se velký přesun průmyslového majetku z německých do českých rukou nebo aspoň do české spoluúčasti. Přitom nebylo zde extrémů: bohatý stát — chudé obyvatelstvo a naopak, nýbrž vyrovnanost. A vyrovnanost byla hlavně v tom směru, že v obyvatelstvu nebylo křiklavých rozdílů bez přechodů. Východ republiky nemohl se ovšem tak rychle pozdvihnouti ze své chudoby a hospodářské zaostalosti, zvláště když tak dlouho dopravně směřoval jinam. Ale v západní části státu byly sociální poměry zdravé potud, že zde (tak konstatováno s německé strany při smrti Rašínově) nebylo téměř finančních žraloků jako v Rakousku, Německu a Itálii, ani oligarchie těžkého průmyslu a jeho magnátů, a také nebylo zbídačelého středního stavu a pekla, jímž by prošla velická většina obyvatelstva ve formě denního strachu o pouhé živobytí. Nebylo toho proto, že nebylo inflace, která neodvratně vleče za sebou tyto hrůzy (i s jejich politickými důsledky, plynoucími z porušené stability společností), ale je i proto tak nebezpečná, že zprvu neukazuje hned tyto účinky, naopak slibuje ulehčení obtížím výroby, exportu i státní pokladny. Je sice pravda, že Československo mělo výhodnější situaci než jeho sousedé, kteří buď byli zpustošeni válkou nebo utrpěli politické katastrofy mimořádného dosahu. Jejich příklad kol dokola tu přece jen byl a finanční obtíže rovněž byly nemalé. Že se pokušení tisknouti bankovky prakticky vůbec nevyskytlo, to jest, že nenalezlo ani mluvčích, kteří by pro to otevřeně vystoupili, nemluvě o vyhlídkách na úspěch, bylo svědectvím morální výše, které odpovídala pronikavost rozhledu, ale hlavně mohutnost vůle muže, jenž dovedl národ na tomto stanovisku zakotvití, a to tak pevně, že mu všichni zůstali věrni

s jednomyslností, která jinak v době takového neklidu a politické diferenciaci se udržela jen pro málo vůdčích ideí.

(Obtíže nastoupené cesty) Nevydávati nekryté bankovky neznamenal jen zásadu, nýbrž také odhodlání, a nejen odhodlání, nýbrž také vážné důsledky. Tím republika a její vláda brala opravdově na sebe velkou nesnáz, která čekala a vskutku přišla ve vydávání a shánění peněz. Každý přece viděl vyčerpanost hospodářství v novém státě, každý však se mohl dopočítati i toho, že zeslabení státních důchodů bude tím citelnější, jelikož protějškem bude mu nutnost mimořádných vydání na zakládání státu, na armádu, dopravu, školství, sociální péči, a přes tuto nutnost že půjde hromadný nápor dostatí se do veřejných služeb, jemuž nebude již čeliti jako druhdy vyšší byrokracie, opřená o panovnickou moc, nýbrž naopak politické strany budou mu raziti cestu. Stát, který byl v této situaci, brzy viděl, že musí obmezovati vydání — ale poněvadž soudil, že nemůže šetřiti na věcných vydáních a zdráhal se šetřiti na počtu zaměstnanců, nezbyvalo mu, nežli šetřiti na jejich platech čili tvořiti trvalou nespokojenost, nemluvě o zhoršování služebních výkonů. Ale všechny úspory, které v prvních letech republiky opravdu se dělaly jenom na osobních vydáních, nestačily. Nezbylo tedy než dělati dluhy — to však mělo své meze ve schopnostech kapitálového trhu —, ale hlavně zvyšovati a dělati daně. Daně však opět znamenaly důsledky politické, rostoucí odpor postižených, vznikání celé nové strany, ale brzy také opravdové těžké zatížení a snahy přesunouti je dále, což uvnitř státu brzdilo obchod a zdražovalo živobytí, vývozu pak působilo velké nesnáze. Kdo se zásadně postavil proti inflaci, musil mysliti na tyto důsledky a podrobiti se jim.

(Ve vládě a v opozici) První ministr financí měl tu ještě mravní fond, který byl nastrádán v letech nesvobody a týkal se nejen převratu, nýbrž i poměru k vytouženému státu. Dovedl tento fond neobyčejně rozmnožití propagandou svého plánu a po stránce negativní podepřiti jak tím, že sugestivně vyvolal ve špatných svědomích bázeň před fiskem, tak i populárností dávky z majetku a z válečných zisků, aspoň u těch, kterým neškodila. Také o první rozpočet svedl velké boje a byl vůbec první, kdo celému veřejnému mínění, nejenom poslancům, připomenul, že prostředky státu

mají právě tak svoje meze, jako jeho moc. Později nezbylo mu než hájiti svou politiku v oposici, ale tak, že své nástupce nepotíral, nýbrž podpíral proti jejích kolegům a nepřátelské koalici. S vládou se tehdy věru nemazlil. Ale co jí vytýkal? Že zanedbává obecné dobro ve prospěch tříd a stavů, že nešetří, že špatně hospodaří a dělá dluhy. Nebyl demagogem, kdo se tehdy dovolával ideí solidarity, neboť k oblíbě vedly ideje odstředivé, právě tak jako potlesku daleko snadněji dalo se dosíci schvalováním všech nároků na stát a štedrosti státu než hlásáním šetrnosti, která ani později, když už byla z nezbytí uznána, neměla více popularity než může dodatí logika mozků a věcí. Že však kampaň proti vládě rudozelené koalice nebyla pouhým bojem o místo, jež mělo býti uvolněno, bylo viděti z toho, že mocný tlak Rašínova pojetí finanční politiky pak ještě zesílil a že přitom nijak neustal jeho propagační nápor ve veřejnosti.

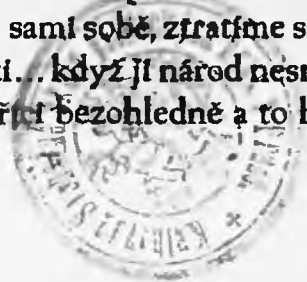
*

(*Moc nad lidmi*) Rašín byl muž politické a sociální dynamiky. Dovedl udlávati a drtiti náhlými útoky svých argumentů a vůle, dovedl tlačiti ke zdi, ale znal též jiné metody. Dovedl také *soustavně pronikati do lidí, na kterých mu záleželo*, a dělati z ostražitých a zkušených odpůrců spojence, ba i pomocníky, dovedl je přiměti, aby se s ním dělili o názory, ale také o zodpovědnost. Jeho přání nechatí korunu vystoupiti až na 20 centimů a stabilisovati ji až při tomto vysokém kursu, narazilo již na zahuštěný odpor couvajícího průmyslu, bylo opuštěno a sotva by se bylo dalo uskutečniti devisovými prostředky Bankovního úřadu proti síle protivné spekulární vlny. Krise, která tu byla, nevyšla jen z haussy koruny, ale tato mezi příčinami byla nejzávažnější. Všichni to viděli, strany získané pro politiku vlády cítily tlak nespokojených mas a státních zaměstnanců, rolníků, postižených rychlým poklesem cen, malých a velkých podnikatelů, kterým klesalo v ceně zboží a zhodnocovaly se dluhy — ale Rašín získal si pro úroveň 20 centimů své čtyři druhy z Pětky, kteří, třebaš všecky blesky uvykly sjížděti hlavně po něm, nicméně tvořili vedle něho čtyři hromosvody. A přece je získal a přece šli s ním!

(Proč?) V čem byla tato mimořádná síla, v čem přispěla ne k hospodářským a politickým, nýbrž k mravním dějinám národa, k řadě vrcholných projevů jeho ducha? Proč ve všem obstála, proč by byla vítězila i dále, kdyby ji nebyl zahubil čin vyšínutého, jenž s hlediska celku neměl v sobě více logiky než padající cihla? Podkladem Rašínova charakteru byl jeho selský kořen. Byl to muž, chlap. Jeho tuhý organismus dobře sloužil duchu v jeho veliké kapacitě a stále námaze a sloužil vůli s její velikou setrvačnou i vymršťovací silou. Touha předělávat, tvořit a ovládat, zvědavost, talent i záliba v kombinaci i kalkulu, smysl pro stupnici dojmů, přijímaných vděčně a se zájmem, které pomáhaly obnově sil — to na základně smyslu pro organizaci ve všem a pro dobré hospodaření, maloměstské rozšafnosti a puritánské disciplíny, která stále držela přísný pořádek, tvořilo další patra jeho duchovního ústrojí. Nestálo by však bez veliké pracovitosti a bez podivuhodné paměti. To byla důležitá výzbroj pro muže vyjednávání, jenž ví, že ručičky ukazují, ale hýbá jimi stroj, a proto stejně cení působení s jeviště jako v kulísách. Tam nepotřebuje ani tajemníka, ani notes, neboť vše nosí s sebou v hlavě, celé skupiny číslic, a tam může v boji zblízka plně rozehrát své úsilí i umění.

(Pro národ a pravdu) Zbývá, odkud to vše přicházelo, co byly nejhlubší zdroje jeho činnosti. Jeden byl zřetelný, tisíckrát vyznaný a nesený celým životem s láskou, plnou vášně i obětí: to byla *Rašínova veliká oddanost k národu*, podněcovaná touhou po čínech i žádostivou pýchou vidět svůj lid co nejvýše a nejdále, svobodný, pokročilý a čestný. Ale ještě tu byl druhý mocný impuls, ne tak jasný a jmenovitě ne akcentovaný, u lidí daleko řidší, ale zde zřetelně probleskující za mužem i činem: ten robustní člověk *žil vnitřní čistotou*, hýbal jím *antický přímo pud vnitřní poctivosti*, ať se týká činů nebo myšlenek: nezadal si v jednání a neuhnouti ze slabosti nikdy, také ne před rozsudky smrti, ať je příši vojenské soudy, nebo na svých bludných cestách lidová justice, ale nezadal si také v myšlení. Měl rád pravdu, měl zálibu a vášeň pro pravdu u sebe i u jiných. V té vášni vyrazil, také přestřelil, ba i urazil a udeřil — ale vždycky to byl on a nedálo se to z lehkovážnosti, nýbrž vždy to byl kus pravdy a bylo to pro kus pravdy, jmenovitě když bě-

želo o takovou, kolem níž politika profesionální chodila po špičkách. Jeho kroky neřídil krejčí ani režisér. Umíraje, tím méně myslil na odchod s dekorativním výrokem. Byl to výraz mocného zaujetí jeho mužné, velké duše, když vzkázal svým politickým druhům: „politik musí mluvit pravdu... bezohlednou... nedovedeme-li mluvit pravdu sami sobě, ztratíme samostatnost... někdy se musí pravda zamlčet... když ji národ nesnese... vyčkat pravého okamžiku... ale pak ji říci bezohledně a to hned.“

Alois Rašín začal, ale nedopsal svou autobiografii — dokončení odkládal, půl žertem, půl doopravdy, na stará kolena — a kromě toho zanechal deníkové zápisy. Autobiografii psal ve vězení z války. Zahrnuje toliko dětství (jmenovitě krásnou kapitolu „Moje matka“.) Deníkové zápisy jsou z Omladiny z Borů, a pak zase až z vídeňského a möllersdorfského vězení. Jsou útržkovité, mezerovité, místy jen sumární; velkou cenu psychologickou má část poslední, z války. Celek vyšel jako: *Paměti Dra Aloise Rašína*. Z otcových zápisů vydal Dr. Ladislav Rašín. V Praze 1929. Připojen jest list ministru E. Benešovi do Paříže o poměrech v republice a finančních plánech na rozhraní let 1918—19. (Zde citovány: Paměti.)

Smrt Rašínova a její výročí, jmenovitě desáté, vyvolala množství vzpomínkové literatury v novinách i časopisech. Velkou sbírku zpráv o jeho životě a díle obsahuje *Památník Rašínov*. Uspořádali Dr. František Fousek, Josef Penížek, Antonín Pimper. V Praze 1927. (Zde citován: Památník.)

Sněmovní řeči Rašínovy vydali Dr. Josef Bečka a Dr. Ladislav Rašín s titulem: *Dr. Alois Rašín. Řeči v Národním shromáždění*. Praha 1934. (Zde citovány: Řeči.)

Souborná díla pro období před válkou jsou: Adolf Srb: *Politické dějiny národa českého od roku 1861 (do odstoupení Thunova)*. V Praze 1899—1901. I.—II.—*Dějiny české politiky nové doby*. Napsali: dr. Karel Kramář (1879—1908) a dr. Zd. V. Tobolka (1848—79). V Praze 1909. — Denis-Vančura: *Čechy po Bílé Hoře*. V Praze 1904—05. II.—J. Kaizl: *Z mého života*. V Praze 1909—14. I.—III. — J. Heidler: *České politické strany v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. V Praze 1914. — *Politické události s hlediska radikálně-státoprávního* glossuje V. Dyk: *Prohrané kampaně*. V Praze 1914. — *Dělnické hnutí* líčí T. J. Jiroušek: *Dějiny sociálního hnutí v zemích koruny české od roku 1841 do 1900 (recte 1905)*. V Praze 1900—05. Díl II.—III. — *Dějiny literatury s pilným zřetelem k současným proudům politickým a sociálním* líčí A. Novák: *Přehledné dějiny literatury české*. III. vydání. V Olomouci 1922. — *Dějiny novinářství*: K. Hoch v *Československé vlastivědě*, sv. VII. ss. 437—514. V Praze 1933. — *Dějiny studentstva*: R. Wolf: *České studentstvo v době prvního třicetiletí české university (1882—1912)*. V Praze 1912.

Z periodického tisku: *Národní Listy*, *Hlas Národa*, *Čas*, *České Slovo*, *Právo Lidu*, *Venkov*. K tomu časopisy pokrokového hnutí, jichž seznam a chronologie uvedeny zde na str. 52—53, časopisy obou směrů radikálních: *Hajnova Samostatnost* (1897—) a *Rašínovy, Sokolovy a Baxovy Radikální Listy* (1895—1908), *Dále týdeník a deník Čas* (1886—1914), *Naše Doba* (1893—), *Pokroková revue* (1905—14), *radikální, Česká revue* (1907—30), *mladočeská, Přehled* (1900—14), *realistický*, pak *samostatný*.

Za světové války: *Paměti Masarykovy a Benešovy*. — Tobolka: *Česká politika za světové války* (ve sborníku *Politika I.*, stránky 76—207). V Praze 1923. — Fr. Soukup: 28. říjen. V Praze 1928. I.—II. — V. Dyk: *Vzpomínky a komentáře 1893—1918*. V Praze 1927. I.—II. — Týž: *O národní stát 1917—19*. V Praze 1932. — L. Sychrava - J. Werstadt: *Československý odboj*. V Praze 1923. — *Dějinám*

československého revolučního hnutí věnován jest časopis *Naše revoluce*. V Praze 1923—. — Masarykův Sborník. V Praze 1924—.

Po válce: Národní shromáždění republiky československé v prvním desetiletí. V Praze 1928. — Deset let československé republiky. V Praze 1928. I.—III. — Jan Kozák: Československá finanční politika. Nástin vývoje v letech 1918—30. V Praze 1932. — Hospodářská politika československého průmyslu v letech 1918—28.—Vydal Ústřední svaz čsl. průmyslníků. V Praze 1928.— F. Peroutka: Budování státu. V Praze 1933—. I.—.

I.

- S. 1. Velmi cenné detaily uveřejnil J. Rašín (bratr státníkův) v *Národních Listech* 15. března 1923.
- S. 4. Obraz okresu nechanického. Napsán 1894, přetištěn v *Pamětech*.
- S. 5. Časopis českého studentstva. V Praze 1889—92. — O současné literatuře a pokrokovém hnutí po stránce literární a vědecké A. Novák, dále Jan Máchal: *Boje o nové směry v české literatuře 1880—1900*. V Praze 1926. — F. V. Krejčí: *Deset let mladé literatury*. (Rozhledy 1902.)
- S. 7. Hlavní díla krásné literatury uvedena jsou v textu.
- S. 12. O politické a ideové stránce pokrokového hnutí: A. P. Veselý: *Omladina a pokrokové hnutí 1902*. — *Omladina 25 let po procesu*. *Vzpomínky*. Uspořádali Bořivoj Weigert a Jan Ziegloser. V Praze 1919. — S. K. Neumann: *Politická epizoda*. V Praze 1911.
- S. 15. *Hajn v Památníku*, 39.
- S. 18. *Dopisy otištěny v Památníku*, ss. 201—213.
- S. 22. E. Čapek: *Z literatury pokrokového hnutí*. V Praze 1928.
- S. 26. O hr. Thunovi J. Arbes: J. Ex. hrabě F. Thun. *Kritika úřední činnosti Jeho Excelence*. Na Smíchově 1895. I.—III. — Ed. Graf Taaffe: *Der politische Nachlass*. Herausgegeben von Skedl. Wien 1922.
- S. 27. *Proces s t. zv. Omladinou*, upravili A. Čížek a Alois Hajn. V Kolíně 1894. — Za přelícení napsal císař minist. předsedovi Windischgrätzovi tuto depeši: „Podle novinářských zpráv se zdá, že předseda (senátu) ukazuje politováníhodnou slabost vůči drzosti obžalovaných a obecnstva a tím kompromituje důstojnost a autoritu soudu. Nebylo by vhodné, aby se tomu se strany ministerstva spravedlnosti odpomohlo?“ (Prager Presse, 5. května 1932.)

II.

- S. 34. *Vězeňská korespondence K. St. Sokola z let 1893—95*. Vyd. Bohuslava Sokolová. V Praze 1929. — Na paměť K. Stan. Sokola k 10. výročí jeho úmrtí. Uspořádali Josef Škába a Boř. Weigert. V Praze 1932.
- S. 37. A. Tuček: *Rok v samotáčích*. V Praze 1903.
- S. 40. T. G. Masaryk: *Česká otázka (1895) a Naše nynější krise (1895)*.
- S. 52. *Boje, nesnáze a pochybnosti politického pokrokářství zračí se především v Radikálních Listech, kde je Rašín stálým spolupracovníkem*.

S. 54. Tobolka: Badení a Čechové. V Praze 1912.

III.

S. 77. Slovo. V Praze 1901—05.

S. 87. K. Kramář: Poznámky o české politice. V Praze 1906. — Oficiální orgán mladočeské strany Den (1907—10).

S. 95. Výsledky voleb analyzuje E. Čapek: České volby v číslech, v Pokrokové Revue, III. 1906—07.

S. 98. Friedjung: Das Zeitalter des Imperialismus. Berlín 1919—22. I.—III. — J. Šusta: Světová politika v letech 1871—1914. Díl V. a VI. V Praze 1930—31. — Delegační exposés zahraničních ministrů a řeči Kramářovy a Masarykovy.

S. 100. K. Kramář: Na obranu slovanské politiky. V Praze 1926 a Pět přednášek o zahraniční politice. V Praze 1922.

S. 111. Statistiku voleb zpracoval autor (České volby, Česká Revue r. 1910—11, ss. 577—580.)

S. 112. Rašín: Finanční plán, Česká Revue, roč. 1913—14, ss. 577—582.

S. 116. Rašín: Branná reforma a Čechové. Česká Revue, r. 1911—12, ss. 577—582.

S. 125. Dr. Karel Šviha. V Praze 1914. — Zrádce dr. Karel Šviha před porotou. Stenografický protokol o přelčení 13.—15. května 1914. V Praze 1914.

IV.

S. 133. L. Borský: Před válkou o válce. V Praze 1920. — J. Hajšman: Česká mafie. (Díl II. s titulem Mafie v rozmachu.) V Praze 1932—33, I.—II.

S. 135. Soukup: 28. říjen, kap. II. — Boj Vidně proti českému „panslavismu“ na počátku války. Tři úřední dokumenty. Z archivu naší politické emigrace. Vydává J. Borovička. Naše Revoluce I. 352—372. — Atmosféru nacionálního napětí, úředního nátlaku a persekuce a psychologii obou národních stran osvětlují dvě poslanecké interpelace: Chování se vládních kruhů k českému národu za války. V Praze 1918 a německá protiinterpelace Dotaz německých poslanců o chování se českého národa za války. V Praze 1918. I.—II. Obě česky vydal Dr. Z. V. Tobolka.

S. 137. Zprávy o počátcích a činnosti Mafie zpracoval J. Werstadt ve studii: Politické plány české Mafie v prvním roce války (Naše revoluce, r. VI. a VII.) Zde je jmenovitě použito řady kapitol, které o domácím odboji v Národních Listech r. 1929—30 (Kapitoly z činnosti Mafie) uveřejnil F. Sís.

S. 139. E. Beneš: Světová válka a naše revoluce, díl I., úvod a kniha I. — T. G. Masaryk: Světová revoluce, kap. I. — III.

S. 145. Mezi Prahou a Švýcarsy. Vzpomínky revolučních posílů (Naše revoluce, V.) — Vlad. Vaněk: Moje válečná Odyssea. V Praze 1925.

S. 146. V. Červinka: Moje rakouské žaláře. V Praze 1928.

S. 148. Dürich: V českých službách. V Klášterci 1921.

S. 149. O zatčení, věznění a souzení dra Kramáře: J. Soukenka: Karel Kramář

1914—18. V Praze 1930. — Jar. Kunz: Za černožlutou oponou. V Praze 1921. — Týž: Naš odboj v zrcadle rakouské vojenské justice. V Praze 1930, a Tajnosti rakouského generálního štábu. V Praze 1931.

S. 150. Červínka, s. 151.

S. 153. Scheiner: Památník, ss. 97—99. — Rašín setkal se se svou chotí teprve po šesti týdnech od zatčení. Preminger jí řekl, že „napřed musí být zkrušen“. (Udržal v Památníku, 101.)

S. 154. Kramář: Jak mi dr. Rašín zachránil život. (Památník, ss. 48—49.)

S. 155. O procesu vyšel německy podrobný stenografický protokol (hektografovaný) a (tiskem) žaloba i odůvodnění rozsudku. Český překlad vyšel ve sbírce Prameny současných dějin českých. Rediguje a vydává dr. Zd. V. Tobolka, s titulem: Proces dra Kramáře a jeho přátel. V Praze 1918—20. Zde obžalovací spis, zápis o výsledku obžalovaných a o řízení průvodním (od prosince 1915 do května 1916), závěrečné řeči a oba rozsudky. — O procesu podrobně pojednává Červínka: Mé rakouské žaláře.

S. 158. V. Funk v Památníku, s. 118.

S. 161. J. Preiss v Památníku, 82.

S. 162. Paměti, 139 a n. — Kramářův dopis hr. Stürghkovi 25. července 1915 a „Osamělé myšlenky uvězněného vůdce majority“ otiskl F. Peroutka v Přítomnosti r. 1924. — Dopis císaři otisklo České Slovo a Právo Lidu 2. dubna 1920. — Dr. Kramář reagoval článkem „Když už musím mluvit“ v Nár. Listech 4. dubna, dr. Rašín ve več. vyd. 2. dubna. — Červínka, s. 299 a 305.

S. 168. Kvapil: O čem vím. V Praze 1932, s. 340.

V.

S. 170. Jos. Redlich: Österreichische Regierung und Verwaltung im Weltkriege. Wien 1925.

S. 174. G. Gratz und R. Schüller: Die äussere Wirtschaftspolitik Österreich-Ungarns. Wien 1925 a Der Wirtschaftliche Zusammenbruch O.-U. Die Tragödie der Erschöpfung. Wien 1930. — O Spann: Bibliographie der Wirtschafts- und Sozialgeschichte des Weltkrieges. Wien 1923. (Pro Rakousko-Uhersko v letech 1914—18 a pro Rakousko v letech 1918—20.)

S. 182. J. Opočenský: Konec monarchie rakousko-uherské. V Praze 1928, kniha I., kap. II.

S. 187. A. Popovics: Das Geldwesen im Kriege. Wien 1925.

S. 197. Červínka: Moje rakouské žaláře, ss. 57—58, 149 a Památník, 164.

S. 200. Graf Ott. Czernin: Über die Politik während des Weltkrieges. Wien 1918. — Sychrava-Werstadt: Československý odboj.

S. 202. Tobolka: Česká politika za světové valky, ss. 95 a n., 135 a n.

S. 203. J. Heidler: 1917. Projevy českých spisovatelů. V Praze 1921.

S. 205. Jar. Stránský: K historii dopisu Českého svazu hr. Czerninovi 30. ledna 1917. (Naše revoluce II. 252—280) a Z. V. Tobolka s tímž titulem (N. R. III., 169—183).

- S. 206. Z. V. Tobolka: Státoprávní prohlášení ze dne 30. května 1917. (Naše Revoluce, II., 161—236.)
- S. 207. Graf Polzer-Hoditz: Kaiser Karl. Aus der Geheimmappe seines Kabinettschefs, Zürich 1928.
- S. 210. Dyk: Vzpomínky a komentáře. II., 210 a n.
- S. 212. Národ, roč. I. (1917) str. 480.
- S. 216. Hajšman: Mafie, II., str. 262 a n.
- S. 219. Soukup, kap. XXII.—XXVI.
- S. 224. Rašín o koncentraci u Hajšmana, II., s. 154 a n.
- S. 226. Soukup, kap. XLIV.
- S. 227. Soukup, kap. XLVII.—J. Opočenský: Čtrnáctý říjen 1918. (Naše Revoluce, III., s. 322—363.)
- S. 230. J. Opočenský: Vznik národních států v říjnu 1918. V Praze 1927, kap. 2—4.
- S. 232. Kalhous, Národní Listy 28. října 1933.
- S. 236. O 28. říjnu: Svědectví a dokumenty k historii říjnového převratu v českých zemích. (Naše Revoluce, II.) a Vzpomínky na pražský převrat z října 1918 (Naše Revoluce, IX.). Zde jsou registrovány zprávy Rašínovy, Švehlovy, Strábrného, Soukupovy, Tuzarovy, dále hr. Coudenhova, německého publicisty Karla F. Nowaka a j. a polemiky s nimi. Obojí uspořádal Jar. Werstadt.
- S. 239. J. Kvapil: O čem vím. 504.
- S. 240. Svou účast na vojenské části převratu vylíčil Jaroslav Rošický, organizátor příprav a vojenských sil a akcí odboje, I. pobočník dra J. Scheinera, ve spise: Rakouský orel padá. Jak byla naše revoluce doma připravena a 28. října provedena vojensky. V Praze 1933. — Rošický, shodně s Bienertem, jenž znal přesně poměry ze státní policie (Hajšman, Mafie, II., 264—265) zdůrazňuje rozhodný nepoměr sil mezi vojenskými prostředky odboje — dobrovolníky, kteří měli v sobě nekázeň rozkládající se rakouské armády, s improvizovanou výzbrojí, nejvýše s několika strojními puškami — a pražskou posádkou, která měla strojní pušky, děla a pancéřové auto. Její veliká síla a akční schopnost ukázala se ještě 14. října 1918. To dostatečně vysvětluje Rašínovo rozhodnutí vyčkatí kapitulace rakouské armády. Pro řešení zbraněmi byly vyhlídky odboje krajně nejisté a hrozily též jiné komplikace (násilnosti, drancování atd.)

VI.

- S. 248. F. Hodáč: O náš hospodářský program (Obzor národohospodářský, XXXI., str. 1—8). — Doklady o přípravách k politickému a hospodářskému převratu. (Tamtéž, str. 38.)
- S. 250. Hodáč, str. 7.
- S. 253. Svoji finanční reformu, současné poměry hospodářské, přípravy i návrhy odchylné vylíčil Rašín ve spise: *Můj finanční plán*. V Praze 1920, celkový vývoj v knize: *Finanční a hospodářská politika československá do konce r. 1921*. V Praze 1922. (Citováno dále Plán a Politika.) — Dále: Inflace a deflace.

V Praze 1922. (Přednáška v Národohosp. společnosti 30. ledna 1922.)—
V. Pospíšil: Půlstoletí Městské spořitelny pražské. V Praze 1925, stránky
87—110; týž: Věstník Klubu úředníků Živnostenské banky, XV., 1930,
č. 12, kde též zprávy o účasti dra Jar. Preisse.

- S. 257. O Wallisovi Kubeck: Tagebücher; dále P. Stlassny: Der österreichische
Staatsbankrott vom Jahre 1811. Wien 1912. — A. Springer: Geschichte
Österreichs seit dem Wiener Frieden. Leipzig 1863—65, I.
- S. 258. V. Pospíšil v Památku 78.
- S. 260. Politika 45.
- S. 261. Politika 33.
- S. 262. Protichůdcem Rašínova postupu hned od počátku (proti zadržení banko-
vek, pro honorování válečných půjček a jindy, hlavně však proti deflaci
r. 1922) byl prof. Karel Engliš. Názory své uveřejňoval hlavně v Lidových
Novinách. Tyto své projevy souborně vytiskl pod názvem: Otázky a ná-
zory. 100 článků z Lidových Novin. V Praze 1926. Zde hlavně články proti
deflaci (ss. 164—230). Dále: Měnový a finanční problém čl. státu. V Praze
1919, a Co bude s našimi penězi? V Praze 1919.
- S. 268. Deset let československé republiky.
- S. 269. Řeči, ss. 15—40.
- S. 271. Paměti, ss. 219—229.
- S. 272. Politika, 33.
- S. 273. Řeči, 54—68. V textu je omylem vytištěno 28., má být 25. února 1919.
- S. 278. Plán, ss. 67—76. — Politika, ss. 50—54.
- S. 286. Řeči, 88—111. V textu omylem vytištěno 21. má být 13. května 1919.

VII.

- S. 292. Národní shromáždění v prvním desetiletí, str. 52.
- S. 295. Tamtéž, str. 54.
- S. 296. N. S. Žekulín: Československá měna od reformy dra Rašína. V Praze 1927.
- S. 299. Národní shromáždění, str. 65—69.
- S. 300. Tamtéž, str. 141—147, 127—134.
- S. 301. Tamtéž, str. 188—189.
- S. 302. Tamtéž, str. 225—229.
- S. 304. Tamtéž, str. 229 a následující.
- S. 305. Zprávy živnostenských inspektorů o činnosti úřední v letech 1919—23.
V Praze 1920—.
- S. 306. J. Koloušek, Naše Doba, XXVII., s. 290 a n., 771 a n.
- S. 308. Národní shromáždění, str. 207—208.
- S. 309. Řeči, str. 193—210.
- S. 311. Národní shromáždění, str. 209—217.
- S. 312. Engliš v Ročence československé republiky, I. (1922), s. 261.
- S. 313. Žekulín.
- S. 320. Politika, str. 70 a následující.

- S. 321. Národní Listy, listopad 1919.
- S. 323. Žekulín, ss. 60—66.
- S. 324. G. Reif: Československý statistický věstník, IX.
- S. 328. Žekulín, ss. 66—72.

VIII.

- S. 330. Národní shromáždění, str. 229. a n., 254 a n.
- S. 333. Zprávy živnostenských inspektorů, 1921.
- S. 336. Řeči, str. 144—159. — J. Nováček v Ročence československé republiky, I. (1922) a II. (1923).
- S. 340. Národní Listy, 8. a 10. srpna 1921.
- S. 341. F. Fousek, Národní Listy, 1. ledna 1922.
- S. 343. Kozák: Československá finanční politika, str. 190—205. — Deset let, II., str. 83 a následující.
- S. 345. Hospodářská politika československého průmyslu, s. XVI.
- S. 346. Národní Listy, 6. ledna 1921.
- S. 347. Česká Revue, únor 1921.
- S. 348. Národní shromáždění, ss. 266—267. — President Masaryk o Pětce tamtéž str. 196—197.
- S. 350. Národní Listy, 10. srpna 1921.
- S. 352. Kozák, s. 72—73. — Národní Listy, 14. srpna 1921.
- S. 353. Národní shromáždění, 264 a n.
- S. 354. Tamtéž, str. 277 a n.
- S. 355. Tamtéž, str. 287.
- S. 356. Národní Listy, 14. října 1921.
- S. 357. Tamtéž, 4. června 1921.
- S. 358. Žekulín, ss. 55—59, 86—87.
- S. 363. Hospodářská politika čsl. průmyslu, ss. XII.—XV.
- S. 364. Národní Listy, 12. října 1922. — Národní shromáždění, str. 287 a n.
- S. 366. Řeči, str. 304—320.
- S. 369. Žekulín, s. 370. Památník, ss. 41—42, 66—67.
- S. 374. Národní Listy, 11. prosince 1922.
- S. 378. Památník, str. 68—69.
- S. 379. Národní Listy, 11. prosince 1922.
- S. 380. Referáty denních listů, jmenovitě Českého Slova a Tribuny.
- S. 381. Národní Listy, več. vydání 5. ledna 1923.
- S. 384. O procesu s vrahem. Národní Listy 4. (večer. vydání) a 5. července 1923.
O procesu s jeho druhy tamtéž, 13. (več. vydání) a 14. dubna, 18. května (več. vyd.), 6. (več. vyd.), 19. (več. vyd.) a 20. prosince 1923.

IX.

Tragická smrt Rašínova inspirovala četné projevy, které hodnotily jeho postavu a dílo. President Masaryk učinil tak dopisem, který adresoval vládě 18. února

(zčásti je otištěn v Památníku, ss. 11—12). Dr. K. Engliš napsal nekrolog a vzpomínky (obě v Památníku, ss. 31—32). Prof. Mildschuh napsal nekrolog do Naší Doby a Naší Vědy. Samostatné publikace vydali J. Škába (1923) a J. Penížek (1926). V Pantheonu promluvil dr. Kramář, dr. Soukup a Stříbrný. J. Herben napsal nekrolog do Moravsko-slezské Revue, XVI. (1923). Dlouholetý přítel Rašínův, dr. J. Třebický, napsal vzpomínky v Památníku (s. 150 a n.), v Národních Listech 18. února 1933 a zajímavě promluvil na smuteční slavnosti (ref. v Národ. Listech 17. února 1933).

S. 397. Anketa Národních Listů 25. prosince 1921. — Památník 114.

S. 400. Památník, str. 185.

RAŠINŮV ČLÁNEK

O UPISOVÁNÍ VÁLEČNÉ PŮJČKY

Na podzim roku 1914 zahájily rakouské politické úřady nejen veřejnou propagandu, nýbrž také intenzivní individuální nátlak ve prospěch válečné půjčky. Denním listům zadány příslušné inserty a uloženo jim uveřejňovati drobná, řádková vyzvání („Rakušané, upisujte válečnou půjčku!“) mezi textem. Kromě toho však požadováno od redakcí, aby o půjčce uveřejnily i články vlastní. Této výzvě za Národní Listy vyhověl dr. Rašín způsobem, který dále uvádíme. 17. listopadu vyšel tam jeho článek „Válečná půjčka“. Nebyl podepsán, ale jeho autorství bylo všeobecně známo. V procesu tvořil potom důležitý kus žalobcova materiálu.

Sněmovní řeči Rašínovy jsou nyní edicí Ladislava Rašína a Josefa Bečky snadno přístupny, naproti tomu článek o půjčce je zachován jenom v několika těžko přístupných exemplářích. Klademe jej tedy ve věrném přetisku (konfiskováno nebylo v něm nic) sem.

VÁLEČNÁ PŮJČKA

Dnešním dnem počínaje do 24. t. m. koná se veřejné upisování válečné půjčky rakouské. Vláda splnila tím slib, že dosavadní krytí válečných výdajů, provedené zápůjčkou u rakousko-uherské banky, bude jen prozatímní a že ve vhodné době příkročí vláda k vypsání vnitřní půjčky.

Půjčka může být jen přechodná, poněvadž k *trvalé* půjčce čili půjčce založené, rentové, potřebovala by vláda svolení parlamentu, jehož svolání pokládá vláda za neoprávněné. Sáhla proto k vydání pokladničních poukázek, splatných nejpozději 1. dubna 1920, zúročitelných 5½%, pololetně pozadu. Úroky jsou osvobozeny od daně důchodové, od poplatků a jiných dávek. Obchody s úpisy těmi nepodléhají dani z obratu cenných papírů (bursovní dani).

Stát, jak zřejmo, vzdává se vzhledem k účelu půjčky všeho dalšího zisku z úrokového příjmu, aby majitelé těchto cenných papírů zůstal plný 5½% výnos.

Banky pak vyšly vzhledem k účelu půjčky dále vstříc tím, že ve prospěch upisovatelů vzdaly se ½%, provise, kterou jim k dobru nahradí. Toto odhodlání obzvláště u českých bank dlužno ocenění. Po dlouhá léta nebyly české banky brány do oněch konsorcií, jež zprostředkovaly státu zápůjčky, neměly oněch velkých zisků emisních, které z obchodů se státem měly banky vídeňské a které vzhledem k tomuto dlouhému, abychom tak řekli, obchodnímu spojení se státem bez obtíží provise vzdát se mohly.

Rakousko-uherská banka vyšla pak potud vstříc, že za sazbu eskontní, nyní 5½%, bude poskytovat zápůjčky do 75% nominální hodnoty, ač jinak se platiti musí za úvěr na státní papíry sazba o ½%, vyšší než je sazba eskontní. Také na jiné cenné papíry poskytne se *snižená* sazba, jestliže výnosu má být použito

k zakoupení této válečné půjčky. Rovněž válečné pokladny za těchto podmínek půjčují.

Tomu ovšem rozuměti dlužno tak, že platiti se bude eskontní sazba toho času platná, tedy nyní $5\frac{1}{2}\%$, bude-li snížena, bude se platiti tento nižší úrok, bude-li zvýšena, tento vyšší úrok. Výhoda tato zůstane v platnosti *nejméně* rok.

Z vkladů u peněžních ústavů je celý obnos, potřebný k zaplacení upsaných kusů, vyjmut z moratoria.

Je zřejmo z uvedeného, že vláda učinila vše, aby se obecnstvo v největší míře mohlo zúčastniti upisování.

K pochopení uvádíme ještě toto: Člen komise pro kontrolu státního dluhu posl. prof. *Steinwender* vyložil v „*Prager Tagblattu*“, že vláda prozatím uzavřela půjčku u rakousko-uherské banky, která vyplatila jí, jak přirozeno, v bankovkách. Přílišné rozmnožení bankovek, jak vyložil v tomto listě posl. dr. *Rašín*, je národohospodářsky nebezpečné a mohlo by vésti k znehodnocení valuty. Tomu vláda chce čeliti aspoň z části. Očekává, že ti, kdo poschovávali do punčoch, kas a tresorů bankovky, které jsou přece také jen — při nuceném oběhu a suspensii placení zlatem — dluhopisy *banky* neúročně ležícími, vymění je za *státní* dluhopisy zúročitelné, které nemusí nikdo prodávati, poněvadž si může na ně do $\frac{3}{4}$ opatřiti úvěr u válečné pokladny, neb u rakousko-uherské banky.

A není pochyby, že těchto poschovávaných peněz je velmi mnoho a bylo by jen žádoucí, aby s nimi vyrukovali všichni ti krátkozrací občané.

Kurs, za který se dostanou papíry válečné půjčky, činí 97.50 K za 100 K nom. Mimo to slevují banky $\frac{5}{8}\%$, takže vlastně kurs bude činiti necelých 96%.

Do hospodářských úvah pouštěti se nyní nebudeme, každý zajisté soukromý zájem na věci dovede si oceniti.

Válečná půjčka může ze zdařít, jestliže obzvláště ti, *kdož nemusí míti starosti o denní chléb svůj, budou konati plně svou povinnost.*

Při tom varovali bychom však předem před nějakým *srovnáním dle zemí*. Musíme prostě vzít věci, jak jsou. Hospodářská centralisace do Vídně velmi pokročila. Ve Vídni sídlí největší boháč, a to i ti, jichž prameny příjmů jsou v jednotlivých korunních zemích. Továrník *Benies*, stejně jako panující kníže *Lichtenstein* prameny svých příjmů mají v Čechách a na Moravě, právě tak jako hr. *Lansherenský* (recte *Lanckoronski*) v Haliči. Veliké akciové společnosti mají svoje sídlo ve Vídni, největší část úřednictva, platícího daň z vyššího služného, jest ve Vídni, veliké banky s rozvětvenými filiálkami jsou ve Vídni, země Dolní Rakousy má nejmenší přírážky a jediná má aktivní rozpočet zemský, ačkoliv z údelů dává veliký podíl Vídni, která při ohromném základu přírážkovém jest zámožným městem, což nelze říci o jiných městech, kde právě základ přírážkový stěhováním bohatých lidí i společností se zmenšoval.

Vídíme, že zdanitelný příjem obnášel v malých Dolních Rakousích s Vídni r. 1911 obnos 2.1 miliardy, ve velikých Čechách 1.2 miliardy, nebo jinak Čechy, Morava, Slezsko a Halič *dohromady* dosáhly teprve dolnorakouského čísla.

V D. Rakousích těch, kdož měli roční příjem *přes* 200.000 K, bylo r. 1911 třista-

šedesát pět (z toho ve Vídni 344) čili na každých 10.000 obyvatel připadl jeden, v Čechách byli 103 (z toho v Praze pouze 16) čili *teprve* na 50.000 obyvatel připadl jeden, na Moravě bylo jich 35 (z toho v Brně 9) čili na 100.000 obyvatel připadl jeden, ve Slezsku 7 a necelý 1 na 100.000 obyvatel. Při tom však průměr daně, připadající na jednoho z těchto milionářů, činil v D. Rakousích 26.617 K ročně, v Čechách 23.955 K, na Moravě 16.100 K, ve Slezsku 36.100 K, takže v D. Rakousích a Slezsku bylo nejvíce těch, kteří měli příjem *daleko* přes 200.000 K ročně.

Příjem roční od 1 mil. korun do 27,130.000 kor. mělo r. 1911 v Rakousku 40 lidí, úhrnem obnášel jejich roční příjem 93 mil. Kdyby upsali jen čtyřnásobný roční příjem (vypůjčivše si $\frac{3}{4}$ v Rak.-uh. bance), mohou upsati na 400 mil. korun.

97 lidí mělo r. 1911 roční příjem od 500.000 K do 1 mil. K, 450 lidí od 200.000 K do půl milionu. Roční příjem těchto dvou kategorií obnáší na 200 mil. K, a kdyby postupovali stejně jako předešlí, dostali bychom na úpísech 800 mil. K a bylo by tím upsáno přes jednu miliardu.

Po našem soudu by zde v první řadě mělo být působeno, poněvadž zajisté i za normálních dob z těchto kruhů kupovány jsou a musí být cenné papíry, aby to, co nebylo spotřebováno, bylo uloženo.

Rovněž i v jiném směru lze očekávat značné úpisy od starých, velkými fondy vládnoucích společností a bank. I v tom ovšem opět ve výhodě jsou Vídeň a Dolní Rakousy. Náš obchod a průmysl je mladý a nezakořeněný. A co bylo v zemích silného, přenášelo svoje sídlo do Vídně, aby ušetřilo na přírážkách k daní výdělkové podniků k veřejnému účtování povinných. I vídeňské banky patří mezi staré silné ústavy, které dlouho byly téměř bez konkurence tak zv. *provinciální*, a teprve od dob min. Kaizla, a což dlužno s povděkem říci, od zmohutnění vlivu nynějšího ministra financí prolomeny byly tyto ledy a tento quasi privilej. Vídeňské banky také po léta dostávaly kontokorrentní vklady z přebytků státních na levný $2\frac{1}{2}\%$ úrok a mají zajisté povinnosti k státu a tuto povinnost svoji, doufáme, plně splní.

Naše peněžní ústavy odkázány byly z veliké míry na vklady drobných vkladatelů a rozmnožení akciového kapitálu bylo začasť velmi obtížné.

Rovněž nelze měřítko vídeňské klásti na naše města. Válečný průmysl a obchod ve Vídni velmi kvete, její centrální úřady zcela přirozeně přivádějí množství těch, již ucházejí se o dodávky, a živnosti a továrny jsou zaměstnány, opevnění Vídně přivedlo nové zaměstnání pro mnoho osob bez práce se nalézajících. A z uprchlíků — i když mnoho chudých a potřebných šlo do Vídně — šli zámožní velikým procentem do hlavního města říše.

Daleko spíše by ti, kdož válkou získali vysoké ceny obilí a všech potřeb životních, jež prodávají armádě a městskému obyvatelstvu, měli by být povolávání k upisování, a jistě povinnost svoji splní.

Každý podle sil svých přispěje, a bylo by chybou, aby ti, kdož mohou přispět, nepřispěli. To stačilo by k tomu, aby mohla mít puška válečná úspěch.

(*Národní Listy*, 17. listopadu 1914.)

OBSAH

I.

V roce dualismu 1 — Domov 2 — Hospodářství 2 — Politika 3 — V Krkonoších 4
Do Prahy 5 — Tíseň a touha 5 — Okna do Evropy 6 — Krásná literatura 7 — Staro-
a Mladočeši 8 — Punktace 10 — Studentská fronta 11 — Pokrokové hnutí 12 — Šach
radníci 13 — Spolky a sjezdy 14 — Doktorem práv 15 — „České státní právo“ 15
Na vojně 17 — První utkání 18 — „Politické zločiny“ 20 — Konec punktací 21
Mezi dělníky 22 — „Rudý prapor“ 23 — V „černé knize“ 24 — 17. srpna 1893 26
V předvečer výročí reskriptu u Choděřů 28 — Zatčen 28 — Rudolf Mrva 29
Omladina a „Omladina“ 30 — Žaloba, proces a rozsudek 31 — Dva roky těžkého
žaláře, dohromady sto roků 33

II.

Dva roky! 34 — Na Borech 35 — Drobná válka a život v cele 36 — Přilepšení 36
Co hnutí a co strana? 38 — Masaryk 40 — Krutý dopis 42 — Česká Moderna 43
Amnestie 43 — Svět se změnil 44 — Nymburský sjezd 46 — Rozkol s Antonínem
Hajnem 57 — Rozkol s Mladočechy 62 — Hubené šanse radikalismu 62 — Co
napřed? 64 — Pouští a očistcem 65

III.

Badení, Gautsch, Thun 67 — Kaizl 70 — Od radikalismu k oportunismu 74
Hospodářství! 75 — „Slovo“ 77 — Nová koncepce a nové cesty 77 — Koncentraci
osob, ne stran! 85 — Všeobecné hlasovací právo 87 — Mezi reorganizovanými
Mladočechy 88 — Naděje a skutečnost 93 — Volby roku 1907 95 — Evropa v po-
hybu 98 — Bienerth 102 — Thun 104 — Stürgkh 105 — Očistec pozitivní poli-
tiky 106 — Kandidátem proti K. S. Sokolovi 108 — 2241 proti 2401 110 — „Karte-
lové volby“ roku 1911 111 — Říšská rada a zemský sněm 112 — Malý finanční
plán 113 — Branná předloha 115 — O vyrovnání v Čechách 119 — Ústavní pře-
vrat 122 — Zrádce Šviha! 125 — Proces a rozsudek 128 — Slepě vstříc kata-
strofě 130

IV.

Pasivita a šibeniční vtip 133 — Vojáci proti civilistům 134 — Opět „Politické
zločiny“ a opět marně 136 — Přijdou Rusové? 137 — Česká otázka 137 — Proti
Rakousku 138 — Rusko pomůže 138 — Mafie mladočeská, realistická, státo-
právní a spojená 140 — Svatkovskij 142 — Spojení přes Sofii: program Velkých
Čech 144 — Dr. Kramář: slovanskou imperií 144 — Družiník v Praze: „Večeře na
Petříně!“ 145 — Revoluční poslové 146 — První schůze společné Mafie a zatčení
Kramáře a Scheinera 149 — Vojáci běsní, civilisté se připravují 150 — Rašín
zatčen a odvezen do Vídně 151 — Vězení a přípravy k procesu 151 — Žaloba
o 103 stránkách folia 153 — Hubený materiál 154 — Zase „návodcem“ 156
Obrana 156 — Svědkové 158 — Život v cele 158 — Markus Preminger 158

Doktor Körner 160 — Rozsudek 160 — „O rok méně jsem žil“ 161 — Pokusy o abolicí 162 — Stürgkh zavražděn 164 — František Josef zemřel právě včas 165 Místo smrti provazem deset let žaláře 165 — Lektura 166 — Hrůzy Möllersdorfu 166 — Svoboda 168

V.

Rakouské panství 169 — Armáda 169 — Císař-voják 170 — Druhá, skutečná tvář státu 170 — „Tato nám vnucená válka“ 172 — Vojáci proti úředníkům 172 — Národnost 173 — Hospodářský tlak války 174 — Drahota 175 — Neodvratný konec 1918 176 — „Durchhalten“ 177 — Válečný socialismus a ústředny 179 — Proces vyčerpání 181 — Obecná tíseň a demoralisace 181 — Poměry v Čechách počátkem roku 1918 182 — Hrozné zjevy 183 — 1. máj 1918 184 — Jaký bude konec: národní revoluce či bolševictví? 186 — Idea národní vítězí 187

Chabé přípravy na financování války 187 — Výstrahy guvernéra Popovicse 1913 188 — Již roku 1908 rozhodnuto: za války uděláme bankrot 189 — Podle § 14. vláda se zmocňuje, aby peníze na válku opatřila úvěrními operacemi bez trvalého zatížení státní pokladny 189 — Rakousko-uherská banka lombarduje státní pokladní poukázky 190 — Suspense bankovní akty: Rakousko-uherská banka smí půjčovati státu, nemusí krýt oběh ze dvou pětín kovem a uveřejňovati výkazy 190 — Od října 1914 půjčuje Rakousko-uherská banka státu na směnky 190 — 26. října 1918 stát dluží bance 35 miliard korun 190 — 33 miliardami z válečných půjček se neplatí dluhy u banky, nýbrž státní výdaje, a půjčky se lombardují u Rakousko-uherské banky 191 — Na válku vydáno 68·3 miliardy korun 192 — V den ultimata byl oběh bankovek s žirovými účty méně než 2·5 miliardy, koncem října 1918 byl oběh 30·7, žiro 2·9, dohromady 33·6 miliardy, čili oběh stoupl třináctapůlkrát 192 — Následky inflace: drahota, anarchie cen 193 — Umělý kurs rakouské koruny 195

Od konjunktury k vyčerpání 195 — Dualismus podporuje blokádu 197 — Symptomy zkázy pronikají i do vězení 197

Česká otázka roku 1917 198 — Nebezpečí separátního míru 199 — Konec ruské orientace 201 — Český aktivismus 202 — Stanovisko domácího odboje 202 — Český svaz 204 — Česká fronta mimo strany 205 — Jak došlo k amnestii 207 — Soustředění stran? 209 — Luhačovice, Turnov 210 — Po třetí doktorem práv 212 — Soustředění v Národních Listech 213 — Státoprávní demokracie, její úkoly a vyhlídky 213 — Rašín informuje státní policii 216

Ruská tragédie 218 — Bolševici nabízejí spásu oběma císařstvím 219 — Národové nebudou slyšeni 220 — Třikrálová deklarace odpovídá 221 — Hrabě Czernín mluví od plic 222 — Národní přísaha nedovolí couvnouti 223

Přesuny na levo 225 — Sociální radikalismus 227 — 14. říjen a protiakce Rašínova 227

Rakousko a Národní výbor 229 — Kapitulace se blíží 231 — Vojáci ochotní vyjednávat 232 — Poslání majora Kalhouse 232 — Noc na 28. říjen 236 — Čtyřka Národního výboru ujímá se správy země a prohlašuje samostatnost státu 238

Vojáci a místodržitel 240 — Spor o 28. říjen 243 — Jeho význam: bylo to šťastné fait accompli v pravý okamžik 244

VI.

Velký obrat 247 — Hospodářský program revoluce 248 — První projekty měnové 250 — Zvláštní situace nového státu 251 — Inflace, drahota, anarchie cen, plethora peněz 252 — Rakousko tiskne dále 252 — Stát nemá hranic, zatím se jen brání nově natištěným korunám a lombardu půjček 253 — Dva první cíle: osamostatnění měny a zjištění majetnost občanů 253 — Inflace nutí k nápravě měny též obmezením oběhu 254 — Potřeba stáhnouti část oběživa, které život hospodářský vzhledem k úrovni cen nepotřebuje 255 — Otázka, zda stáhnouti více čili zmenšovat dále inflaci a zlepšovat kurs koruny 255 — Důsledky takového postupu 256 Wallisův státní bankrot roku 1811 a nemožnost jíti touto cestou 257 — Rašín: frankovou měnu vedle korunové 259 — Preiss: ihned novou zlatou měnu, bez ohledu na rakouskou 260 — Jiný Rašínův projekt: stáhnouti 80 procent bankovek a ze zbytku dvou miliard vytvořiti hned měnu, krytou americkým zlatem 261 Námitky proti náhlému zhodnocení koruny a předčasné stabilisaci 261 — Pospíšil: pomalé zhodnocení a pak stabilisaci 261 — Důsledky klesání a stoupání koruny 262 — Zvláštní důvody pro vyšší kurs: podpora spořivosti a racionalisace výroby 263 — Náprava měny věcí národní prestiže i otázkou mravní 264 — Proti instinktům rozum! 265

Rašín ministrem financí 267 — První projev: nelze žít na útraty státu! 269 — Tři choroby republiky 271 — Rozhodnutí o finanční reformě 272 — Chce stáhnouti 80 procent, sněmovna 50 procent, ve skutečnosti staženo 30 procent 272 — Před sněmovnou 273 — Pracovat a šetřit! 274 — Mužem dne 275 — Kolkování, zmenšení oběhu, závora proti inflaci 276 — Soupisy majetku 277 — Snahy vrátiti se k úvěrovému hospodářství 277 — Rašín volá! 278 — Pro zlatý poklad republiky! 278

Tendence v masách, skutečnost a úkoly státu 279 — Osudné bludné kolo 283 Nová zkouška státníková 283 — Stát musí obrátit 284 — Fronta proti koruně 285

Státní výdaje rostou skokem 286 — První rozpočet 287 — Deficity, daně, půjčka 287 — Salus rei publicae suprema lex 289 — Deficit roste 290 — Rozeberete a rozdáte celou republiku! 290

VII.

21. květen 1919 292 — Demise národně-demokratických ministrů 292 — Obecní volby: polovina socialistů 292 — Klíč 293 — Vyhledky strany 293 — Tusar 294 Kam až půjde socialistická éra? 294 — V oposici 295 — Vlastnictví zavazuje 297 Volební agitace 298 — Volby 18. dubna 1920 301 — Rudo-zelená koalice 302 Krise v sociální demokracii a ve vládě 302 — Pád vlády a režimu 304 — Hmotné poměry 305 — Schodek v rozpočtu tří a jedna čtvrtina miliardy 306 — Stát doplácí 15 Kč na jeden kg mouky! 307 — Engliš 308 — Rašín proti válečným půjčkám 309 Konflikt s Němci 310 — Státní úvěr selhává, nutno šetřit a chránit státní hospodářství proti libovůli 311

Inflace není, ale koruna přece klesá. Proč? 313 — Spětí s markou 314 — Papírová měna neznámého státu 314 — Obilní pasivum 315 — Nedůvěra k vnitřním poměrům republiky 317 — Drahota, mzdové hnutí, vzrůst osobních vydání 317 — Oběh stoupá, ale jeho složení se mění 319 — Rašín brání svůj plán 321 — Mzdy nedosahují výše drahoty, ale pomáhají, aby se špatný kurs přeléval do cen 323 — Dělnictvu pomůže teprve druhá éra Rašínova roku 1922 325 — Inflacionisté 327 Stabilisovatí, ale při uměle nízkém kursu? 328 — Ohled na střádaly a majitele domů, stavební ruch, racionalisace a příliv kapitálu z ciziny rozhoduje pro vyšší kurs koruny 328

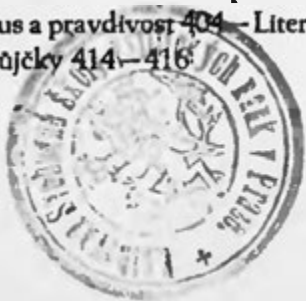
VIII.

15. září 1920 likvidace vlády, režimu, éry 330 — Nový režim: úřednická vláda 330 Komunistický puč 331 — Finance 331 — Potřeba organisovati většinu 332 — Uklidnění 333 — Boje v socialismu a nová orientace 334 — Ústředny kusem socialisace? 335 — Trpká skutečnost 336 — „Bílé zlato“ 336 — Hospodářství se vzpírá státnímu zasahování 337 — Rašínův útok na ústředny a program na rok 1921 338 Na mouku doplaceno deset miliard korun 341 — Skutečné schodky státního hospodářství byly menší než rozpočteno, ale státní dluh přece vážně roste 343 — Nesnáze státního úvěru 344 — Daně a přírázky nelze již zvyšovati, proto nutno snižovati rozpočet 345 — Idea součinnosti v politice na postupu 347 — „Pětka“ 348 Její metoda 348 — Úsporná komise 352 — Nový koaliční kabinet 353 — Pětka do vlády 355 — Koruna stoupá, světové ceny klesají, okolní valuty se hroutlí 355 „Na ostrově“ 356 — „Šetřit, šetřit, šetřit!“ 357 — Ceny klesají 358 — Proč stoupá koruna? 359 — Krise 361 — Stagnace, úpadky, nezaměstnanost 361 — Stanovisko průmyslu 362 — Baťa 363 — Rašín opět do financí 364 — Žádné experimenty! 364 Rašín opět před sněmovnou 366 — Fronta nespokojených 367 — „Teď jste zabili československou korunu!“ 370 — Útok na korunu odražen 371 — Úřednická otázka, staré hříchy a nové nesnáze 371 — Pardubická schůze 374 — V noci na 16. prosince 1922 377 — Legionáři 379 — Devatenáctiletý 383 — V Žitné ulici 5. ledna 1923 385

IX.

Nezkušenost ve věcech státu 386 — V hospodářství lépe 386 — Stát může vše? 387 Radikální realismus 388 — Bouřlivák z Omladiny obrací společnost zpět 389 Vignety nerozhodují 390 — Pro střádaly 390 — Mravní motivy ve financích 191 Co je moderní hrdina? 392 — I co tě nepálí, has! 393 — Zůstal radikálem 393 Vůle a vědění 396 — Zkušenosti a příklad Anglie 396 — Prostota 397 — Život těší 397 — Vztahy k svým 398 — Radost ze styků s lidmi 398 — Spíše vojevůdce než politik 399 — Překážky vábí 399

Československo ostrovem 400 — Vzepětí se inflaci, znamenalo vzít na sebe těžké důsledky 402 — Působení na stoupence i protivníky 403 — Dva základní impulsy: nacionalismus a pravdivost 404 — Literatura 406 — 413 — Rašínův článek o upisování válečné půjčky 414 — 416

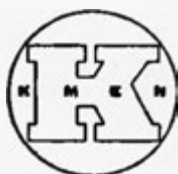

DR. KAREL HOCH

A L O I S R A Š Í N

JEHO ŽIVOT, DÍLO A DOBA

SE DVĚMA PŘÍLOHAMI – VYDALO V LISTOPADU 1934
NAKLADATELSTVÍ ORBIS, PRAHA XII, FOCHOVA 62
VYTIŠTĚNO PÍSMEM MENHARTOVOU LATINKOU
KNIHTISKÁRNA ORBIS, PRAHA XII, FOCHOVA TŘ. 62

AUTOR VYDAL:

HUSITĚ A VÁLKA (Česká Mysl, 1907)

NOVINY. 1913

ETHIKA MEZINÁRODNÍCH STYKŮ. 1919

POČÁTKY NĚMECKÉHO NACIONALISMU. 1921

HENRY FORD. 1928

TISÍC KNIH PRO BIBLIOTEKÁŘE. 1932

DĚJINY ČESKÉHO NOVINÁŘSTVÍ OD R. 1860

(Československá vlastivěda díl VII.) 1933